НАРОД

ОРГАН

руско-украінскоі радикальноі партіі

під редакцією

Михайла Павлика й Івана Франка.

ТРЕТІЙ РІК.

Львів і Коломия — 1892.

Зміст „Народа“ за 1892 р.

Цифри римскі вказують на нумери, арабскі на сторони.

Бережанский В. Генеза віри та духовенства в економічнім освітленю. VII-VIII 107-109.

Будзиновский В. Плосколобе „молодих“ старорутенців. XI-XII. 145-150.
— Народні заступники ?! XXII - XXIII. 237-238.

Вацик Евгений. Нове акад. товариство. III. 42-44.

Від екзекутивного комітету р. укр. рад. партії. Заява. XV-XVIII. 206.

Відозва до Русинок Галичини і Буковини. XV-XVIII. 206.

Віче народне в Снятині. V-VI. 65-72.

Воля Харько. Сектанти-Українці в Сібірі. II. 31-33. IV. 58-59. V-VI. 81-82.

В справі відносин „Січи“ й москвофільскої „Буковини. VII-VIII. 96-98.

В справі консолідації Русинів. II. 19-20.

В справі руского театру. VII VIII. 109-111.

Ганкевич М. Політика пануючих кляс і робітницкий рух. V-VI. 76-78.
— Колонізація. Безробіте і філантропія. Страйк в Анлії, Амічіс. VII-VIII. 91-94.

Герасимовичівна Ирина. Відозва. XI-XII. 166.

Голос з Украйіни до всіх щирих народолюбців. IX. 115-117.

Драгоманов М. Д. Московскому Дописувателю Правди. I. 18.
— Австро рускі спомини. (1875 рік і мій обізд австрійскої Руси). II. 26-29. IV. 55-56. V-VI. 79-80. VII-VIII. 94-96. IX. 123-125. X. 135-136. XI-XII. 153-155. XV-XVIII. 193-197.
— „Словесность“ замісць політики. XIII-XIV. 170-174.
— Новоерекі овочі з усеукраінского погляду. XIII-XIV. 174-177.
— Руска читанка для высшихъ клясъ школъ середныхъ, Олексаидеръ Барвінській. У Львові 1892. XIII-XIV. 185-186.
— Правда за місяць червень 1892. XV-XVIII. 201-203.
— Studi sul socialismo contemporaneo. II socialismo catolico, di Francesco Niti 1891. XV-XVIII. 203-206.
— Неправда — не просвіта. XIX. 211-212. XX-XXI. 227-229. XXIV. 247.

Др. М. Препарація М. І. Костомарова в „Правді.“ XIII-XIV. 177 178.

Другий зїзд поступової славянскої молодіжі. XIII XIV. 181-183.

Єгер Маврикій. Письмо. XIII-XIV. 180-181.

Коб. Ольга. Жіноча вистава в Чікаго. VII-VIII. 113.

Короткі вісти. XIX. 213-214. XX-XXI. 229-230. XXII XXIII. 242. XXIV. 250.

Куліш П. про свою справу с Поляками. XXII-XXIII. 239-240. XXIV. 248-249.

Куліш та Крашевский. XX-XXI. 219-224.

Левіцкий Евгений. Ситуація парляментарна і Коло польске. I. 1-5.
— Договори торговельні. IV. 54-55. V-VI. 78-79.
— Dr John Kells Ingram Geschichte der Volkswirtschaftslehre, Tübingen 1890. IV. 61 63.
— По заінавгурованю польско-рускої іділлії X. 131-132. XI-XII. 139-141.
— Сталі інспектори в Галичині. XI-XII. 141-142.
— З послідних подій. XV-XVIII. 187-189.
— Славяне в австрійскій політиці. XX-XXI. 226-227. XXIV. 245-246.

Л-ский В. Галицко рускі радикали перед російскою публякою XXIV. 243-244.

Марцін Ян. З щасливого Поділя. XV-XVIII. 190-192.

Мокріевичъ - Дебогорій В. Объявленіе. XI-XII. 161-163.

Морачевска Софія (Окуневска). Антіалькоголічний рух. IX. 118-119.

Москвофільске віче у Львові. IV. 49-54.

N. N. Руска політика і галицкий сойм. VII-VIII. 89-91.

Наівний запит ізза еміграції. XIX. 210-211.

Невестюк Яків. На увагу „просвітителям“ з Просвіти. III. 46-47.

Некрологи:
— Бачинского Богдана. III. 48.
— Якимовича Богдана III. 48.
— Гладиловича Дамяна. IV. 63-64.
— Білоуса Теодора. VII-VIII. 113-114.
— Волкової Юліі. IX. 129-130.

Нова руска катедра в університеті. XXI. 209-210.

Охримовича В. Жолудкові ідеі. IX. 119-121. X. 134-135. XI-XII. 152-153.

— Про смертельність в Галичині і ві причини. XX-XXI. 215-919. XXII-XXIII. 240-242. XXIV. 246-247.

Павлик М. Посол Телішевский про ситуацію. I. 5-8.
— Віче народне в Бродах. I. 8-10.
— О безвыходности украинскаго соціализма въ Россіи. О. П. Женева 1891. I. 11-13. II. 29-31.
— Новоерскі здобутки. III. 37-39.
— Твоя отъ твоихъ. V-VI. 80-81.
— В справі реформи нашої правописі. VII-VIII. 98-100.
— Посмертна згадка про Білоуса Т. VII-VIII. 113-114.
— Свято 1-го мая. X. 132-133.
— Програма народовців? XI-XII. 142-144.
— Перше новоерске віче на провінції. XIII-XIV. 167-170.
— В справі робітницкого руху в Галичині XIII-XIV. 178-180.
— До ситуації. XIX. 207-209.
— П. Окуневский і еміграція XX-XXI. 224-226.
— На чім стоїмо. XXII-XXIII. 231-237.

Партицкий Осип. Опровержене. III. 48.

П. Б. Справа земельна наших Шидловецких, громадян в Росії і в Австрії. XI-XII. 151-152.

Перше загальне жіноче віче у Львові. IX. 126-129. XI-XII. 163-166.

Письмо з Америки. I. 15-16.

П. (авлик.) М. Упадокъ „Христіянства.“ II. 25-26.
— Казимиръ Бродзинскій и его литературная дѣятельность. К. И. Арабажина. Кіевъ 1891. II. 35-36.
— Чего намъ нужно и начало конца. С. Степняка. Лондонъ 1892. III. 40-42.
— Богато шуму за ніщо. X. 133-134.
— Habemus phoneticam. XI-XII. 157-158.
— Віче радикальне в Станіславові. XI-XII. 160-161.
— Письма К. Дм. Кавелина и Ив. С. Тургенева къ Ал. Ив. Герцену. Женева 1891. XI-XII. 161.

Про переселенців у Росії. I. 15.

Про штундистів. XIX. 212-213.

Прухнікова Феліція. Подружже й сімя в світлі новійших наукових дослідів. II. 33-35. III. 45-46.

Przegląd emigracyjny. XI-XII. 163.

Радикал. Про „Руску Бесіду“ й театр. XIII-XIV. 183-184.

Редакція. В справі наших відносин до москвофілів. IX. 121-123.
— З поводу баптистів на Україні. XV-XVIII. 189-190.

Свідома Русинка. Жіноча справа в раді державній. VII-VIII. 111-113.

С. Е. Шевченкові ідеали і українска дійстність. IV. 56-58. V-VI. 85-86. VII-VIII. 104-107.

Трильовский Кирило. В справі будови рускаго театру. III. 44-45. IV. 59-61.

Українці й памятник Богдану Хмельницкому. XIII-XIV. 185.

Ф. І. В справі листів Наумовича. I. 18.

Франко Іван. З поля фольклору. Жидівска війна. I. 16-18.
— Конструктівні і деструктівні елєменти. II. 20-21.
— Віче в Турці. II. 21-25.
— Чи то народовці? III. 39-40.
— Некролог Д. Гладиловича. IV. 63-64.
— Перший зїізд галицких соціаль-демократів. V-VI. 72-76.
— Француз о новій ері. V-VI. 76.
— А що тепер буде? V-VI. 82-83.
— Памятник для Вол. Барвінскаго. V-VI. 86 87.
— Нові книги по історії релігій. V-VI. 87-88.
— Наші народні школи і йіх потреби. VII-VIII. 100-104.
— Наш театр. IX. 125-126. X. 136-138. XV-XVIII. 198 201.
— Дальші болгарскі праці М. Драгоманова XI-XII. 155-157.

Хванько А. Дещо про білорусофільство в Росії. V-VI. 83-85.

Яворовский Нестор. Дірекція рускаго театру. I. 14-15.
— Моя відповідь в справі рускаго театру. XI-XII. 158-160. XIII-XIV. 184-185.

Янушевский Здислав. Село в полудневій Чехії. I. 10-11.

Яричевский С. Безталанна. IX. 129-130.

Яросевич Роман Др. На увагу Русинам-Українцям. XI-XII. 145.

Переписка редакції і оповіщеня при кінці кождого нумеру.

Рік III. Львів 1 л. января 1892. Ч. 1.

Виходить 1. і 15. кождого місяця і коштує за рік

в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграниці 8 рубл., 12 франків, 10 марок або 2 ½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Редакція: Львів, (ул. Академічна ч. 22.) відповідає тілько за зміст і точний вихід газети. Рукописи мають бути писані правописю Народа. З редактором можна говорити від 11 – 12 рано і від 3—4 п. об. В справах адміністраційних та партійних треба обертатися до Івана Франка (ул. Зиблікевича 10).

ОРГАН РУСКО-УКРАЇНСКОЇ РАДИКАЛЬНОЇ ПАРТІЇ.

Політика краєва і заграничка.

СИТУАЦІЯ ПАРЛЯМЕНТАРНА і КОЛО ПОЛЬСКЕ. Здаєся, що злим духом Австрії є ві історія Витворившись на межі стикаючихся зі собою а так відмінних рас, на тім помості, на котрім мов тіни Дантейского пекла пересувались зі Сходу на Захід найріжнороднійші народи, починаючи з Кельтів та Гунів а скінчивши на Угорцях, Австрія в теперішнім виді є вірним зеркалом того повільного процесу історичного, котрий в протягу цілих соток літ зміг зліпити з ріжних відломків етнічних політичний організм.

Кидаєся в очі, що в історії австрійскій не ма внутрішних причин національного, самостійного розвою, як се маємо в більшій або меншій мірі у всіх народів державних сучасної Европи. Своє істноване завдячує Австрія причинам внішним, — констеляції відносин політичних, комбінаціям великих дипломатів, — так, що вона є радше результатом стираючих ся інтересів і змагань інших народів европейских, ніж витвором органічних потреб тих народів, котрі ві заселюють. І нині не перейшла ще Австрія в стадію так званих держав національних. Не внутрішна сила органічна, а питанє східне і спір німецко-французский здають ся бути в великій мірі тими моментами, котрим Австрія завдячує своє житє і завданє історичне.

Певно, що знаменитою ілюстрацією до того, що ми сказали, є також віденьский парлямент. З одного боку Німці мають там вже свої клясові партії, буржуазні та дрібнобуржуазні, сварять ся за долю великого капіталу, підмогу товариствам акційним в роді Льойда та Дунайского корабельного товариства, за упадок „Kleinbürgerthums“ та зріст соціяльної демократії. Але побіч тої сварки Пленерів, Ліхтенштайнів, Піхлерів і т. д. і т. д. — сварки, котра живо нагадує інші парляменти европейскі, почуєте також ляменти про потоптанє національних прав, обмежуванє народної свободи, слушність змагань до своєї корони і т. і. Чиж се не той чорний дух, злий геній історії австрійскої, що про него ми що йно згадували?

На сей раз той злий дух прозвав себе „більшостю від случаю до случаю“. Є то путпурі з народних, буржуазних та дрібно-буржуазних пісень під батутою гр. Таффого. Путпурі є так клясичне в своїм роді, що навіть не має одноцільної назви, а від „случаю до случаю“ є німою резігнацією дірігента і концесією для хористів: „співайте, мов, як хочете, а гармонія вже якась з того вийде“... Остатнім часом почали деякі вже надто голосно співати: др. Гавч на лад пісні німецких централістів, Пленер виїхав з податками, Коло з децентралізацією зелізниць, деякі мабуть замішалися в скандальний ювіндель біржевий. Під вражінем таких фактів очевидно мусіло виплисти на верх питанє „хтб кого має покривати?“ Чи лівиця „Коло“ а „Коло“ лівицю — против других, чи лівиця з другими Німцями — против Кола і „молодочехів“...? Піднеслась навіть думка кризи міністеріяльної, але... але зденервовані голоси успокоїлись і путпурі дальше осталось „від случаю до случаю“.

Першу пробу до витвореня сталої більшости зроблено з внесенєм Пленера. Провідник лівиці зажадав, щоби тоті, що платять податку 5·25 злр. не платили додатків державних. Через те одержалоб пільгу до 600.000 людей (на кождого поверх 2 гульд.). Бувби то невеличкий „Trinkgeld“ для третього круга виборчого на кошт держави, котраб через те втратила близько $1\frac{1}{2}$ міліона зі своїх доходів. П. Пленер хотів очевидно за чужі гроші при помочи більшости парляментарної приподобатись найнизшим виборцям та піднести дискредітовані на кождім кроці сімпатії ліберальів для дрібних промисловців. Ліберали булиб убили дві мухи нараз — по перше зискалиб прихильність виборців; по друге відсунулиб неприємну для них реформу податків, проєктовану мін. Штайнбахом. Але „більшість від случаю до случаю“ показала ся неприхильною для ліберальів. Внесенє вправді перейшло, з тим додатком, що Поляки голосували против разом з клюбом Гогенварта. З того скористали Молодочехи і перехилили рішенє своїми 30 голосами на бік Пленера, немов кажучи через те: „Ну, коли

вже робите більшість, то вважайте, що й ми маємо доволі гучний голос в вашім путпурі!“

По тій пробі — бо треба знати, що в парляменті австрійськім навіть такі внесеня, як дрібний опуст податків, є тілько пробою політичною! — показалося, що ліберали не можуть вже тепер витягати каштани з вогню чужими руками. Но при других обурився також мін. Штайнбах. „Якто — казав він — го чете на чужий кошт приподобатися 3-ому кругови виборчому? Ні панове, за такі річи платіть самі, — я готовий згодитись на вашу пільгу дрібним промисловцям, але рівночасно податок доходовий всіх починаючи від 50 злр. мусить бути піднесений!“ Думка міністра подобалась антісемітам, котрі вправді з річевих причин голосували за Плєнером, але радо бумб дали науčку лібералам, котрих сердечно ненавидять. Тому то на другий день „по пробі“ п. Паттай поставив внесене, щоб справді піднести податок, але тілько в 1-ім кругі виборчім (другий круг п. Паттай опустив, бо сеж і суть виборці его і загалом антісемітів!) тобто нехай п. Плєнери заплатять за своє внесене.

Молодочехи пішли вже тепер за Паттаєм і антісеміти виграли. На окроме внесене оба проекти передано комісії податковій. Як із того видно, німецкі буржуазники дістали добру науčку — від німецких речників дрібного промислу, яко противників визиску капіталістичного, та від славянских національників, яко противників державного централізму.

Перша проба не удалась.

Друга проба вийшла також з боку німецкого, тим разом від мін. Гавча. Великий просвітитель австрійский, звісний з того, що накладає цло охоронне на премудрість кляс уприві́льованих, уложив собі плян ще дальше сягаючий. Він задумав виелімінувати з клюбу Гогенварта Славян та з усіх Німців і Поляків зробити більшість, самому ставши на місце гр. Таффого. В тій ціли треба було напастись на Славян — очевидно на тих, котрих найменше треба боятись Міністер вибрав собі Словінців, — щоби за одним заходом розбити клюб Гогенварта. Як звісно мін. Гавч виголосив остру промову в справі шкіл словінских, котра кождого не то Славянина, але чоловіка з почутєм справедливости, мусіла обурати до живого. Плян був добре обдуманий! Бо очевидно результат міг бути для правительства тілько користний. Удасться розмах Гавча, то Німці дійдуть до офіціяльної керми в державі, а не удасться, то Гавч буде мусів уступити з міністерства прозвіти ťа зробити місце для мін. Штайнбаха, котрий в той спосіб мігби без бляшмажі усунутись з очей лібералів та шляхти польскої і сховатя на ліпші часи проектовані реформи податків, певно також фаєрверки в цілях політичних, як і згадане внесене Плєнера.

Та ми бачили, що і тота друга проба не удалась. До витвореня сталої німецко-польскої більшости не прийшло, Гавч мабуть уступить, мін. Штайнбах поміняеся за теку, внесене Плєнера або щось іншого в тім роді буде приняте, основна реформа податків останеся поки-що в сфері проектів, а мін. Таафе буде і дальше дірігентом путпурі...

Коли вже так скінчились остатні заходи задля витвореня сталої більшости парляментарної, то варто буде застановитись близше над тим, при яких услівях можна би вийти з тої скандальної політики від случаю до случаю. Очевидно я не маю тут на думці средств радикальних і далекосягаючих. На мою думку і сумніву не ма в тім, що Австрію в ві внутрішній організації ждуть в невдовзі поважні і основні зміни, але говорити тут про тоті зміни міні ніяково. Натепер я беру річи так як вони вже зложились в парляменті. Отож поставлене такого питаня може доволі добре помогти розглянутись в ситуації, а також хоч вчасти відхилити заслону найблизшої будучности.

В теперішнім парляменгі австрійскім суть можливі дві засадничі комбінації до витвореня більшости: німецко-централістична і славянско-автономічна. Обі тогі комбінації мають одно з собою спільне: суть рішучим зворотом в один або другий бік. Парлямент австрійский в отсю пору має на собі характер стадії переходової в найстисліїшім розумінню того слова. В его внутрі немов важаться найріжнороднійші елементи, неначе змагаються з собою о первенство; річ в тім, що доси нахил в один або другий бік стало настати не може. Витворене середини, якоїсь ніби-консервативно ніби-автономічно-ніби славянскої більшости, тепер неудасться, обставини і вихованє політичне вже на тілько розвинулись, щоби така більшість на все осталась неосуществимим проектом. Витворенію такого звязку стоять на перешкоді молодочехи, котрі одні з поміж репрезентантів славянских в раді державній зрозуміли, що такий „гуляж“ ні що не здасться і тому не поступаються з свого рішучого становиска.

Возьмім же тепер на увагу, які то суть тоті дві комбінації в детайлях. 1). Німецко-централістична більшість складалаб ся з лівиці (109 посл.), Кола польского (57) і клюбу Корінього (12) = 178. Contra: 35 молодочехів, 58 Гогенварта, 18 deutsch-націоналів, 14 антісем., 10 моравск Чехів, 7 Русинів (після допись з Відня в „Дзєнь“) і 23 диких = 175. 2) Славянско-автономічна: Молодочехи, клюб Гогенварта і Кола польске, contra партії німецкої.

Коли тепер придивимось тим двом зіставленим, то майже математично можемо відгадати відповідь на питанє: від кого залежить витворене більшости?“. Адже в однім і другім рахунку фігурує тота сама цифра — Коло польске. Так есть „Kolo polskie“, тота кліка шляхецких політиків, так добре нам Галичанам звісна з своєї безличности політичної, є рішаючим моментом в конгеляції партій парлямецких; ей безідейність перейшла і мусіла перейти на раду державну. Не граф Таффе є жерелом політики від случаю до случаю, тої політики, що запанувала в найвисшій інституції конституційній. Рахунок показує, математично, ad oculos, що президент міністрів зро-

бив те, що мусів зробити, що сто роля вийшла проєту з тої ролі, яку перенято на себе „Koło polskie“.

Але той рахунок ще чогось учить нас. Він показує, що коли б Koło polskie розпалося, хочби так, щоб з него виступило не більше 4-ох членів, то в такім случаю о німецко-централістичній більшости вже мови бути не може. Значить будучність в витворенію більшости парляментарної залежить від цілости „Koła“ При певних услівях бачиться не булоб помилкою поставлене в виду того ось якої альтернативи— а бо цілість „Koła“ а з тим більшість від „случаю до случаю“, або розбите „Koła“ і з тим витворене більшости славянско автономічної. Очевидно, не виключена можливість злуки цілого кола з німецкою лівицею, бо по тих панах усього треба сподіватись...

Наші замітки мають своє повне оправдане в тім, що склалось у Відні в остатнім часі. Особливо поучаючі суть наради кола польского з кінця остатного місяця.

Наведу ось які факти: 1) інші клюби поділили tacite долю рішене, чи і яка має бути більшість, 2) децизія кола була рішаючою в парляменті, 3) в колі обявились два діяметрально противні напрями, одні стояли за лівицею, другі за молодочехами. Позаяк рішуча заява в той або сей бік моглаб занкодити цілости „Koła“, тому взяла верх думка липити все status quo, при помочи того паска на всіх людей слабої думки, котрий називаєся шумно „solidarnością narodową“. Но наради 29 надолиста „Koło“ видало урядовий комунікат, де сказано виразно, що коло і далі держатимеся політики „wolnej ręki“, а тільки па жадане правительства (!) воно готове звязатись з лівицею і клюбом Гогенварта. Є то звісний викрут, бо на союз з Гогенвартом не пішлаб лівиця, хіба, що сей клюб очистив сяб в напрямі німецкім...

Додати треба, що таке рішене кола було може навіть почасти конечностю, бо були в „Kole“ також такі, що промовляли за злукою з молодочехами...

З усього бачите, що доля більности парляментарної залежить тепер від краю, я хочу сказати від суспільности польскої, від того, як вона поставиться до „Koła“ і его політики Числити на самих послів польских не можна. В правді деякі з них прихиляються на бік рішучого автономізму, але вони надто неневні, надто мало числять на поміч краю, надто почувають на собі кайдани дотеперішної практики, щоби самі могли стати на власних ногах. А щож би сталося з „solidarnością narodową“? — тою фразою, що видержала і „світлі концесії“ в справі децентралізації зелізниць і скандали біржевого швіндлю? Чимало причиняєся до тої солідарности і „повага“ кола, котре своїм числом і безхарактерностю політичною спиняє розвій парляментаризму, забагнює ситуацію і іменно через те змушує інші клюби і правительство числитися передовсім з послами польскими. Правда, що з того йим десь колись щось капне, але правительство не глупе таким безідейним людям давати концесії в користь народу польского. На щож, коли воно може вдоволяти їх особистими концесіями. Нехай польскі демократи, повинні власне взяти на увагу, чому то такий поважний клюб, як Koło polskie, все рішаючий в думі державній, майже нічого не здобуло для краю?

Хто знає, чи по зрілій розвазі вони не зрезумілиб, що причиною тут власне тота „solidarność“, котра без спільности інтересів стаєся тільке пустим словом або средством до водженя за ніс, що концесії не все суть зиском а стратою, що несолідарність може як раз принеслаб більше для краю, ніж солідарність, бо змінивши весь напрям політики в користь автономізму, далаб інші услівя для розвою польского народу.

На жаль, польскі демократи кивають і досі пальцями в чоботі. Їх проблематичне поступоване с. може бути навіть виною того всього. Адже de facto вони причиняються своєю опозицією в колі, що репрезентація польска не в силі рішитись сяк або так. І тут, нам здаєся, що суспільність польска повинна прийти своїм послам з помічю і дати вказівку, куди їм звернутись...

Пишучи про парламент і про незцендоване кола польского, котре всеж таки хочби під протекторатом уряду („на жадане правительства“) готове звязатись з Німцями проти Славян, я не можу промовчати і іншої справи, що правда, на перший погляд зовсім окремої та далекої, однак всеж таки справи, котра тісно вяжеся з ходом нашої державної і краєвої політики і сягає глибоко в історію і долю наших міжнародних відносин.

Маю тут на думці зміну „Ausrottungssystem'y“, якого придержувались в Німеччині згляду Поляків. Буде певно звісно з інших часописей, що правительство німецке пристало на номінацію Стаблєвского на архієпископа познаньского Попри те дозволило там, де вкладаєся святе письмо по польски, вчити також польского язика (на жадане інтересованих). Стаблєвскій надто звісний патріот польский, щоби такий поступок правительства не звернув на себе загальної уваги. Дійшло до того, що канцлер Капріві мусів дати публичне пояснене і дійсно розкрив почасти задушевні думки правительства. Особливо впадають в очі отсі слова канцлера: „Ми — казав він — зарівно прускє правительство, як і союзні держави особливо стараємо ся скуплювати наші сили, котріб були готові помогти в охороні, а в разі потреби, обороні держави та не позваляємо йим розбиватись. Тим бажанем пояснюються як зміна що до трудностей паспортових (в Альзації - Лотарингії против Франції!) так і то, що склалось в Познани“.

З тих слів канцлера видко, що тут ходить більше, як о „згляди справедливости“, що той поступок звязаний як з політикою Німеччини так і Австрії против франсуско-російского союза

Сей поступок Німеччини живо нагадує нам

аналогічний поступок Австрії з Русинами торік. Лехко побачити, що наша „нова ера“ і ми Русини в загалі маємо відіграти таку саму ролю зглядом Росії в користь Австрії як і Поляки в користь Прусії. І ми і вони маємо частину свого народу в границях „темного царства“. Власне оден посол — Поляк Косцельский — зазначив, що Поляки не кінчаться на границі німецкої держави та що вони остануться вірні для цісаря і короля. В тім пункті хтож не нагадає собі енунціяцій соймових нашого Січинского?

Против тої думки про заміри правительства можнаб закинути дуже мирний характер промови Капрівіого. Але здається, що тоті запевнення мира вийшли на прошенє Гірса, бо для фінансів Росії се дуже потрібне Власне поступок в Лотарингії і Познани фактично вказують інші задушевні думки уряду, ніж висказав канцлер. До тогож правительство мусіло приспішити свої „ласки“ для Поляків, бо до них вже надто піддобрювавсь Бебель і соціяльна демократія.

Тота зміна сістеми може дуже некористно вплинути на політику Поляків також в Австрії. „Czas“, „Przegląd powszechny“ і другі, хоч несміло, вже тепер восхищаються почутем справедливости у Німців. Виходить з того обава, щоби Поляки явно не пішли на дорогу централізму против змагань Славянщини у нас Що обави такі узасаднені, виходить хочби з того, що наші політики польскі, в загалі скорі до політиканства, може бути не добачать, що з таких приобіцяних ласк звичайно виходять втрати, а не користь — виходить упадок почутя своїх прав, сервілізм, жебранина і що найбільше концесії для церкви а не для народу. Та чи зрештою аналогія „нової ери“ познаньскої з галицко-рускою нічого їйх не навчає?...

Відень 2 грудня 1891.

Евг. Левіцкий.

P. S. Позаяк сітуація з того часу, як я писав мою першу допись, в дечому змінилась, то я вважаю моїм обовязком додавати ще пару слів.

Казав я, що стан сучасний в парляменті австрійскім залежить від Поляків а властиво від кола польского. Коло немов держить язичок при вазі, котрої оден бік становлять змаганя німецко-централістичні, другий тенденції славянско-федеративні. Як раз в остатній хвилі польске коло рішилось перейти явно в спілку з німецкими ліберадами, або іншими словами: перехилити непевну сітуацію в користь централізму а в некористь автономії, до котрої мусять іти усі Славяне в Австрії, не виключаючи й Поляків, хоч на перший погляд нібито повно-управлених в Австрії, та всеж таки так само як і в другі народи визискуваних економічно. Німці дуже радо дають уступки шляхті польскій і сі політиці феодальній, бо тота йде взад і їйх, тобто німецкому промислови, прочищає ринок в Галичині, але за те ні крихти не поступаються Полякам, коли вони зажадали децентралізації залізниць, котра так важна для розвою промислу галицкого. Дуже характеристичні з того боку і трактати торговельні. Вони нібито поможуть шляхті сиродавати своє збіже, але за те наженуть до Галичини цілу хмару німецких продуктів і промисловців в роді звісного Френкля з Медлінгу. Ми і тепер вивозимо збіже на продаж, а по при тото пересічний Галичанин їсть, як каже Щепановский, за пів чоловіка. Значить, вивіз тут іде з причин нужди економічної, задля недостачі промислу фабричного. Польскі часописі, котрі так сімпатично привитали договори торговельні, повинні не забувати, що успішнійший вивіз збіжа піднесе в гору условя прожитку робітника, а тим самим вартість продукованих товарів, через що іще дужше унеможливить конкуренцію з промислом західним...

Та повертаючи до сітуації парляментарної, мусимо поспитати, яка була причина, що „Коло“ надумалось іти з Німцями. В тім зглядї польскі часописі всіх напрямів, заєдно „Czas“ як і „Przegląd“, „Dziennik polski“ та „Reforma“ unisono вказують на звісну промову Грегра про права ческого народу. „Dziennik polski“ каже навіть виразно в дописі з Відня (в полеміці з Czas'ом), що через той крок „неполітичний“ зірвав клюб молодоческий всякі сімпатії і можливість злуки з послами польскими.

Отсі слова польского консервативно-поступового органу нас зовсім недивують, як і недивують нас наполохані промовою Грегра „демократи польскі“. Їйх демократизм все був тілько вартий, що торічний сніг і цілком натурально, бо у східній Галичині вони свого люду не мають. Повинніб однак знати такі розумні люде, як Щепановский, Рутовский і інші, що союз з Німцями загородить їйм на довго дорогу до боротьби о слівя, користні для розвою економічного краю.

Що до промови Грегра, то ми є зовсім іншої думки ніж часописи польскі. Вона нам не тілько подобалась своєю правдою, енергією і сміливостю, але також тактом політичним. Так як молодочехи розбили колишню кисло-солодку правицю, так тепер причинились вони до вияснення сітуації, котра через свою проблематичність служила параваном для „ojców narodu“ ріжного калібру; паравапом; що називавсь „вижидаючим становищем“ або „polityką wolnej ręki“, а був de facto загальною капітуляцію з самостійности політичної перед правительством. Тепер щось подібного буде неможливе і клюб молодоческий зискає нових союзників у Словінців та мабуть і Русинів. І якжеж називати після того промову Грегра неполітичною? На нашу думку, Славяне можуть тілько подякувати провідникови молодо-чехів, бо вже в недалекій будучности, завдяки его рішучому виступови, довідається правительство, що не один нарід ческий був цитриною до видушування, дійною коровою для нашого централізму..

По оголошеню проектів договору торговального можна догадуватись, що угодовска політика в Познанщині вийшла також з оглядности правительства німецкого, що хотіло собі

запевнити голоси польских послів для договору торговельного, хоч він некористний для народу польского, народу поки що хліборобского. Так отже польска „нова ера“ принесла першу жертву — принесе й інші... Е. Л.

ПОСОЛ ТЕЛІШЕВСКИЙ ПРО СІТУАЦІЮ.

Дня 19 дек. 1891 вийшла брошура п. з. „Прибудь розумъ — щастя буде! Розмова Русина зъ Турчанского повѣту зъ посломъ Телішевскимъ въ справѣ угоды. Выдавъ М. Павликъ. Львовъ 1891. 8°, ст. 14. Цѣна 10 кр“. Сю брошуру сміливо можна вважати коли не кінцем, то рішучим поворотом між народовцями в справі угоди. В формі відповідей на завдані Русином з Турчанского повіту питання, д. Телішевский дає найперше досить важні пояснення в тім, що то таке угода, як вона робилася і головно яку ролю грав тут він сам.

Ш. посол пристав до угоди, раз через те, що з одного боку, правительство, від 70-х рр. переслідувало Русинів усяких партійних відтінків, так що богато їх боялись навіть признаватися до рускости, а з другого боку, між самими Русинами, особливо львівскими, настало велике роз'єднане. При зміні правительственної системи супротів Русинів, котрої д. Т. надіявся по угоді, він думав, що помірковані Русини всіх партій зможуть зійтися і вчинити одно справді політичне товариство, бо теперішні руські політичні товариства, як москвофільські так і народовські, тілько демонструють шумно, та не в силі довести розпочате діло до кінця. Нове-ж, спільне товариство політичне, поставивши собі ясну ціль і дорогу, ввело би руский народ у дійсно політичне житє, бо доси ему кажуть гнатися за марами: то великої матушки Росії то самостійної Украйіни-Руси. Сам д. Телішевский, — перший з украйінских націоналістів, — каже виразно, що він під самостійностю Украйіни розуміє украйінску державу, незалежну ані від Поляків, ані від Росії; для него той окремий політичний бит Русинів-Украйінців suprema lex, хоть се й мало би вийти в користь австрійскої держави — значить мабуть „самостійна“ украйінска держава під протекторатом Австрії! Та поки що, се справа далека, бо навіть не поставлена отверто самими народовцями, — котрим слушно закидають, що вони політично не знати-що, — і д. Тел. не радить тої справи припутувати тепер до політики. А про те, власне користаючи з сеї думки, д. посол увійшов в угоду для того, що вона найбільше могла спонукати правительство до зміни системи супротів Русинів.

Д. Телішевский був певний, що повставша тоді спільна політична партія, устороневши обі ті крайности політичні — Москви й Украйіни — займеся реальними потребами руского народу, про котрий інтелігенція руска обох таборів власне не дбає, хоть і вічно говорить про его добро та просвіту. Ш. посол підносить при тім, що про реальні потреби народу богато наговорилося і написалося власне від тоді, коли повстала нова руска партія, радикальна, — по его думці єдина політична руска партія, — і се він уважає за велику ей заслугу.

Д. Телішевский виявляє далі прецікаву річ, а іменно, що ті народовскі провідники (д. Ал. Барвінский і т. і.), котрі, як звісно, вели угодові переговори ще перед членами руского клюбу, поставили отсі доконечні умови угоди: віддане управи Народним Домом у руки народовців, заведене фонетики в школах і т. і. і врешті відібране накладу шкільних руских книжок Ставропігії та передане его товариству ім. Шевченка. Се ті народовці вважали за найліпший спосіб побити „Москалів“, і готові були за ту ціну „припяти на себе ролю політично помирених“. Отже д. Телішевский увійшов до акції власне для того, щоби сему перешкодити, бо, по его думці, введене народовців до „Народного Дому“ під охороною правительства, значилоби зламане автономії тої інституції, впадок народовців перед загалом Русинів, котрі ту справу вважають за домашню, і тим більшу ненависть Русинів до правительства; запровід фонетики в школи і т. і. то річ науки а не політики, а віддане тов. ім. Шевченка накладу шкільних книжок, то чисто конкуренційний інтерес, котрий з політикою не має нічого спільного. Се все д. Телішевский старався витолкувати намістникови і урядово воно очивидячки на тім стало. Д. Телішевский був певний, що крайні шовіністи обох парафій вдовольняться обіцяними правительством: новою гімназією, катедрою руської історії у Львові, повними школами вправ і другими концесіями, та возьмуться до пильнійших для р. народу справ — культурних і економічних. Тимчасом народовскі шовіністи так розігналися, що знищене „старих“ узяли за головну ціль угоди, на що знову старорускі національні шовіністи відповіли рівно-ж достойно, і одні й другі зробили заколот і на провінції, топчучи все, що не відповідало їх крайним національним поглядам. Натурально, що за таке звихнене справи д. Т. не бере на себе відвічальности.

Що до самої заяви посла Романчука в соймі 25 лист. 1890 р., котру народовці назвали шумно „програмою“, то д. Телішевский каже, що то було тілько сконстатоване фактичного настрою руского народа; програма-ж повинна обіймати те, чого Русини домагаються, а не мають, до чого повинні йти. Того-ж, що д. Романчук заявив, Русинам ніяке сторонництво, ніякий парлямент ані дати, ані відняти не може. Сторонництво, котре не ставить реальної політичної програми, такої, що дасть ся перенести, і не вказує задля того відповідної дороги, — „грішить супротів народу, зводить его і само падає“. Через те партія староруска, котра стала вводити мрії про єдинство з Росіянами, політично пережилася; через те і з народовскої партії виділила ся партія радикальна, бо народовці, окрім тези про окремність від Москалів, на ніяку позитивну програму здобутися не могли. Д. Телішевский певний навіть, що й серед радикалів повстане нова партія. „Если провідники сі з дороги самих мрій суспільних не зійдуть на дорогу тверезих

гадок, если не помудрійшають житєм політичним".

Затим д. Телішевский заявляє, що угодовці мали поруку в словах намістника, сказаних д. Телішевскому, що він, намістник, починає угоду, яко вірний слуга корони й знавець відносин краєвих, котрий хоче щиро й справедливо полагодити наші національні потреби. Намістник давав гарантію своїм становиском, котре не таке нестале, як становиско міністрів, бо воно залежить не від більшости парляментарної, а просто від довіря корони. Значить, лишої поруки угодовці не могли мати.

Д. Телішевский не надіється, щоби правительство сповнило дані обіцянки, хотьби через те, що тепер воно поклало на першім місці програму економічну, а тим самим національні справи відсунуло на бік. Д. Телішевский думає, що супротів таких важних справ економічних, які поставлені в правительственній програмі, як реформа податкова, процедура судова, забезпека хліборобів від визиску. — Русини любісінько могли би почекати з полагодою своїх національних справ, але-ж д. Телішевский певний, що правительство гр. Тафого не сповнить тої програми.

Що до Поляків, то вони в загалі показалися ненщирі, коли не ворожі угоді, хоть вона могла вийти і їм на добро. Що-ж до правительства, то воно вже підчас виборів у деяких округах поступало нещиро і навіть з гори обчислено на шкоду Русинів. Д Телішевский думає, що се залежало від намістника.

Д. Телішевский згадує далі коротенько про відносини руского клюбу до різних парляментарних клюбів, при чім каже, що від Кола польского він був незалежний, чому, по нашому, перечить хотьби той факт, котрий власне подає Діло, що Коло польске взялося роздавати Русинам місця в комісіях (певно-ж на якихось умовах!) і що посли руські поводилися до Кола зовсім лояльно. Помилка д. Телішевского виходить мабуть з того, що він не знає добре того, що діється в руским клюбі, до котрого, як ми знаємо, він остатним часом навіть перестав належати.

Д. Телішевский заявляє далі, що він стоїть за сконсолідованем Русинів усіх партій в одно товариство політичне, з реальною політичною та економічною програмою, то б то побудованою на реальних потребах нашого простонародя, на тім, що він сам чує, чого домагається, чого для свого розвою потребує. „Хліб і добробит, — каже п. посол, — отсе повинно бути нашою програмою, — cir censes (моральні потреби?) лишім вже тим, котрі попередну точку програми роздобули".

Та найважнійша заява д. Телішевского — та, що він уважає за конечну спільну акцію Русинів усіх партій. Задля того п. посол пропонує зїзд нотаблів усіх партій, ще перед відкритєм сегорічного сойму. На тім зїзді повинні явитися усі руські посли, соймові й державні; ті з них, що пішли в угоду, повинні тут росказати усе щиро-сердечно і, або зложити мандати, або обовязатися поступати далі після того, що ухвалить зїзд нотаблів.

Кінчить д. Телішевский заявою, що він не вірить, щоби ініціатори руского синоду мали на думці щось доброго для Русинів, і через те радить бути на поготові, щоби в даїм разі відперти напади.

Як бачимо, заяви досить важні. Та ще важнійше те, що вони йдуть від чоловіка, котрий належав до тої трійці (Романчук-Січинский-Телішевский) що офіціально перевела всю угоду. Значить, д. Телішевский фактично відрікається угоди і рад стати не тілько на те становиско, яке займали руські посли перед 25 надолиста 1890 р., а ще на далеко яснійше — дальше сягаюче. Само собою розуміється, що й ми за консолідацією Русинів на праці для нашого робучого люду та здобуваню чим раз більшої політичної волі. Тим самим ми і за зїздом нотаблів, хоть знаємо з гори, що сему будуть противні угодовскі, а може й деякі москвофільскі новініети і що власне вони, хотьби й були на зїзді, то будуть против спільної акції Русинів на таких основах, на які вказав п. посол. Від себе можемо сказати, що ми ті основи, хоть певне трохи ширше і не минаючи й моральних потреб народу, будемо на зїзді подрібно розвивати і на них настоювати.

Сподіємося, що п. посол, раз прилюдно виступивши зі своїми думками, постарається довести їх до путя, в чім єму певне поможуть найперше Русини турчанского повіту, котрі, як видно, найбільше почули помилки угоди. Як довідуємося з певного жерела, в тій справі відбудеся найперше зїзд нотаблів одного повіту, відки має вийти зазив до скликаня нотаблів з цілої Галичини і всенародного віча у Львові все що перед засіданями сойму. Ми особисто були би за тим, щоби таких провінц. зїздів нотаблів або й віч народних відбулося як найбільше і, розуміється, як найскорше, а то не тілько для того, щоби обговорити справи, що мають бути порушені на загальнім зїзді, але й для того, щоби назначити своїх відпоручників, котрих аранжери загального зїзду мусіли би запросити. Окрім того ми бажали би, щоби на зїзд були запрошені: відпоручники центральних зарядів усіх партій, товариств, редакцій і руских колоній. Само собою розуміється, що треба не минати й селян, бо на зїзді повинна бути розмова головно про їх інтереси, в чім вони найкомпетентнійші люде Таким чином від разу не було би довільности в запрошуваню, і зїзд загальний складавбися з правдивих представителів даних сторін, партій чи кружків і всеї рускої суспільности.

На всякий случай, ми думаємо, що до зїзду прийде і, по важности справи, можна надіятися, що він бувби численний, дуже цікавий і, розуміється, з рішаючим впливом на зміну рускої політики. Значить, угодовскі посли й не-посли мусять також рішатися, так або так. А коли вони й далі задумають стояти на своїм виключнім становиску до інакше думаючих Русинів, то тепер шкода з того вийде хиба для тої частини народовців, що хотіли би й далі з ними дер-

жати, а не для загалу Русинів, котрі тепер певне стануть яснійше і достойнійше і до себе самих. і до правительства.

Д. Теліщевскому належиться від щирих Русинів велике признане за те, що перший з угодовців почувся до обовязку — прилюдно зірвати з хибною політикою і таким чином пробив вихід із неї для всіх щирійших народовців, що конче повинні би з того скористати, бо вже й так набралися сорому ізза угоди, роспявшися за неї на зборах, в адресах для д. Романчука і т. і. коли тимчасом виходить, що то була мара. Виступ д. Теліщевского дає можність піднята, серед Русинів інших партій, пошану для народовців і для украйінства в загалі, пошану, котра вже була змогласа в Галичині та впала зовсім через нещасну угоду Отсе, для украйінских національстів, головна вага брошури д. Теліщевского,—якби тілько вони ёї порозуміли

Супротів виказаних достоінств чи радше консеквенцій брошури, не важно тепер говорити про ёї хиби. особливо дрібнійши. То-ж скажу тепер тілько, що, по моєму, головна хиба і заяв д. Теліщевского в брошурі, і самого кроку угодовців — та, що вони чинять поступ рускої справи зовсім залежним від ласкавого позору правительства на Русинів і таким чином признають їх безсильними, значить такими, з котрими в політиці ніхто не може числитися. Ще більше: ті неполітичні рускі політики не тілько самі готові опустити руки, коли правительство подивиться на них зизом, але й відбирають у народу віру в свої власні сили. Се зрештою загальна хиба рускої політики в Австрії від самого 1772 р. Се та дирочка, в котру пропадає уся праця й енергія австро-угорскої рускої суспільности. Сю хибу треба раз конче направити, і нам бачиться, що загальний зїзд нотаблів повинен поставити до того крішку підвалину. Основою нашого руху, серед усіх партій, повинна бути самодіяльність, самоорганізація рускої суспільности, незалежна від ніяких правительств, і тоді вони будуть мусіли числитися з нами.

20 дек. 1891. М. Павлик.

P. S. Суд руских газет про обговорену повисше брошуру, котра в загалі, як то кажуть „зробила сенсацію“, — вийшов надто цікавий. З москвофільских газет, тілько популярне „Р. Слово“ обізвалося про неї достойно. За те Галицкая Русь, що передрукувала всю брошуру, побачила в виступі д. Теліщевского против угоди, тілько доказ чравди того, що вона, Гал. Русь, про ту угоду не знала. Гал. Русь твердить, буцім би то власне староруска партія держалася тих основ, котрі д. Теліщевский вважає за едино-спасительні, — але зрештою стає до пп. посла ворожо, вражає его навіть особисто его „панством“ і т. і., підсуває ёму намір одурити Русинів-неугодовців і запанувати над ними в користь угоди, а до того пошиває его в радикали.[1]) Як не чудно, а в сім остатнім, в слід за Гал. Русю пішло й „Дѣло“, що в своіх баламутних статях против брошури, п. з. Нерозвага чи що гóрше? твердить те-ж, буцім би то брошура представляла д. Теліщевского радикалом, і виливає на его погляди таку самісіньку лайку за „жолудкові ідеї“, радикальну зарозумілість і т. і. якою сістематично боропиться від радикалів. При тому орган угодовців, розбираючи вискази брошури своєю звичайною нелогічною логікою, міркує, що брошура появилася без відома д Теліщевского, що він, яко народовець, не може так і так думати та критикувати народовців, і певний, що д. Т. відречеся тих поглядів. На те саме звісно уповає й загал угодовців, навіть на провінції, бо вже-ж гірко скомпромітуватися усею громадою за цапову душу. Отже, щоби здути сі угодовскі ілюзії, і здути лекше й певнійше, ніж се думав зробити серед угоди д. Вахнянин із радикалами та старими Русинами. — я заявляю що брошура вийшла після довгих переговорів з д. Теліщевским, котрий зрілозастановився над своім кроком, згодився на видане брошури і взяв на себе відвічальність за все, що там сказано відего особи.[2]) Супротів „найкомпетентнійшого жерела“, на котре покликується Діло. ми з „Русином турчанского повіту“ маємо не тілько слово пп. посла, але й письменні документи, котрими можемо служити невірним. Розуміємо, що виступ д Теліщевского, не давши навіть редакції „Діла“ достойно скінчити довжезного ряду казок для старих дітей п. з. Пороці, дуже не на руку головам угодовским, що самі ополомлені марними обіцянками, мимохіть пошли в дурні й своіх прихильників на провінції, а тепер хотіли би ратувати себе й своіх, але й доси такі заслілпені чи наівні, що й тепер заявляють, що „держать судорожно руку“, не чуючи, що вона висунулася ще перед виборами, і висунулася навіть на те, щоби бити самих найщирійших угодовців, як дд. Січинского, Вахнянина

---

[1]) При тому Гал. Русь пускає між своіх читателів бріхню про рід руских радикалів від Поляків та про те, буцім би то й ми до „нової ери“ держалися програми відбудовання незалежної польскої держави з Украйіною. Редакція Гал. Руси не похопилася навіть, що в переднім 202 ч. сама опровидає сю бріхню. Адже-ж там говориться, що „батько й представитель р. радикалів“ — д. Драгоманов, про котрого Гал. Русь довго говорить як про противника „самостійної“ Украйни в Польщі і сим сама доказує, що Д-ов, а значить і его прихильники-радикали „не отъ рода польска“. Се зрештою доказує й те, що нас усякі польскі новіністи, від реакційних до соціалістичних, і доси лають яко справжних ворогів польскої переваги на Руси Зрештою, бріхня в загалі, буцім би то украйінский рух ішов від Поляків і буцім би то д. Теліщевский, ба й загал народовців був за відбудованем історичної Польщі. Адже-ж д. Теліщевский виразнісінько виступає против того в брошурі, а з народовців навіть найзазятші угодовці, як д. Барвінский і др. думають тут тілько „одурити Ляха“, не розуміючи, що так радше самі себе дурять...

[2]) В остатній хвилі дізнаємося, що пп. посол признав се сам публично на вічу в Турці, 30 л. дек. м. р. Значить, Діло дурнісінько потратило тілько чорнила й папіру на інсінуації против видавців брошури та радикалів. Не завидуємо.

др. Але-ж, знаючи справу в самім корені, ми ще раз щиро кличемо до народовців на провінції: rette sich, wer sich retten kann! Піддержте свого-ж чоловіка, що прозрівши серед засліплених і отверто се виповівши, хоче вас зрегабілітувати перед руським народом. Інакше чекає вас іще більша компромітація..

М. П.

ВІЧЕ НАРОДНЕ в БРОДАХ відбулося в великій театральній салі 24 л. дек. 1891 р. з волі самих селян, членів общ. Качковского і Просвіти, то-ж натурально, що селян було дуже богато — півнісінька саля. Інтелігенції була невеличка купка тай та була досить смирна, і се згори забезпечало селянам перевагу. Та сталося одно лихо — в комітеті вічевім мала перевагу „інтелігенція“ і головою віча вибрано попа о. Сірка. І одно, й друге відбилося дуже некористно на рефератах і порядку нарад. Голова віча — посол соймовий з бріського повіту—зазначив згори, що буцім-то Русини зазнали від австрійского абсолютизму тілько добра, „від першого дня аж до остатнього“— і після того старався вдержати наради в як найвужших границях і смілівійших бесідників по просту тероризував — арештою не сам, а від вапором правительственного комісаря, що також цілісінький час воював з вічем. Так само й інші „інтелігентні“ члени вічевого комітету — попи, побачивши не надто мирний настрій віча і референтів, згори вреклися відвічальности за зміст рефератів і резолюцій, кажучи, що вони вийшли поза границі, які їм зазначив комітет.

І добре зробили, бо зараз перший референт, про школи, вислужений народний учитель, д. Дм. Третяк так різко вдарив на полонізаційну сістему в школах східної Галичини, що правительственний комісар перервав єму, в найбільшім обуренню. Серед грізної сцени між ним і вічем, котре підчеркнуло его безправне поступоване і вимагало обізватися по руски, а не по польски, — президія і сам д. Третяк стратили були зовсім голову, і референт навіть став перепрошати комісаря і запевняти, що він не хотів нікого ображати, а все-ж таки реферат якось був скінчений і резолюції приняті. Жаль тілько, що д. Третяк бив виключно в польску форму теперішних народних шкіл та учительства, не тикаючи зовсім того, що зрештою в тих школах учать. До того, в рефераті д. Третяка, як все таки „інтелігентника“, було досить рутенства, прибраного навіть в форму віршів, котрими автор здавна наповняв популярні й шкільні видани москвофільского напрямку. Яка огромна ріжниця між відчитом сего „інтелігентника“, і зараз слідуючим відчитом простого селянина з села Чехи, д. Вас. Черняка, що референтував про загальне голосоване! Яка ядренність, логіка, доказність і енергія! Ми просто очам своїм не вірили, що се простий селянин, бо мали перед собою скінченого народного політика. Одно тілько хибив д. Черняк — те, що старався говорити з висока, по рутенски, через що вібрані не понесім его розуміли, тим більше, що він не виносив ріжницю між безпосередним голосованем, через теперішних управлених правиборців, і загальним безпосередним голосованем.

Я пояснив народови сю ріжницю і, натикнувши в загалі на політичні сістеми в ріжних державах, прочитав зібраним дотичну ухвалу віча коломийского, котру вони загально одобрили. Член вічевого комітету і підголова збору, о. Монцібович виступив против предложеної мною резолюції, кажучи, що вона домагаєся за богато, а намдіРусинам поки-що досить безпосередного голосования, котре-ді й пропонував д. Черняк. Після протесту сего остатного й мого, віче однодушно приняло резолюцію за внесенем курій виборчих і загальним голосованем.

З економічним рефератом случився невеличкий скандал. Маючи на увазі, що зібрані вже й так стратили найкрасший час у церкві (віче почалося тілько в 12. год.), — я предложив був, щоби про економічні справи, яко найважнійші, говорено найперше, коли зібрані ще не потомлені, і віче на те згодилося, але о. Сірко таки зробив так, що сю точку поставив аж на третім місці. Коли-ж до того, по довгих перепалках дійшло, то референт д. Процик зі Львова, зрікся голосу через те, що перед тим „інтелігентні“ члени комітету (найбільше народовці) заявили ще осібно до сего реферату, що не беруть за него відвічальности через те, що він не був предложений комітетови. Щоби сяк-так замазати сей скандал, а до того вдоволити голосови віча, що на внесок дра Ол. Кулачковского (молодого народовця зі Львова) енергічно домагалося, щоби дати в сій справі голос міні, — о. Сірко вже мусів се зробити.

Я говорив про потребу організації наших робучих людей і кликав подумати над основанем товариства для правної оборони наших робучих емігрантів, а також над основанем ліги аграрної, для впорядкованя заробків наших людей на більшій власности в краю — зі стрейками і т. і. на взір робітників. Наренті, для оборони наших селян від теперішної вимскуючої сістеми, я предложив економічні точки нашої радикальної виборчої відозви. Та, мимо горячого одобреня тих точок вічем, о. Сірко довго не хотів їх дати під голосованє і врешті, припертий мною до стіни, старався вплинути на віче, щоби відкинуло ті точки, через те, що вони „йдуть за далеко“. Але після мого досить різкого протесту перед вічем, що він, о. Сірко, не має права цензурувати внесків, а мусить їх піддати під голосованє, віче з великим одобренем приняло всі мої економічні внески.

Мушу завважати, що міні в загалі прийшло ся воювати за голос з о. Сірком, що в порозумінню з правительственним комісарем сістематично думав мене не допустити до голосу, одно, через те, — як казав, — що я не з бріського повіту (!), а друге через те, що мої промови і внески „ідуть за далеко“. Я все відзикався до віча, і воно мене енергічно піддержало.

На хвильку, міні самому видалося, що мабуть радикальвійші частини моїх політичних і економічних промов „пішли за далеко“ і справді були пропащі. Та вийшло як раз противно.[1]) Селяне, розрушені тими спра-

[1]) Після того я дівнався, що стрейки наших робучих людей вже практикуються по деяких селах бріского повіту, і то з дуже серіозними наслідками для більшої грунтової власности. Заслуга се деяких чесній-ших попів, тихих робітників на полі народної організації, котрим через те належиться тим більша честь.

нами, стали один по одним виступати на сцену з промовами та резолюціями, що просто або ілюстрували мої резолюції місцевими фактами, або й доповняли їх. І що то були за промови! Не одна з них так глибоко брала справу, що прийшлося соромити за „інтелігентних“ бесідників, не виключаючи й себе самого. Особливо глибока була промова одного молодого селянина з села Чехи, що порушив чисто соціяльну, робітницку справу по селах. Ми маємо надію дістати сю промову та помістити в „Народі“ або в „Хліборобі“.

Зрештою, треба завважати, що мужицкі бесідники не ограничувалися чисто економічними справами; овшім, майже з таким самим запалом дотикали й справ політично-соціяльних, до жандармів включно і напр. в справі запановання рускої мови і письма в східній Галичині, в житю публичнім і приватнім, розвили цілу сістему внесків, викінчену до найменших подробиць.

Промови та внески мужицкі просто затопили сцену з президією, правительственними комісарми та „інтелігенцією“, і тут то й вийшло, яке живе жерело серед зібраних селян і як би воно було славно, якби була президія, як слід, що покерувалаби і визискала той настрій! На лихо, о. Сірко не розумів, що головна річ в діскусіях, в розбуджуваню думки у селян про всякі соціяльні справи, і поки ще міг дати собі раду з бесідниками, то завше пер їх до того, щоби як стій ставили внески, без довших промов, і слухаючи сліпо правительственного комісаря, що раз-у-раз грозив розвязати збори або й арештувати сміливійших бесідників, — ні сіло ні пало, ставив справу так: „Ну, або нехай перестане говорити, або розвязую віче!“ Треба завважати, що селяне справді говоряли без огляду на цензуру; особливо рівко критикували вони теперішню правительственну сістему зглядом руских мужиків, і робили се найрізше власне члени „Просвіти“, як Мартищук і др. Правительственний комісар пильно нотував собі промови й бесідників і, бачиться, думає споводувати переслідуване тих мужиків, на що ми згори звертаємо увагу міністра справедливости.

Віче в загалі вийшло в дуже радикальнім дусі. Мужицкі бесідники і внескодавці то були скінчені, хоть, правда саморідні радикали, виховані тілько тяжким житем (селяне на вічу на око в загалі виглядали дуже збідовані) та тими окрушками радикальних думок, котрі в ряди-годи бере від нас та від робітників „Червоная Русь“ і „Русское Слово“, котрі в тім повіті переважують, так що й на вічу найбільше було ніби то москвофілів. Треба завважати, що більша частина мужицких бесідників офіційльно держиться старорускої партії і на пункті віри та правописи навіть дуже консервативна, як я потім переконався. Але ті „москвофільскі“ мужики, як напр. авіяний Гаврилюк і др. прекрасно говорять по украйінски, і тілько по украйінски (мова наших селян бріського повіту, по близькості з Украйіною, натурально, збижена до неї дуже й мовою).

Мимо безтолкового проводу, ухвали бріського віча вийшли досить сістематичні і консеквентні, окрім одного — с к а с о в а н я р а д п о в і т о в и х, котрі, — нігде правди діти, — в своім теперішнім виді справді дуже дойіли селянам. Коли тілько поставлено сей внесок, я хотів витолкувати селянам, що вони поступають неконсеквентно і роблять промах та думав їх спонукати до того, щоби противно, старалися в з я т и й р а д и п о в і т о в і в с в о і р у к и, заводячи й тут загальне голосованє, як то вони й ухвалили І без найменшого сумніву віче було би згодилося з моїми внесками, але о. Сірко і правительственний комісар ніяк не хотіли допустити мене до голосу, хоть др. Кулачковский переконував о. Сірка з моїми внесками в руках (взятими мною з коломийских резолюцій), що тут далеко до чого небудь „за далекого“. Н е х а й - ж е, п е р е д л и ц е м у с е г о к р а ю, в і д в і ч а л ь н і с т ь з а с ю а н т і а в т о н о м і ч н у у х в а л у в і ч а п а д а е н а ч л е н а к р а є в о г о з а к о н о д а в ч о г о т і л а і п р а в и т е л ь с т в е н н о г о з а с т у п н и к а д е р ж а в н и х п о р я д к і в.

Треба ще завважати, що власне „інтелігенція“ а головно народовці пильно зацитькували проривавшіся инодї мужицкі голоси против угоди, а радше против незгоди в рускім соймовім клюбі. Але до сварок з того поводу зовсім не дійшло (як то було на богато „новоерских“ вічах), тим більше, що сам вічевий комітет з гори постановив тої справи не рушати і вважати віче за спільне з усіх партій. Віче однодушно ухвалило солідарність рускаго соймового клюбу, і таким чином також фактично виступило против угоди, котроі conditio sine qua non було поборюване старих Русинів, значить і їх послів. І з того боку бріске віче — світла проява на темнім грунті „новоерских“ сварок між народовскою і москвофільскою інтелігенцією на провінції, що вже почала була двоіти й селян, котрим до тих сварок не повинно бути ніякого діла. Бріскі вічане-селяне очивидячки в загалі пронялися духом коломийскаго мужицкого віча, що зробило вражінє навіть на Поляків, і очивидячки починає тягнути за собою й селян руских, навіть по таких доси глухих повітах, як бріский.

Сподіємося, що екзекутивний комітет, вибраний для сповненя ухвал віча, порозуміє, що его завдача не тілько предложити, де слід, ухвали віча, але головно позискати для них як найбільше сіл сусідних повітів. То-ж свідущим селянам бріского повіту треба би спонукувати скрізь до таких самих віч тай брати свої справи в свої власні руки, бо „інтелігенція“ місцева очивидячки не хоче чи не може йти на їх переді — їй усе „за далеко“: аджеж не за для чого, оо. Ярема й Мандичевский — народовці — не схотіли навіть належати до екзекутивного комітету, в котрім тепер більшість мають ті, що не боятьси йти як найдалі. На них і вся надія. Та треба й некомітетовим селянам помагати їм порадою й ділом, а незабавом і в тих сторонах запанує такий рух між нашими селянами, як і на Покутю і з часом може обіймити увесь наш край. Крайня пора, свідущим селянам ріжних, хоть і найдальших повітів, порозумінятися з собою та спільно дбати про самосвідомість наших робучих людей „до чого тепер найліпша нагода — збиране підписів на просьби до тіх законодавчих за загальним голосованєм, котрого так однодушно домагаються наші селяне скрізь там, де не мають переваги народовці. Бажаючи прийти справі в

поміч, наша редакція видає бланкети на такі просьби і розсилає їх по цілім краю.

М. Павлик.

Справи суспільно-економічні.

СЕЛО В ПОЛУДНЕВІЙ ЧЕХІЇ*) І. Тепер коли в наслідок торічної вистави в Празі майже ввесь цівілізований світ заговорив о Чехах, а слава народа ческого розійшлася далеко по за границі їх рідного краю, не зайвим буде завести читача не до Праги, а до скромного ческого села, щоби поглянув, як виглядає той люд, котрого сини займають таке видне місце у всіх напрямах суспільного житя.

Село в полудневій Чехії на вид не показує з себе нічого незвичайного: звичайні домки мурованні а декуди навіть дерев'яні, будинки господарскі досить плохі, при них трохa садовини, якась невеличка пасіка; все се не в гармонії одно з одним не робить на зрителя вражіня, що є він в краю, де селянин зробив уже великий поступ до свого визволеня і йде до него все наперед. В селі живуть люде не однаково заможні, котрі відповідно до того, кілько мають землі, діляться на „седляків“, „півседляків“, „халупників“ і „домкарів.“ Седляк, се господар, що має звичайно більше ніж 20 гектарів землі, півседляк від 10 до 20, халупник ледво кілька гектарів, а домкар крім хати і малого огородця не має нічого. Ческе село має затим в собі аж чотири категорії властивців, більше або менше зближених до себе. Седляк і півседляк не ріжняться між собою зовсім що до способу житя; одному і другому земля, яку має, вистарчає на виживлене себе і родини, на освічене і вивінуване дітей. Халупник і домкар, щоб удержатися, мусять уже дораблятися й чим іншим, чи то винаймаючися до полевої роботи або віддаючися якомусь ремеслу.

Сих суспільних ріжниць не лехко добачити, бо всі однаково працюють, однаково зодягаються і вема там того, щоби біднійшого виключали з товариства заміжнійших. Седляк, що має по над 20 гектарів землі, сам з сімєю не міг би обробити свого поля і для того держить звичайно парубка, пастуха або служницю, відповідно до того, чи в сімїї має за мало мужчин чи жінок. Відносини хозяїна до наймита тут зовсім не такі, як в великих господарствах. Наймит є немов член родини, їсть разом з нею, працює також і обходяться з ним, розуміється, як з чоловіком. Та про те се патріархальне житє не все буває солодке для наймита; се залежить в значній части від особистих прикмет або хиб характеру хозяїна, єго жінки а навіть єго дітей. В великім маєтку, де властивець тільки доглядає роботи, не може він раз у раз товаришувати з робітником; не те в малім. Тут не тілько хозяїн, але й єго жінка працює разом з наймитом, так що коли одно з них скупе, любить визискувати чужу роботу, обходиться з людьми брутально, або має якусь іншу хибу, то робітник буває нещасливий, бо мусить увесь день працювати разом з чоловіком, котрий по хвилі робить ему прикрість. Так само стоїть діло й з їдою. Робітник їсть нібито разом з хозяінами, при однім столі і з одної миски, але й тут залежить від доброї волі хозяйки, котра нераз ліпші кусники лишає на потому для себе і для дітей, а гірші подає на спільний стіл. Як сказано затим, при таких патріархальних відносинах доля робітника в дуже великій мірі залежить від характеру хозяїна і єго жінки, і не раз почуєте нарікання такі: „on je furt lepši, ale ona je takova potvora!“ Сказавши се, наймит звичайно затискає пястук.

Та про все те рішучо можу сказати, що житє парубка у ческого седляка є без порівнання щасливійше від житя челяди у польских дідичів. Має він звичайно — 60 гульденів річно, пране і стравунок такий самий як і хозяїн, значить: на снідане поливку з квасного молока з мукою і картоплями (в неділю і свято каву), на обід звичайно галушки на воді або капу на молоці, а на друге налисники, книдлі, булки, струдлі з яблоками—одним словом, усе щось мучне; вечеря складаєся з квасного молока і бульби, а до того хліба до схочу. Так буває при звичайній роботі. В часі жнив або сінокосів усі їдять далеко ліпше: на снідане буває тоді завсігди кава, обід складаєся з трьох страв. крім того всі дістають підвечірок зложений з хліба, молока і сира. Так годуєся ческий седляк, так само й єго служба Мясо їдять тут тілько два рази в рік: на пущанє і на св. Вацлава, по за сим страва ростинна і молоко вдовольняє їх цілковито. Є се найкраснїй доказ, що при фізічній роботі страва така сконцентрована як мясо не є конче потрібна, страви ростинні заспокоюють тут цілком (? Ред. Нар.) фізіологічні вимоги організму. Розуміється, що стравою тою не може бути сама картопля, котра властиво є тілько на те, щоби „дурити жолудок“; се доказує не тілько мала в ній скількість часток поживних, випробована дорогою хемічною, але також неохота, з якої їдять ci прості люде при тяжкій роботі. В Чехах я не міг найти таких „любителів“ картоплі, о яких у нас так часто і радісно говорять деякі пани; за то дуже часто бачив я прояви зовсім противні, напр. такі, що коли мужик має перед собою тяжку роботу, то їсть тоді звичайно з зупою хліб, а не картоплю; робітники наймаючися поденно вимовляють собі, щоби їм не давали картоплі, але радо їдять мучні страви і вважають їх найпожаточнійшими. Загалом сказати можна, що молоко, хліб, горох і всякі мучні страви спожиті в відповідній мірі, се достаточна і відповідна живність для чоловіка фізичної праці.

Але вернімо до наших седляків. При такім житю, яке я тут описав, селянин ческий робить дуже богато і добре. Мало сказати, що робить від сходу до заходу сонця; він не раз

*) Сю гарну статю перекладуємо з польскої мови з варшавского тижневника „Głos“ І. Ф.

вертає з поля о пів до десятої вечір, а встає що найменше на годину перед сходом сонця. Та звісно, така праця йде тільки в часі горячих полевих робіт. В ту пору господар, хоч і нерадо, наймає навіть до помочи кількох людей на днівку і крім заплати дає їм цілоденний стравунок.

Таких робучих рук достарчує категорія халупників і домкарів. За свою роботу беруть вони плату або грішми, або не беручи грошей вимовляють собі, щоби седляк виорав їм поле, звіз сіно або зробив яку іншу роботу, котрої халупник, не маючи коней ані волів, не може зробити. Звичайна плата грошева виносить тут від 35 до 45 кр. денно і стравунок такий самий, як седляка. Але се бувае рідко, щоби селянин платив робітника, частійше наймає его за відробок. Рідко також наймає мужчин; жінки достарчають тут майже виключно наємних рук робучих..

Мушу тут додати увагу, що я не бачив іще, щоби денебудь жінка працювала так, як у Чехії. Вона робить майже всі господарскі роботи: косить, молотить, гребе, одним словом, робить усе крім ораня та повоженя кіньми або волами. Ті два роди праці, се виключна привілегія мужчин і треба додати, що вони найлекші (? Ред. Нар.), бо щож може бути лекше, як поганяти кіньми тоді, коли вже жінка наложила повен віз обірнику, або виорювати картоплю і казати жінкам збирати їх за собою. Розуміеся, що мужчина не цураеся й тих праць, які робить жінка, але беручи загалом, сміло можу сказати, що ческа жінка працює більше від мужчини. Служниця у седляка напрацюеся далеко більше, ніж парубок, а бере за те далеко менше, бо коли парубок бере річно 60 г, то вона ніколи не дістає більше як 35 г., значить, тратить річно 25 г., тому тільки, що вона жінка.

Здислав Янушевский.

Полеміка й дописи.

О БЕЗВЫХОДНОСТИ УКРАИНСКАГО СОЦІАЛИЗМА въ РОССІИ. О. П. Женева 1891, 8°, ст. 48. В тексті наведеної брошури виказуеся ще далеко більше, ніж у заголовку, а іменно виказуеся, що на Украйині не можливі і не потрібні ніякі національні організації, ніякий украйінский рух. Для доказаня безпідставности украйінского соціалізму, автор розкладае его на суставні, по его думці, частини, і находить в нім: 1) недавній російский соціалізм і 2) украйінофільство. Розбиваеся найперше російский соціалізм, аргументами похожими на ті, якими его розбивали дд. Плеханов і Засуличка, перед бруксельским конгресом (див. про се статю д. Франка в ч. 24 Народа за 1891 р.) Російскі соціялісти схопили західно-европейского соціялізму тілько с крайні нинодн, без знаня того, на чім зрос той соціялізм — західно европейского капіталізму і клясовоі боротьби за економічні й політичні інтереси Позаяк в Росії, де мужиків увільнено тілько в 1861 р., капіталізму й пролетаріяту було мало, то російскі соціялісти звернули увагу тілько на мужицтво тим більше, що серед него було громадске володіне землею (община) та ремісницкі спілки (артелі) На сі дві річи рос. соціалісти дивилися крізь побілапаюче скло і за тим не бачили державного механізму з его визискуванем, з его капіталізмом, що показувався їм якимсь непорозумінем, котре само собою повинно щезнути. До того російских соціялістів попутав анархізм Бакуніна й Прудона, то б то ідея про автономію осіб і груп (що навіть не признае колективізму) та федералізм — річи, по думці автора, супротивні соціалізмови. Через те діяльність рос. соціялістів то була блукапина в лабірінті субетивних видумок і чисто емпірічних способів. як: байдужість до завойованя політичної волі, пропаганда ідеалів соціалістичних серед мужицтва без конкретної цілн й організації для неі, думка захопити власть терором, без народа. Словом, трагічна марність російского соціалізму залежала: 1) від нерозуміня основ клясової боротьби, задля реальних, економічних інтересів а не відірваних ідей та нерозуміня того, що виразом тоі боротьби є клясова боротьба за політичну власть, 2) від нерозуміня того, що державна власть, то не механічна прилінка в горі, а виплив з даних клясових відносин; 3) в нерозуміню того, що до соціалістичних порядків не доведе ідеалогічна справедливість, а матеріяльна конечність, то б то через капіталістичний спосіб продукції й організацію кляс зивлащених-пролетаріяту. Мужицтво у Росії, через свій світогляд, темноту, первісний спосіб хліборобства, роскиненість на великім обширі, а головно через свою приватну власність радше буде ворогувати з соціалізмом, як то доказуе захід, і врешті 4) від нерозуміня того, що власне через те, що в Росії багато мужицтва, а мало буржуазії й пролетаріяту, там і доси стоіть політичний деспотизм[1]).

Російский соціалізм то був тілько відблиск західно-европейского соціалізму на образовану частину російскої буржуазії, а не проява готового клясового антагонізму, з котрого тілько й може нийти переміна політичних порядків у Росії. Тим то рос. соціалісти повинни тепер звернути виключну увагу на промисловий пролетаріят. Таким чином вони поможуть буржуазії добути політичну волю в Росії і переставши бути спеціяльно російскими соціялістами, ступлять на дорогу міжнародного наукового соціалізму, тай спасуться, хоть при тім, звісно, остануть ся Росіянами по формі (література і т. і.).

Виходило бн, що позаяк украйінский со-

---

[1]) В увазі, автор доторкаеся й цезарізму серед руского мужицтва в Галичині, і говорить про „избіеніе Поляковъ русскими крестьянами во имя цисаря въ сороковыхъ годахъ“ неправда пущена про рівню на Мазурах в 1846 р. польскими істориками і давно вже опрокинена самим фактом, що там ніяких Русинів нема.

ціалізм складаєся, по словам автора, найперше з російского соціалізму[1]), то й для него повинен би бути якийсь вигляд на будучність. Се повинно би бути тим певнійше, що власне український соціалізм почав з критики майже всего того, що д. О. П. має за зле в російкім соціалізмі: український соціялізм поставив на перше місце потребу добиватися в Росії політичної волі, хоть правда, думав ей здобути всіми невдоволеними з теперішних порядків і то явною, отвертою боротьбою, а не терором, котрий не похваляє й д. О. П. і доказував при тім, що уряд російский то найбільший капіталіст (як думає й д. О. П.). Український соціалізм не кланявся й общині, критикував і негарні боки бакунізму (відрубність Росії від Европи, національний шовінізм, що проскакував навіть у „Колоколѣ“ і „Впередѣ“ і т. і.) і зовсім не кланявся економічній основі прудонізму — індівідуальній власности, а зразу й рішучо став за колективізм, тілько застерігаючи в будущім устрою натуральне право особи й груп до певної, витікаючої зі справедливих соціальних відносин, волі й кермованя своїми справами, і думаючи про перехід до соціалізму інакше, ніж марксісти, і через те не цураючися й мужиків, хоть і не оставляючи камінь на камені з їх шкодливих порядків житєвих і світогляду. Власне, що програма українских соціалістів (гл. Громада т. I. 1878і др.). то була перша проба европеізації російского соціалізму, перша проба застосованя інтернаціонального соціалізму і в загалі інтернаціонального просвітного та визвольного руху до російского грунту, і з того погляду українскі соціалісти найшли в рос. соціалізмі ще далеко більше хиб, ніж ті, що показує д О. П. тай виступали против них, теоретично і практично. (Нагадаємо, що українскі соціалісти перші розвили думку про потребу радикальних видавництв на всіх мовах східної Европи, не тілько панских, але й плебейских[2]).

Та, ба! то російский соціалізм, соціалізм державної нації, а то соціалізм український, соціалізм якоісь плебейскої нації, котру д. О. П. і єму подібні навіть не признають за націю! Якби українскі соціалісти були трималисъ одної, як одна Росія, форми з російскими соціалістами, то помимо своіх хиб були би д. О. П. помиловані, а то вони, бачите, посміли бути причасними і до українофільства, з котрого по думці д. О. П. головно й вийшов український соціалізм (ст. 15—16).

До українства д. О. П. дуже неласкавий Голові Ш. п. з. Что такое украинофильство? Его безпочвенность“, він посвячує більшу половину брошури і, для знищеня українофільства, оглядає всю історію Росії або навіть цілого европейского Сходу, з погляду „матеріялістично-дінамічного“[1]). І з сего погляду виходить, що єдино оправданим історично, єдино користним для Росії є централізм на всіх полях. Через те автор і накидається найперше на такі точки в програмі Кирило-Методієвского братства, як федералізм славянский та національна автономія. По думці автора, тут корінь лиха, бо з него вийшло признанє конечности самостійного розвою національного, культурного, літературного і навіть державного житя України. Тим часом українофільство вийшло ді не з житя, а з кабінетів, з науково історичного матеріялу, умисне підібраного та з наведених „мертвих“ ідей К-Методієвского братства, після котрих Шевченко складав свої патріотичні поезії, з грунту фальшуючи історію України. Приналежність України Українцям видумана-ді власне Костомаровим, бо якби він не написав був у своім звіснім письмі до „Колокола“ слова, що, мовляв „Украина принадлежитъ намъ“, то про те ніхто би був і не догадався! Д. О. П. так засліплений своім російством, що хоть соціаліст, а не звертає уваги на головне реченє Костомарова в тій статі,

---

[1]) Ми вже й не кажемо про те, що автор зовсім неслушно накидається на „ідеалогічну справедливість“ в російскім соціалізму. Се ж его найцінніша прикмета а взразом і ступінь, через котрий соціалізм проходить скрізь. Ачейже й д. О. П. не з неба впав, а получив перші зерна своіх соціальних сімпатій власне з проповіді тої „ідеалогічної справедливости“, котру в Росії проводила й література. Без того, либонь би він не дійшов і до „наукового соціялізму.“

[2]) Ш. автор поступає тут загалом не зовсім добросовістно. Він зовсім вірно справляє вістре своєї критики, із за українства, против д. Драгоманова, як найкомпетентнійшого чоловіка в сій справі а до того батька й представителя радикального українства, але замість представити суть укр. женевских, видань і в загалі діяльности д. Др-ова, при чому й вийшла би велика ріжниця українского соціалізму чи радикалізму і під російского соціалізму і від звичайного українофільства, автор вихоплює з кількох творів д. Д-ва поодинокі фрази або навіть слова, не справляючися з тим, що д. Др-в каже на інших місцях навіть тих самих праць, treibt diese Phrasen oder sogar Wörter an die Spitze, як каже Німець і з того поводу глумиться над особою „професора“ д. Д-ва, справді по школярски. Так напр. автор наводить в брошури Д-ва п. з. „La littérature oukrainienne proscrite par le gouvernement russe ось які слова про указ 1876 р. „L'oukase a donc frappé de mort la civilisation de tout un peuple de 14.000.000 Oukraïniens“ і завважує: „стало быть не принципіальное стремленіе русскаго правительства держать все вообще населеніе Россіи во мракѣ невѣжества печально, а вся бѣда въ указѣ, который „смертельно“ поразилъ украинскую „цивилизацію“. Вся біда сеї уваги д. О. П. найперше в тім, що він не хоче розуміти, що д. Д-ву треба було говорити про те, що сказано в заголовку брошури т. є. про ту кривду спеціально для Українців, якої навіть теперішні закони російскі не роблять іншим народностям, а далі в перозуміню того, що вся суть Драгоманівских виступів на літературних конгресах у Парижі й Відні в оборони української літератури, власне била в право видавати такі укази, то б то в упереднюю російску цензуру загалом. Так се діло розуміли й участники тих конгресів. До того, д. О. П. мусить же знати про ту війну, яку довелось д Др-ву вести літературно й особисто власне з системою „мрака невѣжества“ в Росії?. Про інші вчинки д. О П. в Д-вим не варто й згаду вати.

[1]) Ми сі частини брошури, як і сі економічної теорії, не будемо розбирати, лишаємо се економістам та історикам, але остатних вгори робимо уважними, що то буде трудна штука, бо по думці д. О. П. в Росії нема настоящих істориків; се, мовляв, самі фальшівники російскої історії для догоди або цареви або своему власному авторітетови, своім власним видумкам. Се сказано про історичні школи в Росії, так немов би то „матеріялістично-дінамічне“ розуміне історії було щось абсолютне, існуюче по-за людскими головами та їх „видумками“!

іменно, що українська земля не належиться ані пануючим Полякам ані Росіянам, а тільки тому, хто єї своєю кровю і потом поливав і хто єї й тепер своїми руками обробляє, то б то робучому українському людови — реченє, против котрого не може мати нічого жаден соціаліст. Розуміється, що у д. О. П. українофільство в загалі не тілько мертвороджене, нездорове, але й р'еакційне тим, що стало творити літературу осібну від російскої. Реальне й здорове в нім тілько те, що воно пробудило бажанє служити народови (в тім то й штука!). Тількож, по думці автора, соціальному служенію українскому народу противурічило творенє осібної української літератури як раз тоді, „когда всѣ его интересы давно слились съ интересами остальныхъ областей государства“ і коли „въ его прямомъ интересѣ только и лежало возможно скорѣе приблизиться къ этому (російскому) языку, который фактически не могъ для него быть болѣе чужимъ, чѣмъ языкъ не только „козацкихъ хроникъ“ да „пересопницкаго евангелія,“ но и всей современной украинской литературы“. Хто бодай трохи знає недавню історію України та етнографію, тому прийдеся тілько розвести руками над положеннями автора. Та тут іще не конець. Не тілько що само істнуванє української літератури то чисте чорт зна що; не тілько що всі українофіли, в тім числі й радикальні, якісь чудаки, Дон-Кіхоти, що мовляв возяться з Шевченком, як з писаною торбою і пишуть незрозумілою для свого народу мовою; що всі вони тредьячать, то б то наслідують Тредьяковского— давного російского віршомаза для самої форми— хоть і доси ще не витворили й одного Тредьяковского — але й народ-ді український чим раз більше покидає свою мову й липне до російскої. „Паденіе крѣпостного права — повідає автор, — общая воинская повинность, развитіе торгово-промышленнаго движенія, разростаніе кочующаго аграрнаго пролетаріята, вліяніе администраціи, желѣзныя дороги, школы по скольку онѣ существуютъ, вліяніе церкви и религіозныхъ сектъ, вліяніе городской жизни и культуры — вотъ тѣ факторы, которые и въ области языка — мы подчеркиваемъ это и ссылаемся на современную устную народную словесность, на распѣваемыя теперь народомъ пѣсни — не говоря уже о другихъ сферахъ народной жизни, окончательно слили сельскую Украину со сферою общихъ вліяній, подъ которыми живетъ Россія. Господство русскаго языка во всѣхъ городахъ, мѣстечкахъ и примыкающихъ къ нимъ селахъ южной Россіи — безспорно. О какомъ либо украинствѣ губернскихъ и уѣздныхъ городовъ и говорить смѣшно. Въ селахъ же процессъ этотъ въ языкѣ нѣсколько видоизмѣненнѣе. Но онъ безконечно далекъ теперь отъ „чистоты“ того украинскаго языка, на которомъ научившіеся по книжкамъ украинолюбцы продолжаютъ писать свои вклады въ міровую литературу (мовою, котру, мовляв сама українска, публіка розуміє гірше, ніж рідну для неї мову російску!) Въ полугородскомъ, солдатско-административномъ говорѣ сельскаго народа (за исключеніемъ, пожалуй, стариковъ и женщинъ)вес больше беретъ верхъ языкъ русскій, а не языкъ „метелыкивъ“ (мотыльковъ) Старицкаго, кулишовскаго евангелія и даже Шевченка. Мы утверждаемъ это на основаніи личнаго опыта (ст. 34-35)

Ми не були між українским селянством, та певпісінькі це тверджене ш. автора про поросійщене українского народу в Росії майже така сама правда, як тверджене тих польских, мадярских та волоских шовіністів, що почувши розмову певних наших людей на залізницях і т. і. та певного сорту пісень і т. і. від руских рекрутів, доказувалиби, що ввесь наш народ розуміє ті чужі мови: польску, мадярску та волоску тай говорить ними, а свою гет до біса кидає. Тимчасом пісні, на котрі покликуєся д. О. П. зложені поганою макаронічною мовою, як і деякі нині воляцкі, і ніхто знаючий не стане після них судити про народну мову. Д. О. П не тілько боронить тих російских макаронізмів у звісних укр. піснях та розмовах, а й силуєся доказати, що то все питоме простим Українцям. Так напр. на доказ українскости слова д о с а д а, автор наводить вірш народної пісні, де се слово римуєся зі словом о г р а д а, то б то таким словом, котрого зовсім не вживають навіть інтелігентні українофіли, не то маса укр. народу. Особисті досвіди д. О. П. над мовою укр. народу також нікого не переконають, просто через те, що ті досвіди очивидячки зроблені н а л е т у. Але ж для автора се все так певно, любов українского народу до російскої мови така-ді велика, що, по его думці, народ той сам був би противний заведеню своєї рідної мови в народних школах!

Вивід з того простий: російскі Українці, навіть робучі, повинні до-чиста покинути свою мову та думку про яку-небудь свою самостійність і право на автономію перед російством і зільлятися з сим остатним у житю й літературі. В такій формі може істнувати далі й „украйінский“ (!) соціалізм, коли тілько покине зовсім безпідставне українство та спеціальні прикмети російского соціялізму, займеся виключно пролетаріятом по містах южної Росії і разом зі своїм російским орігіналом пристане „къ общеевропейскому, къ всемірному научному соціализму“, розуміеся без українского лиця. (Конець буде). **М. Павлик.**

ДІРЕКЦІЯ РУСКОГО ТЕАТРУ.

Наш товариш і співробітник д. Нестор Яворовский, що був цілий рік артистом руского театру під управою д. Івана Біберовича, а недавно змушений був виступити з театру, прислав нам обширну статю, в котрій виказує хиби, які заходять в дірекції і заряді тої одинокої і краєвими грішми субвенціонованої рускої сцени в Галичині. Позаяк д. Яворовский має з д. Біберовичем задля особистих діференцій справу в суді, то ми вважаємо відпові-

дним з єго статі пропустити все, що можна бп вважати особистою зачіпкою, хоч з горн заявляємо, що голоси невдоволеня артистів рускої сцени на д. діректора доходили до нас від давна. Тут подаємо тілько такі уступи з статі д. Яворовского, котрі по нашій думці трактують справу принціпіально і можуть мати інтерес для ширшої публіки, котрій так само як і нам лежить на серці добро і розвій нашої народної сцени. Редакція.

„ . . . Плата артистам руского театру загалом низька; деякі підрядні артисти дістають по 15 ба й по 10 г. місячно. Артистки беруть пересічно по 25 до 30 г., за що крім удержаня мусять справляти собі всю гардеробу. Ті гажі, хоч і як мінімальні, виплачує д. діректор нераз аж в 8 ратах, хоч артисти вандручого театру мусять скрізь платити готівкою і ще й переплачувати, бо задля свого бурлацкого життя не можуть ніде найти кредиту. Додаймо до того втрати через часті перейізди, і будемо мати незавидний образ життя тих артистів.

„За сю невелику плату вимагає д. діректор від артистів величезної праці. Бувало так, що за 31 день (напр. від 20/6 до 20/7 1891 р.) дав театр руский 30 вистав, а коли зважимо, що трупа не дуже численна, то зрозуміємо, що майже всі артисти грали що дня. Було таке, що одна артистка майже за цілий рік буквально тілько в одній виставі не виступала.

„Театрови ведеся не зле. В р. 1890, з котрого касові рахунки маю під рукою, було доходу в загалі 19.621 г. 79 кр. а видатків 14.885 г. значить, чистий зиск виносив 4.736 г. 79 кр. Куди він дівся, того не вмію сказати; о тім, щоби д. Біберович звертав якусь часть доходів „Рускій Бесіді“ — нічого не чувати“.

Далі переходить наш кореспондент до пекучої справи репертуару рускої сцени і подає ось яку дікаву статистику.

„Від 1. січня до 12. грудня м. р. дано 229 вистав театральних (в Перемишлі, Добромилі, Золочові, Тернополі, Збаражі, Підволочисках, Скалаті, Грималові, Хоросткові, Копичинцях, Гусятині, Чорткові, Заліщиках, Городенці, Коломиї і Станіславові). Своі штуки дано 116 разів, а перекладні 118 разів. З своіх штук дано „Вихованця“ 15 разів, „Різдвяну ніч“ 11, Глитая 10, Дай серцю волю 9, Хто винен 10, Пані молода з Босніі 8, Полуботка 7 (чим виший Полуботок від Ярополка, котрого дано 2 рази, або від Федька Острожского, даного всего на всего 1?), Наталку Полтавку 7 разів, Чорноморців 6 і т. д. Таку драму, як „Не судилось“ дано всего 2 рази, а Мирного „Діти недолі“ раз. Наймички я не бачив на рускій сцені. З переводних штук дано Мікада 27 разів, Дзвони корневільскі 14, Барона цыганского 13, Зі степеня на степень 11, Гальку 11, Зелений остров 9, Веселу війну 5, Гаспароне 4, Два злодії 3 і т. д. Чув я від референта театрального д. дра Кулачковского, що „Р. Бесіда“ заборонила виступів Скальских, Радванок, Бочкайок і т. д. на рускій сцені. Слава богу! Бо чи то було справедливо, давати такій пані за один виступ 50 г. з коштами подорожі і т. д., коли більша частина наших артистів мусить гірко працювати цілий місяць?! Най би були панове з „Бесіди“ заглянули коли до Підволочиск, що там діялося. Там давав д. Біберович два представленя денно, пополудневе о годині 5 і вечірне о годині 9 вечір. Люде приходили до гардероби о годині 4, а виходили о 2 по півночи!“

Не дуже користно виражаєся наш кореспондент о надзорі „Рускої Бесіди“ над театром. Голова „Бесіди“ др. Савчак приїжджає на візітацію хіба раз у рік, впереджений голосною фанфарою „Дѣла“, що ото їде пан посол звідати стан трупи. А звіданє се таке, що пан посол буде в театрі на представленю, і зараз з театру вертає просто на дворець зелізниці і їде до Львова, не вглядаючи надто педантично в стан трупи, не вислухавши жалоб артистів.

В кінці згадує д. Яворовский про справу емеритального фонду артистів рускої сцени, та жаль, що не розповів докладно історії фонду. Се справа важна для цілої будущини і для розвою нашої сцени; артисти колись дуже нею інтересувалися, та не звісно, чому вона якось „загубилася в піску“. Так само згубиться мабуть в піску і справа бібліотеки театральної, започата перед роком. На справленє бібліотеки виасигнувала була „Руска Бесіда“ в 1890 р. 100 г., та артисти тілько в 1891 р. дістали за ті гроші — 4 книжки.

Подаємо тих кілька подробиць із статі нашого співробітника в надії, що виділ „Рускої Бесіди“, а згляднo всі єі члени схочуть вглянути докладнійше в справу театру і поставити єго так, щоб і внутрішній єго заряд і артистичні вистави відповідали вимогам штуки і — людскости.

ПРО ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ У РОСІЇ. (Письмо очевидця). Людина, що переслала нам нижнє письмо, каже таке: Тепер у нас ходили поголоски, ніби то уряд дуже хоче мав організувати переселеньский рух, отже й вона, та організація! Та от подаю Вам лист, писаний ще 1 ст. ст. октября 1891 р. (листи з тих сторін не так то хутко доходять!) Власне то був тоді час самий горячий для переселенців, що після нещасливих жнив полетіли у вирій „Ось картки з нашого життя, — сказано в згаданім листі. Треба сказати, що голод в Росії ще побільшив наплив переселенців до Сібіру. Ті, що мали йти на тамту весну, пішли тепер. Як ми їхали в початку септембра з Росеї в Сібір, то на пристанях, на двірцях були просто масси людей з дітьми. На нашому пароході їх було стілько, що не то лягти, а деякі не мали де й сісти, стояли на ногах увесь час, або чередувались одні з другими. І всі вони нужденно вбрані, годуються сухарями з водою, або, як наші Українці, самою таранею.

„В Тюмені їх чекала звістка, подібна до засуду на повільну голодну смерть: через мілководдя, пароход не йшов до Іевлевої (станція пароходна на р. Тоболі). Отже треба йти до неї пішки 130 верстов, або зоставатись на зимівлю в Тюмені. Тюмень, Ялуторовск та Курган з повітами гинуть від цілковитого неврожаю сей рік. Житня мука в Тюмені дійшла до 1 р. 75 к. за пуд, — це там, де пшеничина ніколи не була дорожча над 80 к. за пуд. Отож і подалися наші „самоходи“ — так вони самі себе назвали, щоб не змішуватися з поселеньцями. Воно то поселеньці і переселеньці дуже подібні слова, але змішування було б не користне для переселеньців. (Поселенці, це заслані на житя в Сібір; люд сібірский для них не прихильний). Ну, от „самоходи“ й пішли до Іевлевої, хто на конях віз свої пожитки, сам ідучи при них пішки, а хто подався просто човнами. Іевлева це невеличке сільце, там на пристані, через мілководдя, зібралася сила люду з товаром та робітників „по свалкѣ“ (трагарів). Всі хатки позаймали. „Самоходів“ насунуло — сила! Пароходи ходили раз на тиждень, людей забірали дуже мало. Настали дощі нескінченні з холодом страшенним. От тут настало страхіття якесь. Жадних домівок для „самоходів“ нема, всі вони тулилися по берегу в куренях з лози. Часами приходили деякі родини до нашого господаря, аби просушити дитячу одежу та зогріти закостнілих дітей! Їх пускали в баню. У дітей все було мокре, зачинаючи від сорочки, все викручувалось та сушилось, а діти, немов новонароджені, сиділи та грілися Де які просились, щоб їх прийняти до хати, де які шукали роботи. З 15-го септембра „пароходи“ перестали ходити до Томска. А „самоходи“ все йдуть та йдуть „Христовим именем“. Вчора ми налічили 35 жінок, що приходили в наш двір просити хліба. Ідуть вони на зиму в ті місця, де нема голоду. „Там, — кажуть — мілостині легче просити“. Днів два тому назад прилив човен, а на ньому трос нежавих дітей, літ од 8-ми до 2 х, а четверте ледве живе, та й те до рана вмерло. Зібрали на погреб, збили чотирі домовинки, начальство оглянуло, тай поховали. А самоходи зібрались далі. „Пішли ми для них з рідної сторононьки, на вільні землі, а вони-ж то, сердешненькі, знайшли собі й без ст.рання домівочки!“ Матя діток тих наче камінна — ні сліз, ні слова. Батько плаче: „Шкода хлоняток, трое-ж їх, а старший помагав уже, радів, що землі в нас ото буде багато“!.. Ой, нещаслива та сімья, така нужденна, що забути її ніяк не можна. А скілько-ж то таких нещасливих!... Недавно один купець на дорозі знайшов дитину однорічну. Лежить собі, рябиною бавиться. Взяв купець дитину, поїхав за самоходами, догнав, знайшов матір, вона зовсім слаба, нести не стало сили, посадила дитинку на плях, заплакала тай пішла. З дороги вернутись хотіла, але товариші нехотіли ждати. Одного, двохлітнього, чоловік ніс, а того маленького покинули. Як побачила мати свою дитину, сама до них кинулась. Купця пробрало, — нічого не сказав, „красную“ (10 р.) дав на бідність.

„Під час того страшного натовпу самоходів, у дощ та в холод, тяжко було слухати співи пяної „шпанки“ (каторжних), що робила на пристані. Це, здавалося щось наче сатанинське, — неначе бенкет під час чуми.

„Тепер (в листопаді) „самоходів“ уже мало йде. Остатні баржі одвозять в Тюмень. Вода прибула, тай морози теж прибули чималі. Зимової дороги ще нема, снігу мало“.

Так от яка то організація „переселенческаго движенія“! Се ж іще далеко не кінець мандрівки „самоходів“. Не списати, не злічати того лиха, що їм спіткається, поки прийдуть на ті „вільні землі“. А на „вільних землях“... що буде, те буде!

ПИСЬМО з АМЕРИКИ. (Мадярска безличність. Смертність між Русинами). В Газельтоні, в Пенсільванії почали Мадяре видавати англійску газету під іменем Onallas (по мадярски — незалежність). В однім з перших чисел, п. з. Our Slovak and Magyars People, пише Onallas більше-менше таке: Поміж многими народами, що шукали собі нової вітчини в Сполучених Державах, жаден не був тут принятий з такою загальною ненавистю, як Hungarians „Дикий гомін розлягся по майнерских околицях Пенсільванії в час, коли ще дуже мале число Угрів пустилося в ту сторону, як колиб Угри були дикою, варварскою ордою, проводили житє в поганій нятиці й богато інших екцесах і причинялись до зниженя платні за працю“. Тимчасом Мадяре, мовляв, дуже цівілізований народ; в їх краю, що йде

від Карнат до пречудного (?!) Адріятицкого моря, просто чудеса: так напр. пишна столиця Гунгарії, Будапешт то найкрасше впорядковане місто на всім світі. Народ, котрий на таке зогидженє заслужив, немає з Мадярами абсолютно нічого спільного, крім одної географії. Той народ називає себе Словаками: нехай же на йіх імени лежить пятно! То-ж прибий цвях там, де належиться. І т. д.

Як звісно, у себе дома Мадяре кленчуть Словакови чи Русинови, що він Мадяр-Гунгар. Народ справді набирається загнистого мадярізму і через те страшенно темний. Отже, коли за те на чужині тим народам приходиться терпіти, то Мадяре йіх не хотять знати. Як бачимо, газета Onallas заложена на те, щоби з Угрів звалити всю біду на Словаків. Окрім того, має вона познакомляти Американ з Угорщиною, щоби отворити нове поле для американского торгу, для американских предпринять, промислу, розривки, капіталу. То-ж прийдеся того добра покоштувати й місцевим Словакам і Русинам.

На похвалу Словаків треба признати, що вони в Америці дуже поступили. Мають уже 5 своіх газет, позакладали всякі товариства, так що колись, як ми на-ново повстанем до житя (бо тепер усе спить), то будемо мусіли на Словаків указувати, так як в свій час вони на нас указували, як на примір.

Дня 20 новембра померла нагло жінка д. Дениса Пирча, управителя стору рускої компанії в Оліфанті, сестра о. Обушкевича, Олімпія, що торік прийіхала до Америки з братом і жила з ним на одній кватирі, навіть після замужя. 18-ого новембра зайшов до них вечір якийсь незнакомий чоловік і так нече мно захований, що небіжка зімліла, а потім попала в конвульсії і померла, мимо всякої можливої помочи. Незнакомого арештовано. (Позаяк отся допись прийшла ще далеко до виходу 1-го числа, то ми подали звістку про смерть Олімпії Пирчової зараз до K. Lwowskiego, відки єї передрукували й другі газети. Ред)

Ся звістка, котру я прочитав в Olyphant Gazette, навела на мене великий сум. Коли переглянете спис наших померших, то побачите, що дивне фатум зависло над нашою колонією. З нечисленної нашої інтелігенції се другий випадок смерти, і оба рази наглий, а й прості наші люде вмирають по найбільшій части нагло — від потовченя в кональнях. Додам, що втрату покійниці відчувають усі американскі Русини, бо то була особа дуже користна й образована — а відчиваєся та страта тим тяжше, що образованих Русинів тут так маленько.

Наука й штука.

З ПОЛЯ ФОЛЬКЛОРУ (Жидівска війна). І. В с. Нагуєвичах пов. Дрогобицкого я нераз чув, що коли хтось довший час вагувався, чи вчинити якусь річ чи ні, а опісля зважуєся чинити єї, то каже з усміхом, наслідуючи жидівский виговір: „Е, ци рецьки, ци не рецьки, мое войськи марш!“ Коли я почав розпитувати, відки взялася та приповідка, мині сказали ось яке оповідане: „То раз як жиди воювали, то прийшли з цілим войском перед великий лан гречки. Гречка стояла в цвіті. Вечеріло, і над гречкою стояла пара. Жиди зупинилися, кажуть, що то море. Почали раду радити. Одні кажуть: ночуймо тут на березі, а завтра рано будемо шукати перевізників. Але другі боялися ночувати, бо не було близько ані корчми ані ніякої хати. „Ще кажуть — вовк нас поїсть або неприятіль нападе. Пішлімо — кажуть, — кількох відважних наперед, най зміряють, чи глубоке тото море, може би можна его перебродити“. Згодився жидівский єдинрав, вибрав кількандцять жидів, що були найдовші на зраст і казав їм лізти в те море. Жиди в гвалт та в плач. Аж ту надходить хлоп тай питаєся їх, що ту за новина? Жиди повідають ему, що не знають, як перебродити оте море. „Та де то море, дурні жиди“, каже хлоп. „Таж то гречка!“ — „Е, ци рецьки, ци не рецьки, — скрикнув жидівский єдинрав, — мое воськи марш!“ І всі жиди рушили лавою і щасливо перебрили тото гречане море“.

Ся забавна анекдота, котра певно істнує і по других закутинах нашого краю, має свою доволі інтересну історію На перший погляд міг би дехто думати, що маємо тут діло з оригінальним витвором іронічного гумору нашого народа, котрий потішаєся над жидами в численних подібних анекдотах. Троха ширший розгляд в матеріалі фольклорнім показує нам, що така думка була би хибною і що в анекдоті тій маємо один відпрыск досить давнього і дуже розширеного в Европі сатирично-політичного мотіва. Я хочу звести тут ті матеріали, які мині вдалося зібрати до сеї теми, далекий від думки, що зможу вичерпати єї бібліографію або зазначити в повні всі фази єї розвитку і єї вандрівки у европейских літературах та в устах люду.

Найближним взірцем нашої народної анекдоти, а може й єї прямим жерелом є польска вірша „Żydowska wojna, co żydzi narobili strachu dla całego świata. Przez autora A. W“. Вірша та є одним з найбільше улюблених

творів польскої т. зв. відпустової літератури; разом з такими виданями, як „Powieść o siedmiu mędrcach“, „Historya o pięknej Magielonie“, „Powieść o dzieciach Haymona“ і т. і продають і сю віршу по відпустах і ярмарках тав. „образкарі“. Кілько видань сі вийшло, коли і ким вона зложена — сего я не вмію сказати. У мене під рукою є досить свіже видане, без року виходу, друковане у звісного накладця того рода літератури, Фейцінгера в Ценнні; екземпляри далеко давнійші, на бібулястому папері, може ще з 30-тих або 40-вих років, стрічав я по селах у письменних мужиків і в Дрогобичі у міщан.

Вірша написана безграмотно і беадарно. Має вона 40 куплетів, з котрих кождий кінчиться приспівкою в роді „Aj waj mir“. Ai waj Babibom, Aiwaj Dadi Dom“, „Aiwaj mir jechowe, me członki niezdrowe“ — і т. і. Осн. зміст сеї вірші. „Żydowska wojna, jakiej nie było od założenia świata. Żydów zebrali co trzydzieści pięć tysięcy, co kalictwa jeszcze więcej, a czapki go mieli z samego zajęcy“. Далі вичислюється відділи: „5000 ślepych byli, ci najprzód postępowali, boch nie przyjaciel z daleka dojrzeli, 5000 o jednym oku, ci trzymali komandy z boku; 5000 garbatych byli, ci tornistry na puklach nosili. dla tego że do parady najśmieszniejsi byli; 5000 smarkatych byli, ci w największych ćmach śpikami świecili; 5000 parszywych byli, ci największą parade trzymali bo w swych wrzodach najsmrodniejsi byli; 5000 zbrukanych byli, ci najpragliwiej pieniądze w portkach nosili; 5000 kulawych byli, ci najparciej za nieprzyjaciele byli. Wiele ich tam kupcy byli, jajki, skórki swetlicki (?) skupili, swemu wojsku liberowali“. І далі вірша додає: „Choć ich było tyle tysięcy, czapki mieli z samego zajęcy; choć ich byli tak wielki obuos (обоз), wszyscy się zmieścili pod jeden wóz. Pan Ureń był największym Hetmanem, a syn jego był najpierwszym furmanem“.

Далі розповідає вірша, як те жидівске військо кілька разів зміркувавши ворога стріляло всю ніч, а тільки рано переконувалося, що се не ворог, а раз пні смерекові, другий раз велике кіле, а третій раз г р е ч а н і полукінки. Ось як розказано сей останній епізод: „Tak całą noc strzelali, ani nie wieczerzali, aż rano do zekali! Tu cuda nowe, ach jechowe! A tu poganka w kupkach stoi. Z złości z brody włosy rwali, aiwaj wszyscy tak wrzeszczeli, na darmo palce krzemieniami strzaskali“. Покрившися у арендаря „tego co było wojsko jego“, котрий їх дармо просив, щоб покинули далі воювати, вони вирушили далі на війну, скрившии ще свої сили. За сим ось як розказано остатній епізод сеї війни:

„Pan Uryń tak krzyknęli: my pardon nie damy! Dali postępowali, nową wojnę marsz trąbili, aż wieczór przecisz doczekali. Ślepi coś dojrzeli: coś takowe niby zielone morze! Tak tu ciężko wzdychali, dali postępowali, że plewać nie umieli. Do pana Urynia znać dali: coś takowe, dziwy nowe, zielone morze! Pan Uryń przyjechali, tak się zafrasowali, bo plewać nie słychali. Co robić? Nowe kłody (łódki) przywieść dali, aby żydzi w nich pływali, — tak bardzo głośno krzykali. Żydzi pływać nie chcieli, śmierci się bardzo bali, tak wszyscy zapłakali. Tak wszyscy przeklinali, na Urynia zawołali: Ach Uryń, to jest wielki duryń! Nam tu nie przebaczy, każdy w wodę skacze. Pan Uryń się dowiedzieli, prędko kłody zrychtowali, to jest łódki szykowali, tak tu strach wszyscy mieli. Żydzi siadać musieli, jedni drugich strzaskowali, pana Urynia zepchneli, aiwaj wszyscy wrzeszczeli, ratunku tam nie mieli, aż spódku dolecieli. Aż tu obaczą cuda nowe: To jest zit zielony, za nim piasek suchy. Pan Uryń stopiał (стоптав?) pończoszki w suchy piaski Tak wszyscy zawołali ach jeszcze brzega nienaruszyli, a już pończoszki suszyli! Tak się wojna skończyła: cudów, nieszczęściów tak wielka siła, żydowska wojna przegrała“. Два кінцеві куплети пропускаємо.

Вірша ся є одним з численних відголосків польскої антісеміткої літератури з половини XVIII віку, що викликана була двовіковим єзуітскым вихованєм, а по части й рухами, що в ту пору йшли в нутрі самого жидівства польского, особливо на нашій землі, на Поділю, Підгірю і Покутю. Відсилаючи цікавих докладної історії тих рухів до дій спеціальних Цунца, Історії Жидів Греца, а також до польскої книжки Нусбаума „Histo ya żydów od Mojżesza do epoki obecnej, tom V. Żydzi w Polsce“, я пригадаю тут тільки деякі важнійші факти. Перший розлом в нутрі жидівства почався ще в другій половині XVII. віку за почином жида Сабатая Цеві, котрого жінка була роджена на Вкраїні і підчас війн козацких утратила батька й матір. Сабатаїти відкидали Талмуд. Вони були розширені особливо в руских частинах Польщі, на Поділю. Рабіни викляли сю секту в р. 1722 і навели на неї кровавє переслідуванє. Та майже в тім самім часі родився яловік, котрий мав далі повести сю секту; був се Яков Франк, родженый 1720 р. Навязуючи до традицій Сабатая, він основав секту анті-талмудістів (саиведціцухів або франкістів). Секта ся також переслідувана була сильно правовірними рабіністами, поки франкісти не здобули собі протекції львівского лат. архієпископа Дембовского, котрому вони обіцювали вихреститися. Дембовский інсценував навіть в своїй діецезії переслідуванє талмудистів, казав палити книги талмуда, але вмер нагле 1757 року. Тоді рабіністи знов кинулися на франкістів, оскаржували їїх перед властями, били і проголошували їїх з міст, поки врешті не змусили їїх зовсім покинути Польщу. Але рівночасно підявся новий розкол у жидівстві. Під впливом косівского жида прозваного Бештом (родився 1698, ум. 1759) і Бера з Межиброда (1700-1772) повстала і розширилася швидко в Польщі секта „хасидів“, котра опиралася на вірі в чудотворних цадіків і на їїх безпосереднім звязку з небесними силами. Ось історичне тло — темне, повне кровавих звірств, процесів кінчачихся тортурами, четвертованями та видиранєм пасів з живих людей і т. і., та заразом повне руху, агітації, шуму і виявляюче чимало інтересних та типових фігур, на котрім повстала й наша вірша про війну жидівску. Віршів таких повстало тоді мабуть чимало, та вони по більшій части не були друковані, крім одної, що вийшла з початком 1792 р. в Варшаві п. з. „Żydos saros, manuskrypt znaleziony na drodze prawdy“ в котрій, як каже Смоленьский (W ł. S m o l e ń s k i, stan i sprawa Żydów polskich w XVIII wieku Warszawa 1876“. stor. 26-27) „безіменний автор осміяв жидів лехкодушно злословіо“. Жаль, що ми не з насмовністю сеї вірші чи поеми; тільки з титулу, доволі впрочім загадкового, можемо догадуватися, що зміст еї становили „Сварн Жидів“; друга часть, котра не вийшла, мала мати титул „Żydozgodos“ т є. згода жидів. Та в рукописях з XVIII віку ми находимо й інші вірші про війну жидівску. Наводжу тут одну віршу, що находиться в рукописній збірці віршів польских і руских; збірка та, тепер в моїм посіданю, писана була около р. 1780 Вона не має титулу; варіант сі, котрого тепер не маю під рукою, увійшов також в склад відпустової літератури; принаймі я пригадую собі, що деякі куплети сеї вірші бачив колись друковані на свисточку паперу, на яких звичайно друкуються такі речі. Вірша міститься на стор. 50-15 рукопису. Задержую правопис оріґіналу, крім інтерпункції.

Świże Nowiny Są Niesłychane,
Woysko Żydowskie iest zbantowane:
Wszystek St ry Zakon
Będzie właził na koń, Ay Waymir.

Już Jarosławskie Konstytucye,
Już ros azali na Batalie,

Seymik stanął w Skole,
By każdy Szedł w Pole, Ay Waymir.

Wszyscy Rabini będą Wodzowie,
Szkolnik y Kantor Oficyerowie,
Bożnice, Rodały
Będą folgę miały, Ay Waymir.

Wszędzie to Hasło wszystko wydały,
Z Czarnego barwę robić kazały:
Będzie Żołnierz Stroyny
Odważny do Woyny. Ay Waymir.

Strzelby mieć będą poszlufowane,
Sz ble we Trzy kúl ponabiane,
Pistolecie (sic!), z Kurkiem,
Będą strzelać z Turkiem, aw, paw, paw.

Wszy, pchły y gnidy polęgnąć muszą,
Skoro się takie Żołnierze ruszą;
Wszystko z placu zniknie,
Jak „rawz“ Szkolnik krzyknie. Ay Wamir.

Krew się na Rękach poleje bez miary,
Wszystko zwojuje taki Żołnierz Śmiały
Rabin na koń wsiędzie,
Co tam za strach będzie. Ay Waymir.

Po takiey Woynie te Nieprzyjaciele
Gryzać nie będą więcej Izraele;
Ic k na swey brodzie
Nie będzie miał Weszki młodzie, Ay waymir.

Ah, Miły P. Bóg, day Zwycięstwo Żydom,
Aby się ognali Wszom, Pchłom y gnidom,
Aby był pamiątkiem
Pod tak strasznym bidkiem (?), Ay waymir.

Чи не представляє ся вірша в гумористичній формі війни з вошами та блохами — боротьби жидів рабістів з сабатаїтами, франкістами та хасідами? А в такім разі не булоб і сумніву, що й вище наведена вірша була би гумористичним описом тої самої боротьби, тілько що більше замазаним і не виразним, до затерто навіть усякий натяк на те, з яким ворогом воювали жиди, та за те підмішано інші елементи.

Не будемо входити в то, чи польска вірша „Woyna Żydowska“ є безпосереднім оригіналом руської анекдоти, чи може обі вони є самостійними переробками якогось спільного оригіналу. Для рішення того питали треба дальших пошукувань по бібліотеках і в устах люду. Для нас важно тут те, що сатиричний мотів, положений в основу польскої вірші, руської анекдоти і їх евентуального спільного (правдоподібно польского) оригіналу, не був польским витвором. Він був запозичений далі з заходу, з німецкої літератури людової, а іменно був переробкою деяких епізодів дуже популярної в Німеччині повісти о сімох швабах і їх комічних пригодах та сумній погибелі.

(Конець буде) Іван Франко.

Критика літературна і бібліографія.

(Статю з під сеї рубрики, про працю К. Арабажіна про К. Бродзінского, ми для браку місця мусіли відложити до слід. числа).

В СПРАВІ ЛИСТІВ НАУМОВИЧА. В чч. 23 і 24 торічного „Народа“ помістили ми з невеличкими пропусками два листи пок. Наумовича, передані нам с а м и м а д р е с а т о м через руки одного дуже попажного чоловіка виразно н а т е, щ о б и в них з р о б и т и п у б л и ч н и й у ж и т о к. Листи ті повторили майже вся галицка преса, польска і руска, окрім, розуміється, т. зв. москвофільскої. „Галицкая Русь“ здобулася остаточно на один концепт, характерний для того рода преси В ч. 195, згадавши про листи, вона висказала своє „основательное подозрѣніе, що тѣ письма были у адресата у к р а д е н ы и печатаются въ „Народѣ“ безъ его вѣдома и согласія“. Вже сего одного повинно би бути досить, але ред. „Гал. Руси“ іде ще дальше в своїх підозріннях. Вона дивуєсь, як могла редакція „Народа“ допуститися такого „нетакту“ і видрукувати листи, „которыя, якъ намъ сегодня уже извѣстно, забралъ неспокойный а многимъ кружкамъ уже надоѣвшій сынъ у своею отца“. Помиляючи вже те, що тут ні сіло, ні мало бризнено болотом в постороннюю особу — се звичайний спосіб полеміки органів гал. р партій, — нам приходиться просто дивуватись логіці Гал Руси. Тут „основательное подозрѣніе“, а тутуже извѣстно“! А тимчасом ані підозріне „Гал. Руси“ не було „основательное“, ані віщо їй не могло бути „уже звістно“, бо листи ті походили зовсім з іншого жерела і дійшли до нас іншою дорогою, ніж їй приснилося. І в чімже мав лежати наш нетакт? Сама „Гал. Русь“ каже, що листи ті не чинять уйми памяти Наумовича, показують его чоловіком, що раз у раз занятий своїми ідеалами, не дбає про свою особисту користь, дбає про других, хоч ті перая і єму самому робили прикрости. Значить, друкуючи ті листи, ми могли тілько прислужитися добрій памяти Наумовича А й сам факт надрукованя приватних листів швидко по смерти покійника також чень не може вважатися чимось так дуже нетактовним, тим більше, що подробиці чисто особисті ми старанно попропускали Он і „Русская Правда“ у Відні надрукувала один приватний лист Наумовича, і то ще перед нами, і „Гал. Русь“ нічого їй за се не сказала. За виводи, які робить з тих листів преса, виводи иноді навіть ідіотичні, як напр. у „Новомій Часописі“ — ми зовсім не відповідаємо. І. Ф.

Д. Московскому Дописувателю Правди. Я не розумію, звідки Ви могли вивести, що я не признаю щ и р о с т и за Вашими запитами, обернутими до мене через „Правду“. Ні буква, ні дух того, що я двічі написав у „Народі“ з поводу тих запитів, того не показує, та самий факт, що я відповідав Вам і навіть післав відповідь у „Правду“, показує, що я вбачав у Вас щиру волю вияснити справу. Вашого-ж листу з поводу моєї відповіді, пересланого Вами для мене через „головних сотрудників Правди“, я не получав. Все, що мені прислав добродій-посередник між нами, котрого я не знаю як назвати чи сотрудником чи редактором Правди, — було моя рукопись, звернута назад, як негідна появитись у Правді, з додатком грубостів, написаних на самій рукописі і на окремому листу На скільки такий зворіт нашої розмови про певну справу громадского характеру відповіда Вашим інтересам і замірам, не мені розбирати

М. Драгоманов.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІЇ В п. Др. Ром. Яр. у Кракові. Відповіди Вашої на глупі лайки „Prześwitu“ не друкуємо і полемізувати Вам з таким противником не радимо. Аргументів Ви в его балаканю не виловите ніяких, а на лайку єму рота не заткаєте. Пенна річ — неприємно слухати навіть пустої і безпідставної лайки, особливо коли вона покриває себе плащем соціалізму, котрий так їй до лиця, як корові сідло. Та на се нема ради. Згадайте, що сказав колись Гейне про такі поломіки і таких противників:

...das Schrecklichste auf Erden
Ist der Kampf mit Ungeziefer,
Dem Gestank als Waffe dient —
Das Duell mit einer Wanze!

З сим числом розсилаємо заголовок і зміст „Народа“ за 1891 р і перший пів-аркуш додатку п. з. Соціалізм наукový і утопійний Енгельса-Ляфарга, що скінчиться мабуть на 24 ст. Дальше на додаток піде праця Драгоманова п. з. Шість сот літ Швейцарскої Спілки.

При нагоді повторяємо, що ми свого видання даром не можемо слати нікому, найменше товариствам. Ми й так за 4 г. даємо аж надто.

Видавець і редактор головний Михайло Павлик. Редактор відвічальний Іван Франко.

„З Друкарні Народної“ Войтіха Манецкого, під проводом В. Годака.

Рік III. Львів 15 л. января 1892. Ч. 2.

Виходить 1. і 15. д кождого місяця і коштує за рік

в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграници 8 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Редакція: Львів, (ул. Академічна ч. 22.) відповідає тілько за зміст і точний вихід газети. Рукописи мають бути писані правописю Народа. З редактором можна говорити від 11—12 рано і від 3—4 п. об. В справах адміністраційних та партійних треба обертатися до Івана Франка (ул. Зиблікевича 10).

ОРГАН РУСКО-УКРАІНСКОЇ РАДИКАЛЬНОЇ ПАРТІЇ.

Політика краєва і заграничка.

В СПРАВІ КОНСОЛІДАЦІЇ РУСИНІВ. Виділ „Народної Ради“ в Турці оголосив під д. 30. дек. 1891 р., за підписом голови о. Теодора Бориса й секретаря о. Вас. Сологуба, от-яку „Отверту просьбу до всіх послів руского клюбу в львівскім соймі“.

„Вже від довшого часу не поступає наша загальна руска справа таким рішучим і таким певним кроком наперед, якби воно повинно бути, а від року настав якийсь застій.

„Порівнавши поступ в справах народних у інших народів з нашим поступом, кождий бачить наглядно, що ми не йдемо на перед.

„Отже-ж так далі ити не може!

„Особливо тота партійна боротьба мусить переміпити свій дотеперішній вид. Бо сумно, коли в партійній боротьбі поступаєся не будуючо, тілько руйнуючо. Добре в партійній боротьбі вказати на помилки, зроблені противником, але розуміеся тілько задля виведеня загальної справи на ліпше.

„Ми Русини на провінції хочемо с о н с о л і д о в а н я всіх наших сил, без ріжниці поглядів, до праці для загального нашого добра. Тота гадка в поступованю проявила ся однодушно на вічу повітовім у Турці — так думають всі Русини в нашім повіті — і так думають певне всі Русини на провінції в цілій Галичині.

„Ведені тілько щиростю для загального нашого добра і вивязуючися з п о р у ч е н о г о н а м о б о в и я к у в і ч е м Турчанским і ѣсіни Р у с и н а м и нашого повіту без ріжниці партій, п р о с и м о щиро сердечно всіх наших послів руского клюбу в львівскім соймі заняти ся скликанем збору мужів довіря зі всіх руских партій нашої Галичини в тій цілі, щоби ті мужі довіря нарадилися над теперішною ситуацією політичною і економічною нашого народа, і за тим уложали плян для однодушного й рішучого поступованя всіх наших партій в справах народних“.

Здавалобися, що коли Русини турецкого повіту проявляють таку щиру волю до солідарної акції і коли та-ж думка носиться загально серед галицких Русинів на провінції, — то між львівскими Русинами не найдеся ніхто, хто би був противний чи нерадий запропонованому зіїздови мужів довіри, що мали би уложити програму такого спільного поступованя Русинів. Отже вийшло не те.

Орган фракції конструкторів „нової ери“, Дѣло[1]) зубами скрегоче на саму думку, що на зіїзд мали би бути запрошені „фракції“ деструкторів „нової ери“, то б то ми, радикали і москвофіли, і заявляє рішучо, що в справах національного розвою і культурного поступу руского народу можлива консолідація тілько „всіх сил конструктивних“, то б то тілько народовців-угодовців, зъ полишеньемъ на сторонѣ тыхъ фракцій, котрыхъ цѣль и навѣть рація быту — деструкція“... Полишаємо на боці справу про те, що таке „конструктивні“ і „деструктивні“ елементи, констатуємо тілько, що львівскі угодовці не бажають навіть порозуміня з Русинами інших партій. Тим гірше для них, бо виходить, що таке порозуміне треба робити з тими, що не такі вузькі сектанти, пойівші всі національні й культурні розуми і всі конструкції.

Більше нас дивує, я к н а т е п е р, неохота до акції, розпочатої Русинами турецкого повіту з боку „Гал. Руси“ і ей дописувателів. Редакція тої часописі не довіряє п. Телішевскому, що власне сю акцію головно ведо, і твердить, що буцім-то він хоче тілько — fiat tenebris! — похирѣти радикалів з новоеристами, то б то огонь з водою! Деякі-ж дописуватели Гал. Руси подозрівають навіть таких москвофілів турецкого повіту, як о. Саламон, котрий справді на вічу турецкім говорив дуже помірковано і не зовсім згідно з катехізмом звичайних москвофілів, особливо львівских.

Свою думку про виступ п. Телішевского і зіїзд мужів довіря ми вже высказали в попереднім числі, і высказуємо далі, в статі про турецке віче. Тепер завважаємо тілько, що, по нашому, р у с к і п о с л и с о й м о в і п о в и н н і п о с л у х а т и р о з у м н о г о і щ и р о г о голосу Русинів турецкого повіту, та скликати мужів довіря в як найширшім розмірі. Се вони п р о с т о о б о в ' я з а н і з р о б и т и,

[1]) Редакція „Дѣла“ помістила наведену відомку, умисне не поправивши в ній ярких язикових помилок в рутенский бік, очивидячки, хотівши так своїм читателям сказати: ось дивіть: таже то москвофіли! якже Вам з ними ити разом?

яко парляментарні репрезентанти народу, бодай для того, щоби почути голос не урядових представителів того народу. Хто з послів того не схоче зробити, того народ по просту повинен вичеркнути зі спису своїх представителів, і справу спільного поступованя Русинів взяти в свої власні руки, на всяких вічах і т. і.

По нашому, спільна акція між Русинами можлива навіть в чисто національних і культурних справах, а вже по просту конечна в справах політичних та економічних. Своєю дорогою, ми тоту спільну акцію не розуміємо так, щоби зараз розвязати всі рускі партії, а так, щоби установити між ними modus vivendi і ті конкретні справи, в котрих ми можемо й повинні йти разом. А таких справ найдеся чимало.

Коли-ж би і на зїзді нотаблїв до такого порозуміня не прийшло, то вийде з него бодай та користь, що пізнаємося: пізнаємо свої погляди, погляди Русинів з ріжних сторін. То-ж добре би було, щоби представителі поодиноких партій чи кружків явилися на зїзд уже з готовими програмами. М. Павлик.

P. S. Повисші наші уваги вже були віддані до друку, коли ми прочитали, в ч. 291 Дѣла вступну статю, — верх новоерского крутарства,[1]) — і в ній звістку про збори львівских членів „Народної Ради“, перед котрими посол Романчук мав говорити таке, про руску справу і становиско правительства до Русинів, що всі ді зібрані „могли тôлько утвердитися въ тôмъ пересвѣдченю, якъ шкôдною єсть и на будуче була бы для справы народнои всяка нерозвага, вытворююча межи Русинами „хаосъ безъ конца“. Оставляючи дотепнійшим політикам розвязати сей ребус, поставлений органом угодовства, для морочення своїх читателів на провінції, — ми піднесемо тілько основну ріжницю в поступованю прихильників і противників „нової ери“. Коли п. Телішевский і всі щирійші Русини на провінції, ба й у Львові кличуть на розсуд теперішньої ситуації між Русинами — публичні народні віча та збори мужів довіря з усіх партій, то значить фактичних представителів рускої народности в Галичині, — то голова парляментарного представительства Русинів у Відні, п. Романчук не рад появитися перед таким публичним і єдино компетентним судею, а натомісць вдоволяється покутною говорінкою комусь чогось, чого навіть не оголошує, але з чого его підбічний орган виводить якісь аргументи против когось. Констатуємо, що львівскі угодовці не покликали на збори навіть членів „Народної Ради“ з провінції — знак того, що ті угодовці бояться не тілько світла божого, але й своїх власних прихильників на провінції. Значить, тим певнійший конець угоди і впадок тих, що ще сі підпирають. Ми вже пояснили в розборі брошури п. Телішевского, що сей упадок значить загалом упадок українства в Галичині, і ми майже були певні, що народовці завважають, що опинилися на краю погибелі, та стрепенуться. Але-ж угодовці, а Дѣлом на переді і доси постановають так, немов би хотіли доказати правду слів тої приповідки, що „кого бог хоче погубити, тому відбирає розум“.

Звісно, на се не ма ради...

КОНСТРУКТІВНІ І ДЕСТРУКТІВНІ ЕЛЕМЕНТИ. Притиснені до стіни опінією публичною на провінції, вираженою на вічах народних а також признанями посла Телішевского, органи „нової ери“ винайшли нову термінологію, щоби нею хоч троха довше милити очи недогадливих і викручуватися ними від отвертого признаня, що нова ера була політичною помилкою і що треба шукати іншої дороги, щоби з неї вилабудатися. Вони розділили Русинів на дві верстви, названі ними „конструктівні і деструктівні елементи“. Конструктівні елементи, се очевидно тілько правовірні новоеристи, ті що вірять в „програму“ Романчука, в політичну мудрість Барвінского, в геркулесову силу Вахнянина і всемогучість его знаменитого „фу“ і ані на хвилю не сумніваються, що „нова ера“ спасе Русь. Тілько вони заслугують на назву руских патріотів, дозрілих і розумних політиків, вірних синів церкви і лояльних прихильників держави і династії. Всі прочі — то елементи деструктівні, руйнуючі, то не патріоти, не політики, а безбожники і зрадники супроти держави і дінастії, люде о котрих властиво не знати, но що їх свята земля носить, і супроти котрих елементи конструктівні повинні як найпильнійше сповнювати службу, яку вказував їм д. Рудніцкий на зборах „Народної Ради“ у Львові в р. 1890.

Ся нова термінологія настала на місце давної — „обединителі і розєдинителі“. Ми вказували нераз на те, яка неполітична була ся термінологія; нову ми мусимо назвати прямо нечесною, бож в ній implicite є й закид злої волі, найтяжший закид, який можна зробити чоловікови, і денунціяція та завзяване властей до на-

---

[1]) Між іншим, Дѣло, — політичний орган певної частини галицких Русинів, — без сорому кричить, що тепер Русини стали надто займатися політикою, тимчасом сі мовляв, треба лишити тілько теперішним руским послам у раді державній! Ясно, як на долоні, що угодовскому органови ходить тілько о те, щоби дати угодовцям далі вести їх не тілько політику, але й високу політику. Для тої політики, угодовскі проводирі самі відірвали народовский загал (бодай на час) від реальної праці в низу, ба й від самого народу, а тепер, коли й серед народовского загалу стали появлятися протестанти против угодовскої політики, — Дѣло кричить: А зась вам! пильнуйте свого неса! І се угодовці повідають власне тоді, коли й простий руский нарід починає „політикувати“ на ширшу скалю, т. є. добиватися о розширене своїх політичних прав, далеко поза границі угодовскої покірности, — для того, щоби мочи самому орудувати й іншими своїми справами:—економічними просвітними ітд. Запишемо сей подвиг угодовців на вічну памятку.

рушування горожанскої рівноправности. Впрочім термінологія се не нова, а позичена новоєристами від тих, котрих прихильністю „Дѣло“ перед роком так дуже величалося — від краківских станчиків, у котрих вона справді входить в сістему звісної „szła hetnej denuncjacji“ Кого то вони не штемпували назвою „деструктівних елементів“! І лівицю соймову, і Русинів, і міщанство львівске, і селян-мазурів, що противилися накиненим їім вельможним кандидатам, і навіть своїх власних братів, чеснійших шляхтичів в роді Вл. Гневоша др.! Що свідомо чи несвідомо змагало до обкроєня шляхетскої олігархії і шляхетских впливів в краю, те й було деструктівним елементом, так що врешті титул сей стався серед Поляків майже почесним. „Czas“ zaliczył Pana do destruktywnych elementów — widać, żeś Pan u zciwy człowiek. Podaj mi Pan rękę“ — я сам чув такі слова. І отсю здіскредитовану, запахущу термінологію переняли наші новоєристи як найновійший здобуток цівілізації.

І яка іронія історії! Хто понав між одні, а хто між другі елементи? Конструктівні елсменти, се ті, що кажуть нам іти під провід єрархії кермованої Єзуїтами, надіятися на ласку правительства, що власне рішучо подаєся в бік централізму, хилитися перед польскою шляхтою, котра відомо як щиро любить наш народ і подавати в анатему своїх рідних братів, котрі сего всего не хочуть робити. А в деструктівні елементи пішли і віча народні в Коломиі, Бродах і Турці, і селяне в Карлові, що на грунті конституційнім легально радять о своїх потребах, і „Народна Рада“ в Турці, що посміла візвати руских послів соймових до зміни тактики і консолідації руских сил для спільної роботи, пішли врешті ті люде, котрі здавна бачили будущину Русинів у внутрішній цівілізаційній, поступовій роботі і радили не надіятися на ніякі панскі ані урядові милости.

Нам цікаво знати лиш одно: чи автори сеї термінології, а властиво ві перешечики на руску азбуку вірять в ві трафність і чи думають, що провінціональна публіка, навіть їіх власного табору, буде вже така наівна та недогадлива, що повірить їіх слову?..

Іван Франко.

ВІЧЕ в ТУРЦІ. Віче в Турці заповіджене було ще на початок ноября мин.р. майже рівночасно з вічем коломийским, та єго відложено мабуть чи не на жаданє посла Телішевского, котрий тоді ще сидів у Відні в Раді державній, а хотів бути сам на вічу. Певна річ, що й для впорядчиків віча пожадано було почути слова свого посла про ситуацію, і віче відложено аж на декабр, на різдвяні ферії Ради державної. Тимчасом сталися деякі досить важні річи. Д. Романчук проголосив у Раді державній при дебаті буджетовій досить інтересну промову, в котрій перший раз виступив досить сміло і справді політично против теперішної сістеми правительственної і вказав на той фактъ, що Русини ані яко нація ані яко горожане не можуть бути вдоволені теперішними порядками. Промову сю опозиційні газети рускі, польскі і ческі повитали як перший прояв звороту серед Русинів на бік політики опозиційної, а „Дѣло“ хоч помістило ві в повнім тексті, та навіть не стрібувало витягати з неї які небудь політичні консеквенції. Другим не менше важним та значно голоснійшим фактом було появленє звісної брошури „Розмова Русина з турчанского повіту з послом К. Телішевским“, в котрій висказані були погляди посла Телішевского, отверто і рішучо неприхильні дотеперішній новоерскій політиці і ві здобуткам як на вні, так і внутрі руского народа. Д. Телішевский, кермуючись більше живим і вірним політичним чутем, ніж ясними і вповні виробленими поглядами політичними, висказався в тій брошурі рішучо за тим, що Русинам треба заняти становище опозиційне як супроти теперішного правительства, так і супроти польскої шляхти, що треба покинути дотеперішні сварки і подумати суріозно о тім, щоби витворити з себе якусь суспільну, справді політичну силу, а не сонмище сект, котрі сваряться за абстракції та формальности і змагаються в імя тих абстракцій усякими способами нищити одні других. Брошура зробила в цілім краю і по за єго границями велике вражінє, не стілько своїм змістом, в котрім було богато неясного та суперечного, а що ясне та добре, те не було абсолютно нове, скілько особою і становищем ві морального автора. На дармо бідне „Дѣло“ в сяжневих статях салувалося виказувати ті неясности, по школярски критикувати суперечности і відмовляти цілій брошурі всякого значіня на тій підставі, що в ній нема нічого нового (Подумаеш, які охочі до новин! Аджеж і в програмі радикальної партії також нічого нового не бачили!), але звичайним своїм способом не добачило, що в ній було справді нового і важного — іменно сам фактъ, що слова ті говорив посол, представник народа і практичний політик, а такі люде у нас доси іменно нічого подібного не говорили. Та, як казав поет, was nicht der Verstand der Ver-tändigen sieht, те відчула і зрозуміла ціла суспільність, руска й польска, а коли в додатку на кілька день перед вічем „Дѣло“ донесло „з найкомпетентнійшого жерела“, що брошура вийшла без волі і відома посла

Телішевского і що він буде ві на вічу дементувати, то цікавість загалу ще більше заострилася. Що деяким елементам, руским і польским, сильно залежало на тім, щоби п. Телішевский на вічу в Турці робив далі політику заколоту і мани, розпочату 25 ноября 1890 р. у Львові, се розуміється само собою; в Турці перед вічем говорили дуже компетентні люде, що п. Т. день перед вічем дістав лист від д Романчука, в котрім той упоминав єго, щоби лехкомисно не покидав пранору угоди; листи з подібними упімненями мав дістати д. Т. також від митрополіта С. Сембратовича і ще від деяких високих фігур — від яких, не знаємо напевно. Що всі ті упімненя не зробили на него такого впливу, який хотіли зробити, що д. Т. перед лицем віча устоявся при своїх поглядах висказаних в брошурі і тілько де в чім незначно їх змодіфікував, се треба єму покласти за заслугу, треба бачити в тім акт чималої цівільної відваги.

Віче саме було досить численне. Помимо досить холодної пори і не доброї дороги прибуло около 150 селян з усіх кінців обширного турецкого повіту і около 50 людей з інтеліґенції, переважно духовенства. Знаючи з статистики шкільництва і з давнійших пробувань у деяких селах сего повіту низький стан освіти народної в сім повіті, я йшов на се віче з дуже скромними надіями. Референти були самі священники, а деякі реферати були такі, котрі видалися мині недоступними для розуміня сего люду. Надії мої справдилися майже цілковито. Референти говорили в значній мірі по книжному, викладали способом за тяжким для розуміня мужиків, хоч з боку тих остатніх видно було, що силувалися як мога розуміти бесідників і відносилися до них з сімпатією. Проводив вічу о. декан Прухніцкий з Турки, заступав єго о. Фідик з Розлуча (син селянина з Лужка доліщного), секретарювали о. Сологуб з Тарнави і д. Лозовий, молодий селянин з Лімної. Уряд заступав комісар староства д. Альберт, недавно наданий у Турку зі Львова і ще якийсь другий урядник. Як презідії так і представникам уряду треба признати, що держалися на вічу зовсім ліберально, не переривали нікому мови і без ніякого вагованя допускали до голосу людей посторонніх — гостей зі Львова і з Коломиї, т. є. автора отсих рядків і дра С. Даниловича, котрий прибув умисно на віче до Турки. Правда, перед вічем власти заявляли дуже велику цікавість що до всіх прийїжджаючих у Турку, а по вічу спіткала підписаного досить неприємна пригода, про котру буде згадано далі, але в часі віча нічого такого не було видно, жандарми непоказувалися не то в салі нарад, але не видно їх було й на вулицях Турки. Віче відбувалося в салі ради повітової, в котрій, як звісно, від якогось часу верх мають Русини.

Перед почином віча, голова д. о. Прухніцкий, видно не добре обзнайомлений зі звичаями парляментарними, візвав присутних відспівати многолітствіє цісаревн, що звичайно робиться ак по парадах. Люде очевидно не надіялися сего вже тепер і спів вийшов дуже негармонійний. Перший реферат о шкільництві галицкім в загалі і турчанскім особливо виголосив о. Борис з Хащова. В своїй промові поклав він головну вагу на тісний звязок школи з церквою і в першій резолюції домагався зміни устави шкільної в тім дусі, щоби духовенству признаний був більший ніж доси вплив на школу народну. Інтересно, що посол д. Телішевский у своїй промові до сего реферату з великим натиском освідчився за сею резолюцією, заявляючи при тім, що по єго думці у нас школа без церкви мусить пропасти. Сею заявою хотів д. Телішевский мабуть завдати брехню тим, котрі на підставі деяких слів брошури твердили, буцім то він переходить до радикалів, бож звісно, що радикали в тім пункті стоять на зовсім відмінним становищі, намагаючи до цілковитого увільненя школи з під впливу церкви. Не хотячи викликувати прикрої і в даній хвилі неполітичної та може й бесхосенної діскусії, ми до сеї точки не забирали голосу. Годиться згадати, що найдалі сягаюча резолюція в справі шкільній поставлена на вічу не референтом, а о. Солтикевичем з Ботельки вижної, одобрена послом д. Телішевским і ухвалена вічем, именно, що треба домагатися розділу ц. к. краєвої Ради шкільної на секції рівнорядні польску і руску, піддана була мною внескодавцеви перед вічем в приватній розмові. Другий реферат, о зміні теперішнього закона виборчого і о заведеню загального голосованя виголосив о. Яворский з Лімни. Я знав перед тим о. Яворского як доброго публіціста з єго численних і дуже інтересних дописів в „Дѣлѣ“; тут я перший раз почув єго як бесідника, і мушу сказати, що показався він одним з найліпших бесідників популярних, яких міні лучалося чути. Простота мови, пластика і ясність викладу та опановане предмету, а при тім той голос щирого переконаня, що так непоборимо виливає на слухачів, ось характерні прикмети промов о. Яворского. Інтеліґенти і селяне слухали єго промови з однаковим інтересом і переривали ві частими оплесками та окриками: Так є, правда! Свій реферат обробив о. Яворский в той сам спосіб, як був оброблений мій реферат про загальне голосоване, виголошений торік у львівскому ратуши і надрукований в 1 ч. Народа 1891 р. О. Яворский покористувався по троха й моіми цифрами, і вони були для турчанских мужиків так само зрозумілі, як для львівских робітників. Правда, при кінці свого реферату о. Яворский вважав потрібним для опортунізму домагатися в резолюції на разі тілько безпосереднього голосованя в курії сільскій, але сила єго попередних аргументів була така, що коли др. Данилович виступив проти тої опортуністичної резолюції і радив вічу домагатися повної справедливости політичної, то всі зібрані одноголосно заявилися за тим, що жадати треба не малого окрайця, а загального безпосереднього тайного голосованя зі знесенем курій виборчих.

Третій реферат, о економічнім і моральнім піднесеню народа виголосив о. Михайло

Зубрицкий з Мшанця. О. Зубрицкий, сей селянина, звісний по троха як збірач матеріялів етнографічних і історичних, котрі почінував в „Дѣлѣ“ та „Зорі“. В грудню 1893 року на намятнім зборі членів „Народної Ради“, де то перший раз на широкий розмір [illegible] нововерські оргії, о. Зубрицкий був [illegible] з немногих народовців, що висказали більш тверезі та розсудливі погляди, що остерігали перед надмірним новінізмом і надмірними надіями на правительство, а накликували до невсипущої праці над народом, в котрім уся наша сила і вся надія нашого політичного розвою. Реферат сей, оброблений популярно в деталях, був непопулярний в цілости, бо обіймав велику масу найріжнійших предметів, економічних, політичних та освітних, зведених до купи без сістеми і без ясної провідної думки. Реферат сей появився видрукований в „Дѣлѣ“, котре й не проминуло нагоди цвіркнути ним у очи радикалам, що ось мовляв і народовці займаються питаннями економічними, і о. Зубрицкий уложив реферат, котрий ему встиду не чинить! Невна річ реферат о. Зубрицкого не чинить встиду патріотизмови і пильности его автора, але встидно повинно бути редакції „Дѣла“ не бачити величезної ріжниці між тим рефератом і економічною програмою руско-укр. радикальної партії.

При рефераті о. Зубрицкого проховляло досить богато бесідників, в тім числі і мя оба з дром Даниловичем, поневиюючи резолюції поставлені референтом головно в тім напрямі, що о. Зубрицкий обертався переважно в кругі індівідуальної самопомочи, а ми вказували, що така самопоміч є не достаточна, що положеня економічне народа відноситися може тілько при помочи спілок, праву приватних, а далі організованих і підпомаганих заходом краєм і державою. Далеко сягаючих проектів ми не ставили, а виходили головно від тих справ, котрі були порушені самим референтом або другими бесідниками. В тім же дусі проховляв і посол Теліщевский, поставивши між іншим важний проект заснованя при намістництві ради культурної на взір ческої з осібними секціями для великої і для малої посілости. До дебати над сим рефератом віднести треба й більшу часть промов селян при кінці віча; вони підносили свої місцеві кривди і клопоти і ставили резолюції в значній части такі самі, як резолюції о. Зубрицкого і тих бесідників, що промавляли по нім в справах економічних. Селяне ті з ріжних сторін турецкого повіту, головнож з Лімни і Задільска, промовляли коротко, плавно і ясно, до річи. Один із них домагався, щоби на рускі письма суди і уряди відповідали по руски; другий з погляду на військову службу, в котрій урядовою мовою є німецка, домагався, щоби в школах народних учили початків німецкої мови.

На порядку деннім був поставлений четвертий реферат: о заснованю „Народного Дому“ в Турці. Реферат сей віднав, бо референт, о. Солтикевич, розглянувшися в цілій справі, прийшов до того переконаня, що поки Турка не має рускої школи і не є ніяким, хоч би невеличким центром руского житя духового, поти й „Народний Дім“ у тім місточку не має перед собою ніякої конкретної цілі.

Пятий і остатній реферат: о ситуації політичній Русинів і що їм далі чинити, придільний о. Щасному Саламонови з Комарник. О. Саламон звісний в нашій етнографічній літературі як збірач народних коломийок і шумок, а в кругах духовенства він звісний своєю довголітною боротьбою з уніятскими ерархами за право носити бороду. Та з усего видно було, що головна вага сеї точки порядку деннього лежить не в промові о. Саломона, а в тім, що скаже д. Теліщевский. Мині здаєся, що було б далеко простійше, колиб комітет устроючий віче був прямо придільив сей реферат п. Теліщевскому. О. Саламон говорив інтересно, але не популярно. Говорив до інтелігенції і закроїв свою промову дуже широко. Селяне, що від рана стояли в салі не йівши (було вже по 4-тій годині) почали гуртом виходити геть. О. Саламон змушений був урвати свою промову на середині і поставив резолюції майже ідентичні з позітівними думками висказаними в брошурі „Розмова з п. Теліщевским“. По нім промовив др. Даниловіч, стараючись популярно вияснити селянам суть наших партій і їх еволюції, і закінчив, звертаючись до п. Теліщевского, щоби той сказав своє слово, на котре чекають Русини цілого краю.

Д. Теліщевский сказав обширну і добре обдумалу промову. Він бесідник не аби який, говорить плавно, не повторяючись. Шкодить ему хіба лишній патос, котрий нераз холоднійшого слухача наводить на думку, що бесідник числить на ефект і не говорить щиро, з тим патосом контрастує звичайно зміст промов д. Теліщевского, обдуманий дуже холодно і з дипломатичним тактом; бесідник нікуди, як то кажуть не загалопуєся, не дасть унести ся чутю, а вміє дуже зручно добирати слова. Зміст его промови поданий був докладно в газетах і я не буду тут его повторяти. Піднесу тілько важнійші точки. Д. Теліщевский заявив, що почуває добре важність хвилі і одвічальність яку бере на себе, але хоче говорити по правді, бо се вважає найвисшим обовязком посла супроти своїх виборців. Він признав, що звісна брошура вийшла з его відома і волі[1]) і думки его висказані в ній вірно. Одно тілько: розмова велася ще в осени, перед засіданями Ради державної, а тепер ситуація де в чому змінила ся. Правительство проявило щиру волю заняти ся переведенем програми економічної, користної йдля нашого народа, і для того нині він не мігби радити Русинам безоглядно переходити в опозицію. Се діло треба полишити розва-

[1]) „Дѣло“, котре по тій заяві д. Т. найшлося в прикрій ситуації, посвятило цілу вступну статю на те, щоби викрутитися з тенет, у котрі само влізло. Між іншим воно здобулося на концепт, що брошура вийшла з відома але без волі д. Т. Концепт смішний, коли зважити, що перед опублікованем брошури д. Т. мав ті рукописи в руках і поробив в ній навіть поправки. Дачить було ему не висилати рукопису в Відня тому, хто писав розмову, і брошура булаб не побачила світа.

зі самих послів. Про угоду н. Т. говорив ще осторожнійше ніж в брошурі, висказав навіть думку, що т. зв. угода не наробила тілько лиха, як се звичайно говорять. Адже партії були у нас і перед угодою і сварилися й давнійше. Коли що пошкодило справі, так се не угода, а антагонізм Вашої партії (тут д. Т. звернувся до о. Саламона), котрій заздро було що угода зроблена була не з нею, а з другою партією. Пошкодила справі й праса, котра не критикувала річи, а кидалася на особи і обкидувала їх болотом. Публіка на провінції на своє лихо привикла глядіти на справи не власними очима, а очима або „Дѣла“ або „Галицкої Руси“. Свій суд о партіях руских д. Телішевский також трошка змодіфікував. Він признав партії старорускій чесні і патріотичні змагання, але остро вдарив на пресу москвофільску, котра посунулась далі, ніж була повинна. Суд п. посла про партію народовску винав троха неясний. Він бачив в них партію, що держиться вірно програми 1848 року, хоч сам у брошурі признав, що програма та, репродукована д. Романчуком, не є властиво ніяка програма, а тілько деклярація фактичного стану річей. Д. Т. солідарізувався з національною програмою народовців, хоч і признав, що в тій програмі є дещо фантастичного. Він признав партії радикальній заслугу, що положила натиск на питання економічні, хоч також додав, що в тім напрямі посувається вона декуди до утопій. Слово се треба впрочім брати зглядно, бо п. посол пізнійше в приватній розмові зо мною і дром Даниловичем заявив, що й загальне голосованє вважає мало що не утопією. Закінчив д. Т. свою промову позітівним внеском, щоби віче турецке ухвалило: поручити руским послам скликанє зїзду нотаблів руских для полагодженя не тілько партійних спорів між Русинами, але також відносин руско-польских у Галичині. Погодженє партій руских він уважав можливим, а полагоду руско польских відносин дуже важною і також можливою, коли зїзд нотаблів руских відкличеся не до пляхтичів, засідаючих у соймі, а до всеї польскої суспільности, котра також повинна розібрати справу на зїзді своїх нотаблів. Час і спосіб скликаня зїзду нотаблів руских треба полишити послам соймовим і завірити їх добрій волі. Сей внесок віче й ухвалило, хоч против сего піднимали ся деякі голоси опозиційні. Ухвалено й внесок о. Солтикевича, що коли б рускі посли соймові ухилилися від сего обовязку, то „Народна Рада“ турецка має сама взяти почин в скликаню такого зїзду. Отсе в суботнішних н-рах „Дѣла“ і „Гал. Руси“ вона й напечатала свій прилюдний поклик до руских послів соймових, щоби скликали той зїзд. Поклик той стілізований дуже умірковано і обережно і дає найкраще свідоцтво щирости і патріотизмови людей кермуючих сею провінціональною інституцією.

По вічу відбулося в „касині“ невеличке товариске зібранє інтелігентних Русинів участників віча. Був тут і посол Телішевский і в его руки вилито перше здоровле. П. Телішевский подякував і підніс здоровле преси, та повторив при тім, хоч в делікатнійшій формі закиди зроблені йій на вічу. Відповідаючи на сю промову п. посла, я сказав дещо в оборону преси, поборюючи ту думку, що опозіційна преса, критикуючи факти і людей, пошкодила справі. Я вказав на приміри інших народів, де прилюдна критика не вважаєся ніяким нещастєм, а явищем невідлучним від усякої прилюдної діяльности, вказав і на той факт, що газетна полеміка остатніх років чимало причинилася до вироблення критицизму і поглубленя думок політичних та суспільних у нашої публіки, а се вже є здобуток дуже цінний. Помилки преси — діло людске, але робота ві дуже тяжка і становище трудне; все се треба мати на увазі судячи про неї і не видати на неї каменем, доки не маєте доказу, що вона пише в злій волі і злій вірі.

Перед вічем і по вічу мав я нагоду розмовляти з деякими священниками, старшими і молодшими. Особливо за честь мушу собі вважати познайомленє з о. Чайковским з Ботелки нижної, чоловіком уже старшим і дуже докладно обізнаним не тілько з ходом наших народних і церковних діл, але також з політичним житєм інших народів і, що досить рідко у нас лучаєся, з економічними і культурними справами місцевого народа і цілого повіту. З ним, о. Саламоном і другими розмовляв я досить довго і довідався чимало інтересних подробиць, котрі тут не місце переповідати.

В тих розмовах порушувано між іншим і справу програми радикальної. Загалом можу сказати, що економічна і політична часть нашої програми принята була сімпатично. Певну нехіть і недовіре до радикалів будять тілько (зовсім натурально) їх відносини до церкви, а особливо поміщені в „Народі“ думки про целібат. Очевидно, се дуже болючий пункт нашого духовенства, бо майже всі щирійші священники розпочинали зо мною розмову такою фразою: „що се вам сталося, що ви хочете з нас поробити целебсів?“ Я силувався вияснювати їм, що се не є в нашій силі, а колиб було, то миб певно сего не зробили, а писали ми в „Народі“ тілько те, що при теперішних обставинах і змаганях єрархії духовенству нашому не минути целібату, коли воно не здобудеся на рішучий опір, тай ще висказали думку, може й спорну, що заведенє целібату не було би для нашого народа таким страшним нещастєм, як дехто думає. Ми дуже добре розуміємо, що целібат з погляду чисто людского для засуджених на него річ неприємна і важка, але вказуючи виразно небезпеку в цілім ві обсягу, ми супроти духовенства поступили зовсім лояльно. „Здобудьтеся на який небудь крок опозиції супроти єрархії, чи то в дорозі публіцістики чи як знаєте інакше — говорив я —, а будьте певні, що наші сімпатії і наша підмога будуть по вашім боці“. Щож до нашої ненависти против духовенства, то се також одна з ходячих мітологій, оперта на глухій традиції, а не на фактах. Ми в загалі в своїй

діяльности публіцістичній не кермуємося ненавистю ні до кого; говорячи про духовенство загалом чи поодиноких его членів, радо підносимо їйх заслуги, де їйх находимо (я покликався на книжку Павлика про читальні, его статю про Наумовича, свою поему „Панські жарти“, свого Чимчикевича, та свої статі про Івана Вишенского і Осипа Шумлянского в „Кіевской Старинѣ“). Тількож загалом тепер ми дійшли до того погляду, що духовенство наше не є таким незалежним станом, яким було ще перед 20 роками, що під тисками ультрамонтанізму і єрархії з одного, адміністрації з другого, а „сполечної єрархії“ з третього боку, воно загалом дуже не богато може зробити для справдішнього поступу народа. Більшому впливови духовенства на школи ми противні, бо по нашій думці, духовенство яко таке не може вести шкіл в напрямі, котрий нам видаєся єдино пожаданим, потрібним для поступу народа.

В кінці згадаю коротко про глупу пригоду, яка мині лучилася при виїзді з турецкого повіту. Погостивши пару день в с. Ботелці нижній у о. Солтикевича і відвідавши о. Чайковского в сусідній Ботелці нижній, я вертав до Турки, щоби їйхати відси почтою до зелізниці, коли на дорозі мене перестрів боринський жандарм і вбачивши в моій гостині, в буваню по церквах та переглядуваню церковних книжок якусь „страшно політичну“ справу, візвав мене удатися з ним разом до староства до Турки, непрошений провізся зо мною до Турки на санках о. Солтикевича і мав велику охоту, не заставши нікого в старостві, вести мене на постерунок жандармерії, де мині певно прийшлось би було провести ніч а може і пару день в додатку, та дякуючи ласкавій інтервенції посла Теліщевского, до котрого я удався, завідуючий справами староства комісар д. Альберт переслухав зараз же жандарма і мене і випустив мене на волю, усправедливившися досить цінічно тим, що подібні неприємні випадки лучаються й не таким людям: ось нпр недавно в Мільниці арештовано доцента львівскої політехніки, геолога дра Дуніковского, котрий ще в додатку їздив з порученя і на кошт уряду. „То дуже сумно, — сказав я — що у нас на провінції інтелігентний чоловік, що занимаєся геологією або бібліографією, мусить чутися менше безпечний, ніж перший ліпший дерипікіра“.

Іван Франко.

Справи суспільно-економічні.

УПАДОК „ХРИСТІЯНСТВА“. Не сумнівайся, читателю, в правді сих грізних слів: то доказує не який „безбожник“ ані хмарний філософ, як ось Едвард Гартман зі своєю зловіщою книжкою п. з. Die Selbstzersetzung des Christenthums und die Religion der Zukunft, — то стверджує лист пастирский від собору католицких князів церкві в Австрії, що був під конець тамтого року в Відні.

Чим раз грізнійше, — виводить лист, — виступають против себе два світогляди: христіянский і нехристіянский, і борються з собою на смерть. Загрожені всі підвалини релігійного й суспільного житя. Тим то, зібравшися в сій „грізній порі“, коли повно „рішаючих і зловіщих справ“, епископи кличуть своє стадо, поставитися рішучо „в тій великій боротьбі теперішного часу“, коли від христіянства чи то від католіцізму відвертаєся чим раз більше людей.

Такий вступ листу. Далі, аж у пяти розділах епископи розвивають докладнійше образ упадку христіянства і подають на те свої ради.

Епископи жалують за тим часом, коли католицка церков мала все в своіх руках, і коли ві духом проняті були всі інституції. Тепер остаток тої чудесної будови хотять знищити, ставляючи замісць того всего тілько щастє людске на землі, і „працюють над тим тисячі в часописях, на професорских катедрах, в салях соймових і на народних вічах“.

З сими темними силами, звісно, треба боротися. Тілько-ж, кому тут боротися, коли „обоятність релігійна затроює широкі круги нашої католицкої Австрії“? Сим вялим та лінивим душам зовсім не в голові церковність, а тим часом против-христіянскі хвилі затоплюють усе людске житє.

Та треба так робити, як вороги церкви — треба лучитися в церковні товариства, т. є. такі, що під опікою церкви. Початки йих уже є скрізь. Тілько такі товариства, розширені серед усіх станів, зможуть удержувати членів у вірі та хоронити йих від покус власного серця і від внішних ворогів, бо тепер так стоїть діло з вірою, що не тілько молодці, а й мужі даються зводити першому-ліпшому певірному сміхотворцеви та безсовістному звідникови народа. Такі товариства конче рекомендує й папа, в листі до собору. Та тут же він рекомендує задля сего й збори вірних після держав, провінцій або інших місцевих стосунків.

Окрім того, треба звернути пильну увагу на житє родинне й школи. Тепер родичі не дбають про релігійне вихованє дітей, а через школи й просвіту вони чим раз більше відходять від релігії. Відси „противхристіянска течія змагаєся ві всіх станах і церков тому не може перешкодити“, бо не має в своіх руках шкіл. Епископи доправлялися того навіть в компетентнім місці, та нічого не помогло; але вони думають завзято йти до того, а поки що рекомендують своім вірним заклади католицкі, між ними й заложенє католицкого університету.

Далі, супротів вольнодумних книжок та часописей, котрими вороги христіянства найбільше ширять свої думки, папа велить поставити свої видавництва. Треба, — каже папа, — „щоби кождий край мав своі власні дневники, котрі би рівночасно боролися в обороні вівтаря й огнища домового, і котрі були би так устроєні, щоби в жадній справі не відступали від думок епископа, тілько точно й старанно згі-

дні були з єго поглядами й волею; та супротів них повинно й духовенство занята приязне становиско, піднімагати їйх власними відомостями, усіж справді католицкі мужі повинні для них робити всякі полекші, і в міру сил і маєтку сильно підпирати".

Та, соборови і сего за мало. Він взиває вірних, щоби навіть в руки небрали „безбожних" т. є. некатолицких газет, котрі подають йім у реставраціях, по робітницких варстатах, по улицях і на залізницях. Ба, епископи взивають, щоби й з родин викидувано „безбожні" книжки й часописі, а натомісць щоби всі „взяли собі за обовязок чести підпирати всіми силами прасу католицку", для котрої сподіються й правительственних запомог, що тепер діста ються такі газети, котрі нищать віру й невинність. Тим то епископи „радісно витають нове діло, що повстас в Австрії, — товариство католицких учених, що з'єднилися під іменем Леонового Товариства (від тепершнього папи Леона), для охорони й оборони католицких основ на полі науки".

Остатний, найдовший розділ посвячений робітницкій справі.

Противхристіянский дух, — каже ся тут, — пройнявши висші верстви, обертаєся тепер до робучих кляс і особливо дбав про те, щоби їх зняти против церкви. І велика часть робітників слухають того голосу. „Та чи-ж заслужила собі на те церков від робучих кляс"? питають епископи. Адже-ж церков христіянска завше-ді стояла й стойть за робучими людьми! От, тепер вона опікуєся всякими закладами для дітей, для молодіжі, для старих і немічних, і поставила коло них цілі кучи набожних монахів та монахинь. Одного тілько церков не казала і не скаже робучим людям, а то що для них рай повинен бути на земли, що сором бути залежним, що всяка праця несправедлива і що колись настане час, коли люде будуть вільні від праці (?!) й терпіня". Противно, церков усе учила й учить, що „рікнуще станів установило Боже Провидіне, а поділ дібр світових є и буде дразом Бога". Робучі люде не повинні заздрити на уживаня щастя на земли, а повинні сповнити свої обовязки, бо бідність ніколи не щезала і не щезне на земли; противно, вона навіть величаво виглядає при світлі віри христіянскої.

Та церков не противна й земним домаганям робітницким, на кілька вони „годяться з розумом і слушністю". Папа нераз навіть домагався від володарів держав, щоби поправили стан робітницкої кляси, — розуміеся, на стілько се „дасться помарити з істнованем людскої суспільности". Обертався папа і до роботодавців, щоби по христіянски обходилися з робітниками. З того всего виходить, що робітники повинні покинути своїх лжепророків і йти під прапор католицкої церкви, вважати на право й порядок і держатися головних основ земного добробиту — пильности, ощадности й тверезости.

Та, щоби загатити жерела нужди і невдоволеня робучих кляс, то й роботодавці повинні перенятися христіянским духом, що одна тілько й може здержувати йіх несправедловість супротів робітників і в загалі всякі поганні страсти. Бачивдить капіталістів епископи, само собою розуміеся, що не думають: вони бажають тілько обдарувати йіх іще „далеко цінніщим капіталом христіянскої любви ближнього", ніж йіх земні капітали, котрих епископи, зовсім не думають нарушувати в користь робітників. Лист зводиться до того, щоби світські держави не тілько не потурали тому рухови против папи, що почався недавно серед Італіянців, а й обстали за папою або, кажучи словами епископів, щоби „інтереси земних держав як найскорше були погоджені з найвищими інтересами царства Божого". Папа такий надяканий, що не може навіть приймати путників; він немов невільник (як звісно, в Італії агітують за екасованем права нетикальности папи для того, щоби серед поважнійшого руху за его світською властю, его можна було й арештувати); він тим безборонніщий, що бідний. Тим то епископи й сподіються, що австрійські католики не дадуться випередити „в любві й готовности до жертв (для папи) нікому католицкому краєви".

Сим разом епископи бояться ставити тут що небудь „позітівного", т. є. бояться заявитися за світською державою для папи, і щоби тут і тінь на них не впала, то кінчать свою відозву вихвалою Австрії, яко найкріпшої опори мира, в сю небезпечну пору і, на случай війни, взивають стяг католіцізму та вірности для цісаря і его династії, тай кличуть під той стяг усіх своїх вірних.

Пізнав Галичане в Австрії, і у нас таке-ж само поєто, яке змалювало в пастирскім листі, то під ним, натурально, підписалися й наші нові пруси. Вони будуть мусіли старати ся вводити в жите ухвали того собору, бо его члени постановили їти до всего, що виложено в листі, як найенергічнійше. Та се наших князьох церкви прийде трудненько, бо у нас майже самі ляхи та ляшві до католіцізму дочі, навіть серед гр. к. попівства. Правда, в осени 1870 р. вибігли під прапор наших князів церкви навіть світські люде — угодовці, але тілько до пори, а вони починають дезертерувати, як покінчив папу пастуш д. Телішевського. Значить, борбьба видне тим інтереснійша. Те-ж загадаємося. М. Н.

АВСТРО-РУСКІ ОНОМИНИ [1]). V. (1875 рік і мій обзір австрійскої Руси). В 1874-ім році і в 1875-ім перейшла згадана в попередніх головах наших тяганина з „Правдою" і з „Бесідою Шевченка". Як і перше, Правда не хотіла печатати ні наших, ні нічиїх статей, в котрих бачила противне своєму консервативно-панславянскому напрямку. Ми на то сердились тим паче, що думали, що pacta conventa пересилані в Галичину.

Під кінець 1874 р. настала досить несподівана пригода: появився в Київі один чоловік,

[1]) Перші номери тепер всіх серіяльних надрукованих в „Друзі" літературній бібліотеці, котру видає Іван Франко. Ред.

котрого я знав мало, але котрий був досить близький товарищ з моїми приятелями-украйінофілами, і появився з заміром непремінно закласти свою газету, що, як казали, він вважав за своє „призваніе“ Случилось так що пані Гогоцка, жінка професора філосэфії в університеті, православного гегеліянця і централіста славянофіла, котра перед тим взяла в найми газету „Кіевскій Телеграфъ“, що виходила вже від 1859 р. без програми і без толку, навіть без граматики — увійшла з новоприйізжим у компромісе: бери, мовляв, редакцію вже готової газети. Той згодився, і до ліберально-демократичної програми (написаної переважно мною), прикликав чимало сотрудників з кіевскої інтелігенції, в тім числі багато звісних за украйінофілів. Через мене було покликано і кілька Галичан, з котрих писав на ділі і писав чимало, Навроцкий. Писав він найбільше про економічні справи, про котрі тоді уперто не хотіли знати львівскі народовці, бо вони, ще більше ніж москвофіли, стояли на тому, що економічна нужда галицкого „хлопа“ виходить від его „пянства та лінивства“.

З К. Телеграфомъ 1875 р. вийшла кумедна річ. Звичайно украйінолюбці по обидва боки Збруча говорять про Галичину, як про украйінскій Піемонт. А тепер виходило, що більше освічені Галичане, навіть такий Навроцкий, котрий мав особисті тісні звязки з львівскими народовцями, мусів, щоб подати свої думки, або й просто зібрані ним по офіціальним джерелам факти про економічне житє свого народа, — обертатися з своїми допісями в Росію та оголошувати їіх — по московскому. Я з свого боку зробив з К. Телеграфа газету критики громадского і письменского жития в Галичині, так що ніколи, ні перед тим, ні після того, на Украйіні не писалось так часто й багато про Галичину, як в початку 1875 р. в К. Телеграфі.

В народовецкій печаті вживається формула, по котрій я б то тілько й думаю, що чорнити все народовецке. Так я мушу сказати, що в К. Телеграфі я, звісно, критично обертався до всіх галицких партій, але не пропускав пригоди виставити російско-украйінскій громаді всякий порядний виступ, найменшу ознаку поступової, народолюбивої думки, свіжого літературного заходу в писаню й діяльности галицких народовців. Коли-ж Просвіта показала независимість, зрікшись субсідії від гал. сойму, то я посвятив Просвіті довгу статю, напечатав ві, окрім газети, осібними відбитками, котрі розсилав по всій Славянщині, де, як і в Росії, москвофільскі газети ославили Просвіту, як лакеів і запроданців польских. Мені не раз приходилось полемізувати в К. Тел. з народовскою „Правдою“ з поводу товариства ім. Шевченка й Просвіти. Першому я докоряв за те, що воно пішло по слідам „Народного Дому“ між іншим і в тому, що стало просто комерческим товариством, котре хотіло наживати гроші типографією, замість того, щоб зразу же стати науково-літературним товариством. Просвіті закидав я, що вона не давала народу нічого просвітно-наукового і навіть утілітарного. Що на мої закиди відповідали львівскі народовці, цікавий хай прочита в „Правді“ за 1875 р. В усякім разі факт, що я мусів вести з народовецкими товариствами й органом полеміку про такі елементарні речі, зостаєся фактом характерним. О скілько з того часу подались на перед львівскі народовецкі товариства і чи пригодилась на що небудь та моя полеміка, хай судять самі читачі.

Тим часом, коли я налягав на Галичину, другі сотрудники К Телеграфа писали про західну Славянщину, в котрій один і жив, працюючи коло видання Кобзаря Шевченка, а другий (Сергій Подолінский) обійхав значну частину південної Славянщини, звертаючи увагу на соціальні, а надто аграрні справи. В допісях і передових статях про Славянщину (остатні писались мною) проводився консеквентно поступово демократичний і федеральний погляд. Сміло скажу, що на Украйіні не було ніколи видання, котре так би підходило по своєму напрямку до програми Кирило-Методіівского братства 1847, звісно, з відповідними часу змінами, як наш „Кіевскій Телеграфъ“ 1875 р.

Одначе з самого початку виявилось, що стан нашого К Телеграфа не певний. І своїм радикальством, і своїм украйінством, і критикою городских і краєвих справ, і просто конкуренцією „Кіевлянину“, він викликав проти себе богато ворогів, котрі вхопились за слова „украинскій сепаратизмъ“, як за найліпшу палку проти нашої газети. До того й у середині газета була не крінка. Гогоцкий, реакціонер і катковець, а до того й Плюшкин, лютував на свою жінку і трохи не на базарі кричав, що вона попалась в руки сепаратистам. Сама Гогоцка не так то рада була новій редакції, котра зразу потрібувала більше видатків, ніж давала доходів, і стала докоряти нашій редакції, що вона не стоїть на грунті „чистого прогресу й демократії“, а занадто привносить націоналізму. „Редактор по призванію“, з патентованих украйінофілів став органом думок Гогоцкої а незабаром і кинув К. Телеграфъ і потім появився з своїми статями навіть у „Кіевлянинѣ“. Місце его в К Телеграфѣ заступив один наш знакомий, не патентований украйінофіл, і під его редакцією хоч не обходилось без клопот, та все таки хоч не було спорів про літературний бік справи й про тенденцію. Газета почала шукати корені. Так за те й ворогів їій прибавилось більше і вони напирали на Гогоцкого, роблячи его відвічальним за украйінофільску газету его жінки. Голоцкий став вриватися до жінки, коли в неї бував наш редактор, чіпляючись до него.

А з другого боку, патентована украйінофільска братія мало робила для газети; більша частина з тих, хто формально обіцав бути сотрудниками, не давала нічого. Вся праця лягла на 4-5 чоловіка, котрим наресті увесь стан річей огид, і вони просто поставили перед братією питанє, чи не лишити нам К. Телеграфа? Більшість рішила не лишати, хоч за те, щоб лишити, подали голоси всі писавші, котрі не-

забаром майже всі стали емігрантами: я, С. Подолінский, Зібер, Волков.

„Се значить, ми присуджені на каторжну роботу, — обернувсь я до тих, що самі писати не хотіли, а з легкою душею подавали голос за те, щоб другі писали. Ну, так я кажу просто, що на безсрочну каторгу я не йду. Протягну ще якийсь час, і коли все буде по старому, то кажу наперед: утечу з сего Сібіру, не питаючись ні в кого".

Треба сказати, що мій стан у К Телеграфѣ був найтяжший. Злоба проти газети направлялась переважно на мене, котрого робили відвічальним навіть за ті статі, про котрі я не знав, або котрим був противний в редакційній раді. Гогоцкий спеціально лютував на мій сепаратізм і коли редактор (другий), щоб утихомирити сего, сказав ему, що я не можу бути сепаратистом, бо я автор статей у Правді Література російска, великорусска, украйінска й галицка, то Гогоцкий іменно на ті статі й подав донос міністру Толстому, вказавши ему там на осуду его шкільної політіки.

Тим часом у товариства, в украйінофільскій братії я не тільке не мав потрібної помочи, а почав натикатись на опозіцію дужшу, ніж у попередній рік. Мотіви тієї опозіції досить складні і я далеко б одійшов від австро-руских справ, якби став розбирати йіх. Скажу тільке про те, що виставлялось на верх опонентами Виставлялось же ними те, що я занадто мало даю ваги національности, украйінофільству, а за надто далеко йду в своєму европействі і занадто багато роблю уступок всеросійству. Говорив таке тепер найбільше один товариш, котрий торік найбільше піддержував мене в подібних спорах.

Раз я ему на самоті нагадав торішнє і спитав, що змінилося з того часу в его і моіх думках або в обставинах. „А змінилось те, що торік Вам робив опозіцію N. N. а тепер его не ма, то Ви остались без переваги. От я ёї й держу". Я нічого не зрозумів у таких резонах і замовк.

Між іншим опозіція виявила себе доволі сильно, коли я читав проект статі в К. Тел. на роковини Шевченка. Товариш, котрий сперечався зо мною для „рівноваги" досить гостро скритикував мою статю. Я бачив, що багато згідні з ним. „Ну, я беру назад свою статю, сказав наренті я. Тільке зробімо по англійскому: хто повалить міністерство, той склада нове. Пишіть Ви статю на роковини".

Рівноважець одмовляється, починає говорити, що ми не так радикально росходимось і т. і Згодились на середне: вибрали комісію, котра мусіла зо мною переробити статю. Звелось на незначні поправки, та цензор порішив справу по своєму: заборонив усю статю як занадто украйінофільску!

Товариш, сперечавший зо мною для рівноваги, почав виступати проти мене і в галицких справах, коли я радив написати що в Галичину. Частійше всего він жалівся, що я вже дуже багато хочу займати людей Галичиною, і прозвав мене „Михайл Галицкий". А иноді так ставав на бік Правдян. Один раз, саме коло того часу, як нас, сотрудників К. Тел. присуджено на каторжну роботу, я настоював на потребі внять післати в „Правду" колективний лист, бо на індівідуальні Правдяне зовсім не звертали уваги. Рівноважець виступив проти, але з такими аргументами: Після всего, що ми спробували, очивидно, що Правдяне закорінілі обскуранти, а коли так, то найліпше просто махнути на них рукою, а коли між Галичанами є поступові елементи, то ми мусимо з ними виключно закласти за границею новий орган. Се за одно могло б рішити й справу про К. Телеграфъ.

Теорітично се було вірно, але з практичного боку вже через те не мало вартости, що, як показало діло, наша братія не здібна була управитись і з К. Телеграфомъ і сам рівноважець не написав у К. Тел. ні слова, а тілько усердно говорив за те, щоб „каторжники" не кидали К Тел. При таких умовах слова рівноважця про новий орган за границею не мали в моіх очах ніякої вартости.

Тількож братія взяла йіх в суріоз і рішила вибрати комісію для обслідуу сеї справи. В комісію попалось кілька каторжників; хотіли назначити й мене, але я відрікся й порадив вибрати ліпше ініціатора справи. Так і сталося. Та на тому й стало.

Тимчасом Гогоцка порішила справу К. Телеграфа, а іменно відмовила нам газету. Случилось се як раз перед вакаціями. Я поклав поіхати в австрійску Русь, щоб самому придивитись пильнійше до тамтошніх обставин і познакомитись найбільше з „провінціалами", серед котрих, — писав мені Навроцкий, — є люде більше суріозні й здібні до поступу, ніж львівскі народовці.

Але незадовго до мого вийізду прийіхав у Київ Галичанин, звісний Корнило Сушкевич з жінкою. Я мусів faire les honneurs de la ville, показувати прийізжим місто, звісно, найбільше церкви і ті старовини, що в них заховались. Подорожні не дуже то інтересувались тим, бо очивидно історії Києва не знали, а окрім того мадам-Сушкевич видимо боялась „шизматицких церков". Моєї сімйі вже не було в городі, але дехто з товаришів женатих закликували Сушкевича з жінкою на вечір, — „на чай" по російскому, — та Сушкевич всюди приходив сам, без жінки. Звісно, розмова велась про всякі речі, спорні між нами й Правдянами. Я липав споритись більше другим, хай своіми очами побачать, що то таке галицкий народовець. Розмова частійше всего сходила на причини бідности хлопів, на потребу звертати увагу на економічні справи.

Раз, при 20-25 душах люду, Сушкевич випустив „крилате слово", истинно монументальне. „Ось ви панове, все за хлопом побиваєтесь, кажете: землі йім дати. Але ж ви не знаєте натури нашого хлопа Алеж як дати ему землю та лишити самого, то він ляже під грушкою, тай спатиме і нічого не робитиме"!

Сі слова лишне, ніж цілий том, малюють ступень розвитку, на якому стояла галицка громада в 1875 р. і прибавляти мені до них нічого.

(Далі буде). М. Драгоманов.

Полеміка й дописи.

О БЕЗВЫХОДНОСТИ УКРАИНСКАГО СОЦІАЛИЗМУ въ РОССІИ. (Конецъ). Як ми бачили, д. О. П. до чиста знищив українство в Росії. Звичайний Росіянин на сім би й став, певний, що та почвара не буде вже своїми вшкіреними зубами лякати его гармонійної душі, так дбалої за одноформність усіх народів Росії. Він був би того тим певнійший, що не виглядає по за границі тої богом і царем спасаємої держави і на самий натяк про те, що зараз під ей боком є відрівки деяких, заселяючих ей народів, сердито відрізує: „А мнѣ-то какое дѣло?!“

Д. О. П. на свое лихо, бачив трохи більше світа і завважав на своїй обрусительній дорозі маленьку перешкоду — імснно розвиток частини українского народу в Австрії, де ясно видно вплив не тільки звичайного російского українофільства, але й женевских соціалістичних чи радикальних видань, від впливом котрих ще з половини 70-тих років іде діяльність деяких галицких Русинів навіть серед міского пролетаріяту (без поради д. О. П.) і врешті повстає й руско-українска радикальна партія, головно на основах женевскої-ж „Громади“, — дарма, що д. О. П. твердить, буцім би то український соціалізм до 1882 з рр. існував тільки на картках тої „Громади“. Отсе й сердить д. О. П. і сердить тим більше, що ті-ж громадскі та наші радикальні основи приймаються і на Україні. Та не в сім одним діло. Українскі організації в Галичині, на полі літератури ітд. очивидячки підривають думку всяких українофілів про можність розширення тих організацій і на російску Україну. Се головна перешкода для д. О. П. і він найшов спосіб відсунути ей: він пропонує австро-угорским Русинам покинути свою мову і завести російску скрізь: і літературі, і в школах, і в адміністрації. Д. О. П. рішучо твердить, що тільки так австро-угорскі Русини забезпечаться від полячення, мадярення, волощення іті. Значить, не слабість економічна й культурна народу українского в Австро-Угорщині, є причиною того, що енергічнійші его круги переходять на бік чужих національностей, а невживанє мови російскої, в котрій-ді така всемогуча сила, що до-разу здержить денаціоналізацію австро угорских Русинів! Чудненько, як на „матеріялістичного діяліка“!

Доказом тої всемогучої сили російскої мови є для д. О. П. те, що Мадяре, Поляки іті. так ей лякаються, коли тимчасом українска мова й література їйх буцім-то зовсім не „волнує“. Отсе для д. О. П. знак, що російску мову треба заводити. Для него не писані ніякі трудности для того, ані державні, ані етнографічні, ані просто-фізичні. Єму байдуже те, що наш простий народ в Австро-Угорщині, котрий російскої мови зовсім не розуміє, мусів би вчитися ей систематично сотки літ, — учиться же ся ей напр. певна частина рускої інтеліґенції в Галичині вже поверх 50 літ, тай доси ей не вміє А тимчасом, поки руска інтелігенція в Австро-Угорщині виправлялабися в панскій мові, засівши в лавки, простий народ нехай би пропадав у темноті, бо-ж очивидно, що тоді ніхто і не подумавби про популярну літературу для нашого народу, в его хлопскій мові

Ми, як звісно, самі є за тим, щоби інтелігентні Русини в Австро-Угорщині знали російску мову й літературу (про народ простий ніщо й росказувати: в него тільки одиниці можуть похопити російску мову так, як наші рекрути похоплюють мову польску іті.) Але-ж від знання-розуміня ще дуже далеко до володіня російскою мовою, та ще такого, щоби можна творити живу літературу! Знає-ж наша інтелігенція по німецки, по мадярски, по волоски та по польски далеко ліпше, ніж по російски, — та з того нема й не може бути користи ані для зросту тих чужих літератур, ані тим меньше для рускої народної маси. У д. О. П., — котрий хвалиться, що знає історію розвою австро-угорских Русинів, — очивидячки не писаний той факт, що все живе в літературі й житю австро-угорских Русинів повстало і зросло на основі українства (від М. Шашкевича і доси). Навіть москвофіли, такі як Наумович і др., зробили тут що-небудь тільки на тій самій основі, то б то яко українскі чи малорускі писателі. Тимчасом місцеве літературне москвофільство не то що не може похвалитися ані одним живим літературним твором, але й виказує очивидні мінуси. Так воно, держачися теорії д. О. П. то б то уповаючи на російство напр. в Угорщині, загнало всю угорску Русь, остання наш робучий народ на словаччене, а само пристало до мадярского „російства“. І ніякше не могло би бути і з галицкими та буковинскими Русинами, якби вони послухали д. О. П. бо, коли треба покинути добре своє, а російского, як учить дослід, добутй годі, то проста річ, що треба переходити на бік таких панско державних національностей, як у Росії великоруска, то б то на бік Поляків і Волохів, котрі тут готові наводити і наводять ті самі аргументи, що д. О. П. за російством. І вони по своєму зовсім праві.

Знаючі справу читателі могли переконатися, що в радах д. О. П. нема нічогосінько нового: ми ті ради здавна чуємо від усяких Катковых. Ми й зовсім не потребували би звертати увагу на сей бік брошури д. О. П. як би не те, що автор присвятив ей увазі II-ого зїзду руско-українских радикалів, та не те, що д. О. П. як сам признається, ще недавно був українофілом і навіть доси вважає себе чоловіком дуже близьким руско-українскій радикальній партії, та й людям тих кружків на Україні, що повстали на основах нашої партії й женевскої „Громади“. Тимчасом ціль автора власне знищити українство і серед тих кружків. Ся тенденція брошури просто нагубна і для зросту тих кружків, і для справи нашого робучого люду загалом, і через те ми мусимо ей поборювати всіми силами.

Після довгого визискування України усякими Катковими, після непрогляднної вандрівки ліпших сил України в однофомні російські ряди, через що при українстві оставались по більшій части самі безцвітні національники та квієтісти, коли не ретроградники, — нарешті стали появлятися кружки молодих Українців радикального напрямку, що лагодяться служити українському народови, між іншим розвиваючи й літературу в его мові,— коли се їіх власний недавній товариш намігся тих щирих Українців знову збити з дороги і пхнути в державне російство, так шкодливе для розвою всіх не великоруських народностей Росії, російство, що по думці д. О. П. повинно прожерти не тілько Українців і такі інші не-державні нації, але й Поляків і Фінляндців!

Розумімо: всеросійска дорога прочищена урядом іті.; їздити по ній гладка, рівна; російска літературна мова готова, в ній є література, котра оплачується, коли тимчасом серед Русинів-Українців треба самому тягнути під гору — треба тяжко працювати над розвитком української літератури і українского народу в загалі, починаючи з мови. Д. О. П. досвідчив се сам на собі пишучи напр. в „Народі“ по українски статі, мові котрих далеко навіть до мови кандидатів на українских Тредьяковских, — дарма, що д. О. П. вважає себе навіть знавцем українскої народної мови. До того й централізм у соціалізмі чи то марксізм теж щось значить. Ось чому в д. О. П. на самім початку трудної дороги пробудилася діточа звичка — летіти назад у низ; ось чому він раптом знов опинився в тих самих всеросійских дебрах, відки був, по гіркій біді, на якийсь час видрявався. А єму ще здається, що промовляє до нас із висоти „наукового міжнародного соціалізму“!

Тим часом се просто надужите того прапору, бо в просвіченім світі „наукові міжнародні соціалісти“ не принутують до справ економічних справи чисто літературної чи навіть адміністраційної, та ще так, як д. О. П. По его теорії виходило би, що напр. у Німеччині все повинно йти по німецки, то б то що Поляки іті. нєнімецкі народности (котрі німецку мову знають не менше, як чужі народности в Росії російску), повинні стати Німцями. Тимчасом, німецкі соціальні демократи, як люде практичні, а не доктринери, власне йдуть до противного: вони почали осібні соціалістичні видавництва для Поляків у Познаниині, для Французів в Альзації й Лотарінгії іті. Та тепер загалом усякий справді культурний рух в просвіченім світі тим і визначається, що вживає, для ширення нових думок і порядків, усіх мов, навіть зовсім диких людей. Подібна, як д. О. П. антікультурна і антісоціяльна думка може вміститися тілько в головах російских соціалістичних „самобытников“.

Українці чи Русини не можуть мати до таких людей, як д. О. П. великої претенсії, бо то люде чужої національности, хоть вони й виховалися коштом кервавої праці українского робучого люду і значить, повинні би якось віддячити єму, бодай пишучи для него нужиточні книжки в его мові. Але-ж одного ми маємо право домагатися від таких людей — того, щоби вони не ставали явними ворогами українского люду, виступаючи против его мови і стаючи в ради о б р у с и т е л і в. Чейже-ж найшла би ся і для д. О. П. красна робота, серед его власного люду, котрого він може не схоче російщити і котрому дуже потрібно всяких просвітних видань в его власній мові чи, як твердять книжники жаргонні? Подумав би д. О. П., що й великорускі обрусителі красне зробили би, якби, замість тратити енергію на накиданє офіціяльної російскої мови всім чужородним народностям у Росії, — радше попрацювали хоть над популярною літературою для великоруского люду в его живій мові, бо, по свідоцтву таких компетентних людей, як напр. гр. Л. Толстой, тому людови нічо читати в російській літературі, бо навіть мови сі він добре не розуміє. Ось де вакапика для всяких обрусителів! А невеликорускі народи вже якось самі дали би собі раду.

Правда в брошурі д. О. П. одна — тота, що доси українска література в загалі не представляє великого інтересу для образованого чоловіка, бо то по більшій части націоналістичні пустоцвіти, що не можуть заінтересувати навіть простого народу. Але-ж на се є рада для всіх щирих прихильників поступу на Україні — а то: енергічно працювати над розвоєм української літератури в усесвітно-радикальнім напрямку: культурнім, економічнім і політичнім. Се залежить виключно від доброї волі й енергії самих Русинів-Українців. Адже-ж уся суть справи навіть не в самостійности української національности, котру д. О. П. вважає привидом, а в тім, чи ми Русини-Українці маємо або можемо мати на тілько матеріяльних і моральних засобів, щоби мочи розвити свою власну літературу, що заспокоювала би всі наші потреби і, головно, була би підоймою до чим раз більшого поступу серед нашого народу? Очевидячки, що все те у нас є: земля навіть надто обширна та урожайна, богата внутрішними скарбами; людности коло 20 міліонів і то людности досить спосібної до всего і вже далеко не дикої, з мовою досить розвитою і, головно, зрозумілою для нас всіх країни, а вже одна фізична праця тої людности вповні заслугує на те, щоби мати право на власні організації — літературні, просвітні, робітницкі іті. Та, коли казати правду, то Україна пригідний матеріял навіть для власної держави, або радше для більше власних держав, що повязані з собою та з сусідами федеративно, вповні стали би для себе. Діло тілько в політичній волі тої частини України, що під Росією, і в сю точку повинні тепер бити всі Українці. А раз на Україні настане політична воля, то тоді там буйно розвіються всякі українскі організації, починаючи з літератури. Коли-ж упаде між Україною і австро-угорскою Русю кордон, — головна причина теперішної невиплатности, як і вялости у нас української літератури, через що д. О. П. також рад би сі ліквідувати — то тоді піде й у нас у гору українство в загалі, і українска література виплатиться з верхом. Тоді руско-українскій літературі поклоняться й такі люде, як д. О. П., що виразнісінько кланяється тілько тому, що має перевагу. Руско-українска мова запанує тоді в цілім нашім житю по всій країні, російска-ж мова війде тоді певне тілько на мову порозуміня між нами й Великорусами, як може й між Славянами, хоть і то не всіми. І на тім стане, — дарма, що по думці д. О. П. „общерусская литературная дорога... одна совпадетъ

съ историческо-культурнымъ направленіемъ восточной Европы". Не треба бути пророком, щоби передвидіти пишний розцвіт українства: треба тільки вірити в свої сили, працювати і знимати до того-ж усіх земляків.

Додамо, що зміст брошури д. О. П. виложений був іще з руконіси на П-гім зїзді радикалів, — але абсолютно ніхто з нас навіть не задумався над російскими пропозиціями п. автора, ані на зїзді, ані тим менше ніспя того. Тай не міг того зробити вже хоть би в простого утілітарізму, бо в теорією д. О. П. повис би в воздусі, без найменшої звязи з народом, о двигнене котрого в зрозумілій для него мові чейже найбільше повинно ходити. Коли заставовитись обєктівно, то так воно вийде й на Украйні, і через те ми певні, що великорусофільскі заходи автора наткнуться на різкий відпір і серед украйінских радикалів у Росії, для котрих брошура д. О. П. повинна служити ярким і відстрашуючим приміром того, до чого то можна договоритися навіть розумній і щирій людині, при певних виключних доктринах. Для нас сей примір тим більше відстрашаючий, що по консеквенції з основної думки д. О. П. нам, австро-угорскій рускій інтелігенції, не оставалоби нічого, як іти в хвості: польскі, мадярскі й волоскі, та хотьби й російскі, — то значить — зовсім покинути свій люд.

Бути може, що брошура д. О. П., — в загалі написана талантливо і з деякими оріґінальними думками, — подобаєся нашим москвофілам, на котрих д. О. П. й числить і від котрих думав би почати у нас свою російску будову. Він надіеся, що власне молоді москвофіли присвоять собі від нас, руско-украйінских радикалів, наші провідні соціяльні ідеї тай зічнуть у нас соціалістичне москвофільство. Ми сему, звісно, були би дуже раді тим більше, що ті москвофільскі соціалісти неприміно мусіли би пристати до украйінского радикалізму, до вживаня руско-украйінскої народної мови бодай в проповіді серед народу. Ми певні, що навіть радикально-ретроградне москвофільство, то б то царофільство іті. мало би у нас, серед темної маси нашого народу, дуже догідне поле, бодай до якогось часу, — як би певні москвофільскі проводирі порозуміли ту просту правду, що до народу треба говорити „просто з моста", як то кажуть — по мужицки, оставляючи „висшу" мову для вибраних в інтелігенції. Тілько-ж сумний досвід остатнього часу переконує нас, що справжній радикалізм приймеся радше серед „москвофільскої" частини нашого простого народу, ніж навіть серед москвофільскої „інтелігентної" молодіжі (про масу старих ми вже й не кажемо, бо у неї соціальні слова не йдуть дальше горла). Тут мало що поможуть і заходи д. О. П. навіть якби він повів їх сістематично і більшою компанією. Противно, зараз перший виступ д. О. П. против украйінства може у нас вбільшити ретроградне москвофільство, бо скажуть: отже й бувший украйінский радикал підпирає наші літературні теорії! А звісно, що ті люде дальше форми не йдуть, тай не можуть іти. Вони й своє радикальство, наіть якби воно у них було, готові заложити під ноги російскому абсолютизмови, то б то логічному виплывови російского централізму, за котрий, як ми бачили, роспинаеся й сам д. О. П. — М. Павлик

СЕКТАНТИ-УКРАЇНЦІ в СІБІРІ. (Допись з Іркутска). 1883 року крестянин-зісланець, Лука Андріянченко, завів постоялий двір (гостинницю) в городі Іркутску. Спочатку 1890 року розійшлась чутка, що Андріянченко ширить якусь нову віру, до котроі пристало буцім чималого простого люду, як у самому городі, так і денеде по околиці. Дізнались, що Андріянченко проповідує, де тілько мога, до всякого охоче здіймає мову, повчає божому письму, осуружається проти ікон, доріка за хиби житя, побиваючи в бесідах не тільки звичайних грамотіів, а навіть вчених попів з ченцями. Все це мусіло зацікавити громаду. Не забарились і з доносами. Один крамарь, злякавшись, щоб у його не перестали брать ікони (образи), чи з інших яких поводів, доніс іркуцкому архієрееві Веніаміну, що Андріянченко не признає православної церкви, звалює святих, нехтує ікони і отими поглядами своіми вливає на інших. Доносщик дістав 25 карбованців нагороди. Другі докладали, що на постоялому дворі в Андріянченка збірається часом по кілька чоловік народу, розмовляють про церковні справи, читають якісь книжки, виспівують стихи релігійного змісту. Веніямін закликав Андріянченка до бесіди з собою, на 2-ге число февруарія; збір мав бути в городскій Благовіщенскій церкві. Андріянченко явився, взявши з собою евангелію, на підставі котроі завжде розмовля з громадою. В церкві були духовні і повно народу. Почалась прилюдна бесіда.

— Чого бракує в православній церкві, щоб спастись? — запитав владика.

Андріянченко вказав на те, що в справах віри народ блукає в темряві, не має проводирів, котрі б були щирими послідниками Христа, а не звались лишень такими, що народ сліпо вчепився за обрядність та зверхні форми, не вбачаючи внутрішньої стійности слова божого, не виповнюючи його ділами своіми; що істнування істинного православя на землі — є звичайна людска заблуда, що воно істнує тільки в уяві незрячого народу; що люде й досі не тямлять головних основ своєї віри.

— Але — хрещені, — мовляв владика, докладаючи, ніби тим самим їм дано підставу для визволу.

— Хрещені, та в пекло спущені, — одрік Андріянченко, не згоджуючись, щоб хрещення водою могло бути якою ні на є умовою хрещення духового, відрождіня істпого.

— Мусять ходити до церкви — церква всьому навчає, — звернув владика.

Андріянченко почав вказувати на ту безодню, яка залягла межи церквою і народом; не надавав великої ваги такій відлюдній церкві, а мовляв напроти, що в сучасних відносинах вона прямує швидче до згуби; що справжня церква — в глубині чоловічого серця і мусе бути втіленям любови Христової в кожному з людей; що без любови, яка панувала б у появах дійсного життя, не може бути церкви, що тільки через ту любов та безпосередну віру пізнається бог. Для святого-свята, а для пустого-пуста, — казав про церкву Андріянченко, найкраще висловлюючи свої непорушні пересвідченя.

— Який-небудь Кузьма, мугир (мудьо) непкребтаний, сміє звалювати визнання віри та постанови святих отців церкви, — перебив владика Андріянченка, вхиляючись від прямої відповіди; установи ті вироблені не аби якими людьми, а особами високопоставленими, звісними своєю освітою.

— Марні докази, — суперечив Андріянченко: церква заснувалася не людьми високого стану чи надзвичайної освіти, а Христом та єго апостолами, котрі були такими саме мужиками, як от і я; вся ріжниця в тім, що Христос був теслею в людинстві (? Ред.), а я — муляр.

— А нас за кого ти вважаєш? — запитав владика.

— Ви все одно, як довірний у якого господаря, а це — ваші наймити, — відповів Андріянченко, вказуючи на священників, що стояли довкола. — Справа церковна для них чужа, бо вони засковизли в багнюці власних здобутків, хопились до надбаня, засипаючи гріпми банки, — де вже їм до темної отари чи питань церковних. Христос нічим не відрізнявся від простого люду, не просвіщався у таких от рясах, яку ви начепили на себе, — додав він, рукою показуючи на роскішне вбраня владики.

— Це не тулиться до мови, — зауважив остатній.

— Хто у нас є щирі християне, а хто — язичники? — запитав у свою чергу Андріянченко.

— Язичники — давна річ, — неохоче забалакав владика: були бач — давно колись — люде, що робили собі з дерева, каміня, або іншого чого ідолів, тай похилялися їм...

— То були ідоли, а тепер нових видали, вимовив при нагоді Андріянченко, натякаючи на ікони.

— Що з тобою, неуком, розмовляти, спалав владика: в тобі сидить біс...

— Гляди, отче, щоб він в тебе не вліз, — супокійно одвернув Андріянченко.

В такому напрямі бесіда тяглась 40 минут; шкода її казати, що ні дочого сінько не добала кались, крім власних образ, виявивши при тому повне взаїмне незрозуміня, найчудніїше з боку такої освітньої особи, якою мусе бути архієпископ Веніямін. Тоді, як один засповувався на слові Христовому, приймаючи єго духово і проти обрядової поверховности ставив питаня внутрішнього змісту, з непохитним чутям віри в правоту своїх засад, другий толкувався постановами соборів, стояв на поглядах отців церкви, заперечуючи право власного розуміня.

По сля бісіди владика напрохав поліцію арештувати Андріянченка, щоб довідатись, хто він такий є, відки перенявся отими поглядами, і дістати декотрі інші урядницкі свідомости. Єго арештували, продержали три дні у вязниці, але допитавши, визволили. Ось які звістки були добуті. Андріянченко — крестянин Ростовского повіту, Катеринославскої губерніі, Украйінець, 43 літ, — жив у слободі Батайскій; 1876 року наданий був до суду в городі Таганрозі і врешті засуджений; обвинуватили єго за належність до секти (якої — суд сам не тямив добре), рішили прав і заслали на Сібір поселенцем. 1877 року Андріянченко оселився в городі Красноярску і побивався з сімпею робітницкою працею. 1882 року, за трудове життя та бездоганні поводини, єму звернено прежні права, крім права виїзду за межі Сібірі; з того часу перебуває в Іркуцку, записавшись до міщанскої громади; має жінку і кількох дітей; держить постоялий двір, як ми мовляли уже; ходить також по мулярній роботі.

Минуло два місяці з половиною після отні бесіди. 15-го апріля ранком (була неділя), іркутський міщанин, муляр-уставник, Василь Померанцев, закликав Андріянченка до себе в хату; надійшло ще скільки знакомих, — зібралася невеличка громада. Прочитали де-що з евангелії, побалакали з поводу читаного, проспівали між іншим стихок: „Ви за Господа сражайтесь, меч небесний обнажіть!...“ чи й не один може. Померанцев, натхнутий здається отим загальним настроєм, і каже: — „Зважився я, браття, піти зараз до собору і обличить архієрея, — що ви мені на се порадите?“ — „Роби, як твоя совість змагає“, — відповів Андріянченко, а за ним і другі. Померанцев зник, увесь зрушений якимсь непохитно-повзятим заміром. Того дня саме владика правив службу в соборі; скінчив обідню і вийшов був уже розпочати молебінь. Тут его і перестрів Померанцев. — „Стій, сатано, антихристе!“ — грімнув він на всю церкву. Владика спинився; народ хочаб звук подав, як приголомшений і постала набожна тиша; така надзвичайна подія мов оціпила всіх, — тільки докірливий голос Померанцева лунав по церкві. — „Коли б ти був богом, то появив би себе народові, але ти — антихрист; по що-ж бентежиш незрячих? Настановив єси крізь долів, тай всіми кланятись; вдягся у блескуче вбраня, та сів середи храму, запехарюючи его дотиком своєї нікчемної істоти... Правду закрито від простих людей, а заборонників її женуть на край світа, в заслання та каторгу, — ти бачиш і сам причинюєшся до того, плутаючи нетямущий народ.. Появи щиро, хто ти такий є, щоб ми похилялися тобі.. Генерал-губернатір хай буде свідком моїх слів...“ — Притомні опамятались. Де-хто схопився бити Померанцева, окровили навіть; генерал-губернатір Горемикин, бачучи те, заборонив чіпати, а велів тим часом своєму адютантові арештувати дорічника; его посадили в тюрму. Почалося слідство. На допиті Померанцев казав: — „Начитавши з евангелії, що той, хто сидить середи храму, сяючи вбраням, а заперечує правду людям, є воріг Христа, чи антихрист, — я пішов появити народові. Дійшов я також до пересвідчення, що православна церква марно вважає себе за православну, не бувши дійсно такою; вона стоїть на букві та зувнішности, а не має духу Христового, єдино-животворного початку. З того часу, цураючись православя, меную себе духобором. Ікони нехтую з поводу святого письма, м'ж іншим — пророцтва Іереміїного. Духовно власти не признаю, урядової не звалюю але щоб була правдива й добра“.

Трохи згодом арештували й Андріянченка, ніби він намовляв Померанцева йти до собору і висловитись проти архієрея. Доведено було також, що на бесіді в Померанцева, 15 апріля, ставали, між іншим, поселенець Іван Мореів і сібіряк Григорій Хведорів, — останнього обпесла жінка, бажаючи яким ні є чином одвернути від питань церковних, а прихилити більш до себе та власних господарских інтересів; обох арештовано; усі чотирі й досі удержуються в іркуцкій тюрмі. Іван Мореів — хрестянин Старобільского повіту, Харківскої губернії, 57 літ; жив довго на Кавказі; підпав до переслідування за зносини з сектантами, обуривши проти себе де котрий люд; не маючи доповних поляк, щоб завивуватить як сектанта, на его звели іншу провину; справу обстановили так, що Ягорівский окружний суд, Ставропольскої губернії, рішивши прав, заслав на Східну Сібір; 1885 р. Мореів опинився в селі Лиловщині, Іркуцької губернії і займався хліборобством.

(Конець буде). Харько Воля.

Наука й штука.

ПОДРУЖЕ Й СІМЯ В СВІТІ ПОВИЙШИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДІВ. І. „Все вже було; нема нічого нового під сонцем“, сказав Акіба, і се положене, яко квінтесенція глибоких міркувань, яко скристалізована філософія життя, було до си майже загально признане. Та якби той мислитель міг заглянути в механізм світа в висоти теперішних природничо-філософічних поглядів якби міг его досліджувати і зглубляювати зором підпо, моженим світлом знання й поступу остатнього століття, то сказавби може: „Все переміняєся, все обновляєся на світі.“ І справді, від найдавнійшої, камінної пори до сегодня вся історія вселенної й людскости то довгий ряд ненастанних переміи і обнов; та ані поодинокі осібники, органічні й неорганічні, ані повні перехідні пори в тім ненастанно поступовім руху, ніколи не повторяються в пізнійшу пору в зовсім непереміненій формі і з усіми приметами, що чинять їх суть. Правда, лучаються в ради-годи, яко чудна проява сеціологічного ритму, немов достоту похожі форми бутя

матеріяльного чи духового, та глибший доглядач найде в них ріжниці, часто навіть основні.

З усіх-же життєвих прояв, людські інституції проявляють найменше ретрогадивних нахилів і, так як ріки, не можуть у своїм бігу обертатися к жерелам. Початок і конець якого соціологічного ходу вказують иноді поверховне подобенство, та за ним заховані звичайно глибокі ріжниці. Несвідома безбожність Кафрів, анімізм деяких австральских та африканских племін, немають нічогісінько спільного з виробленим атеїзмом Люкреція або Вольтера, а невгідлива анархія Тугейців зовсім не те, що американский індівідуалізм. Будучність, по звичайною їй несустрашимостю виходить за границі минувшости і кождий ступінь наперед в одним напрямку суспільного життя стоїть в тісній причиновій звязи з цілим рядом перемін, що йдуть в цілім соціальнім організмі. Та хоть усякі реакційні намоги можуть тільки про око і на хвилинку дійти свого, а про те сі заходи, в супротивним напрямку Сізіфові, мають завше численних і ревних прихильників.

Дві найважнійші суспільні інституції (окрім релігії), над непарушимостю котрих люде реакційно-консервативні сторожать як найпильнійше, то подруже й сім'я. Власне сі форми суспільного бутя, П. Летурно в своїм творі „Еволюція подружя й сімї“ обібрав за предмет спеціальних етнографічно-звичаєвих студій, і хто під проводом сего знаменитого дослідника захоче обернутися в думці до початків тих інституцій і слідити увесь їх хід і перемін, дійде до розультатів дуже важних і цікавих, хоть і несхожих з поняттями, котрі голосить переважна частина духовних і світських вихователів людскости.

По Спенсерівскій засаді, всякий розвиток то аріжницьованє, відділене і впорядковане елементів, перемішаних первісно в хаотичнім непорядку. Досліди над звичаями первісних народів вказують справді, перед появою перших завязків сімейного життя, повний непорядок і сумішку полових відносин. Про дикість і непорядок такого суспільного стану дає найліпше поняте факт, що серед певної групи, орди або певного племени, всі женщини, без відріжнення і без правил, належали до всіх мущин. Така дикість оправдується натто низьким ступнем духового й психічного розвитку первісних народів. Після виводів порівнавчої етнографії, поняття чемности й сороміливости не родимі людскому родови; аж тоді, коли з розвитком поняття про власність зжилася у мужеских осібників завись і страсть, женщина задля власної безпеки та охорони від напирання мущин, окружилася щитом сороміливости, що з часом стала одною з прикмет женскости.

На підставі звісток поданих старинними авторами, а по части описів славних вандрівників і дослідників, автор наводить численні приміри зразу повної спільности женщин, а пізнійше звичаю позичування, відпайовання й обмінювання женщин. Англійский вандрівник Росс подибав Ескімоса серед купи женщин і дітей, позичених попередної осени у одного зі своїх приятелів, котрому в обмін відступив свої женщини. В великім обуренню жалувався він на свого приятеля, що той, загнавшися з ловами на ревів у далекі сторони, не ставився точно на речинець, коли мали назад відмінятися. У Патагонців мущину, що без вагання позичає свої женщини приятелям, мають за надто чесного і шанують загально. Похожі звичаї істнували у старинних Арабів, американских Індіян, у деяких хінских і австральских народів, у Скитів і навіть у Греків і Римлян. По Плютарху, Сократ позичав свому приятелеви Алькібіядові Ксантипу, в Римі-ж строгий Катон відступив свою жінку Марцію своєму приятелеви Гортензіюсови, а після сего смерти віді брав сі назад, значно забогатілу.

Описувані звичаєвими дослідниками звичаї гетерізму і права першої ночи, як і деякі інші дуже чудні форми полових звязків, виходить також з тих часів первісної дикости.

Гетерізм стояв на тім, що по праву обовязуючому у деяких народів, напр. у Вавилонців і Киприйців (по Геродоту) кожда женщина, без ріжниці стану й маєтку, мусіла раз у житю, в святині Венери, віддатися першому гостеви, що сі став домагатися в ім'я богині, кинувши їй перше якусь монету на коліна.

Більше розширене було „право першої ночи“ (jus primae noctis), по котрому у диких народів, кожда женщина, виходячи за муж, мусіла перше віддатися певному числу мущин, кревних, приятелів або гостей весільних; у народів же духово й моральво більше розвитих, се право належалося тілько кацикам, зверхникам або королям. В деяких сторонах Німеччини і Підерляндів се право удержалося ще до середніх віків і пізнійше, в часах феодальних, коли заведено можність викупу, пани мали з того дохід.

Безперечно також, що в перші віки суспільної еволюції, кревність зовсім не перешкоджала половим відносинам. Огида перед кровосумішкою — що вважається тепер родимою — то, як і сороміливість, витвір довгої й трудної культури. Звязки між найблизшими кревними були розширені не тілько у диких і варварских народів, але, по звісткам у Юстініяна, Тертуліяна й інших, в старинній Персії релігія посвячувала навіть звязки між сином і матірю, а в Египті і в інших краях звязки подружні межи рідною були наказані для королівскої сімї, мабуть задля вдержаня чистоти роду.

Коли такі звязки викликають у нас огиду й обурене, то т. назв. звязки на пробу чудують нас дуже. По Деменіе (Demeunier — Індійскі народи), у Сонталів, де подружа посвячуються раз у рік громадно, пара, що хоче одружитися, мусить перше шість днів пробувати подружного життя, і тілько після тої проби подруже позволено. У марокańскхх жидів, рабін посвячує звязки подружні на 3 або 6 місяців, при чому муж обовязуеся, на случай, признати дитину і навчити матери якусь нагороду. Та сі остатні звязки стоять далеко вище від готентотских або абісінских звичаїв, по котрим пари дружаться й розходяться кілька разів, зовсім як злюбиться сму чи йій. Низький ступінь подружної полової моральности характеризують также т. назв. почастні звязки, що обовязують супругів тілько в які дні тижня. У одного племени берберійскої раси женщина обовязуеся бути вірною подругою по кілька день у тиждень, і то після того, кілько штук худоби дас наречений матери нареченої, яко ціну купівлі. В прочі

дні тижня женщина зовсім свобідна, може що хоче робить в собою.

Та всі отсі й численні інші приміри не доказують іще слушности теорії, бороненої многими соціологами, що котрій непорядок в полових відносинах і спільність женщин чинили першу стадію, котру доконче мусів проходити увесь людский рід, і випереджали скрізь найпервісніші подружні звязки. Автор зачисляє всі такі приміри до виїмкових случаїв, наводячи, супротив поданої теорії факт, що навіть у деяких хребтових звірів, спеціяльнож у найблизших чоловікови антропоморфічних мавп, полові відносини уняті в форму то моногамічну, то полігамічну, але-ж виключаючу непорядок і спільність самиць. Ті приміри то тілько доказ незвичайної дикости звичаїв первісних народів і деяких теперішних племен, тілько-ж, відбиваючи мов у зеркалі моральну фізіономію часів, коли не було ще й сліду сімйі в теперішнім розумінню, вони змушують на віки покинути любиму райску традицію, котра голосить, що патріархальна сімя то основна й корінна комірка суспільного організму та що вона почалася в перші завязки людских суспільностей Гарна формулка, поставлена на переді всіх історичних підручників, по котрій завязком людскої суспільности була сімя, що складалася з батька або голови сімйі, з матери й дітей, і за тим зі злуки сімей повставали загороди, зі злуки загород городи, з городів держави і т. д. буде мусіти небавом уступитися теорії, може менше естетичній і сістематичній, але правдивійшій.

Тота новійша теорія відсуває початок патріархальної сімйі до часів далеко пізнійших, і як ві попередницю вводить матріархальну сімю. Досліди суспільностей найдикших і найменше розвитих, виказують наглядно, що перші сімейні завязки складались подібно, як у многих звірячих суспільностей. Мати була осередком, первісної сімйі, громадила навколо себе молодих, годувала й оборонила їіх; іми матери належалося дітим (адже-ж по найбільше годі було знати хто батько), до матери належало шатро або якиня сімейна, равом зі всім, що в пій було; після смерти матери, достоїнство й маєток спадав на найстаршу доньку або найблизшу женску кревну; батько тілько проводить ордою і часто навіть покидає свою сімю; то-ж у богато сторонах батька навіть не мають за кревного своїх дітей, натомісць звуть его батьком дітей своєї сестри і через неї він і передає своє ім'я потомству. У диких Борнеанців, коли діти підростуть і вже самі можуть за себе дбати, родичі, зовсім так само як у звірів, покидають їіх і теряють усякі звязки з ними. В отсій то первісній сімйі, де зразу зовсім ані не знають прав ані не оглядаються на покревність, витворюється з часом, не як проява ембріональної моральности, а виключно через завдрість мужеских особників серед одного племени, е к з о г а м і ч н е п р а в о. Се право заборонює подружні звязки між особниками, належними до суспільної групи, обнятої одним тотем чи імям, та полишає повну довільність полових звязків усіх мущин належних до одного тотем з усіми женщинами належними до іншого. І на виворот. Таким чином серед одної групи мущини й женщини звуться братями й сестрами, всіж мущини якої групи є мужами всіх женщин другої. Переступлене того права викликує загальну розпуку і підпадає найстрогшим карам. Проступника виключають з групи і з цілої суспільности, того-ж що втікає в ліс, переслідують як звіря і вбивають. Вбивають також діти, що повстали з такої соціальної кровосумішки. Екзогамічне право то перший слід унятя полових відносин в якісь правила, і до того права приходить, в дальшім розвитку інституції подружної й сімейної, цілий ряд уже легальних форм, та часто супротивних сегодня обовязуючим приписам.

Федіція Прухнікова.

Критика літературна і бібліографія.

КАЗИМИРЪ БРОДЗИНСКІЙ И ЕГО ЛИТЕРАТУРНАЯ ДѢЯТЕЛЬНОСТЬ (1791—1835). Изслѣдованіе кандидата К. И. Арабажина. Кіевъ 1891 вел. 8-о ст. XV + 378. — Книжка, котрої заголовок ми тілько що виписали, має ширше значіне ще й тепер, коли романтизм уже давненько прогомонів у літературі і коли про него в загалі, як і про К. Бродзінского особливо, істнує ціла література.

Праця д. Арабажіна визначуєся майже від у-іх польских праць та, оцінок Бродзінского, найперше тим, що автор розгортає перед нами діяльність Бродзінского на широкій основі тогочасного всеєвропейского літературного й соціяльного руху, особливо в Польші. До того-ж д. Арабажін відноситься до Бродзінского критично, хоть і справедливо. Супротів польских критиків, котрі в Бродзінскім бачать Івана Хрестителя новійшої польскої літератури, д. Арабажін виказує, що в свій час Бродзінский займав у польскім руху в загалі далеко скромнійше становиско. Натура слаба, неглубока і не філософічна, зовсім не вражлива на політично-соціальні прояви життя, по просту не розуміюча і не запримічаюча їіх, т. наз. п р а к т и ч н и й чоловік-еклектик середнього ступня ві всім, до чого брався і про що писав, — Бродзінский не міг мати значного впливу на літературствуючу польску молодіж ані яко практик, ані навіть яко теоретик романтизму. Противно, і в однім і в другім Бродзінский сам досить сильно підпадав під вплив других. Іще перед Бродзінским і рівночасно з ним та незалежно від него, виказувано головні думки нового літературного напрямку та понаписувано в тім дусі досить творів поетичних, котрі мали на Бродзінского рішучих вплив і з котрих він брав не одно до своїх поетичний творів, навіть найліпших, таких як В е с л а в і др. На Веслава напр. мали рішучий вплив твори друга Брозінского, поета Реклевского, Гетс Германа і Дороти, а може й Котляревского Наталка Полтавка, хоть правда, що реальну вартість надали Веславови власні споминки Бродзінского з часів его тяжкого, в дитинстві, життя, серед польского мужицтва Бохненского повіту, в Галичині. Правда: Бродзінский як добрий чоловік відносився до мужицтва прихильно і навіть перший підніс потребу просвіщати его, але він мало розумів життє того мужицтва і не то не зніся до протесту напр. против панщини, а навіть не зачіпав у своїх творах соціального боку того життя. Малював він мужицке життє більше в етнографічного погляду, хоть і тут давався на него крізь скло сентименталізму та панскости, через що наробив чимало помилок против дійсности в мужицкім житю (д. Арабажін виказує се подрібно). І форма поетичних творів Бр-ого зовсім не нова, а псевдокласична, які в загалі увесь він нічо хитався межи псевдоклясицизмом і романтизмом і навіть більше хилився до першого і був ярим противником рішучих молодих романтиків з Міцкевичем на переді. Своєю дорогою, й романтики остро виступали против Бродзінского, тим часом як класики того не робили і навіть дуже радо бачили его між собою. В завязній боротьбі між класиками й романтиками, Бродзінский в загалі займав дуже невиразне станoвиско і вже се одно, доказує, що не міг мати великого впливу ані на одних ані на других.

По думці д. Арабажіна. Бродзінский був тілько найліпшим виразителем перехідної пори в польскій літературі і тіпічним представителем тодішної образованої польскої публики, котра Бродзінского в загалі шанувала й любила і від котроі він світоглядом не різнився. Тим то й ціна та частина праці д. Арабажіна, де він викладає погляди Бродзінского на всякі справи, бо таким чином дістали ми образ світогляду тодішної образованої польскої суспільности.

Само собою розуміється, що в Бродзінскім відбилися і хиби тої суспільности. Так звісно, що після невдачного повстання з 1831 р. серед польскої суспільности настає розчароване й надія виключно на бога, котрий-ді сам піддвигне свій вибраний народ. Отсе й є основа т. наз. мессіянізму, виложеного потім Міцкевичем. Отже д. Арабажін виказує, що власне Бродзінский є батько того нездорового напрямку.

Вищим від тогочасної польскої суспільности і заслуженим перед нею виходить Бродзінский яко педагог (загально люблений для своєї особистої чесности, симпатичности й людскости, хоть на університеті в Варшаві слухачів мав дуже мало); затим іще більше яко перший історик польскої літератури та ще в порівнаню з европейскою; яко перекладчик поетичних творів з інших літератур, именно з німецкої, яко перекладчик латинских віршів Кохановского і врешті яко знавець і щиритель чистої польскої мови серед суспільности, що

тоді була майже поголовно понімеччена та пофранцужена. Переклади Бродзінского з Шілера д. Арабажін ставить високо, вище ніж також переклади російского поета Жуковского, в котрих автор виказує богато неточностей, перекручувань і навіть просто нісенітниць языкових. Критикуючи переклади Жуковского, котрими й доси Росіяне любують ся, д. Арабажін настоює на тім, що напр. Шіллер іще чекає доброго рос. передкладчика.

На лихо, тої совістности Бродзінский не виказує в своїх перекладах з інших літератур і з народних пісень славянских — він загалом уважав народні пісні за недостойні явитися перед образованою публікою з своїм власним лицем і підправляв їх.

Славянскою справою, котра тоді горіла майже серед усіх Славян, Бродзінский займався дуже мало. З усіх Славян, окрім розуміеся Поляків, ставив найвище Українців, бо рекомендував їх мову уваві „всіх прия телів Славян", додаючи, що для всего Славянства було би вигіднійше, якби Київ остав осередком Украйіни, яко столиця о с і б н о і д е р ж а в и. Про украйінску мову Бродзінский так каже в своім курсі літератури: „се найчистійше і найблизше до славянского наріч.. поза як воно доси ще не стало мовою письменности, то его можна вважати по простоті вирачів і йих богатству рівним мові Гомера" (ст. 334).

Праця д. Арабажіна важна найперше для самих Поляків, як перша монографія про Бродзінского і его пору, зроблена на підставі обширного матеріалу, по части в-перше відкритого автором, напр. офіціяльної автобіографії і многих праць Бродзінского. доти нікому незвісних. Для польских літератів мабуть найважнійший буде подрібний розбір творів Бродзінского. Та праця д. Арабажіна має й ширше літературне значіне, именно для Великорус'ів, мало знакомих з польскою літературою, та для Українців, особливо галицких, на літературу котрих польский романтизм мав великий вплив, але між котрими тепер майже нема людей, що розуміли би суть романтизму і знали его історію, бодай у Польщі. В загалі праця д. Арабажіна може богато де в чому навчити Галичан, особливо народовців, там більше, що має вона й соціяльну вагу. Праця написана вповні науково, зі знанем справи, живо, сміливо (як на російскі відносини) і з талантом, — річи, яких і не питай у певних істориків літератури. . Російска критика приняла працю д. Арабажіна дуже прихильно. і сам історично-філологічний факультет київского університету, що предложив авторови сю тему, нагородив его золотим медалем і премією В. І. Пирогова. Праця написана іще 1889 р. та задля перешкод політичного характеру, вийшла тілько тогід. М. П.

З сим числом розсилаємо також квестіонар комісії II-ого зіізду „польских правників та економістів", в справі еміграції з Галичини. Просимо дуже наших читателів надсилати точні відповіди на питани квестіонаря (до речі кажучи, дуже гарно уложені), і в загалі занятися сею справою, понукуючи до таких же відповідей і всіх інших Русинів (відомо, як знаємо, розіслана всім нашим священникам, передплатникам „Зорі", „Діла" іті.). Тілько просимо дописувати, до якої народности належить дана місцевість чи група, з котрої йде еміграція,—на що в відозві чомусь то не звернено уваги. Для нас, Русинів, дуже важно знати, на кілько еміграція заходила й нашу крайіну, а не тілько Польщу, котру має на думці комісія. Та таке зазначене потрібне і з „етнографічних" оглядів, на котрі підписані покликуються в передмові. Чейже бодай правники та економісти польскі не схотять напр. східної Галичини вважати за Польщу? Надіємося, що результат відповідей з Руси-Украйіни буде представлений особисто II-ому зіізду п о л ь с к и х і р у с к и х правників та економістів. Своєю дорогою, на таке треба й нашим Русинам являтися на зіізд та пізнаватися з людьми, що, як ми чули, мають небавом основувати Товариство для впорядкования і правної оборони еміграції — річи доконче потрібної, котру ми даремне відносимо вже кілька літ. Инакше треба буде Русинам хиба тілько нарікати, коли товариство не вийде в йих користь. Нам говорено, що в товаристві може бути й самостійна руска секція. Добру волю комісії видно вже в тім, що вона надрукувала квестіонарі і по руски (етімологією) — хоть досить плохою мовою. Просимо редакції всіх наших газет попросити своїх читателів о відповіди на квестіонар, результат котрих і так повинен бути важний для всеї Галичини. Треба всіми силами помочи людям, що не жалуючи коштів і труду, взялися вивідати точно про стан еміграційної справи, чого не могла зробити як слід навіть правительственна машина (до звісного Вадовіцкого процесу еміграційних агентів).

Редакція Дѣла у Львові. Сочувствуємо Вашому обуренію і годимося з Вами: д. Телішевский повинен був предложити брошуру до апробати творцям і стовпам „нової ери", а бодай робити в порозумінню з головою клюбу д. Романчуком (хоть він і не зробив так з руским соймовим клюбом в справі угоди), а рукопись віддати в руки митрополиті та ще одній персоні, то вони певне були би єі видали своїм коштом і тоді справді ..і па ціль брошури і на особу д. Телішевского" тай не угоду загалом, додамо ми, не впало би було „фальшиве" світло. А то, помилуйте: тайни новоерскі повірено сякому - такому радикалови, брошура побачила світ і, м ж іншим, дала Вам нагоду пописатися лайкою на свого власного чоловіка і пробрехатися так, що остаточно мусілисте возопити: д. Телішевский вийшов побідоносно! Видно, що аспидскі „кацапи" немов би за про Вас ізложияли приповідку: „язык безъ костей". Тілько позволимо собі завважати Вашому новоерскому конструкторству, чи порадно ему виробляти такі штуки „во всеувидѣніе" Ваших читателів? чи підносите Ви так в йих очах свою газету?...

Др. Т. в К., Я Н. в Кр., Е. Л. в В. Ваші статі про театр, Просвіту і т. і. будуть поміщені в 3 ч. — Д. Михайлів у Б. Ніякого Яр – кого ми не знаємо і все, що він може против нас говорити, нам байдуже.

У І. Франка, ул. Зяблікевича 10, можна дістати отсі его твори:

БЕЗ ПРАЦІ, казка, ціна 20 кр.

ПРИГОДЫ ДОНЪ КІХОТА, віршована переробка з іеп. повісти. Ц. 30 кр.

З вини експедитора, розсилаємо тілько тепер перший лист додатку п. з. „Соціялізм утопійний і науковий", та даємо й другий додаток п. з. Изъ Россіи и для Россіи, писаний по російски і призначений власне для Росіян. Хто би того додатку не потребував, зволіть его нам завернути. При нагоді заявляємо, що 3 ч. „Народа" вишлемо вже тілько тим, що прислали бодай частину передплати.

Всіх, хто дістав у коміс брошуру п. з. Розмова з послом Телішевским, просимо прислати належність за продані примірники.

Видавець і головний редактор Михайло Павлик. Редактор відвічальний Іван Франко.

„З Народної Друкарні" Войтіха Манецкого, під проводом В. Годака.

Рік III. Львів 1 л. февруарія 1892. Ч. 3.

Виходить 1. і 15. д кождого місяця і коштує за рік

в Австро-Угоріцині 4 гульд. а для заграници 8 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ долира.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Редакція: Львів, (ул. Академічна ч. 22.) відповідає тільки за зміст і точний вихід газети. Рукописи мають бути писані правописю Народа З редактором можна говорити від 11—12 рано і від 3—4 п. об. В справах адміністраційних та партійних треба обертатися до Івана Франка (ул. Зибликевича 10).

ОРГАН РУСКО-УКРАІНСКОІ РАДИКАЛЬНОІ ПАРТІІ.

Політика краєва і заграничка.

НОВОЕРСКІ ЗДОБУТКИ. В ч: 4 „Дѣла“ з 19 ян. с. р. поміщено на чільнім місці письмо п. Романчука з Відня, де росказано ось що. Хоть рускі посли в Відні раз у раз указували центральному правительству на потребу полагодженя рускоі справи і хоть Тафе заявився до сего прихильно, як і намістник Бадені в соймі, то се діло не поступало наперед, а то 1) через рішаюче тепер становьско Поляків, при їх незмінно негаційній політиці супротів Русинів і 2) через теперішню правительственну програму, що відсунула на бік рускі політичні та національні справи. Тож до кінця 1891 р. зроблено для Русинів тілько: міністер справедливости роспорядив, що виписи до грунтових книг можна робити і по руски, — та надано концесію на руске асекураційне товариство „Дністер“, за чим Русини доти два рази даремне заходилися.

Після прийізду намістника до Відня. між іншим і для конферованя в руских справах, рішено далі таке: З початком шкільного року 1893 мають рускі кляси вправ при учительских семінаріях у Станіславові й Тернополі перемінитися в чотиро-клясові школи вправ, а при жіночій семінарії у Львові має заложитися 4-клясова жіноча школа вправ (руска?). В Самборі має заложитися нова учительска семінарія, котра при утраквістичнім устрою буде (?) мати руский характер. Міністерство годиться в засаді на заложенє нової рускоі гімназіі та катедри рускоі історіі в університеті львівскім. В урядах в руских переписках будуть уживати руских, а не польских букв, намістництво перестало переписуватися з рускими консісторіями по німецки, а переписуєся по руски. „На урядових будинках мають завестися постепенно і рускі написи, нові орли для староств у східній Галичині з польскими і рускими написями вже виготовлені“. Наперед правительство має перестати секувати рускі товариства, урядників, учителів і т. д. Отже мають перенести з західноі Галичини до східноі тих урядників Русинів, що післані були туди против своеі волі і з чисто політичних мотивів. Два такі урядники вже вернули, кілька інших має небавом вернути.

От і все. Сам д. Романчук каже: „Се все очевидно дуже мало, се все зовсім недостаточне не то до того, щоби Русинам надати становище, хоч трохи відповідаюче упривілійованому становищу Поляків в Галичині, але відповідаюче головним засадам рівноправности в загалі“. Ми-ж не вважаємо сего навіть за знак чи навіть запоруку перміни правительственноі сістеми супротів Русинів, як то думає д. Романчук. Бо розберім діло докладнійше.

Найперше треба піднести, що ві всіх тих обіцянках нема і сліду якоісь полекші для нашого робучого люду; очивидно, угодовці чогось такого і не домагалися від правительства в своіх закулісових торгах. Погляньмож що вони придбали. Про такі концесії Русинам, як рускі написи на староствах і т. д. ніщо й розказувати: вони майже то само, що перша концесія новій ері: рускі написи на скриньках почтових у Львові. Такими концесіями можуть вдоволятися тілько найповерховнійші душі з рускоі „інтелігенції“; для народу вони не значать нічогісінько, бо-ж політика староств супротів маси народу остане тота сама і велике питанє, чи вдоволить вона єго і при руских написах або чи навіть він більше стане тоді шанувати свою мову? Вийде на то само, що казав колись т. Франко в своій поемі про мову й ліцітацію хлопских грунтів: „хлопскі грунти польским язиком ліцітують“, замість робити се язиком руским. То само треба сказати і про руску мову в книгах грунтових: що з того, що вона може там запанувати, коли нашим селянам і маломіщанам чим раз менше є що туди записувати! Не більше варта й руска переписка намістництва з нашими консісторіями тим більше, що мова тих консісторій, як і намістництва, не зробить чести ніякій літературі, ані украйінскій, ані російскій, бо та мова і в новій ері, при владиках-народовцях, архірутенска. Д Романчук видно сам чує ничтожність усіх таких концесій, коли каже, що найважнійша річ, то переміна політики всіх правительственних тіл супротів Русинів. Але-ж, по нашому, даремне він бачить запоруку того в повороті

кількох Русинів-урядників з Мазурів. Но просту основа тої запоруки нетривка. Бо, по перше, що самі народовці стали на тім, що прихильників т. назв. старої партії треба навіть поборювати, то-ж ми майже певні, що такі люде, як напр. Ф. Свистун і вмруть на Мазурах. А для певних галицких кругів не ма нічого лекшого, як записати до сеї категорії й таких людей, як був небіжчик Навроцкий — людей правду сказавши, далеко небезпечнійших для тих польских кругів, ніж смирні москвофіли. Затим, де ви найдете в дотичних актах, що того й того чоловіка перенесено на Мазури з політичних причин? Того зовсім не кажеся, ані пишеся То-ж від доброї волі певних властей залежати буде признане, хто був перенесений з політичних поводів, а хто з поводів „службових“. Зрештою, хотьби обіцяна відмінна правительственна політика застосована була як найширше, то й тоді вона писана тілько для Русинів-урядників, що за неї готові стати ще більшими сервілістами, а не писана тота політика для простих смертних, для маси. Тут іще більше залежатиме від доброї волі угодовців та правительственних органів, кого вони зволять записати до книги Русинів, достойних ліпшої поведінки з ними. Москвофіли-ж та радикали певне до тої книги живота записані не будуть. Нарешті, хотьби угодовці та їх приятелі і були в стані знестися на становиско політичної рівноправности для Русинів усяких партійних відтінків, то й тоді така переміна стояла би на піску, бо така річ може бути забезпечена не в дорозі адміністративних концесій, котрі сегодня дають, а завтра можуть відібрати, а в дорозі законодавчій, в запоруці основних політичних свобід і прав, задля чого треба основної ревізії всего конституційного ладу в Австрії, з запроводом загального безпосереднього голосованя і т. і. А угодовці ходять як найвузшими стежками, а до того ще й задними.

Не варто говорити й про такі концесії для народовців, як асекураційне товариство „Дністер“, хотьби через те, що, по нашому глубокому переконаню, при повній поки що неспосібности Русинів до таких справ, се мертвороджене діло, котре навіть може їх лишній раз скомпромітувати.

Се тим певнійше, що до „Дністра“ яко товариства чисто партійного, не приступлять москвофіли і навіть будуть против него агітувати. Вдержати таке товариство можна би тілько спільними змаганями Русинів усіх партій.

Остають ся тілько обіцянки правительства на полі шкільництва, що й мають яку-таку реальну вартість для Русинів усіх партій[1]). Але-ж, не кажучи вже про те, що й се все залежати буде від доброї волі польскої шляхти, котра „при ві незмінно негаційній політиці супротів Русинів“ і ті одробинки може обставити такими умовами, що вони й не спадуть для нас, питаємо: чи то такі річи, для котрих варто було народовцям ставити на карту своє істнованє? Чи не здобули би були того Русини і без нової ери? Для нас се річ тим певнійша, що й ті обіцянки дано Русинам зовсім не для заслуг угодовців, а тілько під напором опозиції з боку старих Русинів і радикалів, а головно через виступи п. Теліщевского, що в певних кругах викликав, побіч великого невдоволеня, також переляк перед близькою дружною опозицією Русинів усіх партій. А що та дружна сила була би далеко певнійша, ніж до 25 новембра 1890 р. се мусить же міркувати й правительство, бо нова ера має тоту безперечну заслугу, що підтяла сервілізм та виробила свідому, і то яру опозицію до правительства і до гр. к. ієрархії серед тих Русинів, що доти про неї і не думали, т. є. серед старих і народної маси. Такого настрою між Русинами в Галичині ще не було, від коли вона допасася Австрії. І треба буги дуже вже тіснозорим політиком, щоби не бачити, що той настрій мусить рости в міру того, чим довше буде стояти т. зв. угода. Ми й не виступали би так против остатної, бо з одного боку, народовці мають повне право робити з собою, що хочуть, а з другого боку нам їх не дуже й жаль, б' їх погляди й засади надто суперечать радикальним украйінским засадам, а до того супротів нас народовскі проводирі, від самого початку нашого напрямку в 70-х рр. грали нераз просто поліцейску ролю, котру вони тепер у „Ділі“ чим раз яснійше розвивають, кидаючи тим негарну і незаслужену тінь на всіх народовців. Але-ж угодою народовці компромітують украйінство в очах усіх поступових людей у нас і за границею так, що воно готово небавом стати „притчою во языцѣхъ“, а до того ми ніяк не можемо допустити.

З обіцянок-же даних отсе угодовцям певне вийде тілько те, що при новій ері останеся бодай частина народовців іще довгенько, доти, доки ті обіцянки будуть висіти в воздусі, на що тілько їх і зроблено. Чи добре зроблять ті народовці? Чи зискають вони що бодай для своєї парафії — бо про користи з новоерскої політики для всіх Русинів смішно й говорити? Ми певнісінькі, ще народовці не тілько нічого не зискають, а й сграгять тим, що не понадуть в опозицію, котра тепер певнісінько зорганізуєся й сама і обійме переважну більшість Русинів, особливо на провінції. В опозицію мусять піти і ті народовці, котрі в душі невдоволені з нової ери і не схотять допустити народоство в Галичині до нового упадку. Нова ера вже й так его підтяла. Довгою й тяжкою боротьбою народовці дійшли були до того, що від 1880 р. стояли не

[1]) З сего вайлсмо навіть те, що правительство годиться в засаді на отворене ще одної рускої гімназії та катедри рускої історії, бо в засаді правительство годиться й на повне рівноуправненє Русинів і австрійска конституція в засаді дуже вільнодумна. Та між тою „засадою“ і практикою стоїть безодня, котру ніяк не заповнить ані правительство, ані ті, що все будують на концесіях та обіцянках від него.

то на рівні, але й вище москвофілів власне там, де виступали спільно, напр. на вічах народних, у соймі, де народовець Романчук став був навіть головою обох, чи навіть усіх трьох партій. Тілько було далі йти тою дорогою, то верх народовців над москвофілами був би певнісінький просто через те, що народовці все таки діяльнійші й спосібнійші. Своєю дорогою, народовці мусіли би були трохи порадикалитися, і тоді довго мали би були перед і супротів нас. Нова ера знесла сю вигідну позіцію народовців за одним подувом і головно дала можність ожити старорускій партії, загал котрої вже був ішов за народовцями Ми вже й не кажемо про те що нова ера немовби сотворена для зросту нашої радикальної партії, котра власне серед народу починає мати чим раз більше прихильників. Тепер народовці впали низше, ніж стояли москвофіли перед 1880 р, тепер українство в Галичині дожило того сорому, що его патентовані репрезентанти стали сервілістами й обскурантами навіть супротів старих москвофілів і рутенців, що тепер домагаються напр. загального голосованя, тим часом як народовці „демократи", т. є. прихильники панованя народу, нехтують его з ревністю, достойною кращої справи. А орган львівских угодовців іще й чваниться в ч. 8, що народовці мають тепер аси в руках! Наївні, наївні! таже вже і найсліпійші ваші прихильники переконалися, що вести політику то не те, що грати в карти на Бесіді! А зрештою, ану-ж ми вам заграємо мізерки? На що тоді здали ся ваші аси?...

Ще одно. В згаданій дописі п. Романчука в ч. 4. Діла є ще одна дуже характерна річ, котра показує всю політичну бездарність рускых послів. Д. Романчук розказує, що в комісії верифікаційній 5 новембра 1891 р. посол Телішевский виступив протів важности вибору гр. Борковского, контркандидата дра Т. Окуневского, бо при виборі тім „діялися незаконности, з причини котрих з рускої сторони внесений був протест". Та протів п. Телішевского голосували сим разом усі члени комісії, навіть прихильні Русинам, напр. молодо Чехи і другі. „З причини такого результату в комісії, – каже п. Романчук — рускі посли постановили не оспорювати того вибору в палаті, щоб і тут не були зовсім осамочені". Якби теперішні рускі посли в раді державній вийшли були з вільного вибору народа, то такою аргументацією можна би глибоко обуритися. Ажеж напр виступи такого Пернерсторфера також „осамочені" а про те трясуть палатою і відзиваються в серцях міліонів людности, через що й правительство з тими виступами дуже числиться. Та, позаяк ми знаємо, що рускі посли вибрані під певними умовами, при котрих вони просто не мали ані відваги ані охоти виступити явно в оборонї радикального кандидата, бо їм тепер любійший польский магнат, клерікал, ретроград та визискувач рускої робучої людности, — то нам приходить тілько сказати: Не богатож ви зробите, при такій засаді, для рускої справи — адже-ж вона вся „осамочена", і в раді державній і в соймі, і скрізь! Тож найліпше було би не морочити загалу Русинів а розвязати руский клюб і поперти туди, де найменше „осамоченя". М. Павлик.

ЧИ ТО НАРОДОВЦІ? Так мимоволі приходиться питати се бе самого, читаючи від якогось часу вступні статі „Дѣла", того органу „народної" партії і сі „конструктивних" елементів. Народовці — люде, що опираються на народі, ідуть з ним разом, поступають в дусі его потреб і бажань — чи не так? До недавна можна було без сорому сказати, що так. Народовці прислухувалися досить пильно до голосу народа, скликали его на віча та наради, силувалися як чи так заспокоювати его потретреби і бажаня. Тим іменно способом, ідучи дорогою вказаною пок. В. Барвінским, ведучи досить широку політичну агітацію серед народа, народовці з купки людей, котрих лучили такі а такі погляди язикові, етнографічні та історичні, сталися партією політичною. Початок тої партії і сі сили датуєся без сумніву від першого віча у Львові, скликаного В. Барвінским; дальші віча народні становили немов ступні зросту тої партії. Се такий факт, котрому, надіюсь, ніхто не заперечить.

А щож бачимо нині? Як той Zauberlehrling в Гетевій баляді, народовці, а властиво та їх часть, що держить у руках пресу і має змогу висказувати свої думки прилюдно, обхоплена якоюсь дикою трівогою, повторяє в дусі: „Herr, die Noth ist gross: die ich rief die Geister, werd' ich nun nicht los! До тепер ми держали з народом школу, приучуючи его до політичної самосвідомости і самодіяльности, а тепер він починає ставати кісткою з горлі нашим високополітичним плянам і замислам!"

І ми дожили явищ, котрі ще в р. 1890, підчас памятних зборів „Народної Ради" певно ніхто з зібраних там народовців не вважав можливими. Народовска преса починає агітувати против усяких обявів народної самосвідомости і самодіяльности, виражаєся з погордою і злобою о народних вічах і вірно вторує урядовій „Народній часописи", котра в своїй щирости прямо сказала, що у нас люде за богато займаються політикою за богато думають про справи загальні, котрих не розуміють, за богато критикують людей поставлених на свічниках. Докінчуючи гідною сю думку, „Дѣло" каже виразно, що наш загал повинен цілковито здати керму справ політичних в руки тим, що до того покликані, т. є. послам. В дівочій встидливости орган колись то народовский не каже навіть, хто властиво „покликав" тих послів, а вже очевидно й не займаєся о тім, що виборці, яко манданти сих послів, з духа конституції мають право, ба й обовязок до контролі їх ділань. Чому би вже не повторити ясно і виразно слова Йосифа II. сказані до якогось моравского мужика: „Arbeiten und nix plauschen!"

Вже й чужі люде бачуть, до чого довести

може така пропаганда, а оводі „Nowa Reforma„ виразно сказала, що під впливом „нової ери“ значна часть Русинів на провінції може попасти в цілковиту гнеохоту і апатію. Чи тілько „Дѣло“ сего не бачить? Заглянулоб хоч у спис своіх передплатників та в такіж списи інших часописів свого табору! І не вже серед народовців на провінції так швидко і так грунтовно вигасли традиції давнійшого народовства, що віхто не запротестує прилюдно против тої усипляючої і деморалізуючої пропаганди? Ми з усіх боків чуємо вісти, що чеснійші народовці на провінції невдоволені з політики новоерских головачів і їх органу „Дѣла“. Невжеж вони не здобудутьси на відвагу заманіфестувати свої думки? Адже-ж листи висилані в редакцію „Дѣла“ з ріжних осередків рускої інтелігенції і заосмотрені підписами кількох чи кільканацятьох поважних людей з виразним жаданем уміщеня їх без зміни, мусілиб зробити своє і вратували би честь імени народовского в Галичині. А то, не сумніваємось, що швидко й на провінції почнуть люде встидатися того імени, так як нині встидаєся его майже вся молодіж університетека, навіть та, що під крилами „Просвіти“ і „Рускої Бесіди“ та за їх підмогою свіжо зорганізувалася в неформенній „Ватрі“. Пропаганда інерції і раболіпія повинна викликати протест з боку всіх живійших людей усіх партій і відтінків, бо се є пропаганда Нірвани, політичнай нігілізм найчистійшої води. Іван Франко.

ЧЕГО НАМЪ НУЖНО И НАЧАЛО КОНЦА. С. Степняка. І. вып „Фонда Русской Вольной Прессы“. Лондонъ 1892, 16° ст. 41. — В статях під наведеними заголовками, д. С. Степняк, широко звісний політичний російский діятель і писатель, доторкає найбільше пекучої тепер для Росії справи — дружного виступу всіх опозіційних сил для завоюваня політичної свободи. Автор болїе над істнуючою тепер незгодою серед тої опозиції і мітко вбачає причини тої незгоди в тім, що коли Росія, яко цілість, живе в XVIII ст. а мужицтво, головна сила краю, тілько в XVI, то інтелігенція російска іде на рівні з відповідними клясами в західній Европі, ба навіть горячійше ловить на лету всякі поступові думки. „Такимъ образомъ борьба идей и рознь распредѣлявшіяся у другихъ народовъ на цѣлый рядъ поколѣній, у насъ сосредоточились въ одномъ, и мы несемъ на себѣ незаслуженную кару и за свою отсталость, и за свою прогрессивность“. Вивести з того могла би Росію тілько як найширша терпимість, коли-ж бо тим власне Великоруси не визначаються, і ніколи не визначалися.

Через ту нетерпимість та византійску пристрасть до революційної догматики пропадає більша частина навіть соціально-революційних сил Росії. Д. Степняк показує се наглядно. „Въ нѣкоемъ городѣ имѣются два философа, согласные между собою во всемъ кромѣ одного какого нибудь пятаго колеса въ революційной телѣгѣ. Казалось бы, ничего проще, какъ, убѣдившись въ своей непримиримости, мирно разойтись и либо приняться прямо за дѣло, либо опоясавъ свои чресла, идти каждому своей дорогой въ страну равнодушныхъ и ослѣпленныхъ, никогда не слыхавшихъ новаго слова и подготовлять почву вербуя тамъ новыя силы, новыхъ сторонниковъ. Но философы предпочитаютъ идти другъ къ другу и проводятъ они дни, недѣли и мѣсяцы, надсаживаясь въ безплодныхъ препирательствахъ все о томъ же пятомъ колесѣ, пока полиція не прибѣжитъ на шумъ и не отправитъ ихъ къ якутамъ доканчивать споръ на свѣжемъ воздухѣ. Если же оба философа наберутъ себѣ малую дружину, то идутъ они опять же другъ къ другу, и начинается то же препирательство, то же топтаніе на одномъ мѣстѣ, съ неизбѣжной выработкой „общихъ программъ“, „планами соглашеній“ и всей обычной революціонной волокитой, пока полиція не прикончитъ дѣла на этотъ разъ ужь цѣлымъ погромомъ“.

Золоті слова, котрі варто собі взяти до серця й нашій украінскій братії.

Автор розбирає головні напрямки серед російских революціонерів. Він глибоко спочуває групі соціяльних демократів, що тепер звернула пильнійшу увагу на робітників, — та вірно завважує, що бачити в російских робітниках головну підойму, котрою можна повалити самодержавіє „значитъ терять за теоріями всякое представленіе о русской дѣйствительности“. Один чи навіть кілька міліонів робітників у Росії, то капля в морі супротів 100 міліонів людности, тим більше, що ті робітники дуже пороскидані, досить темні і нема в них клясової свідомости. Вони стануть силою тілько після десятків літ розвою промислового капіталізму в Росії. А тимчасом, — додамо ми, — навіть до якої-такої клясової свідомости російскі робітники не можуть прийти без політичної волі. Вкажемо тілько на неможливість при теперішних порядках, робітницкої преси,

котра і в західній Европі в справі усвідомлюваня мас грає велику ролю.

По думці д. Степняка, головна сила в Росії таки мужицтво. Та, на лихо, тепер у Росії не ма групи революціонерів, котра би серіозно шукала опори в мужицтві, хоть д. Степняк думає, що тепер би се діло пішло далеко ліпше, ніж підчас „хожденія въ народъ“ в 1873-4 рр., бо від тоді підросли й революціонери, і для мужицтва не минуло без сліду „20 лѣтъ ломки и развитія урядниковъ, сектантства, голода, обезземеленія и грабительства“. Треба би тілько „піти в народ“ „съ практическимъ и понятнымъ планомъ передачи земли народу государствомъ и крестьянскаго самоуправленія“. Ми завважаємо, що без такої діяльности серед сільскої людности, без перехиленя сі на свій бік, не зможе довго остоятися й політична воля, навіть якби вона була завоювана без тої людности. Реакційний рух сільскої людности змие сі при леда нагоді без сліду. Прим'р—Франція, де мужицтво в політиці й доси має реакційний вплив навіть на такий Париж, в котрім скуплені всі культурні й інші сили краю. Росії тут ніхто не стане й рівняти з Францією хотьби через те, що російскі культурні сили розділені на кілька головних осередків.

Головною силою, що може в Росії завоювати свободу, д. Степняк уважає інтелігенцію.

„Послѣ крестьянства, — повідає він, — интеллигентный классъ несомнѣнно сильнѣйшій въ государствѣ. Интеллигенц'я командуетъ царской арміей и флотомъ и можетъ однимъ удачнымъ военнымъ заговоромъ разбить самодержавіе въ самой его твердынѣ. Интеллигенція дала Желябовыхъ, Кибальчичей и Перовскихъ, и будетъ всегда давать имъ наслѣдниковъ и продолжателей, потому что она сердце націи, которое всего болѣзненнѣе чувствуетъ ея страданія и скорби и всего пламеннѣе горитъ вѣрой въ ея свѣтлое, великое будущее. Наконецъ эта же интеллигенція занимаетъ всѣ видныя общественныя мѣста и исправляетъ важнѣйшія общественныя функціи. Она владѣетъ прессой, сидитъ въ земствахъ и думахъ, занимаетъ университетскія каѳедры. Интеллигенція громадная сила въ странѣ. Вмѣстѣ съ тѣмъ въ Россіи она насквозь проникнута недовольствомъ, и при томъ сознательнымъ недовольствомъ, такъ какъ она прекрасно понимаетъ источникъ своихъ страданій.“

Все діло в тім, щоби ту могучу клясу притягнути до діяльнійшої участи в боротьбі за політичну волю, то б то помирити сі в тім з російскими соціалістами. Се-ж може бути, без утрати для обох боків. Бо, насамперед, даремні наріканя російских „соціяльних демократів“ на російских „ліберадів“ та на те, що ті з соціалістів, що наближаються до них, мусять урізувати свої соціальні думки. „Современная Россія, — каже автор, — напоминающая такъ часто Францію передъ революціей, ничѣмъ такъ на нее не похожа, какъ именно гуманитарнымъ, глубоко демократическимъ настроеніемъ своего привилегированнаго класса. Нужны очень ужь густые очки, чтобы не замѣтить, что наши „либералы“ по своимъ убѣжденіямъ далеко не соотвѣтствуютъ западнымъ. Большинство ихъ сторонники весьма радикальныхъ экономическихъ реформъ, значительная доля сочувствуетъ въ принципѣ соціализму.“ Та навіть і ті з рос. ліберадів, що не спочувають соціалізмови, не такі страшні для соціалізму. Адже-ж інше діло не спочувати соціалізмови, а „совершенно другое желать лишить соціалистовъ права наравнѣ съ прочими партіями свободно проповѣдывать свои убѣжденія.“ Се добре розуміють напр. англійскі ліберали, справжні противники соціалізму: вони навіть боронять соціалістів, коли їх права нарушені. „Неужели мы такъ безнадежно, такъ варварски отсталы, — кличе автор, — что эти элементарныя истины, составляющія азбуку политическаго образованія простыхъ англійскихъ лавочниковъ, извощиковъ и ткачей недоступны русскимъ отборнымъ людямъ, либераламъ, между которыми сотки профессоровъ, литераторовъ, ученыхъ подчасъ съ европейскими именами?“

Ми глубоко переконані, що порозуміне сеї азбучної політичної правди, сего єдино політично-розумного становиска російскими „ліберадами“ з одного боку, і всіми російскими соціалістами з другого, — то був би формальний переворот, запорука того, що політична воля булаби в Росії завоювана скоро. Д. Степнякови та его товаришам належиться признанє за те, що серед російских революціонерів поставили сю справу ребром. Як

д. Степняк те робить, скажемо в слідуючім числі. М. П.

Полеміка й дописи.

Поміщаючи нижше допись секретаря „Акад. Брацтва“, д. Евг. Вацика, мусимо додати до неї деякі уваги. По нашому, не варто серіозно говорити з людьми, котрі очивидячки самі гаразд не знають, що плетуть, коли кажуть, що „Акад. Братство“ не займалося рускими справами та що воно просто не руске, як і Акад. Кружок. Можна собі закладати „Ватру“ і і там, по своєму, працювати чи бодай говорити про патріотизм, але просто нечесно, ідучи слідом за старшими угодовцями, відмовляти рускости тим частинам р. молодіжі, що інакше думають. А найсумнійше, що се говориться офіціально, від імени всего товариства.

При нагоді мусимо завважити своє принціпіальне становиско до політики в руских акад. товариствах. Ми на ту політику дивимося скептично, і не думаємо, щоби вона була користна для рускої справи, хотьби через те, що та політика не може бути певна. Се й натурально, бо-ж у маси тих молодих людей тілько що починають вироблятися політичні переконання. Отим то, в масі, така політика по акад. товариствах виходить на поповане з занедбанем грунтовного образованя й виробки сталих переконань В результаті се тілько вбільшує одну з найтяжших хиб галицких Русинів — політичну безхарактерність, скаканє з партії в партію. Сегодня радикал, завтра народовець, позавтру Рутенець, а там і москвофіл ітд. без кінця. Як глибоко вкоренена в Галичині ся хиба, видно найкрасше з того, що й д. Теліженского проблено радикалом тілько за слово критики на народовців і слівце похвали для радикалів, за одну-однісіньку річ. Очивидячки, наші політикани думають, що стати радикалом, то так якби переодягнути одіж. Ми, яко партія, звісно, не можемо брати на себе ніякої відвічальности за яку-небудь студентску політику. Скажемо навіть більше Ми як не віщували нічого доброго для вашої партії з того, що кілька народовців-академіків признавалися були до нас, так само не віщуємо нічого доброго для народовців із того, що ті „радикали“ сегодня опять ідуть в народовство. Ми будемо надто вдоволені, коли з теперішних руских академіків у Львові вийде по 5 порядних, переконаних і сталих радикалів-робітників, і по тілько-ж порядних народовців та москвофілів. З многих готово й тепер не вийти „ні богови свічки, ні чортови огарка“. Кажемо се з власного досвіду. Поперед наші очи перейшли сотки молодих Русинів, що колись клялися в любві до „рідної ненька“ або „матушки“, до народу, в соціалізмі й поступі, в космополітізмі й націоналізмі на всі лади, та при тому деякі в них так горячилися й скакали, що й ми для них иноді показувалися за надто степенними, коли не ретроградами. Тимчасом показалося, що власне з найбільших говорунів та скакунів усяких напрямків повиходили люде індіферентні, безхарактерні, коли просто не скоти. А де ж маса „многонадійної“ молодіжі нашого й пізнійшого часу? Чи є з неї яка користь не кажемо, для народу, — бо се ему не першинка, але хотьби для народовців або москвофілів? Оттим то ми й думаємо, що в академічних товариствах треба тілько підготовлятися на взірцях культурнійших народів, виробляти свої переконання та студіювати свій грунт для будущої праці, як се й робиться в „Ак. Братстві“, а не політикувати, т. є. молоти языком про патріотизм та відсуджувати від него других, як то инр. почаки певні „Ватраки“. Хто-ж уже виробився принціпіально для політики і в загалі для праці, нехай ступає між народ. Там добре зерно не пропадає так як серед тих, що для обіцяної в гори посади готові продати не то свої засади та „неньку Украйіну“, але й рідного брата. На лихо, власне такі паничики люблять прикриватися плащем патріотизму і деякі навіть щирі народовці вірять, що в них будуть мати яку небудь опору. Наївні, наївні! Впрочім такі паничики для угодовців як раз добрі союзники й достойні наслідники.. А ще недавно й між народовцями було трохи інакше.

По нашому, крайня пора застановитися над сим патологічним станом по всіх наших партіях...

Редакція.

НОВЕ АКАД. ТОВАРИСТВО. Поступ! поступ! Хто під него не підшивав ся! Хто не клав его у свою програму? Ретрогради, консерватисти, клерикали — всі кричать: поступ! Тілько поступ сей в сих разах всіляко зве ся: то се „правдивий“ поступ, то „здоровий“ поступ, то поступ, „що числить ся з теперішною хвилею“ і т. і. Не давно малисмо случай пізнати „поступ на грунті національнім“.

У Львові основало ся на днях нове руске академічне товариство „Ватра“. Перші збори основателів сего товариства відбули ся дня 25 січня н. ст. Збори відкрив тов. Чайковский. Бесідник подякував передвсім за честь, яка припала ему в уділі: першому відкривати перші збори товариства і візвав присутних до повитаня явившого ся на зборах о. дра Ом. Огоновского через повстанє з місць. По тім надіялисьмо ся, що бесідник оголосить програму нового товариства, яку ставить собі ціль, бож була се найвідповіднійша хвиля — але крім кількох пустих фраз нічого не вийшло. Витолкував він лише причини, длячого товариство основалося. Причин сих не тикалибисьмо тут зовсім, але ходить нам о спростоване кількох ложних інсінуацій, які тов. Чайковский закинув товариству „Академічне Брацтво“. „Існують тут вправді два товариства академічні (розумійте: Ак. Кружок“, і Акад. Брацтво“), але се товариства лиш з назви руські... Від якогось часу завелись були в „Акад. Брацтві“ лиш лайки та сварки, а коли памятного дня 15 листопада 1891 р. на загальних зборах „Акад. Бр.“ не принято д е в я т н а й ц я т ь товаришів академіків, вийшли ми всі з салі поважно, тихо, згідно... Що оставалось нам робити? Основати нове товариство. Товариство „Акад. Брацтво“ тішилось від 20 літ сімпатією публики рускої; маємо повну надію, що симпатія ся пе-

рейде на нове товариство, бо ми держучись поступу станемо на грунті національнім. Товариство „Ак. Бр.“ має на ціли добро цілої людскости — ми також працювати хочемо для цілої людскости, але виймемо перед всім з тої цілости наш народ і для него будем працювати. В Акад. Бр.“ читаєся відчити про Англійців, Французів, Німців, ба навіть Американців, про все може там чути — тільки про нашого бідного мужика-хліборобa, про наші справи рускі нічого не говориться“.

Се була найважнійша часть промови акад. Чайковского — майже дословно наведена. По ній приступлено до вибору виділу. Приглянемо ся близше сій промові, бо на той взір говорилось відтак на комерсі „Ватри“ де були присутні також дд. Ол Барвінский, др. К Левіцкий, проф. Шухевич, Врецьона і др. Ходить мені, як сказано о спростованє кількох хибних закидів, дотичачих „Ак. Бр“.

Цікаво знати, чому дбр. Чайковский і інші „Ватраки“ належали до Брацтва перед $^{15}/_{11}$ 1891? Преціж то було лише „з назви“ руске товариство, a de facto „англійско-французко німецко-американске?“

На се відповідають вони, що безпосередною причиною основаня нового товариства було се, що Бр. не приняло 19 тов. акад. Тимчасом річ масся цілком інакше. Не 19 але 7 тов. акад. не приняло „Акад. Бр.“; приняте 12 відложено і тих приняв новий Виділ. А коли зважимо, що з тих 7-ох не всі записалися до „Ватри“, то бачимо, в який то легкий спосіб твориться ефект! Девятпайцять академиків не приняло „Брацтво“! Отжеж ті 19 основують нове товариство! Тимчасом неприняти до „Брацтва“ членів Ватри пять чи шість!

Ні, властивою причиною основаня „Ватри“ — „правдивий, здоровий поступ на грунті національнім“. Не хочу тут входити близше в сю справу; не тут на се місце. Але зазначу коротко: після мене ніхто не бачив ще поступу або цівілізації англійскої, німецкої ітд., може говорити хіба про поступ в Англії, Франції ітд. Якогось відрубного руского поступу певне і тов. Ватраки не видумають. А що до „грунту національного“, думаю, що єслиб т. Ч. і другі т. т. затяглись дійсно в ряди поступовців, то скороб зрозуміли ясно, що єсли хотять взятись до праці відповідно до тих ідей поступових, мусять остатись на своїм „грунті“! Натурально, єсли ходить о працю, бо говорити дуже легонько: „хочемо працювати для добра людскости, але виймаєм“ ітд. — фраза надто звістна.

Тількож дивне диво! У дбр. Ч., як бачимо, поступ і праця лежить в говореню і відчитах — я єсли говориться про Францію, тож ясна річ, що в той спосіб працюєся для Франції! Ні, добродії, єсли я учусь англійского язика, то тим ще не причиняюсь до поступу англійскої письменности — так само, єсли занимаюсь справами англійскими, не працюю через те для Англійців. „Акад. Бр.“ — товариство академічне, студенти університету, отжеж люде, що хотять передовсім розширити круг своїх відомостей, освічуватися. Єсли вони хотять нпр. познакомитись з станом Франції, не відступають іще через то з грунту національного — лишень освічуються приглядаючись краєви вище цівілізованому. Але т. Ч. назизає се: що осьто „Акад Бр.“ „працює“ для людскости (себ то для Франції, Англії, Америки), а для Русинів не лишаєся нічого!

Не є се праця для людскости, але для себе, для свого образованя. Радіб ми знати, в який спосіб піднести моє культуру Русинів, єсли не знаєся, як виглядає ся культура у вище культурних народів і в який спосіб вони до неї дійшли?

Так само і що до „бідолахи мужика“. Треба перестати уважати мужика виключно за обект обсерваційний. Академічне товариство не може яко таке прямо працювати для народу, тілько члени его мають приготовлятись до такої праці, отжеж учитись, слідити, освічуватися!

Се що до т. з. грунту національного [1]). А тепер остаєся мені ще спростувати поважний закид, який т. Ч. (член „Акад. Бр.“) ставить „Брацтву“, будьтоби воно не занималось справами рускими. Правда, поважний се закид, хоч вага его значно змаліє, коли дізнаємось, що т. Ч., о скілько знаю, від року не був ані на однім відчиті у „Брацтві“. А шкода! Єслиб був потрудився, бувби довідався не одно. В „Акад Бр“. тогідь читалось 14 відчитів. Випишу тут усі, щоби тим лучше виявилась точність т. Ч. в его висказах о „Акад. Брацтві“. 1. Про жіночу неволю в сі історичнім розвою — чит. тов. Ганкевич. 2. Спостереженя з подорожи по Украйині, тов. Яросевич. 3. Про послідні події в галицкім соймі, тов Охримович. 4. Про цівільну відвагу, т. Франчука (теперішнього голови „Ватри“). 5. Про розвій і значінє антропології т. О. Колесси. 6. Значенє статистики (особливо що до Галичини) т. Охримовича. 7. Дві новелі т. Франчука. 8. Культурна нужда австрійскої Руси, т. В. Будзиновского. 9. Суспільно-політичне завданє рускої молодіжи, т. Охримовича. 10. Торжественний відчит про Шевченка, т. Ганкевича. 11. Справозданє з подорожи Русинів на зїзд студентів славянс. до Праги, т. Евг. Левіцкого. 12. Ідея релігійна після Спенсера, т Бережанского. 13. Значінє віч народних для Русинів, т. Ю. Бачинского. 14. Розвій капіталізму в Англії (в порівнаню до Галичини) тов. Ганкевича. Отже-ж чч. 2, 3, 6, 8, 9, 10, 11, 13 обходять Французів та Американців? Шкода, велика шкода, що т. Ч., або хто з его тт. будучи членом „Брацтва“ сам не читав нічого руского....

По промові т. Чайковского приступлено до вибору Виділу. Вибрано: головою Франчука, містогол. т. Чайковского, касієром т. К Кульчицкого, бібліотекаром т. Макарушку, контрольором т. Грушкевича, секретарем т. Яричев-

---

[1]) Впрочім що до того „грунту“, спеціяльно руско-українского, гляди критику д. Павлика: „О безвыходности“ і т. д. поміщену в 1 і 2 ч. „Народа“ за сей рік.

ского (всі члени Акад. Брацт.“) До виділу увійшли тт. Вашкевич, Вол. Барвінський і Мар Левіцкий.

Членів записалось 28, тілько шкода, що голова уважав за відповідне не відчитувати, на якім хто факультеті записаний, а то булибись-мо знали, який факультет найбільше доставив членів ...

Вечером, по зборах, відбув ся комерс в льокалю „Народної Торговлі“. Між іншими бесідами, які там виголошувано, найхарактеристичнійшою буда промова д. Врецьони. Говорив він про се, що ось то ми одна велика родина, а в родині батько все на переді, а сини уляглі смирні та послушні. „Воно цілком слушно;“ тілько характеристичне, що се говорив член „Бесіди“ до основателів нового товариства. від котрих удостоївся за се грімких оплесків... Евг. Вацик.

В СПРАВІ БУДОВИ РУСКОГО ТЕАТРУ[1]). Останніми роками починають у нас чим раз частійше підноситися голоси про будову руского театру. Складки на ту ціль збираються на весіллях та правниках, а через пару остатніх літ їздили підчас ферій навіть співацкі групи студентів (в році 1891 було їх аж дві), що взяли собі за ціль давати концерти в користь будови руского театру. Таким способом, як видно зі справозданя „Просвіти“ заряджуючої тим фондом, призбиралася сума всіх складок з попередних літ до р. 1890 включно 1272 зл. 14 кр. а число се мусіло вирости торічними доходами і складками до 2.000 золотих. Як бачимо, сума досить непоказна, особливо коли возьмемо на увагу, кілько в загалі потреба би було грона на вибудованє, украшенє і заосмотренє в доконечні реквізити хочби і не дуже пишного і великого театру.

В загалі справою тою — як видко з числа складок і з дотичних голосів, займаєся суспільність наша якось дуже мляво, поглядн сі в тім пункті, як з усього видно — ще дуже не рішучі і загалом уся справа ще не дуже „прояснена“. Тому то думаємо булоби досить на часі застановитися дещо глубше над нею, та довести до якоісь основнійшої вияіни думок, і длятого задумали і ми сказати в тій справі пару слів.

Думка — будувати свій народний театр, се лиш одна з дуже звичайних ілюстрацій, як наша суспільність любить братись до перепровадженя планів, над котрими ще навіть яко тако не застановилася, ставляти кроки, не обчисливши, чи дотичний напрям справді хосенний, розпочинати роботу, не обчисливши передом своіх сил і засобів. Перший лішний оклик, схліблюючий національному шовінізмови вистає в повні, щоби у наших патріотів знайти зараз відклик та щоби вони не много роздумуючи, пірвалися за ним.

Уже від довшого часу — особливож від подорожи пок. В. Барвінского до Чехії, при кождій спосібности, де лиш се яко тако може було причепити, гукають наші патріоти: Дивімся лиш на Чехів! Чому то Чехи! ітд. в найріжнороднійших відмінах. Однакож щоби ближше розвивитись в роботі Чехів, щоби подати фактичний образ руху між ними, на се наші патріоти немогли ще здобутись. Рівнож не много дасться сказати і о якімсь серіознім наслідуваню діяльности Чехів, хотяби нпр. тої, котра найбільше підходить під густ рутенского народовства.

Противно, правовірний рутенець може з патосом величати народні чесноти Чехів, щоби вже в дві мінути пізнійше заховуватись діяметрально противно, т. є. власне так, як після его думки жаден Чех не мігби заховуватися. Образцем сего най служить хочби ось яка пригода: На загальних зборах „Просвіти“ в Коломиі 1890 р. голова сего товариства д. Ом. Огоновский ставляв Чехів Русинам за взір і підносив горячо завзяток і витревалість їх в уживаню ческої бесіди. „Наслідуймо Чехів в їх патріотизмі... Але Чехи говорять між собою і з людьми чужої народности тілько по чески, до урядів пишуть віддавна тілько по чески, коли тимчасом Русин боїться заговорити до Полька по руски“. Ну і справді в кілька мінут пізнійше явився комісар староства, щоби розвязати збори — і д. Огоновский забув відразу всі свої гарні фрази — і говорив з комісарем ц і л и й ч а с п о п о л ь с к и! Консеквенція того рода не є у наших народовців нічим дивним або незвичайним і се публична тайна, що у Львові в одного з найголовнійших народовских столпів говориться дома по польски.[2]) Та про те загал Русинів не перестає і дальше покликуватися час до часу на примір Чехів.

Особливо те, що у Чехів відразу своєю зверхною величавістю впадає в очи, є предметом нетасного апетяту рутенских патріотів. Ох те divadlo, те divadlo! Кілько любих мрій навело воно вже на душу добросердечних Русинів, віруючих в ласку божу і в те, що „Русь-Украйна серце Славянщини“.

---

[1]) Поміщаючи отсю статю, ми далеко не годимося на те, що в ній сказано против будови руского театру. По нашому, нехай би „штуколюбна“ частина нашої інтелігенції, котра й так нічого іншого не робить, займалася серіозно бодай тою справою та давала на неї бодай ті гроші, що програє в карти іті. Міг би сміливо й простий наш народ складати на сю ціль бодай частиняку того, що тепер дає „на божє“. Рішучо ми є тілько за тим, щоби ся справа і в загалі справа руского народного театру була в руках спеціального товариства з Русинів усіх партій і станів, зі строгою контролею призбираних фондів, а не виключно в руках людей, котрі й тепер ведуть руску театральну справу не дуже то м у д р о. That is the question Руский театр повинен бути всенародною рускою інституцією, і тілько в такім разі можна би бодай колись поставити й власний театральний будинок. Ред.

[2]) Не можна відносити сего ані виключно до Львовян, ані виключно до народовців. І на провінції мова польска часто ще панує в руских домах, як се нпр. звісно про дім посла Теліщевского в Турці, котрого жінка, бачиться, — Русинка, коли жінка львівского проводиря, о котрім сказано вище (т. є. д. Романчука) — Полька. В загалі жінки — елемент більш арістократичний, ніж мужчини і для того мова польска держиться між ними уперто. Ми мали нагоду переконатися, що дуже тверді патріотки з львівского „Общества русскихъ Дамъ“, зібравшися на забаву в „Народнім Домі“, говорили в салі з мужчинами по руски, а в гардеробі між собою тілько по польски. Так само бувши раз случайно свідком початку засіданя виділу того „общества“, ми переконалися (се було в р. 1889), що виділові підчас офіціяльного засіданя говорили по руски, а перед тим між собою по польски. Справи патріотизму ми б не радили тут припутувати, хоч певно, що про свідомий і завзятий патріотизм в роді ческого всі ті факти не свідчать. Ред.

Однакож той міцний, завзятий апетит на величність Чехів не є ще у наших патріотів причиною, щоби дійсно вступати в їх сліди. Як бачимо, навіть шовінізм ческий, хотя ще найбільше їм до смаку, якось не находить горячих наслідувателів. А щож говорити о дійсній роботі, о організації мужиків та міщан! Тут уже примір Чехів, коли й приймаєся, то якось в дуже мінімальних дозах. Орган народовский признає се час до часу й сам, хоч знов се цілком єму не перешкаджає зараз в другій шпальті хвалити політику сервілізму та мамелюцтва. Одним таким lucidum intevallum була приміром недавно допись про руске товариство педагогічне (замітимо мимоходом — написана сторонником радикальної партії) Автор сі д. Михайлишин констатує сумний і вельми невідрадний стан сего товариства: за десять літ свого істнованя позискало воно заледво 275 членів, заложило ледви одну філію, а котрою его зносини майже перервані, а для свого органу „Учителя“ позискало 396 предплатників! Чиж треба красшого приміру, щоби доказати, як нашій суспільности залежить на так важній справі, як народне шкільництво, для котрого Чехи так величезні поносять жертви?

Возьмім на увагу от хочби се, що ческе товариство в Королевім Градци „Dedictvi Malickych“ має тепер **44.310** членів! Ціль его подібна до цілі товариства педагогічного, бо обіймає видаванє книжок для молодіжи, однакож що за маса, що за сила членів у него! Якже нікчемно представляєбися наш рух, колибисьмо взяли ще інші числа зі статистики ческого руху! — Однакож міг би ще дехто замітити, що годі тому дивуватися, бож Чехів є майже два рази більше. Се однак на лихо дуже слаба потіха, бо зі стосунку межи числами членів товариства педагог. а тов. „Dedictvi Malickych“ можнаби вносити, хиба, що Чехів є 160 разів більше. На всякий случай можнаби ще замітити, що відроджоне Чехів датуєся вже від ранійшого часу, що у них розвинулася вже сильнійше індустрія, і що нарешті наверненє шляхти причинилося також до витвореня численнійшої інтелігенції і в загалі прискорило темпо національного розвою. Тому одже відступім від приміру Чехів, а возьмім на увагу рух невеличкого народу Словенців. Є їх після конскрипції з 1880 р. 1,140.548 голов, одже майже півтреті раза менше ніж Русинів в австрійській половині нашої держави (Русинів було в р. 1880 — 2,794.554 голов). Та за то їх товариство просвітне св. Могора має 51.827 членів, з того в самім послідним році прибуло 3 743 т. є. більше ніж в загалі всіх членів має „Просвіта“ (3.000) і майже тілько, кілько є всіх членів в москальофільськім товаристві ім. Качковского. — Мені здаєся, що єслибисьмо счислили в загалі всіх членів руских товариств, які лиш є в Галичині і Буковині (враз з читальнями), то ледво чи перевисшилибисьмо половину числа членів того одного словенского товариства. Нема тут одже ані руш причини до занадто великої хвальби.

Як бачимо, ситуація у нас дуже „непрояснена“ і сумна, а серед такого стану річи — як же тут братися до такого діла як будова національного театру?! Без сумніву, що таке яшне пражске divadlo може завернути голову не лише невинному галицкому рутенцеви, віруючому твердо в ласку божу і в побіду „невинности“, однакож де як де, а вже в сій справі наівно віра найменше може причинитись до спасеня.

(Конець буде). Кирило Трильовский.

„Народ“ ч. 3.

Наука й штука.

СІМЯ Й ПОДРУЖЄ В СВІТЛІ НОВІЙШИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДІВ. II. Особливо один подружний тип, що хоть стосунково мало розширений, а про те істнував і істнує доси в деяких сторонах яко легальна форма, — різко противний тепер обовязуючим моральним понятям. То поліандрійне подруже. Хотівши обективно задивлятись на ту форму подружя, досліджувати причини сі повстаня і признати, що й вона — хоть тепер нам і гидко від неї — є в ланцуху суспільних появ доконечним і необхідним колісцем, — треба собі з усеї сили уявити тоту основну правду, що моральні понятя зовсім не родимі чоловікови, а тілько штучні, навиками, переказами вироблені інстинкти та що чин, в Європі проступний, в Калькуті чи Пекіні може вважатися невинним і навіть похвальним. Так напр. англійский вандрівник Кляпперт он росказує, що коли раз африканским племенам, серед котрих жив, описував європейске моногамічне подруже, то се видалося їм так комічно, що всі надали во сміху.

Головними осередками поліандрії були і ще по части є: Індія, Цейлон і Тібет. Учені розріжняють два головні типи поліандрії: малябарску або матріархальну і тібетску або патріархальну. Першу вважають низшою культурно. Малябарску дівчину віддавано за муж звичайно вже в 12 році житя. Подружну церемонію справляно дуже торжественно, та вже після кількох день перший муж обовязаний був на завсігди покинути молоду подругу, то-ж відобравши умовлену згори нагороду, виходив з краю. Молода Малябарка, немов приготовлена так до подружя, могла тоді доволі вибирати собі мужів і то числом 4-12. Сі мужі були обовязані удержувати спільну сімю, при чому ділились працею: один дбав за живність, другий за убранє, третій за охорону і т. д. Між собою жили звичайно зовсім згідливо. Та кождий муж мав право участвувати ще і в інших поліандрійних комбінаціях. Та подружна форма звеся матріархальна, бо тут женщина або мати одна має права, вона не відходить від сімйі і від своєї загороди, діти належаться виключно їй, звуться по матери і дідичать після неї і після членів ей сімйі. Батька зовсім не знають і не вважаються его кревними; такий муж тілько діти своєї сестри признає за свої і вони після него й дістають спадок.

Тібетска або патріархальна поліандрія та, що мужами одної женщини є звичайно всі братя одної сімйі. Найстарший брат женить ся і дістає в спадку увесь маєток своїх родичів; молодші братя можуть яко підрядні мужі участвувати в тім подружю і в такім разі яко служебники, дістають від старшого брата удержанє. Як вивлащені, вони мусять на те пристати, та вільно їм покинути братну сімю і шукати собі на власну руку удержаня. Після смерти старшого брата, жінка, діти і

ввесь маєток переходять на власність підстаршого брата. Ті діти вже звуться по батькові, залежні від него і дістають після него спадок. Се, значить, висша подружна форма і правом спадковим наближена до нашої, але в сій подружній формі женщина зовсім невільниця, тимчасом як у матріархіальнім подружю вона займає незалежнійше становисько.

Досліджуючи причини повстання сеї подружної форми, переконуємося, що тут, як і в всіх соціологічних появах, економічні умови грають найважнійшу ролю. І так то факт, що скрізь, де була або є розширена поліандрія, істнувало право вбивання дітей, а іменно новонароджених дівчат. В деяких крайінах право позволяло сімї мати тілько одну дівчину, решту треба було знищити. Се право навіть дуже строго додержувалося, а йшло воно з того, що в тих крайінах, диких, неурожайних чи радше таких, котрі годі було справити, де що кілька літ панував голод, умови вдержання були дуже важкі, до того-ж тілько кріпкі мущини могли зудолати такій тяжкій праці; то-ж силуванося таким правом уменшити зріст людности і рівночасно збувається менше користних одиниць. Коли-ж до того князики та королі загортали собі чимале число женщин, і так уже невеличке, то решта мущин мусіла входити в поліандрійні звязи. На підставі сего самого, що такі подружя виходили з важких економічних умов, Летурно твердить, супротів інших соціологів, що поліандрія не була загальною формою, крізь котру подруже в початках свого розвитку всюди мусіло проходити, а що вона радше вимковий тип, крайі-ж, де була розширена, можна виразно вказати. Так само поправляє автор загальну думку, що народи, серед котрих істнують такі права і такі звичаї, мусять визначатися незвичайною дикостю характеру й обичаїв. Знамениті дослідники й етнографи ствердили, що богато таких народів незвичайно лагідні, що доказує вже повний брак завзятости і згідливість, пануюча в таких подружях, а деякі з них навіть в інших напрямках мають високо розвиті моральні почуття, напр. огиду перед брехнею почуте справедливости, великодушність. Чи супротів сих фактів, наші моральні й правні поняття, що дають мужеви право життя або смерти над невірною жінкою, не знижують нас до ступня диких народів? З того виходить, що всі такі права, подибувані у народів первісних чи високо культурних, виходять однако з чисто звірячих інстінктів.

Перехідною формою, котра випередила тепер істнуючі форми подружя всіх крайін і народів, вважає автор полігамію. Вона чинить скрізь немов поміст від полової анархії до моногамії. Летурно розріжняє два головні відділи: полігамію примітивну або розширену у некультурних народів і полігамію у цівілізованих народів. В примітивній полігамії знов розріжняє чотири головні роди, а іменно: 1) подруже через умикане, 2) подруже при символічнім убряді умикання, 3) подруже через купівлю і 4) подруже через відслуженє. Подруже через умикане то, як діється напр. у Меланезії, у диких американських народів, у Туарегів та інших, перед подружем насильно і часто брутально умикають женщину і забирають еї до свого клану чи роду. Таке поступоване не тілько дозволене звичаєм, а й дає умикателеви хвалу, так само як принадність і добрі прикмети австральскої женщини міряться тим, кілько разів еї в житю умкнено. У людей культурнійших, серед котрих уже не тілько значать восинність та фізична перевага, остав іще як останок дикости та знак повного піддаства женщини в подружю, обряд фіктійного умкненя, що робиться й доси у Канадійців, Калмиків, Тунгувів, деяких народів арабских, у литовского, польского. Плютарх згадує про той звичай у Спарті й Римі. Що до третього рода первісної полігамії, то мущина купував женщину, платячи за неї родичам умовлену ціну в худобі, конях, звірячих шкірах або інших матеріялах поживи чи убрання. Коли хто не мав вимаганої ціни, а про те не хотів відступити від посідання вибраної подруги, міг вартість ціни купівлі відслужити у родичів. Отсе й був четвертий рід первісного полігамійного подружя.

Всім отсим родам первісної полігамії спільне те, що женщина займає в ній найнизше становисько, на рівні з домашними звірями, що навіть цінилися часто вище, і рештою рухомого маєтку, і чинить безперечну власність мущини, що має над нею безмежне право.

Римске право навіть не дуже то розріжняє право подружне від права власности: хто вживає або має один рік якусь річ або женщину, набуває над нею право власности. Отсе віки тріваюче вживане й надуживане безмежного права над женщиною полишило такі шкодливі й тривкі сліди в думці мущини, що він і доси по найбільшій части не може всвоїти собі поняти рівности та справедливости в розсуді становиска женщини.

Єдине вище, цівілізоване племя, що не підійшло під загальний розвиток і доси вдержало законне многоженство, то арабске плем'я. Причина тому зовсім не меп ті культурні спосібности того племени, а виключно релігія, що де тілько виступає як сильна, ще ненадломана міць, перешкоджає поступовому розвиткови понять. Ісламізм повстав тоді, коли пс. невохитно панувало полігамічне подруже, і Магометови ані в думці було переміняти ту подружну форми, що зрештою так сходилася з первісними інстінктами чоловіка. Правда, магометанізм не мішається яко релігія в справи подружні, вважаючи подруже за приватний акт, але Коран посвячує яко боже право вищість мущини, подружя через купівлю, многоженство і волю брутального обходу з женщинами. Вся ріжниця між первісною полігамією і полігамією цівілізованих народів — тота, що тут женщина мусить пристати на подруже, а там родичі беруть еї як товар.

Феліція Прухнікова.

НА УВАГУ „ПРОСВІТИТЕЛЯМ“ З ПРОСВІТИ. На засіданю виділу Просвіти 16 дек. 1891 р. рішено, на представленє д. Романа Заклінского зі Станіславова, видати яко книжечку товариства „Про лічене методою Кнейпа“.

Не знаємо мотивованя д. Заклінского, однак сам факт сего рішеня виділом Просвіти свідчить про те, що тому виділови невідомо, що метода Кнейпа се найновійший гумбуг шарлатанерії в медицині.

Парох Кнейп, походячи з бідної родини, через злидні в часі своїх студій підупав був на здоровлю і грозили єму сухоти. Тоді вибрався він на село і тут через відпочинок, добрий харч і зимні купелі та натираня прийшов до здоровля. Се навело єго на гадку лічити своїх найблизших парафіян холодною водою. З часом, завдяки реклямам інтересованих предприємців Кнейп стався голосним у Баварії, а далі в Німеччині і за еї границями.

Найбільше реклями робили і роблять єму гандлярі полотна для того, щоби єго авторітетом виперти з торговлі загально вживану вовняну спідну одежу помислу Дра Єгера. Таким способом піднесений на вишку Кнейп, подав публиці, в осібній книжці, метод свого „Heilverfahren“.

В своїй розвідці Кнейп виходить з дуже фалшивої засади: він бо порівнує склонність до слабостей у інтелігентних людей зі здоровлєм простолюдина і хоче через просту страву та вживане холодної води в формі купелів, натирань і т. д., через ношенє полотняного біля, без пещеня кафтаниками дра Єгера, зробити зо зденервованої та безкрової інтелі-

генції XIX. в. здорових мужиків. Не знає сердешний парох, що у селян з сильного подружя родяться здорові діти, а з них, як показує статистика, дуже много гине через тяжкі умови життя, з браку потрібної опіки в першім році життя, де мати, крім того, що мусить бути мамкою своєї дитини, мусить бути й робітницею, кухаркою й жінкою, що все як найгірше відбивається на здоровлю дитини. Ясна річ, що тілько найздоровші діти остають при житю, а для слабших перший рік життя, то правдивий грецкий Тайгетос (гора, на котру Лакедемонці виносили слабі діти на смерть).

Противно у інтелігенції. Тут пережитий кавалір, що перебув усякі венеричні хороби, жениться з анемічною або рахітичною панночкою, хоровитою і, звісно, з такого подружя виходять діти карди фізичні й моральні. Але сі карли, при помочи молока куплен і мамки та штуки лікарскої остають при житю, і їх хоче лічити Кнейп, з них хоче поробити здорових сільских легінів!!

Та се ще найменший промах Кнейпа, бо промах теоретичний. Єго практичні промахи покінчилися смертю єго клієнтів. Річ звісна: лічене холодною водою не новина в медицині. Воно таке старе, як штука лікарска, і по університетах є навіть сістемізовані катедри гідротерапії, і кождий лікар знає сю штуку. І справді, вода добре ужита є чудесним средством в богато хоробах. Тимчасом вода в руці профана, уживана протів хороби, се бритва в руці божевільного. Сумні случаї з практики Кнейпа ілюструють се досадно.

Кнейп, не будучи лікарем спеціалістом, не зумів розпізнати, в кількох случаях, початкових сухот, і велів хорим ходити босо по холодних плитах та зливатися холодною водою. Результат сеї терапії був такий, що хорі діставали галопуючі сухоти і померли, коли без методи Кнейпа могли ще довго жити. (Про се писали фахові лікарскі газети). Супротів того Кнейп захистився тим, що у него асістентами є доктори медицини; тимчасом показуєся, що єго „Hauptassistent“ був у него фірманом і опісля пошився в доктори.

А про те все книжка Кнейпа розійшлася в тисячах примірників і діждалася кількох переводів. Видавці зробили на тім добрий інтерес, завдяки легковірности публики, що в справах лікарских скорше повірить першому-ліпшому шарлатанови чи знахорці, ніж лікареви. Завдяки Кнейпови, широка публика довідаєся, що істнує метода лічення холодною водою, а то хто зна коли лікарі змогли би сі так зацікавити.

Та помимо свого поводженя сам Кнейп готов дуже здивуватися, скоро довідаєся, що єго ділом „Просвіта“ думає кормити бідних мужиків. Чогось подібного не зробили ще Німці, помимо свого патріотизму. Нам же приходить сконстатувати будь що будь у „Просвіти“ постуи, скоро вона після житєписей святих угодників божих, з котрих многі навіть лічили людей чудесами, — береся за здоровля селян; але рівночасно треба нам сказати: „не туда пане, куме Омеляне!“ (народна проповідка). Признаємо що з популярними медичними виданями Просвіти іде дуже шияво задля браку відповідних сил чи доброї охоти у наших лікарів. Се послідне стверджує історія „популярного домашнього лікаря“, котрий Просвіта замовляє що року в іншого лікаря з провінції, та все без результату. Практичним лікарям не хочеся писати, а до медиків ніхто не обертаєся, бо вони ще не знають практики, і через те виділ Просвіти хапаєся Кнейпів.

Щоб однак вийти вже раз на чисте і подати простому народови як найбільше відомостей з гігієни, без надмірного трудженя лікарів практиків. — звертаємо увагу Просвіти на 28 книжочок з обсягу популярної медицини, виданих в Варшаві — то по більшій части оріґінальні праці, а по части переклади з німецкого. „Просвіта“ могла би постаратися о переклад лішших з тих книжочок, в чім краківскі медики Русини могливби їй помочи. Ось заголовки 5 із тих видань:

J. Zelczak: Co robić, ażeby być zdrowym i długo żyć?

Вінже: Co robić gdy kto zachoruje?

Schmidt: Jak zachować dziecko zdrowem?

Hergng: O przyczynach suchot i zapobieganiu im.

A. Elzenberg: Syfilis w stosunku do małżeństwa.

Всі ті брошурки написані популярно, з головною цілю, вноіти в простий народ засади гігієни, охороняючі для хороби, а не лічачі ві, бо се вже завдяча спеціалістів-лікарів.

Дуже відповідний для Просвіти був би переклад книжочки Зельчака Co robić gdy kto zachoruje? Автор толкує дуже популярно про хоробу з обійдженя, про отроєне, застуджене, енергічно відраджує пусканє крови, так сильно розповсюднене; поручає горячковим подавати чисту керничну воду, учить як собі мають радити беремінні жінки, коли заслабнуть, як лекати хорі діти, як заосмотрювати рани, крокотоки, що робити, коли укусить бжола гадина, скажений пес і т. д. як ратувати омлілих, повішеників, потопленників, замерзлих, поражених громом, сонцем і т. д.

Такою книжкою може Просвіта помогти селянам.

Яків Невестюк, медик.

Переписка Редакци.

Д. СТР. Натякаючи на національність д. О П. ми ніяк не думали тим пояснити „всѣ эволюціи его взглядовъ“, як Ви пишете а тим менше особисто єго вражати. Ми сказали тілько, що до людей чужої національности на Украйині, Украйинці не можуть мати великих претензій, то б то, що ті люде можуть і не займатися справою розвою р. укр. національности, але Украйинці мають право домагатися від них бодай — не зниматися протів мови укр. народу, не ставати обрусителями, бо-ж можна найти собі красшу роботу, хоть серед власної маси. От і все. І на сім ми стоїмо. Ми дуже цінимо ті одиниці з „висших“ чужородних

станів на Украйіні, що прихиляються до украйінского народу, та раз ті одиниці беруться за вороже Украйіні діло ми мусимо против того енергічно протестувати. Правда, ми се зробили досить терпко, але зважте й наш моральний стан після того, коли ми почули від товарища таке, чого і в сні про него не могли подумати.

ПРИЯТЕЛЬ на Украйіні. Ви обіцяли передати нам до друку украйінский переклад Кеннана, і ми вже обернулися в тій справі в Лондон, міркуючи, чи не можна би се зробити з орігінальними ілюстраціями, при котрих твір Кеннана пішов би широко навіть серед не-Украйінців. А тимчасом дізнаємося, що такий переклад уже друкується в друкарні Шевченка. Тож будьте ласкаві звістити нас, чи се той самий переклад, чи може інший? Сей остатний случай дав би нам нагоду піднести повний брак порозуміня між украйінскими робітниками, навіть чисто „культурними.“ І се зовсім не виімок: колись-то нпр. Зоря дістала з Кієва рівночасно три укр. переклади Короленка „Лѣсъ шумитъ“! Перекладчики один про одного й не знали. При такій анархії не далеко зайдемо.

Е. С. Оба томи Кеннана в рос. перекладі стоять 2 рубл., пересилка з Австрії в Росію 2 гульдени.

Брошура С. Степняка „Чего намъ нужно“ и „Начало конца“ коштує з пересилкою: в Австрії 17 кр., в Росію 35 кр.

ОПРОВЕРЖЕНЄ. Дневник „Дѣло“ помістив в ч. 284. з минувшого року непідписану допись з Відня п. з. „Въ справѣ комерсу зъ дня 18. с. м.“ Як небудь сей відважний дописуватель намагався простувати „пофалшовані“ факти, та таки сам здорово і то тенденційно їїх пофалшував. Редакція „Дѣла“ — як звичайно — не помістила і сим разом спростованя, тому я до Вас з ним в інтересі правди обертаюся. В дописи говориться про комерс, який 18. грудня після заг. зборів нашого товариства відбувся, дописувателеви треба було доказу, мовби то на тім комерсі радикали були в меншости. А се ёму ясно з сего факту, що радикали „потерпіли кляску на загальныхъ зборахъ „Сѣчи“ зъ своими внесенями вымѣреными чи то противъ выдѣлу „Сѣчи“, чи противъ комітету устроюючого 25-лѣтный ювілей товариства „Сѣчь“... В виду того заявляю, яко провідник згаданого загального збору, що окрім однісенького внесеня на іменованє одного почесного члена, ніяке інше внесенє не стояло і не прийшло на порядок дневний, отжеж і дописуватель „Дѣла“ зовсім не мав нагоди в той спосіб констатувати більшість або меншість радикалів на наших заг. зборах. А мимоходом додам також в інтересі правди, що є їїх три четвертини в нашім товаристві. Відень $^{20}/_{1}$ 1892.

Осип Партицкий голова „Січі“.

З сим числом розсилаємо других 8 ст. додатку „Соціялізму“.

---

24 м. м. помер в Стрию товариш наш

БОГДАН БАЧИНСКИЙ

слухач прав на львівснім університеті і член „Акад. Брацтва“

Покійник належав до найрухливійшої части молодіжі радикальної, брав живу участь в наших справах партійних і був головним практичним діячем серед рускої молодіжі в Стрию. Для неї відступив покійник цілу свою коштовну і богату бібліотеку, котра служила правдивою школою его товаришам-гімназіястам. Разом з ними взяв він опісля, підчас студій університетских, видну участь в заснованю партії радикальної, котрої справами живо займався до самої смерти. Від року майже притих... прибитий хоробою. Помер на сухоти.

Д. 23 янв. номер також в Стрию

Богдан Якимович

син руского писателя, щирий наш товариш і також член радикальної партії. Був се характер сильний, непохитний, що вливав дуже користно на своє окруженє і також чимало причинився до розбудженя поступового руху серед молодіжі в Стрию.

Вічна їїм память!

Видавець і головний редактор Михайло Павлик. Редактор відвічальний Іван Франко.
„З Народної Друкарні“ Войтіха Манецкого, під проводом В. Годака.

Рік III. Львів 15 л. февруарія 1892. Ч. 4.

Виходить 1. і 15. л кождого місяця і коштує за рік

в Австро-Угорщині 4 гульд а для заграниці 8 рубл., 12 франків. 10 марок або 2 ½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Редакція. Львів, (ул. Академічна ч. 22.) відповідає тілько за зміст і точний вихід газети. Рукописи мають бути писані правописю Народа. З редактором можна говорити від 11—12 рано і від 3—4 п. об. Адміністрація й експедиція: на ул. Зибликевича ч. 10, в кватирі Івана Франка

ОРГАН РУСКО-УКРАІНСКОІ РАДИКАЛЬНОІ ПАРТІІ.

Політика краєва і загранична.

МОСКВОФІЛЬСКЕ ВІЧЕ У ЛЬВОВІ. Нема нічого злого, щоби на добре не вийшло — каже пословица. Правду сих слів сгверджує також „нова ера“ Енунціяції соймові д. Романчука викликали небувалий доси рух і оживленє межи Русинами. В пресі закипіла горяча полємі́ка, горяча боротьба партійна Як звичайно в боротьбі, так і тут вийшли на верха всі хиби нашої організації політичної, всі слабі боки нашого національного сгановиска. Не промовчано, бачиться, ні одної події від памятного дня проголошеня звісної „програми“, події, котрої ми не оглянули би критично, подаючи усе, що могли, на ві догану або оправданє. Як з мішка сипались докази pro і contra, то в „Галицкій Руси“, то „Дѣлѣ“ та „Народі“, не кажучи вже про інші по-менші часописи, а в доказах тих кожда партія висказувала свої основні погляди, виявляла силу своїх аргументів

І диво дивне! коли ново-єристи: „Дѣло“ та „Народна Часопись“, добуваючи чим раз нових средств на свою оборону, договорились до того, що кинули каменем на політичне вихованє народу і заборонили ему мішатися до політики в боротьбі о рівноуправненє; коли москвофіли, приперті до муру, за увесь рік горячого спору не змогли винайти в свім арсеналі нічого більше понад „посягательство“ на „Народный Домъ“, понад фонетику або „зраду та вѣроломство г. Романчука“, річ скорше приватної етики ніж політики, — одні радикали вспіли подати цілу масу засадничих, тривких аргументів та переконуючою критикою виказати неполітичність політики обох старих партій. Не без підстави можна вже нині зазначити, що на новій ері виграли тілько радикали. Мала числом партія, зложена по найбільше з молодіжи, неактивної безпосередно в роботі публичній, вскорі здобула собі голос і мимовільне признанє серед наших, ба і серед кружків, поза границями нашого краю. Навіть один зі стовпів „нової ери“ в благородній хвилі понадпартійної отвертости і щирого патріотичного обуреня на поджене за ніс народовців певними сферами, — як звісно, пос. Телішевский, бє чолом перед радикалами, називаючи їх одинокою політичною партією в Галичині. В тім мимовільнім признаню своїх і не своїх ми радикали бачимо тілько слушність тої дороги, на котру ми ступили, бачимо тріумф наших основних поглядів і прінціпів!

Побіч заінтересованя і горячих спорів в пресі, другим плодом „нової ери“ було заінтересованє і рух в самій суспільности, що обявився ся в народних „вічах“. Значіня віч для народного розвою, з виємком „Дѣла“ та „Народної Часописі“ ніхто не стане оспорювати, хто тілько бачив коли небудь зібрані маси для наради над спільними справами. На зборах, в громаді, міцніє енергія, кріпшає відвага, проснюється думка, почутє своїх прав. Певна річ, про наші віча без застереженя того сказати не можна, але всеж важні вони тим, що втягають в акцію політичну широкі маси народа, котрий один може дати фактичну силу партії. А скликували у нас віча всі партії, з окрема і вкупі: скликували народовці ніби-віче в формі зборів „Народної Ради“, скликували ми до Коломиї, москвофіли з народовцями в Бродах і Турці і на послідок самі москвофіли у Львові. Як бачимо, віч тих було більше ніж попередними роками. Є то несумнівний доказ поступу.

Очивидно і тут пасувався питанє: котра партія зискала найбільше з тих віч? котра показала найбільшу силу і певність будучности? Особливо пасувався таке питанє по вічу москвофільскім, що відбулося ві Львові 2 февр. і. р. та викликало ріжні погляди і осуд в наших красвих часописях. Сяк чи так, а віче те поважним здвигом народа мусіло заімпонувати і длятого тим більший обовязок приглянутися ему з близька, безпристрастно.

Поки зазначимо наше ставовиско до сего віча і дійдемо до певних виводів, приглянѣмося попереп здобуткам попередніх віч. Почнемо від нашого віча, коломийского. Віче коломийске інтересне і характеристичне попереп усего тим, що непорушувало питань язикових та правописних, в загалі питань, що так скажемо формально-націоналістичних, котрі одні по нашій думці зовсім безпідставно викликують роздор також в політиці. Замість боротись о букви

і формально-національні теорії, ми поставили там справи дотикаючі передовсім інтересів мужицтва, в загалі справи цілого економічного, політичного та культурного життя. Інтелігенції явило ся мало, попів зовсім не було. Заінтересовані мужики, котрі побачили, що їм не мелють, як звичайно, пусто-порожні перори на тему один чи два нарэди, але подають під обраду питання фактичного життя, — самі забрали голос і референували. Віче удалося знаменито, як се признала і „Gazeta narodowa“, котру ніхто чейже не стане посуджувати о які небудь радикалізми; признало навіть і „Дѣло“.

З порядку наступають віча в Турці і в Бродах. Віча ті були спільні, межипартійні, віча уразмоскво-і україноФілів Їх ціха дуже відмінна. Більше число інтелігенції, менше заінтересованя, більше попів. Теорії націоналістичні випливають на верха, спір формальний стає на порядку дневнім. Але що ходило о спільність акції, о усунене роздору партійного, треба було усунути ціхи характерні обох партій. І тому віче заявляєся за виелімінованем теорій москво-і україноФільских з політики, як того хочуть радикали. Одна і друга сторона не вважає на те, що з таким виелімінованем пропадає також raison d'etrê обох партій Найліпшим того доказом пос. Телішевский, котрий, іменно хотячи дійти до солідарности, мусів назвати обі партії безпідставними і неполітичними, а ударити чолом перед радикалами. Трохи відмінним від віча в Турці було віче в Бродах, де о д н а, с т а р а партія, іменно москвоФільска взяла верх. Там уже бачимо, що москвоФіли стараються перевести свої погляди язикові. Склалося мимохіть так як і на зборах „Народної Ради“ у Львові, де проводила одна партія старого стилю партія народовска. Мужики і їх інтереси порушені тілько мимоходом, так і бачимо, що розходиться о мужиків не для обговореня і заради їх лиху, а тому, що треба статистів.. В Бродах дійшло до того, що справи економічні прийшли під обраду тілько завдяки членови нашої партії, д. Павликови і самим мужикам. Аранжери віча — москвоФіли і народовці готові були перейти над ними до порядку дневного.

Коли тепер приглянемося усім вічам, котрі ми що йно схарактеризували, то прийти до певних конклюзій зовсім не трудно. І сліпому кинеся в очі, що там де верх веде тілько одна партія стара, т. є. народовска або москвоФільска, там ставиться на перед питаня, що становлять їх підставу істнованя, отже питаня, котрі власне нас розєднують а погодити не можуть. Виходить, що тоді кождій партії хочеться показати свою перевагу і в тій ціли вона покликуєся на „міліони“ хлопів, щоби на їх плечох видрапатися до тої трапези для лояльнійших з лояльних, що манить властю та усміхаєся авансами. Правдива згода, як се показує віче в Турці, веде до негації обох старих партій і мимоволі до признаня політики радикальної.

Перейдемо тепер до віча москвоФільского. Про его цілі з гора вже не трудно було догадатися. Его аранжери задумали очивидно „викорістати ситуацію“ для своїх, чисто партійних цілей і робили всі приготованя до віча в глубокій тайні. Вже перша відозва, скликаюча віче, разила бомбастичним і фальшивим тоном. Віче мало буги „всенародне“, а до участи в его устроюваню не запрошено навіть про окольодске ані народовців (говоримо про відтінок невдоволений угодою), ані радикалів, котрих самі аранжери віча раді були тілько ex post видати за своїх союзників. Очивидно, що запрошене тих елементів до участи в устроюваню віча мусіло би було мати вплив: на порядок денний, на програму віча, на тон і зміст промов, мусілоби було змінити ввесь характер віча і з д-монстрації вже не лиш антіугодової, але антінародовскої і почасти антінародньої перемінити его на поважний, справді політичний мітінг народний.

Все се ми бачили наперед і розміркувавши обставини, рішили не брати від партії ніякої участи в віču. Нам не хотілося ані робити на віču заколот і боротьбу, до чого мусілоби було прийти, коли би ми виступили були провокуючо, ані також бути вчисленими sans phrase між союзників чи навіть сателітів того круга людей, що скликав в'че, як сего очивидно тим людям дуже бажалося, і як се певно мусіло би було вийти, коли би ми були виступали сумирно. Звісна річ, що ся ухвала обовязувала партію яко таку, не вякучи при тім поодиноких членів виступати від с в о є і о с о б и з промовами на віču, коли би їм се видалось потрібним.

Не думаємо тут давати обширного справоздання з нарад сего віча — випередили нас в сьому щоденні газети Скажемо тілько, що віче було дуже численне; с і м о „Дѣло“ подало число участників на 2000, — по нашій думці було їх може зо два рази тілько. Переважали селяне, і то з повітів бріцского, сокальского, тернопільского, золочівского, бобрецкого. Гірняків та підгірнян було дуже мало. Духовної та світскої інтелігенції було досить, та вона губилася серед натовпу селян. Віче тяглося без перерви від години 9 рано до 6 вечером при страшеннім натовпі в великій салі „Народного Дому“.

Віче отворив короткою промовою голова „Русской Рады“ Б. А Дідицкий, після чого вибраний провідником віча крил. Павликов відчитав довгу промову, немов маніфест віча, що мав бути актом високо політичним і надати вічу характер справді всенародний і умірковований. О. Павликов дуже пильно обминав у своїй промові усі дражливі справи, говорив о Поляках як о братнім народі, заявляв лояльність дінастії і правительству, старався навіть не доторкнутися болька званого угодою і тілько одним словом згадав про істноване нашої партії. Мову его часто переривано окриками „Славно“, але дальший хід віча погріб сі цілковито і затер безслідно сі вражіня.

Не менше дипломатичним був і слідуючий затим реферат дра Добрянского, що мав при-

мо займатися усіми нашими „народними боляками“—партіями, їїх роздором угодою і сподіваною згодою всіх Русинів. Не можна сему рефератови відмовити таланту і отвертости, — звісно, отвертости в критиковаю хиб народовців, а не хиб власного сторонництва. Др. Добранский в тій ціли покористувався всім чим міг: аргументами Драгоманова, так само як і аргументами Телішевского; зробив інтересне відкритє, що в програмі 1848 року було виравді сказано, що Русини є часть 15-міліонового народа малоруского, але не було нічого сказано о відрубности того народа від великорускаго, і дав тим нагоду деяким нетямущим агітаторам посміятися над ідеєю відрубности, хоч тут же додав, що рішати в тій справі повинні тілько вчені язикослови й історики, котрих, очивидно, на вічу не було. Розумієся, що про повстанє сторонництв руских висказав др. Добрянский зовсім наівні погляди: „молодіж 1860-тих рр. під впливом польских повстанців, начиталася Шевченка і зробилася українофілами — і вийшла партія народовців; молодіж 80-их років по поводу „угоди“ відділилася від народовців і зробилися радикалами“. Поминаючи вже, що се друге було хронологічно невірне, бо партія радикальна завязалася ще перед угодою, — сей спосіб поясновання фактів показав найліпше, що дрови Добрянскому ходить о виголошенє промови агітаційної в дусі своєї партії, а не о вияснене річи в той спосіб, щоби можна довести до якої небудь згоди між партіями. Він говорив досить богато о партії народовців, звалюючи на цілий загал тактичні і принціпіяльні похибки угоди, хоч тутже докладно розповів історію славутного зїзду нотаблів в марті 1890 року і те що було потім, з чого виходило, що не тілько загал партії народовців, але навіть люде найблизші дд. Романчукови і Барвінскому не знали о започатій акції, а загал партії запрошено на „згоду“ тілько тоді, коли вона вже була готова. О програмі і діяльности радикалів др. Добрянский замовчав цілковито, — підніесши тілько, що то „люди откровенныи и съ истиннымъ самоотверженіемъ твудящіися въ пользу народа“. З промови дра Добрянского вийшло таке, що одинокий спосіб „згоди“ партій руских є такий, щоби всі перейшли в ряди „старорускоі“ чи „історическоі“ партії.

Та заким іще вся та дипломатична аргументація була скінчена, завдав їїй удар в саме серце др. Антоневич своєю короткою промовою, котрою вважав потрібним відповісти на овацію, що зробили єму селяне при вході в в салю. Др. Антоневич сказав просто і ясно, що „ми лояльні для держави і дінастії, що нам від парляментаризму нічого надіятися, а вся наша надія на цісаря, котрий є екзекутором ухвал тогож парляментаризму“. Крім очивидних пісенітниць др. Антоневич сказав дословнісінько те саме, що перед роком писав д. Барвінский в „Правді“, і тим найліпше доказав, що „лоялісти“ угодовці і „лоялісти“ москвофільскі — ambo meliores, що в прівцінах політичних, чи радше в безпрінціпности політичній між ними панує найкрасша згода. А що суперечка язикова і націоналістична — діло філологів і істориків, значить — по що-ж зібралося віче? Очивидно хіба на те, що, як казав опісля один мужик, участник віча, „найшовся один Русин такий, що хоче нас запродати Ляхам, то ми прийіхали добре накричати на него“. Ну, і накричалиж!

З-тій по Добрянскім промовляв о. Давидяк з Тухлі—дуже гарно, дуже ефектовно, з великим уміркованєм в подробицях, але о чім говоривъ? чи і як ставив те основне питанє, що мало бути предметом віча? По просту зовсім єго не ставив. Говорив також тілько для агітації, для провокованя тихже криків на „нову еру“ та на „посягательства“ на Дім народний“. За те зовсім зрозумілою з того погляду була промова о. Красіцкого з Дурнова, що промовляв зараз після Добрянского. Він сів на старого, з давна випробованого деревяного коника — арлекінади, і забуваючи дипломатію Добрянских та Павликових, чкурнув на поле критики язикової, предкладаючи вічу до осуду вирівки з читанки Барвінского, вирівки з ріжних авторів, пообкусувані, поперекручувані (в роді „пічколупати“, що викликало цілу бурю фарисейского обуреня). О. Красіцкий перший надав вічу єго властивий характер; від єго промови воно перестало бути хоч яко тако поважним збором політичним і на него можна було махнути рукою.

Слухаючи промови дра Добрянского, два члени нашої партії, д. Будзиновский і Франко записалися було до голосу. Сей остатній хотів в своїм власнім імени доповнити промову дра Добрянского, пояснити програму радикальної партії і висказати в кінці своє зачудуванє, як се воно так, що віче хоче ніби робити згоду між партіями, а комітет устроюючий єго не порозумівся попередно з жадною партією, не запросив сюди ті сторони, між котрими мала би бути роблена згода? Задля сего він і хотів при кінці відмовити вічу характеру всенародности і вказати на властивий спосіб робленя компромісів політичних. Та, правду кажучи, вже при резолюціях дра Добрянского, а особливо при промові о. Красіцкого єму відійшла охота промовляти. Тож коли провідник віча завізвав записаних до голосу радикалів, щоби тілько один із них промовляв, і коли надто д. Будзиновский заявив, що він має мандат промовляти від віденьскої групи радикалів і має навіть писану резолюцію до прочитаня, то д. Франко зрікся голосу на користь д. Будзиновского. Д. Будзиновский зачав свою промову тим, чим повинен би був скінчити — апострофою: „Світле віче старорускоі партії!“ Сі перші слова викликали величезний крик, обуренє заколот. Коли буря стихла, д. Будзиновский, заявив, що має предложити вічу радикальну програму. О. Павликов перервав єму, що не позволить розвивати тут ніяких програм. Нова буря криків та гармідеру. Коли і ся з по якій чверть години втихла, д. Будз. почав читати віденьску резолюцію, уложену в

дусі віденьскої програми дд. Будзиновского й товаришів, надрукованої торік в „Народі“. Віче було би може й вислухало еї, та комісар поліції, вчувши слова про скасованє центрального парляменту і ради міністрів, визвав о. Павликова щоби не позволив д. Будз. далі говорити, а то він розвяже віче. Д. Будз. не зражений тим, забирав голос ще раз пізнійше, при рефератї економічнім. Сим разом єму дали виговорити до кінця. Він промовляв знов в дусі своєї, віденьскої програми і мову єго принято оплесками, та коли голова віча визвав єго, щоби дав свою резолюцію до голосованя, він заявив, що позаяк єму не позволено виговорити всего при рефератї політичнім, то він тепер не віддасть своїх резолюцій під голосованє і разом зі своїми товаришами-однодумцями виходить з віча та заявляє, що вони не вважають єго общенародним, а тілько партійним Сим разом обурєнє на радикалів було дуже велике.

Треба зрештою завважати, що з деяких промов на вічу, і з самих резолюцій, принятих вічем усе таки видно, що москвофіли де в чому поступили против того, що вони думали ще недавно. Такий був напр. реферат Дра. Романа Бачинского про загальне, безпосереднє голосованє і відповідна резолюція. Слухаючи єго горячі виводи, нам просто сором було за народовців, котрих в сій справі заткнув за пояс москвофіл — зрештою один із найсимпатичнійших і найдіяльнійших людей тої партії. Правда, аргументи дра. Бачинского за загальним голосованем взяті були майже живцем від нас радикалів, бо, як звісно, з Русинів загальне голосованє поставили в свою програму перші радикали, і москвофіли пішли тут за нами. Вже з сего одного видно, що загальне голосованє в Галичині найживійша політична справа, котра справді скрізь одушевляє власне наших селян.

Нам мабуть ще прийдеся точнійше розібрати ухвалені на вічу резолюції, — тепер же скажемо тілько, яку силу показала партія москвофільска на вічу в користь своїх партійно-егоістичних тенденцій. Москвофіли певне стануть тепер голосити, що вони побідили зі своїми теоріями і що нарід з ними солідаризуеся. І одно і друге — неправда. Що до теорій, то партія москвофільска на вічу більше як коли небудь перед тим показала свою безпідставність. Саму думку про „один народ“ засуджено на смерть в політиці і практичній роботі. Заяви про „государственну измѣну“, слова референтів, що в просвічуваню народу треба уживати чисто народного язика то найліпший доказ, що теорія спільности національної з Великорусами не має найменшого значіня в політиці. Що теорія ся безпідставна і в практиці, на се дало доказ само віче, дарма, що вякрики деяких людей і рутенскі фрази деяких бесідників, навіть селян, хотіли показати що іншого. Ото. коли др. Дудикевич обізвався до віча чисто по російски, вічане, навіть інтелігентнійші єго очевидячки вічогісінько не зрозуміли: коли-ж др. Дудикевич у-другє став говорити по малорусски, то єму так путався язик, що селяне казали: „Ов, щось сей пан кепско говорить по руски!“ Hier liegt der Hund begraben для пропаганди москвофілів серед народу. То-ж далеко розумнійше зробив д. Марков, котрий в своїм рефератї про школи, говорив прекрасно по малорусски, хоть звісно надрукував потім той реферат у Гал. Руси по такому, що „й Німець не второна“. Теорія національної спільности з Великорусами, для політичної партії, за яку себе видають москвофіли, може бути що найбільше средством до відріженя йіх від народовців, з котрими вони яко партія политична зовсім однакові, то є так само безполітичні та безпринціпні, як і наші „українофіли“. Безпринціпність старорускої партії вийшла на вічу на верха мов олива з води. Досить приглянутися славетній „програмі“ дра Добрянского, щоби поставити еї на рівні з „програмою“ Романчука. Перша точка, для політики впрочім індеферентна, обезсилена самими москвофілами, котрі москвофільство зредукували хіба до значіня чисто літературного, до тих вправ язикових, котрі ми бачимо у ріжних „Бодак-Музиків“. В інших точках москвофіли тілько й показали, що між ними й народовцями ніяких ріжниць нема.

Неполітичність показалася ще і в другім напрямі. Москвофіли, котрі на вічу ужили безперечно усего свого арсеналу для бомбардованя „пової ери“, не здобули ся ні на один засадничий, політичний аргумент. Понад „віроломство“, фонетику, „Народный Домъ“ і т. і. москвофільскій мозок нічого іншого придумати не міг. Так і мимохіть прийде тоді в голову питанє: що зробилиби тоті москвофіли з „повою ерою“, колиби п. Романчук не був „віроломний“, а патріоти 48 р. не були впали на концепт вибудувати „Народный Домъ?!“.. А так виратували ся з клопоту.

Др. Добрянскій хвалився, що всі знають хто вони — староруси — є. Але чи змігби на таке питанє відповісти сам др. Добрянский?! Ми тямимо, що якось недавно „Галицкая Русь“ подала статю, в котрій прямо заявляє себе малорускою. „Пусть бы у нас пушки“.. сказано там — а миби возстали за самостійність політичну малорускаго народа і зробили „посягательство“ на єдинство Росії. Малорускій народ — сказано там, то народ окремий, старорусам добре звісний — народ „що вѣрить въ вѣдьмы, мастить дегтемъ чоботы и ѣсть голубцы“. Так сеж — поспитаємо — староруска партія? — Чи може те, що сказав о. Павликов: „ми історична партія“[1]), котра задержала „преданность для св. церкви и восточного обряда, старын погляды (вірить в відьми?..) и напрямы, хоронить старын обычаи и звычан (мастить дехтем чоботи і йість г)

[1]) Покажіть нам хоть одну політичну партію, котра би звалася історичною. Зрештою, попробуйте оголосити в Европі, що ви історична партія,—чи не повстане на те гомеричний сміх. Та ся назва пуста навіть для Русинів, бо і в нашій історії найдете всего, що вгодно, від консерватизму до революції.

любці?.) та має старый розумъ и науку, а ея члены суть старии вѣкомъ и опытомъ"?.. Не хай же нам тепер скажуть, котра з обох заяв має бути політичною основою москвофільскої партії? Сама історичність партії дуже добре пояснена словами о. Павликова, що староруси — лояльна для Габсбургів, стара исторична партія „австрійскихъ Русиновъ".

Як не заімпонували нам москвофіли своіми думками, так не заімпонували вони масою. Тоті мужики, що прийшли з усіх боків краю в такім числі, дали світлий доказ с в о є ї, поки що несвідомої сили, але не сили москвофілів. Крики і підношене рук за нісенітницями нічого не доказують. Знаючи, що їїх покликали Русини зі Львова, вони голосували за всім, що було офіціяльно сказано, не розуміючи впрочім москвофільских тонкостей Темні маси народу не знають ані що то етимологія, ані що таке „фонетика". Так само нашому народови байдуже, чи один чи два народи рускі". Зібраним на вічу зрозумілі були тілько популярні фрази, про „віроломство та „невірство" іті. Зрештою „армія" москвофільска тілько кивала головами роздзявивши роти та дивлячися на порозставлюваних агітаторів, властивих представителів москвофільскої публичної опінії, котрі викрикували власне тілько те, що вичитали в москвофільскім „Страхопудѣ". Але й серед тої маси було чимало людей, котрим просто гидко було слухати канібальских проклонів,[1]) що сипалися напр на Романчука, хоть ті люде добре розуміли, що Романчук зробив зле. Вони, як казали, прийшли на віче в тій надії, що тут інтелігенція погодиться для праці над народом, а почули зовсім на те. На всякий случай велика живість і заінтересоване цілої маси на вічу, показує, що в народі нашім є сила, тілько-ж москвофільскі, як і угодовскі провідники не схотять єї освідомлювати та провадити д л я є ї в л а с н о г о д о б р а.

Ми приглянулися москвофільскому вічу з усіх доків — тепер скажемо ще на скілько віче показує зміну ситуації поміж Русинами в Галичині. Нова ера покликала одну маленьку частину рускої інтелігенції до правительственної трапези. Така ласка для одних не могла подобатися другим, що остались на леду. Адже-ж вони ще лояльнійші від тамтих — чому-ж і на них не глянемо ласкавим оком?

Тими, що так обурилися, були москвофіли. Вони піднесли зразу крик яко партія, але видячи, що правительство і народовцям нічого не дає, кинулись до пропаганди солідарности, щоби ловити до себе людей та нарід і здобувати в той спосіб силу; та рівночасно маркували на вічах, де мали виключно перевагу — свою окремішність. Так робили і народовці-новоєристи. На поміч кликали одні і другі „армію" мужиків. Є то образ чесних прогонів інтелігенції рускої до „раю" по карках мужицких.

Нині бачимо, що правительство надто холоднокровно обіймається з ново-єристами, бачимо по тім, що число москвофілів збільшилося. Через те орган москвофілів лявірує і показує безосновність москвофільства, але наближує витворене з них і невдоволених народовців партії консервативної, з котрої вибється частина руссофілів, з політичною програмою, зовсім супротивною теперішній політичній програмі москвофільскої партії.. Москвофіли добувають іще остатних средств, щоби вдержати одностайність партії і в боротьбі з „ново-єристами" виставляють якусь окрему ціху. Та ціха „один народ". Як бачимо, буква „ъ" і „ы" — а з другого боку „і" фонетичне сталися средствами до боротьби о „удержавнене" ..

Народовці показали, що вони не в силі розбити москвофілів, напротів вони робили увесь час „новоі ери" в користь москвофільскої партії. Звязані з правительством, вони не будуть могти і далі боротися з москвофілами, бо тратять інтелігенцію а не в силі притягнути мужиків Для мужиків треба подати такі уступки, котрих правительство, опираючися на висших кляєах, ніяк признати не може. Не може і держати при собі такої партії, що виставляє надто демократичні прінціпи. Доказом того п. Телішевский, котрого сейчас, як тілько виступив против „новоі ери", зроблено радикалом.

Москвофіли вже в вигіднійшім положеню. Яко опозиціоністи, вони лекше зможуть притягнути мужиків на свій бік, бо їїм і лекше поставити радикальні жадання.

Але на дорозі стоімо ми...

Нам не можуть бути сімпатичні ані народовскі, ані москвофільскі заходи. І одні і другі втягнули до політики теорії, котрі з політикою немають нічого спільного. Тоті теорії то средство неслушного роздору і доки обі партії невиключать їїх з політики, дотя не може бути мови про спільну політичну акцію. А що виелімінувати тих теорій з політики вони не схочуть, се ясно, бож власне тоті теорії то raison d'être їїх істнованя. Під їїх знаменем вони і бють ся о перевагу.

Коли поставити засадниче питане, яке є средство на „нову еру" і виключне москвофільство, так як воно виявилося в Бродах і у Львові (а в пресі критикою н. Телішевского) — то відповісти лехко. Вся праця нашої інтелігевції, без огляду на партії, мусить розбитися, коли не стане за нею „армія", той мужик, всіми визискуваний, котрий зрозуміє тілько те, що тісно звязано з єго інтересами, впрочім добавимо, інтересами не тілько економічними, й але політичними і культурними. інтересами, що в суті річи тісно звязані з собою. Нині москвофіли можуть зискати і тоту армію, чому народовці перешкодити не можуть.

Можуть тілько радикали.... Хто се розуміє, зрозуміє і виступи наші і цілу нашу тактику партійну.

Радикали не подумають навіть помагати обом старим партіям в їїх егоістичних заходах.

---

[1]) Зрештою, треба завважати, що в тім згляді віче москвофільске то була тілько достойна відповідь на те, що народовці викрикували против москвофілів, на припоминальних зборах „Народної Ради" в тій самій салі „Народного Дому".

Противно, о скільки москво або українофілам іде виключно о те, щоби при помочи етнографічних теорій, примішаних до політики і при помочи визискаиого хлопа здобути перевагу в ласках правительств. — ми мусимо виступити яко рішучі противники. Наші змагання до як найширшої демократизації політики і т. і., заходи, котрі одні можуть дати силу нашій нації в загалі і особливо робучим класам нашого народу — виложені мужикам, мусять цілі маси прихилити в користь радикалізму. Ми чули вже на вічу у Львові, як деякі мужики казали на слова тов. Будзиновского про викуп землі для народу, що сей перший сказав розумне слово... І коли се зрозуміють щирійші патріотизму у нас і загал мужицкий, тоді і випадуть „ново-еристам“ аси з рук, а москвофілам їх армія, а вічі львівське буде їх остатним тріюмфом, нагадуючи поломінь, що перед тим, нім потасне, ще раз бухає з своїх грудей могучим блеском послідних промінів.

І тоді зможемо сказати, що з „нової ери“ не тілько в пресі, але і в суспільности зискали одні ми, радикали...

Справи суспільно-економічні.

ДОГОВОРИ ТОРГОВЕЛЬНІ. Дебата над договорами торговельними в парляменті віденьскім вже скінчилася. Договори з Німеччиною, Швейцарією, Бельгією та Італією принято великою більшістю голосів (з Італією 123, з іншими більш. 212 голосів) помимо завзятої опозиції особливо Молодочехів, а там і антісемітів та продуцентів вина, котрі через уступки Італії понесуть справді великі втрати, так само як і винарі німецкі. Дня 2-ого лютого війшли тоті договори в житє.

Преса европейска вже від довшого часи пише про договори. Ми однак умисне здержалися аж до покінчення дієкусії в парляменті, бо сподівалися, що вона подасть вірне зеркало, чим власне суть тоті договори в розвою европейских відносин. І ми не помилилися. Особливо кидався в очі певна двоістість і в становиску, яке заняли поодинокі групи парляментарні, і в способі аргументації, котра оберталася то коло питань чисто політичної натури, то знов переходила на поле економічних інтересів, інтересів, що, здавалосьби, одні повинні рішати в таких справах, як договори торговельні. Правительство австрійске не таїло ся з тим, що єму ходить о політику, як се показує особливо конець промови офіціяльного речника правительственного, міністра Бакегема. Так само і ліберали німецкі, представителі великого промислу в Австрії, боронилися мотивами політичними а їх викривлене з неспевности лице сіяло удаваним пожертвованєм для ідеї посланництва держави австрійскої. Напротів антісеміти нападалися устами Гессмана і Ліхтенштайна тілько на інтереси економічні, виразно зазначуючи, що вони не знають, чому тут примішувати ще політику. Одні Поляки хвалили консеквентно трактати як з економічного, так і політичного становиска.

Той хід дієкусії зрозуміємо зовсім ясно, коли приглянемося близше договорам торговельним.

Про політичне значіне трактатів ми богато говорити не будемо. Доволі погадати собі, які держави звязалися сими договорами, щоби зміркувати, що вони суть тілько иною, економічною формою тридержавного союза. Союз набрав через те нової сили; зі слова, з пустословної умови він став ся тілом, одностайною економічною територією, звязаною найсильнійшими ланцами, які існують, ланцами спільного жита промислового та спільних інтересів. Тим різниться тридержавний союз Капрівіого від тридержавного союза Бісмарка, хоч оба вони мають однакову ціль. Союз Бісмарка йшов против Франції за Ельзас-Лотарінгію та против Росії за панованє на балканскім півострові; виключене Франції в договорі і умови торговельні з Сербією і Румунією, що не забаром рішатимуться, суть доказом, що теперішний канцлер німецкий грає також на дудку Бісмарка, тілько о цілу октаву висше.

Але для нас далеко важнійше економічне значіне договорів. Важнійше хочби тим, що договори сегорічні середньої Европи розпочинають нову еру в розвою відносин економічних. Доси поміж нашими, континентальними державами стояли незвичайно високі цла, спинюючи мов китайскі мури розвій інтернаціонального капіталізму. Так принаймні говорять деякі економісти і публика. Було се но їх думці некорисно і тому з радістю треба повитати новий крок на шляху „вільної торговлі“. Протекціонізм — кажуть вони — витворив Бісмарк; от він перенав і народи відтхнуть свобіднійше. Слава Капрівіому, що зірвав з давною політикою протекціонізму в користь свобідної торговлі!“

Та на жаль з тими думками згодитися не можна. Правда, що давнійше була ера високого протекціонізму; правда, що договори торговельні Капрівіого суть кроком на шляху свобідної торговлі — але не правда, що протекціонізм „витворив“ Бісмарк; неправда, що поступ в вільній торговлі „витворив“ Капрівіо — як також неправда, що протекціонізм спинює розвій капіталізму. Противно, протекціонізм є так само средством до розвою великого промислу і товарової продукції, як і свобідна торговля з тим застереженєм, що вони виключаються взаімно, т. є. що там, де добрі для розвою промислу цла, там зле знесене цла і на виворіть. Думку тоту зрозуміємо добре, коли приглянемося близше механізмови сучасної всесвітної продукції і торговлі.

В теперішній анархічній продукції істнує безнастанна боротьба; bellum omnium contra omnes — як казав Гоббес. Єсть то боротьба укрита, тайна, але тим страшнійша, що сі труни гинуть поволи, незамітно, вимуть мов ростини та всілякі організми під брутальною рукою боротьби о істнуванє в природі. Гинуть очевидно ту і там слабші, бо і комуж тріюмфати, як не міцним та дужим?

В житю суспільности боротьба тота має свої спеціяльности, принаймній що до декорації. Бють ся капіталісти, продуценти-властителі средств продукційних та купці,—стріляють на себе не мавліхерами і не порохом, але товаром, продуктами. Добірність оружя і евентуальна перевага залежать від дешевости товару, т. є. від того, чи продуцент має більші чи менші струменти, чи більше або менше людей працює на его заводах і т. і. Пляцом бою є ринок. Там відграваєся тота заразом

драма і трагедія, від котрої затежать життя цілих тисячів робучого люду.

Така сама боротьба як в самій суспільности, істнує також поміж суспільностями. Наколиб всі суспільности були собі вже рівні, то тоді не булоб боротьби, бо кожда суспільність продукувалаб тілько для себе і сама споживалаб на здоровє. Та на жаль так не є. Коли приміром Англія дає якийсь фабричний виріб за 1 рублєвий, то в нас за те саме требаб заплатити в двоє або в трое більше. Отже Англія посилає свої вироби тут, або в загалі до країв, що низше стоять, і там на ринку побиває „виріб краєвий". При такій „вольній торговлі" вироби краєві не оплачуються, паде промисл, нидіє суспільність, люде руйнуються і свобода інтернаціонального капіталізму не виграє нічого.

Тількож біда, що в боротьбі люде придумали средства оборони; в боротьбі суспільностей — протекціонізм. Держава каже: „Позаяк нам на серці лежить доля наших ткачів, слюсарів, цукроварників, хліборобів і т. і. то ви, чужі пройдисвіти - капіталісти, коли хочете у нас продавати, заплатіть відшкодоване". В той спосіб через ціло ціна між товарами вирівнуєся; кулі вже з однакою силою несуть і „національному" промислови нічого боятися лютої боротьби з чужими.

Але тут дасться запримітити ще один важний бік сеї оборони. Передовсім треба поспитати: „Хто платить за неї?" Краєві капіталісти, позбувши ся тяжкої конкуренції з чужими, починають двигатися в гору. Їм вже нічого боятися чужих. Коли давнійше треба було правити за якийсь товар 10 гульд., то тепер через ціло 1 гульд. можна правити за той самий товар до 11 взр. Починаєся отже новий рух. Богацтво національне двигаєся. Торговля росте. Продукція товарова підноситься.

(Далі буде) Евг. Левіцкий.

АВСТРО-РУСКІ СПОМИНИ (V. Далі). В кінці юля я виїхав у Галичину з одним молодим приятелем, котрого я буду звати Х. Б. Ми поїхали на Радзівілів, щоб оглянути Почаїв. В Почаєві ми надивувались на єдину в православній Руси не темну церкву (перероблена з уніятскої), на мужицкі костюми на фресках церкви, котрі представляють чудеса почаївскої богородиці, на мояаха, котрий росказував нам, як недавно трохи не згоріла чудотворна ікона, котра між іншим, по легендам, втупає й пожари. В Бродах на австрійскій митниці, случилася з нами пригода.

Галичина безспорно зостаток Польщі, з державного погляду і тому не дивно, що тут Поляки - чиновники поспішаються помститись над „Москвою", над усяким „Москалем", котрий попадеся їйм у лапи. А митниці так і навмисне зроблені на те, щоб надокучати людям. До того - ж звісно, що галицко - польске чиновництво рекрутуєся з раси, котра і без того рада показати свою важність над підлеглим чоловіком. Через те нема в Европі митниць більш нудних і надойідливих, як галицкі, хиба російскі.

У нас же в багажі було таке, до чого безпремінно мусіли причепитись польскі митарі. — а власне багато книг російских і українских. Я віз чимало кієвских видань етнографічних і популярних, щоб роздати їйх по австрійскій Русі. А мій спутник думав, проїхавши по тій Русі, податись через Молдавію в Одесу, а звідти в Крим, де думав зоставатись місяців 2 - 3, то й узяв собі, окрім всього іншого „Отечественныя Записки" аж за 2 роки тоб то 24 досить товстих книг. Окрім того мав він щось 2 - 3 фунти чаю і на решті величезну сокиру, бо, як Гладстон, рубав для гімнастіки дрова. В Кіеві, як ми вкладались, я єму казав, що буде з ним на галицкій митниці прогода і обіцяв говорити за него (він не вмів ні по польскому, ні по німецкому) про чай і навіть про книги, але за сокиру відрікся. „Ми непремінно будемо московскими агентами в очіх польских чиновників, — казав я. А тут сокира... Як я вневню йіх, що ви дрова в Криму будете рубати?!"

Сокиру Х. Б. заховав так у скрині, що до неї не дійшли, а чай і книги побачили. За чай взяли якусь величеньку плату, а перед книгами стали. „На що пану тілько книг? — питав чиновник, коли се другий показує єму, що і в мене повна скриня книг. Почалась розмова: куди ми йідемо? — В ріжні місця славянскі, кажу. „На що вам стілько книг?" — Одні до читаня, другі, що б роздавати „А чи не можна відіслати ті книги direct куди в інше місце, а не в Львів?" — Не можна, кажу. І т. д. і т. д.

Тим часом коло наших книг зібралась купа чиновників і слуг. Пойізд ішов ще за дві годині, і нам і чиновникам було багато часу, то можна було гаяти. Один із залізнодорожних слуг, очивидно Русин, взяв у руки одну з моіх книг і став читати голосно заголовок: „Народныя южнорусскія сказки", засміявся довольно, роскрив книгу і став читати, усміхаючись.

„Ну, так що ж буде з книгами? питаю я чиновника, на вид важнійшого. „Ми не можемо пропустити, каже. Хто єго зна, що там у них; може що небезпечне". „Але - ж у вас конституція, кажу. То від вас що небезпечне може прийти в Росію, а де вже Росії небезпечиги вільну Галичину!" „Я не можу пропустити, каже; хиба начальник". „Ну, то скажіть начальнику, що є у нас такі то й такі книги, а ми пождемо до пойізда, — кажу я і, обернувшись до Русина - прислужника, прибавив: завяжіть, будьте ласкаві, скрині," — і ми пішли в буфет обідати.

Трохи згодом приходить Русин - чигатель і пита: ви до Львова? — До Львова. „Давайте за багаж стілько-то". Я даю. Русин приносить квіток. Далі дзвонять, і ми йдемо до вагонів. Бачу — Русин везе наші скрині до багажового вагона. До мене прибіга суворий Катон з митниці і пита: „А якже буде з книгами?" „Вже скінчено, кажу я. „Хиба нам говорив з начальником? з тим паном, що з усами, — показує на якогось пана віддалека. „Ні кажу".

Катон сам побіг до пана з усами, а Ру-

сни тим часом пха наші скрині в вагон. Бачу я, Катон показує на нас руками. Бачу і міну і жест обома руками начальника, котрі значили: „Idź pan do djabła!“ Катон нертався на зад, я віддаю єму салоновий поклін і вскакую в вагон. Поїзд двигаєся.. ми благополучно прибуваємо в Львів куди мусіли на тойже час прийіхати з Відня Галичанин О. Т. і Українець С. Подолінский, з тим щоб у купі з нами йіхати в Гуцульщину.

Прийіхавши у Львів, ми, звичайно, пішли на Бесіду, читати газети, але ні до кого зі Львовян я поклав собі не ходити й розмовляти з ними як найменше. На Бесіді встрічні Правдяне самі зачіпали спорні пункти. Я відповідав, що скінчив свої спори з Правдянами і буду виступати проти них тілько тоді, коли вони будуть говорити від имені всіх Русинів-Украйінців, а тепер прийіхав шукати, чи не ма в Галичині других людей, з котрими нам можна працювати для народа без спорів. До нас у готель, заходив Волод. Ганкевич; я лишав его сперитись з моім молодим товаришем, для котрого species hominum — narodovius Leopoliensis була дивоглядною,

Одного дня Х. Б. заспорився з Ганкевичем про те, як дивитись на засудженого в кріминал. Ганкевич доказував, що признаний судом злочинець є непремінно лихий чоловік, котрому не можна ні спочувати, ні помогати, — котрого не слід жаліти. Х. Б. проводив гуманні погляди на „злочинця“, звичайні в Росії ще з 40-вих років, і дивувавсь, як Ганкевич будучи людиною університетского виховання, може таке говорити. Я замітив, що власне Ганкевич, як львівский докторанд прав. так і мусить говорити, — коли се хтось сильно стукнув у двері, і за тим в наш нумер вбігли О Т. і С. Подолінский, з котрих остатній, побачивши Х. Б., зараз же почав з ним боротись, поки оба не попадали до долу, чим перелякали Ганкевича та трохи й мене Се вони пробували силу після того, як остатній раз боролись в гімнастичному залі в Київі, назад тому півроку.

На запит: що нового в Відні? прийіжжі показали брошурку „Парова Машина“ і скоро С. Подолінский почав сі читати. Видно було, що він був сі автор. Скоро С. П скінчив читати ту комуністичну казку, спитав нас: що ми про неї думаємо.

Я поглянув на Ганкевича. Той замітив щось про два-три вирази. „А проти змісту нічого не маєте замітити?“ спитав С. П. „Нічого“, відповів Ганкевич „А ви що скажете? спитав мене С П. „Я про ідею казки нічого не буду говорити. Тілько я не дуже великий прихильник проводу складних соціальних ідей в казках, Утопіях і т. п. Тут не показуєся того, що перше приходить в голову, а надто простому чоловікові: як дійти до певного ідеала, намалюваного в казці, в сні, в балеті.

Тут Ганкевич замітив, що час іти в Бесіду, що там будуть цікаві гості.

Ми пішли і помалу розмова звелась на наші рокові спори з Правдянами. Я підтримував розмову тілько, щоб дати другим повід говорити. Особливо хотілось мені, щоб О. Т., як Галичанин, поговорив з народовцями. „Що-ж ви хочете, щоб ми приставали до соціалістів? спитав Ганкевич, котрий звичайно в розмовах один на один брав середню ноту між нами й львівскими народовцями. „Я знаю, що ви не соціалісти, — казав я, — але, коли ви звєтесь народовцями, то б то демократами, то будьте хоть індівідуалістами, та все таки правдивими, чистими демократами а до того й поступовцями, а не йдіть на службу австрійскій клерикально-магнатскій партії. І на теперішньому австрійскому політичному грунті є що робити демократу-поступовцю, навіть коли він не комуніст і не пристає до соціалістів. „Перепрашаю, — сказав тут Олександер Огоновский. Розмова для мене дуже інтересна, але я мушу йти до дому; я тілько що вернувся з села і покинув жінку саму. Знаєте, жінка молода, — сказав він до всеї публики з осібною усмішкою. Всі засміялись тією ж усмішкою....

„На що ви сказали, що можна бути демократами, хоч не соціалістами? спитав мене гостро С. Подолінский. Аже-ж консеквентний демократ мусить бути соціальним демократом!“ „А коли-ж і в більше освічених сторонах, ніж Галичина, богато є демократів не соціальних. Тепер добре було б і того, коли б кожда поступова партія давала хоч те для поступу, що лежить в сі имені, в програмі, то скоро наступив би час і для соціялізму“.

С. П. з сим не згоджувавсь, але-ж, коли я єму сказав, що не вже-ж мені було потребувати напр. від Ол. Огоновского, щоб він ставав соціальним демократом, то й він засміявсь. „То з ними просто нічого й часу гаяти, сказав він. Треба починати працю з іншими Галичанами“. „З якими?“ „А ось з Січевиками. Ви б тепер не пізнали Січі; там усі тепер соціалісти“. „Так скоро люде не переміняються“. „А ось же переминились. Ми вже вмовились з О Т. про видане соціалістичної газети украйінскої в Відні. За тим тепер і йідемо в Росію, щоб зібрати грошей та знайти кореспондентів для газети“.

Сей новий проект руйнував перше вложений, що б йіхати всім дивитись на Гуцульщину по обидва боки Карпат. На ренті вмовились на половині: усі йідемо в Станіславів, звідти в горн до батька одного Січовика, потім у Галич дивитись народній мітінг, зібраний товариством Качковского, а потім О. Т. і С. Подолінский йідуть у Росію, а я в Буковину й Угорщину.

(Далі буде) М. Драгоманов.

Наука й штука.

ШЕВЧЕНКОВІ ІДЕАЛИ І УКРАЙІНСКА ДІЙСТНІСТЬ [1]) (Приевячую завзятим борцям

[1]) Реферат прочитаний на роковинах Шевченка 1891 р. в невеличкій компанії молодих Украйінців.

за дорогі нам ідеї дд. Чудакові і Non-ego). — І. Тридцять літ прийшло вже з того часу, як замовкло віще слово нашого кобзаря; певне, це такий довгий час, що, здається, нема чого й розмовляти про думки Шевченка, про его ідеали та про его значіня: здавалось би, що всі ці питаня занадто вже ясні, що ми маємо на них зовсім недвосмисленні відповіді; здавалось би так ще й через те, що ім'я Шевченка стоїть на прапорі українского руху як в Галичині, так і у нас, що на закиди безпрограмовости народовска газета „Діло“ відновідає показом на Шевченка і каже, що вона має его ідеали[2]) і т. д. Так це все здавалось би, кажу, коли б ми мали діло зо звичайною людскою логіков. Але не так воно є справді. Перш усього ви спостережете щось непевне в тому, що люде найріжнороднійших переконань покликаються на Шевченка, кажучи що їх власне погляди засновані на думках великого українского поета (щоб не ходити далеко за прикладом, ми нагадаємо тільки інцідент з промовами дд. Вахнянина і Ев. Левіцкого на торішніх Шевченкових роковинах у Львові, коли й. д. Вахнянин свої вузько-національні погляди і д. Левіцький свої радикальні — засновували на творах Шевченка[3]). Як видно з 4-го тома „Громади“ (стор. 103-107 і 113-116) таке крутіня з Шевченком далеко не є новина в Галичині, хоч почасти було воно й в російскій Украйіні (див. стор. 102-03 і 108-109). Сам Драгоманов в своій славній статі „Шевченко, украінофіли й соціялізм“ зовсім ясно показав, хто такий був Шевченко після своіх думок, і можна було б думати, що після так недвосмисленного і непробематичного розяснення ніхто не схоче ховатись за великого українского поета, повязуючи ему свої клерікальні і в загалі ретроградні думки. Але сталося не так: і тепер Шевченко стоїть якоюсь ширмою для всіх, хто не має сміливости говорити в д свого власного імення. Це дуже дивно і показує тільки, на якому низькому ступіні самосвідомости ще й досі є галицка (та й українска) інтелігенція: за тих 12 літ, відколи надрукована статя Драгоманова, укр.-галицка інтелігенція не вспіла зрозуміти думок сі. Нижче я думаю більш докладно поговорити про причини цеї сумної появи духового житя нашої інтеліґенції, а тут тільки скоиститую факт, що ще й досі в більшости фраза про Шевченкові ідеали являється тільки фразою, за котрою ховається повна несвідомість, що таке ці ідеали в своій істоті, фразою, котрою люде ретроградного напрямку хочуть закрити свої власні думки, висовуючи перед себе авторітет Шевченка. Коли ж цей вираз „Шевченкові ідеали“ може служити для такої неблагородної цілі, то з цього ясно виходить, що загал інтеліґенції не знає, що таке Шевченкові ідеали і чим власне вони розріжняються від буржуазно-шляхетских. Тільки з цеї несвідомости можна зрозуміти відношеня до промови д. Левіцкого, котрий показав, які суть власне ідеали Шевченка. Коли-ж така несвідомість галицкої інтеліґенції є справді (а в цьому після сказаного висше сумніватися не можна), то значить далеко не буде зайвим пригадати справжні думки Шевченка і зірвати маску з тих добродіїв, котрі ховаються за імям Шевченка і тільки компромітують его, бо с е б е і с в о і думки ідентізують з Шевченком і его думками.

Тай для тих, хто далекий від такого приниженя великого поета, яке звичайно уживається ніби то поклонниками его, не може бути некористним і неприємним хоч раз в год ясно змалювати собі величній образ мужицкого поета, згадати его щирі сльози за долю рідного люду, і помянути его „не злим, тихим словом“, як він сам бажав того. Мені здається, що звернуться хоч інколи до области чистих ідеалів, навіть не думаючи про те, чи швидко можуть вони перейти в дійстність, піднестися до них духом — мені здається, що такі моменти ніколи не пропадають даремне. Та анатія, котра тепер всюди панує, робить такими дрібязними всі наші бажаня і всю нашу діяльність, що пригадати собі і поставити ясно ті великі цілі, до котрих прямували мученики ідеї, — може розбудити нас і повести терністим шляком боротьби за кращу будуччину. Така постанова ідеалів, таке пригадуваня великих цілей тим користнійше для нас, російских Украйінців: воно для нас потрібнійше, ніж для кого иншого. Ми, молоді Украйінці живемо під виливом умовин загально-російского житя, а в Росії тепер серед інтеліґенції і серед інтеліґентної молодіжі з окрема, панують ті два напрямки, котрі Щедрин охрестив назвою „восьмидесятники“ и „толстовцы“. Та нитка, котра вяже ці два несходні напрямки[1]), може бути схарактерізована старою формулою (над котрою смівся Щедрін ще в кінці 70-их років): „наш час не є час широких завдань“. Таке пагубне звужуване всеі людскої діяльности, певне, не може мати користних наслідків: всі намір людей, навіть щиро бажаючих поліпшеня сучасних умовин житя, зводяться на зміну яких-небудь незначних дрібниць (бо „наш час не є час широких завдань“), а коли ще до цього долучиться „непротивленіе злу“, то уся добра діяльність зведеться тільки на ліпший (та й то хто его знає, чи ліпший) устрій свого власного житя вже без всякого заміру осущити якісь соціальні чи які другі „утопії“. Ніхто, я думаю, не може сумніватися, що коли б цей настрій російскої[2]) молодіжі сучасної перейшов до молодіжі українскої, то тоді ні про яку діяльність не можна було б і згадувати. Дивного ж в такому переході не було б нічого, бо, як я вже сказав, живемо ми в однакових умовинах житя і загально-росій-

[2]) „Безпрограмовість народовців“ Евг. Левіцкого („Народ“ 1890 р).

[3]) Див. ст. Павлика „На чий млин вода“ „Народ“ 1890 р. ч. 8.

[1]) Нагадаємо, що Щелгунов під „восьмидесятниками“ розуміє людей-егоістів, живучих тільки для себе, а під „толстовцами“ — людей, котрі бачать лікарство проти всього зла в моральному самоудосконаленню.

ська реакція має і на нас не менший вплив, як і на російську молодіж, тим більше, що з одного боку в українських напрямках є вже й тепер щось трохи подібне до формули: „наш час не є час широких завдань“, а з другого боку — наша молодіж і так показує дуже мало активности, так що, я думаю, була б рада знайти раціо своїй апатії в якій небудь ідеї морального саморозвитку, або що. А нам навпаки іменно треба памятати, що „наш час (наш український) є час“ коли не „широких завдань“, то „широких думок“, що коли нам практична дорога загорожена, то ми повинні виробити собі новий теоретичний світогляд, повинні заразом приготовити той момент, коли ми можемо рішуче виступити, як нова сяя партія. От тому-то, по моїй думці, і треба нам звертатися до того, що нам лишили в спадок наші попередники, і брати з тої спадщини все, що тільки відповідає справжнім потребам цілого поступово-демократичного українського напрямку, певне, „не сотворяя собі“ ні з кого „кумира“ і підходя чи до нього з крітіков гострого аналізу.

(Далі буде) Е. С.

Полеміка й дописи.

СЕКТАНТИ-УКРАЇНЦІ в СИБІРІ. (Далі). Всіх арештованих падаю до іркуцького губернского суду; 23 вересня сього 1891 року слухано справу; Померанцев, Андріянченко і Хведорів мали від уряду заборонників; Морєів, як населенець, мусив боронити себе сам. Померанцев обвинувачувався за напад та прилюдну образу архієрея під час церковної одправи; свідками проти Померанцева були самі урядники, — людей простого стану слідник овсі чомусь не питав. Свідки оті так порачили в надаваній їйм ролі, як не мкнулось і генерал-губернаторові, заряжавши слідство, — доводили на приклад, що Померанцев не тільки образив владику словом, а замірявся ще й кулаком; Померанцев, нібн вбачаючи такі послідки, зумисно прохав генерал-губернатора бути свідком сго слів, а не вчинку; сам владика не потвердив доказу, не відповідного безсторонній дійсности.

Проти Андріянченка нічого нового не спромоглись вимизкувати, крім уже звісних нам зурвних чуток, потвердити ко-трі суд не мав ніякісіньких причинків. Але тут спогадали про бесіду з архієреєм 2-го числа лютого. На запит слідника, владика писав, що Андріянченко рівняв себе до Христа, врікав православну церкву Вавилонскою блудницею, менував ікони ідолами, і що на його, владичну думку, належить до секти шалопутів. Від слів „Вавилонска блудниця“ Андріянченко одрікався.

Проти Морєіва не було і таких причинків; арештували його переважно як населенця, без довгої мови і зайвих уваг: арештувавши, почали шукати провин, — а чого-ж не знайдеш, шукавши? Лиловский священник, з голосу селян, доводив, що Морєів викликав проповідями і розвів секту, що до його ні про які секти в селі не чуть було. Що то за секта й на чому засаджувалась вона — не мовлено а ні слова, — та суд і не зацікавлювався такими питаннями. Зводили на його тако-ж — і це найтяжча провина — паругу над святощами церкви. В чому-ж вона проявилася? А в тому, буцім Морєів, одхиляючи лиловску крестянку Мавру Якимову від шанобн ікон, тикав пальцями в образи й казав, що один походить на брацького (бурята), а другий на жида. Ніяких свідків на користь отого доказу при справі не визначено. Морєів одрікався від такої події, а покази на руч Морєіва (такі наприклад покази крестянки Марії Малової) суд знехтував. Що-ж було справди? А було ось що. Натхнутий словом евангельским, Морєів, де тільки мога, проводив те слово межи селянами, вказуючи правий шлях людского життя і осуджуючи хибний; він розповсюднював ідею братніх взаємин у громаді, спільної замоги, моральної здержности, ідею любови Христової, котра б осіняла всіх і кожного; доводив, що без любови тієї не можуть ні ікони, ні церкви, ні поминки, ні навіть молитви; що всякі зувнішні вияви дійсні тільки під умовою чистоти і світла духового; любов є — добрі діла, без них нема ратунку чоловікові — ось що проповідував Морєів.

Проповідь ця про те придбала чимало ворогів проповіднпкові; дійшла чутка й до священника: остатній кілька разів просторо розмовляв з Морєівим і в його поглядах не вишукав нічого противправославного; з такого розуміня він заборо-

---

[2]) Під назвою „рос. молодіж“ треба розуміти молодіж не тільки велико-руских міст (особливо університетских), але й українских (Київа, Харькова, Одесси і др.). де теж серед молодіжі не українского напрямку ми можемо примітити нояви, мабуть такий самий характер, хоч і не так розвинені.

няв Мореіва і перед громадою його ворогів-доганників. — „Те, що він проповідує, — казав священник про Мореіва, — все з евангелії, а зглядом вчинків — він є перший чоловік у селі.“ — Чим-же зясніть після цього покази, висловлені священником слідникові? А певно тим самим, від чого іркуцькі заборонники довго вхилялися оправляти в суді вин менованих кліентів; а може і моральною беззасадністю. Як би там ні було, а чудно, і дуже чудно. Коли Мореів розвів секту, то чому не було доти ані якісіньких вказань в урядових паперах? Ить ми знаємо, що об кожній сектанскій появі завчасу ведуться найпильні розшуки. А коли цього не сталось, то як же і в чому винувати Мореіва? На підставі якого закону, хоча-б то був навіть і закон хижацький, можна брати до тюрми чоловіка, в надії пізніш чи раніше вишукати забажані провини, поздоров Боже лжесвідків чи доносщиків?

За доносщиками не стало діло й тут. В головній ролі виступили миройід Озерков, мавший не трохи уваг для такої ролі, та сільский писарь Іван Козлов, да вній ворог Мореіва, нераз обличений їйм за свої вчинки, пьяниця й негідник. Раз Козлов узявся прочитати апостола в церкві, — а сам пьянючий-препрьянючий, ледве на ногах держиться, через силу-силу язиком ворочає; от і читає; „Братіє, не упивайтеся вином, в нем-же єсть блуд... Народ як рачки не лазить, слухаючи, — спокуса та сміховина. Вийшли з церкви; Мореів стрів читача й каже: — „Іване Йвановичу, а що то ви таке читали нині; до чого воно йдеться?“ — і почав дорікати прилюдно за безвстидність його поводин. Козлов не забув цього випадку. По арештуванні Мореіва, іркуцкий слідник Серебреников приїхав був допитувати селян, але так навантажився дорогою, що ледво вліз до збірної хати. Цим зараз і скористувався Козлов: він вів слідство, опитував навманя, записуючи на вільготі, що тільки душа бажала. Отаким то робом і явились покази, вимусовані під виливом дрібного почуваня помсти; з отакого то поводу виродилася потім наруга над святощами церкви, звалена на Мореіва.

Суд у Сібірі — треба знати вам, панове читачі, — вироблено овсі на інших початках, ніж по останній Росії; судді засновуються єдино на причинках, котрі вистаче слідство, і ні про який перегляд чи провірку не пеклуються; свідки до справниці не викликаються; судового переслідства не буває; підсудний не має ніякої спромоги одхилити причинки, проти його зібрані, — а мусе гинуть без воротня; Мореів, як поселенець, опинився ще в гірших обставинах. — „Ікона не дасть ратунку, але й не завадить, — захищався був він: — Чи мав же б я який глузд наругуватися з ікон?“ Суд пустив мимо вух оту мову; на заяву, що слідство велось з порушінням всякого закону, не звернув жадної уваги; прохання опитать свідків, указаних Мореівим, не вдовольнив, як нехтував в загалі всі ті свідницкі покази, котрі сприяли підсудним.

Григорій Хведорів, крестянин села Грановщини, Іркуцькоі губернії, 26 літ, висловлювався буцім перед кревними проти православної церкви; провина ця стояла переважно на доказах жінки, але сам суд признав ті докази певними і суперечними.

Перегляд справи відбувся одніі днини, але засуд оставався невиголошеним від 23 аж по 27 вересня. Ходе чутка, що судді ждали тим часом поради від генерал-губернатора, котрий наказав покарати на зразок іншим, а особливо Андріянченка, вважаючи його головою сектанского руху.

(Конець буде). Харько Воля.

В СПРАВІ БУДОВИ РУСКОГО ТЕАТРУ. (Конець).

І так возьмім на увагу, що ческе divadlo стоіло, ели нас память не заводить — над міліон вол. р. (відбудоване по пожарі, виносило здасся друге тілько) а крім того велика часть артистичних робіт була виконана ческими артистами даром, або за вворотом лиш самих видатків на матеріяли.

Русини розуміеся не малиби так далеко ідучих претенсій, однакож колиби театр мав яко тако бути подібним до людей — мусілиб коштa єго будови виносити бодай яких 250 тисяч. Коли раз піднесено серіознійше справу театру в „Дѣлі“, пропоновано, щоби будувати на взір черновецкого німецкого театру. Однакож сей будинок, хотя також коштував кількадесять тисячів, є вельми нетривкий і вимагає безперестанних реперацій, бо сам рід такоі будови—дерево хилком крите, з гори на се засуджений. Щож говорити о безпеченстві против огню! Впрочім і „гордість народна“ не дуже зізвалаби на будоване якої небудь деревяноі буди, одним словом, будинок мусівби бути мурований. Однакож побіч повисше поданої дуже невеличкоі суми на кошти

будови — треба би ще не мало гроша на внутрішне украшене, на найпотрібнійші реквізити, машинерію і гардеробу — а і тут без яких 50 тисяч (також дуже умірковане число) не можна би нічого почати.

На дарову роботу у нас числити годі — бо малярів-артистів у нас мало, і ті, котрі дійсно до Русинів признаються, не могликби працювати лише хочби за зворотом самих коштів, бо тяжко мусять боротись о насущний хліб. Противно при такій справі як будова театру мусілоби мати ся власне на те увагу, щоби дати їйм щось заробити. Але чи в загалі є у Русинів тілько гроша, щоби видати й роздобути тих, вже таки дуже скромних 300 тисяч? Треба би у всім спуститись на складки та концерти, а колиб з жерел тих вилинуло річно 2 тисячі, то буквн се дуже світлий результат. Однакож таким чином треба збирати на театр над сто літ, а ели так, то чи варта стягати з народа гроші на ціль, котру аж по так довгім часі можна би осягнути і котра для живучого і найблизшого поколіня не мала би ніякого інтересу? Хотячи одже справу приспішити, мусіли би ініціятори того подвигу удатися до других народів, от хочби і до самих Чехів. Та тут „народна гордість", на котру чейжнаші народовці не мало бють, чейже не зізволилаби на жебранину. Чехи в своїм ділім русі, били немало на „probuzeni narodni hrdosti", і хотя се сталося наренті фразою, з котрої тепер молодіж ческа справедливо сміється, то все таки мала вона ту рацію, що учила Чехів покладати лише на свої власні сили.

Коли би одже Русини не хтіли відгравати ролі Чорногорців спроваджених на пражску виставу за ческі гроші, мусілиби вречися ческої помочи. Інакше — легко би дожили того встиду, що складка Чехів в кількох місяцях перевпешала би суму кількарічних складок рутенских патріотів.[1])

Впрочім — можна би і від сойму, від щадниць, з державної лотерії ітд. також дещо вторгувати і се, розуміеся було би далеко менше ганьбячим, між жебранина між другими народами, котра вели уходила ще в часах Трещаковского, тепер була би вже якось не до лиця для нашої нації. На всякий случай однак, коли би навіть і врезигновано троха з „narodni hrdosti", все таки мусілиби Русини завести складки межи собою, одже удатися до простого народа і в загалі заатакувати свої власні засоби. Однакож, чи в такім разі не булоби се лиш простим грапом ролі, до котрої не дорослося, чи не було би то простою безсовістностю тягнути з простого народа гроші на справу, котра в его теперішнім положеню майже нічого не може его обходити, а інтелігенцію завзивати до діла, котре рівнож не стоїть в звязи з найблизшими сі теперішніми задачами?! Як то — то для тої сатісфакції, щоби перед світом, от хочби перед Чехами похвалитись, що ось і Русини „собі" виставили „святиню народної Мельпомени" — малиб вони плюнути на всі інші справи, малиб без румпиця встиду дивитись на такі подвиги Словенців, як от товариство св. Могора (розуміеся, не говорим тут цілком о тенденції дотичних видань) а самі дальше позіставати нечинно і контентуватись своїми упадаючими читальнями, запиваючим учительством, лихо стоячими „Народними Торговлями" та на папері істнуючими політичними товариствами?! — А без сумніву — кожде стягане грошей на ціли народови далекі є нічим іншим — як ігнорованем его нужди, его пекучих матеріяльних і моральних потреб і не може ніяк інакше були названим — як лиш безсовістностю. Доки що — теперішних ініціаторів збиранія складок годі ще о се обвинювати, так як ціле діло було доси лиш якимсь несвідомим поривом народної hrdosti, і не було належно передискутоване. Запалювалась до него власне горяча молодіж, з котрої не мало належить до нашої партій — і йіздячи підчас ферій з концертами, старалася також сповнити народну службу. Думаем однакож, що на будуче застановлятись і збирати гроші на заспокоене більше пекучих народних потреб.

Міг би тут іще дехто піднести заміт: Преці зна на цілому світови є сміволюбивість Русинів! Треба одже стараться о сталу руску сцену, щоби музика наша мала де розвиватись і презентуватись На се однак мусілибисьмо зауважати, що для плеканя народної рускої музики, не треба конче зараз будувати театр, і що впрочім товариства співацкі, як напр. Бояни, могликб сю службу доки що дуже гарно сповнити. До того, хоти навіть час до часу капне якась десятка на будову театру, то все таки по суспільности рускій не видно, щоби так завадто пристрацалась до театру. Якже часто доводиться нам читати, що на представленях найкращих наших штук підчас побуту нашої труни на провінції, сала стоїть порожна, що родини рускі бувають в театрі рідко, і що противно головно Полаки і жиди дають ще нашій трупі яко тако дихати! І так недавно на першім представленю в Станіславові, і то одної з найкращих наших штук, не явився ні один голова руских станіславовских товариств, як се з обуренем зазначив дописуватель „Дѣла".

Чиж можливо такій публіці говорити о жертвах, чи у неї мож розбудити запал? Преціж і товариство педагогічне також служить ширеню рускости та „narodni hrdosti", а преціж нема між всіми нашими народовцями навіть 300 голов, щоби рішились заплатити нужденних 50 кр. на рік яко вкладку сего товариства! Додамо, що і львівска руска публіка також не завадто горячиться до „институції народної сцени", а крім молодіжи бувають на представленях також в значній мірі Полаки і жиди. Для них однакож рускі представленя давані що року заледво через кілька неділь становять ще певну рідкість, мають для них певний поваб новости, котрий би певно пропав, если би театр руский довший час перебував стало у Львові. Впрочім навіть польский львівский театр борося безупинно з дефіцитами; щож тут говорити о рускім, особливо взявши на увагу, що в загалі Русинів признаючихся до своєї народности є у Львові досить мало На случай вибудуваня сталого руского театру у Львові — стоялаб сала підчас більшої части представлень рускої трупи — порожною — а се би не лиш що не дуже виходило Русинам на славу, але потягнулоби за собою упадок цілої інституції. Не мно-

[1]) Нам здаеся противно, що Чехи, як народ практичний, не дали би таки нічого. Адже Прага навіть не хотіла позичити Краковови певної суми грошей. Ред.

го би певно причинилось до підреперованя сі фінансів віднаймованє салі підчас побиту труни на провінції, бо під сим взглядом конкуренція у Львові досить велика.

Як бачим отже, о вибудованю сталого рускаго театру у Львові нема нам тепер цілком що і думати. — Коли б навіть переведено сю думку в житє, то інституція наражена би була швидко на банкротство. До того є у нас так много пекучих задач до виповненя, так много незаспокоєних доконечних потреб, що братися до такого непродуктивного предпринятя буде у нас ще довго цілком не на часі. З того розуміеся однак еще цілком не виходить, що суспільність наша повинна в загалі мало дбати о нашу сцену.

Противно—всі сі прихильники мають і без будови сталого театру ще дуже велике поле до попису. Не далеко шукаймо, але возьмім от хочби фонд смеритальний наших артистів. Що дієся в нім? Чи істнує він ще? Кілько виносить він? Про все се не знає наша суспільність нічого, як незнав до недавна навіть сам голова „Рускої Бесіди“ у Львові, заряджуючої тим фондом Як здаєся, то він майже нєістнує, а коли істнує, то в дуже мізерних розмірах.

Одже – чи не повинна наша суспільність заняться найперше поправою чорної долі наших артистів, обезпеченем їх будущини? А варт би пречі над тим подумати, щоби людям, котрі своєю грою так часто нас і розвеселяють і до сліз порушують — запевнити на старість кусень добре вапрацьованого хліба! А чи-ж вже сама теперішна егзистенція наших артистів не вимагає доконечного поліпшеня? Чиж не є се публичною тайною, що гажі наших артистів суть за великі, щоби вмерти з голоду, а за малі щоби жити? Якеж пречі мусить бути житє такої артистки — і то не з послідніших, котра бере 30 зол. місячно, і мусить з того еще більшу часть своєї сценічної гардероби купити? Чиж в загалі не надежить попросту подивляти, що наша трупа при таких условинах еще так добру має славу що до житя поза сценою! — Як бачимо, матеріялу до роздумуванє для театральних ентузіястів знайдеся не мало, і не одна також пекуча потреба рускої сцени жде на поміч суспільности. Нехайже возьмуть собі до серця всі ініціятори складок на будову театру — най думаючи про зимні мури мешкання Мельпомени – не забувають на вірних сі слуг, маючих живе тіло, вимагаюче пожива і одежи, най не забувають також і на се, що і наша сценічна література вимагає більшого старання як доси і що складки на нагороди конкурсові буляб певно потрібній ші ніж складки на будову [1]) Най впрочім агітують за чисельнійшим ходженем на рускі представленя і най доведуть в той спосіб до того, щоби руска сцена опиралась дійсно на підпомозі рускій, а не жидівскій і панскій.

А тепер зауважуєм еще раз: Най всі, котрим фірою сіна зайіхав примір Чехів до голови, застановяться троха глубше над розвоєм і працею коло сего народа. Най їм не забагаєся зверхного блеску, який стараються Чехи розвинути перед очима чужинця, але най вникнуть дійсно в суть річи і переєвідчаться, що до блеску ідеся через довголітну, реальну, органічну роботу. Най впрочім возьмуть на увагу і се, що не все золото, що ся світить і що і у Чехів не все, що своєю яскравостію ріже в очи, гідне зараз наслідованя Що як що, але чеський шовінізм, той напрям, щоби все а все було ческе і ческе, щоби воно було ческе, без взгляду, які его прочі свойства і вартість — еще найбільше подобаєся нашим народовцям. Що однак під тим національстичним покостом криєся аж надто часто сильне ретроградство і класовий визиск — того наші рутенскі ентузіясти не хотять брати на увагу. А могліб їх однак о тім поучити дуже добре як ческа робітнича (соц. демокр.) партія, так і поступова молодіж, котрій вже також надойіла перейівшася фраза про „probuzeni narodni hrdosti“, для котрої тепер найважнійшою есть „socialni otazka“, і котра береся не на жарти „buditi v lidu opposicni naladu“. На жаль, правда, і то, що у нас тепер рутенский загал, вивексенсувавши свою енергію перед роком на збиране лояльоліпуеских адрес, задивився на своїх провідників і рад братись лиш до таких „народних подвигів“, при котрих найменше праці, найменше наражася достойну рутенску шкіру! Та коли так, то нема що покликуватись на кождім кроці на Чехів. Далеко куцому до заяця!

Кирило Трильовский.

[1]) Що в тім пункті наші Русини не вмилися до Чехів ані навіть до Поляків, се видно із слідуючого приміру. Торічній сойм краєвий визначив перший раз 750 г. на премії для руских штук драматичних. Люде управляючої „Рускою Бесідою“ мали надію, що Виділ краєвий дасть сі гроші їм до рук і мали вже навіть призначену дірку, куди їх віткнути. Але Виділ краєвий поступив інакше: сам розписав премії, сам вибрав жюрі з Русинів і одного чи двох Поляків. На конкурс зголошено сім штук, з них деякі дуже слабі, але деякі й неслі. а одній з них члени жюрі, котрі сі читали (бо не всі сі читали!) признавали і талант і сценічність, доки не догадувались назви автора, загалом признавали сі гідною коли на першої, то другої премії. Аж нараз появляєся рішивець жюрі: жадна з надісланих штук не відповідає вимогам конкурсу і гроші вертають назад до розпорядимости Виділу краєвого. А приватно говориться, що штука, про котру вище була згадка—неморальна, виступає против подружя і що в разі сі премійовани якісь „противники“ певно виступили би в Соймі з інтерпеляцією. От страхіте! Не бійтесь, Поляки так не поступили, а роздали всі три краєві премії і були б роздали їх ще й більше, хоч зараз першу штуку премійовану поліція заборонила виставити на сцені. Та наші Рутенці знають одно: коли не нам, то нехай не буде нікому! Вправді жюрі ухвалила віднестися до Виділу краєвого, щоби гроші призначені на премію для руских штук ще раз були ужиті на ту саму ціль, але чи Виділ краєвий се зробить? як при осуді штук Рутенці другий раз не поступлять так само, поки хтось з „фамілії“ не напише якихось нових „Соколників“? ось питаня, на котрі жюрі забула дати відповідь. А при тіжже ми певні, що коли б тогорічний конкурс вийшов був добре, то Сойм сего року був би ухвалив другий раз таку саму суму на новий конкурс, і наша сцена була б мала хоч дві три штуки коли не ліпші, то певно не гірші від тих, які доси премійовала „Руска Бесіда“. Та ба! Добре то каже наша приповідка: поганому животови і пшюги вадять. Ред.

Критика літературна і бібліографія.

Dr. JOHN KELLS INGRAMM GESCHICHTE DER VOLKSWIRTSCHAFTsLEHRE. Tübingen 1890. Книжка під тим заголовком (VIII + 344) с переводом з англійскої „History of Political Economy“. Автор сі, професор економії в Дубліні, звістний вже з давна в літературі економічній. Особливо звернув увагу ученого світа его відчит в „British Association“ 1878 р., в котрім автор

вказує на відношеніе економії, яко самостійної науки до соціології. Відчит сей, оніеля опублікований, появився також в німецкім переводі Г. Шееля (1879).

Подаючи звістку про сю працю англійского професора, ми не будемо розказувати сі змісту ані писати спеціальних критичних заміток З огляду на те, що твір Інграма, яко один з ліпших підручників по історії економії, може дістатись в руки нашої читаючої громади, ми обмежимося на схарактеризованіе поглядів автора, на зазначеле его становиска принціпіального яко економіста, щоби в той спосіб з гори подати критерію до оцінки та розуміня его „історії".

По своїм поглядам екопомічним Інграм належить до школи історичної. Школа тота прийшла на зміну класикам зі Смітом та Рікардом, яко найдужшим теоретикам класичної школи, на чолі. Основою їйх теорії було, що суспільність людска розвивається після сталих, абсолютних законів природних. Поклавши такий принціп, класики аналізували суспільність методом дедуктивним,[1]) не звертаючи уваги на фактичні ріжниці, які виказував стан поодиноких народів в їйх розвою економічнім. Тоті ріжниці — їйм здавалось — були тілько пертурбаційні хвилеві збоченя від натурального сталого ладу[2]), котрий завести було обовязком кождої суспільности. Шукаючи „природних" елементів в економії, відкрили вони, що усе почиває на егоїзмі людскім, і той егоїзм повинен власне як найдужше розвиватись, щоби здобути для нації як найбільше добра національного. Була то, як бачимо, субективна, можна сказати псіхологічна інтерпретація звісної політики ліберальної „laissez faire laissez passer", політики, що стала вже з початком біжучого століття основою економічного та торговельного поступу Великої Британії.

Погляд класиків не міг довго устоятись. Вважаючи суспільність організмом, що підлягає виключно законам природним, класики не бачили в суспільности того, що є найважнійше, не бачили самого чоловіка, тої живої частини еволюції економічної. Правда є, що люде двигались вперед, переробляючи твори природи і визискуючи сі сили на свою користь. Правда є, що егоїзм а радше змаганє до самооборони та забезпечене свого істнованя були мотивом до праці і продукованя, але егоїзм одиниці, підлягаючий сталим законам природним, не міг би був довести до розвою суспільного, а навпаки, був би держав чоловіка на однім ступені культурного житя. Між тим бачимо, що суспільність розвивалася чим раз далі і далі, починаючи від найпрімітівнійшої організації та архаічного комунізму аж по наші часи, світлі незвичайними здобутками цівілізації нашого століття.

Той розвій, коли приглядаємось сму близше, замітний власне повільним визволом з під брутальних законів природи Первісний чоловік був цілком в сі цупких руках. „Але борючись о своє істноване — як каже в однім місці Маркс — первісний чоловік глядів помочі у других людей, входив з ними в спілку, засновував громади, витворив суспільну організацію". Против законів природних він поставив закони суспільні Тоті закони суть виовні витвором самого чоловіка, того історичного чоловіка, що бореся з природою і другими людми — там в каменем і луком в руці — тут побіч великанских машин капіталістичної продукції. Завдяки тій живій людскій силі двигалась суспільність, власне вибиваючись з під залежности від законів природних задля організації суспільної. На їйх місце настали закони суспільні або історочні. Школа, що їйх замітила, виступивши против класиків, одержала звідси свою назву.

Для тої школи нема вже абсолютних прав, бо суспільність перестала бути трупом, на котрім класики переводили свої анатомічні операції. Показалося, що се не труп а розвиваючийся організм. За тим мусіла уступити також думка о постійности понять, котрі досліджували класики. По їйх думці лад капіталістичний яко натуральний мав тривати по віки вічні. Історики-економісти показали, що і той натуральний лад є тілько одною фазою в розвою суспільного ладу, так як одною фазою була колись також „натуральна" фаза архаічного комунізму або феодальної господарки. І як вони прогомоніли, так прогомонить і капіталізм, уступаючи місце новим порядкам, що прийдуть на зміну сучасного ладу. Словом в суспільности нема законів абсолютних, але релятивні, історичні.

Історична школа розвинулась головно в другій половині біжучого століття, але сі початки сягають у Франції Августа Конта, автора „філософії позітівної", в Німеччині Рошера, Гільдебранда і Кніса. Не треба однак думати, що і в історичній школі нема осібних груп. Противно і тут істнують побіч себе школи з дуже відмінними змаганями і було б інтересно прослідити тоті ніянси та ріжниці, котрими вони визначаються, Очевидно, що я вдаватися в се не можу. Скажу тілько пару слів про Інграма.

Інграм належить до тої групи школи історичної, що прозвала себе „реалістичною" або „етичною" або „індуктівною" і навіть „соціально-органічною (Вагнер) і може похвалитися такими звінними именами, як Brentano, Nasse, Schmoller, Schäffle, Alb. Wagner, Dühring і навіть філософ Lange. З ріжних назв тої групи я виберу назву етичної школи, бо вона найбільше характерна. По думці тих економістів, суспільність сучасна вказує певні хиби (котрі вони, мимохідь замітимо — вивчили із Маркса і соціалістів в загалі) Хиби тоті однак суть того рода, що їйх можна усунути реформами, не зміняючи основ капіталістичних порядків. Реформи тоті має перевести держава і переконаня о хибах капіталізму суспільність, вихованнісь в напрямі моральности і справедливости. Очевидно, що так понята суспільність перестає бути суспільностю, розвиваючоюся по певним законам, а стаєся глиною, з котрої моралізатори вчуться виліплювати моделі для своїх ідеалів суспільної правди і етики. Послухаймо зрештою самого Інграма: „Одиниця — каже він, є зарівно органом суспільности як і цілої раси.

---

[1]) Сумніви що до А. Сміта опрокинув Т. Бокль. Инакше задивляється Інграм. Пор. 121 і далі.

[2]) В однім місці свого славно звісного труду „Богацтво народів" Сміт виразно каже, що всякий інший лад „є переверненем до гори ногами натурального стану річей".

Тому завданем ей як і всіх кляс трудитися для витворення такої організації, котраб була вищим ступенем в розвою цівілізаційної справедливости. Яке се завдане — оказує економія, котра „все є тільки частиною цілої науки: соціології, котра як з іншими відділами (життя) так і з моральним сінтезом — тою короною усього духового сістему, стоїть в живім контакті". (333 4) Що автор втягає і мораль, се конечне, бо для своїх проектів він не має помочі законів суспільного розвою, як соціял-демократи, котрих ідеал осуществиться не проповідю на тему справедливости, але елементарною силою розвою матеріяльних умов капіталістичної продукції. Евг. Л.

Обговорений тут твір Інграма вийшов і в польскім перекладі Дра Софії Даниневскої, в Варшаві, накладом ред. Przeglądu Tygodniowego, п. з. Historya ekonomii polityczney. Сей переклад коштує 1 руб. 50 кон. і можна его дістати в польскій Книгарні у Львові. Твір Інграма рекомендуємо всім Русинам. Ред.

НЕКРОЛОГИ. З початком сего року наша галицка Русь стратила двох людей, котрих память годиться спомянути добрим словом. У Львові вмер д. 29 января в ночи Дамян Гладилович, професор рускої гімназії, голова Тов. імени Шевченка, член, а зглядно виділовий усіх народовских товариств у Львові і аміністратор „Дѣла" від самого початку его заснов ня. Покійний був характер наскрізь чесний і прямий, робітник невтомлений а притім скромний і тихий як мало хто з его сопартійників. Хоч дуже велика часть найтяжшої, адміністраційної праці лежала на его плечех, хоч можна сміло сказати, що без его тихої праці, без его порядкуючої, енергічної руки партія народовска певно не булаб двигнулася так високо, як стояла перед злопамятною угодою, то все таки по за тісним кружком партійним майже ніхто не знав про его діяльність, не підозрівав в нім одного з найвпливовійших людей партії. Сам він ніколи не бажав почестей, не добивався авансів, не спекулював на популярність. Безпретенсіональний а заразом отвертий і прямодушний він хоч не належав до інтеллектуальних проводирів партії, то дуже часто репрезентував сі сумлінє, сі почутє справедливости, котрому з причин політичних і партійних дуже рідко можна було висказуватися прилюдно. Хоч на вні він держався партії вірно і солідарно, то все таки в нутрі сі він дуже часто був опозіцією і сімпатізував з сі опозіційними елементами. І автор отсих слів нераз мав нагоду досвідити его вирозумілости, безсторонности. Від часу акції угодової зносини наші якось то перервалися. Покійний щиро, цілим серцем ненавидів партію москвофільску, а головно сі проводирів, котрих уважав платними агентами російскими. Може бути, що іменно та ненависть похнула его в обійми угодовства, бо сумніваємось дуже, щоби его манили обіцяні д. Романчуком рясні „посади і аванси", котрі евфемічно прозвано „програмою Романчука". Що при кінці життя віра его в тривкість і пожиточність угоди була значно захитана, се доказує лист, котрий він на кілька день перед смертю написав до мене, пересилаючи передплату на „Народ" і просячи мене відвідати его. „З остатніх нрів вашої часописи переконуюся — писав він — що Народ хоче статися справді критичним і обективним письмом, і для того прошу міні присилати его." Та жаль, що слабість его не позволила міні бачитися з ним. Честь его памяти.

В тиждень пізнійше помер у Відні Іван Борисікевич, ветеран патріот руский, котрий ще в 1848 і пізнійше займав доволі видне місце в історії руского відродженя. Він родився в р. 1815 в селі Увисли гусятинского повіту, скінчив права у Львові і ще на університеті перенявся народолюбними поглядами, що панували тоді (перед 1848 роком) серед лівної части польскої і рускої молодіжі. Під впливом тих думок він трібував навіть за приміром Головацкого та Вагилевича ходити „в народ", певно переважно з цілями етнографічними, але перша его екскурзія випала не дуже вдачно. Натямлю вже, чи в Вітвиці чи в Кальнім коло Болехова его арештували мужики, і покійник сам з гумором оповідав міні той епізод, як то „Бойки вели его продавати до Болехова", та тут, розуміється, его зараз увільнено. Скінчивши права з дуже добрим успіхом, він якийсь час працював в канцелярії адвокатскій у Львові, але невидко задля слабого здоровля покинув сю роботу і вернув на село, до Увисли, де батько его, що там був попом, купив для него хату і гарний кусень землі, на котрій він господарював майже до кінця життя, займаючися при тім яко спосібний правник веденєм ріжних процесів і правною обороною селян Слава его загально звіcного і поважаного „панича з Увисли" лунала широко по околичних селах.

В р. 1848 Борисікевич поспішив до Львова, щоби взяти участь в організації Русинів. Був він одним з основателів Головної Ради рускої, уложив сі статути і вибраний був заступником голови. Яко делегат тої Ради їздив в маю 1848 року до Праги на перший зіїзд славянскій, де познайомився з многими знаменитими Славянами, в тім числі й з одиноким Росіянином, присутним на конгресі — Бакуніним. „Дуже він полюбив мене — розказував міні покійний Борисікевич, коли я віддвідав его в Увислі в 1884 році. — А був то хлоп величезний, певно три такі з него були би, як я. То бувало стане коло мене, а я ледво до бороди єму головою досягну, тай говорить сміючись: „Дивіться, Славяне, ось вам образ наших народів: се Малоросс, а я Великоросс". А я також сміючись усе додавав: „Ну, ну, я ще виросту".

„Літом 1848 р. був я підчас жнив дома, у селі — розповідав далі покійник. — Десь при кінці серпня прийіжджаю до Львова — з видніших Русинів нема нікого, крім одного Куземского. А ту межи Поляками рух, „Рада

Народова" тероризує всіх, посилає депутацію до Кошута. Бем (польский генерал, участник повстання 1831 р. і пізнійший комендант повстанців німецких у Відні та угорских в Семиграді) прийіхав до Львова, ходить по місті, рисує пляни, я сам бачив єго, як рисував плян св. Юра. Гвардії народові польскі горойіжаться не тілько у Львові, але й по всіх містах східної Галичини і зовсім явно говорять о близькім повстаню. А газети польскі, брошури, свистки говорять о нас з такою ненавистю .. Ну, міркую собі, — тут як прийде до повстаня, то нам першим дістанеся!" Біжу до Куземского. „Пренодобіє, радьте, що робити!" А він тілько рукою махнув. „А що кажу — як би ми й собі почали завязувати по містах і місточках рускі гвардії?" Врадувався Куземский тою думкою і зараз пойіхав до губернатора — і ми почали організуватися!" Розповідаю тут сей незвісний доси епізод так як він міні лишився в памяти, яко причинок до історії руху руского в 1848 році.

Так само належав пок. Борисікевич до ініціяторів славетного зїізду руских учених. По збомбардованю Львова, їздив разом з Куземским до Оломуца в депутації до цісаря Фердінанда І., щоби заявити вірність Русинів. В часі реакції 1849-1860 рр. відбув кілька подорожей по Европі, загостив був навіть до Америки. В ері конституційній вибираний був два рази послом до сойму краєвого у Львові, а раз від сойму єго вислано делегатом до Відня. Видним парляментаристом покійник не зробився, до сего бракувало єму постави, голосу і тої, як Німець каже, Schlagfertigkeit, без котроі і найкращі спосібности, найліпше знане житя і потреб народа не зроблять іще парляментариста.

В остатніх літах хорував богато, особливо на очи, і за для сего й продав свою маєтність в Увислі, котру первісно думав був записати „Просвіті", і перенісся до Відня. Щиро привитав він появленє нашої часописи, в котрої першім рочнику і була поміщена одна статейка єго пера. В Відні він радо бував у кружку тамошної рускої молодіжі і молодів душею, слухаючи розмов про нові ідеї та погляди, які зростають серед неї. Там я й бачив єго остатній раз в р. 1890 в товаристві М. Драгоманова. Згадував тоді, що пише свої спомини; чи і кілько їх написав — не знаю. А були б вони певно інтересним причинком до історії нашого відродженя. Честь єго памяти!

Іван Франко.

Переписка Редакції.

Д. С. Х. і др. Вашого письма ми добре не второпали, то ж певні й за свою відповідь. Ваш виступ против рос. додатку до „Народа", нерезонний найперше з економічного боку: Ви платите тілько за „Народ", що тепер і не менший і не гірший; на додаток Ви не дали і не дасте ані копійки, отже ми можемо зробити для Вас тілько одно — не посилати Вам додатку. Далі: противенство додаткови задля того ж також нерезонне, бо для політичної свободи в Росії користно було би проповідувати ту свободу хоть на всіх мовах Росії; те, що ми почали, по нашому, тим користнійше, що бє на два бока — і в байдужість російскої публіки і в ретроградство тих наших москвофілів, котрі підпирають рос. деспотизм. Найменше резонні крики Ваших старих лицемірів на саму суть додатку, тим нерезонніші, що перед тим деякі їх головачі шарили про нас бріхню, буцім то ми прихильні рос. деспотизмови! Для них, звісно, політика „не вмістна і не на часі", але-ж обурюватися на нас вони не мають права. Вони пальцем не рушають для політичної свободи „рідної неньки", то-ж ми мусимо тут обертатися на „стогны града" Украйіни тим більше, що самі „язычники" нас за те просять. Та, коли боротьба за політичну волю в Росії „не на часі", то по що-ж ті старі парікають на „запху долю"? Адже й таке парікане „не на часі"! Цікаві ми почути від тих людей, чи „не на часі" й те, що роблять для політичної волі в Росії, російскі й чужі люде заграницею — такі видавці та прихильники Free Russia, Freies Russland і т. і.? Чиж при таких поглядах українскі „патріоти" зуміють бодай покористуватися, як слід, політичною волею, коли ей для них виборють хоть чужі люде?... На щасте українска справа не стала на них одних: є на Украйіні й інакші люде, і вони скорше прийняли й нам додаток дуже радо. Навіть запропонували нам се самі Украйінці — правда, такі, що бачать трохи далі свого куточка, де все живійше „не на часі".

Вел. Ольга К. в Ч. Ваша звістка буде надрукована в ч. 5. До роботи для рубрики „Жіночі справи" дуже просимо.

А. Хв. Ваша донесь про білорусофільство буде надрукована в ч. 5.

Звертаємо увагу наших читателів на те, що від 1 л. марта кватира редакції „Народа" (й М. Павлика) буде на улиці св. Марка (повисше університету) ч. 12 на I поверсі. Адміністрація й експедиція на ул. Зибликевича ч. 10 (зараз понизше), в кватирі Ів. Франка. Просимо, для обопільної догоди, слати все, що йде до змісту „Народа", на адрес редакції, усякі-ж грошеві посилки на Народ і партію, реклямації і т. і. прямо на адрес адміністрації й експедиції.

Власне вийшла книжка: Вибір поезій Генріха Гейне (Німеччина і Байки для дітей) переклад Ів Франка, з життєписом і поясненями. Коштує 50 кр.

Статю про зїізд галицких соціалістів, ми мусіли відложити до слід. числа.

Перший наклад сего числа сконфіскувала нам ц. к. прокураторія за конець статі д. Ф. Прухнікової про сімю й подружє — обективне справозданє зо звісного твору французского ученого Летурно, твору, що в оригіналі продаєся публично і в Галичині.

Видавець і головний редактор Михайло Павлик. Редактор відпічальний Іван Франко.

„З Народної Друкарні" Войтіха Манецкого, під проводом В. Годака.

Рік III. Львів 6 л. марта 1892. Ч. 5 і 6.

Виходить 1. і 15. кождого місяця і коштує за рік

в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграници 8 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Редакція: Львів, (ул. св. Марка ч. 12.) відповідає тільки за зміст і точний вихід газети. Рукописи мають бути писані правописю Народа. З редактором можна говорити від 11—12 рано і від 3—4 п. об. Адміністрація й експедиція: на ул. Зибликевича ч. 10, в кватирі Івана Франка.

ОРГАН РУСКО-УКРАІНСКОЇ РАДИКАЛЬНОЇ ПАРТІЇ.

Політика краєва і заграничка.

ВІЧЕ НАРОДНЕ В СНЯТИНІ. Дня 27. февраля відбулося в Снятині віче народне, скликане за почином свідомих селян із Карлова і міщан зі Снятина. Було се перше сегорічне віче, котре мало характер наскрізь радикальний і в многім дечім не було похоже на ті віча, що скликають наші старші партії. Ідучи за традицією торічного віча коломийского, ініціатори надали і сему вічу характер виразно мужицкий. В кождій справі окрім красової, промовляли, на сам перед мужики, подавали свої погляди і факти, а інтелігентні референти — по части також мужики — пояснювали при кінці справу основно, ставили і мотивували резолюції, котрі таким способом справді можна вважати виплывом спільної думки усіх зібраних на вічу. Нема що й додавати, що наради віча визначалися спокоєм і повагою, при загальнім оживленю всеї маси; по політично розвитім і досить освіченім народі повіту снятинского і тих людей, що прибули на віче в сусідних повітів, сего з гори можна було надивитися. Годиться тут піднести також, що бесідники мужики говорили майже всі коротко, ясно і до річи, а декотрі, як Іван Сандуляк, Мандій, Мардарович, Чернявский, Сулятицкий з такою прецізією, що міг би їм позавидувати не один інтелігентний бесідник із тих, котрих промови ми чуваємо нераз у ратуші львівскім.

На віче зібралося около 1500 селян і маломіщан. Обширна возівня на „Вигоді“, заповнена була щільно і то від початку віча аж до самого кінця, а майже половина прибувших стояла перед отвореною брамою і входила до середини, як одна часть відти виходила. Ц. к. власти повітові звернули на віче дуже пильну увагу. При обох входах в корцму стояли і довкола неї патролювали жандарми, котрих було 12; за ходом нарад слідили з початку аж два комісарі правительственні, т. є сам староста снятинский п. Арвай і комісар староства п. Цуляве. Помимо програми віча, богатої так як при жаднім дотеперішнім вічу, бо зложеної з 16 точок і помимо основної і вичерпуючої дискусії, віче тяглося трохи більше як 5 годин, т. є. від 10½ рано до 4 по обіді. Пригадаємо напр. що віче в Турці, на котрім було тільки 5 точок, тай то одну пропущено, тяглося від 11 рано до 6½ вечір.

Віче створив короткою і гарною промовою міщанин снятинский п. Антін Савкевич, витаючи збір в імени комітету і віддаючи честь селянам карлівским і міщанам снятинским, котрі не щадили заходу і навіть коштy, щоби скликати се віче. За его порадою, головою віча вибрано Дра С. Даниловича, а заступником п. Івана Кузика, селянина з Карлова. На секретарів покликано п. Гарасимовича, Гулейчука і Савкевича.

Скоро президія уконституювалася, повстав староста п. Арвай і відчитав по польски §. 11 закона о товариствах, звертаючи увагу голови на те, що він відповідає за пересторігане порядку і спокою на вічу. Др. Данилович польску промову старости повторив вібраним по руски, по чім приступлено до порядку дневного.

До першої точки, в справі загального голосованя промовив на сам перед селянин Грицко Запаривюк, викавуючи, що на нашу бідноту перший лік є розширене прав політичних. Для богатих панів се справа не така важна, вони можуть собі жити і за границею, де права вільнійші, але чому-ж ми до оборони краю маємо бути перші, а до прав остатні? Потім промовив о. Барнш зі Снятина, — народовець. Признав він, що загальне голосованє є цілком справедливе, бо ми платимо всі податок і грішми і кровю. Але теперішні обставини політичні не позволяють ще на заведене такого права: нарід наш неровинений і недозрілий, а теперішна рада державна того не ухвалить. Для того радив приняти в засаді загальне голосованє, але на тепер домагатися тілько безпосереднього голосованя.

Против сего виступив перший міщанин снятинский Мардарович, кажучи: Звичайно так буває, що дужший слабшому каже: ти нічого не значиш! ти не платиш! відки ти приходиш до якогось права?! А я вам скажу, що найбіднійший найбільше платить. Кожда річ у нас є оподаткована — і хата, і сіль, і тютюн, і мясо. А пречінь взісти, випити і закурити потребує найбіднійший так само як і найбогатший. Богач нераз не має дітей, а бідний і кількоро дітей посилає до війска. Для того найсправедливійше було би, щоби всі під 20-ого року мали однаке право голосованя. П. Гулейчук, правник противився реченю о. Барнша о недозрілости народу. Як то? Народ дозрілий до податків, до рекрутів, а до

прав мав би бути недозрілий?! О. Баринь відповів на те, що не хоче спиратися про дозрілість чи недозрілість народа, але звертає увагу на те, що нема надії, щоби рада державна се ухвалила. П. Творовский зі Станіслава підніс, що бідна людність платить далеко більше податків, аніж богаті, бо з податків посередних впливає 400, а з безпосередних заледво 110 міліонів. Впрочім дозрілість політична не конче то меншає в богатих палатах. Ми чули, як богаті графи і пани в соймі говорили, що корчма то річ свята, а для слуг треба різок. П. Франко звернув увагу на те, що нема що питати, чи рада державна зараз нам дасть чи не дасть право загального голосования. Як не будем его раз-у-раз домагатися, то певно і за 10) літ не дасть і навіть не буде знати чи ми того хочемо. П. Трильовский пригадав, що за загальним голосованем заявилося уже вічє коломийске, заявляються не тілько радикали, але й инші партії рускі і робітники не тілько в Галичині, але й по других краях, так що се справа не така далека, як то думає о. Баринь. Загально голосоване заведене вже в Америці, Швейцарії, Франції, Німеччині. Селяне домагаються ріжних законів, а від когож се залежить? В раді державній бувають такі річи, що всі партії годяться, а правительство не позволяє. Щоби се змінити, одинокий спосіб є заведене загального, безпосередного, тайного голосования. По сих промовах принято одноголосно слідуючу резолюцію:

„Народне вічє в Снятині заявляєся за заведенем загального безпосередного тайного голосования, зі знесенем всяких курій виборчих, при виборах до ради державної і соймів краєвих і рішає внести в тій справі петицію до р. держ. і до сойму краєвого і постаратися, щоби як найбільше таких петицій ввійшло".

До другої точки, про закон працовий, перший промовив п. Павлик більше-менше в такий спосіб: От тепер ви ухвалили домагатися загального голосования. Се показує, що починаєте почувати свої права. Щоби до того дійти, треба попереду всего просвіти, котра би показала, як доходити до свідомости політичної. До того помагають дуже добре вічa, такі як отсе нинішнє, але ще ліпше помагають книжки, газети. Кождий з вас певно видів книжку або газету, але мало хто знає і застановляєся над тим, як тота книжка робиться і кілько то вона мусить перейти, заким дійде до ваших рук. Великі книжки, що друкуються для учених і богатших людей, виходять свобідно, але малі книжки, власне призначені для простих і для бідних, мають на собі найбільшу опіку властей. Така книжка, по видрукованю, мусить лежати 24 годин в друкарні, щоби власти мали час добре ей переглянути, чи в ній нема чого небезпечного, і для того не можна в ній усей правди писати. Давно у нас було ще гірше, бо ще перед друком треба було написане давати до цензури. Так є ще тепер у Росії, де наші брати Українці навіть писнути не можуть. Що важнійша річ є газети, котрі підхоплюють усе, що діеся і про все людям доносять. Але на них є у нас ще більші перешкоди. Коли хто хоче видавати газети частійше, як 2 рази в місяць, то мусить складати в суді кавцію, а крім того мусить тоту газету штемпелювати і кождий такий штемпель коштує 1 кр. Кавція для таких газет виносить від 3000 до 6000 зр. а хто-ж ей може зложити? Очевидно, богатиі. То й не диво, що газети звичайно боронять інтересів тих богатих людей. За таке, за що нікого після закона не можна засудити, конфіскують газету. А навіть, як винного поставлять під суд присяжних і той суд его увільнить, то газета все таки лишаєся заборонена, і розширювати ей не вільно. Додати ще треба, що із за границі, де виходить богато ліпших газет, ніж у нас, тяжко нам спроваджувати газети, бо треба платити за них мито, по 2 кр. від одного нумеру.

Творовский підніс, що у нас нумер газети коштує 3—8 кр. Бідні читають менші газети, і тим самим платять три рази більший податок, ніж богатиі, котрі читають більші газети. Франко підніс справу газет урядових, котрі виходять без штемпля і ще й побирають субвенцію. Через се вони не тілько більше розходяться, але підривають ноги газетам незалежним. Мусимо затим домагатися, щоби правительство тут не робило для себе привілею, але дало всім те, що само має. Після того принято слідуючу резолюцію:

„Народне вічє в Снятині домагаєся зміни закона прасового в той спосіб: 1. Щоби газети і книжки не були конфісковані і щоби за провини, печатю поповнені, були суджені винні особи після загального кодексу карного судом присяжних, а поступоване обективне щоби було скасовано. 2. Щоби скасовано кавцію і штемпель дневникарский і щоби роспродаж творів печатних була зовсім вільна. Наренті 3. щоби скасовано ціло від заграничних книжок і газет".

При третій точці, пространовиско наших послів в соймі і раді державній, промовив насамперед коротко Іван Дутчак, міщанин зі Снятина, а по ніж забрав голос Др. Данилович Маємо на вічу справи місцеві і загальні. Місцеві справи залежать більш від нас самих, але справи загальні залежать від усего краю, від усеї держави. Ми самі безпосередно їх не рішаємо, а можемо мати на них вплив лиш посередно, через послів. А є се справи, котрі нераз тяжше нас давлять, ніж справи місцеві Тому на нинішнім вічу постановилисмо застановитися також над тими дальшими справами, і поставилисмо точку про становиско наших послів соймових і державних. Наші селяне, вибираючи собі послів, мусіли їйх вибирати з помежи рускої інтеліґенції, такої, яка є, бо між селянами дуже мало лучалися такі сбразовані, щоби були придатні на послів, особливо до Відня. Роблючи так, селяне наші були переконані, що вибирають можливо найліпших заступників своїх інтересів. Тимчасом руска інтеліґенція зовсім не була і навіть не покавувала охоти бути речником хлопских інтересів. Від самого початку своєї національної свідомости, руска інтеліґенція мала на оці виключно свої доктринерскі справи і питаня, немаючі ніякої связи з реальним житем рускего селянства. Вже навіть т. зв. програма 48-ого р. на котру й доси покликуються обі старі партії, не містить в собі нічогісінько такого, що тоді болїло наших селян, а займаєся справами формалістично-націоналістичної натури, що тоді інтересували тілько „інтеліґенцію". Се завважав уже в 48 році в комісії парляментарній чеський посол Ріґер, котрий на

історично-церковні виводи Яхимовича, котрі сей уважав програмою Русинів, підносячи Русинів говорять все, лиш не тото, що в сій хвилі треба рускому народови. І від того часу все „інтелігенція“ руска спорила про свої дрібниці, не звертаючи уваги на реальні потреби мужицтва. І так, коли регульовано сервітути і мужиків зі всіх боків кривджено і вивлащуваноз вемлі, ваша інтелігенція сварилася про ъ та ы, про один чи два язики, а в так болючій справі, рускому мужуцтву не то не помагала, а навіть сама помагала его вивлащувати. Далі, коли межи р. мужицтвом лютилася лихва і почали на велику скалю ліцитувати хлопскі грунти, так що вже грозило зникненє р. мужицтва з лица землі,—руска інтецігенція сварилася над тим, чи мають бути дзвінки по церквах і чи попи мають бороди носити, чи голити. І так воно є й тепер. Бо от, коли 1890 р. з причини звісного виступу п. Романчука і товаришів у соймі, рускі посли розсварилиєся над формально-національними доктринами, то зовсім забули, що вони в першій є заступниками р. мужицтва, котре їйх з такими надіями вибрало

Але тимчасом серед рускої інтелігенції пробудилася думка, щоби свої давні історичні і етнографічні та язикові спори полишити, а занятися виключно долею руского мужицтва, що довело до заснованя рускої радикальної партії. З другого боку, самі селяне, научені злиднями і через природний розвій поступу, зачинають прозрівати і доходити до того, що вибираючи інтелігентного Русина на посла, треба дивитися на те, чи він зуміє і схоче бути виключно заступником реальних інтересів селянства, — до чого в значній мірі причинилася й т. зв. нова ера, котра на всіх точках порушила селян думати. Отже, рускі посли соймові повинні тепер над сим застановитися, і коли не хочуть бути зрадниками справи руского мужицтва, то повинні всі тоті пусті формальні спори, котрі мужицтво р. зовсім не не обходять, кинути на бік, а взятися щиро до оборони клясових інтересів р. мужицтва, котре тілько в тій цілі їйх вибрало.

Що до руских послів до ради державної, то все таки вийде, що вони не були вибрані свобідною волею народу, а при помочи тих сих, котрі все стояли против селянства.

Задля такої гонсви їйх вибору, рускі посли до ради державної мусять оглядатися на міністерство і на польске „Коло“, через що їйх т. зв. вжиндаюча політика виходить зовсім неясна, нецьора, безсистемна, а в многих случаях навіть інтересам руского селянства ворожа. Тому то та політика руских послів у раді державній будить в краю загальне невдоволенє. От тепер власне показуєся нагла потреба, щоби вовне жите політичне справити на дорогу як найширшого демократизму, а посли до ради державної в своїм теперішнім положеню таку політику народну лише спинюють Тож, щоби тому заколотови положити конець, найліпше буде і для справи народної, і для самих послів, коли вони поскладають мандати і піддадутся свобідному голосови народа.

За сим промовив о .Рогужинский з Тростянця. Послам нашим дісталося тут (Голоси: То ще мало!) і ще кажуть, що мало! (Голоси: Заслужали собі на те!) Кажуть, що Романчук зробив якусь угоду. То би треба доказати. Угоди ніякої не було. Романчук упоминався о наші права, але правительство хотіло знати, хто ми є: чи ми держимо з Москалем, чи ні. На те сказав Романчук: Добре! І заявив в соймі, хто ми є. То не штука судити послів, а треба подивитися, що вони роблять. Романчук, Теліщевский, Підляшецкий в раді державній щиро боронять наших справ. Скоро зайшла мова за зміну устави о голосованю, Романчук упімнувся о то, щоби его допущено до тої комісії. П. Підляшецкий підніс дуже важну справу тих бідних робітників, що йдуть відси до Бессарабії і домагався, щоби правительство мало над ними опіку.

О. Баринн: „Данилович росказав нам тутка історію і показав, які то дурні були наші батьки і як то ми, молоді помудріли. Він сказав, що донерва радикали прийняли і сказали нову дорогу, нову програму. Але придивімося тій новій радикальній програмі. Поминувши справи економічні і політичні, щож в ній бачимо? Радикали відкидають віру, бога!“ На ее знявся страшенний крик селян: „То не правда! Ніхто нам нашої віри не відбирає!“ Позаяк крик довго не втишувався, голова відобрав о. Баринев голос з огляду на порядок і спокій віча.

По тім промовив Ів. Франко. Росказав він приповідку о сиротах, котрі по смерти родичів наробили пожару, а коли пізнійше вийшлися на попелищу, то два старші почали сваритися, що ось тут, мовляв, стояла нашого татуня скриня, а тут комора, а тут стодола, а ее повинно належати мині, а то мині. А в усего того був тілько попіл. А наймолодший брат дрожить від голоду й холоду і каже: „Покиньте, братя, сваритися, а ставмо нову хату і робімо на хліб“. Отее образ наших партій і їйх сварні. Наймолодша, радикальна партія має ту заслугу, що накликає до такої праці, котра може нас зробити заможними. Як будемо заможні, тоді всі нас будуть шанувати, тоді лехко нам буде здобути собі права політичні і національні. Тут нан-отці порушили справи особисті, діяльність сего або того посла. Усі ви посвідчите, що перед ними про особи послів ніхто не говорив, ані їйх не зачіпав. Ми кождому радо признаємо его заслугу і готові признати добру волю. Можна бути добрим чоловіком, але кепским музикантом. А що ми хочемо, щоби наша політична музика була складна, то для того взиваємо послів віденьских, щоби зложили мандати. Говорять, що не було ніякої угоди, а преціь же цілий рік уже пишеся і говориться про неї, заколот зробився в цілім краю, то щось на тім мусить бути. Говорять також, що посли в раді державній добре боронять інтересів народних. Що п. Підляшецкий упімнув ся за робітними людьми, за се ему честь, але не можемо класти ему в заслугу й те, що він равом з п. Барвінским голосував за тим, щоби з каси державної дати 5 міліонів запомоги товариству плавби на Дунаю, товариству, де діялися великі ошукаиства. (Тут п. староста обернувся до голови з увагою: „Proszę nie pozwolić mówić, bo to państwowe“). Так само не можемо вважати смілою оборопою інтересів народних і те, коли п. Романчук свій внесок о рускій гімназії в Бучачі цофнув з комісії, побачивши, що того хоче польске Коло.

Вас. Чернявский з Бовчковець до оцінки діяльно-

сти руских послів докинув коротку увагу, що „посол Підлянецкий свій вік ізбув Поляком, а на тиждень став Русином“. Колисмо го тут вибирали, обіцював нам свято, що скоро того важадаєте, то я зложу мандат.

Іван Сандуляк з Карлова: Я не вчений глібоко. Вчила мене всіляка біда: і сирітска, і войскова, і господарска Ми довріли давати, а брати то ні! Наробилося в соймі трохи суперечки, але то не повинно бути. Ми не знаємо жадних партій. Усе добре робити, але не разом. Опісля росказав приказку за чоловіка, що заблудив у лісі і здибав кривого старця, котрий просив єго милостині. Але той каже: Щож я тобі можу дати, коли я сам заблудив і не маю нічого. „Коли так, відказує кривий, то я тебе виведу на просту дорогу!“ І пішов той кривий передом, а простий за ним. Оттак і нам треба кривого чоловіка, щоби нам просту дорогу показав. А той кривий чоловік, то власне партія радикальна, про котру говорять, що нова сила й така. Посли наші повинні не сварятися за партії, але ставати на ниву і косити, і повинні нам що року вдавати справоздане з своєї роботи.

К. Трильовский: Ми не хочемо дразнити, ані нападати на нікого, але стоїмо на тім, що хто против народної волі виступив, повинен уступити Ми не закидаємо нікому злої волі, але осуджуємо спосіб роботи. Все наше лихо в тім, що тепер провід у справах народних взяли в свої руки професори — люде залежні, котрі з народом мало стикаються і потреб єго знати не можуть. Коли перед двома роками вибирали посла в Підгайцях, де кандидував Романчук, і виборці домагалися від него, щоби став перед ними, то Романчук того не зробив, боячися інспектора і директора. Такі люде політики нашої вести не можуть, то-ж найліпше буде, коли зложать мандати.

За сим прийнято слідуючі резолюції:

„Народне віче в Снятині вважає руских послів соймових, вибраних селянами в опозиції до верховодячих тепер, селянству і маломіщанству ворожих перстов в нашім краю, за обовязаних виключно до оборони інтересів селянства і маломіщанства і для того взиває всіх руских послів соймових, щоби вони без огляду на свої партійні — язикові і етнографічні переконання, котрі віче вважає за неналежні до компетенції сойму, — занялися солідарно і виключно обороною інтересів селянства і маломіщанства і стали рішучо за як найбільшим розширенем вільностей горожанских і прав політичних горожан, а передовсім за заведенем загального, безпосередного тайного голосованя.

„Що до справи руских послів в раді державній, віче народне в Снятині, з огляду на спосіб переведеня їх вибору, далі з огляду на їх діяльність у Відні, котра будить в народі загальне невдоволенє, а крепті з огляду на конечність основної зміни політики руского народу в дусі як найширшого демократизму, котрій то зміні ті посли стоять на перешкоді, — взиває їх, щоби солідарно зложили мандати“.

Вже по ухваленю сеї резолюції, зажадав п. староста по польски, щоби голова віча виявив єму, яким то способом вибраний був посол Підлянецкий, щоби через се він мусів зложити мандат? Посол той одержав $^{3}/_{4}$ всіх голосів. На се відповів др. Данилович, що п. Підлянецкий в Снятинскім повіті мав меншість, а яким способом дістав більшість в інших повітах, про се довго було би росказувати. Агітацію ведено за ним навіть з казальниць. Ми хотіли подати протест і зібрати богато фактів надужить, але не вислали протесту, міркуючи, що в раді державній ніхто єго не попре, а ми тілько наразимо своїх людей на секатури. Та коли би п. староста хотів спонукати правительство до офіціального слідства в тій справі, то нам се буде дуже приємно і ми будемо служити доказами. (Голоси: свідчимо всі, всі!)

При точці 4-тій (справа шкільна) промовив на сам перед Кузик з Карлова, жалуючися на утяжливі кари шкільні і домагаючися заведеня німецкого язика в школах народних, бо польским язиком перейдеш тілько до Кракова, а німецким увесь світ. Чернявский жалувався на ретроградні погляди деяких учителів, котрі говорять: „мужика як вивчиш, то сокотися єго (стережися) гірше як 100 вовків“. Сулятицкий з Березова домагався, щоби громада мала право презентованя учителів. Сандуляк: „Ми бідні, а чому? Бо нам утік розум з хати. Той розум, то є хліб. Без хліба нема й науки. У нас силують бідних до науки, а не питають, чи тота дитина має що йісти і в що убратися. І росказав справді трагічну історію кожуха — однісінького на всю родину. Дитина ходила в нім до школи, але коли потисла зима і кожух узяли старші, то дитина не могла піти до школи, а за кару за те прийшла екзекуція і зліцитували той кожух.

За сим Ів. Франко виголосив обширний реферат о школах народних, котрий в повнім тексті подамо в слідуючім н-рі і мотивував слідуючі резолюції:

„В справах шкіл народних, снят. віче заявляє: що шкіл початкових в нашім краю є за мало; що ті школи не можуть в собі помістити дітей обовязаних до науки шкільної; що для тих шкіл є за мало відповідно спосібних учителів; що плата учителів є в загалі за низька; що становище учителів народних є занадто залежне; що плян науки є невідповідний потребам нашої людности; що по селах і місточках брак інституцій, з котрих би молодіж по укінченю шкіл черпала дальшу просвіту.

Задлятого віче народне в Снятині домагаєся:

1. Як найшвидшого і значного побільшеня краєвого фонду шкільного, а то в такий спосіб, щоби один із консумційних податків держаних, а іменно податок від горячих напоїв був обернений на побільшенє фондів шкільних краєвих.

2. Устроєня заряду шкільного в той спосіб, щоби громадам привернути право презентованя учителів і щоби докладно перестерігати їх право рішаня о язиці викладовім; щоби ради шкільні місцеві орудували місцевим фондом шкільним і цілим маєтком школи; щоби шкільні ради окружні були знесені, а окружні фонди шкільні перейшли до фонду шкільного краєвого а зглядно до фондів шкільних місце-

вих; щоби педагогічний надзір над школами вели інспектори окружні, вибирані загалом учителів даного округа шкільного; власть дисциплінарну над учителями виконує рада шкільна місцева спільно з інспектором окружним, а в другій інстанції рада шкільна краєва

3. Щоби рада шкільна краєва в як найкоротшім часі скликала анкету з представителів народного учительства, селянства і поважних педагогів для зміни пляну науки в школах народних в той спосіб, щоби усунути дотеперішне шкідливе перетяжуване дітей і вчинити науку практичнійшою.

4. Щоби при кождій школі була удержувана з публичних фондів громадска бібліотека для ужитку всіх громадян".

Промовляли ще до сеї точки селянин Вахняк, до магаючися, щоби в школах народних учили співу церковного, і Трильовский, котрий мотивував свою додаткову резолюцію, щоби уставу шкільну з р. 1872 змінити в той спосіб, щоби також бідність родичів служила підставою до увільнення дітей від школи. Всі резолюції принято.

Тепер приступлено, на внесок Трильовского, до вибору комітету екзекутивного, що має завятися виконанем ухвал віча. До комітету сего вибрано між іншими: Савкевича, Дутчака, Кузика, Сандуляка і др. а на внесок Кузика також Даниловича, Герасимовича і Трильовского.

При точці 5-тій (справа рад повітових) промовив насамперед коротко Запарииюк, а по нім вияснював справу Герасимович. Є у нас тепер два напрями до вкороченя автономії: один іде з долу, а другий з гори. Люде нарікають на кривди, які мають від рад повітових і домагаються їіх скасовання. Голоси (скасувати! скасувати!) Не годжуся в тим. Скасувати ради повітові, значило би зречися тих прав, котрі вже маємо. А ми повинні не зрікатися своіх прав, але їіх розширювати.

(Гармідер против рад повітових, котрий тривав кілька мінут). По скасованю рад повітових, усі справи повітові перейшли би в руки староства, і нарід не мав би на них жадного впливу (Знов шум і гармідер). Напа річ направити те, що є а не вносити (Неспокій серед зібраних). А з гори тимчасом іде друге змаганє, щоби завести вітів окружних, таких, як були давно мандатори (Крик, галас: не хочемо, не хочемо!). А видите! Правда, що се би вас боліло? (Крики: правда, правда!!) Ну, так не прикладайтеж і ви руки до тої самої роботи; вовьміть в свої руки те, що є, а не вкорочуйте свої права. Розуміеся, що тепер, коли є курії виборчі, то ви маєте меншість в радах повітових, але коли зникне курії і заведеся і при виборах до рад повітових загальне голосованє, то тогди ви їіх дістанете в свої руки і оберпете собі на пожиток. Успокоєні сими доказами, зібрані приняли одноголосно резолюцію, таку саму, яка була ухвалена в тій справі на вічу коломийскім.

Далі говорив Трильовский про конечність завязати політичне товариство в Снятинскім повіті. Віче коломийске ухвалило вже завязати таке товариство в Коломиі. Робота і завдача таких товариств дуже важні, але й приписи закона для них дуже острі. Не вільно до них належати жінкам ані дітям, а про кождого ново приступаючого члена треба повідомити староство. В нашім краю є вже кілька політичних товариств, але вони але йдуть, бо опираються головно на інтелігенції старих партій. Наше політичне товариство опреся на народі і тому певне піде добре. Бесідник звернувся тут і до братів буковинских, котрих кількавацять було на вічу, взиваючи їіх, щоби вступали з сліди галицких селян і також організувалися в політичні товариства, бо теперішні їіх проводарі о се не дбають. По короткій промові Сандуляка, прийнято резолюцію, в котрій поручено комітетови екзекутивному заняти ся в свій час заняттям політ. товариства.

Далі промовляв Трильовский про часопись „Хлібороб", що повинен стати органом селянства руского. Читайте всі газети, і руські і польські, і які хто може, але майже свій розум і піддержуймо на самперед свою власну газету. Для польских селян виходить газета „Przyjaciel ludu". Кождий ч-р має більше як 8 сторін, а коштує на рік усего лева (1 гульд) а чому так? Бо має більше як 1000 пренумераторів.

До точки 8-ої (справа довжників банку рустикального) промовляв насамперед Ів. Франко. Нагадав він, що по упадку сего банку лишилося 40.000 селянских родин задовжених. Деякі ради повітові, як от у Надвірній, Богородчанах іті. позатягали позички, повикупували своіх довжників і розложили їім той довг на менші ратн, щоби їіх удержати на батьківскій землі. Те саме повинна зробити й рада повітова в Снятині. Далі промовив Сандуляк, підносячи заслуги поссесора в Устю, п. Потворовского, котрий не щадячи коштів і заходів, вибавив кількавацять селян устецких, белелуйских та будилівских з банку, а за одну вдову сам заплатив 300 зр. так що сама вона о тім не знала. (Окрики: честь єму!) За сим принято слідуючу резолюцію:

„Віче народне в Снятині взиває снятинску раду повітову, щоби постаралася як найскорше о фонди для викупу претенсій банку рустикального до селян Снятинского повіту".

При точці 9-тій (справа соли) промовляв насамперед Мандарович зі Снятина, висказуючи подяку послови Теліпінскому, що підніс в раді державній сю справу. Сіль то річ дуже важна для життя і господарства; через підвишене ціни соли сама держава богато тратить і в людях і в худобі. Для того треба домагатися, щоби податок від соли цілковито був знесений. Справу сю пояснив докладнійше Герасимович, виказуючи подвійну причину дорожні соли, а іменно високу ціну, по якій вона продаєся в банях і кошти перевозу, задля котрих топка соли в деяких сторонах коштує 15-20 кр. Завязалося у Львові товариство польских панів, котре хотіло дістати для себе продаж соли в цілім краю і обіцювало давати всюди топку по 11 кр. Для тих дальших сторін

було би се добре, але для близших, де тепер тонка коштує 10 кр. було би гірше. І товариство обчислювало собі з того зиску на 350.000 зр. у рік. Тому то раджу приняти отсю резолюцію:

„Віче народне в Снятині домагається заведеня державних трафік соли по містах, місточках і селах і установленя значно зниженої і одностайної ціни соли“.

Сю резолюцію принято. При точці 10-тій (стяганє податків) промовив селянин Мандяк з Красноставець. Наводячи докладно приписи закона о екзекуціях, він вияснив зібраним, чого при екзекуціях не вільно брати, а що тепер мимо того забирають. Описав також теперішні практики, як богатші люде викручуються від екзекуції даючи екзекуторови то курочку, то кошу яєць, то масла іті. У бідного фанти забирають і складають в одно місце, нераз мокрі, так що поки до викупу, то вони й зовсім погинють. А богатому екзекутор лишає фанти дома. Тому прошу ухвалити: „Віче поручає скз. комітетови віднестися до міністра фінансів, щоби наказав урядам податковим держатися остро приписів устави і не стягати податків несправедливо“.

Чеховский зі Снятина бажав, щоби посли дбали о зниженє податків в загалі і підніс, що давнійше перед конституцією платилося лише ¼ того, що тепер. В жадним краю нема таких високих податків, як у нас. Супротив сего зауважав Франко, що противно, у нас податки далеко менші ніж у других краях і поменшити їіх не буде можна. Не в тім біда, що податки великі, а в тім, що ми навіть малих податків не маємо відки заплатити. Коли край економічно піднесеся, то і більші податки не будуть нам тягаром. По сих промовах резолюцію принято.

Точка 11-та (мита, рогачки і торги). Сандуляк підніс, що з побором мит по місточках робляться надужитя, бо звичайно нема тарифи, кілько мита за що маєся побирати. Шлемко з Белелуї жалувався, що торги відбуваються в свята і в неділі. Сандуляк додав, що не відбуваються вони ані в свята католицкі ані в жидівскі, так що для народа є се „поруганіє“ і збитки а не воля. Трильовский оповідав про жидів, що на торгах сварять і ображують селян і домагався, щоби власти сему запобігали і брали наших людей в опіку, а також самі люде щоби не розбігалися від ображеного, але упоминалися за него і готові були свідчити. Гарасимович підніс, що по торгових місцях нема стало закопаних рогачок, через що нашим людям робиться богато кривди. Так само часто ошукують жиди наших людей на вазі і мірі. Прийнято отсі резолюції:

„Віче народне в Снятині взиває уряди громадскі тих місцевостей, де відбуваються ярмарки і торги, щоби в стало означених місцях побору мит поприбивали докладні і народови зрозумілі тарифи митові і догляділи, щоби пахтярі тих тариф не переступали. Далі взиває власти безпеченства, щоби пильно бачили на те, щоби жиди по ярмарках і торгах не збиткувалися над селянами і не ошукували їіх. Наресті взиває уряди гром. тих місцевостей, де відбуваються ярмарки і торги, щоби на всіх ярмарках і торгах були уставлені публічні міри і ваги, для ужитку ярмарочних людей“. Завважати треба, що на саму чутку про те, що на вічу ся справа має бути порушена, снятинскій уряд громадский приладив тарифу митову, виписану на таблиці по руски і по польски і казав єї поприбивати зараз на другий день по вічу.

Точка 13-та (Народні Спілки). Трильовскій підніс, що остатним часом селяне взялися закладати крамниці і склени. Щоби се діло повести так, щоби з него була як найбільша користь не для поодиноких людей, а для цілих громад, основано товариство Народних Спілок, котре рівночасно має цілі економічні і просвітні. Треба, щоби така народна спілка була в кождім селі. Брати Буковинці повинні також братися до сего діла і завязувати такі товариства після статуту „Власної помочи“, виданого редакцією „Буковини“ в Чернівцях. Відповідну резолюцію, приняту вже на вічу коломийскім, тепер ухвалено.

Точка 14-та (шарварки, устава о риболовстві, о коноплях і польованю). Чернявский підніс несправедливість, яка діеся тепер при розкладі шарварків. Не тілько кажуть нам робити, але й платити, а куди діваються ті гроші — не знаємо. Росклад тягарів дорогових є дуже несправедливий. На шарварок гонять і такого, що має худобу і їіздить возом, і таку бідну вдовицю, що хиба босими ногами тото каміне утовче. А ті, що найбільше

потребують дороги — пани, що возять машини, і жиди, що їіздять з товарами, ті зовсім шарварку не роблять. Найліпше було би, якби шарварок вимірено після податку, а не від нумерів. (Тут зголосилася до голосу також одна жінка-селянка, щоби пожалуватися на банк рустикальний, котрий єї і ще одну жінку серед зими викинув з хати. Але позаяк ся справа зійшла з порядку дневного, то голова, на жаль, не дав їій голосу). Про шарварок говорив далі Сандуляк, виказуючи, що у нас є двоякий шарварок: примусовий і добровільний, то є, що громада, крім примусового шарварку на дорогах повітових і цісарских, повинна ще приводити до порядку і свої дороги громадскі і приватні. Тепер чим раз більше налягають на нас шарварки примусові. Людей гонять справляти дороги далеко від села, котрими селяне мало коли й їіздять, а тимчасом у самім селі ломають колеса та дишлі. Не дармо кажуть напр. що „дорога через Тростянец така, що там і вікови конец". Шпиндюк із Зібранівки в обширній промові жалувався на страшенні недогоди, які має ся бідна громада через шарварки, котрі доводять єї до цілковитої руїни, бо мусить справляти дороги до трьох сіл і то далеко від своіх грунтів.

Савкевич говорив про новий закон о риболовстві. Риба річ кортяча. Власть забороняє ловити рибу, мабуть для того, щоби риба в ріках множилася. Але се пуста робота, бо хотьби у нас ніхто тої риби не ловив, то прийде повінь, і поже не всю рибу світами. Не даром кажуть люде, що ніхто не видів з рибака богача. Множити рибу можна тілько в ставах. А з нового закона о риболовстві хиба тота користь, що люде мають без кінця міри клопоту та платять кари. Длятого треба нам домагатися, щоби ту уставу як найшвидше знесено. Сулятицкий говорив о моченю конопель в ріках. Коропенька пожиточна рослина, а найшла собі ворога — тоту саму уставу о рибах. Щоби не пошкодити рибі, заказують нам мочити коноплі в ріках. Рибі се ніщо не пошкодить, а сорочка предці близша ніж риба. Кажуть, що від конопель іде смрід. Але деінде ще більше смродів, а якось на них не дивляться. Про-те саме говорив і Сандуляк, звертаючи увагу на те, що уряд заказує таку дрібницю, як мочене конопель, а тимчасом не урегульовані ріки, що роблять нам величезні шкоди. З фабрик пускають у ріки всякий квас, деготь іті. нечисть, що вбиває не тілько рибу, а й худобу і ширить пошесті межи людьми, та на се також ніхто не звертає уваги. По сих промовах ухвалено відповідні резолюції коломийского віча.

Точка 15-та (язик урядовий в урядах громадских) Трильовский заявив: Ми радикали не хочемо боротьби з народностями, противно хочемо разом ділати з польским мужиком, але про те мусимо стояти за тим, що нашому народови на єго землі належиться. Ми не є против того, щоби наш народ умів і польски, і по всякому, але мусимо дбати о те, щоби край наш виглядав так, щоби видно було, що тут живуть Русини. У нас по громадах дуже часто перший ліпший писар, і то не тілько який небудь Підпанковский або Шпильонтальский, але таки наш Грицко та Іванко соромиться вести протоколи по руски, але калічить по польски. Треба також пильнувати, щоби справи громадскі, стяганє податків, суди громадскі полагоджувано в будні дни, а не в неділю, що повинна бути посвячена відпочинкови і просвіті. Такий звичай завів був у Стецеві покійний Курилюк, і так повинно бути всюди. Віче приняло отсю резолюцію:

„Взиваєся всі уряди руских громад, щоби завели у себе урядовий язик руский, щоби в тім язиці переписувалися з усіми властями і щоби всі написи на печатках, таблицях, дорогосказах іті. були рускі; нарешті, щоби урядованє відбувалося в будні дни".

При точці 16 ій (внески членів) промовляв Чеховский про те, що процеси у нас тягнуться дуже довго, що адвокати і нотарі беруть плату, яку самі хочуть і врешті, що у жидів служать христіяне, котрим жиди не позволяють святкувати неділі й свята, і домагався сему всему зарадити. Данилович пояснив, що що до слуг жидівских не треба ніякої нової устави; хто хоче йти служити до жида, тому ніхто не заборонить, а в неділю, після устави, і так не можна нікого силувати до роботи. Далі говорив Сандуляк о відумерщині а Савкевич о конечности регуляції Прута. До всіх сих точок ухвалено відповідні резолюції, по чім Данилович подякував усім зібраним за численну участь,

за повагу в нарадах і тактовне заховане і додав, що про справу дефравдацій в спитинській касі повітовій не підношено тут розмови тому, бо за се грозили нам розвязати віче, але справа ся буде ще вияснена прилюдно. В кінці візвав усіх присутних, щоби підписували петиції до ради державної і до сойму, котрі випрацює комітет екзекутивний і котрі всякому підписувати вільно, а висказавши на остатку подяку п. Теодоровичеви, дідичови Русова, за безбезкористне відступлене будинка віче, закрив збори.

Зібрані розійшлися в дуже поважнім і радісним настрою, а кунки їх довго ще опісля стояли і бесідували то в льокалю віча то на гостинцю. Серед окриків, по скінчено віча, селяне казали: „Дивіть, аж серце радуєся, — яка велика наша радикальна партія!“ Смерекові вінки, котрими увита була трибуна, розцінали на в дхідним зібрані до крихти на памятку. Над брамами і на дасі „Вигоди“ повівали підчас віча синьо-жовті хоругви. В загалі віче зробило на селян і на присутних людей з інтелігенції дуже велике і користне вражінє, і тут же висказано намір устроїти в недовзі дальші віча: в Станіславові, Калуші, Товмачи і т. д. Многі участники віча-селяне висказували бажане, щоби і братя мазурскі селяне як найпрендше устроїли у себе подібне віче „а ми, — казали, — не пожалуємо конту і труду, і пойідемо до них хотьби під Краків“.

ПЕРШИЙ ЗИЇЗД ГАЛИЦКИХ СОЦІЯЛЬДЕМОКРАТІВ. Д. 31 января н. с. розпочався у Львові, а д. 2 февр. скінчився перший зїїзд галицкої партії соціяльдемократичної. Зїїзд той радив у великій салі ратушевій, а складався він з делегатів (около 40) і з гостей (около 140, в тім числі й справоздавці газет, при чім годиться завважити, що аранжери зїїзду вважали відповідним запросити редакції часописів ворожих рухови соціяльдемократичному, як „Dziennika polskiego“, „Pr eglądu“ ітп., а не запросили редакції „Народа“, ані скілько знаємо, жадної іншої з руских редакцій). Зїїзд відбувся за приватними запросинами; промовляти і голосувати могли тілько делегати, а гості тілько тоді, коли делегати на се згодилися. Наради зїїзду велися поважно і кілька разів оживлювалися значнійше, коли порушено питання, що більше інтересували загал делегатів. Приводив нарадам зїїзду знаний ветеран руху робітницкого у Львові, А. Маньковский, набірщик, его заступували Куровский, делегат з Кракова і Данилюк, редактор одного з органів партії „Pracy“. Поліція появилася в салі на хвилю, а переглянувши легітімації учаетників зїїзду, вийшла і не мішалася більше в хід нарад.

Треба признати й те, що наради велися переважно про річи важні і з близька доторкаючи сути руху робітницкого, велися тоном спокійним і помірковапим, котрий лише в кількох моментах доходив до фраз яркійших, виголошуваних переважно людьми з поза границь Галичини, що привикли промовляти острійше і шумнійше, ніж се водиться у нас Тілько раз, в промові д. Брода, жида віденьского і кореспондента та делегата віденьскої „Arbeiterzeitung“, той сей забрелів антінатично і фальшиво: інші бесідники, хоч і промовляли також остро, вміли держатися в границях відповідних, хоч звісно, виголошували богато дечого такого, з чим можна би дуже і дуже поспорити.

Не думаю тут подавати обширного справоздання з нарад зїїзду. Бувши на зїїзді як гість і кореспондент „Kurjera Lwowskiego“, я подав в н-рах 32—34 тої часописи справоздане найобширнійше і найдокладнійше з усіх газет галицких, справоздане, котре з більшими або меншими скороченями дословно передрукували навіть органи партії робітницкої (звісно, без подання жерела). Тут піднесу тілько деякі інтереснійші моменти з нарад зїїзду, котрі можуть близше обходити наших читачів.

Перший реферат „о дотеперішнім розвою і теперішнім стані партії“ виголосив набірщик Гудец. Реферат був оброблений совістно, хоч держався досить тісно львівского грунту і не трібував навіть обхопити історії руху робітницкого в цілій Галичині. Де в чому доповнили опісля референта інші бесідники, хоч, очивидно, доповнення ті були більш або менше случайні, імпровізовані. Д. Гудец підніс, що перші прояви робітницкого руху починаються з р. 1867, коли заведено закон о товариствах, що дав можність робітникам організуватися, робити стрейки ітп. Перші зерна думок соціялістичних кинув між робітників Болеслав Лімановский в р. 1871, виголосивши в салі „Gwiazdy“ відчит, що наробив чимало шуму. Але Лімановский після сего відчиту не працював серед робітників; почали се тілько в 1878 рускі соціялісти М. Павлик і Ів. Франко (референт згадав з признанем також про пропагандову діяльність М. Драгоманова). В тім році, по процесі руских соціялістів у Львові, за почином Лімановского, в часі, коли вже поліція наказала єму виїхати з Австрії, завязався комітет робітницкий, до котрого війшли Лімановский, Франко, Павлик, Данилюк, Маньковский, Окаровский і др. Перед тим ще почала виходити у Львові під редакцією Данилюка і Вартиньского „Praca“; вже від 3 єї н-ру головними єї співробітниками стали Франко і Павлик. В тім самім році прибув до Львова з Варшави польский соціяліст і агітатор Варинський, але швидко перенісся до Кракова, де его 1879 р. враз з численною кункою краківских і львівских товаришів арештовано.

Їх судили в початку 1880 р. і увільнили, але процес сей дуже налякав робітників; про соціялізм ніхто не хотів і чути, а „Praca“ мала ледво 4 передплатників.

Але пригноблене не тривало довго. Вже в р 1881 около 100 робітників львівских, зібравшися в кривчицкім лісі постановили основувати партію робітницку і скликати віче. (Додати треба, що віче робітницке відбулося вже перед тим, в р. 1879 у Львові, в реставрації в єзуітскім огороді, скликане заходом Маньковского, Данилюка і Удаловича. Друге віче поліція розвязала). Та се не удалося, а замість того на львівский рух упав повий удар: процес Драбіка і товаришів. В р 1883 прибув до Львова зі Станіславова Щасний Дашиньский, що мав там процес за тайне товариство. Був се чоловік з чималим талантом і незломною енергією; він почав працювати при редакції „Pracy“ і агітували між робітниками. До руху відносилися сімпатично також два талановиті публіцісти польскі: Вол. Червіньский (ност) і Вол. Спауста, а також Едвард Пржевуский, конгресовяк, що тепер живе в Парижі. Червіньский переробив по польски звісну марсельезу французких робітників „Le Drapeau rouge“ (Czerwony sztandar), котра сталася дуже популярною серед робітників і причинилася чимало до оживлення руху, кинувши між робітників різкі та зрозумілі поклики соціяльної боротьби. Додам при нагоді, що пісня та перекладена була тогож року в Дрогобичі на жаргон жидівский і разом з рукописним перекладом брошури Млота-Дікштейна („Kto z czego żyje“) та з „Марією“ нашого Шевченка, виданою Драгомановим у Женеві латиньскими буквами з інтересним переднім словом, становила майже весь арсенал пропаганди між дрогобицким та бориславским робучим людом, що при мойім співділанню розпочали були деякі молодші і старші товариші в р. 1882 і 1883.

Тілько в р 1889 на основі нового закона промислового, що наказав завязувати примусові звязки товаришів одного ремесла, явилася можність утворення ширшої організації партії робітницкої. Галицкі робітники пішли за сказівками робітницкого конгресу, що відбувся в Гайнфельді 1879. В р. 1890 сильний товчок до скріплення руху дало робітницке свято 1 мая. В тім році появилася у Львові друга робітницка часопись „Robotnik“; д. 1 мая було величезне робітницке віче, що заповнило ціле подвіре ратушеве а в надолисті за почином Гната Дашиньского засновано партію робітницку на межинароднім грунті. В р. 1891 засновано у Львові робітницке товариство „Siła“, що сталося взірцем до закладання подібних товариств в Кракові, Подгужу, Станіславові і Коломиі. Свято 1 мая і в тім році повелося добре; о святкованю 3 мая референт згадав тілько коротко, подаючи як одинокий здобуток участи робітників в тім обході те, що „партія своїм імпонуючим походом заявила, що робітники у нас є і знехтувати їх не можна“. Ну, се здобуток не великий. Що робітники у нас є, се показує урядова статистика, а ті, котрим уділ робітників в святі 3 мая найбільше був на руку, власне найзавзятійше і доси нехтують рух робітницкий.

Я задержався троха довше при сьому референті і переповів его зміст по троха з власними доповненями як причинок до історії того ідейного ферменту, що йшов у нас від р. 1875. і з котрого виплили з одного боку партія соціяльдемократична, а з другого боку нана руско-украйінска партія радикальна. Звісно, я міг би подати тут далеко більше фактів з тих часів, та на се тут не місце і ще не пора.

При сьому рефераті промовляло значне число делегатів-робітників зі Львова, Кракова, Бяли, Подгужа, Тарнова, Нового Санча, Стрия та Станіславова, а другого дня говорили ще свіжо прибувші товариші з Коломиі і з Бориславa (один із діяльних участників тамошнього руху 1882—83 р.) Всі вони показували условини, серед яких живуть і працюють робітники; особливо промови делегатів провінціональних, людей очевидно прибитих та пригноблених нуждою, робили важке враженє і становили дуже різкий контраст з тими широкими ідеалами і світовладними розмахами, які можна було побачити в промовах таких делегатів, як Брод і Дашиньский.

Сих двох бесідників варто схарактеризувати близше. Д. Брод говорив по німецки, але трібував говорити й по польски, та на половині мови покипув. Видно було, що се фаховий агітатор, вишковлений на віденьских зборах. Звісно, він уважав зїзд, на котрім, мимо его „міжнародного грунту“ не сказано було ані слова по руски, за зїзд Поляків, і не найшов показати їм в будущині нічого красшого, як відбудуване Польщі, звісно, без шляхти і без буржуазії. Сі слова викликали дуже гучні оплески з боку делегатів західно-галицких та гостей з львівскої академічної молодіжі. В тімже дусі промовляв пізнійше й Дашиньский, заповідаючи, що може соціялісти польскі, котрим тепер шляхта закидує брак патріотизму, швидше будуть битися за відбудоване Польщі, ніж ті, що сьогодні кричать про свій патріотизм. Мабуть сі маніфестації були причиною, що деякі німецкі часописі, пишучи про зїзд, подали, буцімто між принятими резолюціями на першім місці була така: зїзд домагається відбудуваня Польщі соціялістичної, без шляхти і буржуазії. Не треба й говорити, що резолюції такої ані не ставлено ані не ухвалено.

Друга інтересна річ в промовах Брода виявилася, коли порушено питане о відносинах пролетаріяту інтелігенції до руху соціялістичного. Делегат Гурский з Кракова сказав при тій нагоді, що пролетаріят той уважає соціялізм не тілько як питане жолудкове, але як питане серця і розуму, як постулят совісти і хоч значна часть того пролетаріяту й не йде між маси робітницкі, щоби працювати й агітувати з ними та серед них, то все таки, вякаючи в тзв. суспільність буржуазійну, ті соціялісти не пропадають для справи, будять сумліне і наводять по троха боротьбу клясову.

Против сего уступу мови д. Гурского виступив д. Бред досить рішучо, бо він, як звісно, суперечить катехізмові соціяльдемократичному. „Інтелігенція не має задачі лагодити боротьбу клясову — противно, чим острійша буде та боротьба, тим ліпше. Нині вона ведеся по звірячому з боку буржуазії, і соціялісти мусять держатися такої самої тактики“ ітд. В тім самім дусі промовляв і другий делегат-жид, Віссер з Кракова. Видно, що ті пани або не читали „Капіталу“ Маркса або мають коротку память, або з якої іншої причини вважають потрібним в такій формі перемелювати старий обсурд: „чим гірше, тим ліпше“. З Маркса вони могліб переконатися, як виглядала „боротьба клясова“ в Англії, Франції і других краях в часі неограниченого панованя клясового егоізму серед буржуазії, якими кровавими слідами записалися в історії закони против волоцюг, против спілок робітницких, очищуваня територій з осель людских іті. Сама промова Гудеца о історії руху робітницкого в Галичині моглаб їх була переконати, що рух робітницкий змагався не в міру зросту зайлості клясової серед „буржуазії“, але власне в міру розсіваня серед неї зерен науки соціялістичної, в міру як форми боротьби стають лагіднійші, закони свобіднійші, а серед молодших, чуткійших і морально незіпсутих поколінь соціялізм стає іменно питанєм сумліня, обовязку, стає ідеалом, а не кусником хліба. Нехтованє морального елементу в розвою руху соціялістичного, згірдне трактованє того елементу як непотрібного сентіменталізму, се велика похибка, а радше сказати несумнівний знак, що для „фахових“ агітаторів соціялізм став ремеслом, а то навіть і дійною коровою. Інтересно, що власне у соціялістів-робітників похибку сю стрічаємо дуже рідко. Для них переважно соціялізм річ віри, релігія, справа свята, котра втягає в себе розум і серце і душу і цілу суть чоловіка Ремесницкий, авгурскай, нібито „чисто матеріялістичний“ погляд на соціялізм бачимо переважно у агітаторів з інтелігенції, і що найсумнійше, в тім погляді вони власне любять бачити свою вищість.

Переходжу тепер до характеристики промов д Дашиньского, безперечно найліпшого і найталановитійшого бесідника на зйізді. Промовляв він кілька разів і виголосив найважнійший реферат о тактиці і організації партії соціяльно-демократичної. Велика ясність вимови, опановань предмету і вміліть опанувати слухачів — ось що характеризує сего бесідника, котрий як агітатор і організатор партії здобув собі почесне місце в історії руху робітницкого в Галичині. Має він спеціяльний агітаторский дар виголошувати річі слабші, думки спорні таким самим тоном глубокого переконаня і незворушною певністю, як і ті безспорно правдиві основи, до котрих зводяться его погляди. В загалі в его промовах усюди певність, ясність, пряма дорога, нічого сумнівного ані спорного нема — не диво, що ті промови роблять велике вражінє на людей мало привиклих до критичного мисленя, до аналізи і строгого важеня фактів. Фактичні люде і відносини звичайно далеко більше зложні, скомпліковані та повні суперечностей і відтінків, ніж вони показуються в промовах д. Дашиньского, і се одинока, та здаєся, досить важна хиба его ораторских продукцій.

Я не буду подавати змісту ані реферату ані других промов д. Дашиньского, згадаю тільки коротко, що о відносинах інтелігентного пролетаріяту до організації робітницких висказав він думку принціпіяльно може й вірну, але практично може й несповнимую. Виступив він рішучо против того, щоби люде з інтелігентного пролетаріяту занимали в робітницких організаціях якесь упрівілейоване становище, а домагався, щоб вони в робітницких гуртах були тільки вчителями і більше нічим. Історія всіх організацій робітницких і їх ініціяторів від Лассаля до Дашиньского включно, ба історія всіх організацій людских чи то політичних, чи релігійних показує нам щось зовсім інше, а іменно те, що ті, що може з разу і щиро хотіли бути „учителями і більше нічим,“ з часом, іменно силою своєї інтелігенції, енергії і сили волі ставалися провідниками, диктаторами, півбогами. „Інтелігенція — річ дуже цінна“ — сказав д. Дашиньский, а я б додав, що вона в усякій організації є як те шило, котре ніяк не сховається в мішку, але муси ть вибитися на верх то в сей то в той бік.

Сказавши про справу жидівску зовсім вірну думку, висказану впрочім ще 1846 р. Марксом, що соціялісти не повинні бути ані антісемітами, ані філосемітами, але повинні бачити в жидах дві верстви: визискуючих і визискуваних і стаючи против перших солідаризувати ся з другими, д. Дашиньский перевів мову на відносини соціяльдемократів до селянства „Супроти селянства — мовив він — не займали ми ніколи неприязного становища. Сільский пролетаріят, наймити, зарібники мають інтереси одчакові з пролетаріятом городским. Але людність сільска не є одноцільна, є там пролетарії і богачі, а се є елемент назадницкий. З пролетаріятом ми солідаризуємося, але з богачами ні. До селянства обернулися люде з певними замахами радикальними, говорять ему про загальне голосованє іті. Де ті радикальні жаданя будуть згідні з нашими, будемо їх підпирати, але те признати мусимо, що се елемент назадницкий, реакційний. Та не забуваймо, що мужики не можуть бути інші, що столітя гнету зробили їх тим, чим вони є. З часом, коли під впливом ударів, які на них спадуть, вони прийдуть до самопізнаня, будемо мати серед них проселітів. Відсуньмо на бік дискусію над тим, що хлопів треба позбавити власности (wydziedziczyć), не забуваймо про ролю міст і про те, що коли ми побідимо в містах, мужики мусять піти за нами“.

В звязку з тим наводжу і обговорю те, що сказав д. Дашиньский про тих „людей з певними радикальними замахами, що звернули ся до селянства“ т. є. в першім ряді про руску-украйінску партію радикальну і про руску справу загалом.

„З постанов брукселського конгресу видно, що соціялізм дуже добре може міститися в рамах національних. Боротьба йде не тільки в обширі всеї людскости, але також в обсягу кождого поодинокого народа. Тепер шляхта і буржуазія закидає нам космополітизм. Але я певний, що ми так само як шляхта, а правдоподібно і швидше будемо боротися за незалежність Польщі, але виходячи з основного принціпу соціялізму, т. є. що будемо боротися за Польщу робітницку, соціялістичну, не за шляхетску і буржуазійну. Те саме відноситься й до Русинів. Питанє руске стає перед нами, мусимо єго розвязати ясно і чесно. Доси не бачимо ані одного руского товариства соціялістичного. Соціялізм рускій істнує від тоді, що й польскій, а про те єго не бачимо. Легко се зрозуміти. В містах робітники переважно Поляки, а і ті, що є Русини, вміють читати тілько по польски, а хоч в остатніх часах множаться й такі, що вміють читати і по руски, то все таки і польского вони не забули. Соціялісти рускі не виступають самостійно. Перед двома роками основано руску партію радикальну, але партія ся доси балянсує між ріжними програмами. Належать до неї і посвячують їйій свої сили також соціялісти, але вони не можуть виступати зовсім отверто. Помимо наукового соціялізму, поставленого в програмі, партія та буде щораз більше віддалюватися від соціялізму. Відси для соціялістів руских виходить богато шкоди, деморалізація, вічні компроміси, так що люде ті перестають уміти діяти політично“. Задля сего референт радив в партії соціяльдемократичній утворити осібний руский комітет агітаційний і видавати руску часопись соціялістичну. Против сего виступив тілько один бесідник, жид Центербаум з Коломиї і на підставі свого 4 місячного досвіду агітаційного заявив, що робітники рускі в Коломиї не почувають потреби руского видавництва „Нехай Русини ідуть на село, а міста нехай липнать нам“ — так закінчив він свою промову.

Отсе важнійші погляди висказані на конгресі про селянство, про справу руску і нашу партію. Здивувати в них може на перший погляд заява, що соціяльдемократи „не відносяться ворожо до селянства“. Ну, богу дякувати! А ми думали, що відносяться сімпатично, що бачуть в селянах такихже робучих, бідних та покривджених людей, як і в міських робітниках. Аж ні! Вони крім найбіднійшої і поки що найтемнійшої верстви наймитів і зарібників бачуть в селянах все таки елемент реакційний — значить, своїх прямих ворогів. Тілько з наймитами і зарібниками вони хочуть говорити і очевидно одиноку будущину селянства в дусі соціяльдемократичнім бачуть тілько в тім, коли все воно „під впливом ударів, які ще на него спадуть, прийде до свідомости“, т. є. зійде на ступінь зарібників і наймитів. Як бачимо, д. Дашиньский все таки стоїть ще на грунті знаменитої програми „пролетарізації мас“, а коли радить „відсунути на бік дискусію“ о тім дражливім предметі, то ми властиво не можемо зрозуміти, для чого він се чинить. Натомісць єго фраза „коли ми побідимо в містах, то хлопи мусять піти за нами“, у кождого тямущого чоловіка мусить збудити хіба сміх. Інтересно, куди іменно мусять піти мужики за містами? Чи міста, особливо галицкі, коли в них побідить соціялісти, зможуть накинути селянам який небудь аграрний соціялізм, сли ті селяне уперед не будуть до того приготовані і то не тілько соціялістичною агітацією, котра навіть з робітників фабричних не в силі ще зробити соціялістів, але довголітною, постепенною працею цівілізаційною, цілим розвоєм економічним і культурним? Ні! відсуване на бік дискусії о видідичуваню мужиків ні на що не здасться! Треба сю справу розібрати докладно і рішити розумно, щоби не попасти в дуже погані і небезпечні помилки!

Розуміється само собою, що стоячи на такім становищи супроти селянства, д. Дашиньский не може найти ані програми ані ясности ані політичної вмілости і в нашій партії, котра діяльність свою опирає на мужицтві, не пересіваючи єго через решето соціяльдемократичних доктрин, але змагаючи до того, щоби єго інтереси економічні звязати нерозривно з тими поступовими змаганями, що ведуть чільних людей нашого віку на зустріч світлійшій будущині. Звісно, ми не такі щасливі, як галицкі соціяльдемократи, котрі не потребують вести ніяких дискусій програмових, бо мають готових і Маркса і Енгельса і канон „семи вселенских соборів“, тоб то ухвали зїїздів соціялістичних, на котрі в кождій хвилі можна покликатися, як на Tridentinum. Перед нами нема ще протоптаної стежки, ми мусимо самі шукати і протоптувати єї, мусимо раз у раз міркувати, помилятися і поправлятися, але се ще не рація, щоби ріжні мудреці, мудрі чужим розумом, гляділи на нас так дуже з гори. Впрочім, як собі хочуть, нас се не зібє з нашої дороги.

Інтересна резолюція д. Дашиньского, принята зїїздом. Торік, по нефортуннім святкованю 3 мая партією робітницкою д. Павлик в „Народі“ радив партії поділити ся на секції польску і руску, щоби запобігти втяганю „міжнародної“ партії під один національний стяг. Д. Дашиньский тоді належав до тих, що найбільше обурилися статею Павлика і прислали нам на неї громовий протест. Не минув рік, а д. Дашиньский, як бачимо, преспокійно анектує думку д. Павлика, хоч модіфікує єї по своєму.

Промова д. Дашиньского, хоч на присутних слухачів зробила чимале вражінє, в друкованих справозданях, при холоднім читаню стратила богато, і против неї звернулася головно полеміка газетярска, як против квінтесенції нарад зїїзду. Очевидно не стоїть і згадувати про глупі і брутальні балаканя „Dziennika polskiego“ ані про денунціяцію „Czasu,“ котрий зі слів Дашиньского, що годі вибирати центральний комітет партії, бо комітет такий мусів би бути явний, а на се уряд не позволять. вивів таке, що Дашиньский промовляв против явному заряду партії для того, бо

вона має заряд тайний. Варто зазначити, що краківский орган партії робітницкої „Naprzód“ в н-рі виданім по зїїзді помістив статю Гурского, одного з опонентів Даниньского на зїїзді, де ведеся далі полеміка з Д-ким що до відносин інтелігентного пролетаріяту до партії. З заграничних газет польских петербурский „Kraj“ посвятив зїїздови в н-рі 5 вступну статю, в котрій дуже йдко скритиковано зїїзд (може по троха зі зглядів цензурних), але виказано й деякі погляди, котрі у органу, що остатніми часами хилиться очевидно до шляхти і попівства католицкого, будь що будь заслугують на увагу. Згадавши про резулюції зїїзду „Kraj“ пише дословно: Rozwiązania zapewne dość nowe (? Ред.) ale od teoryi do praktyki daleko, a jeżeli obywatele socjaliści sądzą, że wymyślili nową metodę skutecznego traktowania spraw publicznych, to się bardzo mylą. W ich wskazówkach mięsza się dziwacznie butny temperament minionej szlachetczyzny, upośledzającej rusinów i traktującej chłopów jako bydło, które musi pójść za nami“, z najgorszemi tradycjami romantyzmu, mierzącego siły na zamiary. I to mają być realni działacze, propagatorowie polityki potrzeb przeciwko polityce ideałów!“ Інтересно, що орган біржево-шляхецко-клерикальний толкує соціялістам, що соціялізм не повинен попадати в похибку „минувшої шляхетчини“ і не повинен елімінувати з політики стичний елемент ідеалу! Та як чи так, а перший зїїзд галицких соціяльдемократів треба вважати фактом дуже важним в розвою політичного житя нашого краю. Ще важнійшим буде він певно в розвою галицкої партії робітницкої. Богато дечого і нам з него треба вчитися, позітівно і негатівно.

Іван Франко.

ФРАНЦУЗ О НОВІЙ ЕРІ. Орган парискский „Le Figaro“ вважав чомусь потрібним в 41 нрі сего року заблудити до Галичини, „краю так гарного і наскрізь орігінального“ і посвятити своіх читачів в тайни нашої „новоі еры“. В статейці „Les nationalites en Autriche“ розказує співробітник сеі часописі, що в Австрії є чи мало народностів, так що пануючому приходиться бути правдивим поліглоттом, щоби міг порозуміватився з своіми підданими. Всі ті народности дуже лоялні для дінастії і цісаря, але між собою бються що мають сили. Та в остатніх часах ся боротьба між народностями троха притихла, а натомісць розгорілася боротьса між партіями в нутрі кождої народности. Чехи не так уже борють ся з Німцями, але тим завзятійше бються старочехи з молодочехами. Те саме бачимо серед Мадярів, те саме і в Галичині, де боротьба між Русинами і Поляками поменшала супроти боротьби між старими і молодими Русинами.

„До року 1890 панували в Галичині Поляки. Воюючи між собою, вони все лучилися разом, коли треба було вдарити на Русинів. Але три міліони Русинів кричали, поки їх в кінці не вислухано. В р. 1890 дістали вони ліцей у Львові, далі 8 крісел в Раді державній, а в кінці руский додаток до галицкої газети урядової. Се була блискуча побіда (une victoire éclatante), бо не можете собі уявити, яку велику вагу привязують ті добряги до питання язикового — вони прямо дуріють за для него (s'est de la frénésie), чому впрочім нема що дивуватися, бо довгі віки в ни були під чужим панованєм, і володарі накидали їім також свою мову. „Одержавши сі концесії, Русини сказали собі, що могліб одержати ще далеко більше— і се сталося причиною роздвоєня, повстали партії старих і молодих. Але в Галичині все йде навпаки, не так, як у других людей. Там старі є непримиримі (intransigeants), а молоді в доволені тим що дістали. А щоби не бракувало ще й третього до тої музики, повстала ще й партія радикалів, котра є партією „золотої середини“ (du juste milieu)“. Яка властиво є золота середина між вдоволеними і невдоволеними — орган парижский не каже, тілько кпить собі з „почтивих Галичан“, котрі навіть не розуміють того, що у других людей значить слово „радикал“.

Простувати похибки французкої газети не варто — для французких газетярів не обовязково знати те, що діеся по за границями Франції, а особливо в такім глухім куті, як Галичина. В наведених увагах для нас інтересна особливо та мимовільна іронія, яка проскакує в названю руского додатку до урядової газети „блискучою побідою“ Русинів. Французкий газетяр чув щось очевидно про нашу преславну нову еру, і ось друга інтересна річ в новиших увагах-бачити, як він силується вмістити собі в голові сі здобутки і те, що з них виводять. Що се не може помістити ся в его голові, для котроі такі річи, як боротьба о язик і такі „квестії“, як гімназія або паралельки є зовсім не зрозумілі, се очевидно, і для того він мусить вображувати собі Русинів як якихось дивоглядних диваків, котрі просто дуріють від радости, дставши одну гімназію або одну газетину урядову на рускій мові. Чи се так дуже підхлібне для „ces braves gens“, а особливо для тих „молодих“, що вдовольняються сею „блискучою побідою,“ сего не беремось рішати.

Іван Франко.

ПОЛІТИКА ПАНУЮЧИХ КЛЯС І РОБІТНИЦКИЙ РУХ. Пануючі кляси в державах европейских голосять устами своіх проводирів та верховників про загально-мирний настрій, пануючий між поодинокими державами і народами. Заневеня такі ми чули з уст Карвота, президента Франції, те саме говорив король італіянский, витаючи депутованих парляменту, цісар Франц-Іосиф повторяв ту саму думку, закриваючи сойм мадярский, і навіть горячий і нервовий Вільгельм II. признав, що настрій Европи „дуже мирний...“

А помимо усіх тих виводів, тяжко веноконти людям їіх думку мріями „вічного мира“, про котрий думав колись великий німецкий філософ (Кант). Досить оглянути буджети держав европейских, щоби набрати того переконаня, що мілітаризм не цезає від торжественних слів президентів і монархів, а такі факти, як торічні заяви братерства між Францією і Ро-

сією, як приказ французького міністерства війни, звернути уважне око на Вогези можуть до решти розвіяти оптимістичні „сподівання".

Союз Франції з царством російським се неминучий наслідок антагонізму між Францією і Німеччиною, чи властиво між „патріотичним" юнкерством прусским і французькою буржуазією, наслідок війни з 1870 р. Маркс, ген яльний основатель науковго соціялізму, ще в тогдішних часах (війни французько-німецкої) виказував, що те вороговане патріотів скінчить ся союзом республіканскої Франції з деспотизмом російским. Такі, як бачимо, результати політики европейских кляс пануючих, результати, ведучі до незвичайного зросту мілітаризу, до дивежного як на перший погляд, братерства республіки з царатом. Той союз, так шумно заявлений на бенкетах над Невою, дуже обурює політика нашої галицкої „Правди". Автор політичного огляду в тім шовіністичнім журналі бачить причину тої спілки в однакових суспільно-культурних відносинах Франції та Росії. Автор, завзятий ворог „нації" російскої, переливає ту саму ненависть на Францію і йдучи далі за потягом горячого серця, величає Німеччину, німецких консерватистів, німецку національну самосвідомість і т. д. і т. д. З того виходить далі, що в Франції панує „промислова буржуазія", що вона притискає люд і. т. і. так, якби то се лихо ми виключно тільки бачили в французькім краю... Ми високо ставимо культуру німецку, ей філософію, ей науку, ми високо ставимо найновійші фази сеї культури, котрі бачимо в розвою соціяльної демократії Але ми знаємо, що в Німеччині верховодять поки-що партії „юнкрів" (панів-феодалів) та „націонал-лібералів" (буржуазії промислової), що вся мерзість мілітаризму розкриває ся власне в німецкім краю, як се показали укази Георга кн. Саского, видобуті на світло дня соціялістами. Факти наведені саским принцом доказують, що діє ся в царстві „der Gottesfurcht und frommen Sitte". При дискусії над справами військовими, яка вивязалась в німецкім парляменті, канцлер Капріві обмежив ся на просте обурене по поводу промови Бебеля, але ніхто не міг заперечити, що стосунки військові приводять до найдикійших проявів.

Не поможуть нічого жадання клерикалів, щоби старати ся о „ширенє духа релігійного", бож прецінь мілітаризм, консеквентний вилив нинішних стосунків, основаних на клясових антагонізмах боротьби всіх проти всіх, се такий грунт, на котрім не прийме ся зерно любови і гуманности. Се зрештою лише туман, котрим звістні круги хотять прикрити самосвідомість кляс працюючих. Буржуазія, богате міщанство та купецтво, фабриканти та промисловці з цілою громадою ліберальної інтеліґенції — вони всі боролися ся колись за просвіту народу проти виливу поповства. Але тоді треба було поборювати репрезентантів феодального світа; нині пани феодали і поповство злилися в одно з панами індустрії. Нині вільнодумна буржуазія готова кинутись в обійми хочби сатіте, щоби лише вони втихомирили буртівничого духа „черни".

Тут лежить основа нового закону шкільного, проектованого Целлїцом, тут лежить причина тої галянтерії і симпатії, з якою відносить ся республіканство французке до папи...

Процес Гу-Сулярда (Gouth-Sulards) епископа з Аіх, котрий заплатив 3000 фр. за образу міністра справедливости, се лише маленький епізод, котрий не вадить братерству пануючої буржуазії з поповством. Остатними часами радикали домагали ся поріщеня квестії церкви, жадаючи відділеня сі від держави. Верховодячі республіканці хоч і готові видати закон о товаристах духовних, дуже делікатний взглядом церкви католицкої, але устами Фрейсінета виразно заявляють ся проти відділеня церкви від держави. З другого боку, хоч монархісти не вдоволені потрохи теперішним „режімом", то зцову сам папа енцикликою взиває своїх вірних, щоби не виступали проти теперішної республіки.

Остатними днями кабінет теперішний (Рібо-Фрейсіне-Констан-Фалліер) задумав податися в дімісією, тому, що радикали і опозиційна правиця відкинули порядок дневний, поставлений урядом. Але радикали не зложать міністерства з клерикалами і остаточно остане на далі опортуністичне республіканство, хочби і зі зміненими особами. Паріский парлямент пригадує теперішною своєю неневною конституцією австрійску думу державну в часі укладання адреси до цісаря.

Але та неневність і неясність є дуже характерним признаком суспільностей нашої доби. В парляментах воюють межи собою ріжнородні фракції одної великої партії, партії пануючих кляс. Тим то, не маючи ніяких широких завдань перед собою (бо одиноким їх ширшим завданем є удержати нинішний клясовий порядок), фракції ті виставляють дрібні проекти, маленькі реформи, а за те богато фраз... Дуже цікавий є пр. стосунок між консерватистами (торіями) і лібералами (віг ами) англійского парляменту. Репрезентанти колишніх антагоністів панів земских і промисловців, вони нині мало чим ріжнять ся між собою, так, що одні і другі виставляють ті самі проекти і реформи... Так есть в квестії ірляндскій, так само і в квестії аграрній. І Gladston і Salisbury хотять вдержати дрібну власність, а властиво сотворити сі на ново. Вони хотять викупити грунти, сконцентровані вже і поділити їх між біднійшу людність і таким способом справити ся з пролетаріятом, котрий грозить капіталістичній суспільности.

Капіталісти самі викликали ті маси „резервових" робітників і тепер тремтять, як той ученик чародія (Zauberlehrling), що викликав духів а описля не знав, як їїх позбути ся...

Тай якже не має лякати ся ситий філістер? Не минає двина, щоби не чути було про робітницкі демонстранції, змови, конгреси. В паріскім парлямевті Ляфарг домагаеся знесеня всякого цла на збіже і поживу, в Xeres уряд іспанскій карає смертю чотирох „анар-

хістів", сільські і міські пролетарії в околицях Xeres-u і Кадіксу роблять демонстрації скріпляєся і міцніє рух соціялістичний навіть в тім краю іспанскім, де по виказам конскрипційним на 17^1_2 мія. мешканців є 12 міліонів цільковитих анальфабетів. А годить ся згадати, що за часів мавританских анальфабетів майже зовсім не було. Так прислужила ся Іспанії політика попівства і колонізації! Робітники італійські коло Риму заявляють співчутє жертвам іспанского уряду. І в Штокгольмі збирають ся маси робітників, котрі не можуть ніякого занятя роздобути; те самє діє ся в Римі, відки богато „лишніх" пролетаріїв забрали за нікчемну заплату кораблями в Грецію і до Салонікі, а в Бельгії соціялісти заняті жвавою агітацією за заведенєм загального, беспосереднього тайного голосованя. Поліція забороняє збиратися в Брукселі, соціялісти скликують мітінги на передмістя і промовляють так, що їйх чути на території бруксельскій і поліція не може того зборонити, бо єї розпоряджена кінчаться на бруксельскій території.

Одним словом, нема тепер закутка в цівілізованих краях, де би не проявлялись ідеї межинародного соціялізму, деби не роздавав ся поклик великого Маркса: „Пролетарії всіх країв лучіть ся!." М. Ганкевич

Справи суспільно-економічні.

ДОГОВОРИ ТОРГОВЕЛЬНІ. II. Хто-ж платить? Що не настала зміна вартости продуктів — се ясно. Переєічна, суспільна скількість праці, потрібна на виріб певного продукту не змінилася, бо не змінилася через ціо видатність праці, — значить не змінилася і вартість товарів. Тимчасом ціна пішла в гору, значить мусить бути хтось, хто платить тоту надвижку, що спровадила тарифа цлова. Вгадати не трудно, що платять сі консументи, т. є. тоті, котрі товари закуповують. За що? — За те, що суспільність не розвилася ще на стільки, щоби могла дорівнати другим суспільностям; за те, що сусіди випередили єї в розвою великого промислу, в розвою капіталістичних порядків.

Ціа, як всякий податок на продукти, передовсім дають ся в знаки тим, що самі або не продукують вічого, або суть т. наз. дрібними промисловцями. Вони мусять їйсти і зодягатися; дрібний промисловець мусить заробити хоч тілько, щоби удержати при житю одного чи двох челядників і свою родину; а тим часом житє стає дорожше тілько тому, щоби великі промисловці-капіталісти, ратуючи національну продукцію, загарбали більше у свої глибокі кишені. Не диво, що після такого суспільного податку дрібний промисл починає упадати чим раз більше і більше. Пролетаріят, той в одній особі батько і син капіталістичної продукції, росте в геометричній прогресії; маєтки збиваються в одних руках, міста двигаються, підкопуючи розлогі патріярхальні села і на місце брудних примітивних варштатів стають машини і фабрики.

Але консументи, що зразу заплатили так тяжко на „науку цівілізації", тягнуть опісля великі користи. Вложений капітал вертає ся з процентом. Сцентралізовані богацтва, тота перша аккумуляція капіталу — помагають капіталістам запровадити нові уліпшені средства технічні. На заводах стають маси робітничої армії. Переєічний час суспільний, потрібний на виріб продуктів обнижуєся, а з тим обнижуєся також йіх вартість. Ось ось іще хвиля і тота суспільність, що, було, подавалася перед силою чужого промислу, стане на власні ноги, приготована до боротьби. Тепер йій нічого боятися — вона певна своєї будучности.

Протекціонізм вже не потрібний. Напротів, він стає колодою для дальшого розвою. Самі капіталісти бачать, що через него йім зовсім без потреби приходиться платити робітника дорожше, ніж вимагає сама вартість продуктів. Зрештою висота ціа стоїть в разючій непропорціональности з дійсними вимогами. Продукти дешевіють і треба щоби дешевіли, бо йіх дешевість — то средство до звищеня слабших, средство до дальшого капіталістичного аналізу суспільности.

Не треба отже протекціонізму! Проч з ним! „Скиньте тоті мури китайскі! — кричать капіталісти. Знищіть тоту пявку, що єсе найнизші верстви суспільности! — голосять вони почувши нараз в своїм серці святий огонь любови до меншого брата. Нехай наде Бісмарк, той поганець, що ватворив протекціонізм — нехай зробить місце Капрівіому, тому спасителеви, що прорвавши пута традиції та пересудів, розсвітив путь для розумної і єдино спасательної „свобідної торговлі"... Дорогі чоловіколюбці! Вони забули, як той протекціонізм набивав йіх кишені, забули, як вигрівалися в тім теплі, що під ударами „протекції" висвободжувався з завмираючого дрібного промислу, щоб загріти серце „національних богатирів" в боротьбі з чужими промисловцами...

Під обороняючим впливом ціа продукти власні стають одинокими панами на пляцу боротьби. Ринок національний заповнюєся тілько власними виробами. Нація продукує сама для себе. Йім не треба оглядатися за чужим добром. Вскорі ринок увесь заповнюєся по самісінькі береги. Але продукція анархічна — так як вона є тепер, без контролі суспільної, полишена виключно зарядови приватних продуцентів — на тім опинитися не може. Істотою єї житя є безнастанний розвій, продукованє що раз більшого числа товарів. Дешевше продукує — хто більше продукує, і тілько той, хто дешевше продукує, побідить на ринку національнім. Інакше він не спродасть своїх продуктів і упаде в боротьбі економічній. Тут середини не ма. Суть лаври або смерть.

В той спосіб ринок національний не довго може видержати. Єсть певна границя в его розтягливости, есть певний пункт критичний, поза котрий суспільність що до скількости споживаних продуктів піднести ся не може. І тоді або ринок національний пукає т. є. наде капіталізм, щоби зробити місце новим порядкам, або продукти виступають через береги, переливаються через край, щоб залити чужі краї своїм національним здобутком. Перший случай не має вже місця, він настане тоді коли не буде вже краю, де можнаби спродати свою гіперпродукцію — він діло будучности. Напротів другий слу-

чай відбувався і тепер, на наших очах, можна сказати кождого дня, кождої хвилини.

Щож діється з тими продуктами, що не можуть ніяк влізти в горло власної суспільности?

Зразу вони стають дуже дуже дешевенькі. Вони просяться „пустіть нас замолуйтесь, адже ми такі добрі та тані". Але нездячна суспільність тільки здвигає плечами. Сама вона спожити їх не може, і не може зразу позволити, щоб вони лежали дармувати. Сеж праці ті труд, ті діти. Ринок успокоює ся від гіперпродукції. Товар мусить бути спроданий, інакше настане криза, тяжкий недуг, що через обжирство може довести до смерти цілу сістему, а все доводить до руїни цілих предприємств і голоду тисячів робучого люду. Капіталістам стає піяково. Їм тяжко дивитися на лежачі безкорисні товари. Гіперпродукція — то їх власний гріх, що їм каменем тяжить на серці, то їх „мене-текел-фарес". І вони стараються спродати свої продукти хоч де небудь, за границею. Входять в умови, трактати.

Товари, одержавши в той спосіб місце збуту, покидають тепер своїх попередніх родичів. Вони сараки мандрують далеко світами, от бачите, до Галичини, Буковини, на балканский півострів, всюди, де можна. Там вони стараються здобути місце для себе, вони бються до загину з місцевими виробами, бються за долю своїх батьків, ні, за долю їх „національної" кишені...

Так представляється сей економічний процес в теорії. Придивімсе ся тепер тому процесови, як він представляється в конкретних фактах, от, хочби в договорах торговельних. (Конець буде)

Евгеній Левіцкий.

АВСТРО-РУСКІ СПОМИНИ (V. Далі).

Поїхали в Станіславів залізницею без усяких пригод. В Станіславові підялось питаннє, куди їхать? чи в готель, чи в дім старого приятеля Січовика, котрий мав там свій дім. О. Т радив готель, але С. Подолінский настоював, що треба в Галичині пропагувати наші російско-українські, антібуржуазні звичаї, і їхати до Січовика. Той встрітив нас досить гостинно, але ми видимо стісняли єго матір, котра не знала наших панско-мужицких звичаїв і витала нас дуже церемонно й холодно.

На другий день прийшов до нас один кандідат на учителя, страшно чорнявий (Лесіб Заклінский, тепер уже небіжчик), досить розумний чоловік, і тут я запримітив, що я мов вернувся в цюрихский Flüntern. В станіславівского Січовика було повно „Впереда" і єго видань, котрі посилались єму навіть в корректурах. Січовик подав мені свіжу новинку „Сказку о Мудрицѣ Наумовнѣ", котру я не міг себе принудити прочитати далі 3-4 сторін. Чорнявий гість ходив по хаті з листом „Впереда". Оба вже були знакомі з „Царевою Машиною" і похваляли сі перед автором. Коли я звів бесіду на львівску публіцістику, на потребу видавати щось прогресівнійше, ніж Правда, чорнявий став говорити про те, що треба видавати щось подібне до Впереда.

Але треба було вибиратись у гори. Нам найняли візницю, до нас чотирьох прибавився молодий тихий Січовик, котрого я бачив ще в 1873 р. у Відні, дуже симпатичний, тілько може занадто вже скромний, і ми поїхали в гори до єго батька-попа. Дорогою нас не раз уражало нахальство жидів, а надто одкупщиків поссейних (рогатників), котрі грубо кричали на нашого візницю і узявши з нас гроші, не хотіли навіть підводити застави, так що наш візниця мусив злазити і робити їх роботу, при чому жиди ще єго й лаяли. Два рази в силу ми вдержували антісеміта Х. Б., щоб не побив жидів.

На другий день ми приїхали до цілі, в гірске село, дуже близьке вже до угорскої границі. Видимо не багата сім'я попа стріла нас дуже гостинно і при тому без тих буржуазно-польско-австрійских манер, котрі панують по більш „цівілізованих" кутках Галичини і котрі досить прикрі для людей, звикших і до російскої простоти і до романских салонів. Про житє народнє ми довідались мало, — не було часу. Так хіба приглянулись поверховно до того, що таке Гуцул, єго хата, костюм. На другий день пішли в церкву, де я бачив більше подобенства до наших православних церков і наної служби ніж по городам Галичини. Під час служби наш хозяїн-піп понсував нам духа промовою до єго нечисленної гуцульскої пастви. Видимо він почував потребу перед гостьми щось сказати пастві, і сказав на тему, котру тоді любила розвивати галицка преса: лінивство й лінивство хлопів. Вийшло якось ex abrupto, безтактно, грубо. На нас найшов сум, та й Гуцули, здавалось, стали дивитись на нас попурійше: мовляв, се для вас, через вас нас вилаяно!

У вечері друге непріятне вражінє: коли ми сиділи в кружку, гості і досить численна сім'я хозяїна, і розмовляли, при чому й дочки хозяїна, й видимо не дуже вчені, просто й мило роспитували нас про Украйіну, — прийшов якийсь чиновник-Поляк, поліцейский чи лісовий, про котрого нам уже казали, що він роспитував про нас. Він увійшов з польскою мовою, і зараз же всі почали говорити по польскому, окрім нас, прийізжих. Коли нас знакомили, Поляк-чиновник замітив: „A, Ukraińcy, to nasi ludzie!" і поговоривши до нас спершу по польскому, але дістаючи відповідь по украйінскому (бо я говорю по польскому плохо, а С. П. і Х. Б. зовсім не говорили) і сам поговорив з нами мінут з пять по рускому, досить добре, тілько з грубоватою (бо хлопска мова!) вимовою, а потім повернувся до дам з польскою фразою і так і держався сі до кінця візіта.

На другий день ми, накупивши деяких гуцульских виробів, найбільше нашийних виплетів з намиста, — моду на котрі, мої дами родички потім пустили на Украйіні, — та торбочок, ми пустились в обратну путь до Станіславова.

Туди ми прибули вже досить пізно і наробили чимало клопоту Січовикові, котрий нас не ждав, хоч єму й казано було, що прийідемо саме в той день, бо на завтра вже треба було бути в Галичі. Довго бідний Січовик не міг примиритись з тим, що я міг спати долі на

вледі, підложивши собі під голову дорожний сак та маленьку подушечку, і таки, аж розбудивши мене, перевів на якесь, по его думці, більше комфортне ліжко.

В ранці ми поїхали в Галич. Там нам кинулось у вічі велике число воїв, що ходили патрулями по місту, немов виглядаючи бунта. Народу приїхало на мітінг души з 800. Се було для нас, Росіян, невидана річ. Алеж урядники віча робили все мов навмисне, щоб віче як можна менше принесло користи народу.

Перш усього вони почали правити найторжественні церковні служби Греко-восточні служби в загалі пораховані більше на монахів, аніж на мирян, та ще наших, холодних крайн, де людина мусить більше працювати, ніж по Сіріях та Єгиптах. А вже до таких пригод конституційного життя, як мітінги, ті служби зовсім не підходять. На них іде найменше $1^1/_2$ 2 години, після чого люде зостаються голодні й потомлені і мало здібні слухати політичних ораторів.

Оратори-ж галицкі страшно незручні: не вміють говорити коротко, образно і просто про діло, а несуть хрії, зложені по старій риторици, довгезні, бліді, темні і страшенно скучні. Витерпіти галицкий мітінг — тяжка робота навіть для винколеної людини, тим паче для простої. До того оратори тов. Качковского, яко спеціальні твердо-русси, навмисне говорили таким язиком, що й мені напр. було часто дуже важко їх розуміти. Я навмисне старавсь міститись серед мужиків, котрим були відведені місця по краям шопи, досить тісні, бо серединя, більш простору засіли „отці“ і їх „красавиці“. Ті „хлопи“ дуже пильно прислухались до промов: видимо щиро заінтересовані були мітінгом, але дуже мало розуміли промови. Часто вони оглядались на вкруги, шукаючи, щоб хто їм пояснив, про що ходить. Я не раз мусів зрезюмувати моїм сусідам суть промови і до мене стали обертатись сусіди, коли чого не розуміли. „Починаються внески поодиноких членів!“ викликнув предсідатель віча. „Що ж се ми мусимо ще нести?“ спитала мене сусідка, жінка, котра з чоловіком дуже прислухалась до промов, але очивидно майже нічого з них не розуміла. Чоловік ві розумів не більше.

Після промов була „часть забавна“ — прогулка на замок, де грала музика, між іншим і популярної коломийки. Тілько-ж і та часть була не живійша. Надутість, церемонність видно було на кождім кроку. Авторітети ходили, надувшись, окремо, і видимо нудились. По близу їх так само нудилась простійша „інтелігенція“, а далі „народ“. Нігде ні живої розмови, ні веселости (Як взорець галицкої церемонности роскажу пригоду, бувшу ще до мітінга. Ми були коло церкви. Народу було багато, а церква була мала; попи правили довго. Масса народу стояла, або й сидїла коло церкви. Сіли й ми на траві, прославши пледи. З нами говорив Евг. Желіховский. Ми его просимо сідати коло нас. „Та я сівбим, відказує, — та боюся, ажебим ся не скомпромітував: тут можуть бути мої ученики“).

На нашу групу скоса всї поглядали, аж поки нарешті підекочив до мене один віденьский москвофіл, але скоро відійшов, бо втомився говорити „чистым русскимъ литературнымъ языкомъ“, котрого „чистота“ ясна була перед мовою російською мовою. Підійшов був потім один буковинский піп, котрий сказав мені секретним шопотом, що за нам як і в загалі „з нами, православними“ слідять, як би він не сказав чого проти „непогрішимости папи“. Він дуже здивувався, коли я его спитав, чому ніхто на мітінгу не зачепив ні одної живої політичної, соціальної чи економічної справи, і скоро втік від нас. Я потім замітив, що й уніатські попи по селах, навіть такий Вітвіцкий (автор книги про Гуцулів котрого винили о прислужність до полонізму) охоче зачинали зо мною розмову проти непогрішимости папи.

Скінчилось гуляне, скінчився нообідний збір мітінга, на котрому молодий член М. Павлик підняв справу про переклад на народну мову церковних книг. Ніхто не піднер сеї думки. Після мітінга зосталась в усіх тілько утома. Ми, Украйінці, позволяли собі говорити, що колиб у нас була така воля, то інакші б у нас плоди давали мітінги Галичане, навіть радикальнійші, мовчали конфузливо, або складали вину на „москвофілів“, проводирів мітінга.

Після раннього мітінга мені довелось обідати серед купки й народовців, переважно молодих попів. Завелась розмова між іншим про „Просвіту“. Тоді Просвіта не печатала навіть утілітарних книг (про гній, закони і т. і.) а виключно бабки для дітей та біографії чудотворців. Се їй закидав я в К. Телеграфѣ. „Правда“ відповідала, що Просвіта добре робить, бо перше треба навчити народ „моральности“.

Молоді попи в Галичі говорили те-ж самє. „Але ж, прошу вас, — казав я, — навіть, колиб се було правда, то якої моральности навчать чудотворні казки про те, як той ходив по воді, а другий по воздуху і т. д.? Вже коли хочете навчати нашу християнскої моралі, то чому ви не ширите просто евангелія, напр. в Кулішевому перекладі?“ На се мені відповідали явно, щоб тілько відкрутитись, бо й евангелізм мої собесідники вважали за щось дуже ліберальне. Між аргументами були й такі, що хлоп занадто мало розвитий, щоб просто читати евангеліє.

Настунив кінець мітінгу, — і ми пішли на стацію, звідки С. Подолінский і О. Т. мусіли їхати на Львів і далі в Росію, а я з Х. Б. на Чернівці На стації зібралось чимало люду, і Х. Б. з своїм антісемітізмом сам відкрив там мітінг, в котрому взяли участь і жиди й мужики. „Інтелігенція“ видимо тікала від того мітінга.

(Далі буде). М. Драгоманов.

Полеміка й дописи.

ТВОЯ ОТЪ ТВОИХЪ... Черновецка „Буковина“ нарікає в ч. 5. з с.р. на центральний уряд народовскої партії, то є на Львовян, іменно

за те, що в тім уряді брак ініціативи, енергії, явного поступованя супротів загалу народовців і взірцевих прикладів народної карности а за те процвитає ведене політики на власну руку. Ті самі хиби бачить „Буковина“ і в поступованю руских послів і руского клюбу в раді державній, і власне се, що ві словам „подало нашим противникам сильну зброю в руки против так званої нової ери“, тай загалом шкодило й шкодить рускій справі. Нас дуже радує, що таки найшлися народовці, що явно підносять хиби свого генерального штабу. Виходило би, що коли того, чого треба для уряду партії, у теперішних львівских народовских проводирів нема, то т р е б а в и б р а т и, іменно в и б р а т и, як ялося партії, новий уряд, почавши від редакторів, так як напр. у нас, радикалів. Тимчасом „Буковина“ домагаєся тілько, щоби те все, чого хибує тим проводирям, у них було, а не далі, як дві неділі перед тим, — у 3 ч. „Буковина“ домагалася від усіх Русинів в імя „народної карности“, навіть „послуху і пошанованя для (тих самих) народних проводирів“!

Правду сказавши „Буковина“ в загалі не грішить логікою, а иноді навіть розумінем того, про що береся говорити, так само, як не грішить і добросовістностю. Се треба сказати власне про те, що „Буковина“ иноді пише про нас, радикалів через що ми навіть не вважаємо користним спорити з нею.[1]) Та не ліпше розуміє „Буковина“ й те, що повинні робити народовці. Так напр. вона в тім же 5 ч. пише до-слова таке: „Програма народовців ясна: двигнути свій самостійний народ природним способом через народну просьвіту морально і матеріяльно; припровадити велику темну масу нашого народу природним способом через народну просьвіту до пізнаня своїх прав і обовязків; збудити в темних масах нашого народу природним способом через народну просьвіту чесноту правдивого патріотизму, збудити патріотичну офірність, патріотичну відвагу і видобути тим природним способом відповідну народну силу для вибореня приналежних тому народови людских прав, до вибореня приналежного ёму поважного місця в ряді других народів“.

Виписавши се, редакція „Буковини“ переконана не тілько в тім, що поставила ясну як сонце програму народовців, але й переконана, що ся програма „тілько сама одна може здвигнути і спасти наш нарід“ задля чого, звісно, по думці „Буковини“ (в ч. 3) треба перше руску суспільність радикально вилічити з москвофільства й радикалізму. Тимчасом у виписаній в горі тираді, нема не то нічогісінько похожого на програму, а нема й одного позітівного пункту, до чого власне повинні йти Русини. до якого ладу і як їм те робити? Найтемнійший власне основний тон тої „програми“ - „природним способом“. Що то таке той „природний спосіб“ в розвою людскої суспільности, які єго границі, хто їх має означити?? З усего виходить, що має се зробити сама редакція „Буковини“, бо вона шир вважає неприродними й наші змаганя „до радикальної і як найскоршої зміни всіх теперішних порядків“. Ми, розуміеся, не чуємося в праві розпирювати природні границі діяльности редакції „Буковини“, але завважаємо, що якби вона подумала гарненько хоть про одно слово своєї тиради — б о р о т ь б а, то й переконалась би швидко, що се дійство, при якій небудь ясній народолюбній ціли, хоть і не надто далекій — то власне виступ против „природности“ в теперішних порядках на нашій землі, в усіх пунктах, — виступ далеко не „природний“, як то Вам хором заспівають усякі темнолюбці, гнобителі та визискувачі нашого темного народу. Тай головна ціль просвіти — то власне порозуміне тих „природних“ порядків і приготова до боротьби з ними. Та, мабуть редакція „Буковини“ розуміє боротьбу так, як ві розуміє один дописуватель з Украйіни, д. А., в тім же числі, котрий нарікає на те, що буцім-то Украйінці не можуть „так щиро, стало і системно боротися як Ви“ (патріоти „Буковини“). Хиба-ж „щирий, сталий і системний“ виступ против теперішних політичних порядків у Росії, то не була би боротьба? Та, ми якось не чуємо про те, щоби ті Украйінці бодай лагодилися до такої боротьби. Де-ж таки: адже се страшенно „неприродний“ крок, бо мусів би йти до „радикальної і як найскоршої зміни всіх теперішних суспільних порядків“ у Росії! Який же, по думці „Буковини“, „природний спосіб“ поступованя Украйінців у Росії? Чи не той, якого держаться власне деякі народовці, по сім і по тім боці, котрі надіються волі Украйіни від милости усяких Бісмарків, для того, щоби їм потім можна було „боротися“ — мабуть з власними ворогами їх політики, як от з нами, радикалами? Що тоді, замість московскої сарани, обсіла би „рідну неньку“ німецка та польска сарана, хто знає, чи й не гірша, — про те, бачиться, ті „патріоти“ і не задумуються. Звісно у всякого свій смак. Так само діло самих народовців те, що нони мають робити з теперішними своїми провідниками у Львові: чи скинути їх, чи далі слухати, не резонуючи. Сего остатного може й потрібно для „народної карности“ серед народовців, котру „Буковина“ ставить найвисше. Та тілько яким-же правом буковинскі народовці домагаються, щоби й ми приставали до сеї їх „програми“ і навіть піддалися диктатурі їх провідників?...

М. Павлик.

[1]) Ми вже й не кажемо про той, в усякім случаю нечемний спосіб, котрого „Буковина“ та ві прихильники вживають в боротьбі зі своїми противниками москвофілами, спосіб, що може тілько відбити ширшу руску буковинску публику від украйінства і побільшити табор москвофілів, для котрих на Буковині, при достойнім поступованю украйінофілів, було би менше грунту ніж де. Переконане тут ні при чім, а так само не обовязує, бачить ся, украйінофілів і поступоване Кучанка, що подібно воює з украйінофілами. Та „Буковина“ нераз писала і про нас, як про ворохобників іті., біда тілько, що в Галичині тепер такі слова вже нікогосінько не лякають...

СЕКТАНТИ - УКРАІНЦІ в СІБІРІ.

(Конець).

27-го вересня суд вирік: 1) Померанцева, рішивши всіх прав, зіслать в

каторжні роботи, строком на 15 літ; 2) Мореїва, як уже рішеного прав, покаравши 60-ма ударами плетей, зіслать в каторжні роботи, строком на 7 літ; 3) Андріянченка, рішивши всіх прав, зіслать поселенцем в найдальші країни Якуцкої области; 4) Хведорова видержать 4 місяці в тюрмі.

Вислухавши отой засуд, Померанцев тута-ж прохав суд вилучить його з церкви православної, а зачислити до секти духоборів. Це цілковитий раціоналіст, непохитний послідник власної мисли, самостійно вироблено світогляду, натура не здержна, а протестуюча. Сучасні умови життя не спиняють таких людей, — вони сміливо сягають через усякі перепони, перемогаючи їїх, або сами гинучи середи шляху. Андріянченко надає вражіння чоловіка ідеї, відданого їїй всім своїм єством, байдужого на все інше; то чоловік — романтик, саме натхнення, сама віра, що навіть скали звалює, палкий провідник своїх поглядів, — провідник, які зрушують масу, ведучи її за собою. Високоморальний образ, мягкий щиро-любний характер, бездоганне життя — привертають простий люд до Андріянченка; мало того — з вірою і переєвідченням Андріянченко дає відповідь на питання, яких не виясня церква, а які про те займають сільский неосвітний ум.

Андріянченко — чоловік овсі не письменний, але добре зна всю біблію, без помилки цитує з уст яке ні спитай місце, покаже яку не назви главу чи стих у книжці, хоч ані цент не розуміє друку, витолкує який ні є реченець чи ціле місце і витолкує власним розуміням, до котрого дійшов самостійним шляхом мисленя. Духовими питаннями Андріянченко зацікавився здавну і з того часу почав наймати читачів, від котрих і переняв усе біблійне письмо. З погляду переєвідчень Андріянченко менує себе „духовим христіянином“, а так саме — і Мореїв з Хведоровим; в значній частині — всі троє містики й рігористи, пропов дують і держуть піст, цураються тютюну й напитків, не вживають навіть таких слів, як „чорт“, а кажуть „чорний“, або — „нечистий“; крім того, всі троє — цілковиті непротивники злу вчинком, не їдять навіть нічого мясного, як убитого чи зарізаного; Хведорів, між іншим, казав на суді, що колиб довелось опинитися на війні то він би не взяв до рук ані якого оружжа, — межи людьми ворогів не му-се бути.

Всі головні погляди свої Андріянченко замика звичайно у духові стихи, — і ті власні твори, складені на пів українскою, на пів церковною мовою, становлять рід визнавків його віри, виспивуються на бесідах чи молитовних зборах; декотрі з тих стихів мають навіть вагу літературної вартости.

Шкода й казати, що всі меновані лиця і помиляються де в яких дрібницях, самостійно прямуючи до всього середи непроглядної темряви, але загальний рух мисли й моральности ми мусимо назвати поступом на тлі народнього життя, — і співчутям та повагою стрічаєм отой існий поступ. Харько Воля.

Чи не міг би пам ш. автор прислати в відписі ті стихи Андріянченка а може й інших? Їх требаби надрукувати і пустити між українских сектантів. Ред.

А ЩО ТЕПЕР БУДЕ? Не стілько для особистої сатісфакції, скілько для ілюстрації, як серіозно і чесно веде „Дѣло“ полеміку особисто і яким оружем побиває своїх противників, я вважуюся положити перед очима читачів „Народа“ і піддати під їх суд отсі два документи.

I. В н-рі 30 „Дѣла“ з д. 7 (9) фебр. під написом „въ регістру клевет“ уміщено слідуючу гарну статейку:

„Въ 4 бм. нумерѣ радикального „Народа“ п. Иванъ Франко (подписавшись новымъ именемъ) умѣстилъ некрологъ бл. п. Дамяна Гладиловича, де, побочь иного приходить такій уступъ:

„Покойный щиро, цѣлымъ серцемъ ненавидѣлъ партію москвофільску, а головно ей проводирѣвъ, которыхъ уважалъ платными агентами россійскими. Може бути, що именно та ненависть понхнула его въ обойми угодовства, бо сумнѣваемось дуже, щобы его манили обѣцяній д. Романчукомъ расій „посады и авансы“, котрій евфемічно прозвано „програмою Романчука“. (Дальше авторъ говорить, що нѣбы-то „при кінци житя вѣра бл. п. Гладиловича въ тривкість и пожиточність угоды була значно захитана“, бо пославъ п. Франкови передплату на „Народ“ и просивъ подвѣдати его“. Ну, мы бы се пояснили, але намъ иде о що инче, о „посады и авансы“.)

„П. Франко, хоть вонъ нинѣ сотрудникъ польской газеты, все-таки, яко писатель рускій, мае претенсію мати якусь повагу межи Русинами, а певно хотѣвъ бы, щобы Русины ему вѣрили. Русины дуже поважають своихъ писателѣвъ и радій бы имъ вѣрити, але-жь писатель мусить заслугувати на те, — н. пр., коли въ поезіи громы мече на „всесвѣтну брехню“, нехай же самъ не „бреше“...

„Мы въ сѣмъ выпадку звернемось до п. Франка зъ такимъ запытаньемъ: Коли Вы, пане Франко, маете хочь дрібку чести, то дайте вѣдповѣдь: коли и кому обѣцювавъ п. Романчукъ „рясні посады и авансы“ и котрій то народовцѣ осягнули або мають обѣцяній „посады и авансы“? Если вѣдповѣсте на се питаньо, тогдѣ мы Вамъ признаемо, що „програма Романчука“ — то тѣлько евфемічно прозваній, „рясній посады и авансы“... Ждемо на вѣдповѣдь!“

На се в чотири дни опісля вислав я на руки редакції „Дѣла“ ось яку заяву:

„Світла Редакціе! Надіюсь, що не відмовите помістити отсих кілька слів у своїй шановній часописі,

як відповідь на Ваш заяв, оберненний до мене особисто в ч. 30 „Дѣла“ в статейці „Зъ регістру клевет“ .. Признаюсь, що статейка та троха здивувала мене. Звісно, здивував мене не ей грубий і простацкий тон, до котрого я, пильний читач „Дѣла“ з часів „нової ери“, доволі вже привик. А здивувала мене з одного боку нічим незаслужена ласка для мене шановної редакції „Дѣла“, котра зволила пригадати собі, що я не тілько польский журналіст, але також і руский писатель, хоч від остатнього разу, коли я для шановної редакції був тілько польским журналістом, ніщо властиво не змінилося. А з другого боку здивувала мене чимало забутливість шановної редакції, котра з патосом, покликуючись на мою „дрібку чести“, запитує мене: коли і кому обіцював п. Романчук рясні „посади і аванси?“ Думаю, що шановна редакція повинна би ліпше тямити, що і коли обіцював голова партії, котрої органом служить „Дѣло“ Я, як чоловік посторонній, можу привести тілько те, що чув на власні уха з уст д. Романчука на остатніх зборах „Народної Ради“ д. 26 грудня 1890 року в великій салі „Народного Дому“ і що опісля було дословно видруковане в ч. 283 „Дѣла“ з р. 1890. Не потребую пригадувати, що був се перший прилюдний виступ д. Романчука після звісної угоди і що д. Романчук робив зібраним в зовсім категоричній формі надію на заміну дотеперішної системи правительственної супроти Русинів. А система та, по словам д. Романчука, грішила між иншим ось чим: „Важнійші посади в адміністрації і судівництві не заміщуються майже зовсім Русинами; в Раді шкільній є тілько один сталий член Русин, майже так само бувае в радах окружних, на університеті львівскім роблятся великі перешкоди руским доцентурам і професурам; руські урядники, учителі, священники дізнають всяких секатур і поминаються при компетованю о вищі посади“. Си іменно „система правительственна“ в новій ері мала бути заміненою відповідно до потреб Русинів, а потреби ті вібрав д. Романчук у своїй (читаній) промові в шести точках, з котрих пять ту наводжу:

„1. Щоби при обсаджуваню вищих посад в адміністрації і судівництві уважаднювано також Русинів;

„3. Щоби урядники і учителі Русини при авансах і в кождім іншім взгляді були на рівни трактовані з другими;

„4. Щоби в міністерстві просвіти був один вищий урядник Русин для справ руского шкільництва і грк. церкви;

„5. Щоби для руских шкіл народних інспекторами і учителями іменовано тілько такі особи, котрі докладно знають руский язик;

„6. Щоби при обсаджуваню гр. к. капітул і парохій уважано перед всім на способність і заслуги компетентів“.

Не входячи тут в критику і розбір тих точок, я осмілюся констатувати, що мова в них іменно тілько про посади і аванси для Русинів; обіцюючи зміну системи правительственної д. Романчук обіцював іменно се, і так его певно розуміли всі зібрані

Шановна редакція запитує мене ще в додатку, і також з покликом до моєї „дрібки чести“, „котрі то народовці осягнули або мають обіцяні „посади і аванси“? Не знаю, що дало шановній редакції право мене о се питати — мої слова певне такого права їй не дали. Шановна редакція зволить з сим запитанем обернутися до компетентійшого жерела, а іменно до автора вище наведених пунктів і до тих, що з ним разом так шумно робили руській суспільности надію на скору зміну „системи правительственної супроти Русинів“.

Остаюсь з повним поважанем Іван Франко.

Львів д. 23 февр. 1892.

Від того часу минуло вже півтора тижня, а „Дѣло“ все ще „жде на відповідь“ і лишає свою публіку в тім переконаню, що на его запитанє я не міг найти ніякої відповіди. А тимчасом річ мабуть маєся зовсім противно і редакція „Дѣла“, сама непотрібно прижерши себе до стіни, встидаєся признати, що „програма Романчука — то тілько евфемічно прозвані „рясні посади і аванси“.

Ще одна увага. Панове „умірковані ліберали“ в „Дѣла“ так часто говорать про терроризм і нетолеранцію радикалів. Та всеж таки радикали, хоч може не одним і грішать (хто в світі безгрішний!), не мають того звичаю замикати в своїх публікаціях уста людям відмінних, а то й ворожих поглядів для висказу їйх думок. Панове ліберали, навіть такі „умірковані“, як бувший редактор „Сьвіта“ а нинішній редактор „Дѣла“ повинні хоч в тім взгляді „терористам“ радикалам присвічувати своїм приміром.

Львів д. 4. марта 1892. Іван Франко.

Наука й штука.

ДЕЩО ПРО БІЛОРУСОФІЛЬСТВО В РОСІЇ. З поводу брошури п. з. Сыгналъ альбо разказъ абъ томъ, якъ добро перемагло зло у чалавѣка. Переложено зъ малыми перемѣнами зъ разсказа Вс. Гаршина. Москва 1891 р. 31 стор.

Не що давно бувший київский цензор Рафальский сказав про білоруский літературний рух: „Треба его придушити в початку, в заживкові, бо після ще матимем такий самий клопіт, як з украйінофільством“. Та, на щастя, Білорусь іще не зазнала звісної їех Jo ophovicis. Натомість там інакша скрута: нива письменска вельми-вельми вбога і неродюча. Правда, ведеться записуванє народньої поезії (починаючи ще од Зеньковича й Сирокомлі а з сучасних Штейнта Романова), ведуться філологічні праці (давніще зложений словар, далі розвідки про мову, як от недавні: Недешева - 1884, Карского - 1886, Карпіньского і др.), ведуться й другі научні студії; словом, на цім-о полі вже ж дещо робиться, вже ж є орачі, хоч і тут, як мовля з жалем Запольский, жатва многа, а дѣлателей мало. А вже ж що до білорускоґо письменства, беллетристики та популярних книжок — дак тутечки не зроблено ще нічогісінько, або затого нічогісінько.

В 50-х роках з боку деяких спольщених шляхтичів білоруских почалися проби витворенія штучної білорускої літератури, явились письмовці: Ян Чечотт, Дунін-Марцінкевич, Маньковский і др. Про стійність їйх творів навіть патріоти-білоруси не високої гадки, бо тут тільки мова дуже гарна, звичаї білоруські живо намальовані а зміст — аби який. Найперший часом і як здається, найкращий між ціми літераторами є Дунін-Марцінкевич, що написав твори: „Селянка“, комічна опера, де автор сам був грав ролю Наума Приговорки, „Ганон“ 1855, „Купалла“ 1856, „Шеровскіе дажинки“ (себто обжинки) 1857 і т. п. — „Гапона“ (вже рускими буквами а не латиньскими, в укороченім виді передрукував 1889 року Запольский, спершу в своїм „Календарѣ Сѣверо-западнаго

края", а потім окремою відбиткою.[1])

Згадані писателі ніколи не могли стати на такий грунт, як українофіли: на білорускій мові, в убраню білорусолюбців вони виспівували історичну Польщу з єї „благами", силуючись єї ідеалізувати. Вони (як і наш Тимко Падурра) наглядно собою показують, що од найгарячішого кохання мови народа, его пісень, звичаїв і т. и., як що до цього кохання не додати щиро демократичних ідеалів, ще може бути геть далеко до справжнього народолюбства. Воно правда, читач дасть себе на хвилину одурити, коли напр. вислухає од поета злісне і навіть гірке іронізуваше з місцевих дам, котр, незнаючи вхо нивши в руки замість Дюма чи Бальзака книжку, писану по-хлопскому, з огидою чмихають носом та швиргають єї; так само читач (а надто Українець) зможе увірувати в демократизм автора і навіть умилятися єму, коли подивиться, як той автор восхищається піснями з а п е д б а н о г о у с і м а народа та з якою сімпатією малює іділлії з життя селян, де вони виставляються як взірець чистоти та чесноти. Але всяке прихильне вражіня такого рода зникає як стій, коли зараз же побачиш, що в цій поемці намальовано доброго, мов янгол, пана давніщих часів, у котрого мужикам-кріпакам живеться паче в Христа за пазушкою і очевидячки, далеко краще, ніж на якійсь там волі, — намальовано пана, котрий є прибіжище й упованіе всіх покривджених его мерзокапісними економами, яких він зрештою заразісінько після заскаржень зміщає і настановляє натомість економів геть інакших, уже зовсім гарних.... Егеж! коли побачиш іділлічні картини цього „раювання", то раптом порозвіваються всенькі іллюзії і як добре тоді второпаєш одмінність такої літератури од нашої!...

Згодом-перегодом позамовкали ці співаки історичної Польщі (навіть їїх писаня зробилося великою бібліографічною рідкостю), а нових письмовців із новітнім змістом щось видно не було тай не було. Колиж в ряди-годи ми бачим виданє напр. такої книжочки, як женевске „Про багатство да бьедность", то це є діло Українців-соціялістів. Але ось повиростало вже покоління тих білоруских інтеллігентів, яких видав сповіж себе визволений простий народ, а не шляхта, але не такий настав час у Росії, щоб можна було багацько вдяти; тільки-ж нема сумніву, що білорусофільство обгортає вже ширші круги. Робота, яку вільно тепер вести і якою хотячи-нехотячи мусить обмежати ся й загал наших українофілів, є н а у ч н е розроблення історії й етнографії свого народу та т. і. І доволі побувати на засіданях московского етнографічного товариства, [2]) де чимало членів Білоруси, щоб переєвідчитися воочію, як багацько тепереч ки займаються Білоруссею. Між иичим до речі буде згадати, що в час літніх вакацій організуються (цілком легальні й дозволені) експедиції в „Сѣверо-западный край", щоб збірати и мятники народньої творчости, вивчувати мову білорускога народа, его звичаї, его світогляд. Потім результати викладаються в рефератах на засіданях „общества" або й друкуються, напр. в „Этнографическомъ Обозрѣніи", органі товариства. [3]). — Що роблять теперішні білорусофіли задля простого народа, яка їїх політична або хоч просвітна робота, які напрями ідей проявляються між їїми, — про це нелегко довідатися, як слід, при наших обставинах. [4]). Гидко тільки, що тепер певний гурток білоруских інтеллігентів зайнятий питанням про здорову літературу для народа. І от дуже вдачна гадка: за недостачею власних талантів — перекладати з багатої російскої літератури, користаючи с тієї обставини, що перекладаня на білоруску мову ще законом не заборонено. Першою пробою являється виданя згаданого у заголовці „разсказа" Гаршина. (Відомо міні, що він не стільки продавався, скільки дурно роздавався білоруским селянам).

---

[1]) Треба запримітити, що задля будучих поколінь календарі Запольского матимуть величезну вагу й ціну, бо хоч трохи заміняють місцевий печатний орган, являються, мовляв, білорускою „Кіевскою Стариною" в мініатюрі. Тут поміщаються і самостійні твори на білорускій мові: поезійки, дрібні оповідання і т. п. (напр. Шахова, Н. Ф., Д. К — ко),

[2]) Одділ „Императорскаго общества любителей Естествознанія, Антропологіи и Этнографіи".

[3]) Цензура навіть на цім полі иноді ставить перепони. Торік, напр., один з випусків етнографічної збірки Романова, вже й и друкований, мусів чималий час полежати, аж доки розрішено було пустити его в продаж.

[4]) На жаль, міні ніколи не доводилося мати розмов з Білорусами-політиками. Опроче як з ученими, стрічався я й бялакав з романтичними білорускими н а ц і о н а л а м и (між їїми инколи трапляються й Поляки); тільки ж суспільні їїх ідеали здались міні дуже каламутними, неясними, а в декотрих так і зовсім нема ніякісіньких соціальних ідей. Зрештою, я боюся узагальнювати річ і застерігаю читача, що це є мое о с о б и с т е вражіня.

Про зміст „Сигналу“ не варто довго розбалакуватись, бо він звісний як російським Українцям, так і Галичанам (літом его було переложило „Дѣло“): ця повістка написана немов улаєне задля четців-простолюдинів, і „Просвіта“ не поганоб зробила, якби-що сі була видала. Що-ж до мови перекладу, та тут я не компетентний судець: знаю тільки, що сі пильно виправляли спеціялісти-етнографи, — значця, вона повинна бути добра. За правопись можна дещо сказати. Ані правопись польска (як у перших білорусофілів), ані драгоманівска не являється зручною просто вже с практичного погляду: по школах учать грамоті російській, то й найвигідніще писати для білоруских селян загально-російською правописею, котра до тогож достоту відтворює звуки білорускої бесіди. Теперішні білорусофіли так і роблять. Певне, що задля більшої легкости можна було б одкинути непотрібний ъ, котрого й самі Великороси не дуже-то держаться в скорописі, а можна було б замість ѣ, писати скрізь е; коли письменницкий рух захопить і самих с е л я н білоруских, то вони либонь так і зроблять.

$^{26}/_{1}$ 1892 А. Хванько.

ШЕВЧЕНКОВІ ІДЕАЛИ І УКРАЇНСКА ДІЙСНІСТЬ. II. Я не знаю в історії веселодскій другого прикладу так високого ставленя п о е т а, як це роблять Українці з Шевченком. Справді, дивно якось подумати, що провідником і головою всього політично-соціяльного (а не тільки літературного) руху може бути не політичний діяч, навіть не публіцист і не муж науки, а чоловік, котрий вже по своїй поетичній вдачі більш відзивається на все чувством, а ніж розумом. Певне, коли поет має кору з силою вищого слова, дотикаючого безпосередно до душі читача, ще й стало вироблений світогляд, коли він не тільки поет, а й публіцист, або політичний діяч — він матиме тоді подвійний вплив і подвійно двигне вперед, до вищої цілі своїх прихильників. Таким поетом був Гейне, таким поетом с у нас Франко. Тільки, коли-ж і такий поет стане в голові якогось нового руху, то стане він не як поет, а як публіцист, бо дати нове життя якомусь напрямку може тільки ясна, тверда і стало заснована на логічних, зо всіх боків обдуманих, підвалинах п р о г р а м а, а не неясне п о ч у т т я, хоч би й як воно підносило нашу душу в ей бажаннях досягнути до ліпшого ладу на землі, добра всіх людей і т. ин. Нема що й казать, що б е з такого почутя люде не мали б сили боротися до загину за осущеня своєї виробленої розумом програми, за свої ідеали (пригадайте скрізь тих бардів та кобзарів, що своїми піснями піддержували в боротьбі ослабіваючих воїнів), тільки-ж с а м е це почутя не може повести за собою людей. Ось через що ніколи поети не були вождями народів.

Як же сталося, що у нас Шевченко є осередком усього українского руху? Чи може Шевченко був тим публіцістом-поетом, поетом громадянином, про подвійний вплив котрих ми говорили раніш? Почасти це справді так, хоч тільки почасти. Шевченко ніколи не був тим поетом, що „рожденны для звуковъ сладкихъ и молитвъ“, але не був він і тим постійним громадським діячем, маючим певний строго-продуманий світогляд, який тільки й може бути проводиром народного руху. Повну справедливість цієї думки показав Драгоманов в тій своїй статті, про яку ми вже згадували (Шевченко, українофіли й соціялізм). Драгоманов зовсім ясно показав, що Шевченко був перш усього поетом, поетом, правда, великим, мавшим в собі великі зароди поступового і раціонального мишленя, але не розвившим цих зародів через брак освіти. Тяжкі умовини его особистого життя, потім гніт тодішніх російских порядків, давивший усяку вільну думку, та й не тільки вільну а навіть просто усяку думку, — не дали Шевченкові можливости стати тим, чим він став би в ліпших обставинах. Як би там не було, але можна сконстатувати факт, що Шевченко не мав яких-небудь постійних громадських і політичних поглядів, не мав ясного, певного світогляду,[1]) котрий міг би дати єму право стояти в голові українского руху. Коли ж так сталося, то тут ми маємо дві причини: перш усього, хоч Шевченко й не був постійним прогресістом, то все таки другого такого славного імена не було у нас, і Шевченко, чоловік, як ми покажемо далі, все-ж прогресівних думок, хоч і не приведених в сістему, був таки справді найславнійшим сином України, а потім — мало тут чималий вплив і те, що люде завше потрібують собі авторітетів, коли знаходяться в такім бозвідрадним інтеллектуальнім стані, в якім знаходиться наша інтеллігенція. З цієї другої причини виходять і ті появи, що люде свої власні думки і бажання, не маючі нічого спільного з думками Шевченка, ховають за его авторітет, про що ми вже казали.

Отже Шевченко, хоч і не був представником яких-небудь певних політичних і соціяльних доктрін, все ж таки мав такі основні думки, або елементи таких думок, що з їйх логічно можна вивести повний світогляд. Певне, такий світогляд не можна вважати Шевченковим (В 4-му т. „Громади“ такий світогляд вивів д. С-ко, признавши в Шевченкові постійного соціал-революціонера українского. Драгоманов показав хиби цієї думки), але вже досить того, що й елементи такого світогляду можна знайти в творах Шевченка. Роздивімся тепер, які це елементи, і тоді попробуємо зрівняти з ними погляди тих, що вважають себе духовними синами Шевченка і при всякому случаї ховаються за его авторітет.

---

[1]) Що це так, Драгоманов зовсім слушно показує на одним із ніз виїх віршів Шевченка: „Хіба самому написать таки послание до себе?...

Перш усього Шевченко був поет мужицкий; ніколи его не могли підкупити пани своїм поверховним українофільством, вживаням української мови і одежі (пригадайте собі вірші про пана, що „в свиті ходить між панами“ і „вольнодумствує в шинку“). Як і всякий щиро-правдивий чоловік, котрий не мав можливости систематично просвітитися, Шевченко мав зовсім ріжні погляди в ріжні періоди свого життя. Цим своїм свойством він нагадує мені другого чоловіка 40-х років, Белінского. Як Белінский — гегеліянець, узнававший пріпціпом своєї критичної і публіцістичної діяльности формулу: „все істнуюче — розумне“, ріжниться від Белінского, автора „Письма къ Гоголю“, так і Шевченко — козакофіл в перших роках своєї діяльности, казавший, що „слава не поляже, а роскаже, чия правда, чия кривда, і чиї ми діти“, вже в „Посланії до земляків“ гірко сміється над похвальбою історії України і каже вже не про „славу“, а про „тяжкі діла“ („як би їх забути, я оддав би віку свого половину“, каже він). Той самий Шевченко, що в „Гайдамаках“ ще бажав, щоб „в стенах України блеснула булава“, в „Посланії“ вже гетьманів зве „варшавским смітям, рабами, підпіжками Москви“. Але Шевченкове козакофільство було мужицким романтизмом; в нім Шевченко йшов за самим народом, котрий в козацтві бачив свое минуле щастя і потішався згадками колишнього минулого в своїм тодішнім бідуванні. Коли Шевченко з запалом згадував, як „ясновельможний блисне булавою, море закипить“, то все через те, що, як він сам каже:

Та иноді старий козак
Верзеться грішному, — усатий,
З своєю волею мені
На чорнім вороні-коні.

І именно оця „своя воля“ „народу отого убитого“, що тепер бідує „на нашій, не своїй землі“ й приманювала Шевченка до козацтва, але коли він ближче підійшов до тої козаччини, то й побачив, яка вона була далека від свого образу в душі его. І тут не підкупило его те, що наші-ж Українці, з українскою мовою, одежею, звичаями поробились такими панами, що „всі в золоті“; під цим золотом він побачив сміття, побачив, як це сміття тяжко гнітило свого „найменшого брата“, похваляючись при тому славою „дідів своїх і батьків лукавих“.

Оце мужицтво, чи, коли хочете, демократізм і есть основним елементом поглядів Шевченка, поглядів не тільки громадских, а й політичних, ба навіть релігійних. Ось через що ми в усі періоди життя Шевченкового, хоч можемо дослідити немало суперечок в его поглядах, суперечок, котрі дуже добре показав Драгоманов, але скрізь побачимо цю демократичну струйку, цю любов до простого люду і ненависть до его ворогів. Своєму мужицтву Шевченко не зражував ніколи і тільки брак систематичної освіти не дав єму розвити цей демократізм в стройну сістему. Ми не можемо певне сказати, чим би тоді був Шевченко, але всеж він напевне був би більш великим, ніж став справді. Коли й тепер в єму можуть знаходити (як д. С-ко) думки передових європейских умів, можуть знаходити, що він дойшов своїм розумом до остатніх виводів европейскої цівілізації, то, певне, як би він був познайомився з творами західних геніїв, їїх думки зробились би его думками і він був би справді тим передовим чоловіком, якого і тепер в єму бачать, покликаючись на елементи такого світогляду, котрі знаходяться в его віршах.

Ми не маємо потреби приводити богато доказів мужицтва Шевченкового в політичних поглядах: всім відомі его найголовніші твори цього напрямку — „Сон“ і „Кавказ“. В них ніяк не спостережем „поміркованого лібералізму“ (вираз д. Романчука), котрий має ограничити царску власть в користь буржуазії Пригадаймо, що, по словам Полонского, Шевченко не любив Катерини II-гої за те, що вона „панам на Україні люд закріпостила“. Словом, і тут на споді лежав той елемент прихильности до мужицтва, котрий таким робом був незмінною темою, аккомпануємою тільки ріжними варіяціями в ріжні періоди життя Шевченка. Оці тілько варіяції дісонірували одна з другою, але все-ж вони були тільки варіяціями.

(Конець буде). Е. С.

ПАМЯТНИК ДЛЯ ВОЛ. БАРВІНСКОГО, зроблений в бронзі артистом-різбяром Романом Левандовским мали ми нагоду оглянути в салі нової промислової школи у Львові. Є то група з двох постатей натуральної величини: женщини в строю руских селянок, що держить смолоскин в піднятій правій руці, а лівою тисне хрест до грудей, і клячучого коло ей ніг хлопця, що одною рукою придержує герб галицкої Руси, а в другій протягненій держить лавровий вінець над бюстом Барвінского, що має бути уміщений понизше в медаліоні. Як композіція, так і викінченє того памятника заслугують на всяке признанє. Особливо гарно модельовані лиця обох алегоричних постатей. Артист умів тут щасливо повязати типові риси руского люду з тою величністю виразу, доконечного для алегоричних фігур; і заразом з тою простотою укладу і прозорости думки, недостачею котрої так часто грішать алегоричні композиції. Так само в удрапованю нижної частини тіла женщини зумів артист дуже щасливо обминути ту напругість, в яку легко міг попасти, держучися надто натуралістично строю руских дівчат, т. є. копіюючи їїх тяжкі, хоть такі чудові плахти і запаски. Для того він зробив плахту коротшу ніж у натурі т. є. сягаючу на-

віть не зовсім по коліна, запаску сфалдував коло правого боку, через що для удрапованя нижної частини виступила вишивана українска сорочка, що пишно показує зариси лівої ноги виступаючої на перед. Той памятник, поставлений на 2-метровій камінній підставі, буде певне одною з найкращих окрас Личаківского цвинтаря. Артист виконав той тв'р зовсім безкористно; фонди, зібрані руским комітетом, мають бути вжиті на покритє коштів виконаня і уставленя памятника. — Ів. Франко.

Критика літературна і бібліографія.

НОВІ КНИГИ ПО ІСТОРІЇ РЕЛІГІЙ. Для тих, котрі інтересуються розвоєм науки теологічної в Европі, подаємо звістки про вихід ось яких книжок в німецкій мові.

1. Edward Reuss Das alte Testament, Ubersetzung mit Einleitungen und Anmerkungen. Heft I Є се переклад першої части монументального діла помершого торік майстра біблійної екзегези, штрасбурского професора Едварда Рейса, виданого по французки п. з. „La Bible“. Німецкий переклад виходить у Брауншвейгу випусками, кождий в ціні 1 марки (60. кр.) Старий завіт обіймати буде около 40 випусків. Заможнійшим людям, котрі не владають язиком французким, горячо рекомендуємо се діло в німецкім перекладі. Воно дасть їм добрий погляд на найновійші здобутки екзегези і критики біблійної, богаті вказівки бібліографічні, а в ступні студії до поодиноких книг письма св. старого завіту виявлять їм в авторі не тілько великого вченого, тонкого критика, крайне оглядного і осторожного в своїх виводах, але також наскрізь сімпатичного, щирого та високо ідеального чоловіка. Пренумерувати се діло можна через кожду книгарню; редакція „Народа“ радо візьме на себе посередництво.

2. Edward Reuss. Die Geschichte der heiligen Schriften des alten Testamentes. Zweite Ausgabe, Braunschweig 1890 Вінже, Die Geschichte der heiligen Schriften des neuen Testamentes, sechste Ausgabe Braunschweig 1887. Сі два здорові томи, то важне доповненє до попереднього діла. В перших розділах кождої з них подано способом підручника всі важнійші факти, здобутки і контроверсії, що доторкають історії повстаня і тексту книг (при кождім пункті додана богата бібліографія відносної квестії). Далі йдуть часи коментаторів і полемістів, причім історія книг старого завіту доведена аж до зниченя Єрусалиму Веспазіяном, почім старий завіт трактує ся разом з новим, представлено історію зложеня канону, дано погляд на рукописі, виданя, розширенє і екзегезу та визисканє теологічне святих книг. Обі книжки, з котрих одна має 680 а друга 780 сторін, коштують около 30 гульденів. Їх вартість наукова ні в чім не уступає, а подекуди й перевишує вартість великого екзегетичного діла про біблію.

3. Dr. A. Kuenen, Historisch-kritische Einleitung in die Bücher des Alten Testamentes hinsichtlich ihrer Entstehung und Sammlung Erster Theil 1887—1890, zweiter Theil 1892. Автор сего діла, знаменитий професор лейденского університету, побіч Рейса і Вельгаузена головний представник новійшої екзегетичної школи в християнскій теологічній науці, умер також д. 10 декабря 1891 року в 63 році житя. Діло отсе, написане первісно по голяндски, є его головним твором і на жаль лишилося нескінчене; автор не встиг видати третьої части, хоч вона майже готова лишилася в рукописі і певно буде видана швидко по голяндски і по німецки. Праця Кюнена далеко спеціяльнійша і тяжша для читаня, ніж діла Рейса; Кюнен ще глибший і бистрійший аналітик ніж Рейс, хоч не дорівнує штрасбурскому прогресорови спокоєм і гармонійністю викладу. Для спеціялістів ся книга необхідна, але й не спеціялісти можуть, пропускаючи вельми богаті критичні екскурси і читаючи тілько звід позітівних здобутків, друкований грубшими буквами, дуже богато скористати. Перший том містить критичний розбір т. зв. Шестокнижя, т. є. пяти книг приписуваних Мойсеєви і книги Йозуа, котрі разом становлять одну композицію літературну, і розбір книг історичних (Судіїв, Царств, Паралїпоменон, Єзри, Негемії, Рут і Естер), а другий том розбір пророків. Ся книга значно дешевша від попередніх; оба томи коштують мало щось понад 12 гульденів.

4. Dr. Isidor Silbernagl, Der Buddhismus nach seiner Entstehung, Fortbildung und Verbreitung. München 1891. Гарна, сістематично зложена і ясно напи-

сана книжечка мюнхенского професора університетского знайомить в коротких нарисах з повстанем буддізму, з житем, наукою і школою Готами-Будди, з розширенем его науки в Індії і літературою буддійскою, а відтак показує історію і теперішній стан буддізму в головних его центрах: на Цейлоні, в Бірмі, Сіамі, Камбоджі, Аннамі, Неналі, в Китаю, Кореї, Японії, Тібеті і Монголії. В потах під текстом подає автор богато цінних заміток про літературу, філософію, теологію індійску. Книжечка повстала з викладів університетских і коштує 3 марки (1 г. 80 кр).

Можемо рекомендувати сі всякому, хто бажає пізнати головні париси історії і теології тої релігії, безмірно важної в історії релігійного розвою і необхідно потрібної для зрозуміня многих доктрин і обрядів христіянских. Ів. Франко.

„ДѢЛО“ подало про святинске віче як два, і то совістні справоздання, писані очивидно місцевими людьми, — та на жаль, як звичайно, попсувало діло і пустило про віче ось які бріхні: 1) виступ против руских послів у раді державній, то особиста справа Дра Дашиловича, котрий лютий за те, що его не вибрано; 2) задля того розставлені були між селянами на вічу якісь агенти-провокатори, що підбурювали селян, котрі-ді нічого не „кричали“ против тих послів і 3) „не кождому участникови вѣча вôльно було забирати голосъ, бо президія вѣча давала голосъ лишь тымъ, про котрыхъ знала, що не торкнуть слабыхъ сторôнъ політики радикалôвъ.“ (ч. 40).

Ми найперше просимо „Дѣло“ назвати нам хоть одного противника радикалів, котрому би президія не дала голосу і, коли ласка, вказати також на слабі боки політики радикалів. Що до другого пункту, то, противно, інтелігентні аранжери віча згори рішили трактувати справу партійних відносин загалом як найделікатнійше, і так зробили. Нам самим на диво, маса зібраних селян, без ніяких агентів-провокаторів, котрих ми, фалабу, ще не маємо, була так озлоблена на руских послів у раді державній, що навіть за зле мала президії, що допустила до голосу їйх оборонців, оо. Рогужинского і Барипа, і Франкови і др. бесідникам з інтелігентних радикалів, за те, що вони накликали масу до спокійного трактованя сеї справи. По логіці „Дѣла“ виходило би, що й за скасованем рад повітових підняли масу ті самі агенти-провокатори, коли тимчасом т. Герасимовичеви прийшлося формально воювати з тим пастрюком селян. Болючість справ — ось де пастоящі агенти-провокатори серед маси. Що до першого закиду „Дѣла“, то він такий нужденний, що не варто про него й говорити.

Не вже редакція „Дѣла“ думає, що пускаючи такі бріхні в живі очи якої тисячки свідків, вона ратує загрежену ситуацію народовців, або хоть самого „Дѣла“?...

ПАМЯТНИК ДЛЯ Т. ШЕВЧЕНКА. Краківска „Академічна Громада“ завязала комітет ініціативи для поставленя памятника Шевченкови у Львові. В склад комітету входять: голова „Ак. Громади“ Яків Невестюк і отсі члени товариства: Осип Бриґінский, Іван Чарківский, Іван Навроцкий і Евгеній Треспьовский. Сей комітет запросить виднійших Русинів з по за товариства і збере обширнійший комітет до Львова на день 24 марта с. р. і тут вибереся тіснійший комітет, подасть ся статути до намістництва і почнеся енергічно збирати складки на памятник. Сподіємося, що сю звістку приймуть радісно усі Русини та що гадка незабаром ввійде в діло, бо хто-ж з Русинів не бажав би почтити памятником такого чоловіка, як Шевченко?

Переписка Редакції.

РЕДАКЦІЯ GAZETY ROBOTNICZEJ в Берлині. Ваша правда — ми зробили Вам кривду, підозріваючи, що Ви самі скомпонували допись про зїзд нашої партії. Власне недавно ми переконалися, що допись сю писав справді один із наших товаришів, до котрого ми маємо жаль, що аж доси лишав нас в невсвности і уваги сво', про котрі сам він нам признав, що подекуди були несправедливі, не трібував наперед висказати перед товаришами на зїзді або помістити в „Народі“.

К. в О. Ваша догадка про єдність радикалів з москвофілами на підставі того, що нам зїзд радив у „Народнім Домі“, — тим певнійша, що тут же радив перед тим і хрестовий похід на москвофілів — вибори „Народної Ради“. — Для нас се тілько доказ, що уряд „Народного Дому“, під різними напорами, мусить тепер числитися і з іншими руськими партіями. Ви-ж, логічно взявши, повинні би омосквофілити й народовців, що здавна ділали в члени „Народного Дому“.

Статі дд. В. Бережанского „Генеза віри та духовенства в економічнім освітленю“, „Свідомої Русинки“ й Ольги К. про жіночі справи та посмертну згадку про Т. Білоуса, ми в остатній хвилі мусіли відложити до слід. числа.

Видавець і головний редактор Михайло Павлик. Редактор відвічальний Іван Франко.
„З Народної Друкарні“ Войтіха Манецкого. під проводом В. Годака.

Рік III. Львів 1 л. апріля 1892. Ч. 7 і 8.

Виходить 1. і 15. дкождого місяця і коштує за рік

в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграниці 8 рубл., 12 франків. 10 марок або 2½ долара

Одно число 20 кр

НАРОД

Редакція: Львів, (ул. св. Марка ч. 12.) відповідає тільки за зміст і точний вихід газети. Руконисп мають бути писані правописю Народа З редактором можна говорити від 11 – 12 рано і від 3—4 п. об. Адміністрація й експедиція: на ул. Зиблікевича ч. 10, в кватирі Івана Франка.

ОРГАН РУСКО-УКРАЇНСКОЇ РАДИКАЛЬНОЇ ПАРТІЇ.

Політика краєва і заграничка.

РУСКА ПОЛІТИКА І ГАЛИЦКИЙ СОЙМ. „Ми, — сказав провідник народовскої партії, п. Романчук у соймі 25/11 1890 р. — ani gente Ruthenі natione Poloni, ani gente Rutheni natione Russi, але ми есьмо gente Rutheni і natione Rutheni. а з того слідує: 1) признанє самостійности своєї народности і язика, 2) вірність для австрійскої д'настії і держави, 3) вірність для гр. к. церкви, 4) уміркований лібералізм і врешті 5) старанє о піднесенє селянства і маломіщанства А горячійший від п. Романчука темпераментом п. Січинский заінтерпретував ті слова так: „Коли ми мусимо назвати ренегатом того, що хоче зватися gente Ruthenus natione Polonus, то мусимо з таким самим правом назвати ренегатом того, що хоче зватися gente Ruthenus natione Russus“. Відповідаючи на ті заявленя, п. Антоневич обізвався: Від тижня долітали нас голосы з правої сторони: стережіться, бо молодині ваші товариші вас продали, чи за мпеку сочевиці, чи може за які концесійки або за 10-гульденові мандати, я того не знаю... Ми вірні не від сегодня і не від 1848 р. але від хвилі, коли ми під Австрію прийшли“. Коли ж гр. Ст. Бадені, вкидаючи в слово, запитав: „а самостійність народна?“ — п. Антоневич змовчав і нічого не сказав...

Ось вірні слова наших посл'в соймових, котрі тілько заколоту по краю наробили, цілу літературу аж до обридженя викликали, сотки адрес довірія дуже проблематичної натури ба п. Романчукови, ба п. Антоневичеви споводували — словом безграничний хаос партійний на і так нещасливий наш край спровадили.

Ми уже висказали свої погляди на стійність і умістність всіх тих заявлень у сойм, а тепер поділимося з нашими читателями тілько тими вражінями, які самі посли наші тепер, на початку сеї сесії, після тих перегонів лояльности супроти Австрії й гр к. церкви, досвідчили. „Ми, — повідають вони, — до перед тамтого року, хоть нас була в соймі жмінка невелика, чулисмо, що нас поважають, нам прислухуються яко в рному голосови нашого руского народу, котрий хоть подекуди болючий, але правдивий і вірний. Ми були в справах селянских тою совістію, котру наші дідичі хоть очивидно не признавали офіяльно та, — як часто доводилося нам самим чути, — між собою завсігди респектували... А тепер?! Що ми варті?! Ми не сміли тим бундючним панам навіть в очи заглянути, бо яке-ж політичне становиско жебрака, котрий зрікся ідеалу боротьби за політичні права і заміняв его на якусь рабску лояльність, в котру ще в додатку ніхто не вірив?! Бо чиж можна вірити в ту безмежну преданність, безграничну лояльність, коли посол припертий до муру, щоби відрікся сімнатії до, — не входимо в те, — правдивого чи не правдивого ворога держави запнеся і змовчить, а другий посол, після глубокого запевнення лояльности, вирече такі слова: „Ніхто не є так наівний, щоби вірив, що, коли Ви (Поляки) говорили „stoimy i stać chcemy przy Tobie, Panie!“ стояли і стояти хотіли тілько для самого стояня. То-ж не жадайте, щоби я, коли скажу, що стоімо і стояти хочемо, щоби я за усліне того

стояния не ставляв того, чого ви в свій час домагалистеся!"

І нас можна за таке респектувати!

„Галицкая Русь" зі всіми своїми трабантами горлала 1½ року: „усему тому винен Романчук, Телішевский і Барвінский, усему винно віроломство новоєристів — нам треба яркої, смілої і принціпіяльної опозиції..." І що ж зробили посли того сторонництва на початку сеї сесії (а їх Гал Русь начислила щось аж 8 чи 9)? Чи зорганізувалися в яку небудь опозіцію? Ні! Вони першим ділом пішли разом з новоєристами поклонатися гр к митрополиті, котрий їм в очи кинув, що їм тут місця нема! Опісля стали сваритися, чи при нагоді того ново го заявленя лояльности гр. к. вірі сказав Анєвич митрополиті, що мовляв, „наша програма то добро народа", чи не сказав? А потім? Потім поставив п. Антоневич щось 2 чи 3 на скоро кинені внески за загальне голосование, дойшло до кональні каїніту, а зрештою і світ забув за ту опозіцію, котра так шумно заповідалася на т. назв. всенароднім вічу у Львові. А преціпь 3 тижні сеймових нарад минуло!

Чи за таку роботу має їх хто небудь поважати?

А народовці-новоєристя? Коли розпочинався сойм, були вони бідні, страх бідні Надіяні концесії за 1½ річне stoimy і таć chcemy, скінчилися на руських написах на скриньках почтових і коли так дальше піти мало то в будучности появились би хиба ще руські написи на таблицях від староств. Молодіж, почувши що батьки їх замість держати високо той голосний національний прапор — чистий від усякої езуїтщини, шляхетчини і сервілізму, почали торгувати своєю совістію — інстинктівно відорвалася від них, кидаючи їм публично в очи докір: „ви Шевченка в шкаплір приодягли!" Головний актор нової ери. п. Телішевский публично відрікся еї, а в додатку, немов сама доля змовилася против нової ери: найповажнійший і безперечно найсвідомійший між новоєристами, п. Романчук зломаний тяжкою хоробою, не міг взяти ніякої участи в житю політичнім, хотьби тільки на те, щоби піддержати свою слабу братію.

Як звичайно в таких разах, де у некрінких в принціпіяльних засадах людей одна невдача ліде за другою, зараз їх зовсім збиває з толку, так і сим разом народовці не могли відбути і одної путньої наради ані в громаді, ані в „Народній Раді", бо або зійшовшися посварилися за свій особистий авторітет, або таки зовсім не зійшлися! Бідний народовский орган „Дѣло" вилося та крутило правду на всі боки, з одного безголовя впадало в друге — просто аж жаль ставав дивлячись на редакторів, а ще гірше на ті нещасні жертви по провінції, котрі хотіли було вірити, що „Дѣло" мало рацію, а то ані рук не можна було.

Але доля знає слабого Рутенця, і щоби він на смерть не загризся, звеселить его на хвильку. Стало уже звісно, що польскі станьчики, з властивим їм патосом деклямаційним, виголосили в комісії шкільній пречудні бесіди на темат своїх przyznych us obi ń dla Rusinów, і рішили уже дати другу руску гімназію в Коломиї. Чому не в Чорткові? чому, не в Бучачи, але акурат в Коломиї, де руска гімназія, яко друга гімназія уже з природи річи, маючи лиш руску молодіж не може числити на велику фреквенцію — се річ інша — досить, що на горизонті новоєристів стало зоріти, — обіцяна гімназія узке буде на певно і, коли чуткам вірити, прийде ще одна утраквістична семінарія учительска в Самборі, ніби то з руским характером, кілька шкіл вправ з руским язиком викладовим і ще щось там.

Знаючи нашу народовску братію, ми уявляємо собі вже тепер, якими то авторітетами стануть незабавки ті народовскі політики і як шумно стане гремїти „Дѣло" на темат буцім то реальної політики своїх меперів а утопії та Princ picareiter-ства радикалів.

Ми віщуємо се, і тому на тепер на всі ті здобутки в формі написів на скриньках і таблицях і на ту гімназію в Коломиї, котру ще бог зна яким директором обсадять і чи не буде вона така нещаслива, як паралельки перемиські, відки вже 4 учителі Русини відходити хотять [1]). — кажемо лиш на тепер: не дай боже, щоби руский нарід до тої степени знікчемнів, аби стерпів і мовчки захований супротів факту, що его проводирі на перекір достоінству народному вивісили прапор не боротьби з непризнними ему елементами, а покірливости й жебранини за окрушки з ласки панскої! Не дай боже, щоби молодіж наша думала, що правдиві політичні свободи можна виежебрати, а не епою вибороти! Та, хвалити господа, так зле не є.

---

[1]) В остатній хвилі читаємо про се в справозданю соймової комісії шкільної ось що: Jak długo wreszcie i'ość klas i uczni tudzież układ ciała nauczycielskiego nie będą dość wielkiemi, aby choćby niekompletne jeszcze gimnazyum posiadało warunki samoistnego istnienia i jak długo osobny budynek dla tegoż gimnazyum wykończonym nie będzie, może wspólna dyrekcya kierować polskiem i poczynającem się dopiero ruskiem gimnazyum w Kołomyi. Ось вам віз і перевіз!

Молодіж і майже вся провінція запротестували против такої політики, і в тих народних інстинктах ми бачимо завдаток того, що „Ще не вмерла Україна, ні сила і слава.

Може бути, що в заінавгурованій п. Барвінским політиці, щоби відірватися раз від тих, що явно і тайно воюють против народних інституцій є щось правди, але абсолютно неправда, щоби усі члени т. зв. старої партії були противниками розвитку культурного нашого народного життя; не правда, щоби шляхта польска лише тому відказувала нам до тепер в заспокоєню наших потреб, що народовці в соймі були з т. зв. москвофілами — рускими консерватистами, злучені в один клюб, а тим самим фальшивим мусимо назвати той політичний крок нововерстів, що для приподобаня польскій шляхті та і вмолення ві ласки, розпочали перед зовсім некомпетентним до того форум культурний суд про те, чи ми одно з Москалями, чи не одно?

Фальш останеся фальшом, хотьби яким здобутком могли нововерстки виказатися [1]) тим більше, що коли би їм навіть справді повелося усі ті приобіцяні школи роздобути, то се буде більше заслугою попереднього смілого домагання своїх прав з боку всіх опозиційних руских послів, а не послідної політики народовців.

Коли-ж Русь між собою закипіла в братобійній боротьбі і остракизм одних против других став найбільшою політичною мудростію, — почали комісії свої роботи. І дивне диво! Тут, де голос одного посла, піднертий розумінем справ і потреб нашого хліборобa справді може заважити, бо звісно, що балакане в повних палатах наших парляментарних тіл стало просто блягою — тут, де всі просять о свіжу думку і радо ві приймуть, тут, на жаль, руского голосу звичайно не чути. А ми переконані, що коли би наші посли були хоть по трошка обзнакомлені з демократичними течіями на Заході — не так би наша справа стояла, не так би ві по наших парляментах поважали. Два жиди засідають на лівиці в нашім соймі — Гольдман і Фрухтман. Перший рішає о замкненях буджетових рахунків, другий о долі всіх сіл, міст і місточок, бо від давна кодифікує всі закони громадські. Чи-ж се не характеристичне? А друге: шкільництво наше мало до тепер в соймі нашім поважного репрезентанта в особі п. Романчука і, як бачимо, шкільна справа рушилась на перед. Січинский перестудіював добре всі устави дорогові і став своїм одним голосом рішати в комісіях може найважнійші, дорогов справи. Чи-ж се без значіня? Тимчасом цілий буджет краєвий, не говоримо вже о державнім від коли австрійский парляментаризм трівае, речника свого з Русинів до тепер ще не найшов. Замість зрозуміня, належного оцінення фінансових потреб краю, згляднo держави, та вказуваня на нові жерела доходів, котрі би здержали ненастанне збільшуване податків, — руский посол або виведе, як було до недавна, звісні вже в віденьскім парляменті „rathenische Schmerzensschrei“ або попишеся такою „неполітичною політикою“, як то було при кінці тамтої сесії соймової.

Ми далекі від того, щоби з того поводу робити кому не будь, а тим більше нашим послам соймовим який небудь докір. Боже борони! Вони роблять, на скілько їх сил і уміня стає, але ми тілько питаємо наших народовских авторітетів, котрі так гримають та з завзятостію вартою ліпшої справи заводять остракизм против радикалів: Чим грішать радикали, коли полишаючи справи шкільні і граматичні на боці, кидаються на поле економії, науки держави і фінансової, щоби колись при буджетовій дієкусії уміли хоть тілько сказати, як їх батьки о граматиці і школі?...

N. N.

КОЛОНІЗАЦІЯ. БЕЗРОБІТЄ і ФІЛАНТРОПІЯ СТРАЙК в АНГЛІЇ АМЕРИЦ. Серед монотонних мало інтересних дієкусій в европейских парляментах, серед дрібненьких реформ, внесків і проєктів, — можна декуди наткнутись на квестії характеристичні для суспільного життя Европи. Ми не думаємо ані про внесок німецких соціяль-демократів, віддати антики в руки держави, ані про домагання Ляфарга, знести цла на живність, ані про жадання Бернса в англійскім парляменті, бо такі квестії провалюються від разу, так як се дієся — si parva licet componere magnis, — і в галицкім соймі з внесками посла Окуневского. Ми думаємо про облоговий стан Ельзас-Лотарівгії, про мілітарне скріпленє Вогезів і про 240 тисяч фунтів штерлінгів, визначених на будівлю залізниць на східнім побережу Африки в напрямі до озера Victoria-Nianza. Розуміється, що се доперва завдаток на ті „цівілізаційні“ ціли. Сей послідний факт для нас цікавий яко проява колонізаційного руху, котрий можна завважати не тілько в політиці англійскій, але і французкій і німецкій, російскій і австрійскій. І так нпр. Франція звертає свою увагу на Мадагаскар (се видко зі „студій“ економіста Лероа-Болїє, котрий з радостію витає ворохобні тамошних автохтонів, тому, що се дає гарний привід наложити на них кріпше ярмо цівілізації), Англія розгонюється в середину Африки, Німеччина займаєся Камеруном, Росія середною Азією, Австрія зволила звернути свої очи на „варварский“ півострів балканский. „Політика колонізаційна“ — то найяркійший признак, що основу нинішного життя державного — становить капітал зі своєю тенденцією, зростати безупину в процесі продукції, витворювати наємною працею „надвартість“ і здобувати в тій цілі як найширші

[1]) По нашому, найбільша помилка нововерстів та, що всі виторгувані ними, хотьби і як великі здобутки, виторговані ціною капітуляції політичної перед ворогами політичних прав і інтересів руско українского демосу, без заспокоєня котрих єму ні на що не здасться те, що виторгували або ще виторгують нововерстки. Ред.

простори для своєї експльсатації. Потреба витворювати як найбільше продуктів-товарів, в цілі побільшення капіталу, потреба здобувати для них як найбільше ринків — заставляє пануючі кляси звертатись до „варварских“ країв, заставляє европейські держави цівілізувати „дикарів“. Біблія і християнські догми, огнисті напої фальшовані товари і сіфіліс, а в додатку кулі для непослушних — отсе ті дари, котрі несе калібанови великодушний Аріель. Так кажуть соціялісти ; а люде „поважні“ кажуть інакше. Тут ідеє о те, щоби викорінити з Африки торгрбами-невольниками, котрий є ганьбою XIX. ст. Тут ідеє о те, щоби наділити здобутками культури „диких“ братів, щоби понести між них світло християнскої науки !... Як бачимо, се дві крайні думки, два діяметрально противні погляди. Ми хочемо вислухати і „поважаних людей“, бо соціалісти то найбільша частина тих „незадоволених критиків“ (missvergnügte Nögler)*, котрим пімецкий цісар радить „отрясти пімецкий порох зі своїх пантофлів“.

В правді буржуазія побачила би себе в доволі тяжкім положеню, коли би сповнилась думка кляс пануючих і счезли грізні фаланги „голодних щурів“, так як той Щедрінский „дикий поміщик“, котрий одного поранку позбувся всіх мужиків з села, але опісля без тих самих мужиків мусів здичіти, так знову нинішними часами воно булоби найбільшим добродійством для „поважних“ людей. Подумайте самі. В Штокгольмі, в Римі, в Берліні, в Турині, в Палермо, у Відні ітд. ітд. цілі купи народу жадають хліба і праці.

Щасливці, що сидять при „бенкеті життя“ бачать перед собою немов грізний дух Банка. Не помагає те, що пролетаріят заповнює ряди війска, що гине по копальнях (остатні приміри в Бельгії), що деякі йдуть в далекі краї на заробки не помагають публичні роботи. При тих послідних бувае і так, що держава ще більші робить видатки, ще більші тягари кладе на працюючий народ, щоб удержувати предприемства публичні. Не помагають „доми праці“, не помагають і кулі, котрими частують голодних „анархістів“. В таких случаях звичайно являєся філянтропія. „Поважні люде“ готові і тут закинути нам злобу соціялістичну і занадто великий матеріялізм. Але у соціалістів є вже певне не довіре до сфер верховодячих. „Timeo Danaos et dona ferentes“ — се їх девіза зглядом гуманних поривів „старших“ братів. Врештою перейдім з вершин абстракції до конкретних фактів. У Відні, як відомо, богато народа працюючого не може роздобути роботи. Полишені занятя, робітники почали за проводом соціяльдемократів відбувати збори, чим звернули на себе увагу поліції так, що одні такі численні збори власти розвязали. Але очевидно, тяжко розвязати безробітє, а сума визначена для самих лише урядників була мінімальної ваги Врештою годі займатися такими річами. Товариство плавби корабельної на Дунаю — се річ важнійша. Треба заратувати капіталістів. І от для полагодженя голоду завязуєся комітет „ратунковий“, заснований демократами, але зложений переважно з промисловців, банкирів, високої бюрократії іті. „поважних“ людей. На засіданях комітету висказали деякі з філянтропів свої погляди на ціли і завдання того гуманного руху, погляди, котрі ми тут хочемо навести для характеристики альтруізму капіталістичної доби. „Ми мусимо“, казав барон Думба, в часі, коли справді усе стоїть на вулькані, вчинити все можливе, щоби тілько нашу добродушну людність (що за народолюбство!) не довести до екцессів (що за науковий, делікатний вираз!) Бідний народ повинен бачити, що принайменше добра воля помогти єму заявляєся зі всіх боків“... „Есть се“, додав інший філянтроп, Екенер, „акт самооборони буржуазії, в котрім повинен взяти участь кождий покликаний“..

Як бачимо, „добрий“ народ має переконатись наглядно, що нема ніякої боротьби класової, про котру розказують марксісти, що до розвязки соціяльної квестії треба лише більше гуманізму, що перше місце повинна занятя етика Такий етичний рух сильно остатними часами проявився в Англії. Інтелігенція іде в „народ“, в східні дільниці Лондону, помагає бідним, вперить етичні засади ітд. ітд.

Ві всіх тих змаганях „інтелігенція“ Лондону кладе головний акцент на етичну, на індівідуальну моральність а минає і нехтує елементом політично-суспільним, нехтує нинішну боротьбу кляс [1]) Рух той „етичний“ — то несвідомний вираз реакції на чисто-клясовий рух робітницкий, на соціялізм, котрий від десяти років обіймає що раз то ширше працюючі кляси. Але дивно потрохи виглядає голошенє тез „етичних“ побіч реального життя В теперішних днях має початися велика

[1]) Ми, звісно, не станемо боронити етики буржуазійної, та не можемо згодитися на те, щоби в загалі етику людскість в усіх людях можна так маловажити, як то роблять т. зв. марксісти (не Марке), матеріялісти та боротьбо класісти. Бож який матеріяльний, клясовий інтерес заставляє найлішну частину „інтелігенції“, в тім числі й т. Ганкевича ступати на бік кляси фізично працюючої, кляси, до котрої вони не належать і з котрою вони, логічно по їхньому взявши, навіть повинні боротися? Або який матеріяльний, клясовий інтерес найде т. Ганкевич у наведених далі словах проф. Амічіса, взиваючих університетских студентів, кандидатів на всякі упривілеювані посади, до посвяченя своєї думки й сили чужій, а то й ворожій собі класі — робітників?! Сам т. Ганкевич посхищаєся тим покликом. Нам бачиться, що такі разючі суперечности в поглядах можливі тілько через те, що ті люде надто заслінлені в розумі та всемогучости поодиноких робітницких кляс (дуже часто також воюючих з собою), та думають, буцім то тілько робітницкі кляси і тілько в своїм інтересі можуть завести на землі рай. Між тим тілько незавидне матеріяльне і моральне положенє кляс працюючих заслугує на увагу і співчутє, та клапятися їйх розумови, світоглядови й привичкам, — від котрих чейже залежить те, які порядки вони мали би завести, — ми ніяк не радимо. Нас. звісну частину радикалів винують напр. за те, що ми головно припадаємо до мужика, але-ж ніхто нам не викаже, щоби ми коли-небудь кланялися мужицкій мудрости та всемогучости. Противно, увесь напрямок нашої праці над мужиством, не оставляє камінь на камені з теперішних его порядків, звичаїв, понять ітд. Отже ми думаємо, що ніщо ідеалізувати й чисто робітницких пролетаріїв, що в масі також не дуже то виблискують розумом іти. „Не сотвориши себѣ кумира“, — ось що ми скажемо всяким марксістам, в тім числі й нашим товаришам. Ред.

змова робітників в копальнях вугля цілої Англії. Змова та своїми розмірами колосальними є одинокою в своїм роді. З поміж 800000 робітників-вугляріе половина возьме участь в страйку, значить яких 400000. Штрейк той має ще з іншого боку велике значінє. Вуголь при нинішній продукції машиновій є найголовнійшою ей підоймою, ей душею. Сила, яку витворює один фунт вугля, репрезентує силу робочу чоловіка, працюючого одну цілу днину, а вуголь добутий за одну днину в копальнях англійских виносить тілько, що сила 100 міліонів людей! Таким чином змова та діткне не лише одні копальні вугля, але цілу продукцію фабричну в загалі. Тому то англійскі промисловці вже заздалегідь міркують, відки дістати „чорного діямєнту“. Забуваючи на свій патріотизм, вони зачинають спроваджувати его з Бельгії. Прийшли вже навіть перші транспорти до Лондону. Робітники на доках, почуваючи свою солідарність з вуглярами, не хотять вилядовувати привезеного з Бельгії вугля... Як бачимо, боротьба ведеся досить завзято. Але змова та найцікавійша тим, що на неї дуже прихильно дивляться самі властивці копалень вугля. Така чудна проява викликує найріжнороднійші пояснєня серед ріжних партій, в ріжних часописях. Деякі кажуть, що інтерес каніталістів і робітників в нинї згідний, ідентичний, що робітники підвисшають ціну вугля і весь тягар спаде на суспільність. По нашій думці, змова та виказує банкротство нинішної системи продукції, виказує злишність каніталістів, виказує, що нинішні властителі не мають рації істнованя. Самі вони не в силі піднести ціни вугля, котру знизили взаїмною конкуренцією і тепер бачать свою користь в штрейку робітників. Брак вугля піднесе его ціну, а робітників змова зруйнує, коли потреває довгий час Але вона показує йім заразом, що вони є підвалиною цілого нинішного ладу суспільного, що ціла продукція, що всі богацтва то йіх витвір, йіх праця. „То річ безспорна, що богацтва суспільностей походять не з іншого жерела, як власне з праці робучого люду“. (Слова з енцікліки Льва XIII., котрого звуть „lumen de lumine coeli“) Але таке пересвідченє, така думка, до котрої приходить працюючий люд в наслідок боротьби кляс вої, веде за собою цілий рій дальних думок. Бо-ж подумаймо! Коли ціла новочасна господарка спочиває в руках робітника, а керма сеї господарки лежить в руках каніталіста і веде до ріжних недогідних конфліктів, коли самі фабриканти регуляцію господарки (іменно вуглем, як в тім случаю) передають в руки робітників, то очевидна консеквенція веде до того, що робітники возьмуть в свої руки керму цілої продукції ставлячи ей основою працю вольну, коллективну замісць теперішної наємної.

Таке зрозумінє нинішних конфліктів зачинає вчасти захоплювати деякі одиниці з кляс висших, а іменно з поміж тих „ідеологів“, людей теорії і науки, котрі дійшли до ясного пониманя історичного розвою і свідомо стають на бік тих кляс суспільних, котрі репрезентують будучність.

В Італії маємо свіжу ілюстрацію того відрадного зявища. Профєссор літератури і філос фії на університеті в Турині, Arturo Graf і писатель Amicis (автор „Записок школяра“, надрукованих в „Дзвінку“) заявилися прилюдно за соціялізмом. Amicis виголосив в салі університетскій в Турині довшу річ, з котрої наведемо уривок за німецкими часописями. Італіянский писатель збиває погляди тих „практичних“ людей, котрі не можуть зрозуміти переміни істнуючих форм житя суспільного, его розвою безнастанного, опрокидає закиди тих, що Італію вважають чимсь зовсім відмінним від решти Европи і не признають рації питання соціяльного в Італії, а в кінці взиває молодіж, щоби сміливо займалась „проклятими питанями“ наших днів. „Не дайте ся відстрашити“, каже він, тим так улюбленим і так часто нотворюваним словом: утопія! Якже витідне се слово! Як дуже пригідне воно, щоби підперти, потішити, піддержати ліниву думку, яке воно корисне для всіх, що в своїм егоізмі, в своїй вигоді коштом других чують себе загроженими. Як же то кождого разу надужикала те слово ігноранція, як его виставляли супроти найблагороднійших та зреалізованих опісля думок в розвою людскости! Возьміть того, хто Вам говорить при питаню соціяльнім про утопію, за руку, ведіть его, не кажучи слова на вільний майдан під лямпу налаючу нинішним, майже надземским сіяєвом світла електричного і поспитайте его, чи те світло електричне двацять, ба й десять років тому назад не було утопією? Мої дорогі товариші! Велике питанє соціяльне, котре живим пульсом зворушує сучасність, котре занапує над будучностю, те питанє дійствує нераз купіль очищаюча на того, хто ним займаєся з цілою серіозностію, в щирости свого серця. Хоч як огидні, страшні, хоч як вопіючі до неба о пімсту ті новонабуті враженя і знанє про фактичний стан людскої суспільности т. є. про стан колосальної більшости людей — а знанє те викликує спершу дійсно німий подив: питаєшся сам себе — зі мною принайменше таке діялося — якже се можливе, що я про се не знав, що я того не слідив, не спізнав? Деж були мої очи? Чиж цілих двацять років мені довелося спати? — Хоч і як страшні ті враженя, вони розвязуються в горячім бажаню, працювати над поправою, вони проясняються звільна виринаючим пересвідченєм, що поправа можлива, що вона може відбутися та лиш г л и б о к о і д у ч и м п е р е с т р о є м Все, що було самолюбного, дрібного, визького в душі людскій, все те немов пропадає за тим пересвідченєм, за тим віддапєм себе цілого одній величній ціли, для котрої він почуває конечність працювати. Я вказав би вам на той шлях, мої дорогі товариші! Хоч він і так грудистий, алеж у Вас є щасливі дари молодости, Ваша гнучкість, Ваша свіжість тіла і духа, то й якже красне йіх ужити, як на поконанє сих трудів і перепон! Бо сей шлях поведе Вас на зустріч ранішній зорі людскости до сходу сонця, якого ще не бувало на землі, який однако

справді своїми найкрайнійшими кінчиками промінь вже нині до нас просвічує з будучности!“

М. Ганкевич.

Справи суспільно-економічні.

АВСТРО-РУСКІ СПОМИНИ (V. Далі). Коло 11 г. вечора ми були в Чернівцях, звідки Х. Б. зараз же поїхав на Сучаву, а я фіакром поїхав у місто.

В Чернівцях я мав рекомендацію до одного молодшого народовця, котрий попрохав мене прийти в вечері в один ресторан-огород, де, казав, збираються інтелігентні Русини. Але ще днем, не пам'ятаю вже як, я познакомився з одним молодим Русином, писателем, котрий поміщав свої твори в виданях старої партії. Він предложив мені обійти зі мною місто і добре єго мені показав. Оглядаючи митрополію, ми оба посумували над тим, як мало в сім краснім будинку, котрий звернув би на себе увагу навіть і в Відні й Парижу, робиться що небудь, не скажу вже дійсно путнього для народу. Потроху ми розговорились в загалі об тім, що робиться для руского народу в Буковині. Черновецкий молодий старорусин, сам Галичанин з роду, признавав що не робиться майже нічого і зовсім независимо критикував обидві партії, а надто стару, котра тоді мала там перевагу і котра недавно агітувала за вибором у посли звісного буковинского Німця з Русинів, Томащука. „Скілько і я поклав праці на той вибір, — казав мій черновецкий Віргілій, — а що виграв з того народ наш?“ Розмовившись, ми майже зовсім зійшлись в поглядах на працю коло народа, независимо від старих партій. Не думаю, щоб собесідник дурив мене; певно, як багато наших людей, в часи приязної розмови він дійсно й думав те, що говорив, а потім ішов по тій дорозі, куди єго ихала рутіна.

У вечері, в тій компанії, котра зібралась у показаний мені ресторан, левом бесіди став один уніатский піп — середнього стану між партіями. Будучи досить прихильний до москвофільства, він згорда дивився на православних Буковинців і жалівся, що Галичан на Буковині не люблять, тоді як вони там дійсні культуртрегери. Він так і сказав. З висока він дивився й на православну церкву в Росії, де, як він казав, нема освічених попів, ні проповіді. Мені не було резону спиритися з ним, і ми попрощались досить приязно.

На другий день я оглядав церкву і чув спів румінский і славянский, обійшов базар, де дивувався чистоті малорускої розмови Чернівці в сему перший город на світі, бо панска мова там німецка, дуже вже далека від мужицкої, то й не може там у розмовах панства з мужиками виробитись така мішанина, як у Львові або в Кієві. Тут і пани на базарі мусіли говорити чисто по малоруському.

На ренті, накупивши фотографій Гуцулів, я поїхав залізницею до Снятина, щоб звідти, при помочі попа, до котрого мені дали лист з Чернівців, їхати возом до Путилова-Сторонця, до Федьковича. Він трохи здивувався моєму візиту, але прийняв мене гостинно, дав навіть їсти печену курку з часом і винаняв мені візницю з тим, щоб зараз же їхати на Кути, де я мусів ночувати.

В Кути ми приїхали пізно, і довго не могли добитись ні в одну гостинницю. Був вечір пятниці, і ні один жид не хотів безпокоїтись відчиняти нам. На ренті довгим стуком у одні ворота ми добились того, що з двору вийшла наймичка християнка, і впустила нас. Але їсти нічогісінько не дала, так що я мусів вдовольнятись спомінами снятинскої курки. Я не знав, що тими спомінами прийдеся мені жити і на другий день, і через те не дуже тривожився.

На другий день показалось, що ніхто з жидів у дворі не хоче з нами навіть говорити, а тим паче дати їсти. Намови наймичці нічого не помагали; вона знала тільки взяти з нас певну плату за нічліг. На ренті візниця прийшов з торжеством і приніс мені склянку кави, далеке подобіє віденьского melange, і хлібчик, подобіє Semmel. Каже: „здобув із християнскої цукерні; бо як же можна панові зоставатись без кави!“ Я був радий такій міцній вірі в панеку каву, але найвся мало, і потім майже цілісінький день нічого не міг здобути по дорозі: жиди не продавали, бо була субота, а мужики не продавали бог їх зна через що.

Зоставалось годуватись чудовими ландшафтами та красою люду, а надто жінок і дівчат. Нігде в рускому світі нема такої краси. А жіноцтва, найбільше дівчат, по дорозі попадалось чимало, бо, — як побачив я тоді з дивом, — там такий звичай, що дівчата поправляють дороги у празник. А в той день був якийсь празник. В однім місці коло дороги поралось щось зо 70-80 дівчат і молодиць, одна лінше другої, всі заквітчані, в празникових одежах.

Тілько-ж по полудні голод так став мене розбирати, що хоч кричи. Візник став роспитувати людей, де б можна знайти обід і на ренті сказав мені, що незабаром дойдемо до поштмайстря і в него пообідаємо. До того поштмайстра добрались ми не скоро. Я прошу єго зготовьти обід, або дати хоч яєць. В надії добре пообідати, я викупався в річці, що текла зараз же низше дороги і купаючись любувався на дараби (плоти), що спускались по річці, несучи на собі між іншим Гуцулів і Гуцулок в празникових строях. Купане ще вбільшило апетит. Коли се кличуть обідати. Подають суп: ні сліду мяса; вода і картопля. Друге несуть щось біле: оладки з картоплі. „Як звуть сю страву по тутешньому?“ питаю в поштмайстра, котрий обідав у кунї зо мною. „Барабольники“, каже. Третє несуть щось брунасте. Ну, думаю, певне вже се печене мясо. Беру: ті самі оладки з картоплі тільки обмазані совусом із слив. „А се питаю, як звуть?“ „Те-ж барабольники“. Записую в книж-

ку свою день і час і слова: „барабольники, да буде прокляте ваше имя!“.

Я між іншим росказую се все, як про свого роду ознаку культури, котру можна побачити на східній половині Австрії і на Балканскому полуострові і котра зовсім відмінна від нашої, українскої, або в загалі російскої. Се стан річей, в котрому нема культури ні дикої, ні цівілізованої. У нас при культурі дикій, по крайній мірі випросиш, або купиш в кожного мужика хліба, яєць, молока. У нас неможливо, щоб і чиновник, як напр. буковинский поштмайстер. живучи в селі, при огороді, над річкою, не розвів собі курей, голубів, утят. Тутже, бачите, цівілізація вже діференцувала житє: продає страву й т. і. вже тілько жид; поштмайстер вже не може займатись курчатами, а в тойже час не має стілько грошей, щоб купувати курчат у жида, ось він і сам їсть барабольники і гостеви нічого іншого не може дати. Тим часом, коли я спитав єго: що я єму винен за обід, то він в прінціпі платн не відмовив, а тілько сказав: що хочете. Менше гульдена поштмайстру давати не личило, бо все таки гербова особа, і я дав гульдена, а поштмайстер узяв єго,за три-чотирі бараболі!

Далеко не в одній зїжі можете знайти подібний же стан річей в таких сторонах, як Буковина, де нема вже культури первісної, та нема й европейскої.

Мені цікаво було знати, якої нації мій поштмайстер. Глядючи на єго деревяну фігуру, нагадуючу вахтмайстра, я якось машинально говорив з ним по німецкому, а в другий раз щось казало говорити до него по малорускому. Він відповідав на обох мовах. Я спитав єго, чи він Німець, чи Русин? „Ich kann deutsch und ruthenisch“, відповів він. З сеї формули видно, що мій Амфітріон ще не дійшов до думки про націю, як про якусь коллективність. Се атом, котрого доля, а по части й начальство, поставили у примус говорити по рускому й по німецкому. В Буковині, тай в усій нашій крайні, є чимало таких атомів, і живуть вони, сповняючи те, що велить їм грубий егоїзм або воля начальства. Безспорно, що націоналізм для таких індівідуумів, навіть коли він не обходиться без певної долі шовінізму, буде для них ступнем до вищого, до того, що все таки нони стануть „звірми громадскими“, говорючи словами Арістотеля.

Вийхавши від поштмайстра, ми мусили зараз прибути до місця, де зливаються два потоки, і повернути по берегу лівого. Так виходило по моїй карті і таке наказував я візниці. Але візниця казав, що він роспитував людей і що ми мусим ще їхати по над правим потоком. Я замовк, але згодом запримітив. що ніякого другого потоку нема, і казав візниці поспитатись у людей. Не скоро ми надибали таких людей, і від них довідались, що справді поворіт до Путилова ми зоставили по заду себе. Росказую про се не тілько як про дорожню пригоду, а й як новий примір галицкого незнання і вялости, котрі показав візниця (був у 4 класах гімназії) у своїм ділі, і котрі звичайно Галичане показували кожний у своїм. У Львові напр. була зо мною така пригода: питаю: кого побачити в Чернівцях? Кажуть ІІІ. „Та єго давно вже не ма там, відповідаю „Справді?“ Мені дали в Перемишлі рекомендацію до чоловіка, котрого там не було ітд. ітд.

Прийшлось вертатись майже до самого поштмайстра. Ще було не дуже пізно, і все таки можна було б дойіхати до Путилова, але ж візниця почав плакатись, що коні потомлені і що треба зайіхати до якогось Чеха, про котрого єму розказали люде. Коло Чеха вже візниця почав казати, що треба тут ночувати, але що позаяк він спізниться до Снятина, то нехай би я єго відпустив звідти до дому, а до Федьковича можна перейіхати верхи через гору перевалом, для чого в селі знайдеся кінь. Юрідично се все не мало рації, але слабість характера відмовити на просьбу і перспектива нового способу їзди перемогли. Чех, котрого ми побачили перед домом, згодився пустити мене почувати й порекомендувати Гуцула з конем на завтрішню дорогу. Що там той Чех робив у тому селі, я вже забув. Дім єго був досить великий, хоч, памятаєся, об одній хаті. Увійшовши в ту простору хату, я побачив велику піч, два ліжка недалеко коло неї, канапе близше до входу і над пічю по стінам пречисленну посуду: миски, горшки, кострулі ітд.

О т т у т — й і д я т ь! подумав я, все ще голодний після барабольників поштмайстрових. Бачу, Чехиня й дочка почали огонь розводити в печі, і я з великими надіями на вечерю пішов з Чехом у село еднати на завтра Гуцула з конем, щоб перевалитись до Путилова. Знайшли одного. „Дасте б а н о ч к у, каже. Я не розумів того слова і засміявся, коли взнав що то тілько один гульден. Вернувшись до Чеха, я побачив вечерю: бараболі, цілком білі, та огірки, чорні від перцю. Впять буковинска культура! Зоставалось спати, по французкій приказці: qui dort, mange. Чех з жінкою лягли на однім ліжку, дочка їх, доросла, на другому, а мені послали на канапе.

Вставши рано, я зараз побіг до жидів у шинок. Там не було нічого, окрім яєць та горілки. Я зїв пятеро яєць, запив горілкою; вертаюсь до Чеха й бачу, що він трохи невдоволений, що я втік у шинок, бо мене ждала кава. Я випив і каву, і почав непокоїтись, чому нема Гуцула з конем, тим паче, що мій візниця, получивши від мене гроші сповна до Путилова, відїхав собі на Снятин. Я пішов шукати сего Гуцула по селу і на силу знайшов єго хату Хата маленька, курна, в середині чорна. Вона нагадувала хати великорускі, білорускі та наші поліщукі (котрих усіх я впрочім не бачив на очі). В хаті була хора жінка Гуцула, а єго самого ледви розшукали діти. Жінка хорувала на якусь тяжку болість кілька років і майже не ходила. „Що ж каже лікар? питаю. Чи показували хору лікареві? Кажуть: ні, бо багато коштує. Я став добиватись, чи є в краю що не будь подібне до російских земских лікарів, і не добився. Гуцу-

ли почали в мене самого питати раду на хоробу...

Про коня я довідавсь тілько, що его ні пили ловити і що як піймають, то зараз прийдуть до Чеха. Прийшлось таки пождати, але нарешті я зліз на сідло, Гуцул узяв коня за повід і ми „побігли“ під гору, з тим, що як дійшло до справжньої гори, то я зліз з коня і він ніс тілько мій куфєрчик. „Не рано приїдемо,“ кажу. „А ви би хотіли на коли?“. „Та так на службу церковну“, кажу, щоб означити час. „А якої-сте, паночку, віри? Руської?“. „Рускої кажу. „Ну, до рускої служби може ще й поспіємо, а до волоської спізнилиємося“.

Значить, я не рускої віри, а волоскої, догадався я. Руска віра — то галицка, унія, а волоска — православіє.

Дорогою я роспитував Гуцула про попа в селі, про школу (майже нема), про податки і т. і. Виходило, що властиво ніхто не дба про народ, — менше ніж про вівці, що стрижуть та їідять.

На половині гори Гуцул спитав мене, що то таке в мене висить через плече. Я бачив каже, таке торік, в інженерів, вони дивились і люде казали, що далеко видно.

То був дійсно бінокль, і я сам подивив ся і дав Гуцулові. Той дуже зрадів і каже: от як би в таке та подивитись з отсего верху, показує в ліво, — то б то побачили світів! „А що, питаю, довго треба йти на той верх?“ „Та спізнимося трохи, каже.

Дитяча радість Гуцула перейшла й на мене. „Ходім, кажу, на той верх“. Вилізли, подивились, одначе нічого незвичайного не побачили і почали спускатись дуже стрімко в долину, де був Путилів, і нарешті побачили ми дім Федьковича і его самого коло воріт.

Про Федьковича й про мій пробуток у него я росказав осібно. Тепер роскажу подороже моє з Федьковичем до Жабєго, звідки я мусів їіхати на угорску Русь.

Я ще в гірского попа роспитував про ту дорогу й у загалі про угорску Русь, перед тим у Львові, Станіславові, Чернівцях. Ніхто не міг мені сказати нічого. Піп гірский, котрий жив щось в 8—10 кілометрах від угорскої границі, не знав навіть попа по той бік границі. В загалі Галичина відділена від Угорщини гірше як „китайским муром“, і в інтелігенціях, звісно, більше ніж у мужиків, бо про остатніх я довідавсь, що вони напр. возять де-що продавати з Жабєго в Сігот. Федькович, після всяких розмов порадив мені їіхати в Жабє і там скластись на попа Вітвіцкого.

Поїіхали. По дорозі ми мусіли перейіздити через одно село, в котрому попом був родич Навроцкого, дуже мені рекомендований остатнім. Навроцкий обіцяв написати ему про мене, Федькович сказав, що сей піп его приятель і що він сам радий зайіхати до него. Зайіхали, але почули, що попа нема дома. Потім у Львові я довідавсь, що він сховався від мене, хоч я ще тоді не був ославлений на всю Галичину як звір апокаліптичний.

(Далі буде) М. Драгоманов.

Полеміка й дописи.

В СПРАВІ ВІДНОСИН „СІЧИ“ Й МОСКВОФІЛЬСКОЇ „БУКОВИНИ“. (Допись із Відня). Для вияснення наших відносин до групи Русинів, сконцентрованих в тов. „Буковина“, подаю промову, яку мав національний радикал В Будзиновский до членів товариства „Буковини“, присутних на ювилейнім Шевченківскім бенкеті, устроєнім Січею в Відні, 7. марта с. р.

„Дорогі наші гості! Не возьмете за зле, коли не всіх вас будемо трактувати рівно, коли з присутних тут виріжнимо одну групу і скажемо, що їіх присутність нам милійша, ніж вас усіх інших. Ся група то члени руского студентского тов „Буковина“. Признати мусите, що вони нам близші, як ви всі, вони для нас щось більше як „братній народ“ — вони є членами того самого народу, тої самої суспільности, тої самої кляси суспільної, що і ми, члени „Січи“. Як вони, так і ми сини — чиї ми сини?... Один з моіх передбесідників, представитель молодіжі ческої, сказав, обернувшися до нас, голосом великим: „Ви сини Петра Великого!“ Протестую против того — ми не Петра сина! Ми сини Гонти і Залізняка! Ми Великого Довбуша сини! (Ентузіастичне браво від Русинів). Петро Великий і єму подібні дерли і друть з нас шкіру та кров нашу пють (Славно! Утіха!).

„Дякуємо сердечно товаришам „Буковинцям“, що загостили до нас, хоч не в такім комплєті,[2]) як се було в тім горячім часі, що веліли нам навязати зірвані від довгого часу зносини. Гостину вашу приймаємо тим радіснійше, бо вона доказує, що розвага взяла знов верх над проявившимся недавно засліпленєм і нетактом. Се доказує що температура в зносинах наших, що була найвисша під конець 1890 р. а послідними часами упала дуже й дуже низько, майже до зера, що та температура починає на-ново підноситися до нормальної висоти. Я маю повну надію, що на дальше таких непорозумінь не буде і що результатом зносин наших буде чим раз більше зближенє не тілько в тактиці, але і принціпах. А щоби стоячі ділу сему на перешкоді конфлікти не повторялися, мусимо здати собі добре справу з того, в чім власне лежить се наше зближенє, ся

[1]) Gazeta narodowa й інші польск. і газети дуже соблазнилися тим, що д. Будзиновский і тов. вважають себе потомками „простих різунів“ та що „Дѣло“, подавши звістку про сей уступ промови, не запротестувало против него в імени народовців. Розуміємо причину святого гніву тих добродіїв, та радимо їім заглянути в свої родословні, чи не найдуть там між своїми предками всяких Raubri ter-ів, далеко вправнійших в своїм ремеслі, ніж наші „різуни“. Ми, звісно, на той вискат д. Будзиновского не богато кладемо, а все таки думаємо, що для нас, радикалів, Гонти та Довбуші, яко предки, бодай тілько ж варті, що Петри Великі. Ред.

[2]) Прийшли т. назв. молоді, що стоять супроти старих — еліних прихильників Дудикевича і Алексевича, котрий устроїв скандал на вшіді слав. молодіжі в Празі і на комерсі в честь Воіна і котрий сего адміністр. року ставив у „Буковині“ внесок, щоби зірвати зносини з „Січею“. Увага дописувателя.

„згода“, се получене „Січи“ з „Буковиною“, як наш крок мильно називають.

„Першим услівєм до зрозуміня послідних подій серед Русинів віденьских є сконстатоване того факту, що крок наш був нічим іншим, як повторенєм тих подій, того процесу розкладового і організаціиного, який відбувся в нашім організмі суспільнім, в нашій вітчині — Червоній Руси. Се єго відгомон, відбиток, лише з тою ріжницею, що в Відні він вийшов ясніше і виразнійше, в формі більше екристалізованій, коли в нашім народі він відбувався ще по тиху, захований перед оком звичайного, поверховного обсерватора.

„Що-ж такого незвичайного і нового бачимо ми в житю нашого народу? Приглянмося близше сему цікавому обєктови. Нарід наш був до 1848 р. всім іншим, лише не народом в політичнім значіню. Він не був г о р о ж а н и н о м. Хлоп наш був господарским інвентарем пана, шляхтича, стояв як під економічним так і політичним зглядом на рівні з господарскою кониною або волом, що обовязаний був працювати на пана-o b y w a t e l a,[1]) і мав тілько право їісти, щоби були сили до дальшої роботи, і плодити діти, щоби інвентар не вимер. Заверуха кінця 40-их рр. дала й Австрії такі політичні порядки, що позволили хлопови бути горожанином. Та, позаяк сих нових порядків не виборов собі наш хлоп, а дістав їйх з ласки хоробрих міщан німецких, чеських і польских, то не пройшов він тої політичної школи, котра би зробила з немовляти політичного, горожанина, свідомого своїх інтересів і прав. Хлоп наш остав і дальше інвентаром шляхти, з тою ріжницею, що коли перше був інвентаром господарским, тепер стався сі політичним інвентаром. Через свою несвідомість відступив він свої політичні права шляхті, і тим способом працював для політичної каріери тої суспільної кляси.

„Та часи зміняються, зміняються й люде. Під стріху вольного невільника починає також доходити сонішне світло. В тій політично засівній народній масі почала ворушитися політична думка. Хоч як вона була неясна, а все-ж таки мусіла вона відбитися в душах, а за тим і в поступованю інтелігентнійших елементів нашого суспільного організму. Все і всюди буває, що така нова політична думка, поки прорвеся в формі великого, усю суспільність обіймаючого руху, — кристалізуєся перше в формі політичної партії, що формулує інтереси суспільности в політичну програму і працює над тим, щоби п р и с к о р и т и п і д с в і д о м о с т и інтересів маси до с в і д о м о с т и. Так мусіло статися і в нас. Надійшов час, що інтелігентні елементи нашого народу, мусіли прийти до свідомости інтересів нашого мужицтва, і мусіли сформуватися в політичну партію, з програмою, котра би вказувала дорогу, якою можна дійти до тих суспільних реформ, з якими тепер виступають радикали. Тілько-ж уся наша „інтелігенція“ була вже зорганізована, і то досить сильно, в партії, хоч неполітичні, а язиково-правописно-віроісповідні, котрі абсолютно не могли виконати вище вказаної завдачі. Тому то жизненний процес нашого суспільного організму мусів бути в першій лінії д е с т р у к т и в н и й. Першою, найбільше в очи впадаючою фізіологічною появою, мусіло бути розбите, від 1848 р. сформованих і до тепер істнуючих відносин партійних на атоми, щоби на розвалинах давної організації наших сил вибудувати нову палату. „Нова ера“ і хаос, який вона завела, то був перший імпозантний акт тої д е с т р у к т и в н о ї праці нашого суспільного організму — таких актів буде більше: другим можна би назвати синод. Завязане радикальної партії, то перша проба к о н с т р у к т и в н о ї роботи. Історичною завдачею елементів складаючих сю партію є зліплене атомів, окрушків дотепершних партій в нову, правдиво політичну, народну партію, в величезну н а ц і о н а л ь н о - р а д и к а л ь н у партію в рядах котрої найдеся небавом уся маса червоно-руского мужицтва.

„Те саме, що в Червоній Руси, повторилося і в червоно-рускій громаді, пробуваючій ч а с о в о в Відні, та повторилося о стілько яснійше, о скілько се уможливила обсервація розвою в цілій державі австрійскій. Деструктивною роботою в Відні було розбите довгих зносин[1]) нашої групи з вашою, т. є. розбите того муру, що ділячи нас не позволяв нам порозумітися. Позитивною працею, було поставлене нами програми, котру в свій час і ви будете мусіли приняти, коли річ будете щ и р о і н а с е р і о трактувати.

„Думаю, що сказаного мною досить, щоби в властивім світлі представити тоту „згоду“ між „віденьскими“ радикалами і „приклонниками кнута“, котра то „згода“ такого пуму наробила в нашій вітчині; за котру, як се вже сказав тов. Партицкий, обкидано нас болотом і грязею. Се не була згода, — се було отворене дороги до згоди; ми не згоду заключили, а навязали зносини, і я вірю глубоко, що ті зносини, аби лише була по вашій стороні така вирозумілість, як по нашій, доведуть до того, що при такій оказії як сегодвішня, засядемо в одній лавці, що знайдемося в одній політичній партії, котрої програмою буде програма, поставлена нами, національними радикалами.

„Сим кінчу, і по отсю чашу в руки товаришів з „Буковини“, виражаючи при тім те глубоке бажане, щоби зносини наші ставали чим раз тіснійші, щоби вони довели як найскорше до остаточного злученя обох груп, що може вийти лише в хосен катованого народу

[1]) Відси і до тепер слово obywatel означає у нас не нинішнього горожанина, а лише дідича. Ся номенклятура, що не відповідає нинішному станови річей, то останок часів феодальних, де горожанином (civis) був дідич-пан, а все решта інвентар господарский. У в а г а д о п и с у в а т е л я.

[1]) Ті „зносини“ були такі, що властиво були жалібними з н о с и н а м и. Сей парадокс не видастьея нам так смішним, коли зважимо, що „програма“ Романчука є, по словам творця сї, в. Теліщевского „жадною програмою“. У в а г а д о п и с у в а т е л я.

рускаго, що позволить скорше завести такі політичні порядки, котрі загарантують істнованє нашої нації і дадуть тривкі услівя нашого суспільного розвою, що уможливить нам виборотн політичну автономію Червоної Руси (Славно!)"

На сю бесіду відповідав тов. Могильніцкий, член „Буковини". Остаточним єго виводом було: „моїм глубоким переконанєм є гадка, висказана тов. Будзиновским, т. є, що ми колись засядемо на одній лавці, що знайдемося в одній партії".

Чого ж д. Могильніцкий і єго товариші ждуть іще? Чому явно не приступають до радикальної партії, хочби до групи „національно-радикальної" т. зв. „віденьскої" групи? Чи може сподіеся, що ціла нинішня старорускa партія поклониться єго ідеалам і прийме програму радикальну? партія, котра ще дальше іде в своїх в переконаних, як ненавистна Могильніцкому партія народовців, то є станьчиків руских?! Чудно!

Від Редакції. Ми сему зовсім не чудуємося. Ми дуже були би раді, як би з т. зв. молодих москвофілів вийшло раз що небудь нового, поступового (не то вже радикального), та те, на що дивимося власними очима, не подає нам і на таке великої надії. Виступив був якось в „Народі" навіть сам д Алексевич, але так зацукався криками старших москвофілів, що не тілько перестав виступати публично з якою-небудь опозиціею своім, а й утяв на зйізді слав молодіжі в Празі (з тим самим бачимо, Могильніцким) штуку, що найменше крутарску, коли просто не реакційну. Стали були виступати й львівскі молоді москвофіли, як от д. Ю. Яворскій і члени Ак. Кружка, але так налякалися киненим своїми старшими пострахом, що відберуться йім стіпендії й т. і. що й вони тепер замовкли. В загалі, молоді москвофіли, не виключаючи й членів „Буковини", якось так повязані економічно зі старими, що ми сумніваємося, щоби вони виступили раз рішучо й безповоротно, яко радикали. А не виступлять мабуть і пізнійше, вийшовши з акад. товариств бо тоді прийдуть посади і боязнь за те, щоби йіх не втратити. Коли тепер, в віку молодечім, в віку ідеалів, ті люде не зважуються на розрив зі своїми реакціонерами, то тим менше зважаться вони на се, яко „степенні" люде, на всяких посадах. А між тим тілько радикальні елементи австро-угорского москвофільства могли би ще врятувати не тілько єго честь (політичну й соціяльну) а просто єго істнованє після того, як у Росії настане конетитуція і як наше реакційне москвофільство буде мусіло скандально проналитися. А сей час певне не надто далекий.

При нагоді завважаємо, що ми тілько признаємо москвофілам право на йіх етнографічно-язикові заходи, хоть і вважаємо ті заходи, пусто-формальними непрактичними, далекими від нашого народного грунту, — але-ж ми рівночасно виступаємо против усего, що є реакційного і консервативного в нашім москвофільстві, — звісно, поборюючи те отверто, чесно, а не наклікуванєм на них поліції, вклинанєм йіх яко зрадників народних іті Помимо різниць в етнографічно-язикових переконанях, ми думаємо, що між нами й москвофілами може бути чимало спільного, але тілько в нашім, радикальнім напрямку, так що ся спільність залежить виключно від того, на кілько наші москвофіли самі зрадикалізуються. Отже, коли остатним часом ми трохи наблизилися, то сталося се не тим, щоби ми в чім небудь попустили в своїх радикальних заходах, а тим, що москвофіли приняли деякі наші політичні й економічні погляди. Окрім радикалізму, ми, розуміеся, маємо право домагатися від москвофілів толеранції й признаня наших етнографічно-язикових переконань, т. є. признаня укр. мови й літератури в як найширшім обемі, та признаня Русинам-Украйінцям права, робити з собою, що вважають за найліпше для розвою руско-укр. маси. От і вся наша „дружба" з москвофілами Отим то нам би дуже цікаво знати як від т. Будзиновского з товаришами, так і від прихильників д. Могильніцкого — як вони розуміють свою спільність, свої спільні заходи на всіх полях, не виключаючи й національного і літературного? Що таке одні й другі мають за руску націю, чи нації, які мають бути обопільні відносини частин рускої людности — украйінскої й росій ской?

В СПРАВІ РЕФОРМИ НАШОЇ ПРАВОПИСІ. Тим, що слідили за нашим правописним рухом звісно, що ніхто тілько не причинився до такого довгого пановаия в Галичині т. назв. етімології, як народовці своім несталим, неконсеквентним і боязливим поступованєм. Зразу, в 60-ти рр. народовці кинулись були горяче до фонетики, та небавом стали й тут, як і в многих інших справах, приподоблятися старим Русинам і видавати етімологією перше популярні видаия „Просвіти" (від 1868 р.) а далі й видаия для інтелігенції („Дѣло" від 1880 р. іті. Від тоді навіть наукові новаги народовців, як от Др. Ом. Огоновскій, тілько в теорії доказували слушність фонетики і негідність етімології в нашій літературі, та самі видавали свої твори етімологією і в рінучих хвилях, коли правительство питало, чи би не завести фонетику, справа завше розбивалася о ті самі народовскі новаги, котрі заявлялися против фонетики. Так само, коли не гірше, поступав і загал галицкої народовскої громади, котра просто тряслася зо страху на саму думку завести фонетику в народовскі видаия. особливо популярні. Я знаю напр., що самі народовці не дали міні сего зробити в „Батьківщині" ще 1889 р. І коли тоді про се зайшла бесіда межи мною і одним із головних політичних проводирів народовців, то він міні висказав своє переконанє, що фонетика вже давно була би запанувала в Галичині, якби галицкі народовці не виступали були зразу за нею так горяче !!

Таке поступованє народовців з фонстикою не здивує нікого, хто знає, що ті люде ві всіх живійших, поступових справах держаться засади: „сидіти тихо. аж доки все само не зро-

биться, т. є. доки сама суспільність чогось не прийме — тоді виступати". Так нам прямо й сказав один народовець, ще не давно.

Тим часом, від недавна ми замічаємо ось яку чудну появу: галицкі народовці підимають голову в правописній справі. Вони не тілько теоретично починають боронити фонетику, але й практично вводять ві. Так завели фонетичну правопись отеї народовскі газети: найперше „Зоря", далі „Зеркало" і врешті навіть „Батьківщина" (від ч. 9 с. р.[1]) Так само й афіши рускаго театру стали друкуватися фонетикою. Се зовсім не знак відваги ані самостійної ініціятиви галицких народовців, а тілько знак того, що ті люде почули за собою сильні плечі і переконані що фонетика буде небавом заведена в австро-угорскій Руси від уряду — після ласки божої, найвисшої для Руснів інстанції. І справді, від „нової ери" австрійскій уряд рішучо став на бік фонетики, котра вже й показуєся в написах, урядових оголошеняхь від Виділу краєвого, судів іті. а небавом має бути заведена і в школах. Як же тут не бути відважним? Натурально, що й тут між народовцями ціла скаля більшої або меншої відваги. Наперед вириваються найналкійші, а з самого ззаду ступає орган народовскої партії, „Дѣло" з найповажнійшими обороцями фонетики. Сі найвідважнійші, — а йих є найбільше, — заступаються за фонетику статями, писаними етімологією (дивіть „Дѣло" відозву „Народної Ради", додану до фонетичного ч. „Батьківщини"!) а коли пишуть фонетикою, то звісно, не підписуються, або підписуються псевдонімами. В разі чого, тій цілій армії можна буде таким чином цофнутися і сказати: „знати не знаємо, відати не відаємо!" Та, коли тілько фонетика зовсім запанує в Галичині, то народови прийдеся чудувати, кількото „тихих" поборників мала вона у нас, в „люте время" для неї, бо тоді ті всі поборники сі покажуться народови у власних персонах та стануть доказувати свої заслуги на сім полі.

Далеко явнійше і відважнійше виступають тут москвофіли. Вони стараються зняти против фонетики народне ополченє: переповняють свої газети статями в оборонї святої етімології, висилають до міністерства петіції з протестами, котрих доси є поверх 600 з якими 40.000 підписами селян і попівства. Звісно, тут і попам можна бути відважними, бо правопись не політика і за неї не чекає наших попів-москвофілів ніякий гнів від митрополита. В загалі, москвофіли зняли такий гвалт против фонетики і так ревно занялися справою, якби то йшло про напад татарский або про річ, від котрої залежить житє або смерть рускаго народу. Но таких формалістах, як наші москвофіли, звісно, треба було того чекати. Жаль тілько, що йіх похід против фонетики ні до чого не доведе, бо й прапор походу з написом про конець світа від фонетики, і склад війска (селяне, навіть неписьменні, котрі як некомпетентві, не можуть рішати сеї справи) і наренті сила такого крішкого противника, як правительство — такі, що згори засуджують похід на невдачу. Остаточно, правительство, підперте рускім учительством (на котре й здано справу) звелить завести фонетику в школах ітд., і маса москвофілів, — яко лояльна з лояльних, — піддасться тому. Ми певні, що якби завести фонетичні написи не тілько на будинках, а й на особах урядових, то ніхто не кланявбися йім так низенько, як більша частина москвофілів на провінції. Мало того. Вони так будуть виписувати **і** за-місць **о̂**, **ѹ̂** ітд., що аж в очах замріє. А при тім рутенека „літературна" бесіда загалу наших москвофілів не тілько нічого не стратить, а зискає, бо фонетика роскриє настоящу вимову тої „літературної" мови, що тепер немилосердно калічиться Росіянами, котрі нашу етімологічну правопись читають по своєму — фонетично так, що нам пересічний москвофіл і не пізнав би своєї власної „літературної" мови — не кажучи вже про російску. З другого боку, фонетика не закриє рутенщини і в мові наших народовців-Рутенців, і гідно поставить йіх тут побіч москвофілів. Словом, фонетика тілько піднесе літературні достоінства мови звичайної галицкої інтелігенції. В загалі, переконаються, що й при фонетиці народні святощі, як св. церков іті. стоятимуть так само, як стояли при етімології, бо-ж фонетикою можна буде писати і найрелігійнійші речі, як знов етімологією можна порядно сокрушати всяку церковщину. А й сільскі діти, піймивши, при фонетиці, як слід, правописні правила, про котрі тепер при етімології, вони не мають і не можуть мати понятя, — порозуміють різницю між фонетикою і церковною правописю, і тим ліпше тямитимуть сю остатню, бо-ж нема нічого лекшого, як навчитися, таки в школі, тих кілька лишніх знаків, що є в церковній правописі. Не станеся нічогісінько навіть настоящому руссофільству, котре й так не вживає нашої етімології з **о̂**, **ѹ̂** ітд. і котре тоді тим відважнійше буде писати російскою правописю скрізь, навіть в популярних виданях. Переміниться лиш тілько, що при фонетиці просвіта в початкових школах і серед маси народу піде швидше.

Рутенскі москвофіли (бо настоящі руссофіли тут ві при чім) сконцентрувавши свої сили на такій пустій та формальній справі, як оборона галицкої етімології, що не має раціі бутя ані в р. украйінскій, ані в російскій літературі, — відведуть, на якийсь час, частину ще прихильного йім народу від его насущних потреб і самі, на мабуть завше, вчиняться за тим живим рухом, який тепер іде серед маси народу та інтелігенції за насущні потреби рускої людности. Нарешті й боротьба між народовцями і москвофілами, за для правописі, мусить заострится, і піде марно чимало енергії й сил, потрібних для праці над народом. Ми,

[1]) Консеквентнійша й відважнійша в сій справі „Буковина" вже кілька літ тому завела фонетику, і деякі буковинскі народовці (родом Галичане) таки найбільше заслужилися в тім, що уряд тепер задумав завести фонетику загально.

радикали, звісно, радо повитаємо чим скорший і загальний запровід фонетики. яко єдино раціональної правописі в р. укр. письменстві, але ми не маємо причини ані потреби мішатися в правописну боротьбу між народовцями і москвофілами. Ми з самого початку нашого виступу стало вживали фонетики в своїх виданях, і для інтелігенції, і для народу. Кождий член нашої партії. кождий читатель наших видань, не виключаючи й письменних селян, вводять фонетику практично в житє. Дякуючи нашим радикальним виданям, фонетика загально приймаєся власне серед селян Таким чином, ми, радикали підготовили в Галичині грунт для привятя фонетики певне більше, ніж народовці. Ми й далі не відступимо від свого, хотьби й уряд перестав підпирати фонетику і народовці опять стали за етімологію, і ручимо, що за яких 5-10 літ самі без помочи уряду і т. і. сил, доведемо до того, що фонетика скрізь запанує в народі Маємо на те певний спосіб – **важність справ**, про котрі пишемо фонетикою, а не саму теоретичну пропаганду за нею, чи против неї, як то робили й роблять народовці і москвофіли. Та важність справ вже й так здобула **признанє фонетики в наших виданях**, навіть серед інтелігентних москвофілів і старих Рутенців, котрі тепер любісінько читають „Народ“, хоть перше не взяли би були в руки нічого писаного фонетикою, против котрої. деякі з них, в свій час навіть видавали курєнди...

М. Павлик.

Наука й штука.

НАШІ НАРОДНІ ШКОЛИ і ЇХ ПОТРЕБИ. (Реферат на вічу святиєкім. Міні припала честь на тім вічу сказати денцо о наших школах. Може то не зовсім відповідна річ для мене, бо я школами ніколи осібно не занимався, учителем, богу дякувати, ніколи не був, так що неодин міг би міні сказати, що справа шкільна для менє — чуже поле. Може воно й так, але можна дивитися на се і з другого кінця. Школи то так як і політика: тілько деякі, вибрані та покликані єї роблять, нею кермують, але всі люде чують їїх роботу на своїй шкірі, платять за ню то грішми, то кровю. Ті високі політики могли би також сказати: нехай о політиці не сміє ніхто говорити крім нас, бо тілько ми нею займаємося, ми на ній розуміємося, ми знаємо що й куди й до чого, а прочий нарід не знає, то нехай мовчить. А прецінь так нині не є: конституція не тілько дає нам усім право займатися політикою і забирати в ній голос, але навіть зобовязує нас до того. Так самої з школами: великі пани в раді шкільній, інспектори, директори та професори могліби сказати: що вам, простим хлопам, неукам, балакати о школах, коли ви на тім не розуміетеся? Се наше діло, ми на тім зуби зїли, то нам про се й знати. А щож ми їїм на се скажемо? А скажемо їїм так: Ваша правда, панове, може бути, що ви на тім найліпше розуміетеся, і ми вам вашого розуму не відбираємо. Але з перепрошенєм вашої чесної коруни ми, на ті школи і на вас платимо свою кервавицю, і хоть ми темні та неуки з ласки божої, то все таки і ми денцо бачимо. А нуж но може ми, дивлячися з боку, побачимо де що й таке, чого ви, стоячи в середині, не видите? А при тім, вельможні панове, не забувайте, що школа, хоть і як важна та свята р ч, все таки є для людей, а не люде для школи, і для того ми маємо право і обовязок сказати тут і своє слово, а як ви нас не вислухаєте, то ми можемо і будемо через своїх послів у Львові тай у Відни домагатися і добиватися, щоби школи за наші гроші були такі, яких нам треба, а не такі, яких вам хочеся.

От так собі розміркувавши, я зважився виступити перед вами з промовою про наші школи. В великі мудрости не буду заходити, не буду силуватися ані на хвальбу ані на ганьбу, бо то не ялося в такім зборі, але подам вам деякі рахунки, виняті з урядового справозданя ц. к. Ради шкільної краєвої, а вже потому з тих рахунків будемо витягати для себе науку, чи добрі наші школи, чи кепскі і чого їїм треба.

Отже спитаймося наперед: кілько маємо шкіл в Галичині? Говорю тут лишень о школах початкових, так званих народних по селах і містах. Шкіл таких маємо кілька гатунків: тзв. етатові, філіяльні, дяківки або школи трівіяльні і школи вправ при семінаріях учительских. Усіх їїх маємо в Галичині в 1891 році 3.853 публичних, а крім того ще 198 шкіл приватних, котрих ту далі не буду числити. 3853 школи — то значне число, скажете. Певно, що не мале. Але треба мати на увазі, що в нашім краю числиться 6230 громад, значить все таки виходить, що поверх 2377 громад не мають ще у себе

школи, а то також досить богато. Але то ще не все, бо зі справозданя ради шкільної виходить, що тих 3853 шкіл є властиво на папері, а на правду маємо шкіл троха менше, бо 256 шкіл було цілий рік запертих для браку учителів, значить, на правду мали ми тілько 3597 шкіл. Але й то ще не значить, що 3597 громад мало школи. В деяких містах, як знаємо, буває більше як одна школа; в самім Львові є їїх 28, у Кракові 15, а коли візьмемо ще 36 більших міст, у котрих є що найменше дві або три школи, то побачимо, що від тої суми треба ще відшибнути около 200, так що властиво покажеся, що не 2377, але 2933, т. є. близько 3000 громад в нашім краю не мають школи.

Придивімося тим школам з іншого боку. Маємо в нашім краю 6,600.000 людности; розрахувавши ті школи на ту людність побачимо, що одна школа випадає на 17 3 люда. Се досить богато, бо означалоби около 300 родин, т. є. 200 до 250 дітей на одну школу. Але коли відшибнемо головні міста Львів і Краків, де є всего 43 школі на 202.536 людей, далі коли відшибнемо ще й тих 256 шкіл паперових, що ніби то є, а властиво стоять пусткою для браку учителів (таких пустих шкіл очевидно нема ані у Львові ані у Кракові), то побачимо, що в решті краю одна школа випадає на 1774 люда, або около 300 дітей на одну школу. Для шкіл одноклясових або двоклясових, які по найбільшій части є по наших селах, се дуже за много. В Чехах наприклад випадає одна школа несповна на 1200 а в Франції тілько на 713 людей. Ну, але то Франція, а то Галичина, а у нас на те є приповідка: куди куцому до заяця!

Дивімося далі. Всіх дітей, котрі повинні би ходити до школи виказано в нашім краю в 1890 році 766.416, що мали від 6 до 12 літ і 205.271 таких, що мали від 12 до 15 літ і повинні були ходити на науку недільну. Треба додати, що дітей тих виказано тілько в тих громадах, де є школи і в школах учителі, так що не виказано тут дітей з тих 2933 громад, в котрих науки шкільної нема. Значить, в тих громадах, де є школи, випадає на одну школу 270 дітей. То би ще не було богато, якби наші школи мали по кілька кляс; але таких шкіл, що мають по 2 — 5 кляс або й більше кляс, у нас в цілім краю є тілько 602, а найбільша часть, 2985 шкіл одноклясових, у котрих діти дусяться як селедці, не мають чим дихати і не тілько учаться кілько мучаться. Ну, але правда й то, що не всі діти обовязані до школи ходять до неї. Ходять на науку щоденну 481.863 а на недільну 105.549, то значить разом 587.412, або трошечка більше як 60 на 100. Та все таки на одну школу випадає 163 дітей, коли тимчасом на примір у Франції, котра троха ліпше розуміеся на шкільнім ділі, ніж ми, на одну школу народну випадає всего тілько 66 дітей. То значить, що прирівнуючи нас до Франції, ми маємо або півтретя раза за много дітей таких, що ходять до школи, або для тих дітей півтретя раза за мало шкіл. Розуміеся, не говорю тут о тих сотках тисяч дітей, котрі в своїм житю бачуть школу хіба в місточку або в переїзді через яке сусідне село.

Ідімо далі і занитаймося: щож нас коштують ті школи? Не маємо на се рахунків з остатніх літ і мусимо брати давнійші, з р. 1883. Як знаєте, на школи платять громади подвійний податок: один вимірює уряд податковий, по 9 кр. від кождого риньского податків безпосередних на громаду а по 3 кр. на двір, а другий накладає рада повітова яко повітовий додаток на школи; оба ті податки стягаються разом і гроші з них ідуть до окружного фонду шкільного. Коли тих грошей не стане на платню для учителів і на інші шкільні потреби, то решту додає каса краєва. Отже в р. 1883, коли ще було тілько 2600 шкіл, стягнено в додатках від громадів 589.624, від дворів 55.674 а ще кілька десять тисяч з інших дрібних датків, разом 623.830 р. додатків повітових (громади по 4 кр. від риньского а двори по 3) зложено 273.299, разом 897.129. Тимчасом на удержанє тих шкіл, що були і заложене ще 80 нових видано 1,239.234 р. Значить, до тих грошей зложених громадами, не стало ще 342.105 р. На то зложила каса краєва 281.000, а 61.104 р. таки забракло і покрито з інших грошей. З того рахунку бачимо, що в р. 1883 одна школа коштувала пересічно 545 риньских. Але се ще не весь кошт, бо ті гроші йшли тілько на платню вчителям та на інші потреби шкільні. Будинки

шкільні, як знаєте, будуються коштом громад, і тільки біднійші громади дістають на се запомогу з каси краєвої. Такий будинок коштує громаду через 600, 800 до 1000 риньских або й більше, але я візьму середний рахунок 800. В одній році кладеся у нас около 100 нових шкіл, значить, сам конт будинків винесе 80.000 р. Каса краєва дає, як сказано, додатки до платні учителів, інспекторів і інших урядників, запомоги біднійшим громадам на будинки, пенсії вислуженим учителям іті. В р. 1883 вона видала всего на школи народні 534.353, так що разом коштувало 2.600 шкіл в 1883 році, 1,560.439 р. або одна школа пересічно 600 риньских. Скажете може: сего богато, а я скажу, що сего мало, се ніщо. Подивмося знов до Франції. Ми у себе клали конт одного будинку шкільного для 160 дітей на 800 риньских, а у Франції будинок шкільний для 66 дітей коштує пересічно 25.000 франків, т. є. по нашому около 12.000 риньских. На саме утримане шкіл і платні учителів додавала французка держава в р. 1872, по тяжкій війні з Прусами 56 міліонів фр. або 994 фр. на одну школу, а сего року видає 126 міліонів фр. або 1870 р. на одну школу. Розуміеся, се тілько додаток, бо більшу часть, дві або й три разп тілько дають громади. Як бачите, по інших краях люде не жалують видатків на школу, та за то ті інші краі зовуться освіченими краями, а нас величають краєм темним.

— Як то темним? — скажете може. — Та бійтеся бога! Маємо звиш 3000 шкіл, видаємо на них мало що не 2 міліони риньских річно, чиж то не досить для такого бідного краю, як наш? Богатші краі можуть собі класти муровані палаци, держати для 60 дітей по двох або й трох учителів, справляти бібліотеки і коштовні прибори, а нам аби що то, аби троха, як то кажуть, очи отворити. Що-ж, може то й рація, але подивімося, який пожиток приносить нам таке отворюване очей. Яка нам користь із наших шкіл? То найважнійше питане, бо, як каже письмо св. по плодах їйх пізнаєте їйх.

Як гадаєте? Як би в якімось краю через 40 літ було 2000 шкіл, а до кождої школи вступало би що року лиш по 50 ученнків, щоби навчитися не жадної великої мудрости, але читати й писати, то кілько би нині було в тім краю письменних людей? Приймаючи що року 50 пових а випускаючи 50 підовчених, одна школа за 40 літ видала би їйх 4 міліони. А знаєте, кілько у нас було шкіл перед 50 роками? В році 1850 було їйх 2219 і ходило до них мало що не 100.000 дітей. А нині, як я вже згадував, маємо шкіл півчверта тисячі, а в них мало що не 600 000 дітей. То значить, аби вже не знати що, аби за 40 літ тих письменних перемерло або десь пропало і 2 міліони, то ще таки повиннібисьмо мати що найменше зо 3 міліони, т. є. половину всеї людности в краю такої, що вміе бодай читати і писати. А тимчасом щож показуе остатна конскріпція? Показуе вона, що в Галичині 4,876.6 4 люда не вміе ні читати ні писати; читати вміе тілько 1,731.202, а з них тілько 939.122 вміе читати і писати. Від остатної конскріпції прибуло нам усего 66.978 людей письменних, хоч за той час перебуло в школах що найменше півтора міліона дітей. То значить, що з тих дітей, котрі вступають у нас до школи народної, ледво двацита часть вийде зі школи вміючи читати, а ледво трицята часть навчиться яко тако читати й писати. То значить далі, що нашому краєви що року прибуває пересповна 6700 письменних людей, а коли би так далі йшло, то треба би чекати ще з яких 80 літ, поки би вся людність нашого краю дохрапалася до тої великої мудрости, щоби вміла бодай читати. То значить далі, що кожда наша школа, до котроі в одній році вступає на науку не 50, але 100 й більше дітей, видає нам за то раптом двох таких, що вміють читати. Ну, як на таке — скажете ви, то тих 600 риньскнх, що ми річно даємо на школу, то аж надто за много. За 600 риньских можнаби наймити і удержати приватного вчителя, котрий би без усякої наради вивчив десятеро дітей читати й писати і без школи.

Щож се за чудасія така? — спитаете люде добрі. Ну, ви по селах може й ліпше від мене знаете, чому воно так, і певно скажете о тім дещо й від себе. А я скажу те, що знаю. Рада шкільна краєва і сама бачить, що наша шкільна справа іде якось на бакир, хоч видно не признає, щоби вона так кепско стояла, як я се вирахував. Подає вона й деякі

причин лиха, а іменно брак учителів відповідно приготованих, приниманє учителів невідповідних, надмірне нераз число учеників, кепску і недостаточну платню учителів іті. Я не буду говорити обширно о тих увагах Ради шкільної; вони певно в значній части справедливі. Учителем школа стоїть; коли учитель непотрібний, не приготований, несумлінний, то й школа ні до чого. Ну, а добрих учителів треба по перше добре самих вивчити, а сего теперішні учительські семінарії по більшій части не роблять, а по друге, треба їм добре заплатити. Бо на кепско плачене становище в наших часах спосібні і вчені люде не йдуть. Та й сего не досить: доброго учителя треба також поставити в такі умови, щоби він міг щось добре зробити. Як его буде десять ріжних властей і невластей надзорувати: і війт і священник, і члени ради шкільної місцевої, і інспектор і рада шкільна окружна, і дідич, і арендар, і жандарм, як то кажуть, і баба і ціла громада, то хоч би він був найспосібнійший і найщирійший, то до ладу не дійде і буде мусів плюнути на таку роботу. А власне чим спосібнійший і щирійший учитель, тим швидше се зробить або буде мусів зробити. І для того говорячи о тім, що треба нашим школам, я би на першім місці поставив таке жаданє: щоби над учителем було менше старшини. Громада повинна презентувати учителя; для заряду маєтком шкільним і дозору над ним має бути місцевий комітет шкільний, а для дозору над наукою інспектор окружний; сего зовсім досить. Ані громада сама, ані інспектор сам не повинні мати права віддалити ані перенести учителя; можуть се зробити тілько за обопільною згодою, а в разі незгоди повинен рішати інспектор краєвий. Се дало би учителеви певну незалежність, без котрої его робота дуже часто буває тілько тяжкою панщиною, без замилуваня і без пожитку.

Друга річ, се плата. Минувшого року, на глум цілому світу, мали ми в Галичині два такі випадки, що учителі на посаді померли з голоду. Учитель у нас бере менше ніж перший ліпший возний при суді або стражник при криміналі. Ну, то не диво, що на таку благодать ніхто без крайної нужди не хоче йти, і учитель як тілько може, покидає своє місце, іде до стражи фінансової або де інде. З того виходить для школи така біда, що замість учителів спосібних, напрактикованих, таких, що люблять науку і дітей, чим раз частійше приходять учителі неспосібні, такі, що вже не мають чого іншого хопитися, ну, і розуміеся, марнують дітям час, а громаді гроші.

Важна річ є також то, що у нас в одній школі сидить нераз 60 або й 100 дітей. Сидять вони по кілька годин в такій задусі, в такім смроді, що не то вчитися, але й дихати там не можна. Я вже згадав, що у Франції, де школи майже всі 2-4 клясові, на одну школу випадає и втретя раза менше дітей, ніж у нас. Ну, та на то була би рада, якби лиш більше вчителів — поділити дітей на кілька відділів: одні приходять рано, сидять дві години, по них приходять другі, і так далі; один учитель учить один відділ, другий другий, потому знов перший ітд.

Але то все не є ще найважнійша річ. Найважнійше міні здаєся ось що. Не від одного ви почуєте таку річ: Е, в наших давних школах, ще перед Радою шкільною, лишо вчили! З того часу ще у нас полишалися письменні люде. А в нових школах ніби то вчать чогось, а потому дитина вийде і за пару літ усе забуде. Не одному моглоби то видаватися дивним, але є в тім богато правди. Причина міні видаєся така: в давнійших школах вчили мало, але принаймі знали, чого вчили: читати, писати, рахувати, співати в церкві тай годі. Дитина за пару літ навчилася того добре, а що найважнійше, опісля не могла вже сего забути, бо принаймі що неділі й свята йшла до крилосу і на хор, мала перед собою книжку церковну, або купувала собі таку книжку й на власність і так тото маленьке зерепце науки хоч не розвивалося, то й не пропадало і держалося довгі літа. А тепер не так. Тепер в народній одноклясовій школі вчать богато всякої всячини: і граматику, і географію, і зоологію, і ботаніку, і астрономію, і історію — річи, о котрих давнійше сільскі школярі і слихом не слихали. Наші пани в Раді шкільній захотіли, щоби школа народна була якимось маленьким університетом, щоби давала дітям усего по трошка. А щож із того виходить? А виходить те, що сільскій хлопчина кілька літ ходить до школи, пе-

раз о голоді й о холоді, дуситься в ній і тратить здоровле, час і силу, слухає викладів про історію, астроном ю, географію іті., а вийшовши зі школи не тільки зараз забуває всю ту премудрість, але за два три роки забуває зовсім читати. Лехко зрозуміти, чому се так: з усіх тих мудростей подає вчитель дитині лиш хвостики, обрізки, а нераз по просту тільки лушпину. Сільській дитині в пізнійшім житю все се ні на що не придається в голові ві воно не вяжеся в ніяку цілість, а богато дечого в ві літах є для неї зовсім недоступне. А за тими мудростями дитину або не вивчать добре читати, або як вивчать, то налягають головно на польске, що знов їй потому мало на що здасться; церковного співу і обряду не вчать — ну, і очевидна річ, що потому дитина не має до чого приткнути те, що винесла зо школи, і розгублює все по дорозі. Де в селі є читальня, або де родичі мають звичай справити дитині що року хоч одну дві нові книжки, там ще яко тако, там здобутки шкільної науки не пропадають марно. А де того нема, де дитина покинувши школу не бачить більше книжки на очи, там ві наука певно не дочекає до другої конскріпції. — Іван Франко.

ШЕВЧЕНКОВІ ІДЕАЛИ І УКРАЇНСКА ДІЙСТНІСТЬ. (Конець).

Теж саме ми бачимо і в р е л і г і й н и х поглядах Шевченка. Тут ми теж не побачимо консеквентности, як і в других поглядах Шевченка (для доказу я знов покликаюся на статю Драгоманова), але все ж ми скоріше можемо назвати Шевченка христіанином, ніж деістом і раціоналістом, якого иноді бачили в Шевченкові. Можливість такого ріжнорічя вияснюється й тут тим, що справді у Шевченка можна найти е л е м е н т и поглядів деістичних і раціоналістичних, але Шевченко ніколи не розвив їїх сістематично, ба навіть в своїх остатніх творах стоїть на христіянскім грунті. Тільки ж це христіянство так далеке було від якого-небудь клерікалізму, навіть обрядовости христіянскої, як далеке небо від землі. Він брав у христіянства тільки ево найсімпатичнійші черти: любов до всіх пригнічених і скривджених, бажаня правди на землі ітд. І певне, він цю любов обертав ні до кого другого, як тільки до свого ж нещасного народу. І тут була мужицка струйка. Тілько-ж ево мужицке христіянство не було через те мужицким, що він вірував так, як вірить простий люд. (Пригадаймо, що деякі російскі інтеллігенти-славянофіли, потім Достоєвскій і наренті Лев Толстой в початку свого „морального відродженя“ — розуміли мужицке христіянство в цім остатнім розуміню). Ні, душа Шевченка була далека від містіцізму, і мужицтво ево христіянства було іменно в тому, що о б е к т о м ево христіянскої любови були мужики.[1]) Шевченко сам був мужиком і добре знав, що в простому люді, в ево вірі нема чогось містично-очищаючого, чогось такого, чого інтеллігенція позбулася вже просто через те, що вона інтеллігенція і що вона мусить одержати, щоб очистившися в „горнилі народного духу“, зблизитися знов до народа. Ні, він добре знав, що навпаки народ, пригніченай матеріяльно і духовно, чекає підмоги інтеллігенції, а ця підмога буде тільки тоді коли інтеллігенція буде „учитися так, як треба“. Ось через що він кликав: „учітеся, брати мої, учітесь, читайте“... і зараз за цим: „обніміте найменшого брата“. Цікаво те, що Шевченко сам, своїм розумом дойшов до цеї думки (це, певне, показує в ему ясний, зовсім позбавлений туманного містіцізму, розум), між тим славянофіли 40-х років дойшли до думки зовсім суперечної через студіюваня німецких метафізіків. Але винувати тут західно европейску науку і філософію зовсім не можна: те-ж студіюваня німецких метафізіків привело другий гурток людей 40-х років (Герцена й Белінского) з початку до студіюваня французких соціалістів, а потім до думок, зовсім не подібних славянофільским, а більш похожих на Шевченкові. Неприхильність Шевченка до метафізіки ясно показує він своїми віршами:

А то залізете на небо:
„І ми — не ми, і я — не я,
„І все те бачив, все те знаю“...

Разом з цим видно, що Шевченко і не розумів метафізіки зовсім, вважаючи ві нікчемними літанями в хмари.

Резюмуєм тепер все, що ми сказали вище про погляди Шевченка. В основі всіх поглядів Шевченка, громадских, політичних і релігійних, лежить любов до украйінского мужицтва; на цім незмінним фоні хвилюються думки Шевченка, ріжні в ріжні періоди ево житя, неконсеквентні і не приведені в сістему через брак в Шевченка сістематічної освіти.

III. Тепер порівняймо цей образ Шевченка, образ справжній, а не видуманий, з тим образом, який надають ему ніби-то поклонники ево в Галичині і Украйіні, величаючи ево своїм батьком, зачисляючи ево до святощів народніх ітд., словом, здавалось би, приймаючи без крітіки всяке ево слово. Такими ніби-то поклонниками Шевченка являються галицкі „народовці“ і потім частина Украйінців — співробітників „Правди“ і прихильників ві. Ми не маємо на меті висліжувати історію народовскої партії, рівняти ві погляди в ті, або

[1]) Той біблейний колорит, котрий ми бачимо на багатох творах Шевченка, приважував ево до себе своєю величною поетичностю, а не містіцізмом. І справді, вражають нас своєю силою такі часто біблейні вирази, як: „І неситий не впоре на дні моря поле“, або „настане суд: заговорять і Дніпро, і гори“, або „окують царів неситих в залізній пута, і їїх славних оковами ручними окрутять“...

нині часи ві істнуваня, бо це заняло б дуже багато часу, та вже така праця почасти й зроблена в статях Ев. Левіцкого „Безпрограмовість народовців“... Ми з появ житя народовців візьмемо тільки найновійшу і найяркійшу: угоду, зроблену стараньми Ол. Барвінского, Романчука і др, і ту програму, яка при цій нагоді була виголошена Романчуком. В цій програмі, як в фокусі, зібралися всі характеристичні ознаки народовского напрямку, і показавши відносини ві до думок Шевченка, ми тим самим покажемо, на скільки в загалі мають право народовці вживати імя Шевченка, як свого патрона.

І в програмі Романчука є такий елемент, котрий служить основою всеї програми і лежить ві фундаментом: той елемент-націоналізм украйінский (через те й національна відрубність Русинів від Великороссів і Поляків поставлена на першому місці). Що-ж таке цей націоналізм на скільки він відповідає основному елементові Шевченкових думок — демократізму, чи, як ми назвали его вище, мужицтву? Як зовсім слушно показано в статі „Дещо про націоналізм на Украйині „(Народ“ 1890 р ч. 22), націоналізм є слово, зовсім не показуюче певного, раз на завше уміркованого змісту, і цей зміст багато залежить від того, х т о цього слова вживає. „Солідарним з цілою нацією бути не можна“, каже автор цеї статі, і „сказати, що я націоналіст — значить, не сказати нічого.“) Справді, словом „націоналізм“ у нас звичайно називають любов до своєї нації, до збереженя ві прав ітд. Але-ж нація складається з ріжних верстов суспільних, і було б великою наівностю думати, що ці верстви можуть жити цасливо одна побіч другої: як відомо всім, при сучаснім економічнім стані річей, цастя чи, скажемо лучче, добробит, комфорт, роскіш одних цілком засновані на віднятю цих благ житя в других. Тим то майже ніяких спільних інтересів не може бути у всіх разом верстов тої чи іншої нації: такі інтереси являються тоді тільки, коли треба воювати з якимсь ворогом, котрий нападає на цілу націю — чи оружно, чи мирними заходами. Через те змістом націоналізму, на скільки він властивий інтересам всеї украйінскої нації являється тепер відстоюваня украйінского слова, тільки як абстрактної можливости вживати его в усіх потребах житя, бо навіть уже й література така чи инша не може бути однаковою для всіх верстов суспільних, відповідно ріжниці, ба навіть суперечці всіх їх інтересів. Але все-ж і відстоюваня мови, котра, що собі не кажіть, є тільки способ, а не ціль сама по собі, повинноиїти поруч з якимись більш насущними змаганями, доповнючими зміст націоналізму на користь тої чи иншої кляси нації, (бо, як ми вже сказали раніш, повна користь в с е і нації разом неможлива) — Чи направлений же той націоналізм програми Романчука на користь мужицтва? — Ні, бо, як відомо, Романчук і тов. обовязалися йти в згоді з польскими панами, інтереси котрих, як всякий скаже, неідентичні, а навпаки зовсім суперечні интересам селянства. Але може такою дорогою ціною „угодовці“ купили р а з о м щось дуже користне для селянства? Ні й того нема: перш усього, невідомо, чи дадуть і те, що обіцяли дати, а друге — і самі обіцянки вже занадто маленькі та й для селянства зовсім мало мають ваги: написи на почтових скриньках, нові паралельки в гімназіі та учительска семінарія, з викладовою рускою мовою, от і все. А між тим tout se lie, tous' enchaine dans ce monde — всі ці нові вигоди для руского слова тоді б тільки мали вагу, коли б в ни були вжиті на к о р и с т ь селянства, єдино-правдивої основи украйінскої нації, бо тільки в теорії ми можемо відділяти форму від суті, а в правдивім житю вони завше звязані, і тут, певне, має значіня тільки суть, а не форма. Що з того що по теорії роспиреня прав рускої мови є здобуток ц і л о ї нації, коли в житю цей здобуток йде на витвореня, скажем так, своєї буржуазії, котра виссе остатні сили нашого селянина, або коли він піддержує якогось пана-магната, кидаючого кілька сот чи тисяч реньских на украйінску прессу, що не шкодить ему дойізжати селян „лісами і пасовиськами“?

Ось які відносини основи програми Романчука — націоналізму — до Шевченкового демократізму. Але може в поодиноких точках програми ми знайдемо більше думки про мужицтво і більшу солідарність з думками Шевченка? Роздивімся, чи так воно справді. Про перший пункт програми (відрубність Украйінців від Поляків і Великороссів) ми не будемо розмовляти: відрубність і самостійність Украйінців, як окремої нації, есть факт для всякого, що не заплющує очей на дійстне житя. В других же пунктах тільки в 5-ому говориться про економічне піддвигненя галицкого селянства і міщанства, 2-й же, 3 і 4 пункти не тільки не мають в собі ніяких демократичних елементів, а ще й узнають абсолютну покорність урядовим і клерикальним верствам. Коли-ж ми порівняємо детально погляди, висказані в цих пунктах програми Романчука, з поглядами Шевченка на ті самі справи, то побачимо діаметральну противоположність між ними. Справді, порівняйте погляд Шевченка на царів з дотичним пунктом „програми“ д. Романчука, погляд на „ксендзів, єзуітів“ та й на самого папу („на апостольскім престолі чернець годований сидить“..) і в загалі на попівство з покорностю папскому престолу і з поступованям згідно з „князями церкви“, перенесті думку Шевченка про те, що „тра громадою обух спалить“ з „поміркованим лібералізмом“ Романчуковскої програми, якого-ді лібералізму, по словам самого д. Романчука, нема чого ля-

[1]) Стаття д. Non-ego має велике значіня: вона показує думки тих Украйінців, що солідарізуються з М. П. Драгомановим і „Народом“, і девізою котрих можна поставити слова того-ж д. Non-ego: „Нам не треба Украйіни ні шляхетскої, ні попівскої, ні буржуазної. Ми не думаємо заводити й свого власного державного централізму, і не втіснатиме нас те, який Держиморда потягне нас в кутузку і на якій він мові розкаже нам, що права чоловіка не про нас писані“.

„Народ“ ч. 7 і 8.

катися і консерваторам. Що-ж до 5-го пункту —економічного піддвигненя селянства і міщанства, — то дуже дивно, чому ж ніяких засобів осущеня цеї цілі не показано і нічого для такого осущеня не затребовано від уряду? Адже-ж не досить сказати що-небудь, як програмову річ, — треба ще як найблизче підійти до практичного переведеня програми; найбільше-ж це може відноситися до економічного житя, та ще й низших кляс народу: поліпшеня умовин єго така сложна річ, що вона становить найголовніше питаня серед усіх справ сучасного европейского житя, питаня, від котрого залежить будучність Европи. Ось через що нам здається, що поставити таку ціль на словах, нічого не сказавши про засоби еї усущеня, значить — сказати тільки на вітер, щоб не було ніяково, як то в програмі руских послів нема нічого про найважнійші інтереси основи руского народу. Тим більше ця наша думка може бути правдивою, що йти солідарно з панами (як це обовязалися робити Романчук і др.) значить, припаймі, не стояти за економічні інтереси селянства, коли вже не йти проти них.

Ми роздивилися, які відносини істнують тепер в Галичині між думками Шевченка і думками тих людей, що звуть себе українофілами, мають товариство імени Шевченка і при всякій нагоді покликаються на єго авторітет. Певне, всім відомо, що програма Романчука стоїть дуже близько, чи, лучче, навіть ідентична з думками місячника „Правда“. Хто-ж мав нагоду хоч трохи познайомитися з „Правдою“, той не може не постерегти по моїй і другим ознакам, що це місячник чисто украйинский. Ось через що ми думки „Правди“ можемо вважати за думки де-яких Украйінців і те-ж іменно таких, котрі часнійше, ніж хто другий, показують на Шевченка, як на „славу Украйіни“, зачисляють єго твори до „національних святощів“ ітд. Я зараз сказав, що думки „Правди“ ідентичні з думками програми Романчука; справді, коли ви пильно придивитеся до змісту окремих статей „Правди“ (я можу казати тільки про „Правду“ до перериву в еї виданю в середині 1890 р., по еї відродженю я не міг достати, на жаль, жадного числа еї), то ви там знайдете усі пункти програми, навіть пункт що до унії (унія видається там більш відповідаючою натурі Украйінця, ніж православіе[1]). Деякі думки більш рельєфно вимальовуються в Правді“, ніж йіх викладали Романчук і др. Ці думки відносяться до союзу з Поляками (напр. в віршах, підписаних „Ляхом“, говориться про ратуваня „нашої загальної матері — від Вісли до Дону“ ітп., а редакція робить примітку, що думки автора еї думки), але що до напрямку, то і програма Романчука і програма „Правди“ зовсім сходяться. Ось через що ми не будемо детально роздивлятися, які суперечки можна спостерегти між думками Шевченка і думками „Правди“, бо це значило б казати в-друге те саме, що ми вже казали, розбираючи програму Романчука. Скажемо тільки кілька слів про відносини „Правди“ до всього російского („московского“ чи „кацапского“, як вона звичайно каже). „Правда“ дуже ворожо відноситься до всього російского; в усіх вчинках російского уряду вона обвинувачує російску суспільність і російску культуру (в страшних карійских ділах, по думці „Правди“, теж винна рос. культура, бо заголовок статі „Мученики рос. культури“), а між тим, коли з поводу діла Франка і Дегенів обвинувачували галицких Поляків, то „Правда“ казала, що не можна винувати суспільність за вчинки окремих одиниць з неї (напр. слідувителя Маєвского). У Шевченка можна знайта теж неприхильність до Великороссів („поборови ся з кацапами“, слова Великоросса-Москаля в віршах „Не спалось“... і т. ин.)- але що він далекий був від ворогуваня проти всіх „кацапів“ і проти россійскої літературної мови (одна з ознак російскої культури), це доказують єго особисті відносини (напр. з Толстими), і той факт, що свій дневник і багато приватних листів він написав по російски. Як би єму тепер досталося, може бути, за „зневажаня рідної мови“ від ревнителів „народніх святощів“!

IV.*) Коли б і в Галичині, і в Украйіні панували безборонно тільки думки „угодовців“ і „Правдян“, то можна було б відкласти всяку надію на те, що думки Шевченка колись зреалізуються, що колись украйінский народ „без холопа і без пана“ сам буде порядкувати собою, просвічений европейскою наукою і позбавлений усіх оков, які тепер такою вагою лежать на єму Ні, на щастя, є й тепер люде, котрі зуміли европейску науку з'єднати з найгорячійшими потребами свого народу: отсі люде — правдиві наслідники Шевченка Той демократізм, те заснуваня всіх своіх змагань тільки на добрі мужицтва, які скрізь ми бачимо в Шевченка, цілком перейшли до цих найпоступовійших Украйінців. Демократізм Шевченка, відповідно умовам єго часу, проявився в боротьбі проти кріпацтва; всі єго твори наскрізь пройняні ненавистю до цього прояву бажаня сильніших підгорнути під свою безконтрольну власть слабіших. Тепер кріпацтва нема, але основа єго — бажаня сильніших заволодіти слабіщими осталась непорушною і найбільше проявляється в пануваню капітала над працею і упривілійованих верстов над непривілійованими. Щоб явитися наслідниками Шевченка, треба боротися знов за слабіщих проти сильніщих, треба узброїтися і самих слабіщих узброїти европейскою наукою, роскриваючою очі на те, від чого-ж нема правди на землі. Так і роблять ті люде, про котрих ми говоримо: перш усього вони дбають про добро народу, про єго насущні інтереси; вони хотять єго „піднести матеріяльно і просвітити в дусі европейскої просвіти“. Хто-ж ці люде? Пер-

---

[1]) Цікаво, що в одній статі „Правди“ унія порівнюється і ідентізується з штундою, зовсім як в соймовій промові Січинского.

IV.*) Цячастина мого реферату мною перероблена. Е. С.

ним в їх ряді ми повинні назвати Драгоманова, котрим Україна може гордитися, як правдивим наслідником Шевченка. За ним стоїть уся Галицка радикальна партія. Як Драгоманов, так і радикали поставили собі на меті правдиві інтереси народу, зовсім не виключаючи з них і інтересів культурних: навпаки, іменно один Драгоманов з укр. учених може бути названим ученим, стоячим на уровні европейскої просвіти. Так сучасні найпоступовійші Українці демократізм Шевченків приводять в звязок з потребами усе йдучого наперед життя, беручи з Шевченка дух і напрямок і згоджуючи его з тим, що виробила европейска цівілізація. Вони далеко стоять від національної нетерпимости, вважаючи ої спадком варварства; памятають, що „теперішня цівілізація се велика спілка любови і взаємности", і добиваються волі не тільки українскої національности, але й усіх плебейских.

До кого-ж прихилимся ми, молоді Українці? Чи до людей, котрі опускуючи других, завше кричать про Шевченка і виставляють его іменя на своїм прапорі, а самі між тим мають думки і ідеали, зовсім суперечні Шевченковим, чи до людей, котрі демократичні ідеї Шевченка проводять в життя, підкріпивши їх здобутками европейскої науки? Пора-ж нам глянути правді в очі. „Правда" говорить від іменя всеї України і, коли ми мовчимо, то, як зовсім слушно каже Драгоманов („На увагу українолюбцям „Народ" 10 ч. 1890 р.), цим ми показуємо свою солідарність з ої думками. Годі нам, з властивого Українцям добродушністю, з усім солідаризуватися, що тільки „у к р а й і н с к е" через те тільки, що воно українське. Не все-ж справді українске — гарне, це-ж зовсім не сіноніми! Дякуючи умовинам нашого життя в Росії, ми не звикли до ясно формулованих виводів, бо їх у нас можна робити тільки в устних розмовах без всякої публичности. Але-ж галицка печать нам ясно показує, до чого доходять, консеквентно розвиваючись, усі ті думки, які ми тут бачимо неясно. Станьте ж отверто чи на той бік, чи на другий; без ясної, твердої програми жити не можна і зовсім слушно каже д. Non-ego („Народ" ч. 22 за 1890 р.): „Тепер годі тіпитися гучними фразами, годі крутити: показуйте, панове, виразну програму по всім питаням: філософским, політичним, соціяльно-економічним. Хто ої не показує, той або ої не має, або хитрує". Треба сказати, за ким ми і з ким ми. Двом богам не можна служити. Чи тепер, чи пізнійше ви п о в и н н і відповісти на питаня, з ким ви хочете робити: чи з правдивими наслідниками Шевченка, чи з людьми, зневажаючими его присвоюваням его іменя своїм ретроградним думкам? — Е. С.

ГЕНЕЗА ВІРИ ТА ДУХОВЕНСТВА В ЕКОНОМІЧНІМ ОСВІТЛЕНЮ.[1]) І. Не можна докладно пізнати і зрозуміти, яке значіне має дана інституція, не пізнавши причин ої повстання і розвою до даної хвилі. Зрозуміти, чому розвій ої пішов в тім, а не іншім напрямі, можна тільки тоді, коли розглянемо ої розвій в звязку з відносинами суспільними, з розвоєм і способом продукції Загалом, по матеріялістичному або натуралістичному способу розуміня розвою людскости, вся субєктивна ідеологічна атмосфера, як понятя релігійні, моральні, правні, естетичні, відповідні чутя і навіть інстінкти являються тільки в наслідок істнованя певних стосунків річевих, матеріяльних або економічних, котрих вони є ідеальним відбитком. Тому то кождий суспільний переворот приносить з собою переворот і в ідеології.

Так можемо вияснити, чому в середновічній Европі суспільно-економічним переворотам товаришить масова переміна віри; що масове принятє христіянства започало феодалізм (панщину) і державу тероріяльну і знищенє комуністичного родового устрою германского і славянского, що німецка та англійска реформація товаришить першим пробам визволеня одиниці, а релігія Розуму попереджає его побіду.

Коли слідити в сей спосіб генезу віри і касти духовенства, покаже ся, що віра повстала доперва на певнім степени розвою людскости, що вона була першою пробою виясненя сну, а в дальшім ої розвитку поглядом чоловіка на світ. Правда, що після нашого погляду, се виясненє було лихе та не згідне з нашим знанєм псіхології і фізіології, але зважмо, яке було житє первістного чоловіка в загалі, а тоді зрозуміємо, що та віра его відповідала зовсім нужденному житю з дня на день. Первістний устрій суспільний, то громада одиниць зовсім з собою не сполучених. Кождий чоловік живе лиш для себе по лісах, деревах та дебрах, відживляє ся корінцями та оріхами. Огня чи радше огнища „сего завязку першого табору і осілого способу життя, а заразом одного з поводів, чому жінка в первістних суспільностях становила суспільну основу і сього першого межинародного сполучника", як каже Ю. Ліпперт, не знав чи радше не мав до ужитку цілі віки. Не може тут бути навіть мови про якісь сталі подружя, про якусь власть та поважане для родичів, коли дитина лише матір знає і то до 5 або 6 року, як то ще тепер діє ся на полінезійских островах, а потім опускають ої на боротьбу з силами природи. І чиж може повстати в такій одиниці ще чуте релігійне? Ні; так і тепер живучі „бонги не мають жадного понятя про безсмертність або віру в нашім розуміню", так само, як европейскі необразовані глухонімі. Нема про те у первістного чоловіка навіть мови про якихсь духів та богів, коли у нині ще живучих бразилійских Індійців та у Каліфорнійців, не знайдено навіть слів „бог" і „дух", як се ствердив пін Бегер (Początki cywilizacyi, J. Lubbocka II. т. стр. 58).[2]) Правда, він боїть ся смерти, але се інстинкт самозахованчий родимий у кождого сотворіня. Інстинкт розродо-

[1]) Містимо сю працю нашого молодого товариша як пробу приложеня матеріялістичного погляду до виясненя генези релігії, хоч признаємо, що тези і виводи его статі в многих точках дуже спорні. Та для нас поки що важна річ — викликати дискусію про сю тему, значить, збудити живійше заінтересованє европейскою літературою, котра ої обробляє. Ред.

[2]) Сьогодні вже майже всі етнелоги згодилися на те, що знаменитий Леббоків „каталог народів безвірних" був науковою фікцією, опертою на непорозумінню. У деяких із тих нібито „безвірних" народів відкрито навіть досить скомпліковані системи релігійні. Ред.

вий та боротьба з природою приневолюють первістного чоловіка, як звірину, сходитись що раз частійше, щоби громадно добувати наживи, нападаючи на звірів і показують їм, що лучна оборона сильна. Починають поставати перші спілки родинні, а в тих твориться тісніші громади, але на всякий спосіб дуже лихо сполучені, бо лучаться вони більше на случай небезпечности перед дикими звірями, як для громадних ловів.

Нажива то найголовнійша річ у первістного чоловіка; журиться він лиш, як би заспокоїти голод, а коли жолудок вже повний, то відпочиває в безчинности, доки не перетравить і голод знов его не приневолить призадуматись над способами відживлення. Значить, жолудок первістного чоловіка відживляєся в найвищім степени неправильно, бо по надмірнім обтяженю слідує часто кількадневний примусовий піст. Мова у диких не вироблена, декотрі уміють числити лише до 4; бушман не може навіть порозумітися за для браку слів, при світлі побіч звуків уживає він ще пантоміни, але в темноті ті послідні на ніщо не здадуться.

Чиж може тут бути мова про розвинене відірваних ідей? Розуміється, що всі ті прикмети треба зміцнити, коли розходиться о умисловість дуже далеких наших тредків. Не можна допустити, щоби істоти ті, ведучі так тяжку боротьбу о буте з природою, почали релігію від культу елементів природних і мітичного їх вияснення. Початок понять релігійних належить деінде шукати, а іменно в фізіологічно-духовім стані, котрий відповідав услівям его сучасного жита, его боротьби з природою, словом его буття.

Неправильне відживлюване жолудка викликували в его мозку привиди і сонні мрії, що мусіли бувати дуже сильні і виразні. В сні по пересладованю жолудка сниться ему, що стрічає медведя або що ворог его напав і-побив при першій стрічи; будиться і видить, що він як поклав ся так і лежить недвижимо в шалаші, але чує якийсь біль в боці. Що за причина того болю? як має собі той біль вияснити? Наше наукове толкованє про сон і біль ему незнане. Лишає ся одно можливе вияснене ему, що приключеня, які ему снились, відбулися в самій річи. Але він сам має докази, що спав недвижимо на одним місці, а запитані товариші також запевняють его, що він спав. Як погодити ту боротьбу з ворогом з рівночасним сном? Не лишаєся інше вияснене, як тілько принять, (що при нерозвитій мові дуже легко), що чоловік складає ся з двох естестя: одного, матеріяльнійшого — тіла, другого делікатнійшого — тіни, духа або душі. Коли оба ті естества разом, чоловік має свідомість, коли-ж розлучаться, тогді слідує сон або зімліне, сплячка, каталепсія, апоплексія, а коли дух зовсім не вертне до тіля, то смерть. Що так дійстно думають дикі, наведемо напр. Андаманців, віруючих, що „в снах власне душа, видобувшись через дірки посові, дивиться або загалом находиться в положенію, яке представляєся сплячому". В евангелії Луки гл. XI, 24. читаємо: „Як же дух... вийде з чоловіка, то блукає по безвіддях, шукаючи відпочинку, і не знайшовши каже: Вернусь до домівки моєї (тіла), звідкіля вийшов". І Фіско каже, що в віках середних наводжено в Европі явища зімліня і каталепсії на скріплене теорії, що душа може опускати тіло і вертати знов до него. Чоловік, коли раз видів подібний внесок, находив в своім окруженю множество доказів, промовляючих за его думкою. Так бачив він, що кождий предмет має свою тінь, неначе духа. В сей спосіб віра в духів зміцнялась що раз більше. Духа формує він після тіля, то є, надає ему ту саму стать, потреби, чуття, які бачить у живучих людей. Аравканн говорить: „душа, відлучившись від тіля, робить те саме, що за жита, блукає ся, терпить голод і холод". Доки чоловік не мав жадного поняти про душу, доти не думав і не вірив в жите позагробове. Коли утворив собі духів, мусів вже призначити їм і місце пробутку по смерти, з початку близь хати своєї або гробу померного, відтіля доперва переніс в своїй мисли, десь за або під море (Гадес) або десь дуже високо — на небо. (Див. Zasady Socyologii H. Spencer, стр. 156 і дальше).

Щоби дух був прихильний для кревних, не мстив ся, убивають у декотрих племен, ще тепер, жінку на его гробі, щоби мав там десь... з ким поместитись, невільників, щоб сам не трудився і звірята домові, також складають ему первістно на гробі, з часом і де інде, „в жертві" їду і напитки. Фіджійці думають, що духи навіть плодяться, щось подібно, як вірували Греки, і вірують як христіянскі добрі і злі ангели, або помагають людям в війнах. Але матеріяльність духів часто аж надто видна. Дух може отворяти двері, дзвонити кайданами, говорити, а як спірітисти вірять, навіть надавати рухи чужій руці при писаню. Про воскресшого Христа говориться, що рани его можна було оглядати і їх доторкатись, а в другім місці инше ся, що являв ся в хаті, хоч були двері зачинені. Подібно понимано й ангелів, що пирували з Авраамом або понихали Лота, або говориться, що душі не можна видіти, що се має бути неначе повітре, а в другім місці розказуєся про муки душ в нескольнім огни, про їх „плач и скрежеть зубов". Після Каремів, сей світ густійше залюднений духами ніж людьми [1]). Духи становлять у всіх диких людей, як і у тих, що стоять на перших степенях цівілізації, невичерпане жерело для вияснення всякого приключеня, вони є причиною людского щастя або недолі, здоровля і смерти. Чужий дух, ввійшовши до тіла несвого, викликує в чоловіці боротьбу з другим духом, себто поводує горячку, а потім і інші хороби. Про те первісне лічене не є що іншого як прогнане з хорого того чужого духа. Ось як говорить Шулькрафт: „Індіяне (американскі) приписують всякі хороби одній причині: присутности злого духа в тілі, котрого треба вигнати, даного лікарь чи радше чарівник пробує вигнати злого духа, насамперед при помочи заклять і певних церемоній, що мають на ціли запевнити ему чарівникови поміч приязних духів, а потім при помочи страшних викриків до злого духа, настрашеня злого духа, нпр. зливанем тіла слабого водою (уроки)". (Początki cywilizacyi I. 32).

Відомі також евангельскі оповідани, у Марка

[1]) В XVII в в Шотляндії подавали хр. духовні число злих духів на 7,405 926 (Див. Бокль: Цівіл. Англії т. III, V.)

XVI, 9, 25, VII, 33-34.) Се нагадало нам лічене в Бразілії, де „лікарі прикладають свої уста до терпячих частей і ссуть їїх, плюючи за кождим разом, а потім тяжко зітхаючи дмухають на хорі части". (Див. Росz. Cyw. Леббока Ia, 30) Рівночасно з прогоненим злих духів розвивався чародійств, т. с. насилане через чародіїв духів в злих цілях. Тому кождий первістний чоловік памятає про духа свого предка, складає єму дарини і жертви, щоб его не прогівити і не стягнути на себе кари, противно мати все забезпечену его поміч. Се підстава всіх на світі релігій, як поганских так і христіянских.

Світ повний духів, померших людей, то поклад, з котрого виростають найріжнороднійші сістеми і культи релігійні на світі. Духів починають називати богами. Значить, усі боги в їїх звичайній, як і незвичайній постати, повстають за справою обожения (апотеози). У диких Танненців навіть назвиско бог означає також небіщика. Про те первістний бог є значійший чоловік живучий, котрого могучість вважаєся за незвичайну, надлюдеску.

Гробовець, на котрий складано первістно дари для духа небіщика, перемінився поволи у вівтарь святиню, церков; несталі дарини переходить поволи в сталі жертви кровані, первістно і в людей, дальше вже лиш символічно кровані, як нпр. євхарістія або у диких чисто рослинні жертви. Щоби з духами або духом бути в як найприязнійших зносинах і тим мати вплив на віруючі маси, видумує чоловік пости (морене тіла) і умертвлене членів організму через строгі пости та бичоване тіла і лихе відживлюване с. с. аскетизм, котрий не є властивий лиш христіянскій церкві, але є і у буддаістів і був в відкритій Америці, в Мексіку та Перу, а основи его є майже у всіх диких народів. З похоронних звичаїв та прославлювани предків повстають молитви і інші обрядки.

Для браку місця, коротенько лиш згадаємо про вищі ступені грубого матеріялізму в анімізмі, про сю справдішню „народну віру". Цікаві знайдуть про се дуже богатий матеріял в „Anfänge der Cultur" Tylora, „Kulturgeschichte der Menschheit II B. 10. Ліпперта, „Zasady socyologii t. I." Г. Спенсора, „Christentum und Volksglaube" Юл. Ліпперта, „Początki cywilizacyi, 3 t." Леббока і інших. Ті вищі ступені менше більше були би: I. Фетішизм, культ предметів неживих, котрим чоловік надає силу, як коли б були живими. Нпр. чоловік робить собі з глини чи з дерева фігуру (бовдану, ідолову) думаючи, що в сю фігурку перейде дух померного і єму бовдановi вкладає що дня в уста їйду і напиток. Коли поклонникам фетіша не веде ся, кидають ним об землю і роблять другого.

II культ природи, се есть почитане предметів натуральних, як каміня, озер, рік, моря, звірят, з ростин особливо дерева, еха, дальше навіть самого „слова" без розуміня его і застанови над ним; і т. і. Скала або поодинокий камінь, коли пригадують хочби частину людского тіла, можуть дати причину до думки, що в них пробуває дух. Культ звірів повстав в двоякий спосіб. Перша причина почитаня звірів була боязнь перед ворожими духами, котрі вибрали собі за місце пробутку звірячі тіла, а друга забуте та помішане язикове при малім богатстві слів: нпр. славний був колись в племени ягнарь іменем Медвідь, (дикі дуже часто називають ся іменами звірів, або звізд); пізнійше забуто, що був чоловік Медвідь і перенесено культ духа чоловіка на звіра о тій самій назві. III. культ сонця, місяця, звізд, вітрів, вулканів, громів, хмар, дощів і т. і. словом все те, чого дикий чоловік зовсім не знав, а що було сильнійше від него. Культ всего того дається також звести до анімізму (одушевленя). Так нр. думано, що на сонце переходять добрі духи, або один добрий там пробуває, володітель же грому (Перун) мав би бути злим, шкідливим духом для певної громади людей. Г. Спенсер каже, що могло се статися й так, що перенесено культ з славного чоловіка іменем Сонце на сонце. Тут належать також ті, що спроваджували своїм чародійством дощ, як і ті, що моляться до вищої якоїсь через нікого не видженої і не звіної істоти, щоби вона зіслала дощ або відвернула в іншу сторону хмару дощеву.

Перейшовши через такі фази розвою, людскість повертає знов до чистого антропоморфізму, але вже далеко вищого, як далекі від себе боги Індії від богів чи бога Сократа, або заказувані боги Мойсеєм, (Не будеш мати інших богів крім мене), і бог христіянский. Розвиває ся політеізм, котрий прикрашає вигибаючий фетішизм і культ природи своїми мітами, себто давній вірою, нагаєвою до культу нових богів духів у початкових цівілізованих народів. Про се сказано буде далі, і там ми викажемо, який вплив на дальший розвій релігії мали відносини матеріяльні чоловіка.

(Конець буде). В. Бережанский.

В СПРАВІ РУСКОГО ТЕАТРУ находимо в „Дѣлѣ" ряд статей, з котрих передрукувуємо устуи III (з ч. 47), бо то має бути відповідь на наші й д. Н. Яворовского уваги про театр. Та мусимо завважити, що відповідніше було би, в інтересі самого театру, якби Вдія „Р. Бесіди" подав був свої спростовани найперше в „Народ", бо не всі передплатники „Народа" читають „Дѣло", особливо в Росії, де наші прихильники й не бачать „Дѣла". Ми раді би, якби наші уваги визвали вичерпуючу дієкусію про стан і устрій руского театру для того, щоби ту цівілізаційну інституцію поставити кріпше на ноги — і можемо запевнити всякого, що тільки в тій цілі й д. Н. Яворовский виступив в тій справі, і на преки словам оборонців status quo р. театру, виступив „прямо і отверто", бо публично, в газеті і з повним підписом. Ред.

„Остає нам ще приглянути ся адміністрації руского театру. Рік-річно, подаючи справоздане з дѣяльности товариства „Руска Бесіда" у Львові, містила наша часопись також короткий перегляд адміністрованя руским театром. Сегодня підойдемо в тім предмєті дієкусію обширнійше, навязуючи до заміток поміщених в ч-рі 1-ім „Народа", на котрі ся стаття нехай служить за відповідь з нашої сторони.

„Загально звістно, що театр руский остає під управою товариства „Руска Бесіда" у Львові, котра має концесію, посідає значійший інвентарь театраль-

ний [бібліотеку, гардеробу, декорації і т. д., прибори театральні], і від давнього часу одержує до розпорядимости субвенцію з фонду краєвого на цілі рускаго театру. Товариство се, яко корпорація з постійним осідком у Львові, не може удержувати у власнім і безпосереднім заряді театр, котрого головним призначенем є діяльність в всіх сторонах краю. Длятого від початку заснованя нашого театру товариство „Руска Бесіда“ у Львові віддає уряджене руских представлень театральних в предприемство особам приватним, котрих вибирає дорогою публичного конкурсу на основі поданих оферт. В той спосіб зістававав рускій театр і зістає все під дирекцією одиниць, а в недавнім періоді через кілька літ був під дирекцією спілки двох осіб. Є се одинокий, в Галичині випробований і загально [бо так само в польских театрах у Львові й Кракові] принятий спосіб, і по нашій думці товариство „Руска Бесіда“ у Львові може тілько поодинокім лицям віддавати предприемство театру, особливо, що серед даних обставин заключати може контракт о ведене театру тілько на недовгий час наперед. Се є кардинальна різниця межи адміністрацією нашого театру, а організацією більшої части значнійших театрів українских. Театри українські суть товариствами приватними, устроєними на основі уділів більшого кружка осіб в той спосіб, що звичайно з кількох членів трупи драматичної кождий має один, два, або більше уділів в зисках і стратах з предприемства. В часах, коли принціп асоціяції здобув собі в широких кругах сімпатію, відзиваються і у нас голоси, котрі покликуються на приклад театрів українских і жадають такої організації для нашого театру. Однак вмістить завести о тім дискусію прямо і отверто, кореспондент в 1-ім нумері „Народа“ підносить жалі, мов-то при теперішній організації рускаго театру персонал артистичний віддано на поталу одиниці і терпить за для того кривди. До тої жалоби вернемо ще пізніше, а тут замічаємо тілько що до порушеної справи організації нашого театру на лад асоціяційний, що дискусія над тим предметом має у нас значіне чисто теоретичне, бо у нас нема товариства драматичного з такою організацією, і вже для того самого театр рускій не може бути віданий такій спілці. Однак на наш погляд предприемство поодинокої кваліфікованої особи дає більшу поруку, що при тяжких часах для театрів провінціональних зможе удержати театр рускій на відповідній стопі, аніж коли-б театр відданий був в предприемство спілці більшого товариства.

„В р. 1891 оставав театр рускій під дирекцією п. Івана Біберовича, з котрим товариство „Руска Бесіда“ заключило контракт на два роки. Після контракту сего, затвердженого виділом краєвим, платить тов. „Руска Бесіда“ дирекції субвенцію річно в сумі 5.400 зр., а за се п. Биберович обовязаний удержувати відповідні сили драматичні і співочі. Як ми вже згадали, товариство п. Биберовича складало ся в 1891 в 40 осіб, а то 16 артистів, 12 артисток, 10 музикантів і пр.

„Щоби театр відповідав вимогам артистичним і задачі рускої штуки, застеріг собі виділ „Рускої Бесіди“ право нагляду над дирекцією в кождім напрямі. Нагляд сей виконував виділ в р. 1891 в той спосіб, що в кождім значнійшім місті, де театр довше перебував, назначував свого відпоручника з поміж місцевої інтелігенції, і через него інформувався о всім, що дотикало театру, а на підставі інформацій видавав потрібні заряджена. Крім того два рази удавався до театру [під час побуту его в Тернополі й Гусятині] член виділу, окремо до того делегований, щоби на місці провірити стан театру і справи персоналу театрального. Дописуватель в 1-ім н-рі „Народа“ жартує собі з такого нагляду виділу „Рускої Бесіди“, ми однак замітимо, що годі більше від виділу вимагати, — ніхто з членів виділу не може прецінь їздити постійно з театром. В згаданій дописи підносено, яко невідповідне, що приїзд делегата виділу був наперед заповіджений, — але прецінь се зовсім природно, щоби члени театру дізнались о приїзді відпоручника львівского виділу, до котрого можуть мати різні потреби й жадання. Се неправда, мов-то д-р Савчак приїхав до Тернополя тілько на представленє і зараз по представленю відїхав, бо, противно д-р Савчак задержався тогді цілий день в Тернополі і полагоджував більше справ театру, між иншими власне також непорозуміне межи автором дописи в „Народі“ а дирекцією театру.

„Субвенцію одержав виділ „Рускої Бесіди“ з краєвого фонду від виділу краєвого 1891 р. в сумі 7.250 зр і з того видав:

	зр.	кр.
1. На контрактову підпомогу дирекції театру	5.400	—
2. На стіпендію п. Л. Лопатинскому в школі драматичній від 1 січня до кінця червня 1891	180	—
3. На підпомогу дебютантці Орленко на науку співу	100	—
4. На винагороди авторскі [за „Вихованця“ „Пилипа Музику“ і партітуру до них і „Не до пари“, „Честь“	275	25
5. За інструментоване пятьох партітур музичних	225	—
6. За друк лібрета „Різдвяної ночи“ і пр.	65	—
7. На запомоги артистам з причини недуги, дорожні, свят і т. д.	315	—
8. На податки за рр. 1890 і 1891 еквівалент	237	77
9. На гардеробу	32	—
10. На книжки для режісера і збірники пісень	42	76
11. На канцелярію і архів	240	—
12. На подорожі інспекційні, видатки канцелярійні, стемплі, кореспонденції, телеграми і пр.	129	82
Разом	7.242	79

Осталось отже з кінцем року ще 7 зр. 40 кр.

„Емеритальний фонд артистів рускаго театру, а властиво засновок до того фонду, остаючий під зарядом „Рускої Бесіди“ виносив з кінцем 1891 р. 1.225 зр. Є се малий капітал, щоби покликати до життя інституцію емеритури для артистів рускаго театру. Годимо ся з замітков „Народа“, що крайна пора — подумати над забезпеченем старости членів рускаго театру, але до такого забезпечення може прийти тілько при співучасти самих членів театру. До тепер на сю ціль актори рускаго театру нічого не зложили і не складають: повисша сума зібрала ся з представлень на сю ціль, а да-

тків дирекції, з кар грошевих наложених виділом і відсотків від грошей з субвенції краєвої. В разі слабости й инших потреб уділяв виділ „Рускої Бесіди“ запомоги членам трупи з побираної субвенції краєвої. Тепер дожидаємо, що виділ підчас гостини театру у Львові спонукає самих членів трупи, щоби приступили до заснованя фонду емеритального і спільними силами причинялись до того діла.

„Внутрішна адміністрація театру належить очевидно до директора п. Ивана Биберовича, котрий веде театр на власний зиск і страту. Він отже приймає членів трупи, укладає ся з ними о заплату, до него належать доходи з представлень і він поносить всі кошти представлень та подорожей, і т. п. Виділ „Рускої Бесіди“ виступає доперва на жалобу члена трупи або дирекції, щоби нікому кривди не сталось. Отже годить ся примітити, що в 1891 р. з виїмком одинокого випадку — не ввійшли до виділу „Рускої Бесіди“ жалоби на дирекцію від членів трупи. З того можна вносити, що в театрі панувало в 1891 р. вдоволене і що межи артистами а дирекцією є згода, так конче потрібна до успіху театру. Длятого дивують насъ жалі дописувателя [п. Нестора Яворовского] в 1-ім нрі „Народа“, підношені начеб то именем цілого товариства. Знаємо, що п. Яворовский мав свої личні неприємні діла з дирекцією, — і длятого власне тяжко єму бути безторонним судьею над тою дирекцією. З особистої амбіції і своєї досади против особи директора накидується п. Яворовский на защитника своїх бувших товаришів, котрі певно не залишили би пожалуватись самі перед виділом „Рускої Бесіди“, коли-б їм заподіяна була кривда, як в дописи тій представлено. Щоденні представлення в літі — певно були річею утяжливою, але знаємо, що виділ „Рускої Бесіди“ з власної ініціятиви зборонив діленє трупи на два міста, пополудневі представленя і щоденну гру, скоро тілько одержав вість о тих фактах, — хотай дирекція представляла, що в літних тиждних відвідуване театру дуже зменшило ся і для того потребує частійше грати, щоби удержати своє товариство. Отже се обтяжене персоналу не тревало довше, як тілько від послідних днів черня до половини липня.

„Спростувати мусимо також рахунок, котрий п. Яворовский подав в своїй дописи про матеріяльне поводженє театру. Дописуватель сей пише: В р. 1890 з котрого касові рахунки має під рукою, було доходу вагалі 19.621 зр. 79 кр., а видаток 14.885 зр., значить: чистий зиск виносив 4.736 зр. 79 кр.“ і додає: „Куди той зиск дів ся, того не умію сказати; о тім, щоби д. Біберович звертав якусь часть доходів Рускій Бесіді, нічого не чувати“. Отже в представленя п. Яворовского виходило би, що поводженє рускої театру з огляду матеріяльного таке славне, що навіть влишна була би субвенція з фонду краєвого. Тішимо-б нас справді, коли-б воно так було, але, на жаль, річ має ся інакше. Допустім навіть, що доходу в р. 1890 мав театр дійсно 19.621 зр. 79 кр., а від товариства „Руска Бесіда“ дістав в тім році субвенції 4.200 зр. [бо субвенція з фонду краєвого була тогді ще менша, як тепер], то дохід загальний дирекції театру виносив 23.821 зр. 79 кр Однак видатки на удержане театру не могли виносити так мало, як обчисляє д. Яворовский, — бо сама платня персоналу театрального виносила більше, ніж сума видатків в рахунку п. Яворовского, а именно персонал в тім часі діставав місячно по 1350 зр. [а з кінцем 1892 р. навіть по над 1.450 зр. місячно], а се виносить річно суму 16.200 зр. До того-ж треба дочислити ще многі інші видатки: кошти найму льокалю на представленя, освітленє, обслугу, такси для сторожі огневої і поліції т. п. Приявши за все те пересічно найнизше по 16 зр. від представленя, а в р. 1890 було 217 представлень, то вийде сума около 3. 472 зр. Дальше друк афіш, плякатованє і т. п. по 7 зр. від представленя, вноа масмо [за 217 представлень] 1.519 зр. Кошти перейізду 16 разів в р. 1890 пересічно по 120 зр. [за підводи, за перевіз осіб зелізницею і фрахт за інвентар, на послугачів і т. п.] виносять около 1 920 зр., Тим чином вийде сума видатків найменше на 23. 111 зр., — а не один видаток ми певно й пропустили. Коли порівнати сю фактичну суму розходів з доходами обчисленими висше, то показуєсся надвишка доходу в сумі 711 зр, значить коли-б дохід театру виносив стілько, кілько подав п. Яворовский „на основі рахунків касових, котрі має під рукою“, то директор п. Біберович не міг би жертвувати рускому театрови труду свого і своєї жени, котра пресінь також виступає і має повне право до відповідної винагороди за свою службу артистичну. Отже на певно можна сказати, що зиски дирекції театру, а властиво заробок сі, зовсім не представляються світло. Очевидно, що дохід, если який є, належить ся самому директорови, але до него належать також страти, бо п. Біберович перенив ведене театру від „Рускої Бесіди“ на власне ріаіко Числа, котрі ми висше навели, можуть переєвідчити кождого бесторонного, що поки-що театр рускай не може обійтись без значнійшої субвенції з фонду краєвого, та що субвенція та в дотеперішній висоті вистатчає ледво на то, щоби театр удержався в такім стані, як є тепер. Накладн на сторону артистичну і декораційну театру можуть відбуватись тілько в малій мірі, але й так видно постепенний розвій нашого театру.

„Сим, — кінчить редакція „Дѣла“, — відповіли ми на всі важнійші питана, дотикаючі адмівістрації нашої народної сцени. Дати, на котрих ми опорли нашу статю завдячує наша часопись членам Хн. товариства „Руска Бесіда“, котрі займаються ділами і долею рускої театру. Додати при тім мусимо від себе, що діла рускої театру трактуються в виділі „Рускої Бесіди“ явно і отверто, з всякою безсторонностію, з увагою на добро й розвій нашої народної сцени. котра кождому Русинови є дорога і для розвою нашої народности велику має вагу“.

Жіноча справа.

ЖІНОЧА СПРАВА в РАДІ ДЕРЖАВНІЙ. Під таким заголовком находимо в ч. 6 „Буковини“ цікаву статю, котру й передруковуємо до слова. Завважаємо тілько, що паріканя Свідомої Русинки на рускі газети не зовсім слушні, бо ті газети все таки друкують усе,

що їм подають Русинки, котрі, бачиться, самі й обовязані вести жіночу справу і в пресі. Тимчасом того ми не бачимо. От напр. наш торічний виїзд приняв внесок д. Н. Кобринської отворити в „Народі“ спеціальну рубрику для справ жіночих, і сама д. Кобринска обовязалася вести ту рубрику в „Народі“, а тимчасом доси не написала і стрічки, так що тільки вінна стаття д. Ф. Прухніцкової, не-Русинки, сяк-так уратувала нашу ситуацію в сій справі. Ред.

Загально звістно, що д. Наталія Кобринска скликала дня 1-го вересня 1891-го р., збір галицких і буковинских Русинок. Сей перший збір руских жінок відбув ся в Стрию; між іншими ухвалено также подати петицію до ради державної, щоби позволено жінкам вступатя до університетів і основано бодай одну женску гімназію. Збір ухвалив, щоби д. Кобринска і Евгенія Яроцинска займались подачем петиції до ради державної, що в своїм часі й стало ся. Що принесло нам те подане, видно із стенографічного протоколу з засідання палати послів, дня 8-го січня с. р. Жаль тілько, що жаден руский посол не обізнав ся, щоби спростувати референта в тій справі, гр. Кавніца, котрий говорив про „галицкі і буковинскі товариства жіночі“, не згадуючи при тім, що то Русинки подали сю петицію. А Русини посли знали, що то говорить ся про петицію Русинок, бо засідало їх аж двох в комісії петиційній.

Гр. Кавніц говорив після стенографічних протоколів так:

„Позволю собі референтувати рівночасно про дві петиції, котрі мені віддала комісія петиційна, і котрі дотикають справи порушеної вже 1890 р. і в сій палаті прихильно поріщеної. Се петиція товариства для образованя женщин „Minerva“ в Празі о дозвіл вписуватися жінкам на медичні і філософічні виділи австрійских університетів, і галицких та буковинских товариств жіночих (має бути галицких і буковинских Русинок) о допущеня жінок на університет і основаня гімназій для жінок.

„Справа, що нас тепер обходить, стала некучою вже від половини століття по всіх цівілізованих державах та поріщена в богато европейских і американских державах так, як того домагає ся в отсих петиціях. Богато управ державних старало ся при помочи приватних осіб і товариств, щоби жіночій половині роду людского отворити для сі образованя і удержаня в значінню суспільности ті самі дороги, які стоять отвором для мужеской части населеня.

„Именно петиція галицких і буковинских жінок малює зворушуючо становище жінки у тих східних околицях, покликаючи головну вагу на ту обставину, що в тих сторонах промисл не розвив ся ніс так сильно, щоби много жінок могло віддати свої сили при роботі в тім фаху, як се звичайно діє ся в більше культурних сторонах західної части нашої держави і Европи.

„Але также і з нашої вітчини заносять таку саму просьбу перед високу палату, а се були чеські товариства жіночі, котрі в 1890 р. своєю петиціею дали перший вочин порушити сю справу в тій палаті. Висока палата прихильним полагодженем петиції в 1890 р. заявила свою жичливість для тої справи; приділяла также богато дотичних резолюцій, імокно резолюції посла Адамка, комісії буджетовій для прихильного розгляду і поріщеня, тому то надію ся, що тепер для сих петицій буде така сама прихильність.

„Специальний предмет, до якого відносять ся отсі дві петиції, є допустити женску молодіж до медичних і філософічних студій та до фармацевтичних курсів на австрійских університетах. Петиція жіночого товариства „Minerva“ мотивує дуже точно свою петицію, вказуючи на школу середну, яку воно основало в 1890 р. в Празі під тим самим іменем, по прихильнім полагодженю петиції в сій палаті.

„В петиції вказує ся, що на курсі підготовляючім сего заведеня підготовило ся 52 молодих дівчат за 1½ року так добре, що сего року можуть перейти на такий курс наук, котрий числом і якістю своїх предметів наукових відповідає цілком 5-ій класі наших теперішних гімназій.

„В петиції каже ся дальше, що вже в липні 1893 го р. богато учениць буде так образованих, що буде можна поставити їх на рівні з ученицями 6-ої класи гімназіяльної, а яко такі будуть вони могли віддатися фармацевтичним студіям на медичнім виділі.

„То-ж уже крайна пора, щоби законодатство і високе правительство якось поріщили ту справу. Само собою розуміє ся, що молоді дівчата, котрі не виступлять зі школи по окінченю 6-ої класи, покінчать вже в липні 1895-го р. свое образованє, зложать екзамен зрілости і будуть могли домагатя ся впису яко звичайні слухачки медичних і філософічних виділів в університетах.

„Отсе мотиви реальні, які наводить „Minerva“ у своїй петиції, щоби ві просьбу прихильно поріщено.

„Такі самі причини промавляють также за петиціею галицких і буковинских товариств жіночих, котрі крім того домагаються, позаяк не мають достаточної спроможности, щоб оснувати власну школу середну для женскої молодіжи, так як в Празі, — щоби високе правительство розважило, чи би не переміпити котрої небудь вже істнуючої гімназії в Галичині і на Буковині в той спосіб, щоби женска молодіж могла побирати таке саме образованє, яке би відповідало теперішньому в 4-ої класи гімназіяльної.

Сі домагання товариств жіночих цілком оправдані з погляду на те, що вже в богато краях европейских не тілько дозволено жінкам віддаватися студіям на університетах, именно на медичнім виділі, але вже введено їїх від давна і в практику.

„Згадаю при тім лиш коротко, що перші слухачки вписали ся на швайцарскі університети, а именно на університет в Цюриху, а відтак в Женеві, Берні і в кінці в Базілеї.

„Так само отворено паризкий університет вже 1864 р. для жінок; также в Россії є женскі студентки і число їїх значно побільшало, а до того причинили ся неоцінені і гідні признаня услуги, які робили ті студентки медицини задля великої недостачі лікарів під час послідної російско-турецкої війни на полі битви і по войскових шпиталях. Рівно-ж заводили ся і значно розширили ся студії медичні жінками в Сполучених Державах північної Америки, де вже по над 500 екзаменo-

наших лікарок виконує практику, а до 2000 екзаменованих лікарок під іменем Officers of health віддає ся практиці.

„То само подибуємо і в англійских колоніях, именно в Передних Індіях, де велике число молодих жінок, англійскої народности, віддає ся медичним студіям, а відтак звичайно їх практика лучить ся з місійною діяльністю, щоби ширити християнство.

„Коли-ж в кінці перейдемо на нашу державу, то бачимо, що хоть тут доси університети все ще заперті для студій жіноцтва, то сей стан не може довго удержатись, бо само високе правительство признало потребу жінок-лікарок. В часі, від коли сю петицію передано високій палаті, правительство proprio motu заключило умову службову з одною, жінкою котра одержала в бернеиськім університеті степень докторский, звісною всмлячкою панною др. Баєр, та примістило еї на лікаря в шпиталі босанскім в Дольній Тузлі. При тім виходило правительство з цілком справедливого погляду, що для магаметанского населення жіночого в окупованих провінціях конечно потрібні жінки лікарки. (Пос. Перперетоферр: Также для інших країв се конечно потрібне!) Мушу притакнути товаришеви Перперторферови, що справді жінки-лікарки були би потрібні і в християнских краях і що для християнского правительства нема ніякої причини признати лиш магомеданкам а не християнкам цілком оправданий огляд на те, що жіноцтву гидко давати ся оглядати мужчинам-лікарям.

„Се доконечна потреба, мати до розпорядимости жінки-лікарки для магомеданского а, надіймо ся, і для християнского населення, мабуть спонукає правительство не робити ніякої перешкоди вписови студенток на медичний виділ і фармацевтичні студії в університетах, і я гадаю, що коли палата прихильно порішить обі петиції, то се сильно напре на правительство, щоби полагодило сю справу".

Палата послів дійсно передала петицію жіноцтва для точного розгляду з боку правительства.

Одже Русинкам і Чешкам повелося вернути увагу правительства на жіночу справу. Маємо повну надію, що правительство зволить узглядняти їїх справедливі бажання, хоть з боку руских часописей не діласеи нічого, щоби сій жіночій справі помочи.

Свідома Русинка

ЖІНОЧЕ ВІЧЕ відбудеся 10 л. апріля у Львові, в великій ратушевій салі. скликане дд. Ф. Прухніковою і Ядв. Чайковскою. На вічу будуть і рускі реферати й промови, то-ж надіємося, що загостять на него й наші Русинки з провінції. Між справами, що мають бути порушені, є й допуст жінок до гімназій та університетів і про се обіцяла референувати д. Н. Кобринска, по руски.

ЖІНОЧА ВИСТАВА в ЧІКАГО. Жінки в Чікаго будуть мати в р. 1893 свою окремішну виставну палату, в котрій запанують неограничено і самостійно. Все, що рука мужеска витворила, що мужеский ум видумав — буде виключено. Пані Поттер Пальмер, жінка одного з американских провідників партійних в державах полудневих, уложила плян до того смілого повзятя, а тамошні власти повірили їій ціле переведене. Друга дама, міс сСофія Гайден виробила рисунки виставної палати, і докаже без сумніву, що жінки зможуть і на полі архітектури з мужчинами в перейми піти. З рашу будуть, розуміеся, лише самі жінки між собою. Біля вайрцової кухні, доглядного закладу для дітей (Kinder-Warte Anstalt) і салі для хорих — має находитися і читальня, де будуть лише самі жінками видані і редаговані часописі. В других відділах будуть поміщені всякі винайдення і відкриття, котрих жіночий початок буде безперечно доказаний. Позаяк американский комітет звернувся і до дам заграничних країв з відкликом о виконане ріжних галузей виробів, то і моглоб все вийти на величезну демонстрацію в хосен рівноуправнення обох полів. Ріжні державні і територіальні власти відносять ся до тих змагань дуже симпатично. Постарають ся о статистику жіночих робіт, особливо ж покажуть на виставі наглядно їїх виховавчу діяльність. Інтерес для цілого пляну у київських дам, знала збудити пані Поттер Пальмер правим висланем писем до королеві Англії, Італії, до королеві володарки в Іспанії, тож само і до жінки президента Карнота. —

Ольга Коб.

ПОСМЕРТНА ЗГАДКА. Саме тоді, т. є. о 3 год. по обіді, 27 февр. коли кінчило свої наради снятинске віче, що дало світлий доказ народної самосвідомости в тих сторонах, — помер у Коломиї чоловік, що посередно причинився до теперішного руху серед покутского селянства в загалі, Теодор Білоус, вислужений гімназіяльний директор, на 65-тім році свого многокористного, для руского народу життя.

То був чоловік наскрізь оригінальний, яких, на лихо, галицка Русь мала дуже мало. Сам син простого міщанина з Виткова, кам'енецкого повіту, добившися власною тяжкою працею просвіти і почестного становиска — просвітителя молодіжі, покійник усім серцем любив наш простий народ і всіми силами старався двигнути его з темноти, новижения та бідности. Ставши в 1864 р. директором одиної в наших сторонах гімназії, в Коломиї, — Білоус вибивався то своє становище на широку скалю і відограв чималу просвітно-соціальну ролю серед рускої людности Покутя, а по части й Буковини. Він став дбати найперше про долю рускої гімназіяльної молодіжі, яко будущої інтелігенції народної, твердо переконаний, що то вона має бути сілю рускої землі. Для того перше его діло було — основане в Коломиї бурси, де би бідні рускі школярі найшли опору в боротьбі за власну просвіту. Сам Т. Білоус ходив пішки від села до села, від хати до хати, від священника до священника, та збирав жертви на бурсу — в грошах і натуралиях. Сам він і доглядав бурси і опікувався бурсаками, мов рідний батько, підпомагав, піддержував енергію, і при тім старався розшіцувати всіх після способностей: талантливійшим казав учитися далі, менше талантливих вивів на учителів народних, писарів громадских, ремісників і т. д. словом росписав молодіж на як найріжнороднійші становиска, з яких тілько можна було вплинути на простий народ. В гімназії, яко директор Т. Білоус стояв горою за учениками-Русинами, иноді навіть пристрастно, боронив їїх против професорів, котрих також строго держав у руках, так що за него коломийска гімназія ви-

значалася незвичайною карністю і межи професорями і межи учениками. Але за те від учеників-Русинів, покійник вимагав тим більшого порядку й пильности в науках. Прекрасний педагог і знаток своїх предметів (він викладав історію і географію), він визначався незвичайною плястичністю та красою викладу, звертаючи при тім увагу на все, що тільки могло виховати слухачів на знавців світа, людей розуму, серця і твердого характеру, провідчикін і просвітителів меншого брата. Его година, то був заралом і празник і судний день для слухачів, бо покійник екзаменував дуже строго, хоть при тім єму ніколи не ходило о те, щоби шкодити школярови, а тілько о те, щоби він справді щось знав, або, коли ніяк не міг знати, для браку таланту, то щоби покинув гімназію і брався до чогось пристушнійшого для себе. Тому то покійник найбільше сам викладав і звичайно й не записував ученикам нот — він знав лично всіх своїх слухачів і всіх учеників гімназії, всю їйх як то каже Москаль, подноготную, моральну й матеріяльну, і все те дуже вміло визискував у своїх крайне живих викладах, не називаючи зрештою нікого по імю. То-ж его виклады мали на слухачів величезний просвітний і моральний вплив. Окрім того наглядав він учеників і по за гімназією, дома, але зовсім не для того, щоби йіх секувати, як то звичайно діесн, а для того, щоби йіх берегти від зіпсуття і підпомагати морально й матеріяльно. Не диво, що яко педагога і начальника гімназії, покійника шанували всі, без огляду на стани й національности, хоть знову, з другого боку, Поляки его не любили за его горячий патріотизм і жвавy діяльність поза гімназією.

Покійник справді перший звернув пильну увагу на просвіту й вихованє як найширших руских верстов на Покутю. Він перший став організувати руских міщан у брацтва церковні, що під его проводом, займали ся не тілько формально-церковними, але й важнійшими, культурними рускими справами. Так напр. колонийске брацтво св Михайла обовязане було дбати про згадану бурсу й наглядати єї. Ще більше заслужився покійний тим, що заложив у Коломиї першу друкарню — єдину, на той час на тім пророченім темнім просторі. В тій друкарні, котру покійник віддав своєму братови, Михайлови, котрого дав вивчити до Відня на спосібного складача й директора, — вперве почато на ширшу скалю друкувати популярні рускі книжочки й газети,—нагадаємо, що тут друкувалися перші серіозні й сталі популярні видання „Наука й Г. Рада“ Ів. Наумовича. Одним словом, Т. Білоус відограв на Покутю чималу культурну ролю. А се треба підвести тим більше, що він був там недовго: в 1868 р. наставша тоді польска рада шкільна краєва перенесла его на Мазури, до Бохні, вкасне задля его великого впливу між Русинами, хоть і там его зроблено директором гімназії, бо яко педагога его високо цінило й таке учене тіло, як рада шкільна. Був се тяжкий удар і для покутскої Руси, і для самого Т. Білоуса. Він, правда, й там став займатися мазурскою молодіжю, закладати для неї бурси і т. і., але се вже було не те, що жива діяльність межи своїми. Покійник казав мінї раз у Львові, що в 70-х р. що той переніс просто убив его морально. Не диво, що вислуживши свої літа, він спенсіонувався і опять переніся до своєї любої Коломиї. Живши сам дуже нужденно, цілісіньке жите, парубком, він успів заложити з своєї пенсії чималі гроші, за котрі побудував у Коломиї велику каменицю, котру тестаментом записав на вихованє руского жіноцтва. Бо треба знати, що зі старших Русинів покійник майже однісінький обставав і за просвітою та красшою долею жіноцтва. Ціль запису Т. Білоуса: вихованє умислове і практичне рускнх дівчат із Коломиї й околиці за низькою оплатою, спріт за дурно Той пенсіонат має давати своїм вихованкам помешканє, йіду й услугу і науку. Товариска й викладова мова має бути руска. Догляд над вихованками мають вести Василіянки, але якби в тім монастирі запанували коли тенденції єзуїтскі, то Народний Дім у Львові має поручити заряд і провідництво закладу кому іншому. Коли-ж би фонди Народного Дому перейшли в керускі руки, то фундація переходить у руки Інституту Ставропигійского у Львові. Ніщо й казати, що сей пенсіонат може принести рускому жіноцтву чималу користь, особливо коли самі наші жінщини возьмуться пильно за поміч тій інституції, так щоби ві вихованки могли в свій час ходити й до висших наукових закладів.

Подібну, як ми описали, діяльність розвивав покійник, бувши перед тим гімназ. учителем у Львові й Тернополі, а також як посол у соймі (1861-66 і 1871-76), де підносив економічні потреби р. народу, домагався заведеня промислових шкіл, що сойм по малу й ухвалював. Окрім того, покійник був також руским писателем, але ся его діяльність вже не має такого значіня, бо він яко старо-Русин, писав страшенним язичієм, недоступним для ширшої маси тим більше, що писав він про менше важні річи — церкви і т. і. Діяльність Т. Білоуса на полі літературнім то яркий доказ шкідливости впливу церковщини та псевдо-російства на наше письменство: як звісно, загал галицких москвофілів говорить не інакше, як по малоруски, по мужицки, а пишуть москвофіли бог-зна як, та ми не знаємо більшого контрасту над той, який був межи живою з-устною бесідою покійника (напр. на викладах) і тим язичієм, котрим він силувався писати. А жаль великий, бо покійник міг бути перворядним галицко-малоруским писателем. А все-ж таки в тих его літературних працях є цінний матеріял.

Високо чесний і моральний, глубоко релігійний — покійний про те далекий був від усякої нетерпимости до чужого переконаня. Коли в 70-х рр. почався у нас т. назв. соціялістичний рух і коли на нас, его прихильників, посипалися тяжкі переслідуваня з боку уряду й польскої та рускої суспільности — покійний Т. Білоус один із дуже й дуже немногих Русинів старших партій, не кинув на нас каменем, противно признавав нам рацію і був певний, що наша діяльність вийде народови в хосен, хоть сам він далеко не годився з нами. Тут видно справді народолюбця й знатока історії ро звою людскости Не забуду ніколи, якою опікою й любовю окружав був він мене в бурсі коломийскій і в гімназії, мене — бідного, незидного й хирлявого Гуцулика, котрого з разу висмівали, а то й кривдили як ученики-бурсаки, так і деякі учителі. І се своє приязне чуство до мене небіжчик заховав і далі, дарма, що наші дороги розійшлися і що я довго був виклятий рус коном „інтелігенцією“, особливо попівством, на котре небіжчик, сам укінчений богослов, клав чимало. Отсе, на всякий случай, характеризує покійника як чоловіка і народного діятеля. Честь его памяти! — 29. II 1892.

М. Павлик.

Переписка Редакції.

ПРИЯТЕЛЬ НА УКРАЇНІ. Ми ще не маємо відповіди з Ню-Йорку, де вийшов твір Кеннана осібно в 2 томах, та переглядаючи пишні ілюстрації в „The Century Illustrated Monthly Magazin“ і випитуючи свідущих людей, ми переконуємося, що годі видати Кенинна з тими ілюстраціями, одно через те, що вони певне будуть надто дорогі, а друге через те, що й не вмістилибися в українске виданє, котре друкуєся в звичайну 8°. Зважаємо також, що не порадно було робити переклад с російского виданя, бо воно й неповне против оригіналу.

Д. Х. С. Статю п. з. Голос з України до всіх щирих народолюбців ми дістали і поміститимо в 9 ч. з новими ілюстраціями з життя гал. Народовців.

Т. К. Трильовский просить нас оголосити, що пишучи про одну рускій дім у Львові, де говорять по польски, він не мав на думці дім д. Романчука. При нагоді справляємо погану друкарску помилку в статі Трильовского, де замість слова запиваючим (учительством) має бути заниваючим.

Для браку букв, мусимо на жаль відложити до слід. числа статі про Тов. ім. Шевченка і Просвіту.

Видавець і головний редактор Михайло Павлик. Редактор відвічальний Іван Франко.

„З Народної Друкарні“ Войтіха Манецкого, під проводом В. Годака.

Рік III. Львів 1 л. мая 1892. Ч. 9.

Виходить 1. і 15. кождого місяця і коштує за рік:

в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграниці 8 рубл., 12 франків. 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Редакція: Львів, (ул. св. Марка ч. 12.) відповідає тільки за зміст і точний вихід газети. Рукописи мають бути писані правописю Народа. З редактором можна говорити від 11—12 рано і від 3—4 п. об. Адміністрація й експедиція: на ул. Зибликевича ч. 10, в кватирі Івана Франка.

ОРГАН РУСКО-УКРАІНСКОЇ РАДИКАЛЬНОЇ ПАРТІЇ.

Політика краєва і заграничка.

ГОЛОС З УКРАЇНИ ДО ВСІХ ЩИРИХ НАРОДОЛЮБЦІВ Будьте ласкаві, в. п. д редакторе, уділить місця у Вашому виданю цьому листу. До такого прилюдного оголошеня наших думок примусило нас все те, що діялось і діється в друг й частині нашої Русі-Украйіни від часів „угоди". Здається, наше слово буде виразом думок якоісь частини Украйінців, а через це може й заслужить на якусь увагу галицкої громади. До того-ж сучасний стан речи мусить обходити кожного Украйінця, котрому дорогий культурно-національний розвиток

Фінал „угодової ери" виглядає дуже сумно: нічого майже не добуто, але скільки розлито ненависти! З сучасного народнього невдоволеня користуються в своїх цілях рутенско-клерикальні та темні москвофільскі сили; украйінске народовство, — ставши на боці, ба й ворожо опозиціонному рухови, що виходить з самого народу, — все більше тратить популярности. За високою політикою та партійною боротьбою не добачають, що через хибну політику тратить власне наша національно-украйінска справа та дужчає оппозиційне москвофільство.

Москвофіли хоч і підняли стяг опозиції — не можуть вдоволнити дійсним потребам народу, зостаючись з своєю програмою народнього розвитку „на историческихъ основахъ" — програмою закорузлого клерикалізму — через брак позитивних демократичних ідеалів. Тепер вони користуються з свого становища тим, що цілу свою енергію повернули на боротьбу проти заведеня фонетики — чи проти полегшеня доходити народу просвіти — власне-ж в обороні не „тисячелітнього достоянія", але своіх клерикально-аристократичних ідеалів проти демократичних замахів

Зі всенароднього віча старосусси чи москвофіли зробили гидку партійну демонстрацію, завівши таким робом надії народу, що бажаючи поради в своій бідоті, повірив аранжерам віча, стратив час і гроші, численно зібрався на віче, — зі всього цього, через малу свідомість селянства скористувано в своім цілком партійнім інтересі; замісць миру, котрого бажали провінціальні віча і котрий мав бути метою всенародного віча — ще більше піднято ворогування

Дуже нас здивувала, а навіть засмутила вістка про те, що деяка москвофільска молодь спочувала вічу, що відпьскі богослови надіслали своє телеграфічне спочутя вічу. Хиба-ж се так?! Таким москвофілам чесним (ми думаємо, що такі знайдуться найбільше з ненависти до Поляків як у нас є полонофіли через ворогуваня проти Москалів), — ми скажемо, що вони більше полюбили свої туманні мрії, які ніколи певне не дійдуть до осуществленя, ніж народ і демократичну роботу; що ними опанували клерикально аристократичні інстінкти над щирою любовю до того народу, серед котрого вони зросли і інтереси котрого мусять бути їйм найблизшими. Головна-ж біда в тому, що їйм бракує освіти, ширшого погляду на світ і віри у свій народ, через що вони шукають запомоги десь і від когось, через що й

ві демонстрації і безпрограмовий заколот, замість реальної демократичної праці, праці на рідному полі. Але, хоч ми мусимо вважати старорусів чи москвофілів за наших ворогів — яко реакціонерів та свідомих чи несвідомих противників народнього розвитку — ми все-ж таки ворожі накликаню в партійній боротьбі урядової сили, всяким інсінуяціям.

Що-ж власне до безталанної „угоди" —нам здається, що вона не була вчинком чиєїсь злої або нечесної волі, але тільки помилкою через нерозуміння сучасного стану нашої справи тих, хто ві переводив і боронив Так думають, здається, і радикали Народовці стоять тепер ворожі опозиції, що змагає до реформ політичних. Як же довгий час будуть вони триматися такої політики? Перше-ж раджено — поки буде вбита московщина, але ми бачимо, що вона не падає, але прибирає сили Переведення живої правдивої освіти, конкуренцію в щиро-демократичній праці і сімпатію народа — що є єдине оружя проти москвоф'льства — вони хтіли проміняти на урядову запомогу, конфіскати, куренди, неясні обіцянки та панскі ласки – врешті-ж надії заводять авторів угоди З першого-ж кроку скільки прийшлося зробити компроміссів тай не видно кінця-краю їм!

Ставши на цьому, народовцям (ми, певно, скрізь розуміємо тих, що стоять ще за угодову політику) зостається покласти всі свої надії на консервативно-урядові та аристократичні елементи, проти котрих бореся вся молода демократична Австрія, та котрі до того-ж не можуть нічого значного Русинам дати, й бавитися з чести гратися в високу політику з високими панами, обстоювати їх интереси. Є і друга дорога, відома всім, хто розуміє сучасний стан Австрії (не тільки з погляду міжнародньої політики), — в чому центр нашої діяльности — опертися на організований, освічений народ і разом з другими опозиційними, найбільше славянскими, елементами, йти до зміни політичних порядків Австрії. Зміна напр. сістеми виборчої дала б Русинам багато певніших, сталих заступників в соймі і парламенті, віж яка хвильова прихильність уряду чи панства. Це є дорога поважної радикальної опозиції і діяльности, котрою тільки і можно чого небудь діяти.

Є ще й третя дорога — дурити всяких достойників і панів, дурити громаду і народ, дурити себе — маючи якусь політику. Але-ж, кажуть, брехнею увесь світ пройдеш та назад не вернешся — так не вернеться задля народної справи і той, хто ступить на цей шлях А вже дехто, на великий жаль, і ступив..

Самий стан речи рано чи пізно все єдно примусить всі народолюбиві елементи — перейти до оппозиції, а поки що на цьому ваганю стратить власне український напрямок.

Нам здається, що і ті з народовців, що були за угодою, визнають свою помилку, бо pessimum malum in errore perseverare, та знов повернуть до оппозиції, залишивши підозріння і ворогування проти радикалів — єдиний на цей час оппозиційний український елемент галицкого житя

Серед народовства є ще живі сили і никода було б, що б вони скомпрометувалися разом з цією невдачною діверсією. Слід згадати, розглянувши стан речи, щирим народовцям свої молоді роки, як і їх думки й пориваня здавались комусь загонистими, тай чи думали вони закінчити свою діяльність поворотом до клерикалізму, „уміркованого" лібералізму, боротьбою проти молодих, живійших елементів?!

Багато вже ми бачили прикладів партійного, сліпого, застарілого ворогування, несправедливої ненависти — нетолеранції там, де їй зовсім не м сце (напр. недавно з дд. Франком і Павликом в Тов ім. Шевченка та Просвіті), — що, на великий жаль, кожного разу докочується хвилями і до Украйіни. Чи-ж не можнаб станути на пункті обєтивному в громадских відносинах всім діячам старшого й молодшого віку і замість даремної без ясної мети боротьби — приклад діяльність неполітичного „Дѣла' і дуже політичної „Правди" — спільними силами прикласти енергії до организації і просвіти не тільки селянства, але й інтелігенції? Ми розуміємо тут не яку сентіментальну згоду, і не згоду на всіх радикальних пріщіпах, котра хоч дуже побажана та на жаль майже не можлива, але порозуміня і солідарну діяльність в тих практичних пунктах, про котрі б було умовлено. Ми

симпатизували і думці ш. д. Теліщевского про консолідацію всіх галицких партій, якода тільки, що вже про неї нічого не чути..

Може ми й помиляємося, і дуже були б раді, коли б нам довели наші помилки; покіль зостаємося з тою думкою, що діяльність староруссів чи москвофілів і народовців-угодовців є шкодливою задля нашої народньої справи, та що є конечна потреба народовцям зміпити свою політику, бо дальше таке поступоване дійде постидного ad absurdum і буде мати дуже не користний вплив на стан всього українництва, а найбільше в Россії.

Ми хтіли цим листом ще нагадати і про те, що і ми на Украйині відчуваємо всі ваші турботи й болесті та що в хвилинах загроженого поступово-національного розвитку знайдуться люде задля его оборони

ВІД РЕДАКЦІЇ. Тілько що надруковане письмо, підписане 7 молодими і 1 старим Українцями, тілько з одного місця, — в загалі добре характеризує гал. партії. Ш. автори помиляються тілько що до „новоєристів“ і загалом народовців. Іменно ми переконуємося, що „ново-єристи“ не покинуть і не можуть покинути „нової дороги“. Вони-ж від давна зітхали за ласкавим позором правительства і князів церкви, за длячого систематично елі мінували з межи себе все живійше і поступовійше. Тепер вони достукали тої ласки, а в додатку й ласки польскої шляхти, і ніяково вже їм відпекатися посад авансів і в загалі протекції названих верстов. Для нас важно як раз не те: для нас важна радикально-поступова праця культурна, політична й економічна серед народу, для того, щоби він став справді просвіченим, свідомим своїх інтересів і паном на своїй землі. То-ж між нами і „новоєристами“ не може бути вічого спільного. „Ново-єристи“ наші вороги, з котрими ми мусимо воювати до загину. Зрештою, вони так само думають про нас і воюють з нами, та тілько не так, як ми, т. є. не усвідомлюванем народу про его реальні інтереси та організацією его для боротьби за ті інтереси з его ворогами — а способом далеко лекшим: недопусканем нас до українских товариств, інтригами і галабурдами. Так ми, — з поради самих Українців, хотіли щиро працювати на українскім науковім полі. Ми приладили кілька наукових праць - як збірку наукових фольклористичних праць М. Драгоманова, збірку галицко-руских приповідок іті. з поясненями Ів. Франка, переклад Дрепера іті. твори, котрі ми представили певним Українцям і на котрі вони обіцяли добути гроші, аби тілько ті твори були друковані під фірмою Товариства ім. Шевченка, на котре ті Українці обіцяли наперти в тім напрямку. Ми хотіли мати бодай одного свого репрезентанта в товаристві, для голосу в справі наших праць і в загалі реорганізації товариства в справді науковім напрямку. Так загальні збори товариства, не приймили в члени нашого товариша Ів. Франка, 17 голосами против 5! Бажали ми далі працювати в „Просвіті“ в дусі справді просвітнім а не затемнюючім, бажали, щоби товариство те відповіло вповні своїй задачі, а не марнувало сил і грошей на побічні ціли. За для того ми й подалися були в члени „Просвіти“, так нас Виділ не приняв, а верховоді загальних зборів, як Др. Савчак (ново-єристі не хотіли навіть піддати наш відклик до зборів під голосоване. На тім загальнім зборі „Просвіти“ обізвалися голоси поважної критики товариства, — з народовців-неновоєристів і радикалів, котрі домагалися направи недостатків і врешті предложили відповідний новий Виділ, так ново-єристи ужили всяких средств, як терорізованя членів-селян іті. щоби тілько не допустити в товаристві до живійної праці. Се спонукало нас махнути рукою на тих людей і йти своєю дорогою, не оглядаючися на них. І так ми постановили заспувати осібне просвітне товариство, котре надіємося незабаром ввести в житє. Але найкрасше поописалися „ново-єристи“ в Станіславові. Ми там устроїли були 9 апріля народне віче, де спільно з селянами думали обговорювати поважно найбільше пекучі справи для селян. Та ново-єристи прийшли на віче умисне для того, щоби его розбити: вони ще перед нарадами віча підняли піяцкий галас против тому, щоби вічу проводив Др Окуневский — і правительственний комісар розвязав віче, покликавши на свідків крику двох ново-єристів — Гузара і війта з Ямниці, Дмитраша Що все було згори умовлено — на те найліпший доказ те, що коли комісар розвязав віче, ново-єристи пони крикнули: „dziękujemy p ви!“ і почали співати „многая літа“! В горячці, галабурдникам годі було зміркувати, що не могли зробити нічого гіршого для себе: селяне аж тепер до-очне переконалися, що таке ново-єристи, т. є. переконалися, що се люде, котрим іде головно о те, щоби нарід не займався публично своїми пекучими справами Селяне тут же постановили скликати віче в Станіславові на 6 л. червня, тілько за особистими запросинами, щоби не допустити галабурдників, що не дають селянам спокійно і поважно нарадждуватися.

Ось Вам факти. Ми про них мали виготовлені обширні статі ще до непередного ч., та поміркували сказати тілько, бо годі нам завалювати місце статями про подвиги людей, неінтересних ані для нас, ані для наших читателів, ані тим менше для загалу нашого свідомого селянства. На решті мусимо завважати, що народовців, противних такому поступованю „ново-єристів“, і при тім народовців сміливих, котрі би зважилися таке поступоване публично поборювати — майже нема. Загал народовців, і у Львові, і на провінції мовчить, і мовчки лізе в болото за „ново-єристами“. І нема надії,

щоби той загал робив інакше, бо то все люде або слабохарактерні, або залежні: урядники, попи іті. Значить, і з ними нам нічо числитися — їйм очивидячки назначена така сама доля, як і ново-єрістам. Тим-то ми й Українцям не радимо живитися ілюзіями що до народовства. — Про москвофілів не скажемо й тілько, бо то morituri.

Справи суспільно-економічні.

АНТІАЛЬКОГОЛІЧНИЙ РУХ. В західній Европі повстав від не дуже давного часу рух против пянства, і придивляючись єму, прийшов мені на думку такийже рух в Галичині. Так західно-европейский рух против пянства має зовсім инші підстави, ніж галицкий, а іменно не вяжеся з церквою і вимагає певного образованя людей, котрі до него пристають. Думаю, що може буде цікаво послухати і нашим людям їйх аргументації.

Докази против пянства можна розділити на дві части: теоретичну і практичну. Що до першої, то фізіологія доказує, що алькоголь для організму річ шкідлива і непрактична. Шкідлива тому, що жадної поживи організмови не дає і тілько дражнячи єго, заставляє чоловіка робити такі річи, на котрі єго сили не позволилиби, якби йіх зіставив в спокою. Далі: чувство тепла, котрого дізнаємо по ужитю алькоголю, се також справа самого організму і алькоголь тут нічого сам не зробив. Під впливом алькоголю, розширяються сосуди кровні на поверхні тіла, кров циркулює скорше, але чоловік і більше остигає опісля. (Через те дають алькоголь при горячкових хоробах.) Уже з сих кількох уваг бачимо, що ужите алькоголю се просто експльоатація організму, бо нічого єму йісти не дає, а заставляє робити і зйідати самого себе. Колиб чоловік змучений не пив горівки, чи там пива, то не міг би дальше робити; відпочивши чи зйівши що, він мавби з чого жити і робити далі, а при ужитю алькоголю, то він робить, хоть і сил вже не стає. Алькоголь, уживаний в великих порціях, спроваджує хороби нервові, мозгові, серцеві і печінкові, провадить до одуріня іті. Се річи відай всякому звісні, але може не доста люде на них звертають увагу. Вплив алькоголю не кінчиться на одиниці, а пінки родичі дають житє дітем слабим, котрі звичайно підлягають всяким хоробам нервовим і, як статистика доказує, наслідники пяниць вимирають звичайно в четвертім поколіню яко кретени і ідіоти.

З практичного пункту можна против алькоголю поставити такий закид, що він дає можливість істнованю великої галузи продукції не то некорыстної, а прямо шкідливої для людей, а по друге саме уживанє алькоголю річ коштовна і не економічна. При фабрикації алькоголю квас вуглевий виходить в повітре, а спаленє єго дає більше чим 8 великих кальорій, і те тепло, значить жива сила для організму пропадає; то значить — що коли б люде зужівали той матерія, з котрого роблять алькоголь, не переробляючи єго на алькоголь, то би на тім лиш скористали.

Се менше більше résumé того, що „Abstinenzler'-и говорять против уживаню алькоголю. І справді, для чоловіка образованого в науках природи, шкодливість алькоголю се річ така ясна, що хиба і говорити нема що про неї.

Тимчасом сей нóвий рух, як і кождий інший новий рух, має багато противників, а іменно людей упереджених — старих практиків „що пють — мовляв, тай нічого їйм не шкодить", або і таких, що не люблять думати о змінах. „І пили люде, і світ пішов на перед; і пити будуть, і таки, що має бути, то буде", — ось головний аргумент прихильників горячих напитків.

Та мимо сих перешкод, антіалькоголічний рух іде далі і числить багато прихильників в Англії (коло 5 міліонів,) в Німеччині (коло 500 тисяч), і в Швейцарії розвиваєся усе сильнійше. В Швейцарії є товариство „Blaues Kreuz", де вступають „Abstinenxler'-и", і воно має свою кнайпу, де не продають трунків горячих, лиш каву, чай, какао, добре все і дешево. Далі: старанєм членів товариства видаєся брошури і проклямації. В Цуриху сеї зими відбувалися відчити що тиждень, де говорили професори: Форель, Гауле, Монаков. В Базилеї горячим речником сеї справи є проф Бунге.

Рух антіалькоголічний є, як видите, зовсім „regelrecht", як кождий инший. Подаю про него звістку, бо здавалося мені, що се іменно для Галичини може бути цікаве.

а після мого переконаня, сей цілий рух в загалі для людскости зовсім не маловажний Се вирочім зовсім не пропаганда, а так „audiatur et altera pars“. Може хто прочитає таї бодаї подумає: „а от воно люде і так ще говорять“.

Цурих в марті 1892.

Софія Морачевска (Окуневска.)

„ЖОЛУДКОВІ ІДЕЇ“. І. Мужицке господарство цівілізація. Мені нераз доводилося їхати шляхом залізним Стрий — Мункач, що перерізує тухольску верховину. Залізниця жене долинами бистрих і шумних рік Стрия і его доплаву Опору; помежи високими, лісистими, доволі романтичними горами, тухольска долина з селами Гребенів і Тухля насуває на очи дуже гарні і чарівні краєвиди. Раз якось переїзджаючи тою долиною, любувався я через вікно купе красотами околиці і мене чомусь сильно вразив контраст межи дикою природою та первобитною культурою Верховинців (Бойків) з одної сторони, і межи залізницею, котра мчалась з шумом і стуком понад бурливий Опір. Правильна лінія насипу і рівнобіжних торів (рельсів), локомотива з ей залізом і парою, правильний ряд уніформних, вигідно збудованих вагонів, офіціяльний крик кондуктора, стук і шум поїзду, серід угляного диму, уніформні будки і стації — все те в моїх очах різко відбивало від диких романтичних гір і зворів, від шуму смерек і звуку сопівки, від курних хат і довгого волося Бойків, від тих медведів, що спуджені стукотом залізниці, утікають в лісову гущавину; тота дісгармонія, тоті контрасти вливалися через вікно купе в мою душу і не мило, прикро вражали ві. Я нераз бачив ту околицю і нераз завважав той контраст, але ніколи той контраст невидавався мені дісгармонією: Поїзд залізничий, або красна, жовтаво помальована стаційка все гарно відбивали від темної зелени ліса, мені то за кождий раз подобалося, а тогди, — тогди викликало воно в мені самі нелюбі чутя, якусь прикру тугу... „Що ту зелізниця має робити? питався я сам себе „по що вона псує затишну дику поезію тих гір, своїм стукотом, своїм угляним смродом, своїм холодним залізом, своїм уніформним, урядовим виглядом, своїм польско-німецко-жидівско-купецким духом?!“ Такі і подібні неясні питання напирали на мій ум, ворушили мої чутя, і мої симпатії були по стороні гір, по стороні дикої природи, по стороні курних хат і довгих кучерів, по стороні смерек і медведів, серед котрих я вирів і вигодувався... Я зненавидів в тій хвилі залізницю і рад був покинути ві і знищити...

Вколисуючий шум смерек, гармонійний звук сопівки, таємний журкіт зворів і навіть дикий рев медведя здавалися мені чимось теплим, поетичним, рідним: нагальний стукіт залізниці, нерозумний свист локомотиви і урядовий крик кондуктора здавалися мені чимось чужим, прозаічним, холодним. Мені більше подобалися курні, соломою шиті хати, як нигідні вагони і більше подобалися бойківскі кучері і ходаки, як нова моїх цівілізованих сопутників і уніформ кондуктора.. Мені мимоволі прийшов на гадку уривок з поезій Могильницкого, що таки в тих сторонах був якийсь час попом:

Руске серце з туги вяне
Доки тебе неогляне
Свята земле Русинів!
Бо там красні курні хати,
З сірачини мякші шяти,
Коломийки мильший спів!

Але все то були зразу одні чуветва: я відчував неясно, що між залізницею, представителькою столітя пари, електрики і заліза, і сим затишним, первобитним, поетичним кутком заходить якась дісгармонія, котра вражає мою дрму. Зразу розум незадавав собі ще справи з чувств, інстинктів, що ворушились в моїй душі, але поволи прийшла черга і на ясні, свідомі думки. Я вже не тілько відчував; я вже дещо розумів. Я бачив і розумів, що курна хата і довгі кучері, звук сопівки і рев медведи... знаменують иншій стан суспільний, иншу господарку і культуру; а иншій стан суспільний, економічний, культурний витворив залізницю і телеграф. Я бачив, що тут стоять напротів себе два світи, дві епохи, ба я бачив, що ті два світи, дві епохи борються тут з собою. Я пригадав собі, що залізниця вивозить з тих гір смереки і буки, що нова обнажує ті гори, обдирає з них красу, нищить поетичний шум смерек і гонить медведя з его гаври... І дальше пригадав я собі, що в тих селах, котрі перерізує шлях залізничий, покидають Верховинці довгі кучері, замість ходаків взувають чоботи, випускають дим з хати, заводять в хаті англицьку, залізну кухоньку; гинуть пластарі звичаї, вірування, привички, а настають нові; признаки бойківского діялекту затираються і домішуються чужі слова; кріпкі парібки покидають рілю і ідуть на варібки до зрубу або фабрики, а гарні дівчата і молодиці роблять часті екскурсії до недалекого місточка...

Я бачив, що залізниця, хоть і поволи, а все таки перемагає, нищить дику дівичу природу і первобитну, родиму культуру того закутка, дарма, що вузенька лінія залізничого шляху губиться, счезає в тій правдивій потопі верхів і лісів, зворів і полонин... Я зрозумів, що залізниця нищить те, що таке гарне, поетичне, що мені рідне та любе. І залізниця видалася мені моїм тяжким ворогом, але порогом могучим, і я люто зненавидів ві.

Коли такі або подібні чуветва і думки навертались мені на ум, побачив я на рівнобіжній з тором залізниці, болотнистій і камінній дорозі два візки; на однім візку сиділо близько десять жидів, а „жидівский Іван“ пошвикував батогом з усеї сили дві мершаві вихудлі шкапини, що мало непадали під надмірною вагою; відтак набіг мені на очи другий візок, драбинястий, хлопский; той вже нейхав, іно стояв на місці; щось мусіло коло него зломитися, бо мужик пильно майстрував коло него; конята були тож нужденні, з похнюпленими головами. Вид них двох візків дав моїм думкам діяметрально противний напрям; мені прийшли на гадку усі ті невигоди, які суть сполучені з їздою на візку, і дощ, і порох і студінь і болото і діри в мості, і страта часу

і корчми і рогачки і невигідне сидженє і різні пригоди та трафунки. Я почав розбирати, яка залізниця вигідна, сильна, швидка, безпечна, тана; я почав думати про постійність і правильність сі руху, про сі хосенність; я став дивуватися силі людского розуму, що увязнив і і запряг пару і електрику собі на послуги; я дивувався організації і поділови праці при залізницях і почтах; на гадку мені прийшов Всесвітний союз почтовий і Всесвітний союз телеграфічний. В моїм путрі почалися рушати „жолудкові ідеї“ і я з лютого ворога залізниці ставав поволи сі прихильником. Я почав сумніватися в поетичности курних хат і довгих кучерів; я пригадав собі, що курні хати Верховинців темні, душні і нездорові, що довгі кучері почасти непрактичні; прозаїчний стукіт залізниці видавався мені симпатичнійший як романтичний шум смереки.. Мені прийшли на гадку темні сторони „первобитної, родимої культури“, прийшли на гадку народна нужда і темнота. Я поволи почав переконуватися, що для мого людского, хоч і руского, серця, красші вигідні камениці і елегантні віллі, чим курні хати; мякші европейські шати, чим шати з сірячини і милші звуки опери або лектура суспільного роману чим звук сопівки або коломийка.

Уривок з Могильницкого домагався травестії і я мимоволі потихо задекламував:

Людске серце з туги пяне,
Як на тебе лиш спогляне
Бідна земле Русинів!..
Бо там в богі курні хати,
З сірячини брудні шмати
Коломийки... сумний спів.

Але ті два противні напрями думок, що збудилися у моїм умі, нескоро уляглися. Національний романтизм і „народничество“ не хотіли уступити місця космополітичному утілітаризмови і демократизмови (соціялізмови). Правда, я сміявся в духу з тих, що то любуються народними вишиванями, а небачать на народних сорочках ані бруду ані лат ані дір; що припинаючи вишиваний ковнірик до біленької, чистої, „діяментовим крохмалем“ накрохмаленої сорочки, недбають про те, що мужик місяцями ходить в брудній, твердій, конопляній сорочці. Ба, але чи залізниця і телеграф вменшають чи вбільшають народну недолю? Чи освіта, пара, електрика, цівілізація потрібні і хосенні для мужика, чи ні?

Чи припадком непідкопує цівілізація мужицкого господарства і мужицкого щастя та добробиту? А коли так, то чи се є конечним наслідком вищої цівілізації, чи може воно є тілько наслідком случайних а не конечних проявів цівілізації?

Тоті питаня мов гвіздє вбилися в мою голову, а думки боролися і перехрещувалися, тлядаючи відповіди... Яка у мене найшлася відповідь на ті питаня, довідаєся ласкавий Читач, коли прочитає отсю главу до самого кінця — а може бути, що і скорше довідаєся.

(Залізниця) Чи потрібна залізниця мужикам (а бодай нашим, галицко-рускім мужикам), чи мають вони який хосен з неї? Який вплив має залізниця на розвій мужицкого господарства і стан мужицкого добробиту? Який вплив має вона на ті села, котрі перерізує шлях залізничий і який вплив має на цілий край? Ті питаня насувалися мені майже за кождим разом, коли я їхав залізницею. А відповідь? Студій на ту тему не доводилося мені стрічати[1]). Люде говорять всяко. І між сурдутовцями і між мужиками може почути діаметрально противні погляди на ту справу. Одні кажуть так, другі ні, і факти на перший погляд не дають ніякої рішучої відповіди. Та все таки ми тілько у фактів будемо шукати розвязки повисших питань і може бути, що коли до них возьмемося так як треба, то може з них видусимо денце рішучого.

Мені знані села, через котрі недавно проведено залізницю і знані мені тоті зміни, які по тім наступили.

На перший погляд видаються тоті зміни під кождим взглядом хосенні для наших мужиків. Я переконався сп, що в тих селах, через котрі їде залізниця, більше гроша входить до мужицкої кишені і більше з неї виходить, як в тих селах, через котрі не йде залізниця — розуміється ceteris paribus. Чи воно справді хосенно для мужика і его господарства, що він більше заробляє гроша і що може робити більші видатки — о тім поговоримо дальше; тепер хочу тілько показати, що справді заведене залізниці потягає за собою зріст грошевих доходів і грошевих розходів у мужика.

Викуп землі під залізницю забирає мужикови землю, але дає єму ладні гроші. Будова залізниці потребує много робітників і піших і тягових — і мужик, особливо той, що має воли або коні, може найти ладний заробок. Чужосторонні робітники, наставники і урядники, що суть заняті при будові залізниці, купують молоко, яйці, хліб, дріб, овочі у мужиків, і опять у мужикову кишеню дістануться гроші. Не без того, щоби і котра дівчина або молодиця своєю уродою дечого не заробила. Досить, що підчас будови залізниці можна зауважати значний і нагли (як для мужика) приплив грошей до села, до мужицких кешень. Коли будова покінчена і залізниця вже йде, приплив грошей стає троха менший, але зовсім не устає. Сама залізниця безпосередно не дає заробку, але дає посередно. В тих околицях, через котрі йде залізниця, повстають звичайно нові тартаки парові, нові копальні нафти, нові фабрики, або істнуючі вже збільшають високість своєї продукції. Де є в селі стація, там нерідко повстає якесь заведене лічниче, якесь „місце купелеве“ і в літі приїзджають там більше або менше численні гості „купелеві“ на свіжий воздух і свіжу воду, на жентицю іті. В селах, де суть стації залізничі, звичайно бувае предприємець, що скуповує у мужиків яйці, гриби, раки, збіже ітп. і висилає тото або вивозить до якогось більшого центра торговельного. Все то, як легко мож зрозуміти, дає мужикови нагоду заробити гроші і той заробок звичайно є ліпший, як той, який мужик має там, де нема залізниці. Мужик, що за пропорціонально легку роботу при тартаку, при зрубі, при фабриці бере 80 кр., 1 злр. або і більше денно, має безперечно далеко ліпший заробок, як той, що на панськім лані тяжко працює за 10 або 15 кр. денно. Або мужик, що на міс-

[1]) Такі студії подає Г. Успенский, в своїх оповіданих, хоть иноді односторонно — в „народническій“ бік.
Редакція.

ці продає за добрі гроші купецьким гостям набіл, яйці, ягоди, гриби, стоїть далеко ліпше від мужика, що за ті гроші продає тото само жидам і жидівкам в місті, і тратить крім того час і силу на хід до міста.

Однак рівночасно зо збільшенем грошевих доходів, витворює залізниця у мужика нові видатки грошеві. Наперед вже сам гріш домагається того, щоби его видати. Зарібки, які отвираються мужикови при будові залізниці і по сі отворенію, становлять непередвиджене + в буджеті мужицкім. Певно, що у неодного мужика є вже готове мінус, котра жде на плюс, є вже готова діра, котру грішми треба з ткати. Але найдеся і такий мужик, у котрого такої діри нема і в такім случаю нічо природнійшого над те, що такий цілковий мужик найде собі легко нову діру, в котру буде міг заробл ний гріш встромити, у него настануть тепер нові видатки, котрих перше немав. Всі обставини складаються на то, щоби такого мужика призвичаїти до нових видатків. Місцеві мужики стикаються з чужосторонними робітниками і наставниками, що роблять коло будови нового шляху залізничого і крім сіфілісу переймають від них нові звичаї, нову моду, нові пісні і нові слова. Такий сам вплив мають чужосторонні робітники і наставники занятї при фабриках, тартаках, копальнях і т. п. відкритих в наслідок отворення нового шляху залізничого.

Поміж такими робітниками і наставниками бувае чимало міщухів (з людности міської) і чимало чужинців: Мазурів, Поляків, Італіянців, Німців, Чехів, угорских Русинів... У таких робітників звичайно одежа купована, фабрична, з бавовни, а не з льну, конопель або вовни. У них чоботи, не ходаки. Вони курять цигаро, не люльку, шють пиво, не горівку, посвистують міські уличні мельодії, говорять чужим язиком. Вони уважають себе висшими від „дурного хлопа“, а мужик видить, що вони „носять ся і держать себе“ більше „в панска“ і бере собі від них примір.

В такім селі, де є стація залізнича, настає далеко більший рух. Мужикови чим раз частійше доводиться видіти людей, і зноситися з людьми, що посяться „а панека“, „по міски“. Крім того і сам мужик маючи залізницю „під носом“ чим раз частійше виїздить по за межі свого села і своєї околиці, до більших або менших міст і чим раз частійше стикаеся з цівілізацією і єї добутками.

З другої сторони до такого села, де є стація залізнича, стягаеся більше число жидів і купчиків. Де перед тим була одна корчма, отвираеся тепер ще один або два склепики, котрих перед тим не було. В селі може вже дістати перкалю, цукру, мила, корінь, питльованої муки, чоботів, хусток, фартушків, пацьорок, нафти... Мужик сам частійше виїздить до міста на торг, на продаж і на купно.

Всі ті обставини складаються на те, що в селі настає нова мода. Вміcто ходаків починають убувати мужики чоботи: спершу богачі, потому біднійші, спершу господарі, потому газдині. В місто льняних і конопляних сорочок і рантухів появляються перкалеві; вміcто вовняних сіраків домашного виробу появляються куповані камізолі, спенсери, уйові, лейбики etc. Довгі кучері обстригають... Вміcто люльку курить „молоде поколінє“ цигарета (папіроси) (т. зв. „дзигару“), вміcто горівки починають пити пиво, гербату (чай) і навіть каву: каву і гербату любить мужик моцно заслодити цукром. Курні хати реформуються: появляються димарі і „ангельскі“ залізні кухоньки. Вміcто угля вічно тліючого в печи, котре нічого не коштує, купує мужик сірнички. Вміcто іти тілько або їздити поламк мужик їздить залізницею. Про те послідне доводилося мені балакати з мужиками (з Верховинцями з Тухольщини). Вони хвалили собі залізницю і говорили, що вона дуже тана (було се вже по заведеню полосової тарифи). „Як ще не було залізниць говорили вони, і до міста треба було їхати возом, то рогачки і тота горівка, що по дорозі по корчмах випилася, тричі або пять раз тілько коштували, що білет на залізницю: а кілько то було клопоту з тим! А тепер залізницею їде чоловік як пан, тай швидко!“ З того виходило би, що їзда залізницею повинна би зменшити грошеві видатки мужика. Але-ж від тих самих мужиків довідався я, що по їх селах господарі, що передше їздили волами, до міста два або три рази до року, тепер їздять шість або вісім раз до року. Значить: хотяй одна подорож коштує менше, так за те більше подорожей і загальна сума видана на поїздки значно зростає. Але звісно, що мужик не на спацер їде до міста: він їде на продаж або на купно, або на одно і друге. І таким способом посередно збільшує залізниця оборот грошевий у мужика. І не одна інновація заводиться в селі в наслідок заведеня залізниці. В хатах може побачити зигарки і у декого і кишонковий зигарок подиблеся; місто деревяних кубків заводяться цинові; шибки у вікон більші, нові хати будуються на німецкий спосіб; місто деревяних ложок може побачити цинові ложки і відельці ітд ітд. Все те мужик купує тепер за гроші, а перед тим або зовсім небуло того у него (як зигарки), або сам собі робив (кубки деревяні, ложки...)

(Далі буде)

В. Охримович.

Полеміка й дописи.

В СПРАВІ НАШИХ ВІДНОСИН ДО МОСКВОФІЛІВ. Від д. Ю. Яворского ми дістали письмо, в котрім він протестує против того, буцім би то він і інші т. назв. молоді москвофіли готові були за матеріяльні користи запродати свої переконаня. Ми того не казали, а тілько констатували факт економічної залежности молодих від старих москвофілів, угрози сих остатних і те, що ті угрози зробили своє, т. є. між іншими здержали публичну маніфестацію опозиції в „Ак. Кружку“. Супротів того д. Яворский наводить факт, що на комерсах після москвофільского віча у Львові, члени від. „Буковини“ й Ак. Кружка виступили з „безусловною опозицією противъ рутенства и мамелюцтва т. з. „старыхъ“, какая проявилась въ самой рѣзкой формѣ“. Далі д. Яворский пише до слова таке:

„Если-же я и мои товарищи, имѣвшіе несчастье выступать въ одно время исключитель-

но въ „радикально“-оппозиціонномъ духѣ, прекратили съ нѣкотораго времени этакія манифестаціи, — то не какого-нибудь страха ради и не по поводу измѣненія своихъ прежнихъ соціяльныхъ воззрѣній, а просто потому, что сочли ихъ пока-что не только безполезными, но даже вредными дѣлу о много ближе насъ касающемуся, т. е. русскому дѣлу въ Австріи, отъ котораго мы, даже ради красивыхъ глазъ всякихъ „—измовъ“ отречься не можемъ.

„Вотъ Вамъ, господинъ Редакторъ, единственная причина, почему мы, молодые т. з. „москвофилы“ не „выступили рѣшучо й безповоротно яко радикали“.

„Остается еще сказать нѣсколько словъ о нашихъ къ вамъ, радикаламъ-сепаратистамъ отношеніяхъ. Онѣ такъ несложны и просты, что я позволю себѣ ихъ суть коротко выяснить.

„Мы — въ никакомъ случаѣ не забудемъ, что мы — русскіе, вы-же вѣроятно не скоро перестанете быть — сепаратиста-ми т. е. не перестанете величаться „особымъ народомъ“, „самостоятельною націею“ и прч. Мы не имѣемъ возможности перемѣнить ваши воззрѣнія и дѣйствія, у васъ-же нѣту средствъ воспламенить насъ для разнаго рода навоздушныхъ мечтъ о самостоятельности и индивидуальности Руси-Украины. Изъ этого безспорно слѣдуетъ, что всякія усилія въ этомъ или другомъ направленіи — тщетны и безполезны.

„Никакой особенной „дружбы“, никакого „злученя“ (какъ хочетъ вѣнскій радикалъ сепаратистъ г. Будзыновскій) между нами быть не можетъ, пока мы — русскіе, а вы — сепаратисты, какъ не можетъ быть „злученя“ между двумя противуположными крайностями. Тѣмъ не менѣе не только не исключенъ, но даже необходимъ какой нибудь modus vivendi между нами, такъ какъ не смотря на всѣ наши противуположности, есть у насъ одна общая точка, въ которой мы должны сойтись при первомъ шагѣ къ практическому переведенью нашихъ теоретическихъ программъ

„Этою общею точкою нашей ближайшей дѣятельности — область экономически-соціяльная и только ее одну можно считать этою общею намъ „лавкою“, о которой упомнулъ г. Будзыновскій въ своей рѣчи на ювилейно-шевченковскомъ банкетѣ въ Вѣнѣ дня 7. марта с. г., и на которую сейчасъ-же добродушно сѣлъ членъ „Буковины“ г. Могильницкій.

„Въ заключеніе осмѣляюсь привести въ памятъ гг. радикаламъ-сепаратистамъ слова — не русскаго — а ихъ-же украинскаго товарища, нѣкоего г. О. П—скаго, которыя встрѣчаемъ на стр. 39. прекрасной его брошюры: „О безвыходности украинскаго соціялизма въ Россіи“, (Женева 1891): „мы привѣтствуемъ знаменательное, по нашему мнѣнію, броженіе среди молодыхъ такъ называемыхъ москвофиловъ, которые при усвоеніи ими руководящихъ соціяльныхъ идей укра-

инствующей радикальной партіи въ Галичинѣ, могутъ вывести русиновъ (?!) на общерусскую дорогу, которая одна совпадаетъ съ историческо-культурнымъ направленіемъ восточной Европы“.

Письмо д. Ю. Яворского, — одного з найщирійших і найпоступовійших „молодих“ москвофілів, — характерне. Д. Яворский зовсім жертвує свої соціяльно-економічні погляди „русскому дѣлу въ Австріи“. Що се за діло — можна догадуватися по тім, що д. Яворский вважає за шкодливе виступати протів своіх „Рутенців та мамелюків“, т. є. протів тих, котрі верховодять тим „русскимъ дѣломъ,“ або красше: чинять тепер суть того „русскаго дѣла“.

Звісно, д. Яворский рішився не виступати протів старих поки що, — поки вони не зроблять те „русске дѣло“ зовсім рутенским і мамелюцким, і не затоплять і д. Яворского со братією.

Розширітьже се на „общее русское дѣло“, скуплене, як звісно, в Росії, і ви будете певні за будучність наших „молодих“ москвофілів. Адже ж суть того „общаго дѣла“ в Росії тепер — російскі „Рутенці і мамелюки“, т. є. пануючі верстви зі своіми інтересами й поглядами! І для них наші „молоді“ москвофіли готові пожертвувати свої соціально економічні, та натурально й політичні погляди. Зрештою, ніхто не знає, які то соціально-економічні погляди наших „молодих“ москвофілів, бо доси вони йіх не висказали. Се все дає нам право не вірити в яку небудь поступовість тих людей. То звичайні руссофіли-централісти, котрих разить навіть наш (смійтеся!) сепаратизм. Вони навіть не в стані зрозуміти нашого — федерального та ділового становиска, з котрого ми признаємо, де треба, й російску мову і самі вживаємо ві там, де ми мусимо проводити в російскій публиці певні ідеі про поступ від котрих залежить і поступ на Украйині. Наші „молоді“ москвофіли беруться говорити по російски, для самого говоренія, женуться за самою формою, і то далекою від місцевого грунту, тілько для того, щоби собі колись ту форму плохо присвоіти, а натомісць ще більше ніж старі москвофіли покидають місцеву мову й інтереси р. укр. демосу. Йіх манить формальний бік проповіді ново-наверненого руссофіла-централіста д. О. П. — єдина дорога „совпадающая“ з „історично-культурним напрямком Східної Европи“, тобто обрусенієм. Що-ж супротів такої високої й широкої, всевосточної завдачі значить місцевий народ з его мовсю й інтересами?! Та супротів такої завдачі, нехай его просто чорт бере! Ось крайній вивід з розгонів наших руссофілів.

Такі люде самі копають чим раз більшу пропасть між собою і народом і не мають ніякої будучности.

Висказуємо се крайне слово про наших „молодих“ москвофілів, щиро бажаючи, щоби вони раз застановилися над собою і сказали світови, що вони таке та чи йім бути чи не бути? Поки того не буде, поки „молоді“

москвофіли не скажуть, що і як думають робити для місцевого демосу, поки не висказують своїх соціально-економічних поглядів і не стануть їх вводити в житє (для чого треба вживати й народної мови), поти ми радимо всім нашим радикалам збутися всяких іллюзій що до можливости якої-небудь спільної праці з „молодими“ москвофілами. І після сего кладемо точку, поки що не вважаючи користною навіть розмову про сю справу.

При нагоді завважуємо, що в „Народі“ помістив письмо д. Роман Алексевич, а на зїзді слав. молодіжі і т. д. виступав єго брат, др. Лев Алексевич, голова „Буковини“.

Редакція.

Наука й штука.

АВСТРО-РУСКІ СПОМИНИ (У. Далі)

Вітвіцкий стрів нас гостинно, але якось торопливо Довго й він перебирав, якіб можна дороги взяти, щоб перекинутись через Карпати на угорский бік. Я ему сказав, що радий їхати по всякій дорозі, аби тілько він мені винайшов коня з Гуцулом і так, щоб обійтись без жида, бо вже Федькович в остатній корчмі заговорював з жидами і ті предлагали якесь посередництво Вітвіцкий похвалив мене, що я хочу обходитись без жида. і ми вийшли в село з тим, щоб шукати Гуцула з конем. Не вспіли вийти, стрітили жида, і Вітвіцкий почав з ним говорити і про мою дорогу і про коня, при чому говорив і навіть виговорював зовсім по жидівскому: a Tur (ein Tag). Через кілька кроків упять те ж саме з другим жидом. Здається, від тих жидів він довідався про те який Гуцул дасть коня й проводиря мені через гори. Вітвіцкий пішов до того Гуцула, або переказав ему через жида, — не памятаю вже, — і через кілька часу коло попівского дому був для мене кінь і Гуцул, але не сам хозяін, а якийсь єго вассал, як потім обявилось. Вітвіцкий дав мені на дорогу зогатки печеної курки, котрою вгощав нас, пляшечку рому, від котрого я відрікався і про котрий він мені казав: „там на верху побачите, чи треба єго, чи ні“. Вітвіцкий дав ще записочку до ватага пастухів, що були на полонині в тім місці, де ми мусіли ночувати. Я сів на коня, і незабаром став підніматись на гору.

Гуцул, проводирь, був з бідних. Він якось економічно був звязаний з богатшим, котрий взявся доставити нам коня. Не був той Гуцул і дуже з розумних, але все таки роспитував мене про інтересні для него речі. Він потім міні признався, що єго вразило, „що пан, та ще й богатий (се він вивів з того, що я згодився дати щось 5-7 гульденів за всю дорогу. „Заплатите, як князь! — сказав мені і Вітвіцкий, хоч сам же почав торгуватись за мене), — та не гордий і говорить приязно до хлопа“. Довідавшись, що я з Росії, мій Гуцул сказав мені, що в них така надія є, що російский царь прийде до них, одніме в панів землю, поділить між хлопами і вижене жидів.

Я вже чув таку саму надію в Путилові, де царя-меcсію звали восточним царем, руським або мовсковським, і відповів теж саме, що казав і там, тоб то, що колиб російский царь мав давати землю хлопам в чужім царстві, то почав би з того, що зробивби се в своїм, а він того не робить. Путилівскі Гуцули задумувались на сі слова і один сказав про жидів: „ну, то якось инакше буде; може дасть Бог та святий Миколай, що буде на них мор, або війна“. „Як, спитав я: на самих жидів??“ „Егеж, відповів Гуцул, на самих жидів“. Гуцул жабевский був, очевидно менше філософ і вислухав мою замітку проти єго надій на царя восточного, з більшим фаталізмом.

Ми піднялись вже досить високо і увійшли в густий ліс з великими соснами. Став накрапати дощ. Під вечір ми вийшли на край лісу перед чисту полонину покриту тілько травами, серед котрих плямами видніліс низькі приземні смереки. Вже перед тим ми встрічали скот, а тут побачили ціле стадо й великі загороди і стайню, а коло неї людей. Ми позлоровкались, мій спутник дав старшому записку від попа, і нас прийняли до гурту. Незабаром зовсім стало темно, дощ вбільшився і люде стали кінчати роботу й ховатись у стайню.

То була величенька будівля з дерева, з лавками попід стінами, але покрита тілько з боків. Середина стайні була відкрита і туди йшов дим від великого огнища, що горіло по середині будинку Хтось мені сказав, звертаючи мою увагу на те, що людьки запалювали пастухи сірничками, а не з огнища, що те огнище — жива ватра, тоб то витерта деревом. Такий огонь запалюють, як прийдуть на полонину в початку літа, й потім огнище мусить горіти до кінця сезону, а коли потухне, то се вважаєся за негарне для скота й для людей. Я згадав про живой огонь, про котрий говорить цітата в Тайлора Primitive culture з одного Німця, котрий пройіздив у XVIII в. по Великорусі. Мені показали і інструмент, котрим витирають огонь, подібний до аранї ведійского, але казали, що тепер не можна витерти, бо погода мокра. Зварили на бриндзу молоко, надоєне в той вечір і потім стали варити в менших казанах молоко і кулешу (із борошна кукурудзяного) на вечеру всьому товариству. За вечерою впять питали мене про московского царя, і коли я дав свою звичайну відповідь, один спитав: так отсе ми так до віку й будемо бідувати? і ніхто нам не поможе?“ „Ніхто, відповів я, окрім вас самих“...

Старшина компанії виходив кілька раз серед розмови, котра очевидно ему не подобалась. Обертався він до нас сухо, але другі були привітнійші, розказували про податки, котрі вони мусять платити арендарям полонини і т. и., і нарешті приготовили мені не зле ліжко на лавці під стіною. Одно тілько було для мене неладно: крізь стіну в один бік дув вітер, тоді коли другий бік приникало тепло від огнища.

Я почав почувати ревматичні поколи в плечіх, але, повертівшись, заснув.

Прокинувшись коло 4 годин ранку, я побачив туман і мілкий дощик. Гуцули варили молоко й куленту на сніданє. Посвідали. Треба було їхати. Мій спутник роспитував дорогу в старшини. Коли осідлали коня, той став задиратись на диби. Я тілько послі зрозумів, що то значило.

Стали підніматись у гору досить круто, при чому мені прийшлось злізти з коня. Вітер і дощ різали лице Часами я почував слабість, котра бувала в мене й на Альпах у таку погоду і котра мусить бути проявою того, що звуть у французкій Швейцарії mal de montagne. Хвилинами я не міг іти й чув себе близьким зомління. Гірстка ягід г о г о д з (брусника, Preis-elbeeren), зібраних по дорозі, або тронки води з потоку під ногами-ж з каплею рому вертали мені на час енергію, і так ми вибрались на гребінь, одмічений хрестом, як і в Швейцарії. На гребні обхопив нас великий вітер. „Сідайте, паночку, на коня, будемо бігти", сказав Гуцул-провідник, дріжучи.

Я звернув увагу на его одежу. Вона вся була полотняна, змокла. „У вас нічого теплійшого нема?" спитав я его. „Не ма, каже, — так мене скоро закликав Н. Н, що я не вспів забігти до дому, взяти сардак".

Ся поспішність трохи не погубила нас, як скоро показалось. По гребню видно було дорогу, означену хрестами. Але Гуцул через кілька часу звернув у бік, по крутому спуску, так що я мусів злізти з коня. Послі я догадався, що Гуцул ховався від вітру. Ми побігли, — добігли до поясу приземих смерек і кущів, і тут я побачив, що Гуцул пута без толку. „Чи не стратили ми дороги? питаю. „А збдудилисмо". „А чи знайдем-ж?" „Та може дасть Бог та свята Мати".

Почали винть ходити, видимо без усякої ідеї. „Де-ж мусить бути наша дорога: чи в праву руку, чи в ліву? Чи ми вже на угорскому боці, чи ще на галицкому?' „Не знаю відповіда мій автомадон. „Ну то будемо спускатись прямо в низ". „Не можна. Заплутаємось у смереках, а тут є вовці і медведі".

Винть поплутали. „Ну, кажу, а назад до хрестів, а потім до пастухів утрапимо?" „Не знаю, каже.

Треба було брати діктатуру в свої руки. Я велів іти назад, у гору. Гуцул потяг коня Коли чую крик его, — обертаюсь і бачу, що кінь спиняється назад, Гуцул его не пуска, на решті кінь вирівається, нада назад, котиться кілько разів і нада без движеня, тим часом, коли мій куферчик, одірвавшись, скаче далі рікошетами. Гуцул прибіг до недвижного коня і трохи не плаче: убито коня! Прибіг і я і кажу ему розсідлати коня. Коли се Гуцул кричить: тікайте, бо буде бити, ногами бити! Кінь справді задригав ногами і далі став досить бодро. Гуцул найшов мій куферчик, привязав. Винть пішли в гору, і винть така-ж сама історія.

Я кажу: ви дуже круто тягнете коня, ідіть отак (показую-зігзагами) то кінь здержить. Гуцул не слуха, кінь спиняється, Гуцул опирається, і на решті я з ужасом бачу, як кінь таки летить назад, а Гуцул, держучись за уздечку, як за радіус, описує дугу по воздуху і пада низше коня.

Ну, тепер пропали й кінь і Гуцул, думаю я, і біжу до них. Але ранійше, ніж я прибіг, кінь устав, а потім і Гуцул Тут я вже не видержав і став кричати, хоч і без грубих слів, що все лихо від того, що Гуцул мене не слухається й тягне коня круто на гору. Гуцул вдагодив коня й послушно пішов зігзагами вгору; кінь піднимався благополучно. Я став передихнути, — коли обертаюсь: нема ні коня, ні Гуцула Я бігаю, кричу: нема нікого! Пометавшись ще, я рішаюсь сам іти вгору, і через 5-10 мінут бачу крізь туман коня й Гуцула, котрі стоять на однім місці. Оказується, що Гуцул зробив дуже вже великий зігзаг і згубив мене, — сам налякався і повернув у бік і на решті став і почав гукати, та я не чув его голосу за вітром Як бачите, скрізь одна рутенска організація!

Піднявшись ще трохи, я побачив крізь туман хрест, признак гребня. Дійшли до того хреста. „Куди, питаю, мусить лежати наша дорога вправо, чи в ліво!" Гуцул не зна. Пригадавши, звідки віяв на нас вітер, я рішив іти в л в о. Гребінь понижався, ось другий хрест і коло него кінські кізяки, признак подорожних; трохи далі видно перерізчаті сліди дороги, далі безперону дорогу. Обоє ми зраділи з Гуцулом. Він питає, чи не хочу я его хліба взісти; я дістаю зостатки печеної курки Вітвіцкого й ром. Трохи підживляємось і йдемо далі по дорозі вже лісом.

Але що то за дорога! Я бачив в Альпах кінні й мулові дороги через перевали; так то салоновий паркет перед нашою карпатскою дорогою Се був просто рівчак, по котрому в часи дощу йшов поток, а через него валялись деревини, так що иноді треба було коневі перелазити через ті деревини, як собаці, а иноді підлазити під ними. Так ми бідували більше години, поки вибрались на більше цівілізовану дорогу, усе лісом, по бокам котрої видно було людску руку в порядно зложених дровах. Гуцул пояснив мені, що не забаром буде шлюз для спуску дерева, і хата „форитерів", де можна буде пристати. Ось і шлюз і перед ним ціле озеро спиненої води, а над озером великий дім.

Оказалось, що се якась „форитерека" канцелярія, куди форитери приходять на час з села Луги, що лежить низше о кілька кілометрів, а що в домі є тілько якийсь Німець, швець, з жінкою, котрий займа там одну хату. Німці оказались якісь стратившні західну культуру і подібні до наших мужиків Винть показалось, що в тих Німців, що живуть над озером, нема ні утки, ні курки, так що їсти мені дали тілько два сорта, але все таки не барабольників, а чогось подібного до клюцок чи галушок. — один з юшкою, а другий без

юники. Перед тим питали мене, чи не хочу я буркуту, — і Гуцул казав що на Угорщині все пють вино з буркутом, але я взнавив, що вина нема, не схотів і буркуту. Побачивши-ж, що їсти нема чого, окрім галушок, спитав буркуту і взнав, що се Mineral-Wasser з недалекого потоку. Привесли, — кисленьке, не смачне. „А я казав, що на Угорщині все пють буркут“, каже торжественно Гуцул. Чудаки!

Німка оказалась предобра. Принудила мене зняти одежу, щоб просушити, також і чоботи. Запасна одежа в мене була в куферці, а замісць чобіт мені дали черевики, котрі були на поправці у шевця. Потроху я прийшов в благодушіє. Тут явився Гуцул і показав мені люльку, — деревяну, з мідяними інкрустаціями. „І-і, каже, пінка! У нас таких нема! Ніколи у мене не було такої пінки! І не буде!“ „Чому? питаю. „Дорога 40 крейцарів правлять“. „Ну, кажу, на те вам 40 кр. Куніть пінку“. „Кому? вам? пита. „Та ні, собі, бо я-ж не курю!“

Гуцул не вірив своїм ушам. На ренті заплатив за пінку гроші, увійшов в мою хату (то була канцелярія, в котрій шахви і велика чорнильниця нагадували неприсутніх форштерів) вже як властитель пінки і став мене дякувати, при чому розвязав свою душу і став мене хвалити за те, що я такий великий пан, богатий (заплатите, як князь! пригадались мені слова Вітвіцкого) та пропадав через него, дурного, що не взяв сардака і побіг за рані з гори, — і все таки я его ні не бив, ні не налаяв, а ще й пінку купив.

Я не знав, що казати на той акахвист. А Гуцул, одкриваючи мені свою душу, ще раз росказав, як на него крикнув собрат же его, та тілько богатший, в Жабю і як він поспішаючись, забув навіть узяти теплий сардак, а далі росказав, що старшина пастухів на полонині, де ми ночували, требував 50 кр. чи рень ского за те, щоб провести нас через перевал до вірного спуску на угорский бік і як, коли він, мій провідник, не дав єму таких грошей, то той не росказав єму докладно дороги... „Чому ж ви мені не сказали, що він грошей просить? питаю. „А не смів!“

Так я довідався, через що ми трохи не зблудились на довго. А коли стали сідлати коня, щоб нам їхати далі од форштерів, то я довідався ще про третє джерело наших незгод: у коня оказалось стерто на спині в тім місці, де привязано мій куферчик. Коневі боліло, через те він і на диби ставав...

Тепер я звелів инакше перевязати куферчик, і ми поїхали вже досить рівною дорогою в Луги, де, як казав Гуцул, можна переночувати те-ж у Німця (здається, теж форштера, тілько в одставці), котрого він знав, перейіздючи кілько разів до Сігету, тілько иншим перевалом через гори, з збриндзею, котру возив, як і другі, з Жабйого на сподаж в Сігет. (Виходить, що мужики галицкі таки знають угорский бік більше, ніж попи!)

Мій провідник дуже хвалив того Німця, в котрого ми мусіли ночувати. Приїхали ми до дому того Німця, вже коли стемніло. Провідник увійшов у дім, але через кілька часу вийшов і обявив мені, що Німця нема дома, а жінка его стидався, без мужа, приймати чужого в дім, на ніч.

Не оставалось нічого, як направитись до жида у корчму. Тут виявилось, що в жида хата мала, а дітей багато, і що жид береся годувати нас і коня, але спати треба на другій половині дому, в мужика, в котрого, як потім довідався я, жид винайма півдому для себе. Мене впустили в кімнату мужька. То була досить простора хата, в котрій стояло два ліжка, лавка під стіною й деревяна гола канапка, на котру я поклав свої пакунки. Їісти принесли від жида, яйця й горівку. Я поділився стравою з моїм Гуцулом і став готовитись спати, — коли в хату увійшло, окрім газди і досить гарної дівчини, его дочки, душ з 10 мужиків, — Русинів треба додати, окрім одного, бо село було рускє.

Один з них почав говорити щось таке досить неясне, але смисл котрого був запит, чи так воно мусить бути, що бідні люде будуть терпіти лихо й не бачитимуть правди?

Я, трохи здивований, обвів очима гурт. Очевидно, що всі були трошки підпивши (прийшли з корчми), але не до втрати думки. Гуцул провідник стояв по заду; очи его блищали більше, ніж у других. Він махав мені головою й голосно шепотав: „Кажіть, — говоріть, — я все йім росказав, — вони знають, хто ви!“..

(Далі буде)

М. Драгоманов.

НАШ ТЕАТР І. Гостина трупи руского театру народного у Львові розпочалася доволі гарно, а скінчилася повним фіяском, трохи що не розбитєм трупи. Се факт незаперечений і безперечно дуже сумний, тим сумнійший, що не припадковий, а випливає з цілого супряту обставин, серед яких живе наша сцена.

Фіяско було повне — і економічне і артистичне. О скільо перші вистави були вдатні, о стілько остатні, як вистава „Різдвяної ночи“ навіть у рецензента „Дѣла“ викликали хіба зачудуванє та смуток. Що до здобутків фінансових, то вони з жадної вистави небули надто блискучі, але все таки перші вистави бодай єяк так оплачувались, коли тимчасом на остатню заповіджену виставу штуки „Пані молода з Босніі“ майже ніхто не прийшов і вистава не могла відбутися. Та найбільше лихо те, що сегорічна гостина нашого театру у Львові скінчилася тим, що пятеро найліпших артистів нашої трупи: обоє Кліщевскі, Ольшанский, дуже добрий комік Керницкий і тенор Карпінский покинули руску трупу і пристали до польского театру у Львові, а шестий — Курманович пішов також шукати собі іншого хліба. Вже один сей факт, в звязку з тим що наші артисти, вступаючи до польского театру згодились на менші гажі і на підрядні ролі, свідчить про те, що внутрішні і зверхні обставини нашого театру ненормальні, що крайня пора подумати

добре над тим, як би піддержати нашу сцену і допомогти їй до красного розвитку.

Поперед усего занитаймося: що таке наш театр і чим він для нас важний? Здавалось би, що се питанє зовсім лишнє і давно вияснене. На тисячні лади повторяють наші й чужі патріоти: театр то школа житя, підойма національности і розсадник цівілізації, спосіб ублагороднення чутя і т. і. Та на лихо у всіх тих речах міні ввижаєся богато фальшивого, натягненого, вивченого з книжок, а не взятого з живої дійсности. Якою школою житя є для нас наш театр? Той театр, котрий доси навіть не трібував, а в значній части навіть не може трібувати показати нам нашого житя таким, яке воно є? Перегляньмо увесь наш репертуар, що ми в нім побачимо? Крім штук перекладених з німецкого, польского, французкого, значить, штук, котрі можуть мати для нас значінє тілько або чисто естетичне або задля своєї тенденції, т. є. пропагандове головною оздобою нашого репертуару є штуки украйінскі, переважно з житя народного, а по части й з житя інтелігентних верстов. Але і жите мужиків та міщан і жите людей інтелігентних на Украйіні є зовсім інакше від нашого, інакші там інтереси, інакші типи, інакші колізії. Значить — якаж тут школа житя? Безперечно, штуки украйінскі для нас цінний набуток, але при нормальнім розвитку театрального діла вони повинні бути, так сказати, десером, а не хлібом насущним нашої сцени. Хлібом насущним театру справді народного, справді спосібного до зросту і розвитку повинні бути свої штуки, де би виводились такі люде, яких ми бачимо, такі інтереси і коллізії драматичні, яких ми самі є свідками, які відбивають ся на нашій власній шкурі.

Чи відповідає тим вимогам наш галицкий репертуар? Смію твердити, що не тілько що не відповідає, але при теперішніх наших відносинах навіть не може відповісти. Коли театр має бути школою житя, то мусить показувати нам те житє, зображувати і аналізувати єго прояви, будити в слухачах критику сего житя, будити почутє, що такі а такі прояви в добрі а тамті лоґані. А щоби така критика була вірна, мусить бути повною і всесторонною, опиратися на повнім і широкім зображеню суспільности. Театр, котрий піддає прилюдній критиці тілько деякі дрібненькі явища, осмішує або клеймує тілько деякі невеличкі, покутні хиби, а липає на боці, промовчує або покриває брехнею головні, основні недостатки суспільности, той театр ніколи не стане вповні національним, не буде школою житя, або буде злою школою.

В тім нещаснім положеню находиться доси наш галицко-руский театр, і мабуть не швидко ще настане доба, коли положенє єго поправиться. Погляньмо знов на наш репертуар і занитаймося, о скілько він відповідає призначеню театру яко школи житя? що показали нам доси галицкі драматичні писателі? Сказати правду, найлучшу річ з житя галицко-руского люду дав Поляк Корженьовский в своїх Верховинцях. Але явища зображені в тій драмі і то зображені досить сміло, нині належать до історії. Опришки, мандатор — який нам нині до них інтерес? А надто ще нині ми знаємо, що Корженьовский, пишучи свою драму, далеко не догнав дійсности, і що єго мандатор є недоладною карикатурою супроти свою орігінала — страшного, кровавого Ґрдлічки. А з пізнійших часів, по р. 1848, що показав нам наш репертуар драматичний? Довголітна важна боротьба народа о ліси і пасовиска відгукнулась ледво в одній слабенькій штуці Гушалевича „Сельскі пленіпотенти“, штуці, котра мабуть ніколи й не була на сцені — не знаємо, чи з вини дірекцій театральних, чи задля заборони поліційної. І я певнісінький, що ще й нині наша власть політична непустилаб на сцену ані одної штуки, котра би суріозно зображувала перший ліпший епізод тої боротьби. Значить се поле заборонене.

Ідімо далі. Житє конетітуційне. вибори і виборчі агітації серед народа відгукнулись у нас доси також тілько в одній штуці — радше штучечці Цеглінского „Лихий день“. Поважних вимогів до сеї штучечки ставити годі, хоч авторови треба признати заслугу, що зробив перший крок на сім полі. Чи богато дальших кроків можна тут буде зробити — про се поговоми далі.

Такі безмірно важні факти, як лихва, ліцітації, вплив банків на селянство, вплив роздробленя ґрунтів, утрати земель, фабрик, тартаків, ґоралень і т. і. — все се доси неткнуте поле в нашій драматичній літературі. Певна річ, тут богато зробити можна і цензура заборони не покладе, — треба тілько, щоб найшлися талановиті писателі. Тяжше вже діло з такими фактами як рекрутчина (тут майже одинока, тай то слабенька проба — „Капраль Тимко“), жандармерія і ей впливи; наші власти на пункті тих інстітуцій дуже делікатні і дражливі, і я сумніваюся, чи швидко ми побачимо їх вірне зображенє на нашій сцені.

Але се все доторкаєся виключно одної верстви нашого народа — селянства. Певно, верства се для нас найважнійша, але театр не може бути інстітуцією клясовою, він повинен обіймати всю суспільність, зображувати всі верстви і нооднако і в їх взаімнім діланю одна на одну. І тут іменно, по моїй думці, лежить головна перепона для розвою нашого театру.

Іван Франко.

Жіночі справи.

ПЕРШЕ ЗАГАЛЬНЕ ЖІНОЧЕ ВІЧЕ У ЛЬВОВІ.

Дня 10 апріля с. р. відбулось у Львові, в великій ратушевій салі Перше віче женщин, що хоть перше в нашім краю, стало доразу на висоті часу і сміливо може бути названо поступовим. Ініціаторки того віча по-

розуміли, що жіночої справи годі брати окреме, — що жіночий рух то тільки частина всего еманціпаційного руху, що йде до визволеня від економічного і політичного гнету тих верстов, що терплять під тим гнетом; то-ж, усі референтки, як покажуть подані понизше реферати, — зазначили сміливо, що розвязка жіночої справи настане тільки з розвязкою соціальної справи.

Вже сама приготова жіночого віча була незвичайно важка, і нераз бачилось ініціаторкам, що поки що треба буде покинути сю думку та ждати красшого часу. Тілько-ж, на щастє для справи, вони видержали в величній завдачі, і знаменита вдача віча була достаточною нагородою за всі труди.

Задумане віче мало бути загальне. Ініціаторки бажали, щоби жінки з усіх верстов з'єднилися для спільної боротьби з пересудами і для вибореня собі прав, належних їм яко людям. То-ж до комітету запрошено жінок усіх станів і занять. Учительки, котрі вже для свого становиска, яко просвітительки повинні бути видні скрізь там, де йде боротьба за висшу просвіту для ширших мас, та за поправу долі робучих верств, до разу не схотіли належати до комітету. Факт се про око чудний, особливо, коли зважати, що в західних державах, ба навіть в самім Відні учительки беруть живу і явну участь в руху до загального поступу. Та се проява в Галичині має глибші причини — в загалі низький рівень освіти й самосвідомости поодиноких кляс людности, а до того переслідуване з боку звісних кругів навіть за тінь якої небудь сміливійшої думки. Оказується, що Галичина навіть не в Австрії, а в Китаю.

Пані буржуазійні і „патріотичні" появилися на запросини, та дізнавшися, що віче хоче обговорювати не тілько справу допусту жінок у школи середні й університети, а хоче, щоби й кляса робітниць була репрезентована і референтувала свої справи, та що жінки хочуть порушити й справу доступу політичних прав, — ті пані відсунулися. Так уменшився комітет, та тим витревалійше працювали оставшіся жінки, доказ чого основно оброблені реферати про всі зачеплені справи. Тими рефератами доказали жінки, що стоять на найпоступовійшім становиску, на становиску, яке заняли жінки Заходу.

Віче отворила д. Феліція Прухнікова, зазначуючи вагу збору, де вперше зійшлися жінки ріжних станів, товариских кругів і занять, для наради над жіночими справами. Численні збори доказують, що жінки зацікавилися справою, і коли се перше віче придбає їй бодай кілька прихильниць, то буде зроблено чимало.

Після того віче вибрало предсідателькою Феліцію Прухнікову, заступницею Наталію Кобринску, а на секретарки покликано дд. Ядвігу Чайковску і Ольгу Франкову.

В справі допусту жінок до висших шкіл перша промовила Я. Чайковска „Ніяка ідея, — говорила бесідниця, не може побідити, поки економічні причини не підготовлять для неї грунту.

„З часом умови істнованя стали далеко важші не тілько для мущин, а й для женщин. Уже минули ті часи, коли женщина могла зовсім супокійно займатися в домашнім огнищі. Сегодня жура про хліб проявляєся й серед супокійного житя, жінок і матерей, — і викидає в закрут боротьби за бутє чим раз ширші верства женщин. Не тілько женщини робітницкої кляси, але й женщини середного міщанского стану чим раз більше мусять самі працювати на себе. По статистичним виказам, число подружь ві всіх культурних краях, стає чим раз менше, а разом з тим чим раз більше щезає, для немаючих женщин, правдоподібність вийти за муж. Хотя-нехотя, чим раз більше женщин стає до конкуренції з мущинами, на торзі праці.

„Під напором тих економічних і суспільних фактів уже чимало занять отворено для женщин, — тілько ж ті занятя переважно мало-важні; ті-ж, для котрих треба перше висших студій, і доси недоступні для женщин Законодавство в тім напрямку не пішло по ровень з економічним розвитком, що викидає женщин з домінок до публичної праці. Законодавство ще стоїть на становиску минувшини, вважає женщину пассівною товаришкою мужа, що не має участи в інтересах загалу. Та в сій пристанові законодавства, супротів потреб часу, поважне небезпеченство. З ограниченя женщин до певного числа занять, мусить вийти надмірне переповненє їх, після чого йде зниженє зарібної плати і пролетаризація женщин.

„Що-ж діяти женщині, полишеній на власні сили? Ненастанні катастрофи в копальнях і фабриках, полишають день у день тисячі женщин, тисячі сиріт, без помочи. У тих всіх женщин, вдовиць, і не замужних одна ціль, одна думка: Заробити собі на житє працею.

Яка-ж важка доля женщини, що шукає праці! Реміcла для неї доступні тілько деякі, єї фахове образованє майже завсігди недостаточне. Що-ж буде з нею? Дати-ж женщині працю, значить оберегти єї не тілько від голоду, але й від проступку.

„Отже досить тілько вказати на величезні шкоди з того, і буде усправедливлене домаганє: Отворити середні й висші школи, з безплатною наукою, і за тим розширити занятя доступні для женщин!

„Перші кроки на тім полі еманціпації женщини, почалися в Англіі, в 1848 р. отворенєм коллегії для дівчат. Тоді почався рух, що мав на цілі допуст дівчат до місцевих екзаменів, що вже в 1865 р. їм признано. Зразу отворено тілько 6 екзаминаційних центрів, але-ж 1881 р. їх число дійшло до 87. Верх того руху — допуст женщин до екзаменів на університетскі степені. Ірландский університет і ірландска медицинска коллегія перші признали женщинам кваліфікації лікарів. Опісля сенат лондонского університету

поставив проект отворити для женщин усі університетскі факультети, а 1878 р. університетскі збори приняли той проект. Від тоді справа едукаційного визволеня женщини в Англії рішена, бо двері науки, так довго замкнені, тепер для женщини отворені. Тим то англійскі женщини користуються своїм знанем і дипломами дуже численно. Доволі згадати про їх фінансову удачу, яко лікарів, щоби мати доказ користної їх оцінки з боку публики. Скінчивши свої студії, одна по одній оселяються в Лондоні, або в провінціональних городах, з котрих скоро вивначився город Бірмінгтрам, отворяючи в центральнім шпиталі для дітей місце женщини-хірурга. Той самий город, у тім самім шпиталю іменував женщину Дра Баркер почестним лікарем Справа медиків женщин в Англії стоїть тепер так: вони мають свою власну школу і шпиталь, можуть подаватися до екзаменів в університетах лондонскім і дублінскім, мають зовсім правне становиско яко практикуючі лікарі, мають клієнтелю, а їх популярність і вплив змагаються рік по рік. Остатним часом женщини завідували трома лічебницями в Лондоні. Тілько-ж доси замкнена для женщин практика в головних спеціальних шпиталях, а також вступ до всіх медичних товариств. Чимало женщин, скінчивши медичні студії, вибиралося на Схід, в характері медиків-місіонарів, справа-ж обсади в Індіях женщин-лікарів дуже зацікавила. Окрім того женщини починають вкладати свою частину в медичну літературу і наукові досліди.

„В Шкоції тілько в 1870 р. женщин допущено в університети, а в 3 роки пізнійше вони вже мали право університетских степенів на рівні з мущинами. Три університети, то б то в Унсалі, Сундії й Штокгольмі мають по одній стіпендії для женщин. Окрім того, чимало женщин має там занятя, до недавна доступні тілько для мущин, як напр. уряди в банках приватних, в касах ощадности, в товариствах забезпек, в торговлі і на залізницях. Остатними роками отворено для женщин майже всі ремесла й промисли, вони заняті навіть в механиці.

У Франції, університетске образоване доступне було для женщин далеко скорше, ніж середнє, дякуючи тому, що для них не треба було закладати нових шкіл. Уряди державний і громадскі починають, на рівні з женщинами займатися їх справою, і в р. 1882 Палата послів ухвалила 10 міліонів франків на основане жіночих ліцеїв. Від 1883 р. після ухвали в парляменті білю Сея, можна вказати ва чим раз більший поступ, і майже що місяця приходить новий жіночий ліцей до широкої сістеми просвіти у Франції. За остатні роки роздано женщинам у Франції 109 університетских степенів. з чого 98 у самім Парижу.

„В Італії університети приймають женщини яко слухачів, або й яко студентів. Остатними роками чимало женщин одержало степені докторів медицини і докторів літератури. Окрім того основано вищі жіночі колегії 1861 р. в Медіолані, і 1866 р в Турині. Уставою з 25 юля 1882 р. отворено в Римі й Флоренції вищі жіночі нормальні школи, з 12 урядовими стіпендіями. В загалі нема права, котре би забороняло женщині вступати в італіянскі університети і діставати там дипломи.

„Швейцарія, яко цілість, була одним з остатних европейских країн, що прихилилися до ідеї цівільної емаціпації женщин, хоть в по-дипоких городах ві женщини вже давно користуються правом ходити в університети Найбільше студенток у Цуріху, 114, було 1873 р. З усіх предметів, женщини найбільше студіюють медицину і філософію. На женевских університетах вже менше женщин а в Базилеї до 1889 р. не хотіли ніч го чути нав ть про жіночі студії. Тілько в тім році університетскі власти рішилися допустити одну женщину до докторского екзамену. Та з того нічого не вийшло. А про те швейцарскими університетами користуються женщини майже всіх держав Европи, де вони не мають того права.

„Серед освічених веретов Росії справа емаціпації женщин проявилася вперше в р. 1840 Чудно справді, що в тій державі, що не додержує кроку поступови цівілізації інших европейских держав, справа визволеня женщини дійшла до таких користних результатів. Причин треба шукати опять в економічних умовах. Реформи остатного царствування дали сильний товчок рухови женщин Реформа адміціструції, збавила занятя й місця тисячі урядників; їх д чки, що доти жили більшеменше добре, мусіли кинутися в світ до заробку. Значить, важка потреба спонукала до визволеня женщини в Росії

„Найбільший поступ зроблено там на полі едукації В р. 1867 професори петербурского університету, користаючи з належного їм права публичних викладів, отворили під доглядом женщин, курси для женщин. Сегодня Росіянки можуть кінчити студії не тілько в столиці, а й у Москві, Кієві, Казані, словом скрізь, де є університети. Тим то, по остатним статистичним виказам, в р. 1890 в Росії було женщин-лікарок 408.

„Недостача інтелігентних сил, особливо підчас турецкої війни, коли не стало лікарів, спонукала уряд визначити стіпендії для женщин, що посвятилибися тому занятю і обовязалися кілька літ працювати в місцях, пазначених урядом. Затим після реформи судів і запроводу адвокатского стану, в Росії деякі палати дали місце й женщинам!

„Та найдавнійше повстав жіночий рух в Америці де по звісткам одного з північно-американских дневників, рух на полі сманціпації женщин почався з війною за незалежність, то б то літ тому майже 120. Тоді 200.000 женщин з'єдинилося в 10.000 товариств для придбаня фондів і заосмотреня потреб своїх братів. І справді повелось їм зібрати 5 міліонів фунтів штерлінгів, і серед тих заходів женщини викрили свої власні спосібности і перекопали мущин, що так само спосібні як і вони. Не

тільки розширився круг їх думки, а стали вони й практичнійші і навчилися вміло сперечати з мущинами. Вели публичні інтереси і були председательками публичних віч, навіть таких, де була більшість мущин Навчилися сістематично вести рахунки і навикли до точности. Словом, виказали тілько способности до інтересів, що мущини з дивом читали, де були заховані ті женщини перед війною? Тим то в Америці справа рівноправности женщин іде найкрасше. Після Neue Zeit з р. 1891 в Ню-Йорку іменовано 8 женщин правительственними інспекторками фабрик, і між ними 4 женщини з робітницкого стану. Платі інспекторка бере 1000 долярів у рік, тоб то коло 2500 гульденів.

„В Австрії найпізнійше зі всіх держав стали проявлятися перші ознаки руху, серед самих женщин. У Відні передторік зложився обширний комітет переважно з женщин з учительских кругів і з богатшої кляси. Комітет устроїв торік віче, на котрім обговорювано всі жіночі права і вислано до парляменту петицію в справі шкіл, університетів і політичних прав. Рішено також скликати в юні с. р. друге віче з розширеною програмою. Годиться піднести з признанем, що власне тут ті женщини, що вже для свого занятя і присущого ему вищого образования найкрасше годяться вести перед серед решти женщин у поступовім русі т. є. учительки так живо занялися тою справою, і тим самим доказали, що ми слушно про них так гарно думаємо. Для наших учительок сей факт повинен бути заохочуючим приміром.

„Польки, про котрих іде слава, що вони дуже рухливі і бистроумні, — в тій справі далися, на жаль, випередити братнім народам. І так Чешки ще 1890 р. вислали петицію до ради державної в справі шкіл і університетів. Так само й Русинки вже вислали петицію, а окрім того торік устроіли в Стрию віче в жіночій справі.

„З огляду на те, що за 3 роки буде отворений при львівскім університеті медицинский факультет, було би дуже порадно, щоби женщини вибороли собі до того часу вступ на університети. Треба в повні покористуватися часом, що навперед нас, та як найчастнійше висилати петиції до ради державної. Ставлю резолюцію: „Віче винне петицію до ради державної, з домаганем, щоби женщини допущено до середніх шкіл і університетів“.

Віче приняло сю резолюцію.

(Далі буде).

„БЕЗТАЛАННА“.[1]) Ось вам образ безталанної страдальниці. Не довгий був вік сі, а про те довелось їй випити гірку чашу горя аж до самого дна. Ціле житє сі заповнили злигодні, та й по смерти ще мало-хто спомянув сі добрим словом, а то тому, що не йшла слідом — неправедних та облудних. Говорю тут про покійну Юлію Волкову, котру похоронено минувшого місяця. Покійна була дочкою незаможних родичів і жила в Росії. В розцвіті весни житя напутила їй доля молодого чоловіка, з котрим і повінчалась „тай світ собі завязала“. Був-бо то чоловік поганої вдачі, котрий своїм поступованем спонукав покійну до того, що мусіла з ним розєднатись та шукати пристановища і средств до утримання житя між чужими людьми, в Галичині, у незнанім собі городі Львові. Поселившись у Львові, старалась покійна Юлія усіми силами заробляти на хліб насущний. Шитєм заробляла — як змогла. Та все-ж то не вистарчало на який-такий прожиток. Хотячи заосмотритись на будуще, віддалась практиці акушерії при львівскім шпиталю на Личакові. В ту пору працювала вона дуже много. Від часу до часу відвідувала товариство львівских ремісників „Зорю“, де сі запросив комітет, устроюючий вечерниці і забави до участи в представленю аматорскім. Хто був на представленю аматорів „Зоряп“, на штуці „Тимко капраль“, той не міг незаприміти того, з яким відчутєм віддала покійна ролю Гафії. Була то чутка і поетична душа. Все просила „Зорянів“ щоб їй давали ролі „безталанних“. Вона чула, що іншої ролі не зуміє віддати, бо ж і вона — як казала — була „безталанна“. І справді хотіли вволити „Зоряне“ сі волю. Приготовляючи нову штуку на представленє аматорске, вибрали як раз для неї відповідну ролю. Та що ж! не стало вже „безталанної“, закінчила своє „безталаннечко“. Прийшла чорна година, мрака смути, жалю із за марно, злиденно прожитих літ молодости оповила трудне сі серце; розпука, що їіла серце і душу пригнітала, змогла сі... Чим тут на дальше жити, кудою йти та де шукати для себе долі на

[1]) Як звичайно при подібних нагодах, наше гр. к. рутенство не забуло проявитися і при похоронах многострадальної покійниці-самовбійниці Именно між руским священиками у Львові найшовся чоловік на тілько людский і відважний, — народовець — що похоронив покійницю та ще й повсім безплатно. Так против него зявилася ціла буча священних і не-священних Рутенців, самих народовців, з архи-народовцем на переді. Ся інквізіційка так налякала теперішний виділ „Зорі“, — для котрої покійниця була така щира, що не то що не зміг ся на слівце посмертного признання для покійниці, а ще й публично відрікся відвічальности за похорони покійниці, та підніс, що вона не була членом „Зорі!“ О, Рутеніе! яка безграничка твоя заскорузлість і твоя безсердечність! Не вже-ж члени „Зорі“-робітники не забезпечаться на будуще від такої компромітації через свій Виділ, та не увільняться від інквізіторів?! Ред.

будуще? Чи кинутись в пропасть, в котрій тілько душ молодих жіночих загибає? Ні! чеснота мені не позволяє на те, я-ж людина! Смерть лучша, краща погаиого житя!... І каплі отрути розірвали питку житя, спалили і попекли ще в остапнє серце і хороше тіло — та липилась чеснота... Треба знати, що покійниця мала кругом себе людей много, з котрими моглаби була прожити довше, але серед нечести і сорому... От і отруїлась..

Покійна читала дуже много і розуміла те, що читала, бо була то людина талановита. Пушкина поезії, твори Лєрмонтова знала майже на память Прочитувала пильно Шопенгауера, що може посвідчити пишучий сесі стрічки. Мелянхолійного настрою, хороша тілом і розумна була пожаданим членом і симпатичним гостем всякого товариства. За те-ж сі і люблено. Коли отруїлась — то одні жаліли сі, як те звичайно дієся у світі, а другі подавали нерозумні і наівні байки яко причину смерти. Не всі люде — людей розуміють...

Кілька щирих приятельок (межи ними одна жидівка) кинули грудку землі у гріб сі на вічне прощанне, а сльози капули з очей... Бо було чого і за ким плакати... С Яричевский.

Переписка Редакції.

Д. О. П. Нам годі надрукувати Вашої відповіді. Ви навіть зовсім не тикаєте сути нашої критики — про единоспасительність російства і непотрібність українства для Русинів-Українців. Коли-ж навіть про се ані нам, ані нашим читателям неінтересно далі спорити з Вами, то тим менше інтересно виводити перед читателями особисті дорікання і теоретичні тонкости — по нашому, спорні і далекі від реальних потреб не тілько українского селянства та робітництва, а й тих кружків з інтелігенції, котрі раді їм служити і для котрих тепер „едино есть на потребу“ — політична свобода. Що-ж до головного, то ми не розуміємо, в чого „сыръ боръ загорѣлся“, як каже Москаль. Вся наша вина чи помилка, коли вона є, в тім, що ми хочемо ширити радикальні думки — культурні, політичні й соціальні, — ще на одній мові, українській та нести їх переважно ще в одну сферу — українське селянство. Кому се може шкодити? Допустім, що ми не витворимо самостійного соціалістичного гурту з української селянскої нації і що вона мусить прилучитись до городян — сполячених, поіосковлених, помадярених, понімеччених. Ну, так і тоді те, що ми збудили хоч в кількох індівідуумах думку про справи соціальні і ліпше їх впорядковане, не може не прислужитись до поступу людности. На що ж перед нашою проб ю ставати, як Щедринский градоначальник Угрюмъ Бурчеевъ, котрий побачивши річку, першим ділом спитав: зачѣмъ?!

Ви кажете, що хочете напутити братію в Росії, котра блукає во тьмі кромішній. Отже по нашому, Ви зробилиби се далеко певнійше, якби замість своїх умозрѣній, що в крайнім разі мають вагу тілько як проби виробленя собі якого-небудь цільного соціальпого світогляду, — обективно показували заходи бодай чисто робітницкого руху в Західній Европі. З того зроблено би і на Украйині відповідні виводи, а так Ваш голос буде голосом „вопіющаго во пустынѣ“. Се наша щира думка

Вреиті Ваша стати надто довга, а у нас нема місця і на статі про всі біжучі, реальні справи. Ми могли би надрукувати тілько короткі, фактичні поправки, тай то по украйінски, а не по російски. Тілько-ж нехай то справді будуть поправки, а не переміни серед спору, із за котрих Ви тут же й накидаетеся на нас. От пример такого способу. У Вас в брошурі надруковано неукраїнське слово ограда (ст. 37), а в відповіді Ви любісінько робите з того слово отрада, но украйінски одрада, відрада, і тут уже даєте волю своїй критиці. І хоть би Ви зайкнулися про те, що в брошурі вийшла хиба друкарска помилка!

ПРИЯТЕЛЬ НА УКРАЇНІ. Навіть портрети не вміститься в укр. видане Кенвана. Зрештою, видане не в наших руках, то-ж ми не можемо до него мішатися і відповідати за него. Обертайтеся до тих, кому-сте віддали рукопись.

Статі, полемізуючої з брошурою О. П. не можемо помістити в „Народі“ з огляду: 1) на те, що в сім ч. відповідаємо О. П. 2) на те, що у нас навіть не був і не може бути поданий докладно зміст брошури і 3) на те, що для наших читателів в Австрії полеміка на той темат зовсім не інтересна: вони твердо стоять на укр. грунті, то-ж проекти О. П. і єму подібних, для них — ein überwundener Standpunkt. Коли воно важно для рос. України, то друкуйте статю осібною брошурою, але на свій кошт — ми можемо тілько занятися друком.

Д. Б. П. Ваші статі про аграрні порядки на рос. границі і про „Охоронки“ надрукуємо в слід. ч. Про жандармів нічого друкувати не можемо — то-ж передаємо матеріял Дру Окуневскому до ужитку. Про подібні справи можна друкувати тілько соймові промови...

Власне вийшла 13 книжочка Літературно-наукової бібліотеки, що видає Ів. Франко, п. з. Шевченкові ідеали і українска дійстність. Відчит Е. С. і 14 книжочка тоіж бібліотеки п. з. В обіймах старшого брата, київщанський малюнок А. Крымского. Ціна кождої книжочки 10 кр.

В редакції „Народа“ можна дістати Поезіїі Т. Гр. Шевченка заборонені в Россіїі. Ст. 248. Ціна для передплатників Народа і Хліборобa 1 гульд. для інших 1 гульд. 50 кр. з пересилкою в Австро-Угорщину й Німеччину 5 кр. більше.

Видавець і головний редактор Михайло Павлик. Редактор відповідальний Іван Франко.
„З Народної Друкарні“ Войтіха Манецкого, під проводом Годака.

Рік III. Львів 15 л. мая 1892. Ч. 10.

Виходить 1. і 15. кождого місяця і коштує за рік:

в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграниці 8 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Редакція: Львів, (ул. св. Марка ч. 12.) відповідає тілько за зміст і точний вихід газети. Рукописи мають бути писані правописю Народа. З редакторок можна говорити від 11—12 рано і від 3—4 п. об. Адміністрація й експедиція: на ул. Зибликевича ч 10, в кватирі Івана Франка.

ОРГАН РУСКО-УКРАІНСКОІ РАДИКАЛЬНОІ ПАРТІІ.

Політика краєва і заграничка.

ПО ЗАІНАВГУРОВАНЮ ПОЛЬСКО-РУСКОІ ІДІЛЛІІ. Так як тепер вказують всі знаки на небі та на землі — перший акт угодовоі трагікомедіі можна вважати за покінчений. Руска гімназія, три нові 4-клясові школи вправ, концесія на „Дністер“, австрійскі орли з написами рускими і руский язик в книгах табулярних — ось повний спис усіх концес ій, котрі правительство, rectе намістник і пляхта польска жертвували Русинам за їіх льояльність Чи дерево угоди, підливане крутарствами „Дѣла“, видасть ще які овочі, поки що незнати. Правдоподібно, на десер паші „прихильники“ жертвують нам іще фонетику, а опісля настане час виплати довгів з боку народовців, ліквідація їіх псевдоліберальноі льояльности. Час сей, „его-же чаемъ“, буде другим актом угодовоі трагікомедіі, актом тим більше цікавим, що народовці найдуться між двома кліщами: з одного боку між публікою, котра при помочи звісних грубих сил скоро отрясеся з під усипляючого впливу іділлії, а з другого між правительством, що незабуде за свої видатки, видушені зі скупоі кишені польскоі шляхти.

Нині після довершеного факту можемо приглянутися угоді зі становиска більше безпристрастного, відсунувши на бік всяку діпломатичну куртоазію, та показати правдиву ціну і ничтожність польско-рускоі іділлії не задля одноі якоі небудь партіі, але задля усього руского народа. На тепер ми обернемося тілько до справоздання посольского п. Окуневского, навяжемо до єго поглядів, поглядів офіціяльного представителя нашоі партіі в соймі, деякі замітки, котрі пояснять, а може і доповнять те, що висказав п. посол на зборах виборців в Коломиі.

Як зі справоздання виходить, п. Окуневский ніколи не був прихильником „новоі ери“. Вже в перших днях по проголошеню нещасноі „програми“ п. Окуневский заявив, що „під прапор д. митрополіта не піде“. Колиж помимо свого ворожого погляду на угоду, п. Окуневский заховувався з великою резервою і виступив ясно тілько після заінавгурованя польско-рускоі іділлії яко рішучий противник новоерского мамелюцтва — зробив він се єдино для того, щоби не перебивати акції народовців, щоби за їіх фіско не стягнути на себе ложних підозрінь, начеб він своєю опозицією усему пошкодив. Очевидно таким зглядом, розумним в соймі, сама праса радикальна руководитися не потрібувала і не могла. Ми не були звязані ні солідарністю клюбовою, ні авторітетним становиском та відвічальністю, котрими звязаний кождий посол без ріжниці на партіі. Та всеж таки, хоч як свобідні, ми поступали з неменшою резервою та безперечно ні крихти не спинили та не перешкодили акції угодовій. О скілько тямлю, всі статі, що коли небудь були з радикального боку публіковані, оберталися до принціпіяльних основ угоди, до еі політичного і народного значіня, але ні разу не мали вони на меті бити клин поміж новоеристів та правительство, народовців та Поляків; ні разу не старалися вони вплинути некорістно на рішаючі чинники в угоді. Ми не старалися прихилити до своеі політики

ні Поляків ні правительство, від котрих виключно поза Русинами залежав окончений фінал угоди. Навіть може сказати, що своїм радикалізмом ми богато причинилися до того, що народовці не потерпіли комплетного фіяска. Тямлю дуже добре статю „Gazety Narodowej“ присвячену по поводу великодня в дносинах польско-руским, статю в котрій сказано, що властивою причиною помиреня були нові ідеї, сей рух еманціпаційний низших верстов, що розширюється в Галичині, були змагання „bez względu na to czy po polsku, czy też po rusku mówiących radykałów“ Статю тоту, глибоко правдиву, проковтнуло „Дѣло“ мовчки, хоч характеризує вона знаменито і шляхецкий відтінок народовского лібералізму, що йде в імя самостійности малорускої на службу панам, і тоту пайку „заслуги“, яка припадає в тих концесіях нам, радикалам. Рівнож навчає нас тота стаття, що пани пристали на концесії не для красних очей новоерского комітету Теліпевский-Савчак-Барвінский, але для червоного марева неправди суспільної, що розпаношилася по всіх усюдах, вона каже нам, що концесії спали на нас задля тих опозиційних течій, що пробиваються чим раз сильнійше серед нашої суспільности і котрих відбитком є „po polsku i po rusku mówiący radykali“.

Посол Окуневский сказав на справозданю виборчім в Коломиї, що угоду зробили пос Романчук і тов. „не для виґід личних, а в тій думці, що відцуравшись від москвофільства і радикалізму вспіють вимолити у правительства... концесії“. Очевидно п. Окуневский висказав тілько думку усіх радикалів. Ми все так само думали і навіть заміти про „посади і аванси“ були нічим більше як характеристикою програми романчуківскої, характеристикою ві що так скажемо, односторонности, бо-ж і ми добре знаємо, що „аванси та посади“ то тілько заневнене кусника хліба для нашої інтелігенції, для тих, що по скінченю науки приневолені вибирати поміж упідленем і сухітничими бакцилями, поміж абдікацією зі своєї горожанскої свободи і нуждою. Однак нашою заміткою ми хотіли зазначити, що коли вже з „нової ери“ має що спасти, то нехай спаде не лиш на нашу інтелігенцію, але і на наш народ, котрий ще більше потребує помочі, ніж руські „паші“. О скільки отже ясні і менше-більше вірні слова посла Окуневского про щирість заходів новоерского комітету, о стілько его дальші виводи потребують ширшого мотивованя та поясненя. Маю тут на думці ею частину его справоздання, де він каже: я не прилучаю ся до „нової ери“ бо „колиб ми всі до неї пристали, то не буде кому, як буде на се пора, заговорити про ліси та пасовиска“ — і де зазначує, що „нова ера“ добра, бо приносить з національного становиска деякі безперечні користи. От тут то я думаю, що не без значіня буде подати деякі пояснення

(Конець буде) Евг Левіцкій.

СВЯТО 1-ого МАЯ. Сего року робітницке свято 1-ого мая святковано в цівілізованих державах загальнійше: взяло в нім участь у більше державах і далеко більше робітників, чим попередними двома роками, — звісно, головно через те, що сего року 1 мая припало в неділю. Особливо гарно воно вийшло на мітінгах в Англії, Сполучених Державах північної Америки, в Німеччині та Франції. Треба ще й те сказати, що сим разом робітницке свято випало скрізь зовсім супокійно, окрім Росії, де в польскім фабричнім місті Лодзі, дійшло навіть до кервавої стички між святкуючими робітниками і військом.

В Австрії свято 1 мая випало вже слабше, хоть ліпше чим попередними роками. Найкраще воно вийшло, звісно, в Відні, де того дня відбулось двацять кілька робітницких віч. На Угорщині і по провінціях вийшло вже далеко слабше, бо тут більше всяких перепон. На Угорщині найбільшу частину віч заборонено. Так само заборонено віче на Буковині, в Чернівцях, хоть воно було зовсім легально устроєне і з тою самою програмою, що відбувшіся віча в Галичині. В Чернівцях навіть, з поводу устроєня того віча, арештовано Анну Павлик. Виходило би, що Буковина єдиний край, Чернівці єдине місце в цівілізованім світі, де за таке арештують. Тількож на А. Павлик звернено увагу по давнійшому доносу звісних наших патентованих приятелів у Косові, що підпирають своє становиско і свою політичну карієру такими штуками, як виведена на світ божий послом Окуневским жандармска історія в косівскім в повіті, що врешті таки сумно скінчилася в самім косівскім суді В самих Чернівцях донос упав на підходящу суспільність: морально зіпсовану, тупу на все людске й поступове і дбалу за своє упривілеване становиско. Не диво, що в тій суспільности також найшлися доносчики, і то навіть з польских „патріотів“, та ще й таких, що вважають себе образованими людьми. Так поступила іменно редакція „Gazety Polskiej“. Зрештою ще красше списалися „Bukiwinaer Nachrichten“, котрі вдарили на гвалт, чуючи близьку революцію. По словам сеї газети, бу-

кобинске правительство, з боязни, щоби робітники не ïмстилися за арештованє А. Павлик, так енергічно налагодилося до діла, що „всяку революцію задавлено би в 3 мінути". Дуже характерно.

В Галичині заборонено робітницкі віча в Коломиі і Стрию. За те сим разом такі віча відбулися вперше: в Станіславові і Перемишлі, де було по кілька сот людей, і в Кракові, де було до 5000 робітників і де воно випало найкраще на всю Галичину.

За те у Львові віче вийшло менше, чим попередними роками. В загалі й не знати було в ширших кругах публіки того за нтересованя, що перший раз, 1890 р. Ринок Львова був під той час порожнісінький, на вічу в ратуші було далеко менше робітників, чим попередними роками, тай частина тих, що були, раз-у-раз виходили. А жаль, бо сим разом реферати й промови були загалом далеко ліпші, чим попередними роками (на порядку дневнім стояли тілько три справи: загальне голосованє, свобода печати і 8-годинна праця). Найживійше і найпонятнійше для маси промовляли робітники: Попель. Допляталь (пекар) і Еліясевич Може найліпше був оброблений реферат д Гната Дашинского (до першої точки), та не зовсім популярний. До того-ж разили ненатуральні манєри бесідника, і такі неточности, як те, що львівского посла Леваковского вибрали власне робітники (що мають мінімальне число голосів) — що недавно в Станіславові-Тисьменици вибраний судія Гофмокль, дякуючи-ді тілько тому, що поставив поступову програму симпатичну й соціалістам (були перед ним такі, що таку програму ставили далеко ширше, і не були вибрані) — що за загальним голосованєм щиро агітуємо тілько „ми" (коли тимчасом напр. і ми, радикали, агітуємо за ним між селянами, при всякій нагоді). Нарешті чудно було від такого логічного чоловіка, як д. Дашинский, почути ось яку фразу про 1 і 3 мая, сказану одним духом: торік мовляв, rzucono nam pod nogi 3 maja, та ми не далися, а громадно виступили в поході 3 мая і сим показали свою силу!... Ну, та се дрібниця супротів цілого робітницкого свята у Львові, котре тим краще презентувалося на народній забаві після обіду.

Стосунково слаба вдача львівского віча зробила на богато людей, що інтересуються робітницким рухом, таке вражінє, що на-рік треба буде видумати щось іншого, такого, що могло би більше заінтересувати масу. Нам бачиться, що се можна зробити тілько, коли на порядок дневний поставити найбільше пекучі краєві справи. Так може й стратить трохи стичність з робітниками цілого світа, хоть тепер виходить, що такою всесвітною звязею може бути тілько 8-годинна праця, бо вже й загальне голосованє і інші політичні свободи тратять свою силу звязуючу наших робітників з чужими, чим більше на захід, де ті свободи вже давно виборені і не можуть так інтересувати місцевих робітників. Головно-ж у нас слід би завести на маєвих вічах осібні реферати з оглядом праці за цілий рік — позитивні здобутки і критику обставин побічних, і серед самих робітників — чого сим разом зовсім не було. Нарешті для таких віч треба спеціальних бесідників з рефератами, обробленими основно, популярно, але короткими, майже ляпідарними. За взір можуть служити бесідники на англійских мітінгах. В такім разі, побіч справ, спільних усім робітникам на світі, можна буде поставити навіть більше краєвих справ, не знудивши слухачів. Звісно, треба вибрати найбільше таких краєвих справ, що рівно інтересують найширші верстви в краю — міські й сільскі. В такім разі можна буде на той день стягнути в міста й околичних сільских робучих людей, тай серед сих остатних устроювати такіж віча по селах Бодай ми певні, що на другий рік селяне, захоплені нашим радикальним рухом, будуть святкувати 1 мая, бо й сего року вони тим святом уже більше зацікавилися. М. Павлик.

БОГАТО ШУМУ ЗА НІЩО. Дня 10 л. мая дістали ми з Відня в ковертї гектографовану украйінску відозву, в котрій сказано буцім то від імени Украйінців, що вони не будуть святкувати разом з Росіянами (каценними) свята 900-літніх роковин основаня р. епископства в Володимирі волинскім, а будуть святкувати свої церковні ювилеї тоді, „коли за Божою ласкою, удасться нам висвободитися з під кнута сибірского (?!) царя і знов установити нашу независиму Украйіну". Незнане російских обставин, дитячі виходки против „кацапскої" віри (так немовби унія або католіцизм були ліпші) против „сибірских" царів „розбійників", шайки „пьяніщаго Синода" і т. і. нарешті й мова вказує на те, що се заграничний фабрикат деяких духовних новоерских Рутенців. Хто би ще сумнівався, того робимо уважним на дату „Кіев 1 мая", то б то, по нашому 13 мая (а ми, як сказано висше, мали в руках відозву вже 10 мая). Фабриканти очивидячки не пóхопилися навіть, що православні числять по своєму календарю. А про те відозва шумно обговорена майже ві всіх газетах польских [redacted], як автентична, і навіть „Галицкая Русь" каже, що відозва появилася „въ южной Россіи"! Ми звісно симпатизуємо й украйінізації церкви на Украйіні і свободі всеї Украйіни, нам зовсім байдужі всякі урядові чи церковні російскі свята, але ми рішучо противні всяким містіфікаціям у таких справах, бо вони не поможуть Украйіні, а пошкодять Украйінцям за такі фрази, як „независимість Украйіни". Добродії! коли ви справді бажаєте независимости Украйіни, чи бодай сі церкви, то зважтеся раз виступити отверто, з власними підписами, а не морочте людей із за унїцкого плота. Зрештою красше було би застановитися над тим, чому то, остатним часом тілько галицких селян переселюється в Росію. Та, ба! Наші католишкі та унїцко-новоерскі мудреці бачуть тут тілько московско-православну пропаганду і знають на те тілько один спосіб — поклик до всяких австрійских властей. Де їм розуміти, що тілько радикальні економічно-аграрні реформи можуть той розгін

селян у Росію здержати. Се-ж не їх діло, а в тім, як їм до такого братися, коли таким чином признаються раціо руско-українскому радикалізмови на найважнійшім полі!

М. П.

Справи суспільно-економічні.

„ЖОЛУДКОВІ ІДЕЇ". І. Мужик, мужицке господарствоі нівілізація (Далі).

Ідім дальше і придивім ся, які ще зміни настають в селах, через котрі проведено залізницю.

Ото людність, столітями прикована до батьківскої скиби, починає рушатись з місця. Залізниця, як то кажуть, під носом і покуса піти в світ по за очи, шукати красшої долі, стає дуже велика

Господарі і бідаки-наймити, парібки і дівчата виїздять з села в світ на заробок, заробляти гроші. Вони покидають „святу землицю" і розсипаються по світу. Многі недалеко відійдуть від рідного місця: оден стане на службу при залізниці, другий робить при тартаку, фабриці або копальни таки в краю, в Галичині, инша наймеся за покоївку або мамку в недалекім місті, — але неоден опинить ся в камїньоломах Північної Америки, а не одна в Царгородских або Бразилійских люпанарах. Деякий верне ся з грішми, деякий пришле гроші, деякий жебраком верне, а інший таки ніколи більше непобачить рідного села. Залізниця є могучим, найважнійшим фактором еміграції, та про наслідки еміграції поговорю трохи дальше. Ту тілько відмечу, що у такого мужика, що купив землю і пішов на заробки, гріш стає тим, чим перше була для него земля: всі доходи і всі видатки стають тепер виключно грошеві.

Зміни в сфері господарскій потягають за собою зміни в сфері духовій і етичній (моральній) В селі, де є стація залізнича, люде стають зовсім інші, як в селах віддалених від залізниць і великих доріг, як в глухих закутинах. В селах, через котрі йде залізниця, люде стають більше інтелігентні і цівілізовані, вони увільняються від многих забобонів, і круг їх знання розширюється. Вони цікавійші до книжки, розуміють ся на цифрах і на зигарку, мають правдивійші й докладнійші відомости о краю, о інших сторонах краю, о міськім житю, о за границі і т. д. З другого боку також світоглядом і уровнем етичним наближають ся вони до людности міскої. Вони стають вільнодумнійші, менше релігійні, а причиняє ся до того почасти примір людей міских і чужосторонних, а почасти тота висшість чоловіка над природою, котру вони наочно оглядають на залізниці, телеграфі, телефоні, парових льокомобілях і т. д.

Родинні звязи, вірність супружеска і деспотизм батьківский дуже слабнуть. Вірність супружеска слабне через часте стикане ся людности сільскої з чужосторонцями, з робітниками, пасажирами, купцелевими, службою колієвою і т. д Дальше в наслідок того, що мужі (чоловіки) виходять на заробки, виїзджають частійше, емігрують і покидають на довший час свої жінки самими. Деспотизм батківский слабне через те, що чи син чи донька в кождий час можуть покинути родичів і рідне село і піти на заробки або на службу і цілком вимеципувати ся з під власти батьківскої. Первобитні звичаї, первобитна, родима попа затрачують сн: одіж і привички стають у мужика більше европейскі. Бесіда затрачує свою первобитну чистоту і свої діялектичні окремішности. „Батьківскі святощі" починають хитатись у своїх основах.. Мужик починає любити і цінити вигоду і достаток, любить добре зїсти, випити, забавитися і гарно одіти ся.

Нетреба доказувати, що зміни ті, котрі я повисше розказав, викликує залізниця не тілько в тих селах, через котрі вона їде, але також в селах більше або менше віддалених, тілько що в тих селах вплив сі троха слабший. По заведеню залізниці в цілім краю повстають нові жерела заробку, в цілім краю людність чим раз більше купує фабричні вироби, в цілім краю імміграція чужинців і еміграція туземців зростає.. Села з селами, околиці з околицями стикають ся і нові потреби, нові звичаї, нові погляди переходять з одного села в друге, з одної околиці в другу. Вплив залізниці не є локальний, але загальний.

Доси ходило нам о голе сконстатоване тих змін, які викликує залізниця, і старалисьмо ся показати, що вони дійсно стоять в звязи з заведеном залізниці.

Тепер попробуємо скритикувати ті зміни, то є оцінити їїх. А щоби критика (оцінка) тих змін вийшла справедлива і всесторонна, мусимо вести сі з троякого становища.

На перед станемо на становищі мужика яко господаря, яко дрібного хліборобa, станемо на становищі дрібного мужицкого господарства і з того становища оцінимо вплив залізниці — а мірою оцінки буде хосенність або шкідливість залізниці для мужицкої господарки. Відтак станемо на становищі мужика яко чоловіка, на становищі его людских: фізіологічних, інтелектуальних і етичних потреб; ту мірою оцінки буде степень, в якім залізниця заспокоює ті потреби і степень, в якім причиняє ся вона до зросту тих потреб. Наконець, побачивши, що обі повисші критерії самі про себе невистарчаючі до повної і правдивої оцінки вплину залізниці, ми возьмемо ще третю і станемо на становищі еволюції (розвою) людскої суспільности і ту мірою оцінки буде, чи залізниця і сі наслідки лежать в напрямі механічного розвою суспільности, чи ні, иншими словами, чи розвій суспільности підпирає розвій і вплив залізниць, чи ослабляє его.

Зі становища мужицкого (дрібного) господарства вплив залізниці на село є під кождим зглядом шкідливий. Залізниця нищить, руйнує дрібну господарку.

Щоби хлопске господарство гарно велося, треба щоби мужик всю свою працю і всі свої заходи посвятив своїй землі, своєму господарству. Тимчасом залізниця відриває мужика від землі, від господарства. Вона отвирає перед мужиком добрі зарібки, як то ми вже висше показали. Мужик, щоби заробити гроші, наймається до роботи чи то при будові шляху залізничого, чи при новоотворених (в наслідок проведени залізниці), фабриках, тартаках, зрубах, копальних. Близькість залізниці спокушає его нераз їздити на зарібки в дальші сторони. Правда, що мужик-господар наймається до роботи звичайно в таку пору, коли мужицке господарство найменше потребує праці і заходів своєго господаря. Але дуже часто бувае і так, що господар покидає своє господарство тогди, коли воно его найбільше потребує, в сам горячий час.

Нерідко мужик входить в зависимість від предприемця, що дає ему роботу. Він мусить ставати до роботи тогди, коли предприемець хоче, бо інакше предприемець неприйме его до роботи пізнійше, коли вже сам мужик буде того потребував. Крім того предприемці і їх урядники знають добрий спосіб примусити робітника-мужика, щоби лишив ся при роботі так довго, як їм того потрібно. Вони зволікають з виплатою по кілька неділь і мужик-робітник стоїть перед прикрою альтернативою: коли він лишить ся при роботі, то занедбає своє господарство; коли ж покине роботу, то утратить зароблений гріш. Ще більше як місцеві зарібки, відриває від землі мужика еміграція. Нерідко вийїзджають більнійші мужики-господарі на кілька літ до Америки або в инші далекі сторони, лишають своє господарство на жінку і на діти. Та про се подрібнійше поговоримо при точці: еміграція.

Але зарібки і еміграція — ті звичайні наслідки проведеня шляху залізничого — підкопують не тілько господарство бідшійших мужиків, котрі з доходів свого господарства не в силі вижити і добувають грошей на зарібках і еміграції; зарібки і еміграція підкопують також господарство заможних і богатих господарів-мужиків. В тій околиці, де суть добрі зарібки при будові залізниці, при тартаку, зрубі, копальні, фабриці, — там слуги і робітники стають дуже дороги і в таких околицях господар, що не в силі своїми руками обробити свою землю, мусить видавати на слуг і робітників такі суми грошеві, котрих ему господарство не верне — і навіть заможне господарство починає неоплачуватись. Бо де мужик робітник за здрулюване дерева в ріку дістане від скарбу оден реньский або і більше — там він не схоче навіть за таку саму ціну косити, бо се тажша робота. І богатні господарі не можуть дістати робітника і слуги.

Мало що ліпше тим господарям, що мають кількоро дорослих дітей. Звісна річ, що дорослий або доро-

стаючий син чи дочка, то капітал у нашого мужика—бо хто має такі діти, той має кілька безплатних робітників і служниць. Але залізниця і ті наслідки — як ми вже вище показали, ослаблюють батьківський деспотизм, емансипують синів, дочок, племінників з під власти своїх родичів і відривають їх від рідної стріхи. Син, дочка, невістка, коли їм батько, мати, свекра занадто дойідять, кидають рідну стріху і ідуть на заробки або на службу до міста. При такім стані річи пожиток господаря з підлеглих ему дітей і племінників стає много менший. То що ми сказали про ті околиці, де суть добрі заробки, ще з більшим резоном може сказати про ті околиці, котрі опанувала горячка еміграційна.

Але залізниця з своїми наслідками не тілько відриває мужиків (господарів, слуг, робітників, синів, невісток) від землі: вона так само відриває землю від мужика, а звісна річ, що мужицке господарство без землі подасть ся навіть помислити. Вже сам викуп землі під залізницю забирає мужикови часто найлішний кусник землі або несе му добрий розклад грунтів і зменшає видатність господарства. Лихий стан господарства, добрі заробки, еміграція, примір давий викупом землі під залізницю — все те дуже легко доводить мужика до того, що він продає свою землю і стає жити не в землі, але з заробку — чи то в краю, чи в Америці

Але може бути, що гроші зароблені при фабриці або в Америці вкладає мужик в своє господарство і через то воно стає видатнійше, приносить му більші доходи? Всі факти знані мені, перечать тому.

Мужик звичайно ані не вміє ані не може повернути зароблених грошей на поліпшене своєї господарки. Господарка его занадто дрібна а спосіб господарки занадто примітивний, щоби можна в ню вложити гріш з значнійшим хісном. Крім того мужик консервативний, недовірчивий, до всяких інновацій і поліпшень неохотний. Але поминувши вже то, ему попросту не лишаєся грошей, котрі мігби вложити в свою господарку, бо ті самі обставини, що дають мужикови заробки і инші грошеві доходи, ті самі обставини витворюють у него нові потреби, нові грошеві видатки і одною рукою дають гріш а другою відбирають з процентом — і ми се на своїм місці вже показали. Мало того. Часто буває і так, що добрі заробки переводять ся і грошеві доходи мужика вменшаються а грошеві потреби і видатки не тілько не вменшаються, але ще зростають і мужик залазить в довги, бо дрібна мужицка господарка не несе грошевих доходів.

Дуже важною відпорою дрібного мужицкого господарства є домашний промисл. Мужикови-господареви тогди найлішше ведеся, коли він має все своє і нічого не потрібує купувати. Залізниця підриває і руйнує домашний промисл в самій основі. Вона заспує цілий край заграничними або і краєвими виробами фабричними, а рівночасно приучує мужика купувати вироби фабричні. Залізниця безпосередно і посередно дає мужикови нагоду заробляти гроші, щоби мав за що купувати вироби фабричні а заробки відбирають мужикови час, котрий він давнійше посвячав домашному промислови. Таким способом вироби фабричні куповані чим раз більше випирають, витискають вироби домашні, власні і промисл домашний упадає.

Дошеуватель „Дѣла“ з Поділя пишає в ч. 280 $^{26}/_{12}$ 1891. („Нужда на Поділю“), що залізниця відобрала мужикам заробок фірманкою а „Синедівські Бойки“ нераз нарікали передо мною, що від коли залізниці настали, то їх доходи з торговлі овочами дуже упали.

Значить, залізниця підкопує такі способи заробкования, котрі мужик самостійно міг вести (не стаючи ся нічиім найматом робітником) а на місце їх отвирає такі, де мужик на чужім мусить заробляти. Самостійні способи заробкования, як фірманка, торговля овочами, не тілько не підкопують господарства мужицкого, але вижуть ся з ним і підмагають себе взаімно.

Також годівля овець і кіз у наших Верховинців підупала в наслідок заведеня залізниці. Залізниця зробила, що в горах Скільских і Долинских отворено нові тартаки парові і вируб і вивіз дерева і взагалі продукція тих тартаків піднесли ся дуже високо. В наслідок того скарби звернули більшу увагу на культуру ліса і позамикали майже всі полонини для кіз і овець.

(Далі буде). В. Охримович.

Наука й штука.

АВСТРО-РУСКІ СПОМИНИ (V. Далі).

Стан мій був трудний. Я відповів щось теж абстрактне на абстрактну промову першого оратора. Після того посипались мені зовсім конкретні вже скарги: той росказував про те, що его землю дорого отакували, той про якийсь процес. Газда хати жалівся, що жид ему 4 роки не платить за хату.

Я роспитував про краєві суди, до котрих належать подібні справи, і прийшов до того, що на Угорщині нема навіть такого захисту для бідних людей, який все таки дають мирові суди в Россії, а до того всі процеси ведуться на мадярскій мові, котрої Славяне не розуміють...

Скарги обсипали мене; їх говорили так, мов би то я мав силу рішати їх. „Добрі люде, — кажу, — я чужинець; половини ваших справ не розумію навіть, бо не знаю тутешніх порядків.“ „Та нічого, — відповідали мені; ви все таки пан, може здибаєтеся з другими панами, та хоч роскажете їм.“

В цілому гурті виділялись дві фігури. Один видимо вважав себе дуже розумним і оратором, і все хотів говорити; гурт спиняв его а надто газда дому, — але иноді оратор перебивав усіх, викрикнувши: дайте, я скажу! і починав говорити довго, але так мудро, що я не розумів его. Коли я ему в тому признався, гурт обертавсь до него з недовольством: от бачите! годі вже! і т. п. Оратор на час втихомирювався, але незабаром знову починав теж саме.

Другий був Волох, як сказала мені ще перед тим дочка хазяїна, подаючи мені і ему килими, на котрих ми мусіли спати. Волох той зайшов із за річки, де, під Трансільванску границю, починалась уже руминска людність, і ні слова не розумів рускаго, — „а ми не

розуміємо єго“, казала мені дівчина. Волох уже був уклався спати, коли увійшли наші мужики. Бачучи, що розмова йде живо, він почув і собі потребу говорити, і иноді обертався то до гурту, то до мене з досить довгими промовами. Але-ж що, коли ми єго не розуміли!

Я ще в Чернівцях „понікея“ на руминській мові. Я поклався на те, що знаючи латину, італіянску та французку мову, я як небудь дам собі раду з волоскою, так як мені случалось управлятись з іспанскою та португальскою. Але ж у Чернівцях я побачив, що я нічого не розумію по руминскому і що Румини нічого не розуміють з того романского діалекту, котрий я для них витворив. Причиною першого була перш усього вимова, як мені здається, дуже віддалена від загально романскої. Подібне я замічав у Славян в Лужичах та в Крайінців, хоч на письмі мови йіх дуже легкі для мене. Окрім того послі, читаючи руминскі книжки, я замітив, що найбільше втрудняють нас власне славянскі слова, котрих ніяк не ждеш і побачивши котрі все шукаєш романских корнів.

Одначе вернемось до нашого Волоха. Коли він кінчав свою промову, всі дивились на него з жалем і мов зо встидом і говорили: не розуміємо! Сам Волох дивився на всіх тимиж очами. Хазяін хати, щоб як небудь втішити гостя, говорив єму, показуючи на ліжко: д о р м і т е, газдо! очевидно єдине руминске слово, котре він десь запопав.

Се „д о р м і т е, газдо!“ повторилось кілька разів. На решті треба було й усім спати. Люде вийшли. Зостались тілько Волох та я, та часом входила дочка хазяіна, щось пораючися. Я став знимати жилетку й положив дзігар під подушку. „О г а?“ почулось мені питанє від Волоха. „U n d e c i“, відповів я машинально по італіянскому.

Волох скочив з ліжка і почав щось говорити чимало й гаряче. На решті скінчив і поглянув на мене пильно... „Д о р м і т е, г а а д о!“ — ось усе, що я міг єму сказати, здержуючи усміх, — над собою впрочім... Волох з сумом глянув на мене і ліг.

Скоро заснув і я. У ночі мене кілька разів будив крик. Видно було, що мої собесідники держали ще довго мітінг у жида.

В ранці дочка хазяіна сказала мені не без іронічної усмішки: о! ще наші довго розмовляли в корчмі, у жида, — а провідник додав: цілісіньку ніч.

(Далі буде).

М. Драгоманов.

НАШ ТЕАТР II. Наша галицко-руска суспільність з многих поглядів ненормальна, а головно тим, що у нас нема ані рускаго освіченого та заможного міщанства, ані численного чиновництва, ані шляхти, т. є. іменно тих верстов, котрі скрізь в Европі піддержують театр, для котрих театр є справдішньою потребою і котрі в історичнім розвитку й витворили нинішний театр і зробили єго іменно таким, якім він є [1].

Місце тих верстов у нас поки що заступає духовенство. Духовенство в Европі піде і ніколи не було прихильне театрови, воювало з ним, відмовляло акторам, навіть таким як Мольер, похорону на посвяченім кладовищі і т. і. Православне духовенство на Україні і загалом у Росії і доси не сміє показуватися в театрі, латинске також сторониться від него. У нас бачимо ту аномалію, що галицко-руский театр держиться доси в переважній мірі працею і грішми духовенства. Духовенство становить дуже значну часть публіки театральної; значна часть авторів і композиторів нес драматичних нашого репертуару є робота духовних І так „Верховинців“ переробив піп Устіянович, „Сельских пленіпотентів“ і „Підгірян“ написав піп Гушалевич, музику до них зладив піп Вербіцкий, музику до „Капраля Тимка“ зладив піп Матюк, перші проби галицко-рускої опери „Олеся“ і „Марія“ — робота пона Бажанского, плодовитим автором опереток і композитором театральним є піп (ще й православний) Воробкевич, перша проба історичної драми („Настася“) вийшла з під пера пона Ільніцкого, дальші кроки на тім полі зробили також поиш Ом. Огоновский (Федько Острожский, Гальшка Острожска) і Осип Барвінский (Полуботок, Чернигівка). Явище се бачимо ще від 1848 року, коли то піп Іван Озаркевич в Коломні ставив на сцену драматичні твори Котляревского та Стеценка в своіх переробках.

Дивним було би, як би така значна участь попівства в розвою нашого театру не надала єму певних характерних признак. Признаки ті: склонність до мілкої моралізації і проповідництва, до мальованя іділлічних сцен підпущених солодкуватим сентіменталізмом, страшенна дразливість на все „неестетичне“, т. є. не підхоже під старосвітскі, вузкопарафіянскі погляди на приличність, нехіть до смілої аналізи і навіть до зоб-

1. Не потребую пригадувати тут головних фаз розвою театру в Европі і відсилаю цікавих до доброї книжки А. Веселовского „Старинный театръ въ Европѣ“ а також до відповідних уступів „Всеобщей исторіи литературы“, Корша - Кирпичникова.

ражуваня явищ прикрих, вражаючих нерви нїжних пансіонерок. Богато в тому винні беспосередні взірці, на котрих вчаться наші драматури — польскі, а спеціяльно галицко-польскі драми та комедії, повні конвенціональної фальші і пусті до границь неможливого. Та все ж і попівский характер нашого театру причиняється до збільшеня сеї хиби.

Але то ще не головна хиба. Головна хиба в тім, що для театру нашого є і довго ще буде недоступне зображенє власне тої верстви нашої інтелігенції, котра від р 1848 займає таке визначне, перворядне місце в історії нашого національного розвою — зображенє духовенства, єго добрих і злих впливів. Подумаймо собі, що драматичний автор, котрий широко і поважно глядить на свою задачу, схоче нині зобразити в драмі галицкі вибори. Який їїх механізм? В центральнім комітеті засідають попи, нехай і так, що тепер в меншости, але до недавного часу в більшости; в комітетах повітових попи провідниками, секретарями, заступниками, делегатами, а в значній части й кандидатами. Агітація ведеся двояка, світска на вічах, по корпмах, по вулицях і т. і., і церковна по соборчиках, церквах, на хрестинах, комашнях і т. і. Зображувати одну частину сего механізму а лишати на боці другу — значить сфалшувати всю картину, а зобразп вірної — ніяка цензура не пустить на сцену. От вам і школа життя!

Тай чи одні вибори так робляться! Візьмімо школу: в шкільній раді місцевій або засідає священник або ведеся против него війна, або, коли він індіферентний, власне задля єго неприсутности панує хаос і безрадність.. В раді громадскій те саме, в раді повітовій те саме. Як у того каліки, що вродився без рук і мусить не тілько ходити, а їісти, краяти, писати та рисувати ногами, функції бракуючих органів перейшли на орган зовсім для них не призначений, так і у нас вплив духовенства на весь хід народного, політичного і літературного життя вирісі вибуяв по над нормальну міру і накладає на все свою характерну ціху. Для літератури, а особливо для театру було б безмірно важним докладно вияснити становище і впливи так ненормально розвитого духовенства на суспільність. Не менше важним було би також заглянути в нутро, в душу тої одинокої і найважнійшої верстви нашої інтелігенції, розібрати єї психологію, єї ідеали й бажаня, показати в єї нутрі ріжні відтінки і течії, ріжні тіни і характери. А тимчасом гов-тиррру! Все се для драматичної літератури поки що заборонене поле![1])

Ну, скаже дехто, але крім духовенства у нас є ще світска інтелігенція. Чому б драма нею не могла займатися? Що се за інтелігенція? спитаю я. Жмінка вчителів гімназіяльних, жмінка урядників судових, нотаріусів та адвокатів і купа нещасного, часто полуінтелігентного, придавленого вчительства сільского. Певна річ, драматична література мусить захопити й ті гурти і найде в них не одну інтересну тему, та не забувайте, що все се гурти людей урядуючих, офіціяльних, і що власне найважнійша, урядова часть їїх діяльности і механізм тої діяльности переважно вимкнуть таки недоступні для драми і для театру.

Лишаються ще дві громади людей живучих на нашій землі і дуже важних для нашого народного розвою, але обі ті громади нерускої народности. Беручи зовсім реалістично, громади ті — Поляки і жиди—належалиб на руску сцену або тілько по части, о скілько уживають рускої мови в розговорах з персонажами рускої народности, або повинні би зовсім бути з неї виключені, коли між собою говорять по своєму Та ту драматична конвенціональність позволяє переступити рамки реальної дійсности. Нині нас не дивує вже, коли герої Шекспірових, Гетевих та Шіллерових драм говорять по українски (звісно, вони не мусять говорити чудернацким українским діялектом, як Гамлет Старицкого або Кулішева Дездемона), тим менше може нас дивувати, хоч доси дивує деяких тупоумних польских журналістів, коли польский шляхтич та польска шляхцянка заговорять хоч не сцені мовою того хлопа, з котрого праці йідять хліб. Що до жидів, то можемо сказати, що в рускій драматичній літературі вони

[1]) Майже одинокою пробою на сім полі були „Аргонавти“ Цеглінского. Я не знаю тої штуки, котру наші народовці задля попівского крику таки в колесці законали, але все таки сказати мушу, що вже сама відвага автора написаги штуку з життя попівского, варта всякої пошани. Але доля „Аргонавтів“ певно довго ще буде пострахом для дуугих писателів драматичних.

з давен давна мають право горожанства, хоч і тут з жалем треба сказати, що виведено у нас на сцену доси тілько один тип жида в ріжних варіяціях — жида Пявкеса, шинкаря, виведено его шаблоново, в кількох ситуаціях, і навіть не трібовано загляпути єму в душу, показати его як чоловіка, аналізувати его псіхольогію. Але можна сказати як аксіом, що рівень усякої драматичної літератури можна міряти головно тим, яких вона виводить жінок і яких жидів. Що до шляхти, котра в нашім краю, по за границями рускої народности, грає тепер головну ролю і рішучо вливає на всі діла краєві, то ми мусимо сказати, що галицко-рускі драматисти доси майже не трібували виводити єї в своїх творах і в своїім освітленю, може почуваючи свою малу знайомість життя, інтерессів і ідеалів тої верстви Значить і тут, що до обох тих чужопародних та не чужих нам гуртів, нашій літературі драматичній і загалом нашій беллетристиці отворене широке поле.. Як богато гарного, характерного і навчаючого можна там найти, показує інтересна комедія Цеглінского „Шляхта ходачкова", безперечно найліпший з его творів, де він змалював нам живо і вірно один осібний світок — людей, що являються в певній мірі міняту рою, а то й карикатурою дійсної, богатої шляхти і заховали ще до нині чимало традицій з часів польскої Річи посполитої і чимало сімпатій до неї (Д. б.)

Іван Франко.

Жіночі справи.

Дня 5, 6 і 7 л. юня с. р. відбудеся у Відні загальне віче женщин з усеї Австрії, з ось якою програмою, уложеною ще на торічнім вічу:

I. день нарад. ПРОСВІТА. 1) Теперішні публичні виховавчі й наукові заклади (огороди для дітей, школи народні, міскі й т. і. їх хиби й доконечні реформи; 2) Ті реформи зводяться до *a*) удержавленя наукових закладів і средств науки; *b*) спільного навчаня обох полів на всіх ступнях; *c*) більшої уваги на тілесне вихованє; *d*) радикальну реформу наукових планів. 3) Основанє шкіл для дальшого образованя дівчат, і то: *a*) загальних, *b*) фахових. 4) Отворенє середних і висших шкіл для жіночого полу. 5) Основанє державних виховавчих закладів для дітей таких родичів, що задля бідности не можуть сповняти своїх родительских обовязків.

II. день нарад. ЖІНОЧІ ЗАНЯТЯ. 1) Ліберальні занятя: учителька, лікарка, штукарка ітд. 2) Ручні жіночі роботи: промисл фабричний і домашний. 3) Справа слуг; 4) Справа публичної моральности; 5) Розширенє й помноженє фахів доступних женщинам.

III. день нарад. ПОЛІТИЧНІ ЦІЛИ. 1) Теперішнє становиско женщини в законодарстві; 2) Необмежене право товариств і зборів ітд. 3) Заведенє загального і рівного безпосереднього активного і пассівного права вибору всіх горожан держави без огляду на поли; 4) Основанє політичного жіночого товариства для вводженя в житє всіх ухвал віча.

Про всі вичислені тут справи, референуватимуть самі женщини, по найбільшій частині віденьскі учительки. Тілько про справи політичні референуватиме славно звістний посол Пернерсторфер.

Не потребуємо й казати, що се віче має епохальне значінє для жіночої справи в Австрії, і через те й наші Русинки з Галичини й Буковини повинні на нім бути, хто тілько інтересуєся справою і може поїхати Обертатися найкрасше до Frl. Marie Schwarz, Wien, VII, Mariahilferstrasse 28.

Ще по поводу похоронів пок. Волкової. Від попа, що ховав покійницю і від тих, що устроювали похорони, ми діпалися, що той піп не знав що покійниця була самовбійниця, і що народовці не робили єму за те ніяких неприємностей. Сим справляємо радо похибки нашої звістки, поданої нам (з покликом на вірне жерело) чоловіком, котрому ми мусіли вірити. Інтересований запевнив нас, що якби був знав, що покійниця самовбійниця, то був би не важився єї ховати. Люде совістні, що зведуть се з нашою редакційною увагою в 9 ч. можуть переконатися, що ми й сим разом согрішили хиба тим, що иноді надто ідеалізуємо людский бік у поодиноких ворожих нам Русинів, навіть попів, — дарма, що ми відвічні вороги попівства і анцихристи. „Дѣло", як звичайно, вилило на нас, з того поводу, всю свою поперску жовч, так що ми серіозно боімося, що й сі не стане на першу важнійшу справу. Не думаючи віддячувати „Ділу" піекнет za nadobne, ми радо признаємо, що сим разом, як то кажуть, „лучилося сліпій курці зерно", хоть і то непевне — лучилося „Ділу" сказати пів правди що до поданих нами звісток, бо звичайно „Діло", — кажучи делікатно, — бреше на всі застави, навіть поправляючи що.

Опізнившися трохи з додатками, ми були дали тепер два — третій півархуш Соціалізму і початок праці М. Драгоманова Шість сторків Швейцарскої спілки (ст. 8). Але позаяк прокураторія сконфіскувала нам увесь наклад „Соціялізму" — усю працю, то ми мусіли перервати дальший друк. Переклад Дренера Боротьба віри з наукою і доси не друкуєся для браку фондів. На друк треба поверх 500 гульд а я пренумерати ми не зібрали й 10 гд. А все-ж таки ми маємо надію, що той многоцінний твір небавом надрукуємо.

Т. Ев. Лев. у Відні. Фізично неможливо. Все піде в 11 ч.

Видавець і головний редактор Михайло Павлик. Редактор підвічальний Іван Франко.
„З Народної Друкарні" Войтіха Манецкого, під проводом Годака.

Рік III. Львів 10 л. червня 1892. Ч. 11 і 12.

Виходить 1. і 15. д. кождого місяця і коштує за рік.

в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграници 8 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Редакція: Львів, (ул. св. Марка ч. 12.) відповідає тілько за зміст і точний вихід газети. Рукописи мають бути писані правописю Народа. З редактором можна говорити від 11—12 рано і від 3—4 п. об. Адміністрація й експедиція: на ул. Зибликевича ч. 10, в кватирі Івана Франка.

ОРГАН РУСКО-УКРАІНСКОІ РАДИКАЛЬНОІ ПАРТІІ.

Політика краєва і загранична.

ПО ЗАІНАВГУРОВАНЮ ПОЛЬСКО-РУСКОІ ІДІЛЛІІ. (Конець.) Ніхто напевно не стане оспорювати, що гімназія і загалом рускі школи річ добра і все таки цінний здобуток для нас, Русинів. Проти того не змагалися ніколи члени нашоі партіі. Возьміть усі статі писані в справі угодовій в „Народі“ а не знайдете ніже титли ніже коми, деби було сказано, що школи рускі, гімназія, „Дністер“ або і фонетика річи самі по собі лихі. Тілько біда в тім, що вони не спали за дурно з неба, що їіх вартість релятівна а не абсолютна. Навіть колиб правительство було зупинилось на самих написах руских, чиж і се не булоб вже концесією, чи й се не булоб позитивним здобутком? А всеж таки ми назвемо і гімназіі і написи на скриньках лихими здобутками, коли візьмемо на увагу, за яку ціну вони дістались Русинам, коли погадаємо собі, кілько мож було зробити іншою тактикою та іншою програмою, коли почислимо всі плюси і всі мінуси і зіставимо один повний рахунок нашого національного положеня. Мінуси? — скаже з зачудованем член „новоерского“ комітету. „І якіж у вас мінуси принесла „нова ера?“ — чи може гімназія, чи школи вправ? — А може зміна правительственної сістеми?“ замітить він з іронією Ні гімназія, ні школи вправ — відкажемо ми, але всеж таки мінуси були і їіх не важко почислити.

Почалося з „програми“ п. Романчука. Програма, згодитеся зі мною, шановний новоеристе, нічого доброго не принесла з собою, бо лиш новий заколот понять. Ще більше! Вона фатальною примішкою невідповідних в політиці теор й розбила щасливі зачатки великоі опозиційноі організаціі політичної серед Русинів. Ідім дальше. Потреба піддержки зі сторони суспільности викликала бурю адрес і заяв сервілізму. Агітаціі виборчі причинились до втрати довіря через нелегальну боротьбу деяких людей з поміж Русинів при помочи правительства. Поляки мали спосібність вмішатися в наші внутрішні справи. Надужитя, котрі помимо зміни сістеми правительственної не улягли ніякій зміні сістеми, вперве не мають своіх оборонців, бо комітет новоерских послів собі і другим завязав уста на колодку. Відкидають загальне голосованє, москальофільске „один народ“ росте під вплівом опозиціі. Єрархія церковна зискує в імя рускости власть обмежувати свободу політичну попів. Народовці тратять можність боронити економічні і політичні інтереси хлопів суперечні інтересам шляхти. Пани відкидають внесенє Антоневиця (про загальне голосованє) і Окуневского що до знесеня патронату не для антагонізму суспільного, а для ненависти до неновоерских послів, отже в імя сімпатій для малорускоі ідеі! і т. д. і. т. д. На будуче народовці обовязані йти з правительством, отже не можуть різко виступити проти надужить конституційних, ширити свідомість політичну посеред мас що до окремішности і суперечности їіх інтересів з інтересами панства, обовязані шкодити такій організаціі, як се вже й сталося в Станіславові, обовязані закривати безправности кругів помагаючих їім самим в карієрі політичній. Я вже мовчу об тім, що не-

нависть упривілійованих і неупривілійованих веде за собою доноси, лизунство кар'єровичів, деморалізацію політичну. Я не говоритиму про те, що певні круги, маючи частину народу і то ще єго ліпшу, „поряднійшу“ частину, зискують в сі імя право на всілякі надужитя та самовільне поступованє.

Всякому, хто бодай трохи знає теперішний настрій між Русинами всіх партій, ясно, що власне тепер ніхто з Русинів не вдоволений; тілько ж сумно те, що через новоеристів те німе невдоволенє не проявляєся як дружна опозиція.

Тепер може бути мова о опозиції партії або партій, але не усіх Русинів, тепер можна говорити про опозицію одних „заблудних“, ренегатів та ворохобників“, але не про опозицію всіх. Чи сеж не втрата? — Се втрата — необчислима. Вона дає нову силу в руки наших противників. Всякі безправства стаються о половину лекші, бо безправники мають можність покликуватися на партію сервілістичну, як партію правдиво національну, в котрої користь вони працюють, зискуючи через те непаче моральний патент гнобити другу часть народа „нелояльну“ та мішатися у єго внутрішні справи. Так було все і буде, що партії сервілістичні стають ся з конечности новим атутом в руках певних кругів в боротьбі з невдоволеною опозицією

А коли почислимо всі тоті мінуси, щож вийде? Вийде, що тоті ославлені здобутки то тілько средство до заслонюваня дійсного стану річей, до дальшого намороченя публіки, котрі мов лихі вчинки Короленкового Макара пропадають на вазі нашого національного білянсу.

Так треба розуміти лихі боки угоди, про котрі говорив посол Окуневский.

А тепер обернемося до другої частини заяв шан. посла.

П. Окуневский сказав, що не прилучаєся до „нової єри“ длятого, бо може прийти час, коли треба буде говорити, очевидно в соймі, про ліси та пасовиска, — чи ширше кажучи, про важні економічні справи мужиків — а не буде кому. Тоді він стане таким речником економічних „інтересів мужицтва“. Очевидно, против сего ми нічого не маємо, бо сеж і є єго обовязком, як посла радикального. Інша річ, коли приглянемося близше єго словам. Нам здаєтся, що п. Окуневский хотів тілько в тій дипломатичний спосіб зазначити своє становиско до клюбу руского. Коли в клюбі не буде кому поставитись ясно за справу хлопску, тоді зробить се він і спасе „честь народну“ — коли прийде на се пора. Отже ми думаємо, що відповідна пора давно вже настала, ще в падолисті 1890 року по проголошеню звісної програми, і побоюємо ся, що такі заяви, які подибуємо в промові п. Окуневского, можуть бути без єго волі причиною всіляких толків. Особливо треба побоюватися, що новоерскі посли використають йіх для піддержаня свого мамелюцтва.

Поміж рускими послами завів ся тепер, не знаю чи з умови чи інстинктивно оріґінальний „поділ праці“. Одні вважають своєю ц лею підлизуватися панам і правительству, щоби „виборювати“ концесії; другі, щоби бути непаче резервовою клапою на всяку евентуальність До сеї категорії має належати п. Окуневский. Коли вже прийде до того, що посли падто забються в сліпу улицю сервілізму і рабства, тоді може прийти час, що треба буде вицофуватися Комуж припаде роля іскупителя, коли в с і стануть мамелюками? Так тут мав би п. Окуневский, призначений на те, щоби заговорити про „ліси та пасовиска“ та спасти „честь народну“, вивести новоерских „ізраліти із неволі єгипецкої“.

Против логіки сего „дипломатичного кроку“, конечно, нічого не дасться сказати. Однак має він іще і другу сторону медалю. По перше, принимаючи таку ролю на себе, непаче мовчки признаєся, що інші посли, сервілісти, також потрібні і мають рацію істнованя; по друге: посли сервілісти, маючи заневнений вихід, лізуть далі в болото сервілізму і ч-рез пресу свою та свої поступки потягають за собою загал, через що такий маневр має фатальний деморалізуючий вплив в суспільности: по третє, що оборона інтересів мужицких одного посла при сервілізмі інших не має ніякого значіня, як не мали того значіня внесеня пос. Окуневского про патронат і Антоневича про загальне голосованє (помимо ф о р м а л ь н о г о підпису новоеристів — також штучки дипломатичної!), яке вопіб мали, колиб сего жадав увесь клюб матеріяльно, т. є не тілько підписом. але

також через однодушні промови, опозицію, агітації та збори поза соймом. Ось чому, зваживши лихі боки подібної тактики, ми ні раз не можемо на неї згодитись. Не думаємо також, щоби захвалював ей нос. Окуневский. Як посол радикальний, він певно противний „угоді“ і коли говорить інакше, то лиш для того, що змушений говорити так фактичним станом річей в клюбі, котрого він змінити не в силі.

„Нова ера“ з грунту хибна і не політична. Ей повинні виріктися всі посли, як вирікається свого гріху чоловік, що хоче поправитись. Числити на ще які концесії в будучности і держатися тої політики, що доси — не порадно. Се рахунок користей без численя втрат. Та впрочім чи можна числити в будучности на нові уступки з боку Поляків? Хто тямить понижаючу дискусію в комісії, в котрій шла розмова про гімназію — мусить відповісти: ні!

Всі посли повинні перейти — о скільки можна як найскорше — в опозицію. І се в інтересі загалу. Ми знаємо, що до того треба вибрати відповідну хвилю і, впрочім на тепер іще все — поки надія — варто, щоби було кілька людей до а н о р т о в а н и я концесій. Але ж діло в тім, щоби публика сей процес розуміла і сама не деморалізувалась; щоби вона дивилась більше в будучність і ставила політику на ширших конституційних основах. Ось чому ставити справу так, як ей ставлять новоерські посли, а не в крайнім разі як malum necessarium, — значить робити як найфатальнійшу помилку в національній політиці. Але, коли новоєристи і далі держати муть ся польскої поли, то радикали самі зроблять те, що до них належить, йдучи з неослабаючою енергією по дорозі простій, ясній і отвертій.

Нагадаю іще раз знамениті слова „Gazety narodowej“: „Наши годились і дали концесії тілько завдяки соціяльним змаганям мас“. Чи знаєте, що се значить? Се значить, що справа польско-руских відносин є справою соціяльною. Вищі верстви у нас польскі — низші верстви руські. Бючись о ідею національну, ви мусите битись разом із мужиками, або не бєтесь о інтереси народа, ви генерали без армії.

Національне питане у нас не дасть ся розвязати скрипьками почтовими, ані гімназіями. Его розвязка далеко в будучности. Вона лежить в повній еманципації руского люду.

Соціяльний бік рускої ідеї національної дуже добре характеризує і угоду і дуже ясно та недвозначно вистежує дорогу правдиво національної політики. Скажемо коротко: кождий нахил в користь сервілізму вищим верствам і правительству є капітуляцією з оборони національних інтересів — кожда правдива національна політика у нас починає і обмежується на політичній організації і соціяльній боротьбі руско-українского демосу.

Відень 3 мая 1892.

Евгеній Левіцкий.

СТАЛІ ІНСПЕКТОРИ в ГАЛИЧИНІ. Перед кількома днями відбулася в австрійскім парляменті незвичайно інтересна дискусія над внесенем польского посла Пініньского, що до іменованя шкільних інспекторів. Хід тої дискусії хочемо подати в „Народі“, та поки перекажемо ей ш. читателям, не від річи буде подати деякі близші пояснення про дотеперішній стан справи тим більше, що дотичні постанови закона у нас, о скілько знаю, доволі незвісні.

Інституція шкільних інспекторів введена в Австрії на основі розпоряджевя з р. 1868, котре доси в цілій державі обовязує. Розпорядженє, про котре говоримо, дуже загальне і признає в адміністрації шкільній широкі права інституціям автономічним. І так сказано в тім законі, що у всіх краях мають бути встановлені краєві, окружні та місцеві наглядчики (Schulräthe), хто однак має бути постановлений, з якою властею та на який час — се належить до шкільної ради краєвої. Тілько дальші постанови закона з р. 1868 подають певні обмеженя, що до складу сих інституцій, обмеженя, котрі, як обовязуючі ради краєві, скорше можна назвати вказівками чим дефінітивними приписами. Впрочім вказівки ей не відносяться навіть до Галичини, бо тут об вязували вже інші приписи розпорядженя цісарского, видані вже перед законом з 1868 року.

Як бачимо конетітуція австрійска подала доволі широкі рамки властям автономічним що до шкільної адміністрації. Користаючи з тих рамок, власти автономічні не залишили унормувати справу шкільних інспекторів. І так в Нижній і Вищій Австрії порішив Сойм краєвий назначувати інспекторів на 3 роки, в інших краях Австрії сойми розтягнули сей речинець до 6-ох літ. Що однак найвищий нагляд над школою застережений основним законом державі тож і право іменованя осталось при міністерстві просвіти, через що держава мусіла переняти на себе також їйх платню і зворот коштів подорожі. Інакше діялось в Галичині. Наш край належав до тих, що як пр. Каринтія, мабуть також Дальматія і до недавна Тіроль, — не подали в тім напрямі ніяких рі-

шучих законів. Інспекторів іменовано найчастійше з поміж професорів гімназіяльних або загалом середних шкіл без відповідного образованя, з неозначеним речинцем. Тілько в тім році надумалися польскі пани поставити відповідні жаданя. Жаданя тоті в формі внесень Пінїньского і предложено в думі державній.

Чи слушно і по правді зробили польскі посли, предкладаючи дотичні внесеня не соймови, а думі державній — ось се той пункт, коло котрого оберталася парляментарна дискусія з перед кількох днів. Дискусію викликав пос. Массарик, дуже талановитий речник молодоческий. Він один з поміж послів рішучо вступився за автономічні права галицкого сойму, боронячи їйх перед польскими панами та Барвінским, що внесеня їйх без застережень похвалив.

„Бачу — казав п. Массарик — що міністерству визначено надто великий безпосередний вплив на галицкі школи. Після законів краєвих повинен інспектор окружний бути не урядником цісарским, але урядником краєвим“.

Внесенє Пінїньского йде до того, щоби інспекторів іменувало міністерство яко сталих урядників також з поміж народних учителів.[1]) Отож п. Массарик не перечить, що зі зглядів педагогічних добре буде, коли інспектор буде сталий, так само він похваляє, що їйх пенсії платити ме держава, але для чогож внесеня тоті предкладати не соймови а думі державній? „Вже зі справозданя пос. Бера, котрий референував внесенє Пінїньского, виходить по справедливій думці п. М — що найперш рішити повинен справу сойм, до котрого компетенції се належить“. „Сказав пан міністер — говорив на другім місці сей молодочех — що зміни інспекторів треба о скілько мож обмежувати. Я годжу ся на те, але я ніяк не годен второпати, чомуб для того, що сталі інспектори добрі, жертвувати краєве законодавство зле понятим законам державним“. „Через те внесенє вичеркнено по просту привілеї Галичини. Привілеї сі полягали в тім, що доси міністерство мало тілько посередно вплив над інспекторами, іменуючи з предложеного радою шкільною терна“. В прочім „Галичині поперед усею треба шкіл, а не інспекторів“.

Масаракови належиться дяка за те, що станув в обороні краєвої автономії. Бо і справді, чого хочуть Поляки через своіх сталих інспекторів? Чи може ходить їйм о згляди педагогічні? О просвіту народну? Чи може о ясність в голові руских мужиків?

Ну, чейже ніхто не схоче, щоби по тілько літах просвічуваня руских мужиків польским папстном ми були так наївні як п. Барвінский. Змаганя панів з „Kola“ po'sko-го“ знаємо добре. Інспектори шкільні сталі будуть могли добре вжитися в місцеві обставини, зискають більший вплив політичний на учителів а яко урядники державні будуть самі більше залежні від волі правительства. Поляки не такі сліпі, щоби не бачили, що правительство а вони се лише два сіноміни на одно поняте, ее . dwój-duch w jednem ciele“. Вони знають, що чого захочуть, те і стане ся певно; але після нових постанов вони тільки дібються більшої сили, так сказатиб офіціяльної печатки для своіх агітацій проміж учителями. А в авансі учителів на інспекторів чиж не лежить нова штучка політична прикувати учителів до свого побідоносного ридвану, повести йіх на золотім паску карєри та приманчивих надій?...

Знаємо вас добре, вас, чесні народолюбці з Kola polsko го, що так піклуєтесь о інспекторів шкільних, а про школи самі якось - забуваєте!..

П. Барвінский зі зложеними мов до молитви руками, в своій промові при внесеню Пінїньского благав о справедливість для Русинів. Але п. Б-ий не розумів мабуть, що наша ціль далеко сягає поза єго покірні мольби. Наша ціль — повна автономія на полі шкільництва. Наша ціль — передати ввесь заряд шкіл в безпечні руки громади. Тілько виборні учителі і виборні з учителів самим учительством інспектори можуть покласти кінець повертаню адміністрації шкільної вишими верствами. для своіх політичних цілей. Вони зможуть також помогти педагогічним змаганям шкіл, бо учителі вежі вибиратимуть людей добре собі звісних, людей обізнаних з місцевими відносинами І навпаки, залежні від учителів інспектори щиро стануть піклуватися о добро громад.

Йдучи до тої цілі, ми, конечно, зустрічаємо через новий закон нові перепони. Тепер не лиш шкільна рада, але і саме правительство центральне буде мало в тім свій інтерес виступити против наших змагань

Відень 10 мая 1892. Евг. Л.

ПРОГРАМА НАРОДОВЦІВ?. В ч. 111 Дїла з 30 л. мая с. р. оголошена нова програма народовців – справді п е р ш а п р о г р а м а тої партії. Програма та в многім похожа на програму нашої партії. І так: на взір нашої програми, поставлено перше найдальші домаганя народовців, а після того йдуть способи для переведеня тої програми, і тут у-перше народовці поставили ширші конкретні домаганя в справах: просвітних, економічних і політичних[1]); — також по части до-слова взятих із нашої програми або з ухвал народних віч, устроєних нами. І так домагаються народовці: украйінізації всіх шкіл східної Галичини, від народних до університетів, практичности шкіл, безплатної науки в них; прогрессівно - доходового податку, вменшеня видатків на військо і вбільшеня видатків на просвітно-економічні цілі, устного і безпосередного цівільного пос-

[1]) Подаємо виписку з внесень Пінїньского:

§ 1. Почітових інспекторів шкільних іменувати яко урядни ків державних в IX рангї.

§. 2. Міністрови просвіти прислугує право, дефінітивне іменованє повітового інспектора шкільн. зробити з а л е ж н и м від п о с е р е д н о ї н а й б і л ь ш е т р и р і ч н о ї с л у ж б и.

(§§ 3–8 менше важні.)

[1]) В максімальній програмі сказано ще й про культурні справи, та про те нема далі ні слова.

тупованя, увільненя спадщин до 500 р. від оплати, дозволу ділення грунтів, заведеня рільничих і промислових шкіл, краєвої й державної помочи селянам і міщанам, законодавчої і адміністраційної охорони „визискуваних против сильнійших, з особливим узглядненєм інтересів робітничих верстов народу“, урегулюваня рік, зниженя ціни соли, не фантованя за податки річей доконче потрібних, охорони й помочі від властей для просвітних і економічних спілок і товариств; безсторонности властей і їх органів підчас усяких виборів, невкорочуваня громадскої самоуправи, повної свободи зборів і товариств, печати, скасованя штемпля газетного і календарского, тайного, безпосередного голосованя при всяких виборах і, поки існують курії виборчі, вбільшеня числа селянских послів.

Докладнійше ніж у нашій програмі, розвиті в народовскій програмі домаганя запроваду р. мови у урядах, украйінізації урядів на Руси й локалізації р урядників. Окрім того заявляються народовці за освідомленєм і організацією народних мас вічами, товариствами, і т. і. вважаючи народні маси підставою „нашої сили“. „Хочемо — каже ся дослова в максімальній програмі, — освідомляти наш руский нарід зо всіми здобутками здорового (?) поступу і науки — стоячи на основі поступово-демократичній“. Як бачимо—богато заяв і домагань справді користних для народу і навіть поступових, супротів котрих ми тілько можемо сказати народовцям: дай боже, щоби ви, панове, щиро проняліся сими думками і консеквентно проводили їх в житє! Та, в найважнійших для простонародя й свободи справах ми сего по народовцях не надіємося, бо се значило би перестати бути ново ерістами, т. є. зірвати з польскими панами, князями церкви і правительством, а в програмі виразно сказано, що автори сі думають і далі придержуватися заяв д. Романчука й інших у соймі 1890 р. — хоть переважна частина програми далеко йде за границі тих заяв і навіть не дасться з ними помирити. Зрештою, й тут повторяєся дещо сумніве. Напр. в максімальній програмі сказано: „стоїмо при нашій вірі і обряді, — і жадаємо для руско-католицкої церкви належних прав“, а в мінімальній пояснено тілько: домагаємося „щоби наш руско-католицкий обряд права нашої церкви і священників під кождим зглядом ставлено на рівні з другими обрядами“. Тут, що слово, то загадка Яка то „наша віра“, руско-католицка церков? Ми доси про таку віру і церкву не чули. Чи стоянка при вірі значить безусловне піддантво сі догматам і т. і а в такім разі при чім тут ширенє між народом правдивої науки, супротивної всякій церковности? Далі, яким чином народовці звуть свою програму шумно „народною“, не згадуючи і за православіє — віру переважної більшости р. украйінского народу, до котрого народовці признаються в першім артикулі своєї віри-програми? А треба було мати на увазі бодай православних буковинских Русинів, котрих провідники-народовці хочуть творити з галицкими народовцями одно. Хиба що народовці хотять усіх православних Русинів-Украйінців навернути на „руско-католицку віру“. Та позаяк се праця їм не під силу, то точка про віру в програмі, то викопанє пропасти між народовцями і православними Русинами-Украйінцями, новий розділ серед „народу руско-украйінского вище 20-мілйонового“, котрий народовці ставлять в угол своєї програми! При тім же, задля сеї точки, програма не виграла навіть що до чисто галицкого грунту. Нам бачиться, що треба було — або зовсім не чіпати віри й церкви, або треба було сказати щось докладнійшого і конкретного або в клерикальний бік, як того домагаються від народовців попи в „Душпастирі“, або в соціяльно-економічний бік, як того починають загально домагатися селяне, захоплені радикальним рухом. Чому „народна програма“ не говорить нічого про соціялізацію церкви, т. є. про віданє сі справ в руки самих вірних, в руки віроісповідних громад, напр. про скасованє патронату і віданє права презентованя в руки громадам? про урегульованє відносин між попами і громадами в справах треб у користь громад і т. д. і т. д. Се-ж дуже важні справи для народу. Ба, колиж бо тут треба вибирати щось одно: або громади, або панів та князів церкви з їх централізацією...

Не кажемо вже про те, що народовецка максімальна програма береся „довести всі верстви народу до добробиту“, то б то і середні й вищі рівночасно з низшими, бо се не повелося ще ні однісінькій народности на світі. Обминаємо й те, що народовці стають на віки вічні „на становиску індівідуальної власности“, бо кажуть се в максімальній програмі, а кажуть заневне для того, щоби відріжнитися від нас, коллектівістів. Індівідуальною власністю у нас уже тепер, уйідете тілько, що драбинястим возом супротів залізниці, именно у нас, де індівідуальна грунтова й варстатова властість може бути тілько дрібна. Щож значить наше дрібне господарство та домашній промисл супротів фабрик і великої грунтової господарки, котрих нам, Русинам мабуть по віки не мати на індівідуальну власність?! А що-ж буде з вашим виключно індівідуалістичним становиском далі, — адже-ж грунти у нас чим раз більше дробляться і потопають у морі великої грунтової власности й господарки?! Досить наші селяне тут тупі, а й ті починають розуміти, що їх ратунок тілько в колектівній громадскій праці і власности. Не вже ви, розум народу, хочете, щоби наші робучі люде були вічними наймитами на чужій великій індівідуальній власности, — панскій, жидівскій та попівскій?! Зрештою, в програмі не сказано нічого конкретного про те, як же охоронити нашу дрібну індівідуальну власність, а тим менше про те, як єї добути для селян?

Та, як кажемо, обминаємо такі заяви, як пусті фрази, на котрих самі їх автори не зможуть стояти, коли тілько щиро схотять служити нашим робучим людям. Не чіпаємося й формальних хиб програми, котрих чимало. Для нас важнійше те, що в народовецкій програмі є вже богато такого, що могло би послужити за під-

ставу до дискусії над спільною акцією Русинів усіх партій Ба, колиж бо й тут народовці говорять або непрактично або дуже нещасно. Вони кажуть: „стоячи на становиску самостійности народу руского, що-до інших сторонництв руских в краю, заявляємо, що згода і спільне діланє можуть наступити лише з тими, котрі своєю діяльностію не будуть виступати против інтересів справи рускої“. Значить, згори виключена можливість згоди з тими, що вважають руский народ за одно з народом великорускім, з москвофілами. Ми, хоть і не менше Українці, не робили би так непрактично, а йшли би до спільного дійства зо щирими москвофілами з низу в гору, т. є. від праці над двигненєм простого народу, бо якби таким чином повстала ціла крінка єть такого спільного дійства, то тоді ті москвофіли швидче згодились би врешті на конечність самостійного розвитку малорускої народности — точки, в котрій доси і народовці, і ще більше москвофіли показувалися чистими догматистами-формалістами, не розуміючими умов і законів розвитку ані малорускої, ані общерускої народности і до того вважаючими одні одних відступниками, не-Русинами! При добрій волі з обох боків, дуже легкий вихід з сего формального та дуже шкодливого розділу між Русинами, розділу, котрий не позволяє ані одним ані другим узятися до реальної поступової праці, при котрій певне найденоби якийсь modus vivendi. Але-ж треба тих догматів самостійности чи несамостійности не ставити бодай в політичних програмах.

Тепер же народовці так поставили справи супротів москвофілів, що ті мусять іти собі осібно, хоть би й не хотіли, і, звісно, вони тепер тим більше повинні наперти на спільність з Великорусами і при своїй виключности (такій, як і народовецка) вони працю ватимуть на шкоду малорускої народности — чого може й не було би, якби народовці педагогічнійше ставили сю справу. Ну, та такого становиска супротів москвофілів, від народовців треба було ждати; їх же провідники по більшій частині гімназіяльні учителі, котрі у нас ніколи не грішили педагогічностю. Діло в тім, що зі слів народовецкої програми годі порозуміти, з ким же народовці хотять іти спільно? З тими, що „своєю діяльністю не будуть виступати против інтересів рускої справи“. Що то за „руска справа“? які сі інтереси? Чи до шкодливої для тої справи діяльности не належать часом і інші погляди на неї і критиковане народовців? З усеї дотеперішної діяльности ново-еристів виходить, що так. Горячійші ново-еристи, як звісно, завзялися звинцити всіх, хто інакше від них думає. Чесніїшіж і хитрійші з них, як д. Романчук і др. і доси силуються головно над тим, як би поставити народовців так штудерно, щоби всім Русинам могло показатися, що все добре (т. є. головно ласка правительства для Русинів) — тілько від вих і через них, і щоби, значить, усіх Русинів зловити в свій народовский сак, задля чого робиться всякі формальні уступки „нашій вірі“, церкві і т. д. і т. д. Сю тенденцію вид но зовсім виразно і в програмі.

Автори взивають всіх Русинів, щоби ставали під прапор їх „народної програми“, щоби приєднували народному сторонництву як найбільше приклонників і ширили межи народом в як найдальших кругах засади народної програми“. Значить, усе, що не від сеї програми, те від лукавого — те не народне і не повинно істнувати! А треба знати, що й сама програма, і потім „Діло“ кленуться, що народовці й не думали відрікатися своїх передущих новоєреских заяв. З того виходилоби, що ся народовецка програма не обовязкова для ново-еристів, котрі й далі думають іти своїми дорогами, супротивними поступовійшим точкам програми.

В сім заневнє нас іще й ось що. Програма ухвалена була ще 24 л. марта с. р. „поважним числом“ мужів довіря „Народної Ради“, а то з інтелігенції духової й світської, з представителів міщанства і селянства і врешті з „народних (= новоєреских) послів сойму й ради державної. Значить, народовці квасили ту свою програму два місяці з верхом, поки сі оголосили. Вже се одно доказує, що їм не так то дуже та програма лежала на серці. А тим часом ново-еристи робили як раз противно: писали в Ділі против демократизації політики, против народних віч, понеслися остраціямом против нас, радикальних Українців, де тілько могли, напр. на зборах Просвіти і, навіть перед самим оповіщенєм програми на зборах „Рускої Бесіди“, де не хотіли й чути про те, щоби се товариство бодай трохи орадикалилося, т. є. стало живійше щоби могло бодай зреорганізувати руский театр. Ну, а звісно ще, яку ролю відограли ново-еристи зараз після ухвали своєї програми, на нашім вічу в Станіславові дня 9 апріля — в справі „усвідомлювання народних мас на вічах“! Се тим чуднійше, що в Станіславові був тоді й д. Белей, котрий певне також ухвалював виложену тут народовецку програму, — і він, у вечір, перед вічем нараджувався в тій справі зі станіславівскими ново-еристами, і д. Коритовский, котрий найбільше причинився до скандалу на вічу, може також був на народовецкій програмовій нараді, яко репрезентант міщанства. Зрештою, справді не знати, кого чіпати за програму, бо з „поважного числа“ мужів довіря народовскої партії, не найшовся ані однісінький муж, котрий би зволив ту програму підписати! І то має бути політична партія!

Се все і тому подібне мусить застановити всякого щирого прихильника робучого люду й поступу і мимохіть викликати запит: чи щиро схотять далі поступати народовці бодай у тім, що в їх програмі безспорно добре й поступове?. На всякий случай ми почекаємо — а недалека будучність заневне розвіє наші сумніви. Та все таки, навіть в найгіршім случаю оповістка народовецкої програми се ступінь на перед в еволюції серед гал. руских партій, еволюції, до котроі дала почин головно наша партія, перша оповістивши свою програму. Тепер ми маємо право ждати програм від старорусинів і від руссофілів. . М. Павлик

НА УВАГУ РУСИНАМ-УКРАЇНЦЯМ. Участь закордонних Українців в праці коло культурного й економічного піддвигнення галицких Русинів і в боротьбі їїх за суспільно-політичні права має вже свою історію Та тілько недавно стала проявлятися і прийматися по обох боках Збруча думка, що така участь в житю австрійских Русинів хто зна, чи не єдиний спосіб для піддапих Росії, послужити для добра рідного народа доти, доки тамошні порядки не стануть інші і не позволять дома й дняти таку саму працю. До того часу новина Галичина піднятися так високо, щоби, з одного боку, стати для російскої Украйіни гідним наслідування взірцем західних порядків, а з другого боку дійсним, реальним доказом способности до такого розвитку украйінскої нації.

Звісно, се все може сповнитися тілько тоді, коли маса рускої людности Галичини — рускі робучі люде стануть незалежні економічно і просвічені нарівні з другими культурними народами на заході.

Та се признають мабуть усі; тілько ж, на лихо, далеко не всі на ділі до того прямують, і деякі Украйінці в Росії, навіть з тих, що вже признають конечність помагати Галичанам, і жити і розвивати ся політично їїх политичним житем, — усе ще далеко не бачуть украйінского музика, з поза туманних теорій про его національні прикмети.

А про те, розвиваючеся політичне житє в Галичині таки починає поволи і теоретиків відводити від теорій, а приликати до практичної роботи, і на Украйіни є вже немало людей, котрі добре бачуть, чия робота у нас справді виходить в хосен народа.

Доказом нехай послужать і сі 100 рублів, котрі в послідний мій побут на Украйіні передав мені один прихильний до галицких Украйінців чоловік Він просив мене передати ті гроші нашій радикальній партії, на заснованє агітаційного фонду, і висказав надію, що на Украйіні найдеся певне не мало людей, котрі підуть за его приміром, почуваючи велику вагу того, щоби при найблизших виборах до австрійскої ради державної вийшло бодай кілька послів з радикальної партії, що зуміли би серед других славинских депутатів, гідно репрезентувати перед Европою украйінский народ.

Передаючи Вам отсі гроші, позволю собі хиба висказати надію, що той примір Украйінця буде мати вплив і на Галичан, та що й вони переконаються, що одними прихильними словами для радикалізму і радикальної партії нічого вдіяти не можна.

Краків 30 мая 1892.

Др. Роман Ярославич.

ПЛОСКОЛОБЕ „МОЛОДИХ“ СТАРОРУТЕНЦІВ.

„Осел я і вірно до смерти хочу
Предківське держати богацтво
Кохаюсь давню ослятину вею,
Старе православне ослятство
Усі ми осли!!!!! Гейнріх Гейне.

Девяте число Народа ущасливило людськість кількома устунами вийнятими з письма д. Яворского, молодого руссофіла, що колисьто, поринувшися в радикальну мікіру, моцувався з ветхими старорутенцями. Письмо те цікаве тим, що повідомляє нас о тім, що тота група студенцтва червоноруского, то собі веселі янноскоки, що з політичної арени зробили собі цирк, на дошках котрого продукуються зі своїми недуже то бистро обдуманими головоломними штуками. За наставем „нової ери“ перекинулися наші політичні кльовни з найчорнійшого ретрограда в червоного радикала[1]), тепержеж — як доносить нам цирковий афіш, підписаний д. Яворским, вивертають козля назад. Публіко, бий браво!

---

[1]) Поміщаючи статю т. Будзиновского, котра певне зверне на себе загальну увагу, ми мусимо завважати, що подекуди не можемо брати на себе відвічальности за тон статі і вірність деяких звісток, поданих тут як факти. Окрім того мусимо підчеркнути, що пп. автор помиляється, буцім би то „молоді“ москвофіли були коли небудь „червоними радикалами“ Того радикалізму було у них, навіть в найгорячійший час, тілько, що кіт наплакав, тай то все робилося не щиро, а бодай поверховно і без розуміня справи, робилося більше для „красивыхъ глазъ“ радикалів — фрази, від котрої тепер і д. Яворский відлякується. Який то був „радикалізм“ тих „молодих“ москвофілів, виходить найкрасше зі стипка д. Ю. Я. в 8 ч. Страхопуда, де той многонадійний молодець зве наші заходи зробити „молодих“ москвофілій користними для нашого простонародя просто „козними“ і заявляє світови, що ми-ді хотіли від них, щоби вони „отреклись Родного своего народа“! Ну, що ж нам після того й говорити з собою?! А не забувайте, що вірш д. Ю. Я. то відповідь на нашу увагу в „Народі“, в котрій ми старих москвофілів-Рутенців назвали morituri. Отже д. Ю. Я. робить тих людей живущими, титулуючи свій вірш „Morituri vos salutant“! Якогож вам іще треба доказу, що „молоді“ москвофіли тонуть у старорутенскім болоті? Нам се, звісно, прикро, бо ми ж потратили не мало слів на те, щоби тим людям вказати якусь живійшу дорогу, при чім вони могли би собі бути й крайними общеруссами, тілько радикальними в справах суспільно-економічних, політичних і культурних, та практичними в своїй роботі — т. є. вживаючими й народної мови, розвиваючими сі хотьби для того, щоби сі й народ наблизити національно до Великорусів. (Державна єдність з Росією тут майже ні при чім). Аж виходить, що й така постановка справи „не по разуму“ тих людей. Супротів того, по нашому, просто смішно думати, що з тих людей може вирости яка небудь Russia Irredenta. Редакція.

При тім письмі задержуся довше ще й для того, що при сего нагоді можна обговорити деякі прояви нашого суспільного життя, з котрими справа порушена д. Яворским, стоїть в тісній звязи. Для улекшеня собі роботи, подам есенцію мудрости сеї групи младенців, котрих речником був д. Яворский.

Ми, то є радикальні руссофіли, думає компанія д. Яворского — що мали нещасте (sic!) виступати в радикальнім дусі, плюнули на радикальні маніфестації, бо се не то що не користне, але і шкідливе „русскому дѣлу въ Австріи“.

Тут маємо розвязане загадки, чому то молоді старорутенці не витримали погляду „даже красивыхъ глазъ радикализма“. Тут знаходимо причину, чому ті люде не зірвали з консервативною старорускою партією і чому незаложили нової партії, ані не пристали до партії радикалів. Приступаючи до аналізу сего письма, мусимо докладно здати собі справу з того, які іменно гадки криються поза параваном наведених слів. Випорпавши всі ті дорогоцінности, розберемо кождий кавальчик з осібна.

Одною з найважнійших гадок є те, що Яворский і компанія, то жерці якогось для нас невловимого божища, котре вони називають „русское дѣло“. — Що се за русское дѣло, не каже нам д. Яв., як і не кажуть ніколи его приверженці. Я не хочу надуживати не зрозумілої мені (очевидно допустивши душевне здорове тих людей) нещирости партії д. Яворского і не скажу, що его божище — то білий цар зо всемогучою нагайкою. Се ідеал деяких старших „старих“. Я хочу вірити, що молоді старі не одушевляються русским абсолютизмом, що найбільше деякі з них уважають его яко malum necessarium. Тілько ж мусять мені признати, коли не явно то в душі, що їх ідеал — Russia Irredenta. Вони хотіли би мяти червоноруску суспільність частиною 60 мілионної русскої (російскої) нації. Стремлячи до політичної єдности русскої нації, вони стремлять до того, щоби австро-угорску Русь політично злучити з Росією. Приймаючи язик національний русский, великоруске нарічіе, вони консеквентно стремлять до того, щоби языком адміністрації, школи, языком „інтеліґентної“ частини Червоноруссів був язык великоруский. Отсе ваша програма, добродії! Се ваше „русское дѣло!“

Я зовсім не домагаюся, щобисте мені признали слушність, бо малибисте конфлікт з прокуратором. Та програма велить вам, — як вам хибно домагаєте — держатися старорускої партії. Ви робите се тому, бо думаєте, що та солідарність поможе вам дійти до вашої ціли. Я постараюся доказати вам, що ви грубо помилюєтеся, що даремне тратите свої сили. Ви копаєте гріб своєму „русскому дѣлу“. Щобисмося лекше зрозуміли, я забуду на хвилю, яких я властиво політичних переконань, а поставлюся на становиску націонала Великороса.

Позаяк мені лежить на серці як найскорше зреалізоване мого політичного ідеалу, я мушу виступити против найбільшої безтактности, яку може зробити політична партія. Робиться се тим, що партія не маніфестує публично своїх основних політичних переконань. Так поступає староруска партія від самого початку свого істнованя. Так роблять і молоді старики. Коли ви сказали публично, що хочете получити Червону Русь з Росією?! Чи ваші посли бодай раз поставили внесок, щоби у нас заведено урядовий язык великоруский, щоби в школах викладали по великоруски?! Чому ваш політичний орган „Галицкая Русь“ не пише по великоруски, хоч інтеліґенція ваша розуміє коли не бесіду, то письмо великоруске?!

„Рутенецъ! не притворяйся глупымъ!“ — скаже мені хтось з вас. Адже ж ти добре знаєш, що як би ми явно сказали, що хочемо політичного злученя з Росією, то нас посадили би в тюрму; прийшлибисмо в колізію з тими §§. кодексу карного, що розказують про головну зраду!“

Плосколоби! Чи ви не чули славно звістної сентенції одного австрійского державного мужа, котрий говорив, що звісні перешкоди є на те, щоби їх обходити?! Як би ви трохи провітрили філістерску атмосферу сервілізму і малодушности, яка давить нашу суспільність; якби ви трохи отрепелися з отупіня, котрим вас закляла всемогуча Росія та споглянули в той бік, де народ кипить політичним житем, — ви побачили би, що в европейскій частині Австрії є політична партія, в сій дражливій точці зовсім аналогічна вам, — партія дейчнаціональна, головним речником котрої є нині підкошений вже антісеміт Шенерер та его підбічний орган Unverfälschte Deutsche Worte. Те, до чого ся партія стремить, є фактично гохферрат. А про те та партія голосить і пропагує свої ідеї досить виразно, не входячи в колізію з дд. Ґіртлерами.

Дейчнаціонали говорять, що західно-австрійска суспільність то частина німецкої нації. Позаяк кожда нація повинна чинити одну політичну індівідуальність — одну державу, то дейчнаціонали ідуть до того, щоби всі території, заселені німецким народом, получити в одну німецку державу. Позаяк меншість прилучається до більшости, а не на виворот, то хотять вони прилучити німецку частину Австрії до Німеччини. Чи се ж не головна зрада?

Але — sztuka niedźwiedzie tłuką. Дейчнаціонали зійшлися одного дня в Ліниу і уложили собі політичну програму. Програма заключає в собі тілько такі домагання, котрих можна добиватися зовсім легальною дорогою, але котрі, зреалізовані, довели би до прилученя австрійских Німців до німецкої держави, з консеквенціею того факту. Вони домагалися іменно, щоби ненімецкі австрійскі країни, то є Дальматію і Галичину вияти з під державного парлименту в Відні і дати їм таку широку політичну автономію, яку мають Мадяри. В такім разі Австро-Угорщина перемінилась би в Австро-Угро-Галичино-Дальматію. Другим найважнійшим кроком Німців, була би уніи цілої австрійскої Німеччини з німецкою державою. Позаяк тепер економічне сполучене є найсильнійше і веде до політичного прилученя, то дейчнаціонали були певні, що їх політичний ідеал осуществиться сам собою, без виразної пропаганди в тім напрямі. Додам тут іще мимоходом, що дейчнаціонали Чехам і Словінцям не дарують держави, бо не вважають їх за нації. Вони вважають тих Славян за Німців, або найбільше за Славян, що небавом мусять бути згерманізовані.

Як би ся програма була переведена, то Австрію ждало би неминуче роздроблене, тим більше, що Галичина стреміла би до Росії, а Дальматія до Сербії або до Хроатії. Ось чому австрійске правительство так переслідувало антісемітів Шенерера, дейчнаціоналів, аж поки зовсім не знищило сего руху. Австрофільскими антісемітами, котрі тепер переважують у Відні, поліція не дуже то журиться. Тут ішло не о жидів або Угерманів, а о істноване австрійскої держави.

З тих самих причин вищить правительство молодоческий рух, що йде до утворени чеської держави, бо бачить, що національний рух доведе Австрію до поділу на 7 чи 8 національних держав, получених з собою тілько особою цісаря.

Так поступають ті, котрим лежить на серці „германское дѣло“, і світ їх розуміє, і прокураторія їх розуміє, та безсильна супротів них, бо вони роблять своє діло легальним способом.

Що ж роблять молоді „русскіе“ для осущени свого ідеалу, для своєї Russia Irredenta? Вони вложили собі „русское дѣло“ на серце і солідаризуються з тими, котрі повторяють, — очивидно, крім сих — „одін народ, а більше? Більше нічого. Бо і на що ж більше?! Супокій такий солодкий, аванси ще солодші, прокуратор страшний, тюрма ще страшнійша, а в наших кацапів нескацапенних нема ні відваги, ні пожертвованя для ідеї, тай лоб за плоский, щоби вміти говорити і з прокуратором, і з народом, та так, щоби сему остатному в очах не потемніло. І так дрімає „русское дѣло“ в коморах кацанского серця, а фіктівний „одін народ жде божого змилуваня, котре би его зліпило в одну реальну одиницю.

Пардон, панове! — Як то тяжко Рутенцеви правду говорити! — І я тут трохи пробрехався. Я сказав, що наші „русскіе“ дрімають, заховавши своє „русское дѣло“ у своїм серці, не роблячи з ним ніяких експериментів. О, ні! вони ведуть агітацію, вони підготовляють ему грунт, поступаючи про тім „з тактом і розвагою“, бо вони філістри і не думають авантуровати. „Головою стіни не пробиш“, каже стара пословиця, а вони, консерватисти, держаться старої народної філософії.

Приглянімо ж ся, як то рутенскі плосколоби працюють для „русскаго дѣла“. Я на перед кажу, — бо знаєте мою злобність, — що „старорусскіе“, як би змовили ся против свого пуніля: що котрий з них зробить крок, то похованеся; що рушить язиком, то ляпне дурницю — словом всі вони в пересторонь рюють грунт під „русскимъ дѣломъ“. Навіть там, де їм щасте само в хату лізе, вони его не пускають. Тота партія не тілько що не голосить того, що думає, а ще коли стане говорити про свою програму, то каже зовсім не те і старається переконати увесь світ і кленеся хрестом святим, що говорить щиру правду.

Поглянімо ж, з якою то „спергією“, з яким „тактом“, з яким „посвященєм“ і бистроумієм справді рутенским, партія д. Яворского працює для „русскаго дѣла“. Розберім товариства і личности, що доси ще зачисляються до старорускої партії.

Найміродайнійшим очивидно є, а радше повинні бути: політичне товариство старорускої партії „Русская Рада“ і староруска частина руских послів соймових.

Про „Русскую Раду“ не багато можемо говорити, бо вона, зложена з загнождженних голов „тихих та щирих патріотів“ вважила за відповідне маніфестуватися політичним трупом. Ітн терневою та невдячною дорогою політичної боротьби — то для неї за ризикована річ. Політичне товариство якоісь партії — що більше, товариство, котре видувався до значеня репрезентантки цілої нації, нації, що отверто бореся за своє істноване, — то так як би капітан корабля на повнім бурливім морі, як генеральний штаб оперуючої армії Таке товариство мусить завше стояти з отвертима очима і нащуреними ухами, готове в кождій хвилі до діла, щоби не пропустити ні одного небезпеченства, ні одної хвилинки, догідної для акції. Що ж зробила „Русская Рада“, коли грім новоєрский ударив у спокійне доси рутенске багно? Нічого! „Тихих та щирих патріотів“ з Р. Ради, на звістку про „вѣроломство“ Романчука, трохи занудило, деякі з них дістали може малий жолудковий катар, і на тім стало. Та ні, не стало! Вони повиливали мінеральні води і роздумували над тим, як би то з честю помиритися з ц. к. правительством — так, по доброму, щоби й далі могти спокійно відпочивати на лаврах, но рутенска, то є на лаврах, легко і незаслужено набутих. Вони не були спосібні до того, щоби ті лаври боротьбою оборонити або й здобути нові лаври, но, живучи в памяти вдячного народа, не так лехко вилуть. Тут плосколоби проявилося „въ самой рѣзкой формѣ“ „Русская Рада“ заняла „выжидающе“ становиско На що нам компромітуватися — ану ж не вдасться! Коли акція не вдасться, то скомпромітуємося, покажемо свою безсильність в очах народу і, що більше, в очах ц. к. правительства, котре нас усе ще респектує яко фактично найсильнійшу народну партію в Галичині (Но іменованих зборах тов. ім. Качковского і мівероті рівночасно відбувшихся зборів Просвіти в Тернополі, мав сказати Бадені молестуючому его Барвінскому: „Czegoż chcecie — oni mają siłe!“) Ще важнійший аргумент був той, що, мовляв, загнавшися занадто в принціпіяльну опозицію, відітнемо собі дорогу до помиреня з правительством хочби на основі прівціпів, голошених руськими станчиками — новоєристами (Що старорутенці були все готові до того, доказує й те, що як „Червоная Русь“, як чорно жовті Антоневич і Ковальскій, так найкрайнійший руссофіл Др. Дудикевич на вічу віденьских Русинів, не протестували против „програми“ Романчука, а тілько против его „віроломства“, котре состояло в прогнаню старорутенців від правительственної трапези). Про те, що тут грали роль й чисто приватні огляди – урядова каріера ітд. вже не хочу говорити, бо не хочу, щоби мене посуджувано о надуживане оружя, котрого у нас уже почали хронічно надуживати, для скомпромітованя політичного противника, вітрячи в кождім его політичнім кроці особистий матеріяльний інтерес. Всі хиби в політичній роботі наших руских борителів звалюю на їїх плосколоби.

Минув рік „ситуація проявилася“, не дуже не дуже, але бодай на тілько, що і плосколоба „Русская Рада“ могла побачити, що може устроїти антінаро-

довеку маніфестацію без яркої демонстрації дир, які зробила нова ера в сі партії,[1]) без показання своєї політичної безсильности та розстрою, без ризика на фіаско.

Як всі люде без ініціятіви, без такту, законадливости й цівільної відваги, наші русскіе вдоволялися тим, що використали те, що інші доконали. Хто убив морально нову еру? Хто відібрав їй довіре у м и с л я ч о ї частини рускаго народу? Перше — велика частина самих народовців, украйнофілів з 60-ти рр. Коли тільки хвилеві проводирі народорців змінили фронт, виступила против них ціла маса н а р о д о в ц і в, навіть ті, що зразу стояли за Романчуком і до недавна чинили моральну силу народовскої партії (До них належали такі люде, як пок. Ол. Огоновский Вахнянин, Телішевский і навіть сам Романчук, що по виборі на державного посла з Калуша, відїзджаючи до Відня, сказав на довірочній нараді партії: „Зробилисмо помилку, але не час вертати") Тільки їйх опозиція не принесла великих плодів, бо вони виступили чисто по рутенски, то є пасівно. Вони не закотяли рукавів і не взялися до боротьби, як радикали, а стали на тім, що здегустовані усунулися з політичної арени, лишаючи вільне поле й авторітет назви партії ново ерістам, рекрутуючимся з бувших л я х о м а н і в та найгидшого сорту к а р і є р о в и ч і в Найбільший удар новій ері завдали митрополіт ще з одною персоною і радикали. Митрополіт своїм синодом а радикали тим, що вони одні виступили з пріпціпіяльними аргументами і що через них набрали більш ої моральної ваги й удари „Галицкой Руси". Се тому, що в радикалах старорутенці мали важке оруже против головного аргументу ново ерістів, немов би то вони зірвали зі „старими" в іми малорускости. „Ось радикали ще крайнійші Малороси, а ви й їх засудили на сожженіе! Нині світ не такий дурний, щоби вам повірив!"

Коли вже й народовцям стало ясно, що не ма для них в народі й дрібки сімпатії, — зважиласи „Русская Рада", під напором молодих руссофілів, на відважний крок. В ві заяче тіло вступив новий дух і здув ві величезний плоский лоб, немов ту баньку з мила. Гієни і шакалі, що цілу божу днину сиділи заховані в своїх норах перед сонішним світлом та облизуючися, прислухувалися боротьбі хороброго радикального льва з новоерскою дичиною, виповзли, після єго побіди, на сцену, щоби погодуватися плодами чужої праці, щоби тріумфувати над безсильним і безду́шним стервом.

А дійсно шакальский то був пир! Огидливе, до костей проймаюче вите та розриване безсильних фликів противника — більше нічого. А, ні — ще прояви скаженої злости за те, що правительство, — котре старорутенцям предстаєляєся якоюсь всемогучою апокаліптичною силою — не кинуло окрушків своєї ласки чередї виголоднілих шакалів! Про те, щоби приступом і в чесним бою взяти те, що по їйх думці їм належиться, про те не було й бесіди. Плоский лоб не придумає пляну боротьби, а заячий дух не виконає єго. Шакаль знає, що він має право тілько до окрушків, до стерва — рента не єго діло!

Якже ж захопувався на тім пирі 2 февруарія с. р. юнона Яворский з товаришами? Правду сказавши, вони не були дуже одушевлені стравою, яку їм подавано. Один з них — не наймолодший а так середний — котрого все серце збудоване з „русскаго дѣла", Др. Дудикевич звертався дуже часто до мене і повторяв зіритований „Blöds nn", то є плосколобе. Той епітет був висланий найчастійше під адресою проф. Антоневича, котрий дійсно плів таке, що волосє на голові ставало кождому правдивому руссофілови (радикалам також)![1]) Тількож руссофіли не протестували против яркого австрійского сервіліазму бесідників — чому? „Такт і інтерес" веліли їйм солідарно держатися і не показувати, що в партії, що до тепер уходила за одноцільну, заходять такі разячі різниці. Політична бездарність і плоскололобе юних стариків не позволили їйм публично вивернути справу до гори ногами і примусити своїх батьків признатися до руссофільства.

Наші руссофіли не виступили з своїм „русскимъ дѣломъ" на публичнім форум. Юні шакалята, придусивши свій гнів, пили спільно зі старими і нажиралися падлиною, котрою старі роскошувалися. Аж по публичнім пирі, вернувши в свої конури Русскаго Каєна — заблювалися. Уся, так ласо та хапчиво поликана страва, вернулася. Як нам пише д. Яворский, члени віденьскої „Буковини" і „Акад. Кружка" виступили по вічу з „безусловною опозиціею противъ рутенства и маяковщ т з. старыхъ, какая проявилась въ самой рѣзкой формѣ"!

Віче з 2 февруарія повинно було вже раз переконати „молодих", що дихавична старорускa шкапа не далеко завезе їйх „русскоє дѣло", хоч би вони і не знати як підганяли єї своїм „безусловно оппозиціоннымъ кнутомъ".

Я був уже переконаний, що на другий день по вічу, появиться маніфест нової партії, партії руссофільскої. У вступі того маніфесту читав я вже слова: „Львовъ 3|II 1892. Русскіе! Поступованє старорускої партії стоїть з ідеалом панросійства в такій суперечности, що дальша приналежність до неї нас, русскихъ стала неприродна і неможлива. Совмѣстная „работа" обох елементів — это гораздо хуже, чѣмъ толченіе въ ступѣ воды, бо воно не то що спиняє заходи наші в користь „русскаго дѣла", а експлоатує нашу енергію і наші сили для „чужого дѣла". Розміркувавши все те в нашім неплоскім лобі, ми прийшли до того переконаня, що дальша наша приналежність до старорускої партії була би національною зрадою. Ми зриваємо з тою партією і закладаємо нову, з слідуючою програмою.. Русскіе".

Тим часом плоскололобе взяло верх. По бенкеті — звичайний кацен'яммер. Юные, проснувшися трохи, пригадали собі, що за нещасте наробили вони по пяному. Вони „имѣвшіе несчастіе выступать въ радикально-

[1]) „Нас нова ера розбила більше, як народовців" — слова д. Маркова, сказані до автора сеї статі в кілька день по пригоді гр. Баденього в Калуші.

[1]) „Галицкая Русь" подала фальшиво промову Антоневича, бо й вона встидалася сервілізму проводира старорускої партії.

опозиціонномъ духѣ", — проспалися. Коли вивітрів з з мозку алькоголь, — заокруглившийся на хвилю лоб прийняв знов вид плесканки сира. З алькоголем вивітрів і „опозиціонный" дух. Шакалики почали на ново по тверезому думати. Червоні від учерашнього бенкету очи, почали несупокійно бігати по верненій справі. Отже розважившися, роздумавши, юні плосколоби прийшли до переконання, що „реальна" праця найвійна. чим „красивые глаза радикализма" — і з найбільшим смаком собственноязычно вилизали те, що вчера наблювали.. Я мушу звинитися перед читателями за мої драстичні порівнання — та я медик, і мушу брати річ так, як вона справді представляеся... Позяк показалося, що радикалізм непримиримий ні зо старорущиною, ні з плосколобєм, то юные русскіе птенцы мусіли его вирѣчися — і остались при старорускій партії.

„Е, що Русская Рада", скажете ви хором. Р. Рада не становить ще нашу партію. Се товариство політичних емеритів, самих старих дармограїв, котрі в нинішнім політичнім руху не вначать нічого. Хоч вони хронічно дрімають, партія робить своє. А староруска партія, а з нею і будучність Руси, є нині в групі старорускихъ соймових послів. Як колись Австрія сиділа в таборі батька Радецкого, так нині Русь сидить беспечно в кацапскій половині рускаго клюбу. Пригляньможе ся, як то ліва половина рускаго клюбу працює для „русскаго дѣла"

Про вродукції голови сеї групи, проф. Антоневича, ми вже згадували. Сам Др. Дудикевич засудив сего неполітичного політика своїм „крѣпкимъ словцомъ". На приспонамитнім вічу 2 февр. 1892 моцувався „опозиційний" Антоневич з правительственними народовцями в такий спосіб, що я доси не можу понять, чому ц. к. правительство не наділило его найбільшим ордером, яким тілько Австрія розпоряджає. Др. Антоневич, що хляпнув слово, то різнув у пику ідолови політичного руссофільства.

Чи посол Сірко працює успішно для „русскаго дѣла", — також позволяю собі сумніватися. Сірко, котрий належить до всяких можливих ново-ерских товариств; Сірко, котрий не підписав запрошення і не прибув на віче — партійне! Сірко, котрий на вічу в Бродах розпинався за новоеристів, не позволяючи нічого н і п р о т і в н и х, н і п р о н и х говорити!! Чи ж се не явна зрада старорускої партії?

Се, що третій член клюбу, Рожанковский, не прибув на віче, а лише „захорував", се також підозріна прожва. Се дуже сумна річ, коли проводирі народу „хорують" як раз в той момент, коли йде о житє або смерть їйх партії, а за сим і справи, котру вони репрезентують.

А четвертий член тої групи представителів народа, найвіднішний бесідник з поміж рутенских послів, Др. Король? Партіє старорускa! Ірредентo русскaя! застановіться, чи може той чоловік належати до вашої партії, підпирати ваше „русское дѣло"?! Тоді, коли кипіла така завзята, з таким небувалим в Рутенії фанатизмом ведена, міжпартійна боротьба — а було то підчас остатних виборів парлиментарних, — Др. Король зробив те, що в найтвердшім повіті упав сов. Ковальский, член партії Дра Короля, а перейшов о. Брилінский — кандидат тих, що поставили собі за завдачу змести з лиця землі партію Дра Короля і задавити „русское дѣло" і его апостолів. Сю поведінку Дра Короля можна собі вияснити тілько тим, що він тайний прихильник ново ерскої політики Я маю дані з першого жерела, котрі тоту здогадку вповні скріпляють. Др. Король є агент д. Романчука. Се его робота, що старорускі члени клюбу не відділилися рішучо від новоерских товаришів. Руссофіли і „Галицкая Русь" перли до того, щоби з „независимих(?!)" послів утворити клюб — очивидно, опозиційний. Піддаючися напорови публичної опінії, старорускі посли задумали були зробити щось такого. Та що ж сталося? На засіданє „опозиційних" прийшов Др. Король, заявив, що: господин намістник, гр. Бадені не бажає мати другого рускаго клюбу, - і через те він радить лишити річ по старому, хоч народовці заявили, що від своєї „програми" і тактики абсолютно не відступають. Плосколобе побідило. Три новоеристи водять за ніс всю „независиму опозицію" клюбу. Треба би мати плоский як сігаретна бібулка лоб, щоби вірити в руссофільске посланництво старорускихъ членів рускаго клюбу. Старорускі посли, пішовши в службу новоеристів, працюють в кождім разі більше в користь австрійского централізму, як в користь „русскаго дѣла".

А може ви, д. Яворский со братією покладаєте яку надію на таку старорускy інституцію, як Ставропігія? До Ставропігії вже приймають новоеристів, а і ті, котрі причисляються до затверджених, на всі боки u n v e r l ä s s l i c h. Сам сеніор сего інституту, проф Шараневич, lumen a lumine veterum Ruthenorum, поклявся винищити руссофільство в своїй партії.

А може „столпъ вашъ и утвержденіе" — Народний Дім? Народний Дім і щ е справді не отворив воріт Романчукам і Барвінским, але в ж е запер їйх перед р у с с о ф і л а м и, то є перед прихильниками „русскаго дѣла". Барвінского щ е не принято, а Дра Дудикевича в ж е не принято в члени Народного Дому. Може многим з вас іще незвісний той факт, то вам его цітую, щоби вам раз стало ясно в голові, що в а м, р у с с о ф і л а м, н і ч о г о р о б и т и в с т а р о р у с к і й п а р т і ї.

Ще найвірнійшим „русскому дѣлу" був, з малими нерегулярностями, „партійний орган" — Галицкая Русь. Сю назву „партійний орган" треба брати досить осторожно. По перше: Гал. Русь не є власність партії, а лише власність приватного чоловіка; а, по друге: многі передплатники читають той дневник лише для того бо ще менше симпатизують з тенденціями „Дѣла" і з личностями, що видають тоту шмату Годі сказати, щоби бодай половина чорножовтих старорутенців годилася з руссофільством, виглядаючим виколи з межи шпальт Г. Руси. Сам дневник дуже часто спроневіряється русскому дѣлу „молодих". Щоби мене не посуджувано, що дивлюся на сю справу через закрашені окуляри з покривленим склом, що представляю собі справи в такім світлі, яке відповідає мому інтересови і моїм плянам, — беру на свідків юних віденьских руссофілів, котрими комендирує нефальшований, чистий руссофіл Др. Дуди-

кевич. Тим руссофілам уже від довшого часу не подобався господин Марков тому, що за легко подає ся хвилі вітру — що в міру того, як руссофільство тратить у нас грунт, він скоренько годиться з фатум і перехиляється на бік малоруцини. Довго воркотів невдоволений дух плосколобих руссофілів та нарікав на нелояльність Гал. Руси, не могучи здобутися на який рішучий крок супротів сі редактора. Аж одного дня лопнула ягнича терпеливість юних Віденьців.

Гал. Русь помістила, — без ніякої редакційної уваги, — допись якогось провінціоналіста, котрий відносить малорущину до політичного ідеалу старорускої партії. Телішевского автор винує за крадіж політичної програми. Ми, мовляв, уже давно були Малороссами, а Телішевский обявився ним тілько тепер. Від Телішевского ми все таки ріжнимося тим, що ми старі, досвідчені, не кидаємося з мотикою на сонце, а він, молодий, не пройшовши ще тернової дороги жити-запалюється, як усякий молокосос краснооким ідеалами і береся будовати Малоросію Ірреденту. Се можна зробити тілько, знищивши Росію, а ми, старі плосколоби, з твердої школи жити, занадто штудерні, щоби „не маючи пушок ані бездимного пороху, посягати на ніздрі Росії". Ми, як усі плосколоби, вдоволяємося платонічною любовю до Малоросії в посмарованих дегтем чоботах, віруючої в відьми і запихаючоїся голубцями.

Понятно, що такий „Bödsinn", така измѣна мусіла до крайности розлютити всіх руссофілів. Віденська колонія зашуміла. Я був певний, що появиться маніфест, в котрім вони оголосять д. Маркова „вѣроломнымъ" запроданцем, в котрім газеті его відмовлять характеру партійного органу і візвуть своїх прихильників, щоби перестали пренумерувати Г. Русь, а попирали руссофільский орган „Русское Дѣло". Та на таке наші протестанти не здобулися. Замість подібного маніфесту, пінов до Маркова лист щільно запечатаний, щоби случайно світ не дізнався правди. Квінтесенція того листу була така: „Вы, господинъ редакторъ, измѣнникъ и сволочь! Съ глубочайшимъ почтеніемъ — Вѣнскіе Плосколобы".

Чи Маркову посивіло волосє, коли дістав тото письмо — сумніваюся дуже. Ще менше вірю в охоту поправи редактора Гал. Руси. Ще більше: я майже можу запевнити наших руссофілів, що Марків не за довго зовсім плюне на всяке „русское дѣло". Духом Гал. Руси руководять три чинники. Перший — особа редактора, другий — субвенція з Росії, третій передплатники. Що до особи редактора Г. Руси, то з гори мушу сказати, що він не належить до геніїв, та дуже помиляються наші плосколоби, коли думають, що він з їхньої раси. Марков — raca avis в старорускій партії, бо він один з них має круглий лоб, котрий не пахне ні сіном ні січкою, як дині его сопартійників. Марків не ластівка радикальної весни, не апостол що відгадує будучність і борсся за неї нині, але він має той нюх, що позволяє ему орієнтуватися в теперішности, в справах вже нині актуальних. Він зміркував дві річи: одну — що руссофільство у нас, — о скільо воно не має бути переведено силою російских багнетів уже перекипіло, і другу — що радикалізму в Галичині вже не задавати. А позаяк Марков має другу дуже прилипчву натуру — не плисти против води, не тратити сили на поборене непоборимого і не воювати против того, що вже сталося історичною конечністю — то Гал. Русь перестала роспинатися за руссофільство і кокетувати з радикалізмом. Недавнож Гал. Русь втяла навіть статю, в котрій з повідає наближене соціалістичного ладу, представляючи его яко єдино можливий справедливий вихід з нинішного положення. Марков зміркував, що язичіє вже анахроніам і що літературність малоруского діялекту — факт. І він рішився був в часі вибуху нової ери, змінити язичіє свого органу на народний червонорускій язик.[1]) А язичіє чинило головну ціху, розріжнюючу старорутенців від народовців довоєверских. Зробивши той крок, Марков був би став на тім становищу, на якім стоять давнійші народовці. Але тут вмішався другий чинник, во виду котрого мовкнуть всякі „переконання": з Росії загрожено, що відберуть субвенцію, і Гал. Русь пише далі язичіем.

То само треба сказати про політичні погляди, голошені Гал. Русю. Вже тепер вона не служить „русскому дѣлу", а що то буде тоді, коли д. Марков зуміє увільнитися від російскої субвенції, опершися чи то на передплатниках, чи на субвенції з противного боку?!

Значить, і з партійного органу" не можуть бути вдоволені жерці „ русскаго дѣла", і Гал. Русь чим далі, тим більше буде відходити від їх цілей.

Коли наші руссофіли справді хотять працювати для „русскаго дѣла", то мусять абсолютно зірвати зі старорускою партією quod erat demonstrandum. В дальшій статі постараюся показати, що „русскіе" не конче потребують зривати з радикалізмом, коли радикальні постуляти в загалі коли небудь лежали їм на серцю.

В. Будзиновский.

---

[1]) Ми самі чули таке від д. Маркова ще на кілька літ перед новою ерою. І, по нашому, се одинокий вихід для всякого діяча, коли він хоче мати грунт під ногами — в народі — коли хоче, щоби маси народні бодай розуміли, як слід, его погляди, котрі тоді зможе тим удачнійше пропагувати — бо можна ж бути й крайним руссофілом по тенденціям і крайним демагогом по способу пропаганди тих тенденцій. Се прекрасно розуміє той же Марків. Він особисто від давна і систематично вживає в приватних розмовах і на вічах народних тілько малорускої чисто народної мови — чим доказує, що справді має й соціальний нюх. Тепер же, під напором, з одного боку, руссофільства, а з другого чим раз ширше розростаючого ся в Галичині українства (радикального і народовского) се не минуючий вихід для всеї старорускої партії, коли вона не хоче пропасти. Се був би формальний переворот, бо скінчилисьби пусті язикові спори і класіфікація Русинів, на добрих і лихих, після того, якої мови і правописи хто вживає. Тепер, коли фонетика в школах вже майже заведена, сі повинні прияти й старорусини і навіть руссофіли, на кілько хотять мати вплив на маси т. є. на кілько хотять вживати народної мови. Неробячи того, вони доказують тілько, що вони плосколоби над плосколобами, і що їм їх власні ідеї зовсім не лежать на серці. А подумавши, який огромний вплив вони мали би, навіть між тими мужиками, що тепер чуються українцями — як би вони свої руссофільські ідеї (демократичний незарівм ім т. п.) стали проповідувати хоть популярними брошурами писаними по малорускі і фонетиково. М. П.

Справи суспільно-економічні.

СПРАВА ЗЕМЕЛЬНА НАШИХ ШИДЛОВЕЦКИХ ГРОМАДЯН В РОСІЇ і в АВСТРІЇ.[1]) Прочитавши некролог Ів. Борисікевича, де инше Ів. Франко, що в першім річнику „Народа“ була поміщена одна статейка пера небіщика, пригадав я собі сповнити давну постанову: пояснити справу тим патріотом зачіплену і єму тоді вже не добре звісну та в дповісти на запити ш. Редакції, які вона поставила від себе у дописці до згаданої статі Борисікевича в 7 ч. „Народа“ з 1890 р.

Коли є що источного в моїй дописи, я не винен в тім, бо пишу вірно після інформацій, яких мені уділено ще тоді, як я мало не цілий рік перебував в Шидлівцях.

Пограничная ріка Збруч саме так переділює Шидлівці на австрійскі і російскі, як і більше міст чи сіл, напр. Зелену, Криків, Боднарівку, Гусятин ітд. Але зеленецкі та шидловецкі селяне власне найбільше скривджені бігом Збруча, бо в австрійских Шидлівцях є щось до 600 моргів поля, а в Зеленій ледви половина з того, тай то земля вся власність дідича і ерекціональна (церковна), селянеж безземельні.

Ось що зложилось на такі відносини: Шидлівці австрійскі і россійскі то була о д н а маєтність якогось російского чиновника-поміщика, та перед знесенєм панщини в Австрії чиновник, тонким нюхом обдарений, завів важну зміну: австрійским Шидлівчанам за панщину перестав давати землю на нашім боці, а давав на російскім боці; пізнійшеж чи програвшися в карти, чи що, досить, що продав осібно австрійскі Шидлівці, а осібно російскі. Шидлівчанеж далі ходили на роботу в Росію і діставали за те поле. Коли-ж знесено панщину, то лишились безземельними, бо від царя не могли уже домагатись землі; тому, що не були єго підданими, хоч і платили єму перед тим дань Та все таки, бачу, домагались землі, бо повідають, що єдного часу за оплату 30 і щось гульд від морга мали можність набути досить землі. Але щож „за своє, мовляв будем платити? Най дурно дають“, сказали собі мужики і правувалися далі, та справа їх погіршилась і закінчилась — як вже знаємо з названої статі Борисікевича (покійний поміг їм закупити поле)

На контракті купна видніють імена кількох тільки газдів, котрі і доси ще сплачують у росс. банку гроші за поле, а у волості податки, хоч властиво на те складаєся три четверті Шидлівчан. Яко великі властителі землі платять вони дуже малі податки, від 2 десятин (8 ½ моргів) випадає в двоє менче ніж в Австрії халупного (від хати). Та біднійші Шидлівчане безземельні, в загалі біда в Шидлівцях Худоби не маяк плекати, палива нема. Товар мало хто держить, а в кого є, то мусить держати в хліві, як зима так літо, бо куда вижене? Тілько в пана і в попа є пасовиско на стерни та на толоці, а людскої худоби не пускають в Росію на випас. В Шидловецкого дідича дуже мало є ліса, і з того він обовязаний давати паливо попови і після якоісь згоди сторожі скарбовій. Сусідні двори вивозять дрова до поблизького Гусятина (відки доперва мужики їх купують, через що знов пани ціну довільно підносять в гору. Оттому і палива нема в Шидлівчан і плотів ніхто не городить, тілько ставлять викопи, з землі, розуміється, а богатші мурують з каміня.

А далі через то ще біда: Шидлівчане мають піврічні перепустки в Росію і то від 6 рано до 6 вечер є відчинена рогачка на мості побічнім, приватнім (головний міст, публичний з коморою є в Гусятині) котрий через другий піврік має бути розібраний і так є господари відорвані від земель своіх, а дуже залежні від австрійскої та россійскої сторожі пограничної навіть у літі. Тепер капітаном на росс. боці є чесний чоловік Дм Вас. Іваненко, котрий враз з нашим „оберавзером“ А. Б тілько добра свідчить селянам, як ніхто перед ними, але перед Іваненком був якийсь пяниця, що дуже часто аж

[1]) Ся статя кидає певне світло на ненормальні земельні стосунки наших селян на пограничю російскім В стосунках тих певне далеко більше небезпеченства, ніж у рос. пропаганді, і через те ті круги, що так кидаються на російство, — по найбільшій частині зовсім пустословно, далеко краще зробили би для австрійскої держави. як би як унормували справедливо ті відносини наших селян. Що до д. Трача, то також звертаємо увагу на єго завзяте служити всій громаді, по своєму розуміню, і в більшій частині зовсім безкорыстно Те завзяте в усякім разі варто пошани, до того воно вказує на те, що на боці Шидловецких селян таки мусить бути бодай частина елупности — інакше би вони так довго не слухали були д Трача. Ред.

аж о 9 годині казав відчиняти браму, а заким то перешукали йіх, чи не ма контрабанту! Так і перед ваним Б. був якийсь негідний чоловік, аж мусів от. Т. старатись о его перенесенє, так зле обходився з людьми. За теперішних часів, ще не найгірше дієся в Шидлівцях, бо Іваненко та Б. позваляють людям ходити на заробітки в Росію.

Зістає ще пояснити справу про Ів. Трача, з котрим так воює небіщик Борисікевич у свій статі. Трач не варта того. Се безпретенсіональний ідіот-ворожбит, що вірить в своє чудотворство, приміром градові хмари розганяє примівкою „на ліси, на пани, на попи". а дощеві якось знов прикликає на людскі поля. Він сконопадив тих Шидлівчан, що не могли закупити поля на тамтім боці, упімнутися о землю у теперішного дідича Шидловець австрійских Стравіньского. І Шидлівчане правувались, була ту комісія, але в Заліщиках (давнім бецирку) застрягла справа. От. Т. каже, що ще в пістьдесять котрімсь році платили Шидлівчане податок за поля, що тепер в посіданю Стравіньского.

Стравіньский, еміграит закупив перед якими 10 роками Шидлівці, і він розуміеся, безпечнісінький собі за своє майно. а мужик удався до найпевнійшої надії своєі, до цісара. Волочиться Трач до Відня, послідну копійку складають єму безземельні мужики, а він вже на пів божевільний. Послідними часами, як заколибав віру в него от. Т. і люде не дали єму грошей, — він наймив своє поле в Росії і взяв з гори чинш за пару літ, наймив хату, все своє попродив, жінку, сиву вже вибив і прогнав, а сам 62 літний старик пойіхав у Відень, відки відставлено єго шупасом аж до Шидловець. Я говорив с Трачем сам. Він снуєся по селу мовчки, деколи зайде в чию хату та росказує, як то до цісаря не пускають єго пани, як то він вибираєся до россійского цара, аби той „наказав(!!)" нашому зробити лад з паном. Часто говорить по німецки.

В Зеленій (дуже малім сільци), що миля до неі від Шидловець і належить до Шидловецкої парохії, мають бути гірші відносини, там знать нічо поля не ма у мужиків. Я не поінформований ще належито о всім; але збираюсь написати, як буде що особлившого. Та більша користь булаб, як би то хтів хто займитися глухим селом, поратувати бідних мужиків — от хочби і от. Т. йіхній парох.

Б. П.

ЖОЛУДКОВІ ІДЕЇ. І (Далі).

Ми показали вище. що залізниця посередно і безпосередно збільшає оборот грошевий у мужика. Гріш — то порог мужицкого господарства. Він его убиває. Дрібне мужицке господарство є обчислене на власну потребу а не на продаж, воно є екстенсивне, непродуктивне. Гріш не дасть ся з більшим хісном важити в него а крім того мужик не уміє ся з грішми обходити. На продажи, на купні, на пожичці і на всяких операціях грошевих мужик майже правильно тратить. Найліпшими свідками того суть банки і жиди, про котрих треба буде ширше поговорити. Мужицке господарство стоїть найліпше, коли мужик як найменче купує (коли у него є всьо своє, домашнє) і як найменче продає. Залізниця з своїми наслідками приучує мужика як найбільше купувати і як найбільше продавати.

Гріш, се розкладовий фермент мужицкого господарства.

Залізниця є найважнійшим услівем розвою великої і фабричної господарки і тим самим є найсильнійшою союзницею капіталу в боротьбі з дрібною господаркою.

Залізниця підриває житє семейне, родинне, сю найважнійшу основу хлопскої загороди.

Таким способом ми показали, що залізниця є тяжким ворогом мужицкого господарства. Всі наслідки сі суть для него шкідливі, а хоть ті поодинокі виливи суть самі про себе звичайно дрібні, незначні, то вони доходять до великої сили і великого значеня через те, що взаімно підпомагаються, скріпляють ся. Добрі заробки витворють грошеві видатки у мужика, котрі опісля стають ся конечною потребою. Грошеві видатки потягають за собою продаж худоби, землі, збіжа потрібного на засів, або задовженя. Продаж потрібного збіжа, потрібної худоби, землі викликує лихий стан господарки, так що мужик негодеи з неі вижити. Се змушує его піти на заробки або еміграцію і т. д. і т. д.

Всі шкідливі виливи залізниці, хоть вони самі про себе дрібні як нитка павутини, але сплітають ся в кріпку сіть, з котроі і кріпкому тяжко вирватися. При такій взаімній мультіплікації хоть би як дрібних виливів мусить випасти значний результат. А результат той є такий: Мужик перестає бути господарем а стає наймитом-пролетаром, хотяй при тім неконче потребує тратити власности своєі землі. Мужицке господарство тратить свою самостійність, вібрубність, цільність і стрійність і або цілком гине або задержуючи нужденну і неневну екіспеценцію стає ся тілько жерелом вижиску дармоідів і капіталістів. Мужик тратить землю і стає робити на чужім; або хоть робить на свій земли, так не для себе і не на себе, а на других і для других. Він тогди ще нужденнійший від правдивого робітника, пролетара, бо есть не тілько наймитом у своїй хаті, але і невільником своєі землі. Таким способом увесь вплив залізниці на мужицке господарство можна висказати одним словом: пролетаризація мужиків-господарів.

Коли ми може надто широко розвели ся над тим, що залізниця з своїми наслідками для мужицкої господарки шкідлива і убійча, то і одним словом не потребуємо доказувати, що вона для мужицкого господарства зовсім зайвина і непотрібна.

В. Охримович.

Наука й штука.

АВСТРО-РУСКІ СПОМИНИ V. Далі).

Далі вже я мусів їхати возом до Сігета. Конечно, везти мене взявся жид, і я побачив буду, подібну до наших, бердичівских з балагулами, на котрих я їздив колись, будучи студентом, з Кієва в Гадяч.

О! rimembranza! промовив я, і незабаром пережив усі балагульскі штуки, котрі переживав за молоду.

Перед тим, як сідати мені, угорский балагула сказав, що він мусить підвезти і свою матір до сісіднього села. Сказав він се віжливо, просючи мене дозволу. Я дозволив. Але, коли мати вилізла, — незабаром балагула прийняв по дорозі ще одного жида, при чому мене вже не питав. Скоро появились нові жиди, котрі то сідали, то вилазили з буди, не звертаючи на мене уваги й навіть не здоровкаючись. Коло самого Сігета вже сиділо в буді окрім мене 4 жидів і вже почали мене тіснити на задньому сидіню. Нарешті став улазити пяний і витягати з місця коло мене мій куферчик, не кажучи мені ні слова. Я запротестував. Непрошений товарищ сяк-так пом стився на переді, а я прочитав жидам мораль про віжливість, на котру мені ніхто не відповів.

Всю дорогу, з села, я говорив з своїм балагулою по рускому, і він говорив з мужиками те-ж по рускому, але-ж зо мною не інакше, як по німецкому. Теж саме робили й другі жиди в корчмах, куди ми приставали. А приставали ми в найгірші корчми, пропускаючи досить порядні села, з порядними домами, хоч я казав жидові кілька раз, що він мене мусить завезти в такий дім, деб я міг мати обід з мясом. „Будете мати“. казав жид, і завозив мене в жидівскі корчми, де окрім яєць і горілки мені нічого не давали.

На решті прийхали ми в Сігет, уже над вечір. Жид завіз мене в такий брудний двір, на кінці города, що я сказав, що тут зоставатись не хочу. „А другого нема“, каже жид. Я, зважившись, Мараморош-Сігет головне місто комітату, настоював, що там мусить бути готель, а жид казав, що нема. „Ну, то везіть мене в ринок; я сам знайду“, кажу я.

Жид не хоче. Я кажу, що не заплачу грошей (в селі я дав половину), а за куферчиком, котрий жид уже скоро заніс у брудну хату, прийду з поліцією. Жид виніс на віз куферчик (але, як оглядівся я потім, зоставив подушечку, котра так і пропала) і повіз мене в середину города.

Бачу я на решті великий параллелограмний плац з усіма ознаками австрійского провінціального ринку. З краю лежать пірамідами кавуни, а коло них сидять перекупки. Я до них — по рускому, по німецкому, по моєму романскому, — не розуміють і відповідають мені зовсім незнакомою мовою — мадярскою. Питаю жида: де тут готель? „Нема“, каже.

Оглянув я доми. Бачу — на противному кінці написано: Kavehas. „Ну, певно, се Kaffehaus; запамятати на всякий случай. Бачу — на двох домах написано слово Szalloda но при других також незрозумілих мені словах. Я пригадав, як Гротефенд догадався, що слово, котре повторяєся на руінах Персеполя мусить бути цар, — поставив собі гіпотезу, що Szalloda мусить бути готель. Іду до близшої Szallod'и, і бачу признаки готеля. На мої німецкі запити получаю відповіді мадярскі, але в них все таки розумію слово hotel, котре за мною говорять два хлопця й жінка. Розличаю ще слово Oberkelner і рішаю, що сей мусить уміти по німецкому. Приходить і оберкельнер, і хоч він не мудро говорить по німецкому, та ми вмовились про що треба. Я велів готовити вечерю, а сам побіг на пошту, де не без труду получив свою корреспонденцію

По вечері я попрохав збудити себе о 6-тій годині і зарані пішов у свій номер спати.

Хтось стука. Я перепробував усі сіноніми herein! На решті увійшла особа, одягнута трохи подібно до гуцульского і сказала мені чистою рускою мовою: „Веліли-сте, паночку, збудити вас о шестій годині?“

Таки знайшов я Русина у Сігеті; то був Hausknecht.

На другий день не він мене, а я його збудив о 6-тій годині. А коло 9-тої я був на станції залізної дороги, щоб їхати до Мункача або Мукачева, де я хотів відвідати руский манастир. На станції всі урядники й публіка говорили по мадярскому. „Ну, як я тут справлюсь? подумав я, — коли бачу: подібна до гуцульскої особа підходить до касси і каже по рускому: „третя кляса до NN“ Кассир відповіда ціну по мадярскому. Так і в другий і в третій раз. Підходжу і я: „третя кляса до Мункача!“ Кассир мене оглянув пильно, і сказав ціну — по німецкому!

Таку уступку я заслужив, очевидно, як чужинець.

В вагоні я попавсь у компанію панску і кругом не чув нічого, окрім мадярщини. Тільки на одній станції сіла особа, в котрій було щось церковного. „Мусить бути Русин“, подумав я, і закинув удку: став читати, а далі поклав на ланку „Слово“. Особа взяла газету, почитала, а далі заговорила якимсь язичієм, подібним до руского.

Ми все таки розговорились. Подорожній щось був таке подібне до дяка, або до сотрудника при церкві але проживав у такій крайині, де Русини перемішались зо Словаками, так що не міг потрапити ні на яку чисту мову, а до того ще хотів говорити „по письменному, з висока“, як каже наша різдвяна вірша про Іосипа Старенького. Трохи згодом він мені

сказав, що може співати руску пісню — і затяг, фальшуючи: Гляжу, какъ безумный на черную шаль, романс Пушкина. „Звідки, питаю, ви навчились?“ „Навчив мене Поляк, учитель мій в семинарії“. А Поляк той був колись офіцером армії польскої перед повстанем 1830, потім емігрував і якось став на Угорщині учителем в рускій семінарії, де й навчив семинаристів романсу, котрий був модний серед офіцерів російских

Ось як пробиралось на Угорщину обрусеніе!

По троху наша розмова, а надто спів звернули на себе увагу сусідів по вагону, між котрими оказалось двоє студентів. Вони роспитались у співця по мадярскому, хто я? і почали говорити зо мною по німецкому. Розмова зійшла й на герцеговинске повстанє, котре тоді починалось. Наш кружок у Кієві інтересувався тією справою, і я привіз зібрані серед приятелів, переважно студентів, коло 150 рублів, котрі переслав у редакцію одної сербо-далматинскої газети для „усташів“. Се, певно, були перші гроші, послані для них з Россії. Мадяре-студенти були недовольні герцеговинским повстанем сказавши мені зовсім ясно, що коли Серби задунайскі будуть мати свою вільну державу, то до неї одійдуть і Серби угорскі. „Не одійдуть, кажу, коли в Угорщині їм буде добре, — а же-ж Тессинский кантон Швейцарії не одходить до Італії“.

Студенти почали мені розвивати мадярско-державні ідеї централістичні: мовляв, ми мусимо ассімілювати немадярскі народи в нашій державі, бо вона мала в порівнаню з Німеччиною й Росією і т. д.

Я, звісно, казав, що не-Мадярам нема діла до мадярских національно-державних інтересів, і коли мадярска держава справді непримирима з їх національними інтересами, то вони мають повне право дбати про себе, як хотять, бо вони такі ж самі люде, як і Мадяре і таке-ж саме мають право мати свою державу. „Серби такі самі люде, як і Мадяре?“ переспросив мене один з студентів. Еге-ж, кажу. Студенти підняли гомеричний сміх. Сусіди заговорили з ними по мадярскому, певно, питаючи, чого вони сміють, ся, і скоро по всему вагону піднявся скажений регіт. Я сам засміявся...

Але скоро треба було мені переминяти колію дороги. І співець, і студенти счезли з моіх очей. Я всів у новий поїзд на Мункач.

Оглядаючись у вагоні, я побачив двох уніяцких попів. То мусіли бути Русини, але говорили вони по мадярскому. Не забаром усів до них світский молодий чоловік, очевидно, знакомий їх, і всі говоряли по мадярскому. Скоро прибули ми до станції Мункачівскої. Я знав, що манастир не близько від міста, хотів роспитатись і став оглядатись. Коли чую — тройка процаєся і каже: дай, боже! Значить, Русини. Я підхожу до них і питаю по рускому, як мені дістатись в манастир, — чи далеко? Всі надулись, один пробурчав: не знаю! і всі троє розбіглись.

Я взив фіякр і велів везти себе в манастир. Коло самого манастиря я побачив особу, в довгому костюмі, але не подібному ні до православних, ні до римских монашеских костюмів, котрі я доси бачив, — з бородою. Питаю я єго, чи застану я ігумена, Краліцкого. „Я, каже, сам ігумен Краліцкий“. Я єму кажу, що хотів би бачити манастир.

Говорив я по украйінскому. „Ви з Галичини?“ пита ігумен. „Ні, з Украйіни, з Кієва“. — і назвав себе.

Ігумен видимо здивувався моій мові, і повів мене до себе, держучи трохи холодну міну. В єго кабинеті я подав єму „Историческія пѣсни Малорусскаго Народа“ і попрохав помогти виданю збором подібних пісень на Угорщині й рекомендацією других збирачів і т. п. Книга заімпонувала.

Розбираючи далі книжки в моєму багажі, я показав ігуменові новійші галицкі видання общ. Качковского і Просвіти. Він їх бачив у перше.

Я не вірив своім ухам: ігумен руского манастиря, сотрудник „Слова“ не бачив ніколи виданя общ. Качковского. поки єму, не привіз їх „украйіноман з Росії!

Про „Просвіту“ ігумен знав, що вона видає полонофільскі, трохи не польскі книги. Я єму дав, окрім брошур „Просвіти“, свою статю об тім, як „Просвіта“ зреклась соймової субсідії. Се все було новиною для ігумена, а для мене доброю нагодою розвити свої „надпартійні“ думки про Галичину і в загалі австрійску Русь. Ігумен став привітнійший і попрохав мене остатись ночувати в манастирі.

Ми багато розмовляли про всякі національні справи в Росії і в австрійскій Русі. Конечно, зійшла розмова на мадяронство. Я винив у нему найбільше самих Русинів, брак у них демократизму[1]) з чого виходило в масі угоруского попівства мадяронєство, а в патріотах поверховне москвофільство і зневага до свого демоса, єго мови і інтересів. Се все дуже було нове для мого собесідника, щоб він з тим згоджувався, але він тому не дуже й противився.

За вечерею побачили монахів, — менше десятка і нічим не інтересних, дуже нерівних просвітою до ігумена. Роспитували мене про кієвскі святощі, але видимо для розмови.

В ранці застав я ігумена ще привітнійшим. Видно було, що він на самоті переглянув мої книжки й брошури. Обдивились церкву й бібліотеку; в остатній нічого осібного, але все таки є дещо зі старих книг про угорску Русь. Поки ми були в бібліотеці, случився курйоз: увійшов той молодий чоловік, котрий учора їхав і не схотів говорити зі мною по рускому і сказав, що не знає, де манастир. То був укінчений богослов; він тепер шукав собі місця й забіг поклонитись ігумену, котрий є членом капітула єпископского і стоїть независимо, бо в той же час належить до осібної

---

[1]) Кумедно, що патріоти писателі між угорскими Русинами, як напр. Духнович, непремінно старались вивести свої родини від бояр і шляхти — з Россії.

федерації манастирів уніяцких усієї Угорщини, руских, а також румунских і др.

Вчерашній мадярончик не пізнав мене й дуже низько поклонився, коли ігумен представив єго мені. Я не видержав і спитав: „Ви говорите по рускому? Ви в перший раз в Мункачі?“ і на решті додав: „Я вже учора мав пригоду бачитися з добродієм і питати в него дорогу до манастиря“. Конфузія мадярончика була велика і він скоро вибрався.

Коло полудня виїхав і я, получивши деякі книги від ігумена й обіцявши ще прислати від себе кілька книг із Росії на читанє окольним Русинам. Ігумен же обіцяв мені прислати етнографічні матеріали, і дійсно прислав деякі, котрі я почасти напечатав у „Малорусскихъ преданіяхъ и разсказахъ“. Книги котрі я прислав єму, були: Записки Охотника Тургенева, Разсказы Рѣшетникова, Русская Исторія Костомарова, Кобзарь Шевченка, Повісти М. Вовчка, Нечуя, Федьковича, Пісні Лисенка і т. д. Остатні, як я взнав потім дуже подобались родичкам ігумена.

(Далі буде) М Драгоманов.

ДАЛЬШІ БОЛГАРСКІ ПРАЦІ М. ДРАГОМАНОВА. Помимо тяжкої недуги, котра іншого чоловіка могла б зломати не тілько фізично, а й душевно, д. Драгоманов не покидає працювати і як педагог і як писатель фольклорист. В IV і V томах „Сборника“ видаваного болгарским міністерством просвіти поміщені дальші дві єго праці, котрі вводять в обсяг порівнуючих дослідів також богатий український матеріял устний і писаний і для того повинні в високій мірі звертати на себе увагу також наших „людознавців“, так як звертають увагу вчених Поляків, Великорусів, Німців і т. і [1]).

В IV томі „Сборника“ находимо коротеньку розправу „Славянскитѣ вариянти на една евангелска легенда“. Д. Драгоманов зводить тут до купи значне число народних оповідань, починаючи від болгарского про переміну дідом-богом двох попів в ослів, далі великорускі, українскі, білорускі, гасконскі і сербскі і находить їх спільне жерело в одним епізоді апокріфічної „Евангелії о дітстві Христовім“, де Ісус хоче бавитися з дітьми жидівскими, ті тікають від него і ховаються, а коли Ісус питає їх матерів: що там є у новітці? ті відповідають, що козлята і по наказу Ісуса діти перемінюються в козлята, поки на просьбу матерів Ісус знов не переминив козлят в дітей. У Музулман є про Ісуса аналогічна історія: жиди приписували єго чуда магії, і він за те перемінив їх у свиней; ся історія доволі близька з українским оповіданєм про те, як Ісус прийшов до одного жида, а той щоб єго витрібувати, сховав під корито свою жінку з дітьми і на питанє Ісуса сказав, що там свиня з поросятами. По відході Ісуса відкрили корито, а там справді свиня з поросятами Дуже інтересний є інший варіянт того оповіданя у Чубінского (II, 336), де бог також перемінює двох попів в волів і дає їх мужикови на роботу; тут первісна основа обернена в сатиру на попівске неробство. Міні здаєся, що дальшою паралєю того самого мотіва можна вважати оповіданє про те, як один піп до спілки з злодіями вкрав у якогось господаря зо стайні коня; злодії коня взяли, а попа лишили в стайні на єго місці. Рано господар приходить і бачить попа при жолобі; той признаєся єму, що за кару мусів кілька літ бути конем, але сеї ночи єго кара скінчилася і він просить єго пустити. Мужик пускає попа, увіривши єго оповіданю, але коли швидко опівля побачив на ярмарку свого власного коня, зблизився до него і шепнув єму до уха: „Єгомость, а що, вжесте знов нагріпили? О, але я вже тепер не дурний вас другий раз купити!“ Се оповіданє чув я перед 20 літами в Дрогобичі; всесвітну популярність дав єму американскій поет Лонгфелло, опрацювавши єго варіянт віршами яко „сіцілійску легенду“. Д. Драгоманов у своїм досліді зупиняєся на тексті апокріфічної евангелії, вказує на те, що й у старозавітних книгах жидівских, особливо в апокріфічних, як книга пророка Даниіла, находимо мотів переміни чоловіка в звіря, за кару за гріхи, (переміна Набуходоносора в вола). Впрочім не треба думати, що сей мотів є якимось спеціяльно-жидівским переказом; переміна чоловіка в звіря за гріхи є дуже частим явищем в мітології грецкій, а в

[1]) Інтересно, що в той сам час, коли спеціяльні журнали етнографічні, як „Wisła“, „Этнографическое обозрѣніе“, „Am Urquell“ і др. навіть в Росії, цітують і хвалять етнографічні праці М. Драгоманова, наш галицкий „учений“ Ол. Барвінський в новім виданю своєї читанки для вищої гімназії (устна словесність), подаючи бібліографію збирачів нашого етнографічного матеріялу, навмисно помінув ім'я Драгоманова і пир. „Историческія пѣсни малор. народа“ приписав самому Антоновичу, а „Малор. нар. преданія и разсказы“ по єго показу вийшли таки без редактора Про наукові праці над нашим матеріялом етнографічним д. Барвінский, звісно, нічого й не згадує, та правдоподібно нічого й не знає, а то не городив би про него таких мудрощів, як на стор. 141 142, 151, 154-156. Досить буде навести нпр. ось яку дефініцію казки: „Казки, се оповідання, котрих основою суть остатки мітів або повірій з найдавнішних, дохристіяньских часів. Руска казка держиться найбільше життя щоденного, а коли й виходить з того обсягу і зображає такі твори фантазії народної, як чорт, відьма, мрець і т. і., то все людскій розум має перевагу над нечистою силою. Коли ж навіть стрічаємо в казці образи з надприродного світа, то тоді любить руска казка такі надприродні твори уособляти, а людскій розум і правда одолівають нечисту силу і пиху“.

Справді жалувати треба тих школярів, котрим прийдеся вичувати і якось розуміти сю галіматію! Бо коли казка є оповіданєм мітичним, то як же се вона держиться життя щоденного? чи чорт є витвором рускої фантазії народної? чи мрець в загалі є витвором фантазії?. Чи справді в руских казках все розум людскій перемагає нечисту силу? і чи тілько в руских казках часто стрічаєся така перемога? І що значить реченє о тім, що руска казка любить уособляти „образи з надприродного світа“? Чи яка небудь інша казка сего не чинить? І таких мудрощів ви найдете дуже богато на тих 10 картках, що становлять теоретичну часть нової читанки рускої для вищих кляс шкіл середних. І дадуть наші патріоти таку читанку в руки молодому поколінню, а потім повторають єму з емфазою: „Як би ся вчились так як треба то й мудрість би була своя“, І є вже, своя та непозичена, нічого й казати! І. Ф

Індії становить навіть одну з основних догм браманскої та буддійскої метемпсіхози. Жаль, що д. Драгоманов тілько в одній примітці натякнув на індійскі аналогії нашої легенди; їх мусить бути множество.

На далеко ширше поле етнографічних дослідів і теорій провадить нас слідуюча обширна праця М. Драгоманова „Славянскитѣ прѣправки на Едиповата история“. Виходячи від болгарского книжного оповіданя про Павла Кесарійского, від старорускаго пересказаного Костомаровим в его монографії „Легенда о кровосмѣситель“ і від сербскої пісні про Симеона Находа, д Драгоманов зводить до порівнання з тими творами обширний матеріял европейский, починаючи від старогрецких оповідань про Едіпа, в котрих він вбачає переробку малоазійских мітів про Телефоса-сонце і Ауге блискучу і кінчаючи українскими піснями про замужке матери з сином. Д. Драгоманов, аналізуючи старанно весь той величезний матеріял, вбачає у всіх его перемінах, комплікаціях та упрощеннях парослі одного і того самого мотіву — старогрецких оповідань про кровосумішку. Не маючи тут місця слідити детально за ходом усеї студії д. Драгоманова, надзвичайно інтересної і навчаючої іменно при трактованю подробиць, я зупинюся тілько на деяких подробицях его генсалогічної таблиці, в котрій він (стор. 104 відбитки) звів до купи остаточні виводи своєї праці. Після тої таблиці із грецких оповідань про Едіпа вийшла візантійска повість з церковною закраскою; текст тої повісти затратився, але з него як зі спільного жерела вийшли: латиньска історія про Юду Зрадника старуруска повість про Андрея Критского і якась третя галузь, з котроі в дальшім розвою вийшли: контійска повість про Івана, болгарска про Павла Кесарійского, сербска пісня про Находа Симеона і старо-французький роман про папу Григорія Великого, звісний у нас більше в стар німецкій переробці Гартмана von Айе яко Gregor auf dem Steine.

Сему остатньому типови Едіпової легенди надали в середніх віках величезну популярність в цілім західнім світі збірники побожних легенд Якова а Ворагіне „Legenda aurea“ і незвісного редактора „Gesta Romanorum“ Обі ці збірки звісні були й у Польщі; Gesta переведені були в XVI віці й на нашу мову і пильно переписувані; від нас вони зайшли й у Московщину. В Польщі і у нас вони полишали слідн в устній словесности народній, а надто у нас послужили темою до пових, обширнійших редакцій письменних. І ось виходить таке що легенда про Едіпа істнує у нас в кількох редакціях рівночасно, а іменно: а) письменні: 1) слово о Юдѣ предателю (резюмоване Костомаровим по рукопису Буслаєва і опубліковане в повнім тексті Драгомановим по находячомуся у мене рукопису Яремецкого Біхалевича, 2) оповіданє про папу Григорія в збірці Gesta Romanorum, 3) слово о житіи Григорія патріарха, віднайдене мною в одній буковинскій рукописи, у всіх подробицях схоже з змістом в gesta і в старонімецкій поемі Гартмана фон Ауе, тілько що з папи Григорія зроблено патріарха (копію сего слова я також переслав д. Драгоманову, вже по виході в світ его статі); б) устні: 4) оповіданє про Юду, з інтересними відмінами проти книжного, записане д. В. Щуратом в Кобиловолоках і переслане мною д. Драгоманову також уже по видрукуваню его праці, 5) оповіданє про Григорія, схоже з оповіданєм в Gesta, записане у Баронча (Wójcki, Fr. Szki itd) 6) оповіданє про Андрея записане Манжурою (Драгомановъ, Малор. нар. преданія 130—131), 7) оповіданє про Марію Египетску (Чубинскій Труды I. 182—183) і 8) оповіданє записане д. Охримовичем в Сенечолі і зовсім уже приноровлене до нашого людового, спеціяльно до гірского побуту. Всі ті матеріяли (крім н-рів 3 і 8) розбирає д. Драгоманов у свій праці, виказуючи на тих ріжних варіянтах ріжнородність впливів, котрі в протягу століть перехрещувалися в нашім краю і причинювалися до витвореня того, що нині наші патріоти люблять називати „питомим народним світоглядом“.

Але крім сих ріжнородних оповідань живуть ще в устах нашого народа пісні дуже розширені, записані в множестві варіянтів, котрих темою є кровосумішка матері з сином або сестри з братом, кровосумішка або довершена або частійше недовершена Д. Драгоманов уважає й ці пісні за парість того самого спільного дерева з котрого вийшли повісти і навіть (стор. 99) уважає дивоглядним думати, щоби вони могли мати у нас яке небудь побутове або мітологічне значінє. Лишаючи на боці мітологічне толкованє я завважу на те, що побутове значінє ті пісні таки можуть мати, т. є. в основі їх можуть лежати поодинокі факти кровосумішки, котрі іноді можуть лучатися серед народа. І так в р. 1879 підчас моєї військової служби мині оповідали вояки тої компанії полку Гондрекур, де я проживав, що там перед кількома роками лучився такий факт: до одного рекрута вечером прийшла мати з села. Син був тоді на муштрі, а мати, ще молода жінка, втомившися лягла на его постелі і заснула. Вояки збиточники сказали синови, коли той вернув з муштри: ти, хло, тут до тебе твоя любка прийшла. Той утішився, побіг до кімнати, в котрій случайно не було нікого, а не пізнавши в потемках сплячої жінки, сповнив з нею гріх. Тілько коли внесли світло, він побачив, що се его мати, і не мовлячи нікому нічого, побіг на піддашє і повісився. Коли б не певність, що се факт (а вояки, котрі мині се оповідали, знали особисто того нещасного рекрута і его матір), можна би подумати, що й тут маємо діло з відпрыском старогрецкої історії про Едіпа. „Коли й істнувала колись — мовить д. Драгоманов — неозначеність в полових відносинах на Украйині, то навіть память про неї мусіла давно загинути“. То то й є, що такі речі, як пісні про вдову і ві „донців“ або оповіданя про Едіпа не є останками з доби полової неозначености, з тзв. доби кровосумішної сімйї, а власне з пізнійшої, коли давня кровосумішка в почутю народнім сталася чимось оги-

дливим і грішним. Що в нашій памяти народній, а спеціяльно в піснях весільних лишилося дуже богато слідів давних форм родинного життя, тзв. матріархату; се доволі переконуючо виказав недавно д. Охримович в своїй статі „Значеніе малорусскихъ свадебныхъ обрядовъ и пѣсень“ поміщеній в „Этногр. Обозрѣніи“. Так само не далеко прийдеся шукати й за слідами таких форм кровосумішки, як тзв. снохачество (пожите свекра з невісткою); про него виразно згадує Нестор, говорячи о звичаях деяких стародруских племен; на него натякає ще в далеко пізнійших часах, в XVII віці (к. 1632 р.) княжна Теофіля Острожска в установі для людности скількоі мовлячи: Jeśliby się też trafiło, jako się tam znajduje, żeby miał ociec z synową swoją mieszkać w nierządzie, a świadectwo pewne było, tedy go gardłem karać, jednak z dołożeniem się naszym.[1]) Очевидно бодай в розуміню автора тоі постанови гірска людність в Карпатах в тім часі часто попадала в гріх званий снохачеством. Задля тих причин, а також задля того, що наші пісні про вдову і ей синів крім загальної теми кровосумішки мають дуже мало подробиць схожих з повістями про Едіпа-Григорія і йіх розгалуженями, я був би за тим, що виводжене йіх (а також старої датскої пісні переведеної у Грімма „Der unrechte Bräutigam“) від одного спільного пня є натягнене і що йім треба признати осібне походженє, основане на фактах чи то з давнього чи пізнійшого побуту, так само які пісням про кровосумішку брата з сестрою, до котрих впрочім дочеплено декуди мітичний конець — переміни обоіх грішників у квітку „братки“ (по російски „Иванъ да Марья“).

Іван Франко.

HABEMUS PHONETICAM! Товариство ім. Шевченка вислало було в міністерство народної просвіти письмо з д. 25 л. декабря 1891 р. з домаганєм запроводу в школах фонетичної правописі. Міністерским рескріптом з 14 л. янв. 1892 переслано те письмо галицкій Раді шкільній з запитом, що вона про те думає. Рада шкільна порадилася в сій справі всіх учителів середних шкіл і учительских семінарій що або вчать рускої мови або викладають в ній деякі предмети[2]).

Отже три четвертіни йіх (63) заявилося за фонетикою і тілько ¼ (21) за теперішньою т. зв. стімологічною правописю. Маючи се в руках, Рада шкільна обернулася до обох професорів р. укр. мови й літератури, Дра Ом. Огоновского і Дра Смаля-Стоцкого, з запитом про йіх думку, а евентуально і з просьбою предложеня відповідних проектів переміни правописі. Оба професори (як бачимо, сим разом навіть Огоновский) заявилися за фонетикою і передложили Раді шкільній подрібні внески. Отсі внески й послужили за підставу нарад правописної анкети, котра відбулася 25 л. мая і до котроі Рада шкільна покликала, окрім обох названих професорів, іще отсих дд., а іменно: учителів рускої гімназії у Львові катехита о. А. Торонского, Наталя Вахнянина, Костя Лучаківского, Івана Верхратского та Ілярія Огоновского: р. катехита гімн. Фр. Осипа у Львові о. Онуфрея Лепкого, учителя П. гімн. у Львові Теофіла Грушкевича, учителів мужеської семінарії у Львові Ом. Партицкого і Ол. Варвінского (остатний не міг бути на нараді, та надіслав письмо з заявою за фонетикою). В нараді взяли участь і інспектори краєві: Іван Левіцкий, Болеслав Барановский і Др. Сев. Дністрянский Перед водив нараді віцепрезідент Ради шкільної М. Бобжинский

Після кілька годинної жвавої дискусії, анкета ухвалила фонетику, ось на яких засадах:

1) Знак ъ, уживаний після твердих согласних, відкидаєся, отже треба писати: дуб, хат, і т. п. В словах зложених з приіменниками в, з, над, об, під треба в середині замісць ъ, класти ', щоби в вимові согласна приіменника не зливалася з слідуючою самогласною напр. в'орати ся, з'явити ся і т. д.

2) Знак ь писати там, де він служить до мягченя согласних, напр. коваль. Всяке інше ь в укінченю відміни іменників і тото, котре повстало з занидіня самогласної і, влитне, бо тепер у звукословію не має значіня, — отже писати: муж, кров, дамі т. д.

3) Йотоване є треба виражати буквою є, — отже писати: жите, здоровє, бє, пє, і т. п.

4). Букви я, є, ю служать до означеня йотованих самогласних ja, je, ju на початку слова і після таких согласних, котрі можуть мягчитися, напр. ягня, моя, вяву, Жабє, здоровю. Після таких же согласних, котрі мягчаться, я, є, ю, означають властиво чисту самогласну з попередущим, котрим мягчиться попередуща согласна, напр. зять, знанє, королю і т. п.

5). Для означеня йотованого о писати йо на початку слів, і після самогласних, напр. йосиф, майор і т. п. Після согласних же, котрі мягчаться, писати ьо, напр. сьоза, сього і т. п.

6). Букву і писати там де чути чистий звук і, напр. дім, сіль, добрі, імя, іду, отже і писати там, де попередуща согласна мягчиться, напр. віра, місто, ніс (носа), мід, тобі і т. п. З того виходить, що знаки ѣ, ѣ, ѣ и й усуваються, яко зливні.

7). Йотоване і (ji) треба писати знаком ї (з двома точками), напр. їду (jiду), мої, поіти доброї, і т. п. Доси писано в таких випадках або ѣ (ѣду), або и (пити, добрии). Того ж знаку ї вживати й тоді, коли самогласною і мягчиться попередуща согласна, напр. лїс (льіс), лїд, в селї, нїс (вести), лїтература. Доси писано в таких випадках або ѣ, або ѣ (ѣ), і навіть и (і).

8). Знак и писати там, де чути звук и (польске у), напр. син, риби, добрий, шия, лис, робити, бий. Доси писано в таких словах або ы, (сынъ, рыбы) або и (лисъ, робити) або і (бій). Тепер знак ы усуваєся.

9). Звук g треба виражати знаком g, напр. gaзда, ganok і т. п.

Точки 3, 4 і 9 ухвалено одноголосно (голосувало 12 осіб), точки 5 (друга частина) і 8 голосами 11

[1]) Гл. рукоп. Оссолінских ч. 2408, а також Dr. Fryderyk Papeé, Skole i Tucholszczyzna, стор 119.

[2]) Нам годі порозуміти, чому Рада шкільна не обернула ся в свій справі і до народних учителів східної Галичини, що вчать по руски ядже ж вони тут подекуди навіть компетентнійші, бо з досвіду знають про практичність чи непрактичність руских правописей...

против 1, точки 1, 2, 5 (перша частина), 10 голосами против 2, точки 6 і 7 голосами 9 против 3.

Одноголосно ухвалено друкувати в шкільних книжках і кирильську азбуку з відповідними церковнославянскими текстами, щоби ученики могли читати молитви й церковні книги.

Ми, хоть і не зовсім годимося на ухвалену правопись [1]), а все таки радо витаємо сю новину, що богато влекшить школярам науку р. мови і зробить конець тому вавилонскому столпотворенію, яке у нас від давна товпиться під т. назв. етімологічних правописей, котрих було майже тілько, кілько було пишучих Русинів.

Введене нової правописі належить тепер вже тілько від міністерства, котре певне сі потвердить, не лякаючися москвофільських і рутенских протестів, як зовсім безцільних і безсильних. Та все таки треба, щоби й загал народорців бодай тепер показав відпагу та підпер ухвали анкети скорим запровадом фонетики ві всіх народовских виданях, починаючи „Дѣлом“ та видавнями „Просвіти“ а кінчаючи консісторскими курендами. Народовці дали би дуже сумне свідоцтво свого шкарлупництва, якби бодай тепер не зважилися на таке. А раз се буде зроблено, раз фонетика буде заведена в школах, то за яких 25 літ, після виходу зі шкіл чим раз більшої маси школярів наша теперішна т. назв. етімологія належатиме до преданій давно забытых временъ... Значить, противники фонетики згорять засуджені на впадок: вони або мусять усі піддатися зараз лихій долі, або бодай мусять згоді видумати якесь ліпше руже против українства, котрим можна би ще якийсь час воювати, занимаючи задля того й частину народних мас. Тілько радимо видумати щось есенціонального, а не пусто-формального, як етімологія...

М. П.

МОЯ ВІДПОВІДЬ дописувателеви „Дѣла“ в справі рускої театру.

„Зовсім не похваляю Вашого заміру вступити до рускої театру. Рускій театр не „зараз буде мати який хосенний вплив на „руску суспільність. Ваша карієра в рускім „театрі була би пропаща“.

(З листу д. М. Павлика до мене).

„Teraz się nie dziwie, że sztuka tak upadła „dziś na prowincyi, i że tak lekceważą akto„rów. To wina władzy, która daje koncesye „ludziom, którzy lekceważą sobie to zadanie „oświaty i formalnie je depcą, robiąc z niego „monstrum“.

(З памятника покійного артиста К. В. Плошевского).

В 1 ч. „Народа“ з сего року виступив я отверто з закидами против дирекції рускої театру. Навів я голі факти, щоби „Руска Бесіда“, котра має надзір над тим театром, розслідила ало і евентуально его усунула. Та хоч мое виступленє було дуже умірковане, а наміри добрі, то однако незвісний мені дописуватель „Дѣла“, інспірований, видко, самою „Рускою Бесідою“, місто совісно представити справу, закинув мені (головно в ч. 47 с. р.) сторонничість, ба, вивів заключенє, що я оспорюю потребу субвенції краєвої для рускої театру.

Позаяк редакція „Народа“, руководячися справедливостію, перепечатала згадану статю в „Дѣла“, то я маю повну надію, що редакція не відмовить мені місця в своїй цінній часописи на отсих кілька слів, яко відповіди, щоб широка публика не взяла дописи в „Дѣлі“ за чисту монету, а на мені не справдилась пословиця: „бють, та ще й кричати не дають“.

Я лишу на боці всі мої особисті справи з дирекцією рускої театру, справи дуже а дуже нечистої натури, як прим. безосновне денунціованє мене передъ властями), буду держатись лиш рамок статі „Дѣла“.

Але перше, яких розберу близше закиди „Дѣла“, мушу піднести факти, котрі я в 1 ч. „Народа“ навів, а на котрі п. дописуватель „Дѣла“ напіть не брав ся відповідати, збуваючи їх мовчанем, адже ся тому, що не мав що на оборону дирекції, згідно „Рускої Бесіди“ сказати.

І так констатую, що дописуватель „Дѣла“ не пояснив, чому платня артистам в рускім театрі так низька, що аж доходила до 10 зр. зав. місячної гажі?! Не пояснив, чому директор Біберович, в часі дуже доброго поводженя, виплачував гажу аж в 8 ратах? Не пояснив, яким способом міг п. Біберович в такий яркий спосіб надужинати своєї директури, що за протяг 31 днів, давав аж 30 вистав, а в Підволочиских аж два денно, що актори приходили до гардероби о годині 4 а виходили о 2 по півночи? Не пояснив, чому „Руска Бесіда“, вписуючи ще в р. 1890 — 100 зар. на бібліотеку театральну, прислала доперва при кінці 1891 р. до товариства рантом 4 книжки?[2]) Сих фактів не можна було перейти мовчанем, бо вони аж надто важні для акторів, а в дальшій лінії для публики. Бо чи актор, виступаючий на 31 днів — 30 разів на сцені, може цілковито піддати ся вірному зображенію ролі, чи не умучить ся духово і фізично, що публика мусить сказати: „грав, як за напасть“? А треба знати, що штука акторска страшно абсорбує нерви і нищить здоровле чоловіка. Чому п. дописуватель не признав, що се діялось єдино тому, щоби запхати кишеню одного чоловіка? Так само повинна „Руска Бесіда“ раз урегулювати платню, бо на таку працю теперішна гажа страшно підла. Режисерія справа, вимагаюча страшного вкладу праці, а на руській сцені тим тяжша, що дирекція не іно нічим не помагає їй, але противно робить перешкоди, відмовляючи всяких найконечнійших вкладів на сцену.

Чому ш. дописуватель „Дѣла“ не пояснив справи фонду емеритального, іно сказав, що „актори доси до збільшеня его нічим не причинили ся“? Що-ж може і

---

[1]) Ми іменно против і, котре також важко до знати, як напр. б. Що сама анкета тут не тверда, доказ те, що вона пише література так немов би се слово писалося напр. по російски лѣтература замість литература Коли-ж самі автори сеї нової букви не в стані точно означити, де ей слід писати, то для школярів вона буде просто гіерогліфом. Не красше-ж уживати задля того й (коли вже не j) та ъ, де конче треба? Напр. йім або jім снѣг, коли просто не сніг?!

[1]) Я вдоволився засудженем п. Біберовича за провину з §. 496 супротив мене на 20 зр. кари, згідно 4 дни арешту, доси в першій інстанції, бо процес ще не скінчений.

[2]) Вкінці дізнаємося, що остатним часом уже, отворено театральну бібліотеку й читальню при р. трупі, а то заходом Дра Ярослава Кулачковского, дотеперішнього театрального референта Ред.

так бідний актор рускої сцени дати на ту ціль більше, як то, що сам особисто грає? Се нічого не значить для ш. дописувателя „Дѣла“. Що з тим фондом круто, видко з того, що сам голова „Рускої Бесіди“, др. Савчак, на зібранію акторів в р. 1890 у Львові не знав стану того фонду. Тут, після моєї думки, найліпше би було, наколиб „Руска Бесіда“ поступила після проєкту п. Трильовского, котрий в знаменитих статях в „Народі“ п. а. „В справі будови руского театру“ жадав, щоби гроші призбирані на будову ідеального руского театру пішли на інші практичнійші ціли, а одною з тих цілей є власне забезпеченє долі руских акторів на случай слабости або на старість. „Руска Бесіда“ могла би то вчинити, бо в ей виділі находять ся ті самі люде, що в виділі товариства „Просьвѣта“, під котрої зарядом находять ся складки на будову руского театру. Яким способом можна ще збільшити фонд емеритальний, скажу дальше, де буду говорити о засадничій зміні управи і веденя нашого театру.

Заки прийду до відповіди на допись „Дѣла“ мушу ще з жалем піднести, що моя згадка в „Народі“ о тім, буцім „Руска Бесіда“ заборонила дирекції руского театру спроваджувати на руску сцену другостепенних акторів з львівскої сцени, розминула ся з правдою. Вправді мені заявив особисто др. Кулачковский, референт театральний, що „Руска Бесіда“, узнаючи несправедливість того, щоб одна пані діставала за один виступ тілько, або звичайно більше, як рускі актори за цілий місяць, зборонила виступів їйх, але то показало ся невгідним з правдою, бо вже в Станіславові виступала на рускій сцені п. Радван. Отже тут заходять дві можливости — бо-ж я мушу вірити на слово п. Кулачковскому — що або „Руска Бесіда“ справді була заборонила, але та заборона тревала дуже короткий час, або що п. Біберович легковажить собі приписи, давані через „Руску Бесіду“. Тепер я маю однако надію, що таки згадана заборона удержить ся, бо я дістав в тій справі союзника в особі д. Василя Лукича, редактора „Зорі“. Д. Лукич виступив вправді з іншими мотивами, а іменно тому, що не годить ся позвалити виступати на рускій сцені акторам, не умічим по руски, бо через то виходить смішна мішанина, але его мотиви додані до моіх тим сильнійше вказують на конечну потребу цілковитої заборони в тім напрямі.

По сих кількох словах приступаю до самої річи.

Насамперед розводить ся дописуватель „Дѣла“ над зарядом театру, і підносить, що „товариство „Руска Бесіда“, котра має управу над театром, концесію, посідає значнійший інвентар театральний і від довшого часу одержує до розпорядимости субвенцію з фонду краєвого на ціли руского театру, — не може удержувати у власнім і безпосереднім заряді театр, котрого головним призначенем є діяльність ві всіх сторонах краю. Длятого“... і т. д. Як бачимо, ш. дописуватель „Дѣла“ поставив тезу, але ей не доказав премісами; а ми би були як раз цікаві почути причину, чому театр руский не може стояти під безпосереднім зарядом „Бесіди“? Мій проєкт є слідуючий: Товариство „Руска Бесіда“ повинно обняти в свій безпосередний заряд театр, а може се вчинити дуже легко. Адміністрацію можна віддати своєму чоловікови, котрий не потребує бути актором, а його чоловіком совісним і розуміючим ся на штуці драматичній. Таких людей найшла би „Руска Бесіда“ і у Львові, і між членами своїми. Часть артистичну належало би віддати чоловікови широко образованому, люблячому сцену яко сцену і грунтовно розуміючому ся на штуці драматичній.[1]) Розуміеся, що такого чоловіка треба би і добре оплатити. Наколи-б такого чоловіка „Руска Бесіда“ навіть і на Україні не найшла, то поки що повинна звернути головну увагу на режисерію. Режисерія — се річ для сцени так важна, що без неї не можна й думати о якімось розвою і поступі в театрі. А у нас, на біду, доси на неї не звертали належної уваги. Поміж акторами нашої сцени — мушу се рішучо сказати — людей, достойних тої функції абсолютно нема. Бо змайстерований актор — ще не в силі заступити режисера. Режисер мусить знати бодай початки психології, анатомії, знати літературу драматичну. Адже-ж він в більшій ще мірі, як актор, повинен знати наскрізь „чоловіка“, котрого актор в драмі зображує. А якже-ж може чоловік, не маючий понятія о анатомії, уміти ухарактеризуватись на сцені, якже-ж може чоловік, не розуміючий психології, зобразити гру душевну в особі, котру має собою на сцені представити? У нас панує між публикою, котра дуже мало розуміе штуку акторску (куди висше стоїть публика російска!) гадка, що наколи актор або акторка більше нервові, більше мають чувства, то вони ліпші артисти. У нас потребує актор або акторка на сцені більше кричати, більше кидатись, щоби публика узнала его гру ліпшою. А тимчасом воно як раз противно: найбільші актори на світі відзначувались „б р а к о м ч у в с т в а“. Вони не вроджене чувство пускали в гру на сцені, але уміли удати чувство, коли того було треба. Славний Геррік, котрий ще нині служить взором для акторів, був в силі в протягу кількох мінут перемінити лице до тої степени, що в мить представляло оно перехід від найбільше комічного сміху аж до шаленої божевільности. Чи-ж він в і д ч у в а в, чи м і г відчути ті чувства за кілька мінут? Піколи! Він виробив собі сю штуку, що зміг завсігди публику з д у р и т и. Славний Россі виступаючи в ролі Юлія Цезара в Москві, буде в кождій сцені тим самим, що в Берліні або в Парижі. Чому? Бо він вистудіював ролю до послідних тонкостей, він не може до неї нічого додати, не може від неї нічого відняти. А як поступає наш „домородний“ актор? Ото, коли він в лихім гуморі (у нас то називаеся „недиспонований“), то грає як за напасть; коли-ж він случайно в дусі, то тогди верещить на всі заставки, мечеся по сцені як боже-

[1]) Ми осібно розівємо свій плян реорганізації р. театру, а тепер скажемо лиш тілько, що артистична частина провід може спочивати в руках одного чоловіка, тілько що до сцени, т. є. в руках режисера, котрого доконче треба придбати з України, але артистична частина р. театру в ширшім розуміню, репертуар ітд. мусить у нас спочивати в руках ц і л о ї г р у п и л ю д е й писателів, знатоків всесвітної драматичної літератури й штуки, і робітників на тім полі. Звісно, й ся а р т и с т и ч н а к о м і с і я мусить у нас вироблятися постепенно, але Р. Бесіда зробить найліпше, коли як найскорше зложить таку комісію. Бо так, як було доси, не може йти. Ред.

вільний, розбиває навіть куліси, — а публика плеще і радуєся: „ото, як він грає з чувством“, не знаючи, що на таку гру з чувством образована публика би не дивилась. З сеї то причини виходить таке, що — коли возьмемо приміри з наших акторів — п. Яновича і паню Біберовичеву ставить публика вище і поліс їїх, чим п. Стечинского і паню Кириицку. Коли тимчасом ні п. Янович ні п-ні Біберовичева не суть так добрими артистами, як п. Стечинский і п-ні Кириицка. П. Янович має той сам блуд, що і ні Біберовичова, котра бє на чувство, і як справедливо підносив в своїх критиках в „Kurjeri lwowsk-im“ д. І. Франко, бє на афектацію. Коли противно, люде менше чувственні, як п. Стечинский і п-ні Кириицка, без вродженого високого чувства, представлять вам типи так природно, що справді можна мати ілюзію на сцені. Дідро каже, що тим ліпший актор, чим менше бє на чувство і чим всесторонніший.

Отже, як кажу, треба конче „Рускій Бесіді“ звернути увагу на режисерію. Тому то так важною справою для театру є бібліотека театральна. Коли-б „Руска Бесіда“ переняла в свій безпосередний заряд руский театр, то тогди можна би скорше ввести в житє і фонд емеритальний, про котрий я згадав вище, а без котрого не мислимо, щоби актори держалися рускої сцени. Головнож потрібно такого безпосереднього заряду для того, щоби можна в театрі перевести яку таку реформу. Тогди можна би усунути з нашої сцени оперетки французькі, котрі після хибного пониманя теперішної дирекції ніби роблять касу, коли тимчасом, наколи би їїх не виставлювано, публяка горнулаби ся на поважнійші штуки. Тогди можна би впровадити на нашу сцену найліпші комедії і драми з чужих мов, і таким способомі можна би публику образувати. А то яку користь мають наші мужики з „Мікада“. „Гаспарона“ та „Зеленого острова“? А при сій дирекції того всего зробити не можна. Теперішний дяректор не має образованя артистичного, а цілий заряд веде односторонно.

О одно би лише розходилось, а іменно, що „Руска Бесіда“ боїться страт. На се я можу лиш стілько відповісти: наколи теперішний директор, котрий є чоловіком дуже практичним, підписує раз в раз контракти з „Рускою Бесідою“ і бере на себе дирекцию, то ясно, що він не боїть ся страт. А чого ж би мала бояти ся страт „Руска Бесіда“, котра би перевела реформи в напрямі ліпшого репертуару. та заангажувала добрих артистів, бо, звісно, що тепер дуже богато артистів опустило руску сцену.[1]) Коли-б „Руска Бесіда“ обняла театр в свій безпосередний заряд, то вже сама фірма не дала би цілковито упасти нашій сцені. А „utinam falsus vates sim“, коли ся дирекція останеся на дальше, то руска трупа розпаде ся цілковито.

III. дописуватель каже, що тепер персонал руского театру не є відданий на поталу одиниці. Вже ті факти, котрі я в 1 ч. „Народа“ підніс, а на початку сеї статі навів, доказують, що є противно.

І що що туманити публику, що персонал руского театру складає ся з 40 осіб самих артистів? (На друкованих оголошеняхъ подає п. Біберович в с е а в с е цифру 45!) Се дискредитує руску інституцію, бо по шумних оголошеняхъ люде бачуть на сцені д а л е к о а д а л е к о менше число граючих, а деколи і не бачуть тих, що фігурують на афішах.

(Конець буде). Нестор Яворовский.

[1]) Д. Біберович пояснює нам і в польских часописях, що на місце уступивших заангажовано інших при чому однако підсуває нам злу волю — шкодити р. театрови!!! Ред.

Полеміка й дописи.

ВІЧЕ РАДИКАЛЬНЕ в Станіславові 7. с. м. не могло відбутися в салі д. Седельмаєра тому, що якісь „тихі та щирі приятелі освідомлюваня народних мас“ донесли, що саля моглаби, крий господи, завалитися та повбивати сотки радикалів противників ново ерства, попівства, церковних треб і т. д. Зглянувшися на наше дорогоцінне житє, станіславівский магістрат послухав тих благородних доносчиків і не позволив нам на той день салі. Ми на скоро спросили людей поіменно до салі в лазні, де й зійшлося як раз 300 людей (що мігби посвідчити безсовісгному дописувателеви „Діла“, хоть д. Гузар, також запрошений нами, коли не спис запрошених і присутних на зборах, котрим ми можемо „Ділу“ служити).

То були майже виключно селяне з повітів покутских, а по части й дальших, напр навіть з перемиского А треба завважати, що селяне прибули помимо того, що цілу ніч перед тим лив дощ; а прибуло їїх більше як 300, тілько що поліцінти повідправляли многих ще з перед салі Седельмаєра, кажучи, що ніякого віча не буде

Головою віча вибрано одноголосно Дра Т. Окуневского, заступником Дра Сев. Даниловича, секретарями дд. Герасимовича з Коломиї і Павлика зі Львова. Після доброї промови дра Окуневского про те, що наша церков, виступаючи против слушних змагань радикалів, стає мачухою народа, — і знаменитих промов ч. Івана Сандуляка з Карлова і ще одного радикала, в справі загального голосованя, що разом трівало 1½ години, - явив ся на збір комісар староства д. Ярош (котрий також просив нас перед тим о запросини, що ми й зробили!) і коли скликуючий ті приватні збори, т. Творовский не знав особисто щось 4-х участників. — розвязав збори. На просьбу присутних, щоби комісар говорив по руски, а не по польски, він голосно крикнув: „przepraszam, urzędowym językiem jest język polski!“ Коли ж зібрані в один голос стали домагатися, щоби таки говорив по руски, д. комісар крикнув ще голоснійше: „Proszę być cicho, bo sprow dzę żandarmów! Ось яка у нас „переміна правительственої системи до Русинів“, котрою так чваняться новоеристи! Зрештою, сам д. комісар небавом помяк і говорив приватно по руски.

Зібрані все таки були одушевлені, бачучи, що сей другий штурм радикалів на Станіславів уже на половину повівся. За третим разом

чейже заволодіємо тим, доси ново-еристами спасаємим повітом. Зрештою треба піднести, що станіславівські ново еристи очевидно засоромілися і деякі з них, запрошені нами на збори, для перекони про слушність нашої справи, поводилися достойно. Побачимо, що скажуть народовці на своїм вічу, що має відбутися в Станіславові 29 с. м. На всякий случай сподіємося, що до того часу саля Седельмаєра зовсім окріпне

При нагоді мусимо піднести, що нашим вічем ревно занялися й станіславівські робітники всяких народностей. Може се буде початок до солідарного поступованя робітників з селянами-радикалами, котрих доси держить з далека хибний погляд деяких львівських провідників гал. робітницкої партії, немов би то між селянами і робітниками мало могло бути спільного. Напрямок, у котрім ми, радикали, ведемо своїх селян, доказує зовсім не те М. П.

Критика літературна і бібліографія.

ПИСЬМА К. ДМ. КАВЕЛИНА и ИВ. С. ТУРГЕНЕВА къ АЛ. ИВ. ГЕРЦЕНУ. Съ объяснительными примѣчаніями М. Драгоманова. Женева, украинская типографія 1891, 8-о ст. XII + 227. — Книжка містить у собі далеко більше, ніж сказано в заголовку, а іменно містить і листи названих російских писателів і діятелів до Огарева й інших приятелів та свояків Герцена; кілька чернових відповідей остатного Тургеневу й іншим про найдражливійші справи (оригінальних листів Кавелина напечатано 11, Тургенева 62); за тим перечатано з „Колокола“ статі, писані, як тепер виходить, Кавеліним і Тургеневим, а врешті йдуть ось які додатки: в справі відносин Тургенева й Достоєвского, листи Тургенева до Драгоманова і споминки остатного про Тургенева. Текст пояснений передмовою й численними увагами М. Драгоманова, а задля того перепечатані з „Колокола“ й рідких підцензурних рос. видань ті статі або виписки з них, котрі докладно говорять про зачеплені в листах справи: про еманціпацію крестян, про волю в Росії, про стан студентів ітд. Додати треба, що тут же надруковані й листи Тургенева до царя Александра II. і незвісний доси проект всесословної петіції до остатнього, зложений в кінці 1862 р. між іншими й при помочи редакції „Колокола“, з домаганєм, щоби цар скликав земскій собор і з досить докладним нарисом вільних політичних і соціально-економічних порядків.

Російским людям ми не потребуємо й казати, який скарб названа книжка для історії поступового руху в Росії. Історики того руху найдуть тут чимало подробиць про многих его участників і про самі справи. Та, звісно, книжка найбільше рисує відносини К. Кавеліна й Тургенева до того радикального руху, який ішов з Лондону від Герцена і его приятелів. Листи Кавеліна, писані в 1857 — 1863, зачіпають найбільше пекучі на той час справи; листи ж Тургенева, писані 1849—1869 рисують нам славного романописателя з того боку, з котрого він доси майже не був звісний — з боку его політично-соціальних думок і заходів. Показуєся, що Тургенев дуже горяче интересувався „Колоколомъ“ (в одну пору 1860-1861 майже належав до редакції), помагав ему певними звістками з Росії, справляв его на вірнійшу дорогу, в загалі мав на него вплив. Як не чудно від такого, в соціально-політичних відносинах в загалі слабохарактерного чолозіка, як Тургенев, а виходить, що з межи найліпших Росіян того часу він один оказався на тілько образованим Европейцем, що добре бачив хиби і „восточниковъ“ і „западниковъ“ з Герценом на переді. Особливо виступає Тургенев против ідеалізації рос. простонародя, що поясняєся тим, що він один студіював той народ безпристрастно, для своїх писательских цілей, хоть треба завважати, що у Тургенева те критичне відношенє до Росіян виходило і з прихильности его до індівідуалізму та огиди до всякої колективности, в тім числі й до „общини“ й „артелі“. Книжка в загалі досить добре рисує нам хиби й помилки публичної діяльности навіть таких великих рос. діятелів, як Герцен, Кавелін і др.

Про політичні відносини Тургенева після 1869. росказує нам М. Драгоманов у своїх споминках про Тургенева — котрі ми, з огляду на йіх важність для укр. справи, надрукуємо в „Народі“ дослова, в укр. перекладі.

Видавець завважує в передмові, що в его колекції є ще дуже богато писем Печерина, Мельгунова, Н И. Тургенева, А. Ө Писемского, братів Кельсієвих й інших, менче звісних осіб до Герцена і Огарева „Письма эти, — каже видавець, — кромѣ біографическаго интереса, представляютъ множество данныхъ для характеристики реформъ въ Россіи и значенія, какое имѣлъ тогда „Колоколъ“, для уясненія начала революціонныхъ движеній въ Россіи въ 60-е годы, польскаго возстанія 1863 г. и правительственной реакціи, жизни русской эмиграціи и отношеній ея къ западно-европейскому соціализму и наконецъ сложеніе того соціально-революціоннаго движенія, которое проявилось въ Россіи въ 70-е годы“.

Маємо надію, що в Росії найдуться люде, що поможуть матеріяльно видати ті неоцінені матеріяли, так як видавцеви ні за що йіх видавати. Обговорена книжка видана при помочи кількох просвічених людей з Росії.

Книжку можна дістати через нашу редакцію, котра радо береся посередничити в справі видання дальших матеріялів між Росіянами і М. Драгомановим, — як би того було треба П. М.

ОБЪЯВЛЕНІЕ. Приготовлены для печати мои „Записки“, содержаніе которыхъ нижеслѣдующее:

Глава I. Немировская гимназія до реформы Пирогова и во время Польскаго возстанія 63 года. Обрусеніе Каменецъ-Подольская гимназія и ея обрусители. Исключеніе изъ гимна-

зіи брата Ивана и его высылка на мѣстожительство. Послѣдній годъ моего пребыванія въ гимназіи. Каракозовскій выстѣрлъ.

Глава II. Кіевскій Университетъ и мои скитанія съ одного факультета на другой. Въ деревнѣ я нахожу больше пищи для ума и чувствъ, чѣмъ въ городѣ. Увлеченіе физическимъ трудомъ и начало нигилизма. Оживленіе Кіевскаго студенчества и студенческія организаціи. Сожительства студентовъ коммунами. Зарожденіе соціалистическихъ убѣжденій. Впечатлѣнія отъ Нечаевскаго процесса. Начало народничества. Американизмъ. Мои сборы за границу.

Глава III. Пріѣздъ въ Швейцарію. Встрѣчи въ Цюрихѣ. Намъ больше нравится Бакунинская Анархія, чѣмъ нѣмецкая Соціаль-Демократія. Жизнь русскихъ въ Цюрихѣ Мы отправляемся искать работу къ С. Готардской тунели. Переходъ черезъ Фурку. Женева. Типографія „Чайковцевъ“. Землекопная работа въ Женевѣ. Мое возвращеніе въ Цюрихъ и участіе въ изданіи „Господарственность и Анархія“. Поѣздка въ Локарно и знакомство съ Бакунинымъ. Возвращеніе въ Россію.

Глава IV. 1873 годъ Арестъ Донецкаго въ Россіи. Обыскъ у меня и мой побѣгъ въ Кіевъ. Кіевская коммуна. Кіевскіе Чайковцы. Я дѣлаюсь плотникомъ Обыскъ въ коммунѣ Сапожная мастерская. Наши дебаты.

Глава V. 1874 годъ. Путешествіе въ народъ подъ видомъ красильщиковъ. Слухи въ народѣ о передѣлѣ земли и вѣра въ царя. Мѣстечко Корсунь Кіевской губерніи и свѣденія о Корсунскомъ возстаніи, происходившемъ во время Севастопольской войны.

Глава VI. Возвращеніе въ Кіевъ и путешествіе по подгороднымъ селамъ. Работа на желѣзной дорогѣ. Попытка къ стачкѣ и отсутствіе единодушія среди рабочихъ. Повсемѣстные аресты Побѣгъ Ходько съ Кіевскаго вокзала. Ходько и я бѣжимъ изъ Кіева до Коростышева пѣшкомъ. Мѣстечко Радзивиловъ и переходъ границы съ контрабандистами.

Глава VII. Кратковременное пребываніе за границей и возвращеніе въ Россію. Болѣзнь Ходько. Біографическія свѣденія объ Иванѣ Ходько. Скитанія по чужимъ квартирамъ Помощь Тетельмана. Одесса и начало организаціи кружка. Поѣздка въ Петербургъ. Наша программа.

Глава VIII 1875 и 76 гг. Поселенія въ народѣ. Волненія крестьянъ въ Чигиринщинѣ. Знакомство съ Чигиринцами. Поѣздка въ Черкаскій уѣздъ. Чигиринцы на сахарномъ заводѣ. Воспоминанія Чигиринцевъ объ агитаторѣ крестьянинѣ Хомѣ Прядко. Представленіе Чигиринцевъ о царѣ и министрахъ. Случай съ пропагандистомъ. Наше ложное положеніе среди крестьянъ.

Глава IX. Съѣздъ кружка въ мѣстечкѣ Смилѣ, Кіевской Губ. Знакомства съ крестьянами. Наши знакомые крестьяне не вѣрятъ въ царя. Бесѣды объ организаціи бунта.

Глава X. Знакомство съ крестьяниномъ-бондаремъ. Жалобы на дурные надѣлы. Поселеніе въ г. Елисаветградѣ, Херсонской губ. — Начало розочарованія народничествомъ. Поѣздка къ знакомымъ крестьянамъ.

Глава XI. Покушеніе на жизнь Гориновича. Бѣгство изъ поселеній. Арестъ въ мѣстечкѣ Шполѣ, Кіевской губ., и неожиданное освобожденіе.

Глава XII. Съѣздъ кружка въ г. Харьковѣ. Организаціонная деморализація. Біографическія свѣденія объ Иванѣ Дробязгинѣ. Распаденіе кружка. Тяжелыя минуты.

Глава XIII. 1877 и 78 г. г. Народничество и политика. Впечатлѣнія отъ Русско-Турецкой войны. Наши забавы съ Кіевской полиціей. Біографическія свѣденія о Викторѣ Малинкѣ.

Глава XIV. Арестъ Малавского и Бохановского. Арестъ Стефановича и Дейча. Попытки овладѣть квартирой Стефановича. Рахальскій. Очистка квартиры. Аресты и обыски. Разговоры о конституціи. „Конституціонный“ кружокъ. Волненія студентовъ.

Глава XV. Новыя мысли и новыя желанія. Начало „террора“. Осинскій. Рукописная брошюра брата Ивана. Сношенія съ Кіевской тюрьмой. Возлѣ Осинскаго группируется кружокъ. Элементы для созданія „террора“.

Глава XVI. Покушеніе на жизнь прокурора Котляревскаго. Первая прокламація отъ имени „Исполнительнаго Комитета“. Моя первая поѣздка въ Чигиринщину.

Глава XVII. Вторая поѣздка въ Чигиринщину. Положеніе дѣлъ въ Чигиринщинѣ. Корній и Кузьма — старосты крестьянской тайной организаціи. Возвращеніе въ Кіевъ.

Глава XIII. Удаленіе со службы тюремнаго ключника и поступленіе на его мѣсто Фроленко. Приготовленія къ побѣгу изъ Кіевской тюрьмы. Убійство жандармскаго капитана Гейкинга. Бѣгство изъ тюрьмы Стефановича, Дейча и Бохановскаго. Вторая прокламація „Исполнительнаго Комитета“. Біографическія свѣденія о Владимірѣ Малавскомъ.

Глава XIX. Поѣздка въ Одессу — послѣ казни Ковальскаго. Аресты. Попытки соглашенія земцовъ съ революціонерами. Полное непониманіе нами требованій времени.

Глава XX. 11-ое Февраля 1878 г. Вооруженное сопротивленіе при арестахъ братьевъ Ивичевичей, Брантнера и Свириденко. Мой арестъ. Сцены въ полицейскомъ участкѣ.

Глава XXI. Пребываніе въ Кіевской тюрьмѣ. Встрѣча въ тюрьмѣ съ Чигиринцами. Слѣдствіе. Очныя ставки. Борьба съ властями. Тюремный бунтъ. Судъ. Смертный приговоръ.

Глава XXII. Жизнь въ тюрьмѣ до конфирмаціи. Ночь передъ казнью. Свѣденія о Людвигѣ Брантнерѣ и Владимірѣ Свириденко.

Глава XXIII. Отправка въ Восточную Сибирь. Мечты о побѣгѣ. Путешествіе на лошадяхъ, на арестантской баржѣ и опять на лошадяхъ до г. Красноярска.

Глава XXIV. Красноярскъ. Планъ бѣгства посредствомъ „смѣнки“ Этапное путешествіе. „Смѣнка“ Избицкаго. Наши планы бѣгства. Попытка бѣгства.

Глава XXV. Моя „смѣнка“. Пребываніе въ Иркутской пересылочной тюрьмѣ. Отправка въ волость. Свобода и бѣгство съ мѣста приписки. Бродяжество. Погоня жавдармовъ. Критическая минута.

Глава XXVI. Сибирская облава. Бродяга Бѣловъ. Пріѣздъ въ Иркутскъ Возвращеніе въ Россію.

Глава XXVII Пребываніе въ Москвѣ въ 1881 году. Бѣгство за границу.

Книга будетъ заключать въ себѣ отъ 18-и до 20-и печатныхъ листовъ; выйдетъ она двумя выпусками; цѣна ея будетъ пять франковъ, для подписчиковъ же только четыре.

Г. Г. подписчиковъ прошу внести впередъ по два франка; остальные два можутъ быть внесены послѣ выхода изъ печати I-го выпуска, который будетъ своевременно разосланъ всѣмъ г. г подписчикамъ.

Май 1892 г. В. Дебогорій Мокрієвичъ.

З огляду на важність оповіщених споминок для історії поступового руху на Украйині за дуже цікавий час 1863-1881, редакція Народа рекомендує їїх своїм прихильникам, особливо в Росії, і приймає пренумерату, котра виноситиме для Австро-Угорщини 2 гульд., для Росії 2 рублі

PRZEGLĄD EMIGRACYJNY Під таким заголовком виходитиме у Львові від 1 юля с р двотижневник, посвячений, з одного боку, урегульованю еміграції з давних польских земель та опіці над еміграючими, а з другого боку, оглядови розвитку в польских колоніях за границею і вдержаню звязи їїх з польскою матірю.

Редакція має запевнене співробітництво чільнійших польских емігрантів у других частинах світа, котрі певне писатимуть і про звісних собі руских емігрантів в Америці, так що газета може й сим бути цікава і для Русинів, хоть звісно, красше би мати свою таку газету і своє товариство для еміграції, бо з польского не буде богато користи ані тут, ані тим мемпе в нових землях, де Русини, захоплені сильними польскими організаціями, дуже легко зможуть полячитися, так як тепер вони словачаться Та все ж таки богатшим і світлійшим Русинам варто препумерувати Przegląd Emigracyjny, бодай для власної інформації (газета коштуватиме 4 гульд. в рік). По за кілько ми знаємо, то видають ві люде образовані й солідні, на котрих можна спуститися. Адрес редакції й адміністрації: Львів, ул. Браєровска, ч. 20.

Жіночі справи.

ПЕРШЕ ЗАГАЛЬНЕ ЖІНОЧЕ ВІЧЕ У ЛЬВОВІ.

В тій самій справі реферувала й Н. Кобринска (по руски).

„Коли мені отсе поручено виказати в загалі, і спеціяльно для нашого жіноцтва потребу висших шкіл і університетів, то гадаю що найліпше вивяжуся з моєї завдачі, коли вискажу загальні причини, з котрих вийшли ті потреби і так зване жіноче питанє.

„Найперша причина жіночого руху то капіталістична продукція, котра запотребувала вільної праці як мущин так і жінок.

„Через те індівідуальна домашня, родинна господарка, так звана „Naturalwirthschaft“, провалює ся, фабрична продукція загортає усі галузі людскої праці, давний дрібний промисл упадає, і родина перестає бути економічною інституцією.

„Коли в початках капіталістичної продукції виступає лиш мущина против мущини, з уліпшенем машини, котра вимагає що раз менше мускулярних сил людских, стає против мущини жінка, а против жінки дитина. Через наплив конкурентів розпочинаєся боротьба пола і віка; жінка робить конкуренцію чоловікови, а донька батькови, як деякі автори люблять патетично виражатись.

Коли ж возьмемо тілько відносини заробкової жіночої праці до заробкової мужескої праці, то завважаємо в тій боротьбі виробляючеся одно загальне привило, а іменно, що жінка, змагаючися побіч мущини на загальнім торзі праці, дохоплюється тілько менше користних становиск, а все таки раз-у-раз прямує до ліпших і користнійших становиск.

„Тож наперед витискають жінки мущин яко денніне сталі робітниці, за тим яко сталі фабричні робітниці, далі хапаються висших, більше промислових, торговельних і дохіднійших занять, нарешті втискаються до фаховонаукового зарібку, де в першій лінії виступають учительки, пізнійше низші уряднички, як почтарки, телеграфістки і др. Підчас того спорадично стали появлятись лікарки, а з ними і претенсії жінок до висших науково-професіональних становиск.

„Але тут, як раз коли жінки сягнули по найвисший і зглядно найдохіднійший заробок, став найвидніший антагонізм мущин.

„Загально відомий глухий антагонізм мущин учителів до учительок. Голосним того доказом може послужити факт, що як передтогідного року учителі шкіл елементарних у Відні, старалися о запомогу від міста, до котрої і учительки мали претенсію, то з того повстала між ними повна ненависти полеміка. Так само телеграфісти і почтарі не долюбляють телеграфісток і почтарок. Се бачимо і між робітниками, котрі в. р. 1877 на французкім конгресі

вільної з ними конкуренції. Бебель, один з найбільших речників жіночого питання, з докором виражається, що соціялісти, котрим не понятно, що буржуазійні кляси не можуть порозуміти так очевидно справедливих жадань соціялістів і робітників, — якось ніяким чином не можуть понятн таких самих справедливих жадань жінок.

„Та найбільше опору дізнали жінки від мущин, коли зачали добиватись до університетів. Тут стали мірити і важити їх мозок, розбирати відносини мозку до розміру цілого тіла А багато учених, переважно німецких, як Гірт, Бішоф, Беренбах, Рейх і др. стали після того вносити о спосібности чи неспосібности жінки до стисло наукових студій.

„Та економічні обставини і вимоги не позваляли жінкам дочікуватись їх рішень, — їм треба було жити і здобувати відповідні до того умови. Давний спосіб зужитковання їх праці заник, один ратунок удержаня, замуж, не кождій міг допасти ся, позаяк після статистичних обчислень більше 6 жінок, чим мущин по всіх краях і пародах, окрім одних жидів і деяких Сполучених Держав Північної Америки. А про те ті пани причинялись іще до того, що процес, відбуваючийся во всіх веретвах суспільности, зробив ся голосним аж при університетах, через що багато людей стали хибно думати, немовби жіноче питанє зачиналось і кінчилось на університетских студіях.

„Всеж таки ненастанне добиване жінок до університетів достарчило наглядних доказів спосібности жінок не тілько до підрядних, але й висших наукових занять. Тож бачимо, що в деяких місцях, перше ставлені тут запори, цілком переломились, як в Америці, Росії, в краях як раз противних собі відносинами політичними а то й суспільними.

„Але факти завше найліпший доказ. І так: в Сполучених Державах маємо уже більше як 2000 лікарок, поважне число профессорів і значне число адвокатів, а число студенток в Північній Америці виносить над 1800. В Росії медичні студії для жінок були отворені від 1871 до 1882 р. і вони уквалїфікували 350 лікарок. Окрім того позволені висші студії жінкам в Англії, Іспанії, Швеції, Норвегії, в р. 1864 отворено університет для жінок у Парижі, де число студенток в р. 1890 виносило 152, і в тім самім році піднеслося на 252. Та постеневний зріст числа напливаючих на університети жінок найліпше можна бачити на цуріхскім університеті. В році 1864 зимовий семестер розпочався одною Россіянкою, в р. 1867 було вже крім Россіянок і дві Англичанки, в р. 1868 бачимо одну Австріячку і 96 Россіянок, а в р. 1873 було вже 114 студенток разом зо Швейцарками.

„В Берні розпочалися жіночі студії допера 1874 р. і було від разу 42 слухачок.

„Постепенний зріст числа студенток видко і на женевскім університеті, хоть тут в загалі не велика їх фреквенція, позаяк Швейцарки беруть там менший уділ в студіях, як в інших кантонах Швейцарії, бо власне там середна верства, з котрої найбільше студенток рекрутуєся, має стояти матеріяльно ліпше, як в висше зазначених місцевостях.

„Взявши проте під розвагу, що жіноче питанє виплинуло з чисто економічних умов, в наслідок сильно розвиненої продукції, упадку дрібної господарки і дрібного промислу, або економічного індівідуалізму, придивім ся, як той процес в нашім краю відбувався, і о скілько ті всі умови впливають на розвій жіночого питаня.

„Коли зачнемо від сіл, то побачимо, що воно розпочинаєся з упадком сільскої господарки і добробиту, коли наш люд став деінде шукати зарібку. Та заким розпочався великий еміграційний рух до Америки, наші селянки виходили масами до міст на заробок, де і тепер іще становлять поважне число служниць.

„При збільшаючімся промислі в висше культурно стоячих краях, і навіть провінціях нашої держави, фабричні вироби стали що раз більше видирати заробок нашим ремісникам по містах, так що їх заробок почав не вистарчати на удержанє цілої родини. Тож жінки тої верстви зачали хапатись ручної самостійної праці, а особливо ігли, ставляючи розпучним героїзмом чоло виробам фабричним, котрі їх на кождім кроці перемагали. То і вони при недостатку промислового руху в самім нашім краю, де моглоби много жінок знайти заробок, почали спадати до ряду служниць, і ще сумнійшого зарібку.

„Число жінок не маючих де використати своїх сил заєдно побільшували жінки середних верстов, де також заробок лиш одного мущини не вистарчав на удержанє цілої родини. То і з тих одні кинулись до вимираючого зарібку іглою, а другі почали втискатись до низших наукових становищ, як учительство, дальше почт і телеграфів і т. п. позицій. А в як великім числі вони до того кинулись, найліпшим є доказом, що до учительскої семінарії ограничено їх число лиш до 40; більше не приймаєся, позаяк за велику, здається, конкуренцію зробилиби мущинам тих заводів. А коли переглянемо викази жінок віддаючихся у нас тому занятю, як також почтам і телеграфам від р. 1882 до 1892, то побачимо, що число їх майже подвоїлось. І так, коли в р. 1882, не вичисляючи учительок по приватних домах і конвіктах, було в краю 1003, учительок, з тих 161 в монастирях, в р. 1892 то число майже подвоїлось бо піднеслось до 2135 (з тих 162 в монастирях). Не так дуже, але завше значно побільшилось, також число жінок служачих при почтах і телеграфах, бо коли в р. 1882 було 117 почтарок і телеграфісток зі Львовом, то в р. 1892 було їх вже 176 без Львова.

„Як всюда, так і в нашім краю стали жінки стреміти до висших наукових заводів. Перші, що зложили мужеску матуру були чернівецкі жидівки: Рубінштайн і Вельт, котрі посвятилася медичним студіям за границею Потому мала зложити іспит зрілости якась Полька у Львові, але про тоту нічого більше не було чути. Врешті маємо тепер на медицині в Цю-

ріху одну Русинку, Софію Окуневеску, а тогідного року в Золочеві зробила матуру знов одна жидівка Матільда Шорр. Помимо тих фактів, для теоретичного розсвітленя жіночої справи, у нас дуже мало зроблено, хоть уже підчас зїзду в Кракові на похорон Крашевского, подано гадку основати товариство „Наукової помочи", в виді стипендій для студенток женевского університету. А коли вже Чешки, Німки і Русинки ґіслали петицію до парляменту о вступ жінкам до університетів, в Кракові повстав проект уможливити жінкам вступ до ягеллонского університету, на підставі окружника міністра Гавча, з р. 1889, згляднo дозволяючого жінкам вступ на всі університети австрійскої імперії. Також в Кракові почали деякі люде старались о те, щоби заложити вищу жіночу школу в роді шкіл гімназіяльних (Адріана Баранецкого).

Але те відноситься до західної Галичини. Жінки Польки східної Галичини рушились в р. 1890, 13 грудня, беручи участь в справі загального голосованя, де в інтересі жіночого пролєтаріяту промовляв п. Брайтер. А підчас зїзду соціяльних демократів с. р. д. Ванда Коницка, яко делєгатка робітниць домагалась осібної організації для жінок.

„Живійше може справа жіноча обявилась серед Русинок. Головних до того поводів без сумніву треба шукати в загальних виказаних мною причинах, тим більше, що середна верства, серед котрої се питанє появилось, замешкує переважно по селах, де заник домашної господарскої продукції вельми болюче відчуваєся, а зтим і всі недогідности становиска жінки середної верстви, де жінка майже цілком залежить від мущини, т. є. від єго поводженя, житя і смерти.

„Зазначити треба, що руска суспільність далеко біднійша від польскої, і звичайно рускі інтелігентні родини жертвують майже усі засоби грошеві на вищe образованє мужескої молодіжи, а решта грошей, коли липаєся, складає ся на посаг для доньок, і ті гроші також переходять в мужескі руки, розуміє ся, з кривдою для жіночого образованя. Приспособлені проте лиш до замужя, не завше виходять замуж, коли в цілій Галичині на 2.934.595, мущин приходить 3.024.3 2 жінок На супротів тих фактів, жінки не можуть бути перебірні і ідуть за тих, котрі після давно уробленого терміну, трафляються, тож недібрані замужя не рідкі, а ще до того додати треба гіркий стан вдовиць по любих чи нелюбих мужах.

„Все то є справді ціхи не лиш одної рускої інтелігенції, а цілої середної верстви людскої суспільности. Та у нас через економічну тісноту, як те, що тота інтелігенція, як сказано, складаєся переважно з попів замешкуючих по селах, сільске жіноцтво не може користати і з тих невеличких привілеїв жіночої самостійности, яку вже мають жінки по містах, як даванє приватних лекцій, улекшений доступ до деяких уже дозволених для жінок фахових занять, як і до публичних шкіл. Тож коли загальне невдоволенє з своєго положеня є першим ступнем до поступу, то те невдоволенє можна на певно вважати головною причиною викликаня жіночого питаня між Русинками середної верстви.

„Жіночий рух з певною означеною свідомостею своїх цілей розпочався серед галицких Русинів властиво 1884 р. завязанєм жіночого товариства в Станіславові. Передтим бо жінки, беручі участь в деяких наших загальних справах, нічого більше не доказують, як лиш те, що во всіх більших соціяльних рухах, світліші жінки завше брали участь; свідомість же що до жіночого питаня яко вибореня собі личної незалежности і рівного з мущинами права, во всіх галузях людскої праці, розпочинаєся безперечно завязанєм станіславівского товариства, в цілі розсвітленя жіночого питаня через літературу реалістичного напрямку. Та для рускої суспільности той обяв був іще так нужий, що не обійшлось без сумних наслідків для ініціаторки тої думки, котру формально прогнано, стараюся надати товариству іншу ціль, котру з гори окликано за непрактичну, хоть товариство з первістною цілею могло статись для жіноцтва тим, чим є пр. тепер товариства Просвіти або Качковского для нашого люду.

„Помимо того в р. 1887 вийшов Жіночий Альманах, де на підставах економічних, старанося оправдити стремлінє жінок до усіх галузей суспільної людскої праці

„Друга точка програми жіночого питаня, поставлена Русинками, пояснена на стрийскім вічу, дня 1 вересня тамтого року. Тут на підставі економічних еволюцій, котрі постепенно ведуть до упадку економічного індівідуалізму, і вишихають жінку з сі дотеперішнього становиска в суспільности — звернено увагу, що на підставі тих самих економічних еволюцій виходять перетвореня о колєктивнім характері, на котрі жінки пильно повинні звертати увагу, і в тій цілі вказано на прімітивні у нас того завязки, як охоронки, а в дальшій перспективі покладено спільні кухні.

„Отже несправедливо закидають нам якесь місцеве значінє, коли власне жіноче питанє поставлено у нас так, як воно з загально-економічних трансформацій певних даних умов виходить, розвиваючись одночасно з іншими соціяльними питанями, котрі також стремлять до переміни праці й власности індівідуальної на колєктивні.

„Дальше коли в р. 1890 Чешки і Німки подали петицію до ради державної о вступ жінкам до університетів, Русинки подали і від себе таку саму петицію, — а коли по поводу розвязаня ради державної петиції мусіли бути поновлені, поновили єї також і Русинки на стрийскім вічу, де крім вступу до університету, домагались також креованя хоть одної жіночої гімназії, а властиво доповненя 8-мо клясової дівочої виділової школи предметами шкіл гімназіяльних. Петиція дня 8-ого січня 1892 р.

була предложена палаті петиційною комісією, і реферована послом др. Кавніцом разом з чеською петицією, після чого палата приняла петицію і віддала правительству до узгляднення. Отже петентки можуть сподіватися зреалізования своіх домагань, тим більше, що за ними дуже агітуеся, а Чешки й Німки й приватно коло них заходяться.

Гадаю проте, що тепер головним нашим старанєм повинна бути жіноча гімназія, котрої отворення далеко менше може надіятися від правительства, як позволеня вступу до університетів, позаяк всюди правительства скорше годяться на вступ жінкам до університетів, як на отворенє середних шкіл. У Франції нпр. отворено університет в р. 1864, а устава позваляюча на дуже недостаточні середні школи, по довгій і тяжкій боротьбі в парляменті перейшла доперва в р. 1880. І в Росії жіночі гімназії дуже недостаточні, і подавані в них відомости дуже недокладні, так що цілком не вистарчають для університетів, і той брак мусять жінки доповняти приватними студіями.

Що і наше правительство не буде з тим спішитись, найліпший доказ те, як воно не спішиться з креованєм руских гімназій в краю.

„Вношу проте, щоби всі жінки, котрі жіночою справою хотіливби занятись, без ріжниці народности і віри, завязали товариство, в цілі заложеня приватної гімназії, на взір ческого товариства „Мінерва“, в той спосіб, як се просили в своій петиції у правительства Русинки, а іменно, щоби істнуючу тепер 8-мо клясову виділову жіночу школу, постепенно доповняти предметами шкіл гімназіяльних“.

Зібрані, котрі сей реферат приняли ряснимі оплесками, одноголосно ухвалили предложену референткою резолюцію.

(Далі буде).

ВІДОЗВА. *Товаришки Русинки: В порозумінню з деякими Подругами загадали ми заняттись придбанєм фондів на поставленє памятника Тараса Шевченка. В тій цілі постановили ми кожда з нас жертвувати якусь власноручну роботу, — чи то з гафтів, чи вишивок, чи мелюнків, чи плетінок і пр. що котра уміє, — на базар чи лотерію фантову, з котрої ввесь дохід призначуємо на повисшу ціль.*

Знаючи, що як нам, так і всім другим нашим Товаришкам справа поставленя такого памятника рівно лежить на серці і що й вони з найбільшою готовостію приступлять до того діла, — повідомляємо їх о тім нашім постановленю і завзиваємо до спільної праці. Не менше просимо пояснити сю справу і Посестрам нашим, дівчатам міщанским та селянским та запросити їх до співучасти. Малі уставочки, новнірчики, пояси, запаски, гердани і прочі їх роботи оцінять рівно і навіть вище, як наші світові роботи, і лепта їх буде стократно більша ніж наша.

Щоби можна порішити, коли дало б ся таку лотерію чи базар урядити, просимо зголосити найдальше до 1 го вересня сего року: хто і якою роботою причинить ся до згаданої цілі і до якого часу обовязуєся єї доставити. Всякі заявленя про співучасть подадуть ся до прилюдних відомости для контролі і для заохоти других.

Зібрані роботи передадуть ся ново-завязуючому ся „Клюбови Русинок у Львові“ з призначенєм на маючу устроітися лотерію фантову чи то на базар.

Було би пожадане, щоби першу лотерію чи базар з тих праць дало ся устроіти вже перед Різдвом Христовим сего року — в час, коли розходить ся найбільше дарунків. Тогді могла би і розпродаж річей скоро укінчитися, і ми мали би то вдоволенє, що перший гріш на здвигненє памятника руско украйинскому Кобзареви, котрий так чудово виспівував долю дівочу, поплив з наших рук.

Всякі переписки в повисшій справі просимо адресувати до підписаної:

Ирина Герасимовичівна *в Янові під Львовом.*

Дня 3. л. с. м. арештовано в Волочисках, у Росії, нашого товариша, Якова Невестюка, медика з Кракова, найшовши у него три річники „Народа“ і по одному примірнику украйинских видань, не заборонених в Австрії. При нагоді зазначуємо, що недавно скинено з посади кієвского цензора, д. Ромера за те, що пропустив на Украйіну оповіданя Франка п з. В потічола, з предмовою М Драгоманова, чим „Правда“ в свій час була соблазнилася. Сі два факти чейже безперечно доказують, що ми москвофіли, — як твердять новоєристи, — і стоімо в великих ласках у російского правительства, котре, з свого боку, такими поступками славно документує свою прихильність до „пригнічених братів-Галичан“.

Се чи сло опізнилося трохи через те, що мусіло вийти подвійне. Додаємо до него 2-ий аркуш праці М Драгоманова про Швейцарію

(ст. 9 – 24)

Видавець і головний редактор Михайло Павлик. Редактор відвічальний Іван Франко.
„З Народної Друкарні“ Войтіха Манєцкого, під проводом Годака.

Рік III. Львів 13 л. юля 1892. Ч. 13 і 14.

Виходить 1. і 15. кождого місяця і коштує за рік:

в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграниці 8 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Редакція: Львів, (ул. св. Марка ч. 12.) відповідає тілько за зміст і точний вихід газети. Рукониси мають бути писані правописю Народа. З редактором можна го зрити від 11—12 рано і від 3—4 п. об. Адміністрація й експедиція: ул. Зибликевича ч. 10, в кватирі Івана Франка.

ОРГАН РУСКО-УКРАЇНСКОЇ РАДИКАЛЬНОЇ ПАРТІЇ.

Політика краєва і заграничка.

ПЕРШЕ НОВОЕРСКЕ ВІЧЕ НА ПРОВІНЦІЇ. Як звісно, нова ера визначилася між іншими й тим, що невеличкий кружок львівских народовців захопив політику народовскої партії (а, по его думці, навіть усего рускоукраїнскего народу!!) в свої руки, без відома навіть загалу львівских народовців, і що орган того кружка, „Діло“ відмовляв широкій публиці, а надто селянам, права займатися політикою і був противний народним вічам. Та, під напором критики радикалів і їйх завоювучої політики серед народу, котра туй-туй мала захопити і станіславівский повіт — єдину доси не зовсім страчену позіцію народовців серед селян, — народовці мусіли змінити своє поступованє, і зволили виступити з своєю політикою і перед селянским вічем, і то найперше — в Станіславові. Після довгих приготов, серед ненастанного страху перед радикалами (як то звичайно бувае у людей з нечистим сумлінем), напруживши всі свої сили, котрим пішли в поміч і власти громадскі й церковні, — народовці таки стягнули 4 с. м. до Станіславова, до салі польского театру,[1]) численне віче в 600 люда — селян (звісно, по найбільшій частині несвідомих) і духовної й світскої інтелігонції, між котрими зрештою були й купки радикалів і москвофілів.

Перед такою збираниною народовці виступили, ні більше ні менше, як з обороною нової ери й усею „Народною Програмою“, не то мов перед ареопагом, не то мов перед стадом, котре треба було веникими штучками довести до того, щоби воно проковтнуло ново-ерску політику та поблагословило сі на дальну дорогу.

Задля того, на председателя віча, запропоновано найдостойнійшого і найспосібнійшого до того кандидата — Дра Савчака, котрого й вибрано благополучно, бо ми не хотіли робити народовцям скандалу, який вони в свій час зробили нам, виступаючи против Дра Окуневского, зовсім обєктивного чоловіка, в ролі председателя (що єму признавали й ті, що робили скандал).

Др. Савчак, як усякий малокультурний чоловік, та ще Русин, що вихопився понад сіру масу, вважає себе безмірно вищим від товпи, котру має за глупу і достойну усяких каверз; а й супротів своїх політичних противників, Др. Савчак не перебирає в средствах — грубіи обході, відмовлюваню йим основних прав, не то людских і конституційних, а просто прав приличних зборів товариских іти. На се Др. Савчак дав світлі докази на зборах „Просвіти“ й „Р. Бесіди“, — про котрі й пишеся в сім числі. Зараз після першого реферату, Дра Кости Левіцкого, про нову еру й „Народну Програму“ — то б то після найважнійшого реферату для самих народовців, Др. Савчак заявив згори, що позволить дискутувати над справами аж після всіх рефератів, то б то, на самім кінці віча. Зачудований таким парляментаризмом, я поставив внесок, щоби над справами дискутувати зараз після дотичних рефератів і попросив о голос, до першої справи (я думав говорити про конечність спільної — політичної, економічної й просвітної акції Русинів усіх партій і скритикувати перешкоди до того — між іншим і в „програмах“ ново ерістів) Др. Савчак, схопившися з місця, завважав, що я, як журналіст, в загалі не маю права забирати голосу, а тим менше маю право відкликуватися до зборів против его постанови і, звісно, навіть не думав піддавати мого внеску під голосованє.) Се обурило навіть чесніїших народовців, і один з них, Др. Е. Олесніцкий горячо вступився за свободу слова і від себе поставив мій внесок. Тоді Др. Савчак скрутився мов лис і заявив перед зборами, що справді вони тут вищі від него і мають право рішати, і, хоть з тяжким серцем, а мусів піддати внесок дра Олесніцкого під голосованє. Против внеску заявилися всі новоеристи,

[1]) Очивидячки, умисно не до салі Седельмаєра, котру комісія признала за крішку, зрештою — може зновь тілько до першого радикального або робітницкого віча...

[1]) Мотів про „неумістність голосу з дневникарскої ложі“ (ми сиділи за столом, на сцені, зараз побіч президії) похвалив після віча навіть один з найчільнійших народовских опозиціоністів, котрий перед радикалами грає ролю йих союзника і котрого вони систематично боронять від терорізму ново-ерістів у „Просвіті“, „Р. Бесіді“ іти. Очевидячки, сердегам заслінило очи, що д. Белей, з тої-ж „дневникарскої ложі“ навіть мав реферат. Ми вже й не кажемо про моральний бік такого мотіву і лишаємо его на осуд історикам „нової ери“...

добре витреновані передом і знаючі, що інакше нова ера могла би зломити голову на самім порозі віча; ми не хотіли знимати бучі для того, щоби розбити віче (хоть і могли се зробити) — і внесок Дра Олесніцкого упав. Бачучи, що таким чином, віче стало чистою комедією, ми поклали зовсім не забирати голосу.[1]) Мимож нас, ніхто не забирав голосу ані після одного дальшого реферату, хоть Др. Савчак, ні відси, ні відти, зараз після другого реферату опять самовільно отворив дискусію. Очивидячки ходило головно про те, щоби перешварцувати нову еру...

Таким чином, дискусія над рефератом Дра Левіцкого прийшла на порядок дневний аж під самий конець віча, коли велика частина опозіційних селян, знуджена рефератами, вийшла. Все-ж таки замельдувався до голосу Василь Петрів, селянин з Підмихайля, коло Калуша, — москвофіл. Навівши ряд беапідставних переслідувань селян в ріжних сторонах східної Галичини, д. Петрів супокійно виводив, що нова ера нічого не переміпила і поставив внесок, щоби віче візвало руских послів до спільної акції для оборони прав руского народу, як то було перед новою ерою. Коли-ж д. Петрів позволив собі щось завважати серед безтактної і провокуючої відповіди ново-єриста Коритовского, Др. Савчак схопився і заявив Петрову, що коли не змовчить, то велить его вивести вон — і тут же з'явилися назад д. Петрова поліцієнта, що були в салі в значнім числі.

Нічого казати, що такі інциденти основно компромітують нову еру.[2]) Найсумнійше, що против д. Петрова виступив зараз і Гурик (мужицкий посол!!), як против зрадника Австрії й революціонера!! Отже, по вашій думці д. Гурику, зрада Австрії й революція—навіть прилюдне констатоване простих надужить на селянах за „москвофільство", під котрим N. B. певні круги на провінції розуміють і соціалізм і украйінске гайдамацтво і всякий вільнійший проян серед Русинів? Отже революційне становиско займав і руский соймовий клюб перед новою ерою, бо він виступав против таких надужить на Русинах усіх партій??... По-що-ж ваші сопартійники, сервілісти над сервілістами, чванятьси, що хотять боронити горожанских свобід руского народу ??! Сказали би просто, так як і ви!

З поводу виступу д. Петрова повстала суперечка й межи присутними селянами, та невеличка, так що ново-єристи й тут „побідили". Именно, після горячої промови молодого та вже прославившогося своїми чудесами наотчика Сіменовича із Стопчатова під Коломиєю,[3]) — про те, що нова ера лила на Рутенців тілько благодати що лишався тілько поблагословити ві на дальшу дорогу і замкнути над нею дискусію, — Др. Савчак піддав під голосованє сей і свій внесок про те, хто годиться з резолюціями Др. Левіцкого, — которих остатний навіть не ставив ані підчас реферату, ані тепер. Обом внескам притакнено, і таким чином незряча — письменна й неписьменна товпа похвалила нову еру — чого новоєристам тілько було й треба.

Скоро після того Др. Савчак „для пізньої пори" (було 3 ½ години) і „на бажанє комітету" власновільно закрив збори, хоть ще деякі селяне хотіли говорити, та перше піддав під голосованє свій внесок про конечність подяки „комітетови" і референтам, що й ухвалено.[4]) Та, для доказу своєї безпартіальности, ново-єристи позволили промовити ще одному селянинови, своєму, д. Трачеви, котрий поставив внесок виелати по телеграфу подяку провідникови нової ери — д. Романчукови, що ново-єристи, з великими оплесками, й ухвалили.

З самостійних внесків заслугують ще на увагу внески селян Ів. Костюка про шкільні справи і Івана Сербина—про збитковане вояків. Внескодавець попирав свій внесок горячо й ілюстрував ярко. Жертви того збитковання і доси або убивають себе, або виходять з війска каліками, що найбільш ним тягарем падуть власне на селян і на сільскі громади. Д. Сербин ставив внесок щоби віче візвало правительство вглянути в сю справу і зробити раз тому конець. Та, звісно, Др. Савчак не хотів піддати сего внеску під голосованє, кажучи, що щось такого вже видано, — хоть така ухвала віча дуже була на порі, бо от людяшійні посли в раді державній власне підносять справу, порушену д. Сербином, т. є. справу збитковання вояків власне в Галичині Правда, се роблять чеські посли, молодочехи, бо рускі посли очивидячки не хотять „слабити руского народу" такими виступами... Отже й Др. Савчак поступив собі зовсім консеквентно...

Перед самим кінцем віча пописувався проповідю звісний галабурдник на нашім першім вічу — о. Струтинский з Ямниці. Він доказував, що вся біда Русинів від того, що дівчата ходять до школи разом з хлопцями. Всі з него сміялися, не виключаючи й ново-єристів. Тілько ж ново-єристи з великим удоволенем приняли заяву того-ж о. Струтинского. сказану зараз після реферату Дра Левіцкого, що над „Народною Програмою" нїцо навіть дискутувати, бо вона немов винята ему, о. Струтинскому (і всім попам) із серця. О. Струтинский

---

[1]) „Дѣло", котре виносить „свободу слова" на вічу, каже, що я особисто міг далі забирати голос. Я питаю д. Белея: чи позволила би на таке его честь після того, якби ему председатель віча відмовив був права забирати голос через те, що він журналіст? Мині бачиться навіть, що на справжнього журналіста, шануючого свій фах, сам д. Белей повинен був застрейкувати з своїм рефератом, доки би Др. Савчак публично не взяв був своїх слів назад Скажете: „а, ви наш противник, ми нічим перед вами не обовязані". На се відповім: hodie mihi, cras tibi — героїжність Савчаків дуже елястична...

[2]) Треба додати, що Др. Савчак домагався від д. Петрова, щоби говорив (так як то іде в соймі) а не читав, хоть супротів ново-єриста Дмитрашк, звісного війта з Ямниці, що також робив галабурду на нашім вічу,—Др. Савчак того не зробив, тілько просив его коротше говорити. Др. Савчак, у своїй антипарляментарній діяльности на вічах і зборах в загалі покликуеся на практику соймову, і через те нам бачитьси, що посли соймові повинні добре застановитися над поза-соймовою поведінкою Дра Савчака.

[3]) О. Сіменович устроює попівскі збори для наради над тим, як би зничити радикалів, — а по за те займаеся й іншими чудесами: він именно відкрив в керниці на своїм подвірю образ матери божої — до котрої напливає народ по цілющу воду, котра-ді помагає на всякі хороби Богомільні „добровільно" кидають крейцарики, що, звісно, йдуть у кешеню о. С.

[4]) Моральну вартість того внеску видно буде найкрасше з того, що, по словам д. Гурика при відкритю віча, его устроіли громадки станіславівских і львівских Русинів, до котрих натурально належав і Др. Савчак...

— ультра-ультрамонтанець і темнолюбець. Чи не характерно для реферату Левіцкого, для „народної програми“ і народовців ??

Нам лишилося ще сказати денце про реферати.

Нам ще прийдеся говорити на іншім місці про реферат Дра Е. Олесніцкого про те, що нищить наших селян і обертає їх рівність перед правом у чисту фікцію. Се був справді знаменитий, горячо проказаний реферат, котрого селяне і всі зібрані слухали з величезною увагою і невне з найбільшою користю. Др Олесніцкий, в котрого жилах чимало радикалізму, один говорив дуже радикально і поставив радикальні внески, домагаючися, щоби в економічних селянских справах ішли спільно Русини всіх партій, без огляду на різниці в поглядах на деякі справи. Між іншим Др Олесніцкий підніс ті некучі справи, про котрі напр. я говорив на бродскім вічу — т. є. про конечність організації праці наших зарібних людей на чужім і заложеня товариства для охорони наших зарібних емігрантів. Реферат Дра Олесніцкого,—можна сміливо сказати,—один спас честь віча. Він ярко відбивав від усего віча і на прах розбивав патріотичні й сервілістичні деклямації й поведінку всіх інших ново-еpских бесідників, починаючи Дром Савчаком, котрий в інших місцях того реферату, просто не знав, де заховатися і що діяти. Та він не смів виступити против Дра Олесніцкого, бо той причисляеся до народовців і вони не можуть до ренти відпихати від себе чоловіка, що один з них усіх знає що небудь з економії.

Верхом глаголайства і нударства був реферат судді Волянёкого, про дрібні спадки — хоть він трівав усего 8 мінут. Д. Белей взяв зібраних цілісіньку годину про політичні, просвітні й інші новоерські справи, без толку і очивидячки без приготови, держучися „народної програми“. Кумедно, що власне одного д. Белея — в загалі найсмирнійшого бесідника, котрий де міг казав, що все йде до ліпшого з боку уряду й Поляків — перебив правительственний комісар д. Ярош за самий натик про те, що таки ще не видно повного пошанованя прав для Русинів з боку правительства. Нудний для всіх і вялий був і реферат д. Нагірного, про взірцеву громаду. Правда, в рефераті д. Нагірного були й добрі рецепти на „взірцеву громаду“, але були й просто смішотворні, як те, щоби грунтові селяне не ходили на зарібки, а пильнували своіх грунтів, та щоби всі селяне „ходили тілько в тім, що самі виробляють, а не хапалися „моди“!! Був ще й спеціяльно Гуриківский реферат, як було зазначено в програмі. Всякий мав право думати, що то буде посольске справоздане д. Гурика, і через те многі виборці і правиборці приладилися з ріжними запитами, як про те, яку ролю грав ш. посол у новій ері, як він думає про патронат, чому противний загальному голосованю і т. п. Тимчасом почуто від д. Гурика реферат про безпосередні виборы, без цокасованя курій виборчих. Реферат був цікавий тим, що д. Гурик виказав цифрами з виборчої практики, що Русини „уцоліжені в Австрії найбільше з усіх народів“, що натурально йде против того, що д. Гурик сказав далі, з таким злорадством полемізуючи з д. Петровим. (В своій вступній промові, відкриваючи віче, д. Г. вніс многолітствіе для „найяснійшого монарха, з ласки котрого у нас така красна свобода і спокій“). Коли в загалі гірко подумати, що такий розумний селянин посол, як Гурик пішов у нову еру, котра неминучо веде до пространої рускої маси супротів сі ворогів, то вже просто гидко було бачити, як д. Гурик роспинався на вічу за тоту нову еру, супротів своіх же братів-селян... Завважати треба, що комітет умисне відсунув реферат Гурика на самий конець, так що й через те годі було люди над ним дискутувати.

Найліпший, як на ново-еpиста, був реферат Дра Костя Левіцкого, що трівав цілісіньку годину. Бесіда Дра К. Левінкото, то був узір ново-ерского „ходу помежи дощ“, образець порожні та адвокатскої крутні на тему „нельзя не сознаться, но невозможно и согласиться“, але заразом прекрасне пояснене сути нової ери й „народної програми“, добрі точки котрої ми, в своій наівності, взяли були за сущні. Через те ми й подаємо зміст того реферату після наших точних записок, словами самого д. Левіцкого, яко новоерский документ тим більше, що в „Дѣлѣ (ч. 142) він п о ф а л ь ш о в а н и й.

В політиці, як і в господарстві, почав Др. Левіцкий, треба „порядку“,— котрий очивидячки узялися навести новоеристи. Пізнаймо ж їх дорогу й ціль. Коли загал Русинів переконаеся, що перша „тверда й проста“, а друга „висока й чиста“ то повинні чим скорше стунати під прапор ново-еристів, „аби не зайшло наше с о н ц е“.

Х т о м и е? Ми Русини ні „сякі“, ні „такі“ як кажуть, — ми хочемо почути свое „п о л і т и ч н е я“. Ми народ самостійний, давний, з 1000-літньою минувшиною, дірвавшийся свободи „волею (австрійского) монарха і свобідного права або конетітуції“, і бажаючий розвиватися, на тій підставі, яко „свій питомий нарід“. Нам дорога наша мова, минувшина, народні звичаі, письменність, земля і увесь народ. Одним словом наш прапор — Русь для Руси!

Ч о г о м и х о ч е м о? Ми хочемо жити і успішно розвиватися; хочемо, або всім було добре: і господарям та майстрам, і наймитам та робітникам, що „їм помагають“; хочемо добра всім труженникам по варетатах, у полі, в хаті, чи уряді — одним словом, уеему рускому народови. Працю за для того мусимо почати „в і д д о л у“, т. є. від розуму — просвіти всіх руских верстов в мові народній, на грунті національнім Наша ціль — будити в цілім народі, яко основі нашої будущини, п о ч у т е с в о є і н а р о д н о с т и або — г о р о ж а н с к у с а м о с в і д о м і с т ь(!!).

Попри просвіту, нам треба „гаразду народного“, „маєтку народного“ бо „що в світі може бідолака“? Для того треба приложити власні руки, аби земля не пропадала, а прибувала та аби давала як найбільший дохід. Тому годі всім сидіти на грунті — треба братися до купецтва, промислу і „до всего іншого“, — в загалі треба, аби „все верталося до нас і аби ми ще й з других заробляли гроші“. До того треба, щоби податки були не тяжкі й рівномірно розділені, аби держава, край і уряд опікувалися „робітними людьми“ по містах і селах, боронили слабших від кривд і визиску — одним

словом, треба аби „було зміненo все, що спиняє наш господарскій розвій“!!

Ходить тілько про те, щоби знати, як би „найліпше змінити теперішний лад на землі“. Отже то можна зробити поступом, але поступом здоровим, розумним. За таким поступом і ми, Русини, і ним ми станемо славні в науці й штуці, для себе і для людскости. Такий здоровий поступ привіс вам конетітуцію: рівність усіх людей і народів, свободу чоловіка, — котру нікому не вільно нарушувати, — супокій хатний, всякі станописка, свободу сумліня, слова, письма, зборів і товариств, самоуправу. Конституція то ласкава й добра господиня, що щедро застелила стіл. Але наш нарід туди не йде.

Ми мусимо заховувати істнуючі свободи і здобувати нові, „яких нам треба“ — вічами, письмами, політичними товариствами, — одним словом, мусимо йти до того, щоби не „один-два як стадо гнали нарід наперед себе, але аби сам нарід ішов!!“

Куди ми йдемо? А вжеж до нового житя; хочемо бути нарід-собі! Нам нікуди „оглядатися поза нашу державу; ми тут хочемо жити й розвиватися, де нас у перше повиновано“. Через те ми хочемо, аби Австрія була сильна внішно й нутрено, аби ми „добились того, чого нам потрібно“, бо нінке військо й багнети не зможуть так крінко піддержати Австрію, як „вільний нарід“ Але ж ми всі мусимо так поступати, аби „нас не посудили, що ми против держави“.

Після держави йде — віра. Кажуть, і то навіть деякі Русини, що віра до програми не належить. Такі люде мають рацію, але не у нас; у нас руско-катол. обряд тісно звязаний з народностію між іншим тим, що в нім живе й наша мова (попи: славно!), наша віра зберегла нам нашу народність, наші священники завше стояли й стоять за свій нарід (славно!) і ниньки вони вірою щирять в народі світло правди й любви“ (славно!). Кождий нарід має свою віру, тому то ми „виступаємо і будемо виступати против зміни віри і безвіреття“ (славно!), і бажаємо прав для нашої церкви.

Після церкви йдуть сторонництва. Сторонництва то добра річ, ознака житя, але й сторонництва „мають свої границі“. Ми готові йти з людьми інших сторонництв, але тілько з такими, що „нарід мають за нарід“, т. є. признають окремішність Русинів і не шкодять рускій справі. Зрештою, у нас сторонництв не потрібно, бо ми поставили таку програму, що до неї повинен пристати усякий чесний Русин.

Після Русинів — Поляки. Ми в загалі нарід супокійний, радо подаємо Полякам руку до згоди, але домагаємося, щоби нам дали рівне право, а ні, то „наш нарід викреше з себе тілько сили, що сам за себе постоїть“!

Нарешті ще й слово до правительства. Нарід сам пише закони, монарха їіх потверджує, а уряд має їіх виповнити — стояти на основі конституції. Довго було так, що Відень відсилав нас до сойму, а тут казали — нема Русинів! Але то виходило з чистого непорозуміня — а то з того, що „на нас не пізналися“. Колиж пізналися, то „самі до нас обізвалися“. 1890 р. намістник сказав „важне слово: правительство хоче, аби Русини розвивалися і не буде їіх розвою спиняти. Народні заступники послухали того голосу і представили, чого хоче нарід рускій“!! Від того часу пішло на ліпше; правда, не богато ще нам дано, але більше „робиться і є надія“. „Політика наших послів така: не слабити народу боротьбою против правительства“, а „без офір народних старатися, дорогою вирозумілости“ „добути рускій справі поважне становиско“, „заспокоіти всі бодай найважнійші потреби народні“, щоби нарід наш міг свобідно розвиватися „і готовитися на час вступу в оборонi наших прав“ Поки що, ми надіємося від правительства, що воно само „своїм мечем розітне справу руско-польску в краю“.

„Ось вам, - скінчив патетично д. Левіцкий, — 10 заповідей народних! Беріть їіх до серця і роскажіть по всіх усюдах, „як стоїмо і куди йдемо“ тай виконуйте ті заповіди!

Ново-еристи дикують „Величаве віче“ похвалило нову еру, приняло всю „народну програму“. Чи богато таких віч поведеся устроіти ново-еристам; чи загал участників відбутого віча буде крінко держатися нової ери й „народної програми“, або бодай розуміти їіх, як слід, чи в загалі се віче принесе ново-еристам які тривкі користи — дуже сумніваємося. Нам бачиться, — а ми трохи знаємо місцеві обставини,—що вся новоерщина стопиться в серці участників мов віск від огню незавидної дійсности, ставати против котрої ново-еристи вважають революцією. Зрештою, чи довго буде яка пізнака з ново-ерского віча в самім станіславівскім повіті — се побачимо незабаром, коли станемо тут устроювати свої віча. Доси нам не зовсім повелося в Станіславівщині публично тілько через усякі інтрити та галабурди місцевих ново-еристів, котрих ще держить на світі божім добра память давних народовців, як пок. Желехівский, Л Заклінский іти. котрі щиро займалися народом. Свідома частина народу в станіславівскім повіті, вже добре пізналася на недобитках народовских у Станіславові. Тепер приходить пора і на невідомих селян, між іншим і тих, що потакували на ново-ерскім вічу. Ми не будемо домагатися від тої маси, щоби вона до-разу приняла всю нашу програму та всякі резолюції, — котрі у нас мають вагу тілько як сформуловане народних потреб, для самого народу, — ми на довгий час задовільнимося поясненованем кількох найголовнійших точок з нашої програми — економічних, політичних і культурних, — та таких, на котрих нарід до-очне переконаєся про вашу ново-ерску суету І будьте певні, що тими кількома точками, грунтовно понятими народом, ми звалимо всі ваші новоерско-раболінні „програми“ з додатком ваших „десяти заповідей народних“, так що й сліду з них не лишиться.

М. Павлик.

„СЛОВЕСНОСТЬ“ ЗАМІСЦЬ ПОЛІТИКИ.

У російских салдат „словесностю“ звеся осібна вичка, котру їім проказують на словах про те, що таке сал-

дат, гвери, як звуть їїх близших і дальших командирів ітд. Звичайно салдати нічого не розуміють в тій „словесности“, страшно калічать еї й дивляться на неї, як на щось зовсім нікчемне. Тай само начальство не дуже то наляга на неї, — аби тілько формальність була виповнена, що мовляв учать і „словесность“.

Сю „словесность“ пригадали ми, коли читали в „Дѣлѣ“ елаборат „мужів довірія політичного товариства Народна Рада“, під назвою „Народна Програма“ і уваги до неї названої газети Все, що в тій програмі є не тілько симпатичного, а й скілько небудь ясного, взято з програм радикальних (прогрессівний податок, реформа порядків виборчих, закону про печать іти.), — тоб то елементу, котрий народовці звуть „деструктивним“ і котрому всяко стараються перешкоджати, так що вже з сего виходить, що такі точки „Народної Програми“ для авторів еї остануться самими „словами“. Далі, сі „деструктивні“ слова виступають в „програмі“ поряд з такими „конструктивними“, котрі їїм діаметрально противні, а наречті більша частина Програми складаеся зі слів, котрі до того темні, що їїх можна розуміти, як кому вгодно.

Програма зве себе „народною“ і претендує говорити в имені не тілько всіх Русинів австрійскої держави, а навіть „руско-украйінского народу вище 20-міліонового“. І в той же час „програма“ виголошує: „стоімо при нашій (??) вірі і обряді і жадаємо для руско-католицкої церкви (?) належних (?) прав“. Ми собі пригадуємо, що недавно, коли гал рускі радикали заявили себе „раціоналістами“ в справах віри (на що д л я с е б е ті радикали мають право), то „Дѣло“ поучало їїх, показуючи на німецких соціал-демократів, котрі признали віру „справою приватною“. А тепер кружок галицких народовців навязує всім 20-ти міліонам Русинів якусь „свою віру“, а поряд з нею „руско-католицку церкву“, забуваючи, що Русини є православні, римскі католики, протестанти і вільнодумці.

Верх порожної „словесности“ показують §§. IV і VIII вступної части програми.

„Хочемо освідомляти наш рускій народ зо всіма здобутками з д о р о в о г о поступу і науки, ітд. голосить §. IV. Алеж чи є хто на світі, хто б хотів х о р о г о поступу і хорої науки? Хто ж буде розличати поступ і науки хорі від здорових? По знаменитій „програмі Романчука“ се мусять робити „князі церкви“, признані проводирями Русинів. А по „Народній Програмі“ хто??...

„Стоячи на становиску самостійности народу руского, що до иншіх сторонництв руских в краю, заявляємо, що згода і спільне діланє можуть наступити лише з тими, котрі своєю діяльностію не будуть виступати против інтересів справи рускої“, — читаємо в § VIII, і розуміємо ще менше, ніж §. IV.

Сей §. VIII мусить відповідати на ті бажаня, котрі заявлялись між іншим на народних вічах, — що б поставлені були певні точки політичні й соціально-економічні, відповідаючі потребам Русинів і переважно селян, — котрих репрезентують посли рускі в соймі й думі державній, — і щоб ті точки підпирали спільно Русини всяких партій, признавши відміни їїх поглядів етнографічних, релігійних ітд. за справу приватну — наукової, літературної іти. праці Такі бажаня в усякім разі ясні Досить ясні були й такі відповіді народовских органів, по котрим заявлялась неможливість для народовців виступати солідарно, ба навіть толерантно, — з „деструктивними“ елементами; 1) з тими, котрі не признають етнографічної відрубности Русинів від Москалів і Поляків і 2) з тими, котрі відпадають від руско-католицкої церкви іти. „народних святощів“. Але поцітований §. VIII зовсім темний. Він немовби то поступаеся ортодоксією „самостійности“-відрубности, залишаючи ту ортодоксію тілько для своїх, але ж ставить умовою солідарности народовців з другими „інтереси справи рускої“, не пояснюючи, що під сими словами він розуміе.

Поставим же ми приміри. Допустім, що завтра будуть вибори в повітові ради, чи в сойм, чи в раду державну, і що в певних місцевостях поставлені будуть кандидати, котрі згодяться підпирати економічні й політичні точки народної програми, як прогрессівний податок, громадска автономія, воля печаті, реформа виборча, — але при тому один буде інакше думати, ніж народовці, про етнографічну відрубність Русинів від Поляків чи Москалів (gente Ruthenus natione Polonus

або Russus, в якій небудь пропорції) а другий буде згоджуватись з народовцями що до національної відрубности Русинів (як руско-українські радикали), але при тому не буде причисляти себе до „руско-католицкої“ тай ніякої церкви. Як поступлять з такими кандидатами сторонники Народної програми: чи згодяться на їїх кандидатури, — згодившись у загалі, по чесній умові, розділитись кандидатурами по всій Галичині, — чи будуть поборювати кандидатури, котрі не вийшли з їїх кружка??

Хай нам відповідять народовські органи на сі й подібні питання яснійше, ніж се зроблено в Народній Програмі.

А поки ми будемо ждати відповіді на наші запити від розумнійших народовців, — скажемо кілька слів про передову статю 113 ч. Дѣла найголовнійше в цілі звернути увагу тих народовців, нехай вони хоч трохи здержують професіональних „словесників“ своєї партії і примушують їїх хоч трохи думати над тим, що вони виголошують именем партії

Раденький з Народної Програми, словесник „Дѣла“ починa з того, що кида камінці на діссідентів — на „деструкційні елементи“. „Одні, — каже він, — суть відгомоном програми панславістів російских, другі мають признаку інтернаціонала европейского“. Алеж програми панславістів російских є ріжні — централістичні й федералістичні ліберальні й ретроградні. І Шевченко, й Костомаров були панславістами російскими, і тепер поряд з програмами Побѣдоносцевих, „День“ і навіть „Благовѣсть“ виголосили програми досить ліберальні, в котрих напр. „День“ признає багато самостійности й Русинам, а надто галицким. Слова про „признаки (як ніжно!) інтернаціоналу европейского“ ще менше зручні.

Перш усего, що таке і н т е р н а ц і о н а л? Звичайно так звуть колишнє Інтернаціональне товариство робітників, при чому й пишуть се имя з великої букви І н т е р н а ц і о н а л або І н т е р н а ц і о н а л к а. Але ж сего товариства давно вже нема й там, де воно було, бо нема тепер потреби в такому товаристві, котре замінаєся часовими конгресами, — так що „Дѣло“ даремне страхає (поліцію?) признаками Інтернаціоналу в богоспасаємій Рутенії. Все, що в нас замічаємо, се признаки інтернаціоналізму в думках. Так даремне „Дѣло“ дума, що воно само чисте від сего гріха, бо в Европі давно вже, ще від часів фінікійских, цівілізація стала інтернаціональною Сама „руско-католицка церква“, за котру стоять народовці, з єї обрядом — інтернаціональна, не кажучи вже про те, що князі тої церкви, котрих нова ера поставила навіть за політичних проводирів галицким Русинам, стоять під недвозначним впливом єзуїтів, котрі звісні як Ч о р н а І н т е р н а ц і о н а л к а.

Своїми розмовами про „признаки інтернаціоналу“ в партії радикалів, котру хоче побороти „Дѣло“, ся газета наівно, чи навмисне грає ролю дитячу. Воно бачить, що Русинам треба вести боротьбу о свою національність, або точнійше сказати: о свою національну автономію, — то й дума, що вийде найліпше, коли підпише під ту боротьбу всі свої ретроградні, а то й просто кастові змагання. — а з другого боку, кине на своїх критиків докір зневаги національности. Тим часом навіть с а м е с л о в о і н т е р - н а ц і о н а л і з м п о к а з у є, щ о в н е м у н а ц і о н а л ь н о с т и н е т і л ь к о н е в і д к и д а ю т ь с я, а п р я м о п р и з н а ю т ь с я, зо всіми тими послідками, котрі з того виходять і в першій лінії з рівностю і автономією всіх національностів. Інтернаціоналізм тілько вносить в національні відносини ту контролю, без котрої націоналізм повернувби народи до звірячого пойідання одного другим і котра не дає наповняти національні напрямки всякого роду назадництвом, кастовістю, а иноді й просто особистим егоізмом. З свого боку ми се говорили сотню раз, і пора б уже „словесникам“ Дѣла зрозуміти се.

Не більше зручна „словесность“ Дѣла і в виступах проти соціального боку наших змагань. „Дѣло“ з притиском говорить про те, що „Народна Програма“ стоїть на грунті „індівідуальної власности, отже відпирає всякі утопії общинні і комуністичні“. Нам смішно, чого Дѣло так радіє з індівідуальної власности, виходячи з точки національної. Подумаєш, що се орган магнатів, банкирів іт., — тоді як „Дѣло“ є органом власне пролетаріїв, забезпечених ще менше, ніж фабричний пролетарій (бо що є менше забезпеченого економічно, як галицко-рускій чиновник, або літератор?) і говорить именем націо-

нальности, котрої придержуються майже виключно пролетарії, або властителі індівідуальної власности, з котрої самої вони не зможуться вижити. А може „Дѣло“ поділя мрії тих наших пролетаріїв-селян, котрі сподіваються, що незабаром хтось буде ділить по рівно між усіми всю землю в індівідуальну власність? Так тоді чогож так нападатись і на другі „утопії“, в усякім разі ще менше фантастичні?

Ще більше смішні намови „Дѣла“ (напр у ч. 108) проти „признаків інтернаціоналу“, — щоб наші люде не забували „увзглядняти красві обставини“. Так мов би то хто небудь навчав иншого? Вже на що тепер став інтернаціональним рух робітницкий, а то подивіться на програми робітників-соціалістів по ріжним країнам Европи, — то й побачите по-при спільних точках, і красві, національні: в Бельгії й Італії требують загального голосованя, про котре нічого вже говорити в Швейцарії, Франції ітд, в Швейцарії требують „пропорціонального представительства“, во Франції требують більшої автономії комунальної, тоді як у Швейцарії певної федеральної централізації ітд. ітд. Що до наших країн, то погляньте напр. на програму виборчу наших радикалів, на резолюції скликаємих ними віч, — хиба в них $^3/_4$ не належить до спеціально галицких обставин, про котрі радикали других країн вже не говорять? Ні, ми можемо заспокоіти „Дѣло“ й компанію, що наша Рутенія ще довго потрібуватиме від наших інтернаціоналістів „увзглядненя таких обставин“, про котрі вже й не сниться радикаламдругих, більше цівілізованих країн! От іще недавно прихильний радикалізмови гал руский посол соймовий піднимав у соймі таку справу, як знесенє патронату церковного, котру забула й Народна Програма, хоч про неї ще рік тому назад говорилось в рефераті д. Романчука перед „Народною Радою“. Де ви знайдете в других сторонах Европи радикала, щоб мусів побиватись о таку річ?

Не більше до ладу в „Дѣлѣ“ виступи проти утопії „общинности“ й комунізму. Нігде в Галичині не видно признаків, щоб хто ставив там на порядок дневний ні такий комунізм, якій був серед нашої ж нації — в Січі Запорожскій, ні такої общинности, яка є ще й досі у наших же селян по всій Слобідскій Україні й Новоросії. А тим часом певні форми колективізму й навіть комунізму рішуче насовуються на житє всіх цівілізованих народів. Сама Народна Програма говорить про потребу ассоціацій для нашого народу. А між ассоціяцією і коллективізмом нема принціпіальні ріжниці, бо навіть тепер серед селян нашої нації, в Черниговскій губерніі, замічені товариства, котрі навіть коллективно обробляють землю і діляться тілько продуктом праці. Сама Нар. Програма бажає „безплатної школи“ (на всіх ступенях просвіти??) а сеж уже річ комуністичного характеру. А тепер уже є в Европі країни, де в школах (поки що тілько в початкових) дають дітям і папер і книги, а як де то й обід на кошт громади, чи держави. Се ще більший комунізм Та хиба теперішні почти не комуністичні та ще при тому й інтернаціональні? Незабаром певна доля комунізму пройде і в уряд залізних доріг, копалень ітд. Ми спитаємо орган наших націоналістів: чи стратить наш народ, чи виграє, коли замісць теперішних індівідуалістичних порядків (ліпше безпорядків) у Бориславі й инших наших копальнях буде запроваджений певний державний комунізм?

Так, панове індівідуалісти-націоналісти, — певні форми „общинности“ і комунізму, то виростаючи знизу в гору через ассоціації, то спускаючись з гори через державну регламентацію екопомічних відносин, будуть де далі все більше насуватися з Заходу і навіть зі Сходу й на Галичину, — а ви будете все стояти проти них, як ж а н д а р м и в л а с н о с т и ч у ж о ї, то б то в стані ще більше смішному, ніж Шевченкові „д я д ь к и о т е ч е с т в а ч у ж о г о“??

В усякім разі думати, що можна дійти до того, що „Дѣло“ зве так незручно „рівними правами горожанскими“, — говорючи про економічні справи!! — тілько такими поверховними реформами, як „полекша податкова для верств біднійших“, є щось гірше ніж утопія — найпустійша „словесность“.

Зрештою ми дуже задалеко зайшли в розмові зо словесниками „Дѣла“ й „Народної Ради“ про державно-економічні справи. Се видимо речі для них зовсім темні. Звернемось до „чисто-політичних точок“ програми Народної Ради, котрі

для них мусять бути більше зрозумілі. Ми сказали, що між тими точками є чимало просто взятих з програм, ставлених нашими радикалами. Головне діло в тому, як добитись того, що б ті точки перейшли в закони. „Народна Програма“ дуже багато обертаєся до правительства, — так мов би то воно мусить і м о ж е перевести в діло єї бажаня. Тут очевидно вбачаєся нерозуміне того, що тепер таке в конституційних державах правительства, то б то міністерства, котрі дальше певних точок, обмежених їйм парламентскою більшостю, не можуть іти. Справжній політик мусів би обертатись більше до громади, до народних мас, ніж до правительства

Вкажуть нам, що в §. V. вступної частини Народної Програми автори єї „хочуть образувати політично маси народу рускаго... щоби цілий народ був у силі добувати й берегти повні свободи політичні“ ітд. Тілько ж на лихо і сей §. нам вдаєся чистою словесностю, бо єму противна уся практика „народовців“, а надто в остатні часи. Не можна образувати політично маси, або сіючи серед них сектантску нетолеранцію, або навіть зовсім уклоняючись від єї організації і перешкоджаючи тим пробам організації, котрі роблять другі. Не можна здобувати свободи політичні неустанним турчанем про „деструктивні елементи“, підбиванем поліції сегодня, щоб чеплялась до одного за те, що їйде в Почаїв, завтра, щоб наводила на другого „богохульство“, інтернаціональний соціалізм ітд. ітд.

В усякім разі побачимо, як то проводирі „Народної Ради‘, будуть прикладати на ділі свою ліберальну словесность.

М. Драгоманов.

НОВОЕРСКІ ОВОЧІ З УСЕУКРАЇНСКОГО ПОГЛЯДУ. Нарешті остатня сессія галицкого сойму дала нам побачити так давно жданні овочі нової ери. В „Народі“ було вже говорено про ті овочі, — але ми дозволимо собі додати ще кілька слів, переважно з погляду російско українского, котрий не буде не до речі вже й через те, що оратори нової ери не забували й не забувають і нас, Українців у Россії.

Самі новоерці в соймі й у „Дѣлѣ“ не ховаються з тим, що овочів поки що здобути не багато: проєкт гімназії, та кількох шкіл, концесія на товариство убезпеченя (да мине его доля крилошанского банку!), обіцянки правительства вважати наруску мову в оффіціальних відносинах та рускі написі на певних дощечках! Моря цим не запалиш! Та придивившись добре до діла, не можна сказати, щоб і за це треба було дякувати власне новій ері. Само „Дѣло“ і д. Січинский кажуть, що овочі ті дані були тілько через пресію адміністрації на сойм, та й то за пізно, при чому спізвіня принесло навіть „шкоду інтересам держави“.

Хто розуміся на інквізіторскім язичію певних рутенских кружків, той уже з остатніх слів новоерців виведе що як би справа зосталась при новоерскій ідилії, а не було оппозіції радикалів та москвофілів, звісних віч та петицій народніх, то ми б не бачили й тих овочів. Перегляд почастний тих овочів зовсім може запевнити нас в правоті цеї гіпотези.

Гімназію в Перемишлі Русини дістали ще до нової ери. коли всі галицко-рускі фракції були в оппозіції, — відповідь правительственного комісара в справі рускаго язика дана була на запит оппозіційного („москвофільского“) посла, підписаний і новоерцями і дана була в духу тих відповідів, котрі прав. комісари робили в соймі ще 1889 р., то б то в часи оппозиції. Додайте, що нові овочі упали з древа угоди тілько після брошури посла Теліпевского, котрий радив народовцям вернутись до оппозіції і змовитись про спільні точки єї з москвофілами і радикалами.

Зважившн все це, не багато зостанеся овочів власне на рахунок нової ери. Коли під новою ерою розуміти початок прихильного звороту правительства до Русинів, то еру ту треба починати зовсім не від знаменитої декларації д. Романчука в кінці 1890 р., а раніще з 1888-1889 р., — коли серед рускаго люду в Галичині показався ясно дух самосвідомости і коли він попхнув руских соймових послів на дорогу самостійного чину, котрий при певному стані річей непремінно мусів стати оппозіційним. Навіть заходи правительства коло угоди з тою, чи другою фракцією рускою виходять не з чого, як з цего власне феномена.

Не трудно виверти з цего науку про те, яка мусить бути дорога для розумного галицко- рускаго політика.

Тим часом певна купка народовців воліла вибрати иншу дорогу. Непремінний результат цего вибору мусів бути той, що народовскі дожі мусіли розвінчатись з тим морем, котре винесло іх на гору, то б то з народом і з народовством, в смислі демократизму. Народ хоче певних основних змін в законах, — напр. реформи виборчої, певних економічних реформ, і т. і. Все це противне інтересам і думкам тепер пануючих урядових кругів, а надто польских. Вступаючи в угоду з цими кругами, народовці мусять відділитись від народа.

Ще в кінці 1890 р. в рефераті д. Романчука перед „Народною Радою“ ставилась програма певних реформ, між котрими були деякі й радикальні Чи говорить тепер д. Романчук про цю програму? Хто з угодовців говорить про неї? В остатній сесії сойму справу реформи виборчої підняв москвофіл, а потім д. Теліпевский, еретик угодовства. Де народні віча,

зібрані народовцями? [1] Чи не договорилось „Дѣло“ навіть до того що з народом треба як найменше розмовляти про політику?

Додайте до цего ще й те, що угода зроблена була при умові, щоб Русини стали під політичний провід ультрамонтанскої церковної ієрархії, що гр. Сг. Бадені, — один із родоначальників нової ери з польского боку, в своїй промові про нові в остатну соймову сессію, ударив головно на інтереси церкви, котрі мусять відпирати спільно угодовці польскі і рускі, і що „Правда“ з признанем перепечатала слова гр. Бадені, — то й вийде вже зовсім ясно, що угода стала на умові, щоб народовці розірвали зо всяким поступом політичним, соціяльним і культурним, зо всім тим, без чого національність, навіть коли б вона і здобула що небудь при угоді, — не вертається в щось не тільке пусте, а просто гидке

Не маючи можливости пускатись у подробиці, замічу тілько одно, рівняючи Галичину напр. з Болгарією. Болгарске княжество исгнує 13 років, а вже болгарска література богато в чому випередила галицко-руску: вона вже дає суріозні наукові, по европейскому писані, праці етнографичні і лінгвістичні, дуже багато періодичних видань, в котрих хоч більше друкуються переклади, та все видно добрий смак у виборі, — тоді як галицка печать бідніша і кількістю і мертвіша, схоластична. Причина тут та, що болгарска державна зразу потрібувала свіцкої інтелігенції, — котра нехай на перший час пішла переважно в чиновника, але з котрої погроху виробляються й більш независимі елементи — тоді як в Галичині руска інтелігенція все переважно попи. Нехай бы в Галичині витворилась яка угода з австр. урядом така, щоб напр Галичину поділено було на польску і руску, то хоч би зразу відкрилась свіцка карера для гал р. інтелігенції, стали б перед масою, ві свіцкі справи державні і громадскі, — тоді по кр. мірі галицкі Русини оппортунистичноб витворювати собі хоч не глубоку і не демократичну національну культуру, та все таки сколько небудь свіжу й на щось потрібну, способну до поступу. Але такої угоди не можна ждати при всіх теперішніх порядках австрійских, бо така угода була б прямим розбратом з польскими політіками, значить і з карярного боку все може звестись на те, що в краю прибавиться 10-20 Русинів чиновників, і то під умовою не чіпати інтересів шляхти. А як до цего додати ще обовязок для галицко рускої патріотичної інтелігенції стояти під проводом ультрамонтанского епископату, коли культура тої інтелігенції і так видіє в атмосфері попівства і схоластики, — то получается щось таке, до чого можна прикласти, яка хочете имя, тілько не культури

Орган народовців угодовців, обговорюючи промову посла Окуневского перед виборцями (промову, котра могла б бути ясніша і докладніша в цій власне точці) проборкотав щось подібне до того, що, мовляв, угодовці тілько на час відклали свої демократичні плани На скілько достойна ця викрутка, котра нагадує відвічні викрутаси наших національних мудреців, котрі все думали „одурить то Москаля то Ляха“, говорити не буду чо. Звернемо увагу наших націоналістів тільки на те, що вже за справу виборчої реформи відкинуту, чи віддкладену народовцями на той час, коли вони досить уже „одурять Ляха“, — беруться москвофіли.....

Ми доторкнулись до пункту, головного для Українця з Росії Політика вимолювання й викручування дрібних подарунків може бути ще сяк-так оправдана з погляду вузько-оппортуністичного, коли маса народня зовсім ще спить, — і то для якого маленького народу, котрий увесь лежить в державі, де така політика практикуеся Але ж вона вже застаріла й для галицких Русинів, а коли зважити, що головна маса нашої нації лежить поза Австрією, в Россії, — то вона зовсім нікуди не годиться. Боротьба національна в Россії переноситься і в Галичину. Власне і угода мотівірувала себе цим феноменом. Отже й Россія тепер уже на стілько цівілізувалась, що там навіть в урядових кругах розуміють, що національну боротьбу треба провадити не самою тілько поліцією. В 1864 р. напр. попробовано було проти польского сепаратізму пустити такі поступові заходи, як наділ крестянам земді та конфіската земельних маєтків католицких манастирів і скасуване остатніх. Тепер такий поступовий абсолютізм заснув у петербурских урядових кругах, — але хай тілько польский сепаратистичний рух стане опять небезпечним для Росії, — він безпремінно прокинеться. В західних губерніях царский уряд, ще й без дальших соціалістичних заходів, має в себе під рукою справу разверстания („ліси й насовиска“ по галицкому) котру, в усякий час може повернути проти польских панів і котра дасть ему величезну популярність серед тамошних білорускіх і малорускіх масе, та навіть і серед польских і литовских.

Такий заход не обійдеся без луни і поза границями Россії, в Галичині. Та навіть не беручи ще за него в себе, російский уряд, коли він справді має агентів у Галичині, може в усякий час покористуватися аграрними відносинами в Галичині, щоб визвати там знов агітацію з поводу лісів і насовиск. „Дѣло“ каже д Окуневскому, що й народовці не будуть холодні до таких справ, як прийде на них час. Але хто ж назначить на них час? Або сам народ або яка небудь партія в краївій інтелігенції, або постороння рука. Фракція „Дѣла“ відрізалась від народа, — нехай тілько на час. — то за аграрні справи можуть ухопитись другі галицкі фракції, або й постороння рука. При чому тоді зостануться народовці?

Коли з Галичини перейдемо просто в Російску Украйну, то тут побачимо, що украйін-

[1] Ся статя писана дещайшо. Ред

„Народ“ ч. 13 і 14.

зовсім не через самі тільки урядові заходи, а й через те, що, при теперішніх обставинах, европеїзм приходить на Україну через великорускі вікна: Петербург та Москву. Проти сего процесу, котрий відтяга від українства найбільше жадну до поступу верству громади, українські патріоти не можуть пригадати другого способу, як напружити всі свої сили для того, щоб зробити своє письменство, свої національні змагання органами европейского поступу. От тут власне й може служити російським Українцям Галичина з ей більшою політичною волею. В Галичині можуть появлятись українські переклади европейских творів, котрих царска цензура в Росії не пуска й по великорускому, — там може знайти притулок українська ліберально-демократична публіцістика. Там наренті може практично на соціяльно-політичному полі показати свою вартість українска поступова демократія: агітацією серед народа, его організацією, парляментским посольством, маніфестацією перед широким европейским світом, союзами з поступовими партіями других народів ітд.

Нігде правди діти, що українска інтеліґенція в Росії не показує й не десятої долі енергії, котра потрібна на те, щоб поставити українску культуру на рівну ногу з російською Коли так буде й на далі, то напр. українське письменство мусить буде вдовольнитися скромною долею — підрядною російському письменству для „домашнего обходу“, на котре згоджувалися колись Вл. Іваницкий, Ів. Аксаков іти, і котрого показувалось за мало українским патріотам. При такій недостачі енергії українофіли в Росії могли б зискати дещо за помічю галицких поступовців. Так тут то власне й підрізує справу нова галицка ера, котра відрізує галицких українофілів - народовців від европейского поступу, навіть того, котрий вже пробиваєся в власній галицко-рускій громаді і серед галицко руских народних масс В Галичині зостаються рішучо під прапором поступу самі тілько радикали, — або як кажуть народовецкі органи: кліка, фракційка радикалів.

Народовецкі органи мають почасти рацію. Справді радикальна партія в Галичині не велика, і, яко така, не може виступити, як сила, котра в скорий час перемінила би політичний стан річей навіть у Галичині, не кажемо вже про російску Україну. Без. чого можна сподіватися і по тому, що ми бачили в остатні роки, це те що рух радикальний в Галичині ростиме, а значить буде по троху вбільшуватися і сила радикальної партії. Тому зросту могли б помогти і українолюбці в Росії з тим, щоб потім вже галицке радикальство помогло українству в Росії. При специяльно-політичних обставинах жити в Галичині, а власне при числовій слабости галицко рускої світскої і независимої інтеліґенції, єдиний елемент, котрий може стати опорою независимої політики в Галичині есть все таке галицко-руске мужицтво. Мужик галицкий бідний, — та все таки живе з праці, котрої в него ніхто відняти не може. — не то, що пін, або чиновник Вже само те, що мужикові галицкому економічно гірше не може бути, — дає ему можливість бути сміливим, не так тремтіти перед урядом, як пін, або чиновник. Дуже, мужики галицкі бідні, — але їх багато: скинувши по шістці, мужики ті можуть зложили сотні тисяч гульденів на симпатичні їм інституції, газети, агітацію. Треба тілько розбудити тих мужиків, або лише освідомити, навести на практичну дорогу те незадовольство їх соціально-політичним станом річей в їхній країні, котре і тепер уже в них есть. На це треба не богато часу і не богато людей і видатків, хоч треба сконцентрованої енергії.

Кажучи по правді, — теперішня радикальна фракційка в Галичині не має потрібних засобів, щоб прискорити такий кінець Тут то й потрібна на якийсь час поміч російских українолюбців Ці остатні не можуть не поділяти ідей гал. р. радикалів, — бо ті ідеї — тілько сістематізовані й обновлені ідеї Шевченка, хлопоманії 70-х рр. ітд. Навіть той українолюбець, котрий затрудняється працювати для тих ідей в Росії, може, без усякого особистого ризику помагати зросту їх у Галичині Хай би кожний українолюбець, котрий сумує на Тарасів день, давав у той день 1—5 рублів на пропаганду Тарасових ідей у Галичині, - то склалась би сума в кілька тисяч рублів, котра могла б удержувати в Галичині дві радикальні часописі, видавати потрібні книги, оплачувати конта мітінгів, виборчої агітації іти А нехай би в Галичині дійшло хоч до того, щоб радикальна партія мала 2 — 3 своїх послів у сеймі та в раді державній — то справа радикалізму, а в місті з тим і справа зросту прав національних австрійских Українців, сталаб так міцно, щоб уже могла далі розвиватися сама собою. Такий же стан річей непремінно б заімпонував і перед інтеліґенцією в Російській Україні, привертаючи ей до українства. Коли б же вбільшилось число свідомих демократів-українців у Росії, тоді й там українство вийшло б з теперішної пострації і, як усяка сила, знайшло б собі працю й на своїм полі Так Галичина відплатила б російській Україні за тимчасову поміч

„Угода“ доводить до як раз противних результатів Вона сіє і в Російській Україні демораліза́цію і апатію. Самі ініціатори угоди тиві не можуть боронити ей з боку принціяльного, — і через те вони становляться на найогиднішій оппортуністичні точки і роспускають думку, що українска справа може посуватись на перед не чесною працею коло народу, а обдурюванням високих сфер. А позаяк в Росії тепер високі сфери такі, що до тих з українством навіть приступити не можна, то „нова ера“ в Російській Україні просто зводиться к тому, щоб нічого не робити, покладатись на те, що мовляв у Галичині все зробиться і без нас на славу нашої національности. При такому настрою українских кружків вони не тілько не зможуть притягати до себе нових елементів, а ще будуть відпихати від себе і значну часть теперішніх своїх прихильників, — а

явно гидкий характер нової ери в Галичині може тільки давати нову силу противникам українства.

Між цими противниками тепер вирвета новий досить небезпечний по тим припадам, котрі він має для молодших людей: це польска соціал-демократія певної барви, — та, котра повертає енгельсовські надії на діктатуру фабричних робітників, у проповідь зневаги до сільского люду. Ця соціалістична шляхетчина приходиться добре до традицій польскої інтелігенції, а надто в країнах руских і литовских а також до звичаїв інтелігенції жидівскої. Польска інтеллігенція в загалі не має ні звязків з селянами, ні такої прихильности до них, яка могла викликати в свій час серед Українців так звану хлопоманію, а серед Росіян народничество, котрі мають свої хиби, але все таки дають добрий етичний грунт, на котрому може защепитись широкий демократизм. До того спеціально в руских країнах, де Поляки сама шляхта, інстінкти, котрі виносить з дитинства Поляк, як і жид, — навіть соціяліст, коли на індіферентні, то просто ворожі до селян Русинів. Додайте до того, що націоналістичні інстінкти не так скоро подаються перед ідеалами космополітізму, то й получите в Поляків і жидів такий неіхологічний грунт, на котрому може буйно розростися доктріна лехковаженя руского селянина навіть в ідеалі соціальної революції" через „діктатуру четвертого стану".

Ми вже маємо повищі плоди такої доктріни і в Галичині і в Россії. Спиритись абстрактно, літературно з цією доктріною, — даремна страта сили й паперу. Ді треба побивати фактами: організацією селянства в цілях поступу, котра то організація з одного боку буде показувати, що селянин теж людина (приходиться й таке доказувати певним соціал-демократам, котрі приблизились до того Щедринского помщика, що молив бога „мужика истребить!) а також поставить на політичному коні силу селян, котру не можна буде легковажити.

При теперішніх обставинах за подібну пробу організації нашого селянства можна ріпуче взятись тільки в Галичині, а ніяк не в Россії. Тут мусить бути побита на голову соціаль-демократична шляхетчина, котра під часи „угоди" почина вже розйдати невеличкі кружки українских радикалів у самій Россії Ми звертаємо на це увагу тих російских українолюбців, котрі хоч і вбачають для себе трудности праці в радикальному напрямку, та все таки щиро люблять українского селянина і поділяють думки радикального демократизму. Вони мусить розважити над тим, як може заімпонувати молодіжі на Україні активний вистуи галицко-руского селянства в прогресівному напрямку, — і які нові сили він може принести поступовому українству в Россії, сили, котрі инакше або заснуть, або розбредуться по чужим, почасти навіть ворожим для українства таборам. Другого способу вдержати ті сили при українстві нема. Найменше може приверпути їх новоєрска угода з сі потураням шляхетству і з сі клерікалізмом Ця украйно-фільско-унівцка Дмитро Толстовщина і Побѣдоносцевщина може тільки в кінець скомпрометувати українство перед усіма поступовими елементами громади на Україні навіть і тоді, коли б вона принесла які небудь здобутки для українства в Галичині на формально-національному грунті. Всякий бо, хто зна громадскі напрямки в Россії, той розуміє, що там формальний націоналізм ні в кого, окрім хиба Поляків, — сам по собі, — без певних ідей реальних, — політичних соціальних і культурних, — на має ніякої вартости в очах громади

Будучність українского національного руху в Россії, безпорно, залежить від того, яку енергію проявлять там Українці в боротьбі за свою національність власне там. Галичина може мати для російскої України вагу тільки як помічник. Теперішний стан річей в Галичині і Россії дає нам повне право сказати, — що единий елемент галицкий, котрий може підперати в Россії українску національність, есть радикалізм. Звісна ж галицка угода це найбільший ворог, — чиста філоксера, — національного руху в Російскій Україні Сміло можемо сказати: хто того ще не бачить тепер, той побачить через кілька часу.

М. Драгоманов.

ПРЕПАРАЦІЯ М. І. КОСТОМАРОВА в „ПРАВДІ". Печатаючи в „Правді" (1892 р., Май) лист Костомарова до кружка кієвских семінаристів у 1863 р. д. М. Уманець приточив до того передне слово, котре і розходиться з правдою і дуже образливе для чести знаменитого історика, — так що обійти его мовчки ніяк не можна. Д. Уманець каже, що „вороги українства, а часом і де-хто з Українців в запалі партійної боротьби не раз здавалися на не, що ні би то Костомаров надавав вагу народній українскій мові тільки в ділі початкової народної освіти і зовсім не дбав про широкий літературний розвиток мови итд. Д. Уманець признає, що статі Костомарова, як „Українофільство" (Рус. Старина 1881, N. 2) і „Задачі українофільства" (Вѣст Европы 1882, N 2) дають підставу для таких думок, — та поміня сі статі так, що Костомаров писав їх не щиро, — „а озираючись на всі боки, — бажав таким способом заспокоіти Росіян і уряд, щоб оберегти Україну від ще тяжчих утисків" итд. Попростому сказавши, — Костомаров то б брехав, в цілі одурити Москаля!

Достойна роль — а надто, коли пригадаємо, що Москаль і не дався одурити!

На самім ділі д. Уманцеві нічого було „в запалі партійної боротьби" поширати

Костомарова і в брехуни, і в дурні. Костомаров не тілько в названих ним статях, писаних в т часи, коли він думав добитись скасування legis Jusephoviciae через гр. Лориса Меликова або Игнатіева, — а й раніще, навіть у самій „Основѣ“ не раз казав, що за реальну працю для українських писателів вважа елементарну словесність для народу, а инше вважа літерацким ділетантизмом. Окрім того Костомаров, — котрий в своіх етнографічних і історичних поглядах був справжній общерусець, хоть при тому й не переставав бути українским автономістом свого роду, — признавав спільний (общерусский) інтерес того російского письменства, до котрого по мові належали і найліпші его твори — історичні праці. (Див. надто статю Костомарова про украінске письменство в книжці Гербеля „Поэзія Славянъ“. Тут Костомаров дає українському письменству в Росії роль власне письменства для „домашнього обходу“, яку признавав у свій час і Іван Аксаков, Волод. Ламанский і т. и).

Ми не беремось тут боронити всіх таких поглядів Костомарова вже через те, що сами ми нераз казали, що вважаємо спор про ширину українского письменства за пустіцкий із пустих: такі справи рішаються працею, а не спорами про права. Ми пригадуємо погляди Костомарова раз для того, щоб возстановити правду, зневажену сотрудником „Правди“, а в друге для того, що розвага над поглядами й працею Костомарова може дечому навчити Русинів, котр знаходяться „в запалі партійної боротьби“.

Костомаров був безспорний „общерусець“ — по принціпам історіко-етнографічним, літературним і політичним, — так що українофільські ортодокси, котрі вважають зрадниками проти нашого народу людей, котрі не так розуміють его національну відрубність, як вони, — мусять або записувати й самого Костомарова у число зрадників, або лицемірствувати і брехати. Тим часом Костомаров безспорно прислужився українству більше, чим більша половина всіх наших „відрубників“ у купі взятих.

З цего слід вивести таку науку: 1) українофіли-відрубники мусять бути толерантніцими в своіх судах про тих, хто має історично-етнографічні думки відмінні від іхніх 2) общеруссы ж на Україні, а надто в Галичині мусять, — при подібній ж толлеранції до відрубників, показати працею коло українскої чи малорускої національности і працею на малорускій мові, подібно праці Костомарова, показати, що вони дійсно люблять дійсний народ, серед котрого вони живуть М. Др.

В СПРАВІ РОБІТНИЦКОГО РУХУ В ГАЛИЧИНІ. Зараз після зїзду галицких соціалістів, про котрий було росказано в „Народі“ — серед т. назв. Галицкої соціально-демократичної партіи у Львові повстав розкол: від неї відділася група, скуплена навколо „Праcу“ під редакцією О. Данилюка подаючи за повід — недовіріє до теперішних проводирів партії — Дашинского, Діаманда і др. Ми про той розкол доси не писали через те, що не вважали себе в праві мішатися в інтімні справи чужої партії тим більше, що розкол зробився не з принціпіальних, а з особистих поводів та що й доси з обох боків щоді кидаються підозріня й слова, просто сказавши — недостойні соціалістів. Та все-ж таки ми мусимо сконстатувати сей факт і завважати, що се розкол між самими польскими робітниками та що вина в нім по обох боках. З боку д. Данилюка й компанії годі похвалити того, що вони перші зірвали з представительством партії, нічого не кажучи против него, коли его вибирано на першім зїзді галицких соціалістів, противно самі голосуючи на него і згодившися, щоби „Праса“ перейшла на власність і під догляд партії. Треба було лишитися в партії та агітувати за надзвичайними зборами партії і поставити там інших кандидатів, а головно інший спосіб вибору центрального заряду — від усіх соціалістичних робітницких організацій. Ми не похваляємо й пори виступу д Данилюка й компанії против центральному зарядови — 1 мая, ані статі „Праcу“ з того дня, в котрій кинено самі підозріня, без доказів. Але-ж тим менше ми можемо похвалити спосіб, в який виступив против названих людей центральний заряд — викидаючи їх з партії, до котроі вони і доси раді би належати і воюючи з ними далеко не ліпше. Ми й тепер думаємо, що сеі справи годі рішити з корістю для львівских робітників, — самим терором та чорненем одиниць: треба конче скликати новий зїзд, на котрий непремінно треба допустити й опозицію, тим більше, що вона в самім Львові не така маленька і що більша еі частина нічим не винна перед центральним зарядом партії, окрім тим, що ему не довіряє. Зрештою, по нашому, навіть кілька робітницких чи яких партій се перед якоісь наці, то навіть користь, бо є певна конкуренція й контроля — аби тілько справа не зводилася на одні особисті лайки межи провідниками.

Та абстрагуючи від початку сего непорозуміня, ми мусимо завважати в загалі, що у рішаючої частини теперішних проводирів львівскої робітницкої партії, є порядна порція нетолеранції, котру вони показують на всі боки, супротів ріжвих поступових партій не виключаючи й нашої, радикальної. Жерело тої нетолеранції, окрім особистих прикмет — догматизм, домаганє від всіх людей, щоби вони держалися поглядів тих проводирів, їйх схем, мов катехізму Хто того не робить хоть би в одній точці, той їйх ворог, з котрим вони не церемоняться, — дарма, що сами схеми тих людей міняютьея перед нашими очима. Особливо не подобалися тим людім ми, рускі радикали, головно через те, що ми звернулися на грунт, на котрий ті панове у себе не ласкаві звернутись, волїючи лишити своїх селян на жир яроу клерикалізмови і патріотичному назадництву, що потім тяжко піметяться на польских робітниках як раз тоді, коли вони возьмуть верх по містах. Зрештою, ті панове судять нас тілько по верха — по тому, що ми працюємо серед селян, а не зволять спуститися з своєї висоти та переконатися, що і як ми там робимо. Всі провінціальні польскі і жидівскі соціалісти, що мають нагоду з близька бачити нашу роботу серед селян, — зовсім не те про нас думають, і навіть признають нам, що ми йде в чім ідемо далі, ніж польскі соціалісти по містах Ба, коли ж бо у нас в загалі один смертельний гріх, перед катехитистами: у нас ідеал—критицизм чи то буджеке в інтеллігенції й масах народу самостійної думки, хоть би вона й не зовсім годила ся з нашими переконанями і не в усім ішла до того, чого би ми бажали, — аби тілько загальний напрямок того критицизму був радикально-поступовий. Через те ми в „Народі“ й скрізь звертаємо увагу на ріжнородні краєві справи, на розвиваючеся у нас жите більше, ніж на схеми, вироблені де инде, і зовсім не лякаємося, коли самий розбуджуваний нами рух серед інтелігенції й народу, вигладжує нашу програму та переміняє основи й обсяг нашої організації. Нам зовсім байдуже, чи розбуджений нами народ буде, чи не буде йти під нашим прапором, т. є. в одній з нами партії, — аби тілько він скрізь став самостійно та критично думати, організуватися та добивати ся ліпшої долі. Запевне, що толі межи розбудженими товариствами і громадами буде звязок у головнім і то тим кріпший звязок, бо опертий на самосвідомости і спільности ціли.

Так само, бачиться нам, для робітницкої людности зовсім байдуже, чи вона буде чи не буде йти під начальством теперішних проводирів робітницкої партії, як раз після йих плану і захотінки. Важно те, щоби та людність скрізь сама критично стала розбирати обставини, серед котрих йіи приходиться жити, та організуватися. Найменше для тої людности, особливо не-польскої, потрібна централізація, заведена тими проводирями в партії нагинанє всего на своє копито.

Именно з того погляду ми позволили собі обернутися критично до Гал. робітницкої партії та до сі проводирів, по случаю 3 мая, за що ті проводирі, як звісно, кинули на нас анатему, — не кажучи вже про пашквілі в „Przedświcie“, „Gazecie Robotniczej“ і таке інше. Яко лік на польскі розгони Гол. роб. партії, шкодливі для наших між-народних відносин, ми вказували на потребу федералістично-інтернаціональної організації серед тої партії, з трома автономними секціями: польскою, рускою і жидівскою, з осібними робітницкими газетами і т. и. способами пропаганди. Названі проводирі Гал. робітницкої партії вважали сей наш погляд — nacjonalistycznym kątem widzenia, шкодливим для розвитку робітницкого руху в Галичині, котрий ді тут мусить іти під прапором польским, вживаючи тілько польскої мови і т. и. способів пропаганди. Правда, незабаром ті проводирі самі поставили внесок отворити в партії осібний рускій комітет, з газетою в рускій мові — і се вже великий крок наперед — та поки що не видно й сліду чогось подібного, а натомість делегати робітницкої партії і тепер, як і перше, виступали в Відні тілько яко Поляки, яко представителі польскої робітницкої партії, що мусить звертати увагу і на інші частини Польщі — в Росії й Прусах, ратувати польску націю. В загалі проводирі Гал. роб. партії свідомо і несвідомо та чим раз більше втягаються в виключно польскі інтереси, — чого ми йім звісно, не беремо за зле, бо се зовсім натуральна річ. Тілько-ж се фатально веде до того, що незабаром та партія буде мусіла зречися характеру й назви всегалицкої і вдоволитися тілько назною польскої, або іншими словами: в Галичині незабаром мусить повстати польска робітницка партія, в національних границях, і повстане вона: 1) з польских кадрів теперішної робітницкої партії, 2) з фракції „Pracy“ і 3) з тих робітників, що вже давнійше хотіли заложити польску національно-робітницку партію та йім перешкодили „інтернаціоналісти“ — проводирі теперішньої роб. партії. Тепер же сі всі елементи мусять опинитися разом, хоть може й коштом певних жертв у проводирях і прінціпах. Затим, рівнобіжно з польскою робітницкою партією, вплив котрої має бути розширений і на інші частини Польщі, — в Галичині мусить повстати і руска робітницка партія, перед котрою є також власне широке поле і границями Галичина — на Угорскій Руси, на Буковині та на Украйині Се неминуча річ для Украйини коли вона не хоче бути вічно в хвості дужчих націй або бути зовсім відрізаною від найсеріознійшого тепер всесвітного руху — робітницкого. А повстане руска робітницка партія тим певнійше, що сьому ковечність вже признана і з боку руских соціялістів радикалів, котрих другий зїзд, як звісно, ухвалив звернути увагу на руских робітників у краю і заложити для них руску соціялістичну газету. На жаль, доси того годі було зробити через те, що наші сили й средства ще якийсь час мусять бути обернені виключно на головну масу нашого народу — на селян, та

не забавиться час, коли ми зможемо взятися і до рус-их робітників по містах і фабриках. Зрештою, воно може бути й так, що бодай на якийсь час, рускі робітники тільки будуть втягнені в нашу радикальну партію, головні цілі котрої тотожні з цілями робітників усього світа).

Само собою розуміеся, що наш ідеал — дружне поступоване і з польскими робітниками. і навіть творенє одної роб тницкої партії, тільки в смислі с о ю з у партій, для певних конкретних справ.

Тимчасом серед галицких робітників вже сам собою показався інший центробіжний розгін, котрий мабуть найнивидніе мусить теперішну робітницку партію звести на чисто польску. Именно викльовуеся в Галичині і ж и д і в с к а с о ц і я л і с т и ч н а п а р т і я, як свідчить поміщене понизше письмо одного з ініціаторів сі — д. Мавриків Єгера.

Ми з товаришами нераз говорили й писали про конечність осібної соціалістичної організації серед жидівскої маси. Так напр. 1880 р. ми з Драгомановим, Ляхоцким і 2 ма жидівскими товаришами скликали були задля сего в Женеві всх пробуваючих там емігрантів з Росії, пропонуючи, на перший раз літературну-організацію, головно жаргонову, на всім обшарі, де жиди живуть масами і жертвуючи для того свою посильну поміч — та ми наткнулися на загальну яру опозицію з боку соціалістів російских і польских, особливо жидівского роду. І в краю ми не найшли серед освічених жидів прихильників сеї справи, бо власне такі жиди чуються у нас Поляками а в Росії Росіянами і хотять, щоби й уся жидівска маса стала Поляками та Росіянами. З того виходило те, що масу жидівску покидали систематично найпоступовійші одиниці з неї, лишаючи сі одну на віки вічні, на страшенну темноту й визискуване з боку сі рабінів і богатирів. Тим радіснійше витаємо ми початок навороту найпоступовійших жидів — до своєї маси, для праці над нею, в сі мові і способами, найприступнійшими для тої маси. По нашому, именно серед жидів не тілько потрібна, а й поки що єдино можлива осібна соціалістична організація на національнім грунті, коли вона хоче захопити маси, а не вдоволятися невеличкою верхньою частиною — спольщеною, котра зрештою й потрібна яко кадри нового руху серед жидівскої маси.[2]) Фікція над фікціями думати, що жидівску масу можна спольщити чи зруцити; ми навіть без ваги твердимо, що скорше Поляки й Русини пропадуть як нації, а жиди ще будуть осібною нацією! Тим то розумні й щирі люде з Поляків і Русинів можуть від жидів бажати тілько, щоби вони загально ставали продуктивною силою, користною для краю і солідарно поступаючою з християнскою робучою людностію Через те, по нашому, плоху прислугу роблять польским робітникам ті, що згори виступають против організації жидівских робітників, та ще таким способом, як чорнене осіб, що почали ту організацію. Таке поступоване може тілько роз'прити жидівску робітницку масу на польску соціалістичну партію, провідники котрої не відси, ні відти присвоюють собі право росказувати й жидівскій масі. Жидівска маса має повне право організуватися після своєї вподоби, навіть без огляду на богатній зїзд австрійских соціалістів котрий таки ухвалив між іншими таке: „Д е т о г о в и м а г а ю т ь к р а с в і я з и к о в і о б с т а в и н и. т р е б а т в о р и т и а г і т а ц і й н і о к р у г и б е з о г л я д у н а п р о в і н ц і а л ь н і г р а н и ц і“, — а у жидів же грають ролю далеко не одні язикові обставини, і через те тим більше оправдані жидівскі роб. організації помимо польскої робітницкої партії, до котрої мали би належати всі галицкі робітники. Зрештою, ми певні, що, вважаючи ні на що, жидівскі робітницкі організації вкриють небавом сітю увесь край, та що ті організації будуть одні з найсильнійших робітницких організацій в краю. Користь із них вийде між іншими й та, що вони визвуть навзаємництво серед польских і руских робітників — для живійшої власної організації. Таким чином, серед усіх народностей краю, можуть небавом повстати кріпкі складові частини будущої робітницкої федерації. Бажати треба тілько, щоби провідники нового руху серед Жидів били в усі боки незавидного житя жидівскої маси і робили се в дусі порозуміня з християнскими робучими масами та їх приятелями, паралїжуючи таким чином націоналістичну виключність, котра й так надто сильна серед Жидів. Д ятелів серед жидівскої маси в загалі жде чимала праця й боротьба, і через те щирим людім із християн треба їм помагати, а не ставити перепони.

1 юля 1892. М. Павлик.

Тепер подаємо передане нам письмо:

„Супротів сіяних сплетень, з котрих декотрі, як напр. д. Дашинский, позволяють собі робити вжиток на публичних зборах, як на справоздавчім зборі з віденьского конгресу, в

---

[1]) По нашому, й польскі соціалісти зробили би найліпше, якби розширили свою дїяльність і на польских селян, працюючи серед них в тім напрямі, що й ми, — або, інакше сказавши: Полякам конче потрібна своя радикальна партія, котра би занялася всею масою польскої людности. Елементи для такої партії серед Ляхів вже й тепер є, — треба тілько енергії і ширшого погляду на справу.

[2]) Се зрештою зовсім не значить, щоби жидівскі робітники в загалі не могли належати до одних товариств із християнскими робітниками, як то й починаеся на провінції, напр. у Станіславові, Коломиї іти. Певне тілько те, що з ріжних сумних та важних причин, з котрими практичний дїятель мусить числитися, жидівску масу робітників можна втягнути тільки до жидівского товариства чи партії, як инов християнску масу тілько до християнских. Не значить се, щоби й ті масові товариства чи партії не стикалися з собою; они ж повинно й мусить бути: на спільних забавах, відчитах, нарадах, вічах — в загалі в усіх тих справах, котрі можуть і повинні бути спільні. Тілько так підготовиться федерацію масових організацій. — Сі слова були вже зложені, коли ми дізналися, що й у Станіславові жидівскі робітники числом до 80, бувші члени „Siły“ віддїлилися від християнских і задумали заложити власне товариство. Вийшло, що годі було погодитися в одним товаристві.

неділю 26 юня с. р., чуюся обовязаний пояснити справу.

„Помиляється той, хто твердить що повстане жидівского робітницкого товариства вийшло з якихось особистих ураз Противно, з тою думкою як я (ще перед вступом до „Siły“) так і інші, ба навіть один з провідників робітницкої партії носилися від давна, бо ми бачили, що до робітницкого товариства „Siła“ годі втягнути маси жидівских робітників. Плодом тілько відбутих зборів, в котрих брали участь сотки жидівских робітників, було ледви те, що щось зо 50 їх втягнено до „Siły“, і то таких, що ще перед вступом до неї були зовсім усвідомлені. Тим то всякий, бодай трохи свідомий ситуації, мусить признати, що так як доси ведена акція для усвідомленя жидівских робітних мас, не доведе ні до чого навіть після довголітньої праці. Супротів того потреба відмінної тактики дійства на жидівскі маси вийшла сама собою, чого найліпшим доказом голос жидівского робітника на довірочнім зборі 4 юня с. р. „Товариші, — сказав він, — ми не будемо такі смішні і не скажемо, як то сказав д. Дашинский на зїзді гал. соціально-демократичної партії у Львові, що „соціалізм міститься в рамках національних“, але скажемо, і всякий тверезо думаючий соціаліст нам се признає, що агітація міститься в рамках національних, бо до жида треба говорити по жидівски, до Поляка по польски, до Русина по руски“.

Що-ж до жаргонової часописі, то вже бачу ніхто не стане перечити, що вона доконечна, навіть галицкий і віденьский зїзд признали потребу такої часописі. Потреба жаргонової часописі дається чути особливо на провінції, що знов доказує комунікат переданий мені братом одного з членів партії, котрий сказав, що межи жидівскими робітниками та потреба так сильно дається чути, як ніколи не давалася чути серед християнских робітників Отже для хибившої тактики „партії“ що до усвідомлювання мас жидівских робітників а також через те, що про виконанє ухвали зїзду ніхто не думав, я мусів виступити енергічно і, на власну руку без апробати партії, при помочи дібраного комітету, скликати збори жидівских робітників на д. 11 юня с. р. до салі Кернера. На лихо, вийшло, що коли лучилася нагода кинути кілька слів для усвідомленя маси жидівских робітників то як раз тоді ті, що стоять коло „великого вівтаря“ партії, зчинили такий галас, що збора були розвязані, хоть з моєї вступної промови вони могли переконатися, що мені не йшло про заложенє якоїсь осібної партії, а про заложенє товариства, що усвідомивши маси жидівских робітників, побільшилоби соціально-демократичну армію.

Супротів того я мусів скликати довірочні збори д. 18. м. м. і всякий розумний признає мені, що я не міг на них запросити противників справи, противників, котрі, мимо ухвал зїздів галицкого і віденьского, не думають взятися до усвідомлювання робучих жидівских мас, що доказують слова одного з провідників партії д. 26 м. м. на публичних зборах, що коли жиди бажають жаргонової часописі, то нехай собі на неї складають. Адже ж так не говорить провідник соціально-демократичної партії, свідомий справи, бо чує, що обовязаний сам почати акцію і постаратись о потрібні фонди!

Отсих кілька слів повинно, бачу, стати моїм панам противникам, для порозуміня цілої справи.

Що-ж до обізви пана Дашинского про мене дня 26 м. м. на справоздавчих зборах з віденьского конгресу, то мушу завважати, що хоть я й знав, що він спосібний до різких річей, та не надявся, щоби він визискував несвідомість зібраних до того, що на зборах говорив при речи, зовсім не належні до справозданя, і мов скажений кидався на одиниці.

Львів, 28. VI. 1892.

Маврикій Єгер.

ДРУГИЙ ЗЇЇЗД ПОСТУПОВОЇ СЛАВЯНСКОЇ МОЛОДІЖІ. В днях 5 і 6 юня с. р. відбувся в Відні, в комнатах „Slovanské Besedy“ другий зїзд славянскої поступової молодіжі, в котрім взяли участь делегати рускої молодіжі В. Ганкевич зі Львова, Брилинский з Кракова, Е. Левіцкий, В. Будзиновский і Лаврівский з Відня, 14 делегатів ческої молодіжі і 8 делегатів польскої. Председателем збору вибрано Евг. Левіцкого. Первого дня відчитувано реферати про діяльність поступової молодіжи за минувший рік серед всіх трех заступлених на зїзді славянских народностей.

Слідуючого дня мала відбутися дискусія над ревізією програми з минувшого року, уложеної на зїзді в Празі. Та до дискусії не прийшло, бо відпоручник поліції розвязав збори на підставі §. 6. закону про збори мотивуючи се тим, що зїзд має радити над торічною програмою, котра була сконфіскована та судом затверджена. Аранжери зїзду внесли телеграфічно протест до намістництва а учасники розійшлися.

Того самого дня спросили т. Ганкевич і Станіньский зі Львова, І. Шкаба з Праги і К. Жілка з Відня молодіж ческу, руску, польску і словінску на довірочні збори для наради над потребами славянских народів. Наради тревали 6 і 7 а наслідком їх була програма, котру подаємо понизше. Окрім тої програми рішено ще: а) кожда народність має старатися заложити у себе часопись редаговану відповідно до ухваленої програми. b) На разі за орган поступової славянскої молодіжі уважається „Casopis ceského studenstva“ — в котрій мають поміщатися всі кореспонденції про рух поступової молодіжі серед других славянских народностей. c) Поручено Полякам виготовити обширний меморіял в справі переслідувань студентів у Галичині і переслати его молодоческому клюбови в думі державній. d) Рішено розпочати акцію проти дисциплінарних університетских устав з р. 1849 і за відлученєм теологічного факультету від університету. e) Слідуючий зїзд в 1893 р. відбути в Кракові.

Підчас зїзду надійшли привітні телеграми і письма з Чех від товариств студенцких і кількох політичних

товариств. з Галичини від студентів польских і руских, а з Відня від конгресу австрійскої соціаль-демократичної партії. Зїзд зі своєї сторони вислав телеграми (на внесенє Чехів) чеським Соколам в Пашї і ві Львові і письмо (на внесенє Русинів) конгрессови соціаль-демократичному в Відні.

ПРОГРАМА ПОСТУПОВОЇ СЛАВЯНСКОЇ МОЛОДІЖИ.

I. В справах взаїмности славянских народів

З огляду на те, що теперішний централістичний устрій Австрії стоїть на перешкоді розвоєви славянских народів на всіх полях їх народного житя, дальше, що дотеперішні славянскі партії задля ріжнородности своїх основних політичних поглядів, а деколи і цілковитого нерозуміня ситуації, не спосібні вести систематично і солідарно боротьбу з пануючою системою, стаємо ми, поступова славянска молодіж самостійну програму в тім переконаню, що лиш таким способом може бути розвязане питанє солідарности славянских народів, так як на нашу думку солідарність може і повинна бути тілько між однодумними партіями а не цілими народами, котрі складаючися з ріжних антагоністичних кляс, мають через те ріжні цїли і ріжні програми.

За основний принціп сеї програми ми стаємо повну еманціпацію пригнетених славянских народів.

II. В справі устрою Австро Угорщини.

1) Рівноуправненє кождої народности.

2) Федеративна связь їх з повною автономією, на підставах природних.

3) Основанє тої федерації на свободі горожанскій з запорученєм прав національних меншостей.

III. В справах політичних.

1) Повна свобода особи, слова, зборів, товариств і друку.

2) Забезпеченє кождій одиниці без ріжниці пола як найширшого впливу на рух політичний а іменно заведенє загального безпосереднього тайного голосованя від 21 р. житя (без ріжниці пола).

3) Знесенє всяких політичних привілєїв стану на станом — як виборчі курії — при виборах до всіх заступництв і внесенє всіх виникових законів.

4) реформа нинїшного мілітаризму в тім напрямі, щоби військова наука сталася обовязковою в школах, щоби знесено стале військо, а наміть того заведено загальне ополченє, щоби Австрія взяла як найдіяльнійшу участь в касованю війни заведенєм міжнародного мирового суду, розвоєм права міжнародиого, закладанєм мирових союзів і т. д.

5) Реформа права карного і цівільного в дусї справедливости немаючим клясам народним.

6) Віданє дрібнійших карних і цівільних справ компетенції судів громадских.

7) Безплатний вимір справедливости.

8) Відвічальність урядників перед судами присяжнями за всяке нарушенє законів підчас урядованя, особливо в разі безпідставного оскарженя за мнині політичні провини.

IV. В справах культурних.

Зїзд заявляєся за повною реформою теперішної системи виховання в напрямі модерним, а то щоби здобутки позітивного знаня сталися майном усіх верств народних. Спеціяльно же жадає:

1) Повного розділу церкви від держави.

2) Автономії шкільництва для кождої народности.

3) Знесенє оплат шкільних ві всіх школах і зорганізованє державної публичної помочи для доставленя спроможности образуватися незаможним клясам суспільним.

4) Вільного вступу жінкам до всіх шкіл середних і університетів.

5) Реформи теперішної системи шкільної по школах середних в тім напрямі, щоби звужено обсяг наук класичних в користь наук реальних і заведеня студій славянских язиків.

6) Отвореня катедр на всіх університетах, літератур славянских, як також заведеня популярних викладів зі всіх галузей знаня, доступних широкій публиці.

V. В справах соціяльно-економічних.

Зважившя, що теперішна анархія в продукції і всі хиби, які виникають з нинїшної суспільної системи, опертій на приватній власности і капіталістичній продукції, можуть бути лишень тогди усунені, коли ціла господарка стане спільною, зїзд домагаєся реформи законів державних в тім напрямі, щоби уможливлено державі (суспільности) повну інтеренцію ві всіх справах господарских і щоби в такий спосіб вся господарка стала ся спільною. Тому жадає:

1) Заведеня прогресівного податку доходового з узглядненєм вільного від оподаткованя мінімум екзистенції.

2) Знесенє всяких податків посередних на продукти конечно потрібні до житя.

3) Знесенє всіх фідеікомиссів і заказ творенє їх на будуче.

4) Винятя з під екзекуції такої скількости грунту з приладами господарскими, котра для удержаня родини рільника при житю є конечно потрібна.

5) Безплатної помочи лікарскої і удержавленя аптик

6) Економічної рівности обох полів.

7) В справі охоронного законодавства робітників:

a) заведенє нормальної осьмигодинної праці денної.

b) заведенє мінімальної платні денної для мужчин і женщин;

c) допущенє жінок до всіх праць нешкідливих їх організмови;

d) заказ праці дітей;

e) заведенє судів розємчих між робітниками і предприємцями, з рівним числом голосів з обох сторін;

f) вибір окружних інспекторів промислових робітниками;

g) забезпеченє робітників на старість зі сторони держава;

h) обовязок держави заопатрювати робітників в працю (право на працю).

VI. Для успішнійшого зреалізованя всіх повисших домагань уважає зїзд за потрібне:

1) Агітувати між людом, особливож між молодіжю — словом, друком, зїздами, мітінгами і другими способами, які котра народність узнасть у себе за відповідні.

2) Брати живу участь ві всіх тілах законодавчих, особливо в думі державній.

3) Відбувати що року зїзд поступової славянскої молодіжи — для спільного порозуміня і евентуально ревізії програми, — приготованиж до сего поручаєся ек векутивному комітетови, вибираному на кождім послїднім зїзді.

Полеміка й дописи.

ЩО „РУСКУ БЕСІДУ“ Й ТЕАТР. Сегорічні загальні збори товариства „Руска Бесіда“ у Львові відбували ся аж через два дни, а іменно дня 25 мая і дня 14 червця с. р. „Руска Бесіда“ яко товариство касиноє може інтересувати загал русинів лише о стілько, що під сі заридом стоїть народний театр, субвенціонований краєвим Виділом. Однакож загальні збори, котрі відбулися сего року інтересні також з тої причини, що вони дають наглядну характеристику тої тактики львівскої кліки народовців, якої держить ся та кліка від часу „нової ери“ не лише зглядом иншим руских партій, але також зглядом тих членів своєї партії, котрі ще не зовсім піддалися під сі провід і мають сміливість в декотрих справах висказувати свої окремі погляди...

Се показалося іменно при виборах нового виділу. Підчас зборів 25 мая не появилася жадна готова ліста кандидатів на будучих виділових і в загалі не можна було замітити близшого порозуміня між членами що до виборів. Лише декотрі „за патріотів“ удавалися до Дра Савчака, котрий їм сараз виписував своїх кандидатів. Також професор Володимир Шухевич, яко голова „Бояна“ просив збори, щоби вибрали до виділу одного з членів „Бояна“ мотивуючи свою просьбу тим, що задля тісних зносин, в яких вістають товариства „Бесіда“ і „Боян“ потрібно конче, щоби в виділі „Бесіди“ засідав хоч один представитель „Бояна“. На се „Боян“ вповні заслугував, бо, як підніс секретар товариства, Др. Кос, у своїм справозданю, — торік товариске житє розвилося іменно завдяки „Боянови“ і его енергічному голові, В. Шухевичеви.

Брак ближшого порозуміня був власне причиною, що мала більшість присутних членів віддала свої голоса на давних виділових, голоси же виа чної меншости упали на иншіх кандидатів. Голосовано тайно, картками, лише на сімох членів виділу. До комісії скрутаційної покликав Др Савчак Грушкевича, Врешону і о. Темницкого. На 49 голосуючих одержали абсолютну більшість: Др Андрій Кос, Ипполій Огоновскій, др. Савчак, Струсевич, Микола Шухевич, Громницкий, Ганинчак і Володимир Шухевич. Тим способом вибраних вістало до виділу вісьмох членів, хоч після статута виділ має складатися лише из сімох членів. Поняк комісія скрутаційна не вміла пояснити, в який спосіб се сталося, прото вивязалася довга дискусія, як полагодити сю справу. Одні вносили, щоби того члена, котрий дістав найменше голосів, відкинути. Тому спротивлялися другі в тої причини, що число відданих голосів не згоджувалося з числом голосів, яке мало бути віддане, з чого слідувало, що або комісія скрутаційна помилялася в рахубі, або сам акт вибору відбувся неформально. Инші вносили, щоби комісія скрутаційна ще раз перечислила голоси і справила евентуальні похибки. Однакож і сему спротивлялося, бо не було певности що до автентичности карток, котрі перегляда кождий, хто хтів. Більшість годилася на те, що найлучше узнати сей вибір за неважний і приступити сараз до нового вибору. Такої самої гадки був також Др. Савчак. Та против сего виступили декотрі новоєристи, як Белей і Др. Олександер Кулачковскій, кажучи, що вже пізна пора і много з членів відійшло, хотяй на ділі було ще присутних до 40 членів. Поясненo тим панам, що статут не вимагає до важности виборів певного числа голосуючих і для того кождої хвилї можна приступити до нового вибору без огляду на число присутних. Однакож панів новоєристів не могли переконичити жадні аргументи, бо вони побоювалися, що при новім виборі декотрі з їх політичних приятелів могливби легко перепасти і вийти більшість членів виділу для них не симпатична В кінці й Др. Савчак видячи, що д. Белей і товариші не бажають, щоби нові вибори сараз перевести, заявив, що переведений вибір уважає за неважний та задля пізної пори закриває збори і відкладає вибір виділу до других зборів, котрі небавом будуть скликані. Декотрі члени оскорблені таким самовільним і на жадних зборах непрактикованим поступованєм председателя, заінтерпелювали его, на якій підставі він сам уневажнює вибір, коли рішенє сеї справи належить до самих зборів а не до председателя, і чому председатель не піддав під рішенє загальних зборів відповідних внесень членів що до уневажненя виборів і переведеня сараз нового вибору виділу??

На се відповів Др. Савчак, „що ему так хтіло ся“. На сю простацку відповідь одержав др. Савчак, від декотрих членів много комплиментів, не лицюючих зовсім такій важній персоні але п. др. Савчак схована все те спокійно до карнала, взяв за капелюх і вийшов.

В такий спосіб закінчився перший акт комедії устроєної новоєристами і відограної дуже фамільно дром Савчаком. Одиноким же реальним наслідком сі було виступленє із товариства одного оскорбленого дром Савчаком члена, як також дві справи гоноровi, котрі прийшли під осуд виділу з причини оскорбляючого захованя одного члена „Ватри“ і надії „нової ери“. Розуміється, що новоєристи прийняли потому цілу офєру „гецам“ радикалів, і постановили при слідуючих виборах не допустити до виділу нетілько жадного радикала, але навіть жадного з молодших членів „Бесіди“, котрі свою прихильність новій ери а властиво певній фамілії відповідно не заманіфестували. Продовженє загальних зборів назначив старий виділ на 14 червня с. р. і в той день відограли новоєристи другий і послідний акт комедії виборчої. Много з молодших членів, обурених поступованєм новоєристів і голови товариства дра Савчака на послідних зборах, постановили навіть не являтися на сих зборах, а що найменше усунутися зовсім від голосованя, щоби комісію скрутаційну не наразити знов на похибки в обчисленю голосів. Зато новоєристи, залякані результатом послідних виборів (вибрані були: один радикал і трох диких, котрі на засіданях виділу могли мати більшість, якби солідарно поступали) зорганізовували ся дуже сильно. П. Гуляй (пенсіонований офіціал почтовий і свіжо упечений патріот, котрого новоєристи втягнули до своїх товариств, сподіваючи ся, як кажуть, що він запише їйся свою камениці) скликав в порозуміню з одною частиною членів старого виділу: др. Савчаком, Громницким, Ил. Огоновским і Ганинчаком, і поза плечима і без відомости прочих виділових дра Ярослава Кулачковского і дра Андрія Коса (семий член виділу уважав за відповідне виступити з товариства сараз по перших зборах) 18 членів „Бесіди“ (самих старших новоєристів) на тайну нараду, на котрій уложено листу нового виділу і кождий з присутних зобовязав ся не лише сам голосувати за тою листою, але також старати ся як найбільше знакомих новоєристів спровадити на загальні збори. Результат нарад і листу кандидатів задержано в найбільшій тайні аж до самих загальних зборів.

Дня 14 червня вечером комнати „Бесіди“ представляли незвичайний вид, бо явилося множество таких осіб, котрих даввійше ніхто не бачив. Лиця новоєристів яснїли від радости, бо були певні своєї побіди. По уділенню на внесенє комісії контрольної, абсолюторії уступаючому виділови, приступлено до вибору нового виділу Натуральним ходом річей, повинні були бути вибрані ті, котрі вже на перших загальних зборах дістали абсолютну більшість, а що найменше ті, котрі тогди дістали найбільше голосів, як др. Андрій Кос і Струсевич. Так однакож не стало ся. На 68 присутних членів, трох не

голосувало, пятьох віддало порожні картки, а решта в числі 60 віддало майже однодушно свої голоси на листу кандидатів, котра була уложена на тайній нараді скликаній через п. Гуляя.

Таке вітворюване виборів через опозицію було троха непріятне для новоєристів, котрі приготовили ся на боротьбу з „радикалами“. Вибрані зістали яко виділові: др. Савчак, Громніцкий, Ілярій Огоновский, Ганинчак, професор Лучаковский, др. Олександер Кулачковский і др. Антін Горбачевский і яко заступники: Іван Оговновский, о. Юрик і о. Вацик.

Др. Горбачевский по оголошеню виборів, заявив що вибору не приймає, бо не має часу і на кілька місяців виїжджає зі Львова. Зауважати треба, що новоєристи були упереджені, що др. Горбачевский вибору не прийме, але его кандидатуру поставили умисне, щоби показати свою ніби толєранцію і для неновоєристів.

Длятого на случай резигнації дра Горбачевского вже на тайній нараді скликаній через Гуляя, постановлено вибрати того-ж Гуляя, що і стало ся. По заявленю дра Горбачевского, новоєристи про оковдовго дікутовали, чи принятн резігнацію дра Горбачевского до відомости. Многі були ніби то противні тому, однак в кінци ухвалили одноголосно принятн резигнацію.

Др. Ярослав Кулачковский представляв (наівний!), що треба ковче вибрати до виділу одного з членів Боярна і поставив кандидатуру професора Володимира Шухевича. Натомість Евгеній Барвінский радив вибрати Коцовского. а Данилович дра Коса. Кандидатури Гуляя ніхто навіть не ставив. Якеж було здивоване всіх присутних, котрі не були втаємничені в тактику новоєристів, коли комісія скрутаційна оголосила, що на семого члена виділу вибрано п. Гуляя, майже одноголосно! Володимир Шухевич дістав лише 5 голосів, а Коцовский 3.

Ті послідні вибори виділу „Бесіди“ повинні відкрити очі навіть самим новоєристам на поступоване певної кліки людей, певної „фамілії“, котра змонополізувала всі товариства народовскі, і хоче надавати тон цілій політиці, хотяй сама зовсім бездарна і до жадної позитивної праці несносібна. Лише сліпий може не добачити, що тим панам не ходить о якісь народні цілн, не ходить навіть о інтереси партії, бо-ж прецінь професор В. Шухевич, др. Ярослав Кулачковский, Струсевич (сотрудник „Діла“) Коцовский і другі не є радикалами (послідний є навіть горячий новоєрист), а про то „фамілія“ не допустила їїх до виділу такого товариства, котре з політикою найменче має до діла, хоч сили ті булиби певно більше придатні для „Бесіди“, як вибрані Ганинчаки, Громніцкі, Гуляї і др..

Радикалів належачих до товариств народовских дуже мало, і ті лише для того не виступили до сего часу з тих товариств, що не мають своїх власних. Та недалекий час, коли радикали зорганізуються зовсім окремо, і не будуть потребували наганяти новоєристам страха, як се було на послідних загальних зборах „Просвіти“ і „Бесіди“. Тогді спізнає кождий, що радикали служили „фамілії“ лише за страшака, котрим фамілія старала ся закрити свої особисті цілн і свою бездарність і змусити всіх народовців до сліпого послуху для себе. Коли радикали виступали против поступків „Фамілії“, то не ходило їїм о занеповане товариствами народовскими, що навіть задля їїх малочисленности неможливо, але лише о те, щоби до виділів тих товариств вибрано хоч в части нефаміліянтів, котрим би не ходило о особи, але о річ. Рацію радикалам признають вже тепер навіть декотрі незасліплені новоєристи, по загальних зборах „Бесіди“.

І предсто те собі, що в руках тої кліки находить ся й така важна для всіх Русинів справа, як народний театр, субвенціонований соймом! Торік бодай театральним референтом був енергічний і совістний чоловік, др. Ярослав Кулачковский, але сего року навіть на таке нема надії, а тим менше на зложене артистичної комісії та ще в дусі, пропонованім редакцією „Народа“.

Для важности справи, подаємо тут дотичні справозданя, подані на зборах „Бесіди“ д. Громніцким і дром Кулачковским.

Фонд театральний складає ся лише з запомоги краєвого Виділу в сумі 7250 зр. річно. З того виплачено директорови театру п. Біберовичови 5400 зр., на канцелярію (для кого?) 240 зр. а ренту видано на запомоги для артистів, на премії за штуки драматичні, на інструментацію кількох оберетюк і на образоване декотрих артистів (Лопатинского, Ганкевичівної і Кравчуківної).

Фонд залізний Рускої Бесіди“ виносить: 4833 зл. фонд емеритальний артистів руского театру 1353 зл. 40 кр.. фонд памятника для пок артиста Гриневецкого 24 зр. 93 кр. Контракт з директором д. Біберовичом заключений до кінця 1892 року. Після сего контракту зобовязала ся „Бесіда“ виплачувати директорови річно 5400 зл. а дирекція приняла обовязок збільшити відно відно персонал артистичний. Хотяй дирекція не відповіла зовсім постановам контракту, то однакож після гадки референта (др. Я. Кулачковского) не можна за се еї винуватити, бо хоч розписувано заанви по часописах, ніхто з артистів не зголошувався. Персонал театральний складався з 27 артистів і артисток, 10 музикантів, машивіста і суфлера. В 1891 р. змінявся склад персоналу, аж вкінци дійшов до такого стану, в якім представився львівській публиці підчас гостини в 1892 р. При виїзді зі Львова виступили: Клішевскі, Ольшанекий, Кирницкий і Курманович, а від 15 мая 1892 р. залангажовані зістали: Вітошинский, Бенза і Леницкий.

В 1891 р. гостив театр в 16 містах, дав 237 представлень, а репертуар складав ся из 46 штук, між котрими було 27 оригінальних. В 1892 р. репертоар збільшився до числа 77 штук, між тими 45 оригінальних. Тепер числить репертуар 52 штуки, а з тих 32 оригінальних. З нових штук були виставлені в 1891 р.: Вихованець, Марійка опера Бажанекого (раз, в Тернополі) Пилип Музика, Мартин Боруля, Сто тисяч і перекладна Честь, Судермана. Драма Янчука „Не до пари“ доси не могла бути виставлена.

Виділ навязав через артиста украйінских театрів Костя Підвисоцкого близші зносини з украйінскими писателями, і декотрі з них надіслали вже свої твори. Між нпними посідає товариство слідуючі нові штуки: „За двома зайцями“ Старицкого, „Крути та не викрутин“ Мирного, „Не ходи Грицю на вечерниці“ Старицкого. „Нещасне коханє“ Манька. „Світова річ“ Нчілки і др. а крім того переклад драми Ібзена „Ворог народа“ (М. Павлика). Нову інструментацію одержали: Чорноморці, Наталка Полтавка, Молода пані з Босні, Пилип музика і Вихованець.

Виділ виконував надзір над театром через висилане своїх делегатів на провінцію (до Тернополя і Калуша) як також через місцевих людей на провінції. Також старався виділ заложити для артистів читальню при театрі, і в тій цілн закупив уже книжки, однакож доси не зістала читальня завязана, позаяк Намістництво звернуло статути з причин формальних. Конкурс розписаний виділом краєвим в р. 1891 зістав продовжений до кінця вересня сего року, позаяк штуки надіслані в минувшім році не відповідали условіям конкурсу. Виділ старався утворити фонд емеритальний для артистів і тепер укладає ся статут сего фонда. В кінци що до контракту з дирекцією, котрий кінчить ся з 1892 р. ухвалив виділ розписати конкурс що до условій нового контракту, котрий буде заключений на три роки.

Радикал.

МОЯ ВІДПОВІДЬ дописувателеви „Дѣла“ в справі руского театру. (Конець) Чи не понижуєся рускої інституції культурної, коли дасся виставн враз з кутлярями-магіками, де руска штука фігурує яко принціпка? Здорова інституція не потребує помочи магії.

Чи не дискредитуєся рускої інституції, коли дасся виставн на цілн антинародні? А як назвати виставн на дохід „Ochronek“, на дохід єзуїтского костела?

Чи не підкопуєся рідної штуки, коли поважні драми украйінскі відграває в рускім театрі під дирекцією п. Біберовича всім осіб?!) Др. Кулачковский признався мені, що Русини з ріжних міст жалувалися на таке топтане питомих творів.

Мені здаєся, що не помилюсь, коли скажу, що то все більше дискредитує руску інституцію, чим прим. коли член тої інституції читає „Народ“ та явно признаєся до якихось ідей. А сей послідний закид робив

підписаному п. др. Савчак, яко голова „Рускої Бесіди“!

Також мушу спростувати цифру вистав тамтогорічних, яку подав дописуватель „Дѣла“. Не 234, а 240 було всіх вистав в тамтім році.

III дописуватель „Дѣла“ забрався також простувати мій рахунок, ба, він сумнівається чи я в загалі мав який рахунок „під рукою“. Отже я посилаю его хв. Редакції „Народа“, де ш. дописуватель може его переглянути і провірити, чи там не вичислені всякі видатки. Я обстаю при своїй цифрі. Додам іно, що его сподруин чоловік, розуміючийся на ведению рахунків дуже добре, і віддав до моєї розпорядимости Також зауважаю, що абонаменти, котрі в деяких місцях роблять велику суму, п. Віберович не вписує до книги касової, бо касієр або касієрка вписує там іно білети, продані вечером.

Дальше відносить ш. дописуватель „Дѣла“, що наглядь свій над театром виконує „Руска Бесіда“ в той спосіб, що в кождім значнійшім місті, де театр довше перебуває, назначує свого відпоручника з поміж місцевої інтелігенції, і на підставі его інформацій видає заряженя. Добре би було, як би театр пробував все в Станіславові або в Стрию, де тамошні відпоручники „Рускої Бесіди“ добре наглядають за театром і подають совістні справоздання, але що дієся з провінцією, а там руский театр більшу часть року перебуває! Власне о ті малі „діри“ провінціональні і ходить. Там дієся нашим артистам кривда.

Але бо також біда, що „Руска Бесіда“ не має енергії, перевести в театрі найжиттєвійші для акторів справи. Одною з них есть законтрактоване руских акторів з дирекцією, бо тим способом положилось би тяжку граню по-над сили і управильнило би ся платню. А мимо того, що деякі актори упоминалися о законтрактованя, мимо того, що сам голова „Рускої Бесіди“ др. Савчак признав, що навіть така точка есть в контракті між „Рускою Бесідою“ і дирекцією руского театру, то всеж кромі пп. Попелів, а відтак Клішевских — звісно, „грубих риб“ на сцені провінціональній ні один актор не зістав законтрактований. Отже актори віддані на поталу одиниці.

Заснованє комісії театральної, як се пропонує ш. редакція „Народа“, причинилось би дуже богато до поступу наперед. Най „Руска Бесіда“ не боїться, що до проектованої комісії могли би увійти люде в ширшими поглядами, з живійшими ідеями. В такій справі, де ходить о красшу долю руского театру, не повинна „Руска Бесіда“ руководитися партійностію. Викоренім з театру зло поставмо его на здорові ноги, а тогди будемо могли ним справді величатися і заслужить він тогди назву „руско-народного“.

Нестор Яворовский.

Р. S. На сім місці справляю замітку, подану в попереднім числі, що-до засудженя п. Віберовича, в той спосіб, що вирок вже правосильний.

---

¹) Афіші складаю в редакції „Народа“. Я. — Таке зроблено з „Глятаєм“, де граючих осіб повинно бути 16, окрім товпи: нарубків, дівчат, селян і дітей. Отже з афіпа, з дописками д. Яворовского, виходить, що в театрі д. Віберовича виступало тут усього 8 осіб! Ред.

УКРАЇНЦІ Й ПАМЯТНИК БОГДАНУ ХМЕЛЬНИЦКОМУ. Обговорюючи справу Волинского ювилею й псевдоукраїнскої з поводу него прокламації, „Правда“ досить не до ладу пригадує памятник Богдану Хмельницкому в Кіеві. „Правда“ завіря, що Українці не водушевлялись відкритєм памятника, котрий здвигнула „Богдану Хмельницкому единая недѣлимая Россія“. Жаль, що повоерский орган не зазначив точно, про яких Українців він говорить. В усякім разі з печатних документів звісно, що в комісії, котра ухвалила модель памятника і котра прибрала надпись ему: „Богдану Хмельницкому единая недѣлимая Россія“, – були членами два українскі історики: Конст. Козловский і Волод. Антонович; — потім образ тої моделі вкупі з памятичною статею М Юзефовича напечатав на чолі свого „Календаря Югозападнаго края“ П. Чубінский, автор пісеньки „Ще не вмерла Україна ітд.

Наука й штука.

РУСКА ЧИТАНКА ДЛЯ ВЫСШИХЪ КЛАСЪ ШКОЛЪ СЕРЕДНИХЪ. Уложивъ Олександеръ Барвінський. Часть I. Устна словесность. Друге выдане доповнене и переробленє. У Львовѣ 1892. Накладомъ фонду краєвого.

Ми вже не раз мали пригоду замітити, що в Галичині, не глядючи на бучні фрази про „велитня - народ“, народна словесность мало зверта на себе уваги і що навіть те, що було зроблено для еї досліду старшим поколінєм М. Шашкевича і Як. Головацкого, мало спопуляризовано. Треба додати, що остатніми часами і російска Україна приблизилась у цему до Галичини. Чи це привадок, чи це одповіда тому рутенско-національстичному напрямку, котрий остатніми часами явно показуєся серед певних українофільских кругів і зайіда недавню „хлопоманію“, не беремось рішати. Але в усякім разі і збір простонародної словесності і в Російській Україні тепер спинився і витовмачене сі пішло назад. Доволі буде вказати на те, що навіть ученіці словесники українскі, як напр д. Сумцов і П. Житецкий не мають ні нюху, ні знатя, щоб не брати за народні твори такі фальсіфікати, як дума (!?!) Чужбінского про кобзу, або Срезневского про Палія і Мазепу.

При такому стані річей можна б зрадуватись тому, що д. Ол. Барвінский видав, як гімназіальний підручник, все таки доволі споренъку книжечку самої устної словесности нашого народу.

Для галицкої молодіжі така книжка мусить бути двічі користна, — раз як наукова, а в друге навіть як літературна, бо в творах мужиків наших вони б поба-

чили приміри літератури безмірно більше живої й більш одповідної теперішнім літературним смакам европейським, ніж у „, „умоначертаній“ галицких писателів.

Почасти названа книжка д Ол. Барвінского одповіда таким цілям, — бо все таки дає 136 сторін пісенних і прозаїчних творів „велетня-народа“. Але коли ми глянемо скільо небудь критично на працю самого автора книжки коло вибору і витовмачення того матеріалу, то мусимо сказати, що книжка д. Ол. Барвінского есть свого роду монумент paupertatis лишні певних галицких сфер, з боку наукового і навіть морального.

Перечитуючи примітки (Часть пояснюча) д. Ол. Барвінского, бачимо перш усего, що автор зовсім не приготовлений до такої роботи знатем, як стоїть наука про народню словесность в Европі й навіть у Россії. Він видимо й не чув про такі праці, як Бенфея, Лібрехта, Пипіна, Веселовского і т. д., в котрих деякі появились вже більше 30 років назад. Для д. Ол. Барвінского казки в загалі і казки (байки) про звірів почастно це останки найстаріщих міти та ще й спільних аріоєвропейських. Про докази пізнього (релятівно) і літературного походу апологів орієнтальних (в тім числі будівских) і походу від них байки т. зв. езопічної і про зовсім недавню, між иншим і літературну пропаганду сі в Европі, не виключаючи й нашої сторони, д. Ол. Барвінский видимо й не чув. Так само невідомий ему й поход більшої части легенд нашого народу із джерел апокріфічних і т. д. і т. д.

Тим часом два — три приміри казки й легенди нашого народу, споставлені з примірами европічними (напр. казка про Бідного вовка зо збірки Рудченка) або апокріфічними (напр. казка про початок світа, деяких звірів і т. п.) могли б показати дещо і з осібностей нашої нар. словесности й нашого національного характеру: напр. показ того, як моралізуюча, чисто апологічна сторона оповідання у нас, почасти через непись-менность нашого народу, — слабіла і затемнялась, а як за те росла юмористична обробка сюжету, жанрових картин і т. д.

Переходячи до нашого цілком національного матеріалу в книзі д. Ол. Барвінского, ми з дивом бачимо, що ему не відома різниця нашої кобзарскої думи від всенародньої пісні, — бо він зачисляє до дум пісні про Семена Палія та Мазепу і другі подібні (N. N. 5 — 8 з відділу „Думы козацкі — лицарскі“) Після цего монументального незнання навіть формальної класіфікації поезії нашого народу, можна вже не дивуватись тому, що д. Ол. Барвінскому невідомо те, що писано д. Веселовским про легенди про київські золоті ворота (оріґінал книжний, візантійский), що пояснено в К. Старині про перекази про Несеґоловців (оріґінали класичні й християнскі, бо навіть церкви грецька й латинска знають св. Христофора Несеґоловця) і т. д. і т. д.

Ці приміри показують наукову вартість праці д. Ол. Барвінского.

Але на лихо книжка его дає повід говорити й про мораль автора. Спинимось на від. VI Части поетичної — котрий містить Пѣснѣ историчні, то б то найхарактеристичніщих пісень нашого народу, безспорно его національних святощах, говорючи мовою певних патріотів Д. Барвінский приводить з тих пісень, головно слідом за Антоновичем і Драгомановим а) пісні віку дружинного і княжого і б) пісні віку ковацкого. Тількож Антонович і Драгоманов вказують ще дальші відділи: пісні віку гайдамацкого, пісні віку крепацкого і рекруцкого і наконець пісні про волю (від крепацтва) і тим ставлять перед світом справді імпонуючий образ устної, простонародньої поезії, котра дає нам картини соціяльно-політичного жития народу від глибини середньовічної (IX X ст.) до найновіщих часів і думки народу про ті картини. Такого приміру другого ми не знаходимо в Европі! Тількож куди ділись у д. Ол. Барвінского періоди гайдамацкий, крепацкий і рекрутскій, пісні про волю нашого народу від крепацтва? Ніх нема. Неможливо, щоб ніх не знав д. Барвінский, бо вони есть в усіх збірках, котрі цитує д. Барвінский.

Очевидно пісні ті пожерла нова ера, серед котрої стілько накричано нам в уха про національні святощі. Найцікавіще, що від сего пожирання найбільше всего стратила власне Галичина, бо сі спеціальний національний епос суть пісні доби гайдамацкої — очрипковскі! Не виграла від цего пожирання й ідея єдности національної Руснів в Австрії і Росії, бо власне на примірах пісень крепацких та рекрутских та на тому, як галицкі варіянти пісні про волю (Зазуленька) зайшли і в Росію, — найхарактеріще й видно ту єдность.

От тобі й народні святощі, от тобі й національна свідомість! — скрикнеш, глянувши на таку пожертву! Доборолась Україна до самого краю, котрого навіть Шевченко не ждав, бо він казав, що свідком „нашої правди останеться „пана пісня“!...

Д. Ол. Барвінский не став на тому що пожрав, чи пожертвував цілі періоди з історії нашої народньої словесности. Він і те, що подає, препарував так, щоб не нарушити нової ери. Так він все таки поставив у себе пісні віку козацкого Безперечно, найхарактерніщна пісня того часу есть пісня про Нечая, котра є одна з найбільше розширених наших пісень від Карпат до Кубані. Алеж ми сі не знаходимо в д. Барвінского. З усіх пісень епохи Б. Хмельницкого, одної з найважніщих в історії нашого народу і его словесности, д. Ол. Барвінский вибрав тілько одну: думу про поход Хмельницкого на Волощину — тоб то про епізод зовсім припадковий в усій історії тісї епохи, про такий, котрий показує найслабіщий бік козаччини, — гіпертрофію воякого інстінкту, доходящого до розбишацтва і егоїзму приводя воякого. Гіршого вибору не міг би зробити з дум „про славного Богдана“ навіть і Генр. Сенкевич!

Так то препарував д. Ол. Барвінский наш національний епос, нашу національну історію Шевченко, глядючи на крепацтво своїх братів у панів, — переважно польских у XIX ст., питав: за щож ми різались з панами? Препарат д. Барвінского потіша нас: та ми ніколи й не різались! Нова ера була спокон-віку!

Скінчимо так. Народовецкі органи жалкували, чому в тій части видання Oesterreich in Wort und Bild, котра приписана Руснам історію дано писати Полякові, а не Русинові. Після препарату д. Ол. Барвінского ми мусимо подякувати редакції того видання за таку еліміяцію, бо певнож польский писатель, котрий має хоч краплю літературного говору, не посміє зовсім викрасти цілу половину історії нашого народу, як це зробив Русин, д. Олександер Барвінский.

М. Драгоманов.

Власне вийшов 3. випуск видань „Фонда Русской Вольной Прессы“ в Лондоні п. з. ***Еврей къ евреямъ***, Е. Хасина, ст. 57. Ц. з пересилкою 25 кр. Сю дуже інтересну брошуру розберемо в слід. числі. Перед тим вийшов 2. вип. п. з Заграничная агитація, С. Стешинска — про те на кілько вона може помочи свободі в Росії, і чим їй повинні помагати Росіяне. Ст. 42, ц. 15 кр.

Дня 8 с. м. вказалося 1 число жаргонового жидівского двутижневника (жидівским письмом) п. з Arbeiter-Stimme Organ der jüdischen Arbeiter Partei, під редакцією Мавриція Єгера і Самуіла Поцєля. Передплата квартальна 30 кр. Адрес редакції: Львів, ул. Рейтана 3. Горячо витаємо сей перший соціалістичний голос до жидівскої маси, в сі живій мові і поручаємо его нашим товаришам для ширення між зарібними жидами по селах і місточках.

До сего числа, також подвійного, додаємо конець брошури М. Драгоманова про Швейцарію і окладинки. Продаєся вже й ціла брошура, по 15 кр. з пересилкою.

Евг. Л. Буде поміщено в слід. числі — на вартости не стратить.

Видавець і головний редактор Михайло Павлик. Редактор відповідальний Іван Франко.

„З Народної Друкарні“ Войтіха Манецкого, під проводом Годака.

Рік III. Львів 1 л. октября 1892. Ч. 15-18.

Виходить 1. і 15. кождого місяця і коштує за рік

в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграниці 8 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Адміністрація й експедиція: на ул. Зибликевича ч. 10, в кватирі Івана Франка.

ОРГАН РУСКО-УКРАІНСКОЇ РАДИКАЛЬНОЇ ПАРТІЇ.

Політика краєва і заграничка.

З ПОСЛІДНИХ ПОДІЙ (Еміграція, „Гімназія“ в Коломиї, катедра рускої історії. Новоєрска політика і руске мужицтво, Тучани і т. і.)

Es ist etwas faul im Staate Dänemark, можна сказати про найновійші події публичного життя в Галичині. Вираві Поляки вже здавна вневняють нас, що між населенем нашого краю панує ідеальна згода, а пан Барвінский іменем „Русинів“ тих, що побирають десятьгульденові дісти — доказував Вашатому, що спори в Галичині такі маловажні, що їх навіть не слід виволікати публично перед лице парляменту — то всеж таки недавно показалося, що запевнена Поляків і рішуча заява Барвінского були нічим іншим, як простою блягою, неза котрою скриваеся дійсний стан річей, скриваються сліди тяжкої суспільної недуги. Особливо еміграція руских мужиків до Росії, масове переселене хлопів зі „свобідної“ конституційної Австрії до „темного царства“ російских деспотів, є незбитим доказом, що дійсні обставини життя люду різко ріжняться від звінких фраз наших офіціяльних політиків.

Длячого нарід, котрий зріс з діда прадіда на своїй землі, кидає батьківске добро, щоби шукати щастя та непевної долі далеко поза границями свого краю? — длячого хлоп, той тяжкий хлоп, котрий часто-густо навіть не бачив на свої очі сусідного села, втікає скриваючись перед властями, як то кажуть, за десяті гора, хоч знає, що, коли его зловлять, то напевно гірка его година? — длячого мужик кидає навіть не спродавши свою землю, той кусник рілі, котрий насик его тільколітною працею і скриває в собі усю історію его найкращих надій і замислів, з котрим він немов зріс найживійшими нитками своєї душі? — отсе питаня, що насуваються нам на думку і насуваються кождому, хто бачить сей рух масовий змагаючий до обезлюднена нашого краю.

Польскі дневники і польска опінія публична найшла скоро відповідь на тоті питаня. Як все і всюди, де шукаеся способів закрити свою власну провину, так і тут зложено все на вплив посторонні на підпсенти агітаторів, що замаювали людей гарними обіцянками. Ніхто однак не подумав над тим, що навіть тоді, коли зложимо все на агітаторів, що і тоді повстане дальше питане, чому іменно нарід слухає тих агітаторів і їм вірить, та чому власне їм вірить, а не вірить офіціяльним нашим агітаторам, котрі впевняють мужика, що він у нас щасливий?

Еміграція селян має свої глибші причини і вона приготовлена вже від десятків літ самою логікою фактів, цілим процесом розвою наших відносин.

По знесенню підданства та проголошеню політичної свободи, мужика кинено на поталу визиску на кождім полі. Привикши платити повинности частинами плодів і власною працею, мужик нам найшовся нараз посеред нових обставин життя. Господарка капіталістична кинула его в круговорот конкуренційної боротьби, змусила его з землі шукати не лиш заспокоєня власних потреб, але і придбани грошей, того металю, котрий один становить средство для удержаня сили економічної в теперішній суспільности. Грішми мусів і мусить платити всілякі податки, грішми мусить він оплачуватися, коли хоче здобути продукт, котрого сам не виробляе.

„Свобода“ промислу убила тз. промисл дрібний і хлоп нам нелику частину своїх потреб заспокоює виробами фабричними, за котрі треба платити готовими грішми. Гроші і гроші! — отсе оклик, що втискаеся навіть в наші найдикші села, а грошей тих мужик не може видобути з клаптика землі, що ему полишено. Сеся дрібка поля, що спочивае в его руках, не надаеся до інтензівнійшої господарки і длятого хлопови не остане нічого іншого, як або заробляти, або позичати. І він стае в зависимість від пана і від жида. Там гарує він цілими днями за марних кільканайцять крейцарів, тут лізе в болото довгів і ряд процесів, котрі нарешті ліцітацією „освободжують“ его з останків землі, щоб зробити его з господаря пролетарієм, з „самостійного“ властителя безоборонним матеріялом в руках визискуючих богатирів!

Таке то незавидне положене галицкого мужика, а подумаймо, що зроблено для него, щоби звільнити его хоч в части від тягарів? Чи може постаранося о зниженє податків грунтових, а може засновано інституції для лехкої позички та помочі грошевої? Чи постаранося як на Заході о витворене таких условин, щоби міг усе іншно розвиватися великий міский промисл фабричний.

де мужик „освобожденний“ з землі мігби знайти средства до якого такого удержання? Ні, того всього не зроблено, а противно, у нас до тих загальних причин визиску хлопа, випливаючих з самої сістеми зучасної продукції, добавлено еще інші тягарі безприміро відражаючої своїм класовим егоїзмом. На плечі мужика знайдено „подвійною крейдкою“ писані повинности конкуренційні на школу, церков, адміністрацію, забрано ему ліси і пасовиска, захопдено в свої руки всі інституції адміністрації публичної і правосудства, щоби визискаиого хлопа лишати без голосу, без всякої можности власної оборони.

В історії нашого публичного житя тягнеся мов дві лінії паралельні — егоістична політика „інтелігентних“ верстов і все простаюча нужда робітних мас народу. Поляки, одні свідомо другі несвідомо — працюють виключно в інтересі шляхти; рускі ж проводирі обертаються безупинно коло потреб попівства і жадної посад бюрократичної буржуазії. І польскі і рускі проводирі виробили собі специяльні поняття, котрими стараються вести маси на мотузку, щоби вони помагали їм здобувати безнастанні трофеї.

Поляки поставили принціп оборони „samodzielności narodowej“ і на пояску солідарности в імя патріотизму змушують всіх інтелігентних Поляків боронити кишені польского панства; Русини ж ідентифікували політику національну з боротьбою о рускі школи і уряди, з обороною обряду і церкви, не помічаючи, що через те вони бються виключно о інтерес свого панства, о „посади і аванси“ для свідкої рускої буржуазії та о независимість буржуазії в „реверендах“. А про мужика? про мужика ніхто не думав, хіба перед виборами, і то старавсь его „повискати“ в ріжний способ: Поляки звісними способами, Русини за помічю націоналістичної бляги (одинокс средство, бо шандарами еще неорганізованих, хоч plus regula sine exceptione)...

Поступованє інтелігенції польскої і рускої мусіло остаточно довести нарід на край пропасти. А найсвіжші події еміграції суть того найліпшим доказом.

Власне в тоту пору, коли верховодячі верстви польскі ладнялися визискати приїзд нашого Найясніїшого Монарха, щоби звискати через его високу особу немов санкцію для своєї нужденної господарки, власне тоді, коли народовці збиралися до чиста побити москальофільство, повискавши виключно для себе право промовляти іменем Русинів перед цісарем, власне тоді сам нарід показав, що він не довіряє ні Полякам ні руским новоєристам, що обіцяли зміну правительственної сістеми, але перейшов сміливо границю Австрійскої держави, певний, що під рукою московского ряду він найде людяніїший приют.

І другі факти послідньої доби, не тілько еміграція, переконують нас, як далеко підбилися наші проводирі від правдивих інтересів мужицтва. Говорять у нас по всіх програмах народовских і москальофільских, що обряд рускій — се важний захист нашого народу, се забороло національної независимости. Говорять так, бо більшість інтелігенції попи, котрі стоять о свої інтереси. Але чи тим вони дійсно помагають народови? чи здобуваючи независимість свого обряду, вони справді помагають масам народним? Нарід рускій безперечно глибоко релігійний і віри ему соломіць не видреш, але чи понимає він сі так само догматично обрядово як наші проводирі? Чи справді він так наівний, щоби задля тонкостей обрядових забував, що спори обрядові і під'юджуване на тему „рускої віри“ є тілько средством до того, щоби мужиків тим сильнійше піддати під самоволю руского священства? Перехід Тучапян на обряд латинскій показує нам наглядно, що мужик не бавиться в тонкости обрядові і перейде у ту церкву, котра дасть ему більші вигоди, а принаймній звільнить его хоч в части від тяжких драч. Інтелігенції рускій треба було тому змагати до переміни адміністрації церковної, до признаня хлопам більших прав на заряд церкви, в загалі до демократизації обряду, котра б не тілько придержала при рускій церкві Тучапян, але притягляб на сі бік еще маси польского демосу. А так горлаюни про обряд яко забороло націоналізму, інтелігенція показала, що їй нерозходилося о інтерес хлопів, але попівства. А якіж наслідки? Наслідки звісні. Реформа Василіян, Гиличка, Тучапа...

Еще гірше свою кастовість і буржуазійний егоїзм виявили рускі проводирі депутацією у намістника. В хвилі, коли нарід виразно заявляє еміграцією своє невдоволене, коли кождому щирому патріотови, котрий під патріотизмом розуміє службу усьому народови а не власній кишені, наступаєся важке питанє будучности нашого народу, що грозять обезлюдненєм краю а через те і околяченєм східної Галичини, в тій хвилі руска депутація по бестактній заяві опозиції вдовольняєся гімназією, орлами з рускою написю, катедрою рускої історії, забуваючи, що Поляки в остатній хвилі кинули їм, руским панам, тоті нужденні концесії (паралелька!), щоб дашні кількох Русинам нові посади, змусити їх мовчати про бездольність люду. За право дальшого визиску хлопа будемо мали кількох нових руских професорів!...

Справді приглядаючися тій рускій народовскій політиці і крайному визискови хлопа, за котрим ніхто не стоїть і не вимикаєся, ми мусимо сказати всім живійшим людям поміж рускою інтелігенцією, що вже крайній час до грунту змінити політику національну, становлячи сі на широких основах радикального демократизму, і то змінити під загрозою утрати самостійного національного істнованя. Доля політика наша виходила в інтересу руского „панства“, що пхаєся на посади, нехайже раз вона стане на інтересі головної маси нашого народу, на інтересі визискуваних хлопів.

Так само і Поляки нехай не горлають про агітаторів москальофільских, але радше нехай поможуть жити хоч трохи людяно руским хлопам, бо так дешевого робітника, як наш хлоп, не знайдеш на цілім світі. Нехай також вже раз зрозуміють, що як колишня еміграція руских попів і інтелігенції до Росії, так і теперішня еміграція руских мужиків під „руского царя“ є наслідком їх власної господарки, а не якоісь посторонної агітації. Не в заходах чужих людей, але по крофейнях і тінгельтанглях, де панство через палиці пропускає кровяву працю людеку; не в підпентах русофілів, але у власних класах і кишенях, що напухли грошем, видуше

ним на масах робучого люду, найдуться властиві агітатори москальофільства. Евгеній Левицкий.

З ПОВОДУ БАПТИСТІВ НА УКРАЇНІ. Печать российска й західно-европейска, а також галицка, не раз споминала остатніми часами про українських сектантів баптистів, котрих неслушно звуть штундістами Самі ті сектанти так себе не звуть, а дають собі імя брацтва друзів божих, або рускаго брацтва, або частіще баптистів (хрестителів). І дійсно, нова ся в'ра на Україні пішла просто від проповіди німецких баптистів, котрі мають головні осередки в Гамбургу та Берліні, і є частиною великого релігійного руху, котрий визначаєся в Німеччині, Америці, де є більше 4 міл. баптистів, Англії (до 300.000), Голандії і т. д. Баптисти англо-американські та голандскі вже вийшли з узкого сектярства на широке поле релігійного „універсалізму", „практичного христіянства" „христіянского соц'ялізму" і т. и. По йіх дорозі починають іти й баптисти німецкі.

І українскі баптисти, — котрі і тепер перевисшають православних своіх земляків, — можуть стати могучим ферментом культурного й громадского поступу серед украйінского народу. Баптизм росте на Україні дуже виразно. Напр. з інтересної статі, напечатаної в Правді (квітень с. р.) і на жаль чомусь не продовженої, видно, що по рахункам кієвскої православної консісторії, в одній кієвскій губерні в 1890 р. було 4670 баптистів, тоді як до 1874 р йіх було всего 250. Коли взяти на увагу, що в херсонскій і катеринославскій губернії проповідь баптиска почалася раніще (1861 — 1864 р.) і звідти зайшла і в кієвску губернію, і що баптисти є й між Украйінцями в таврическій, волинскій і др. губерніях, — то можна думати, що вже й тепер є 15—20.000 баптистів Украйінців. Треба звернути увагу на те, що баптисти майже всі письменні, по крайній мірі вважають своім обовязком вчитися читати. Отже й тепер уже українскі баптисти є для письменства цілою публікою, як на наші обставини — досить значною.

На лихо, українскі баптисти, можна сказати, не читають нічого украйінского, як через те, що украйінске слово в загалі стіснено в Росії, так і через те, що на украйінскій мові мало написано для них інтересного, що украйінолюбці самі мало інтересуються баптистами і не стараються розширити між ними навіть переклад Нового Завіту, напечатаний в Австрії, хоть кілька десятків прим'рників украйінских евангелій. передані кієвским баптистам в 1875— 876 р. були ними радо приняті. Украйінскі баптисти читають російский переклад Біблії, співають російскі псальми по книзі „Духовныя пѣсни, изданія Блюмлора" в Петербурзі, або по книжці Флокена, напечатан'й за границею і перевезен й у Росію з Каталуя в Добруджі. Серед них обертаються катехізм баптиский, переложений з німецкого на російске, і різні релігійні трактати, по російскому.

Так у той час, коли ми нарікаємо на примусове „помосковлене" нашого народу в Росії, ширіться помосковленє добровільне серед може найліпших синів того народу. Наші народолюбці не знають доси, як йім бути з нашими баптистами, бо або не звертають на них уваги, хоть іноді пожалуються в галицких часописях на урядові против них утиски, або навіть стають против украйінских баптистів на бік православної церкви, або в усякім разі не мають вірного погляду на самі причини появи серед наших людей баптизму. Так і в досить прихильній до баптистів статі Правди, згаданій вище, говориться, що „певна стежка до боротьби" проти баптизму (за православіє) — „народна освіта й проповідь на народній мові". Так буцім то в Англії, Америці, Германії і т. и., де баптизм іще дужчий ніж у нас, нема народної освіти й проповіді на народній мові!

Пора признати, що баптизм на Украйіні є проява стількож природна, як і по других сторонах світа. Пора украйінолюбцям звернути увагу на своіх земляків баптистів і положити конець теперішньому станови йіх, шкодливому і з боку загально-поступового і з боку національного. Пора дати украйінским баптистам книги для них інтересні, на украйінскій мові. Книги такі мусять бути найперше виклади йіх теперішніх релігійних думок, в усякім разі більше поступових, ніж думки маси украйінского народа, а далі ще більше поступових релігійних і громадских думок англо-американских і голландских баптистів. Само собою розуміеся, що украйін-

ским баптистам мусять подаватися і всякі книги безконфесійної науки.

Деякі з наших товаришів беруть на себе працю вступити в стосунки з западно-европейскими баптистами в цілі добору для украйинских баптистів оригіналів публікацій западних баптиских громад. А ми просимо наших земляк в у Росії зібрати там для нас усякі катехізми й инчі писаня, котрі читаються серед украйинских баптистів, співи їйх, — слова й музику, — і т. і. По змозі, все те буде напечатано нами на украйинскій мові. Само собою розуміеся, що ми радо приймемо й готові украйінскі переклади таких і подібних річей, при чому звертаємо увагу украйінских писателів, а надто поетів, на співи ріжних поступовіщих релігійно-філософічних громад в Европі та Америці, як унітарії, вільні релігійні громади (Freie religiös Gemeinde), універсалісти, гуманісти, конт сти і т. п., в співах котрих можна знайти чимало морального, тепло-гуманного й поступового, що придалосьби для того, щоби пробудити наш народ і прилучити его до всесвітньої поступової еволюції.

Звісно, для задуманих нами видань потрібні й гроші Тому то ми приймати-мемо при нашій редакції всякі датки на видане книг для украйинских баптистів

Редакція „Народа"

З ЩАСЛИВОГО ПОДІЛЯ.*) Жартують собі люде, що буцім то на Поділю хліб як кілю. І бігме, то не сміх, то чиста правда, що подільский хліб не пожиткуеся, як годилобися, тілько марнуеся на кілю. Тисяча народу, що коло хліба працює, жадні его, друга тисяча йість его, але дуже чорний; а один нетрудний, що сму навіть руки не потрібні — се той подільский кіл, що має право на тисячі спожиткувати, він то нехлавне, перетравить більну часть подільского хліба.

Коли-б напр. який чужинець зайшов на наше Поділе, поглянув на ті пишнілені подільскі лани пшениці, що вітер нею хвилює, повторив би собі за нашою піснею: „Блаженна то сторона, щасливі тут люде!" Але колиби приглянувся народному житю, певно сказавби: „Дивна ту сторона; сумна — гірка тут доля людска! Тут при одному пересічаному корчаться сотки голодних". Може й Гуцул з илових гір позавидує подільским людям і скаже: „Гей, гей, на Поділю то хлібонька в брід!"... Але колиб переконався, побачив би, що на Поділю бідним людям може й тяжше за хліб, як в найпустійші стороні.

На Поділю бідним людям, особливо парібним халупникам, дуже прикро жити. Тут нема инчих зарібків тілько що по дворах і то такі, що господар при своїй хлібі може заробити на тютюн, на табаку, а в жнива солі до борщу; а хто має більше челяді, то й на податок. Але жити з таких зарібків дуже тяжко...

Може й нігде на світі робітні люде так за безцінь своєї праці не продають, як на Поділю. Праця тут не має ніякої підстави до плати, бо робітники сами проситься на роботу, а пани платять, що їйх ласка, аби не зовсім дурно. І так вже знижили плату денним робітникам, що на найскупійше поживленє не може вистати.

Декотрі пани брялися на способи — спровадили собі людей, нібито, ще біднійших від наших — Гуцулів, і думали, що ті ще будуть доплачувати до своєї праці. Але як потім обрахувалися, то тілько в голову пошкробалися, бо богато більше коштувала робота зроблена Гуцулами, ніж нашими людьми, а Гуцули знов жалувалися, що нічого не заробили.

Назад трийцять, або сорок літ, було людей вполовину менше, а обробляли ту саму землю, що й тепер. До того були всякі побічні зарібки: фірманки, пани ліси корчували, молочане збіжа в дворах і то всього нарід спожиткував. Тогди і зарібникові не зле поводилося. В самі жнива міг тілько заробити, що тим міг цілий рік жити; був до того й через цілий рік заробок. Нинька всі зарібки побочні поцезали: фірманки колія пожерла, ручну роботу по дворах машини заступили, земля менше родить, а людей подвоїлося і потреби подвоїлися. Нинька мало не кождий господар заробляєби, бо податки і всякі видертаси весь чистий зиск з грунту заберуть; а на свої потреби хоч з голови вилупай... Чимже той нещасливий зарібник заспокойіть свої потреби? або й той велебний господар, що має морджок або два грунту, що ще й мусить наняти худоби, щоби той грунток обробити?! Трафиться в дворі яка робота — злетятьси вітром та хлануть, а хто не дістав, то йди до дому тай нудьси, або сиди застромивши в стіну зуби.

І не диво, що ті бідні людиска так собою зажурилися і сами не тямлять, відки роздобути кусак хліба, кудиб на ним кинутися?... Торік пішла була поголоска, що десь в далекі Бразиліі роздаеся земля бідним людям і що там приймають і наших людей та ще й хтось своїм коштом їйх забере. „Слава тобі господи!" сказали весело люде. „Таки бог за бідні люде спамятав. Підемо, чень хоч перед смертю найімося хліба!.."

Друга поголоска доповнила першу, що в Бразиліі небощик архикнязь Рудольф закладає цісарство і

*) Друкуємо сю прекрасну допись — перший мужицкий голос в справі еміграційній полишаючи нетиканою мову автора. Жаль, що ми — з огляду на наш прасовий закон — не могли полишити нетиканим увесь текст сеї допису, а мусіли пропустити чимало горячих слів, в котрих прориваеся гірке чуте автора мужика. Ми раді би звернути на сю допись особливо увагу редакції „Правди" — одинокого на нашій мові друкованого органу котрий не завагувавсь за приміром шляхетско-польскої преси скинути вину еміграції на агітацію москвофільску, а спеціально на вплив москвофільских газет і брошур. Можемо заневнити редакцію „Правди", що найменше дві третини еміграитів ані москвофані украйино-фільских ані в загалі ніяких газет та брошур не читали, бо не просту й читати не вміють, а „дурійка" про котрт говорить „Правда", була більше подібна до тої звичайної дурійки, що родиться замісць збіжа на погано справленім полі, ніж до якої небудь абстракційно-політичної. Ред.

гет буде забирав людей наших, і що уряд наш має їх туди доставити. Цілими тиждними нарід пер до староства: „Забирайте нас, женіть нас до Бразилії!“ Що не натолкувалися, не настрахалися людей урядники, пани та попи, — а упертійших мусіли по троха саджати до холоду, поки втихомирилися. Щож той нарід зворохобило? Чи він такий бутний та непосидющий? Чи може єму так забаглося роскоші? Ні, наш нарід не багне роскоші; він би того встидався, щоб на него хто працював, він хоче, щоб дармо не працював, щоб хоч з половину своєї праці спожиткував, щоб мав чим пожившитися до праці. Наш нарід не дуже ласий рухатися зі свого засиджаного місця; власне пять бойться. Колись був хтось перед двайцітьма роками нашим людям показував на чужині золоті горы, тоб его були висміяли. Но тепер дуже погіршилось простому народови житє, і щорік приходить тяжше жити, і вже нарід втратив надію, щоб его доля коли поліпшилась, бо все гіршіє і гіршіє. Крайна пора прийшла хлопові подумати самому над своїм нещасливим житем. Но темний нарід не розуміє того, що він має силу і в своїм краю поліпшити свою долю. Бідний нарід не видить нічої ради на свою біду, як тілько втічи від неї, дістатися до такого краю, де власті прихильні бідним людям, де богаті дають жити попри себе і бідним робітним людям. Він чує, що десь на чужині лекше жити робучим людям і гадає, що те добро само з гори спало, ніхто за него не боровся. Не знає бідняка того, що і на край світа йди, то найдуться люде ласі на чужу працю і будуть тя кривдити, коли сам за себе не постоїш.

Ще не вивітріла поговірка про Бразилію, аж ось послідного місяця пішла чутка, що Россія приймає наших людей до себе — приймає на всіх пограничних постах і то без жадного паспорту. Кажуть: „Москаль добродій. Швабів повиганяв зо своєї землі, а їх добра хоче дяти галицким людям“ Вже знов: „Богу дякувати за его ласку, що натхнув Москаля доброю гадкою!“ Москалеві кажуть, жаль стало Русинів, що так їх ту кривдять пани та жиди, і хоче забрати всіх до себе“.

Рушили люде перше з пограничних, потім з дальших сіл; зразу крадком, ночами; потім, як переконалися, що жандарі ні стражники їх не перепиняють, стали собі толкувати, що на то наш цісар позволив; инші знов толкували, що наш цісар міняє з Москалем хлопів за жидів і вже йшли і їхали по дневі, явно-славно. Пани зжахнулись, щоб їм не бракло робітників. З пограничних сіл без половину біднійших людей вийшло, з дворів челядь повтікала, молотарки перестали бурчати Кажуть, що в часовецкім дворі ще в вечір була вся челядь, а рано будить гуменний пана, каже: „Вставайте, пане, будемо коням обрік давати, бо вже нема нікого, но я сам“.

Пани побачили, що не жарт, зараз робітникам плату підступили (записць що перше платили по 15 кр. або по 20, тепер подвойіли) і стали з робітниками обходитися більше по людски: на роботу не галити, ані лаяти, ані штуркати, вчаснійше роботу покидати, щей декотрі в вечір могорич давати. Ну, і знов робітника досить. Сорока з гнізда, на єї місце десять.

Тимчасом стали пани тупцювати насамперед коло россійских постів (непомогло!), потім коло наших шандарів, та гонити до Збаража до староства. Шандарі перше самі казали, що не можна людей перепинять, аж наразі стали перейматися людей, тих що пускалися до Россії, і напихати ними арешти, а староство дало росказ громадам, щоб села були [illegible]; і ніч обставляні твердою вартою, а хто важиться подумати, або заговорити о виході геть, буде гостро караний. Хати тих людей, що вибралися, наказано запечатувати, а шандарам і стражникам позволяно того, хто би втікав до Россії, коли на їх зазив не стане, як пса застрілити. — Ну і розуміється, рух спинився.

Людей вийшло дуже богато, з декотрих сіл по пару сот і більше. Йшли цілими родинами, діти покидали батькія, повтікали сироти в надії, що там найдуть якись притулок. Втікали бідні люде, кваплися, надіялися якогось великого щастя; але зараз на самій границі серце билось, прочуваючи ще гірше лихо. Страшний стан людям той сподіваний рай, але й не мали охоти вертати до дому, бо гадали: Чи процвите коли нам в очах чи ні, а гірше ледаи не буде. Бо щож може бути прикрійше чоловікові, як то, коли він жадён кавалка чорного хліба?... А в тім році бідні люде так дуже тим хлібом зажурилися.

Плачуть, мліють бідні люде, коли переступають границю, прощаючи свій край. Жаль стискає за серце старого, коли спогадає, що в тім краю свою силу випрацював, а тепер вихуділий, знеможаний ідє в чужину жебрати; прикро стане молодому, коли оглянеся на ті широкі панскі лани, що їм кінця воком не сягнеш, а для него в тім краю не стає частки; ще тяжше стає на серцю матері з дрібними дітьми, коли спогадає про якусь далеку дорогу: де вона з ними притулиться? Чи не погинуть бідняткa від нужди на дорозі, нім добереся вона до призначаного місця? Плачуть, а таки йдуть. Надія на хліб і страх і жаль перемагає. Йдуть — але чи знають, де і куди вони йдуть?

Солдати толкують: „Наш государ добрий; наш государ мужиків любить; дасть вам усякого добра!“ Питаються знов капітана: „Куди нас, пане, поведете і де нас подіете?“ „До арешту!“ відказує зо сміхом капітан. Хоч то, правда, розуміють люде за жарти, але все таки кровавить ся серце почути на разі такий глум над собою. — А воно й справді на те виходило, що до арешту...

Рогаткою людей не випускали, тілько солдати показували людям ніби перекрадатися через границю, а самі потім людей ніби арештують; ведуть до запису і тогди займають як овець та женуть куди хочуть.

Нагнали солдати до Кременця тисячі наших людей і ту сказали їм, що мають чекати, поки не прийде росказ з гори, від російского правительства, куды имии повернути. Телеграми бють, люде чекають, нудять ся; аж за кілька неділь дочекалися бідні людиська того, що пан з паном погодилися, а хлопа добре вибили — і розступайся зараз сира земле!

„За чим ви ту „ребяткі“ прийшли? Де я вас надію? Хто за вами ходив, хто просив вас сюда? Робіть що хочете з собою!“

Проковтнули люде той гіркий привіт, кождого за боліло коло серця, бо се значило: не потрібнісьте, заваджасте на світі. Мала часть людей пішла таки по Россії глядіти заробку; решта не могла знести того, щоб силоміць комусь накидатися і стали забиратися відки прийшли. Знов ідуть гурми людей поневолених, змізерованих, двигають малих дітей на руках, то на плечах; а більшечкі діти біжать за ними, як ягнятка. Кождий сумний, понурив голову, зітхнув і подумав: „Нема тепер чого жити бідному на світі; нема тепер нігде правди, всюди фальш смердить!"

Кождому не конче хтілося видіти свою хату, з котрої его біда випхала, а тепер застане сі ще дужшу. Яку мав мізерію, розтратив на дорогу, тепер іде з голими руками до голих стін. Ну, майся бідний чоловіче! Та ще й не знать, як до села приступити, чи очима чи плечима? Будуть шуткувати богачі. Хиба той повеселів, котрий пригадав собі, що може на зустріч вийде хлопска потіха з багнетом і поведе людей до хлопскої роскоші, де є і голод і холод і кусок незліченна. Наренті не хтілося нікому думати, бо кождий переконаний, що бідний чоловік нічого не може почати, хочби й як думав, не хтілося і не світ дивити, котрий для него такий лукавий та дикий, і здавалося ему, що не мав би хиби, якби той світ десь подівся зо всіми своїми прикрасами, зо своїми роскошами, зо своїми найзначнійшими людьми. І на спамятав, як перейшов села, границю, аж спамятався в своїм селі де люде богатші з погордою, зо сміхом допитувались, як там роскошувалось в Росії? Прийшов під свою хату, в котрій зіставив був свого брата; глянув, а хата запечатувана червоною печаткою. Аж заплакав з радости, що так живо до его праці найшлися непрошані господарі. „Ну, гадає, може вже і мені не можна до неї вступити?" Але в самі горячці жалю виступила злість і крикнув: „Що буде, то буде", віддер печатку і вступив до хати зо своєю родиною. І всі гірко заплакали, а біда зареготалася диким сміхом, бо вже певна, що й его дітей не покине.

Тепер ті бідні людиска, що поверталіся з Росії, в голову заходять, що не мають звідки жити, а ту ще й страх, чи не потягне уряд до покути. А то не жарт, як возьмуть на пару неділь батька дітям, котрі тілько з его рук живляться. Ті, що тілько пускалися до Росії, а шандарі їйх переймали, мусіли вимучитися по дві неділі в тісних арештах, а яку частку вділять тим, що й були в Россії, того поперед ані придумати.

Наковець здалобися поможчи нашим властям пошукати тих московских факторів, що так наш нарід збаламутили, за котримн наші власті так шпирать як за дорогим камінем. На коні сидить і коня глядить.

Чиж не ті самі фактері зманили сего року людей, що в торік вабили до Бразилії? Чиж сами ті фактері не ихають ся властям в очи і в руки, та непросяться, щоб йіх хоч в полонині винищано? Але нашим властим хтілобися роздобути якихось штучних факторів, а о правдивих не хочуть і знати, бо ті фактері — то нужда нашого народу, котрої наші власті бояться зачінити, як чого зачарованого, всіма силами защитькують ей. Чиж ще вторік мало люде надокучалися властям: „Давайте нам яку раду, бо погинемо. Везіть нас до Бразилії, а ні то дайте нам ту який заробок, щоб можна з него вижити бо на пани дурно робим!" Якуж тим людям давано раду? Таку: Порядно виганьбляно, вилаяно, та при помочи шандарів і поліцаів розганяно людей як собак, аби оден до другого слова не сказав, бе порадилися, а про всяку нужду замовчано, — в нас святий рай.

І на що ж тепер глядіти якихось ніби підкупляних факторів, коли сего року хлопска нужда ще змоглася? Або защо тих невинних людей карати, як вони бідні хочуть жити і глядять за кусок хліба? Ні найтяжші кари, ні найчорнійші страхи не привяжуть людей до свого краю, коли людям в нім буде гірко жити, а хочби з найдальших сторін усміхнеся до них щасливше житє.

Нехай же наше правительство троха задумаеся над тим занедбаним, опущаним, відтручаним від всяких добродійств і прав державних, відданим на ласку клас властующих народом. Чи придався той нарід на що державі? Чи на далі має бути здобичею заможних? Чи най гине — пропадає, най вітер его розносить? Чи може належиться ему частка, — житє в державі, та чи не повинен він користати з добра державного, як і прочі стани? Колиж правительство думає заопікуватися тим бідним, упослідженим станом, то нехайже на разі розслідить добре его житє, нехай вложить палець в его глубокі рани, а переконаеся, що той люд не пеститься, тілько з тяжкого болю корчиться, стогне, нехайже борше стараеся заспокоіти его конечні потреби най обратує его від всякого визискуваня его праці, від всяких здирств, в загалі від всякого кривдженя, далі най правительство стараеся нарід просвітити так, щоби він сам собі міг в усних потребах раду давати, тай за себе як годиться постояти, та най правительство стараеся о рівноправність станів, щоб і наш хлопский стан міг жити і розвиватися як прочі стани. Колиж наш нарід буде чувся хоч троха щаслившим як тепер, тогди певно не звабить его ніяка замана другої держави. А поки буде зістававати в такім невідраднім стані як досі, то не буде і не може мати найменчого привязаня до свого краю. Годі вимагати від чоловіка якогось замилуваня, якогось пожертвованя для свойі вітчини, коли він в ті вітчині побіч чужих роскошів і достатків в голоду мліє.

Заходить ще питанє, чому наш нарід в своїй біді радить собі так, не інакше? На то сміло можна відповісти, що тому винен низкий степень просвіти. То не просвіта, що хочуть простий нарід освоіти на користь пануючих веретов, вчать его рабского послуху, скотинної терпеливости, та страхають людей громами та пеклом. Така просвіта тепер не має рації. Така просвіта то для розривки, для забавки, а не до піднесеня добробиту народного, а що гірше, нать шкодить народному поступові. Народові тре давати просвіту з нових практик, а не предвічними способами людей мучити, баламутити.

Ян Марцін.

Наука й штука.

АВСТРО-РУСКІ СПОМИНИ (Конець)

З Мункача я поїхав в Ужгород, або Унгвар, де мені ігумен рекомендував редактора „Карпата“, пона Гомичкова. То був особисто приязний чоловік, гостинний, веселий, — відвертійший в манерах від Галичан, — як усі Угорці, котрі в сему подібні до наших Россіян, маючий в собі натуру більше сільського пана, ніж міщанина, як Німці, а за ними й австрійські Славяне Ідей-ж Гомичков мав прекумедні для нас, хоч консеквентно угорські. В часи другого свого побуту в Унгварі в 1876 р. я вспів довести Гомичкова до того, що він напечатав у Карпаті мою статю про досліди на родної словесности в Россії, — велико, мало, і білоруської, і відозву до угорських Русинів, щоб збирали і давали мені пісні й казки свого народу. Але до більшого демократизму літературного Гомичкова ніяк не можна було підбити. Коли після 1876 р. в австрійській печаті вселилась лайка проти мене, то виступив проти моїх літературних поглядів і Гомичков у „Карпатѣ“ і сказав просто і ясно: „г. Драгомановъ хочетъ отъ насъ, чтобъ мы писали языкомъ слугъ, — но литература пишется вездѣ для господиновъ“. Виходючи з сего пріпціпу, Гомичков змагався писати в „Карпатѣ“ по російському (ставлючи часто коло російських слів мадярські) а нарешті майже покинув свій „русскій господскій языкъ“, котрий у него був найдивоглядніше язичіє, і став писати цілком по мадярському. І резонно, бо „господа“ Россіяне далеко, а Мадяре під боком.

Говорив зі мною і з простими людьми Гомичков досить чистою малоруською мовою, та тільке з жінкою і сином говорив не інакше, як по мадярському. Відповідні поглядам літературним були й соціальні погляди Гомичкова. „Слуги“ і їх інтереси для него нічого не значили, і на мої запити про економічний стан народу він нічого не міг мені розказати, навіть назвати джерела, звідки б я міг про те довідатись. Ледви про шкільні справи міг він говорити, і розмовами й листами, в котрих я критикував угроруські популярні книги, що Гомичков дав мені, я довів его до того, що він попрохав мене зібрати для него в Россії коллекцію елементарних учебників і популярних книг, — що я й зробив, привізши ему таку коллекцію в 1876 р. Конечно, я туди помістив і українські книжки.

Спеціально про Україну Гомичков знав мало і не інтересувався нею. До Россії, як до держави, він мав пошану, хоч часами говорив про неї фрази з „Neue Freie Presse“ але внутрішніх справ Россії, культури, літератури зовсім не знав: ледви міг назвати напр. кількох авторів российских, тай то путав їх твори, кажучи, що він дещо мав попереду від Де Волаяа, консула в Пешті. У него в домі, як і в бібліотеці монастиря в Мункачі, я не бачив ні одного классіка российського.

А то ось іще знаток Россії — учитель гімназії до котрого повів мене Гомичков. Той, роспитуючи мене про Кіев, спитав мене: а Новгород недалеко від Кієва? „Який Новгород, питаю: Волинський, чи Сіверський?“ Учитель показав затрудненість. „Отой Новгород, що про него часто говорять в історії“. „Новгород Великий, кажу: колишня республіка?“ „Еге-ж, еге-ж“. „Ну, так той дуже далеко від Кієва. Він аж коло Петербурга, і тепер туди зізною дорогою коло 3 днів їдеся“. „А я думав, що се зараз коло Кієва, бо в історіях читаєш, що князі все з Новгорода в Кіев ходили і з Кієва в Новгород“.

А й той учитель був „москвофіл“, як і Гомичков, по крайній мірі в тому, що вірували в „одинъ русскій языкъ“, яким пишуть „господа“ в Россії, хоч самі ні писати, ні говорити ним не могли, а говорили звичайно по мадярському.

З Унгвара я вийіхав рано і мусів на станції Чап ждати пойізда, котрий би мене повіз на Коппиці (Kaschau) і Пряшів (Eperies), а звідти кругом Татри на Краків, бо тоді ще не було залізних доріг у Галичину через Карпати Я велів собі подати якусь страву, сів коло стола й став зводити в памяти все, що бачив і чув на угорській Руси: пригадав я мадярську й жидівску зневагу народу, темноту народню, тупость, егоізм і слабодушність інтелігенції руської, — і мені стало гірко, як ніколи не було... Я не бачив, як передомною поставили вино й страву, і коли отямився, то побачив, що в мене з очей капають сльози прямо в тарілку...

Я дав собі Ганібалову присягу: що небудь зробити для угорської Руси, по крайній мірі направити кілько душ на реальну працю для народа в демократично-поступовому напрямку. Можу сказати, що за рік-півтора дещо вже такого починало заоснуватись в угорській Руси моїми заходами але незручний земляк розбив у 1877 р. всі ті початки. А другого нікого не знайшлось ні між россійськими Українцями ні між Галичанами, хто б узявся за подібну працю, хто б навіть заглянув в угорську Русь..

В Коппицях я спинився тільке між двома пойіздами. Там Русинів нема, а місто переважно словацке З розмов по лавках, в ресторані й на улицях я міг замітити, що Словаки куди ліпше Русинів держаться своєї національности. Мадярської розмови я майже не чув, і навіть на мою німецку розмову Словаки відповідали мені по словацкому. Я думаю, що тут причина те, що Словаки протестанти Реформація принесла їм просвіту на національній мові, і та просвіта розширилась серед міщан. Коли наступили (з кінця XVIII. ст.) часи мадяризації, то та мадяризація стрітила освічене словацке міщанство, котре не схотіло піддатись їй. Зовсім інакше в православно-уніятській Руси, де мертва церковно-славянщина не дала національної просвіти навіть попам: там міщанство піддалось мадяризації, котра несла за собою все таки просвіту, — а нарешті почали мадяритись і самі попи. При руцині зостались одні селяне, та за те зостались вони й без просвіти.

Пряшів стоїть серед словацкої околиці, і Німців там чимало, та я спинився там на довше, бо там стоїть руська, унітська епископія, котру я хотів оглянути, а при знадобі завести там знакомство. Я мав рекомендацію з Унгвара до одного пона, досить важного в епископії, памятаєся Ладимірецкого по імені (він тепер умер). До него приступив я, як звичайно в Угорщині, з просьбою помогти збору матеріялу для „Историческихъ пѣсенъ малорусскаго народа“, а поки показати мені бібліотеку епископії. Ладимірецкий — висока фігура, не маюча в собі нічого аскетичного, прийняв мене досить холодно і видимо хотів мене скорше збутись. По части матеріялу для Истор пѣсенъ і т. і. подавав мало надїі, покликуючись на те, що околиця мало має руського. Бібліотеку показав на скоро, сказавши, що там нема нічого інтересного, рівно як і в церкві. Сучасного стану річей в мадяреькій державі Ладимірецкий не хотів чіпати (видимо, політик-як кажуть у Галичині). На прощанє тілько! Ладимірецкий трохи вмякшив свою важну фізіономію і подарував мені свою фотографію, при чому звернув мою увагу на те, що на нему орден на шиї, — він сказав і який, та я, профан в австро-угорській геральдиці і окрім того, як звичайно Россіяне, не звикший до пошани для орденів, — нічого не знайшов сказати на те.

Попрощавшись з декорованим прелатом, я вліз у вагон III кл., щоб виїхати на дорогу, котра мусіла мене повезти у Краків. Разом зомною сіла дівчинка, а далі ві батько в одежі, подібній до руеько-горальськоі, а напроти двоє мущин в европейських жакетах, досить потертих. Один з них заговорив до дівчини — по руському і поговоривши так трохи з нею і батьком ві, обернувся до сусіда по італіянському. Я здивувався і, як завше зрадів почути бесіду Данте, і сам обернувся до говорившого по італіанському, і з перших же слів спитав его, чи він Русин, чи Італіанець? Той сказав мені, що Італіанець, але довго робив при туннелі на Лупків, і жив там серед Русинів і тепер туди йіде, бо робота ще йде. Сусіда его був у такому ж стані, — і скоро, щоб зробити бесіду спільною й для моіх сусідів, мужиків-Русинів, ми заговорили по руському. Але на моє горе мені скоро треба було висісти в другий поіізд, котрий повіз мене під Татрами (на той час закритими хмарами) до Кракова.

Ні на віцо було дивитись, і я приводив у сістему свої враженя з подорожі по угорській Руси і виводи з них. Потім, побувши там ще раз в 1876 р. і завязавши ширші стосунки, я тілько більше доневнився в тих виводах.

Угорська Русь — країна з усіх боків занедбана й задавлена мадярством не тілько національним, але й соціяльним, шляхоцтвом, котре живе в головах навіть тамтошніх руских патріотів, найпротивнійших мадярству. Через те найперше потреба там ширити демократизм Починати справу з національного руського кінця там непрактично, бо краєва рущина там дуже слабя культурно й не шануеся самими руськими патріотами. Наше українофільство там те ж не на руку, бо воно опираєся на козацкі традиції, котрі вже й у Галичині ледви зачепили народ, а в угорській Руси зовсім не відомі. Як не як, а єдина історична подія, котра вразила угорських Русинів і показала їім руську силу, се була военна россійська окупація 1849 р. котра зігнула мадяреького пана — найстрашнійшу доти силу для угорського Русина. Через те „москвофільство“ в угорській Руси проява цілком натуральна, тим більше, що про друге руссофільство там і не чуть було: я був перший Українець, котрий зайіхав на угорську Русь і заговорив там мовою, іншою від мови всяких других руських патріотів.

Біда тілько, що угорське москвофільство, через краєві обставини, стало ще більше клерикальним, ніж галицке, — ще більше звязалось у літературі з церковно-славянщиною і зовсім уже не прийняло в себе ніяких новійших культурних чи соціально-політичних ідей. Доводити угорруську дячківщину до чого небудь свіжійшого можна тілько за посередництвом россійського письменства, до котрого форми вона все таки тягнеся. Треба тілько показати угро-руській інтелігенції поступовий і демократичний елемент у тому письменстві та критику самого россійського житя, котре через націоналістичні окуляри угроруських патріотів показуеся їім райським Поряд з россійськими творами, такими, як Записки Охотника Тургенева, поезії Некрасова, повісті Решетнікова, Успенського й т. і. можна пускати й українські, в котрих чисто демократична ідея бере перевагу над козакофільством, — як повісті Квітки, М. Вовчка і т. и., з галицких повісті Федьковича, а вже после Шевченка в комплеті.

Звісно що поряд з тим треба б, щоб галицко-українська просвітня демократія сама робила, так сказати, місеіі в угорську Русь, щоб пізнати ві обставини, завязати особисті стосунки, а надто в простому народі, та впливати безпосередно на той народ словом та книжками, до него приладженими, а далі осібними товариствами просвітно-агітаційними

З сих усіх способів будити угорську Русь я вибрав собі думкою те, що було в моіх силах, і сподівався, що в Галичині, на Україні і навіть на Великоруси знайду помічників для тоі цілі.

З такими думками й мріями я вийхав у краківську Польщу

Не буду росказувати про своій побут в сій Польщі. Скажу тілько про одно враженє, котре вона на мене зробила, бо воно має звязок і з руськими справами. Нігде окрім південної Баварії, я не бачив такого показу церковного богомільства, як у західній Галичині. Се свідчить о глибокій популярности католицкого клерікалізму серед польскої людности, а позаяк справи руськоі Галичини залежать від Поляків, то се поясня не одну прикмету галицкої політики, і тим більше ставить потребу для поступових Русинів боротьбу з клерікалізмом

В західній Галичині я мусів зупинитись у Жешові (Rzeszów), щоб побачитись з Навроцким, котрого „для пользы службы", як говориться в Россії, гр. Голуховський перевів туди зі Львова, на велику шкоду для „Правди". По просьбі Навроцкого я звістив єго з Кракова про час виїзду. Але приїхавши у Жешов коло 2 год. ночі, я не застав Навроцкого на станції і мусів добиватись в місті готелю. Потім, коли Навроцкий рано знайшов мене, обійшовши всі готелі, і коли ми, гуляючи по місту, зайшли на часок і до него в квартиру, я побачив, що кватира та була з двох порядних хат, з ліжком і канапе, — і подумав про ріжницю наших, россійських, і галицких звичаїв: у нас чоловік при таких умовах ніколи б не пустив закликаного до себе подорожнього до готелю, а в усякий час стрів би єго на станції і взяв би до себе. Навроцкий же до себе завів мене щось мінут на 15, а ввесь час сидів у мене в готелі, а потім, коли мені треба було виїздити те ж коло 2 год. ночі, то ми, перенісши мій пакунок на станцію, самі годин зо три ходили, розмовляючи, по місту й поза містом. Правда, я за те надивився на богомільство публіки коло церков, бо було якесь свято чи ювілей чи одпуст, і публіка молилась і співала цілу ніч.

Розмов з Навроцким я не буду росказувати. Вони були з обох боків про те, як би можна було проломити уперте рутинерство та ретроградство генерального штабу львівських народовців. Навроцкий, будучи однакових думок зо мною, не бачив для себе можливости що небудь зробити з Львовянами й Правдою, говорив про потребу нового органу, до котрого брався писати навіть для чисто соціалістичного, такого, який проектували О. Т. і Сергій Подолінський, і про котрий єму вже писав О. Т.

Попрощавшись з Навроцким, я виїхав у Львів. Тепер мені тим паче нічого було робити з тамтошніми народовцями і я зостався днів на два тілько, щоб закупити деяких книг і оглянути коллекції публичні. Коли в остатній вечір перед моїм виїздом приходить до мене В. Ганкевич і від имені К. Сушкевича, котрий тимчасом вернувся з Россії і з села, просить мене до него, Сушкевича, на чай. Я кажу, що мені не дуже то хочеся, а надто, коли там будуть другі народовці, з котрими мені вже огидло балакати. Каже: „нікого не буде, окрім мене, та ще може який один зайде, а, бачите, Ви в Київі приймали Сушкевича, так він хоче приймити Вас".

Прийшов я до Сушкевича й застав цілу громаду, душ 15-20, обсаджених коло стола, немов на офіціальне засіданє і маючих справді офіціальні фізіономії. Не встів я сісти, як Сушкевич каже мені, що ось зібрана громада хоче від мене довідатись, „чого Українці від нас, Галичан, хотять?"

Мені стало дуже досадно на таку аранжерію мітінга, і я тим паче поклав собі збути єго лаконічними відповідями. На запит Сушкевича я відповів, що із многих листів і з Кіевскаго Телеграфа можна бачити, чого певні Українці хотіли від львівських народовців, але тепер я можу сказати в імені своіх товаришів, що вони нічого не хотять окрім того, щоб львівські народовці в усіх своіх публичних виступах говорили виключно від свого імені, а не покликувались на весь український народ, або на всю українську громаду.

Почав говорити В. Ганкевич, попрохавши офіціально слова. Він обернувся до мене з запитом „що думають Українці про Парову Машину, — може се програма їх і може вони хотять, щоб до неї пристали й Галичане?"

Я відповів, що Ганкевич зна добре, що я побачив Парову Машину вперше в купі з ним і що з того часу не був на Україні, і зна також, що я сам думаю про згадану брошуру. Коли вгодно, я тепер прилюдно скажу, що по моєму, та брошура і не повно і не зручно зачина т. зв. „соціальне питанє", але я все таки радий, що вона єго зачина, бо нераз чув від Галичан фальшиву думку, що мовляв „у нас соціальної квестії нема й не може бути". За Паровою Машиною певно підуть другі писаня, дискусія, а з того може вийти тілько користь для нашої народньої справи.

Став говорити чоловік для мене незнакомий, — з висока і не дуже ясно, але з певною горячністю і талантом. Оратор нападався на комунізм і боронив індівідуальну власність, часто покликуючись на Шефле.

Я відповів, що требаб багато часу для сеї справи, котра дуже складна й не так ясна, як видиться оратору, бо є справи, в котрих і тепер навіть несоціалісти стоять за комуністичну форму вживання, є зостатки старого комунізму напр. сільскі громади, котрі економісти всяких школ радять піддержати і т. і. Наренті я сказав і свою думку, котра завше була єретичною для многих моіх приятелів-соціалістів, а власне, що в теперішньому соціальному руху, навіть робітницкому, справа власне комунізму займа не дуже багато місця, а що той рух висува на перший плян такі справи, як час робочого дня, норма плати робітникам, убезпеченя робітників іти. котрі мають свою вагу й помимо справи комунізму. До того є рухи аграрні, досить радікальні, і навіть революційні, як напр. ірландський, котрі зовсім не мають в собі комунізму.

На се оратор ex abrupto спитав мене: „Хто писав в К. Телеграфѣ замітку про святкуване Шевчевкових роковин у Львові сего року?" А, подумав я, — оратор є Володимир Барвінський! і відповів: „я писав!..." „Я так і думав" — відповів оратор.

Діло в тім, що на тих роковинах партійну промову держав В. Барвінський в присутности намістника і деяких соймових польских грандів і, як нераз се робили народовські Шевченко-поклонники, всилювався виставити свій рух в найприязнійшій для польских грандів барві, і для того між іншими наставив параллелів про те, як Польща й Україна впали в один час перед ноги північного сусіда й т. і. В сих параллелах, як в усій промові В. Барвінського, історія польско-українсько-

московска XVII-XVIII ст. була нарисована зовсім фантастично. Я, котрий замічав не раз, що в Галичан, можна сказати, стало обовязковим не знати історії Украйіни,[1]) — не пропустив пригоди, в галицкій хроніці в К. Телеграфѣ звернути увагу на сю фантастичну мальовку в промові В. Барвінського. й порадив ему познакомися з реальною історією Украйіни. Він, конечно, образився моею заміткою і тепер так не вмів зволодати своїм самолюбством, що серед народовського мітінгу перескочив від таких справ, як комунізм ітп до своєі особистоі справи.

Я мав іще одну пригоду заочно стикнутись з В. Барвінським і обмінятися з ним листами. Сектантство на Украйіні потрібувало украйінських перекладів евангелій і Псалтиря, не маючи котрих, наші „штундарі, шалапути“ ітд беруться до россійських і тим способом „помосковляютъся“. Тимчасом за кордоном були видання евангелій і Псалтиря, Куліševі. Я обернувся до д. Куліша з запитом, як би можна було здобути деневне велику купу тих книг. Д. Куліш передав мені право власности на всі ті книги, звіщаючи, що за евангеліями я можу обернутись до Димета, а за Псалтирем до Вол Барвінського, при чому додавав, що всю справу видання Псалтиря вів Барвінський і що сам Куліш тілько оплатив видане, та не зна, ні скілько примірників напечатано, ні скілько продано, ні скілько зосталось, — але сам з В. Барвінським не хоче мати діла і просить мене самому обернутись до него, і при сему не зміпувати В. Барвінського з братом его Олександром, до котрого Куліш остаєся з пошаною.

Я написав в сій справі листи до Димета й В. Барвінського, і від першого дістав докладну й акуратну відповідь, а потім скоро коло 800 екз. евангелій Від Барвінського получив таку темноту, в котрій нічого не розібрав і про котру реферував Куліševі. Той написав мені, що Галичане в загалі не дуже то аккуратні люде і що тим паче нічого требувати від Вол. Барвінського, а через те він, Куліш, радить мені махнути на сю справу рукою і мати на оці, що иноді найліпший спосіб вдержати людей схибивших на дорозі порядочности, се вибачати їйм і держати себе з ними так, мов би то з порядочними.

Я так і поступив і дістанши через Димета тілько щось коло 100 Псалтирів, про другі з В Барвінським далі не розмовляв.

Він теж не починав зо мною розмови про сю справу, але не видержав, щоб не спитати, хто автор критики на его вітійство на Шевченкових роковинах. В усякім разі увесь виступ В. Барвінського на вечері в К Сушкевича мені навіть подобався. По моїм досвідам одно з лих галицких — се апатичність, якась фізична й моральна анемія, котра робить їіх індіферентними до всего. А в В. Барвінського я побачив хоч злість, котра все таки давала надію. що він сноспбний проявити якусь енергію.

Після В. Барвінського став говорити директор В Ильницкий. Сей виступив ні з того, ні з сего проти „нігілізму“ і матеріалізму і став доказувати безсмертність душі. Довго говорив він по рутенскому, на решті став говорити по польскому, мішаючи німецкі фрази.

— Der Mensch, Panie Dobrodzieju, ist kein Hund, — з такими фразами він обертавсь до мене.

Я оглянув збір і побачив, що навіть він був недовольний оратором, чи може мовою его Коли він скінчив, я сказав, що не будучи спеціалістом нервної фізіології, не берусь судити про душу в загалі, і про людську й собачу почастно.

Дехто засміявся; багато заговорило зразу; видно було, що хотіли затерти бесіду п. п. директора.

Через кілька хвилин заговорив новий оратор, — як я дізнавсь по тім, Лонгин Лукашевич. Він сказав, що не живучи остатніми часами ві Львові, він не зна докладно споріи між Украйінцями і Львовянами, але мусить признати потребу критичного перегляду партіі. еі діланя, засад і составу, бо по крайній мірі він може сказати, що до партіі причислились люде, котрі ніяк би не могли належати до неі, колиб вона зоставалась вірною своїм первісним засадам.

Але тут Сушкевич возвістив, що готова закуска, і мітінг перервався. Началось звичайне „закусочне дійство“, котрим я покористувавсь, щоб познакомитись з Лукашевичем і умовитись з ним на завтра Я поклав зостатись ще день у Львові ради Лукашевича, котрий видівся мені „единим тверезим в гурті пяних“, і ради Барвінського, в котрім виділась мені енергія

Лукашевич признавав слушність моіх закидів народовцям, але відговорювавсь, що як на ново вернувшийся до Львова, він мусить обзнакомитись знову з обставинами, перше, чим выступити з своіми думками публично в „Просвіті“ й Товаристві ім. Шевченка. Про В. Барвіньского я прямо сказав свою думку Лукашевичу, нагадуючи ему сцену з Пушкинського Дон-Жуана, де Лаура обертаєся до Дон-Карлоса:

Ты, бѣшенный останься;
Ты мнѣ понравился,
Какъ выбранилъ меня і т. д.

Лукашевич звів мене з В. Барвінським, котрому я став доказувати, що між соціалізмом і ретроградством львівських народовців ще багато простору, в котрому могліб працювати такі люде, як він, ще не заангажовані в львівске рутинерство. Але скоро я побачив, що трачу даремне час. В. Барвінський відповідав мені пустими фразами, котрих пародію в Россеіі зложено в словах: не льзя не сознаться, но невозможно и согласиться. До того придалось болізне самолюбство, котре не

[1]) Кажуть, що тепер, після того, як д. Ол. Барвінський почав видавати Історичну Бібліотеку, де вийшли й переклади історичних монографій Костомарова, се почало змінятись. В добрий час!

могло простити мені ні критики в К. Телеграфѣ, ні того, що мені звісна неаккуратність з Псалтирем.

Прийіхавши до дому, я першим ділом пішов роспитувати, що покладено в справі видання газети С. Подолинського і О. Т. „А нічого, сказав мені головний оратор справи окремого журналу, той противник мій, про котрого я згадував вище: ми прямо сказали О Т, що журнал не мислимий без Драгоманова, а коли Др-ова нема тепер, то нічого про те й балакати".

В Кієві я довідався, що вже рішилась справа моєї відставки з університету Ще перед вакаціями попечитель сказав мені, що міністр (гр. Дм. Толстой) требує моєї відставки. „По якому способу?" спитав я. „Як по якому?" „Чиновники в Россіі можуть іти в відставку по прошенію, або без прошенія, по т. зв третьому пункту"[1]). „Конечно по прошенію, это для Васъ выгоднѣе".

Я ростолкував попечителю, що подавати мені прошеніе, значить признавати себе винуватим, а в чому – я не знаю. Попечитель, покрутившись кілька хвилин, сказав мені мою вину: я хочу відділити Украйіну від Россіі до Польщі і проповідую таке в своіх писаних у Галичині й Італіі. „Ваше Превосходительство, кажу, я наперед певний, що міністр не перемінить свого рішеня, але я Вам принесу те, що власне печатав я в Галичині й Італіі; коли там дійсно знайдеся те, що мені приписують, — я подаюсь в відставку а коли ні, то не подамсь, а в усякім разі Ви можете завше дати мені відставку без прошенія".

Після того я поіхав у Галичину, а міністр представив мою справу цареві (се треба було міністру, щоб підкопатись під університетський устав з 1863 р, з виборною профессурою). Царь після раппорта міністра, звелів знову мені предложити податись у відставку з тим, щоб мені закрити три південні університети: кієвский, харьківский і одеский. Я знову не схотів подати прошеніе, — і получив відставку без прошенія.

Коли про се розмовляли між професорами в Кієві, то декан нашого факультету Селін скрикнув: „Помилуйте! як же можна було инакше поступити з Др-вим, коли він навіть після розмови з попечителем поіхав у Галичину і там появлявсь на польских сеймиках і держав промови проти Россіі за Польщу Гогоцкий получив про те телеграму просто з міста"

Ті „польскі сеймики" були — віче Русинів у Галичі, на котрому я, як бачили, не сказав ні слова й не міг говорити.

Сальмансдорф коло Відня. 6 сент. 1891. М. Драгоманов.

---

[1]) Так відставлений чиновник трятить усяке право на державну службу, хіба новий начальник візьме его „подъ свою отвѣтственность".

НАШ ТЕАТР III. Мині приходиться кінчити свою статю трохи не так як була розпочата. Не розводячись довго я подам тілько в загальнім нарисі ті думки, які бажалось мині висказати о нашім театрі.

В попередних уступах я трібував показати, що театр, устроєний на взір західно-европейского, міщанского, буржуазійного у нас поки що неможливий і мусить держатися тілько штучно. Неможливий він для того, бо 1) цензура не допустить на нашу сцену штук (навіть колиб вони були написані) доторкаючих найважнійших, насущних справ нашого суспільно-політичного жития; 2) у нас нема потрібної для такого театру міщанско-буржуазійної публіки, так, що рускому театрови в Галичині приходиться вегетувати, заманюючи до себе по місточках польску та жидівску публіку слизькими французкими оперетками та перекладаними з польского „сальоновими" штуками До тих двох уваг треба додати ще й третю, котра заставить може наших націоналників сплеснути в долоні з обуреня, а іменно ту, що ми Русини галицкі властиво не маємо своєї національної історії, не маємо минувшини, котраб була близька до свідомости народної і виставлена на сцені, моглаб підносити народного духа. Часи князів і бояр поросли мохом, і кого у нас нині до них загріете? Всі оті Ярополки, Олеги, Настасі, виводжені на сцену нашими драмописателями були чистою мертвячиною і не мають піякісінької поетичної вартости. Історія коззаччини, така богата на драматичні конфлікти, зачіпає Галичину тілько дуже слабо; що вона дуже слабо коріниться в свідомости не то вже простого люду, але й самих драматичних авторів, се показує найліпше „Полуботок" Барвіньского — нудна, книжкова риторика без іскри живого чутя, котра держиться на сцені тілько завдяки кількох патріотичним фразам. І щож лишаєся нам із нашої минувшини? Чи історія роду Острожских, безперечно трагічна, але далеко більше нпр. в фігурі Анни-Алойзи, ніж звеличаної Гальшки. Чи врешті опришки з Довбушами та Баюраками? Звісно, є тут зеренце живого драматизму (глядн Корженьовского „Каррссу Górale"), але як же старанно тікають наші поети від того зерна, коли й такий Федькович уважав потрібним об-

снувати єго до непізнаня фантастично-мітологічною павутиною? А надто ще тепер, в часах нової ери, коли навіть колишній співак убійств князів та бояр, Корнило Устіянович, здрігається на саму думку про таку поезію, в котрій би хтось поважився убити богача, і з тої притоки зводить навіть клевету на всю сучасну поезію, немовби то

Днесь добре зїісти, добре спити,
Забавитись на кошт чужий,
Когось іздерти, роздоптати,
Або у воздух богачів
Цікаво повисаджувати —
Ото поезія! Йдім спати!
Нам вже такої не писати (Зоря ч. 14).

Еге, добродію! Йдіть спати, далеко ліпше зробите, ніж ляпати такі нісенітниці, хоч властиво читаючи Вашого „Мойсея“ та віршу „До Остапа Левіцького“ мимоволі приходить на думку, що Ваш поклик „Ідім спати!“ принаймі для Вас зовсім лишній: Ви вже спите, ще й здорово хропите!

Лишалась би ще хиба історія нашого народного відродженя – історія навчаюча й цікава, але, правду кажучи, дуже вбога на драматичні факти та характери, хиба що втягнемо сюди виємкових попів à la Чимчикевич або мужиків в роді Лукіяна Кобилиці. Для національної драми сего всего дуже мало.

Так щож, спитаєте, робити нам? Чи бути зовсім без театру, зречися добровільно такої могучої підойми поступу і просвіти, якою є театр? Се питанє веде нас до самої сути річи. Звісно, я не раджу зрікатися „такої могучої підойми поступу і просвіти, якою є театр“. а тілько бажаю, щоб ми раз уяснили собі, чим власне має бути театр — чи підоймою поступу і просвіти, чи місцем розривки для публики, таким, котре часом може замінити гру в карти, або в кінці місцем вистави дамских тоалет, місцем сходин для молодіжи обох полів, місцем фліртованя в антрактах, при чім самі акти часом уважаються тілько перешкодою? Уяснімо собі раз поважно і сумлінно, чи ми хочемо що небудь осягнути своїм театром, і що іменно хочемо осягнути, а тоді може й удаться нам дібрати для ясно означеної цілі найвідповіднійших способів. Бо так, як є нині, я в жаден спосіб не можу сказати, шоб „Зелений остров“, „Корнвільскі дзвони“, „Мікадо“, ані навіть „Ярополк“ „Олег“ „Галышка Острожска“, були підоймою поступу і просвіти. Бо хто у нас найбільше потребує поступу і просвіти? Чи інтелігенція? Алеж вона сяк-так просвічена. Значить — мужик, т. є. власне та часть народа, для котроі наш театр доси є інституцією чужою, недоступною і своїм змістом неінтересною. От вам віз і перевіз. Значить, щоби зробити наш театр справді підоймою поступу і просвіти, треба би 1) перенести єго з міст і місточок у села. Ми мусимо шукати мужика там, де він є, а не ждати, аж поки він почне нас шукати, бо можемо сего й зовсім не дождатися;

2) зробити єго на стілько дешевим, щоби справді ціла маса селянства могла з него користати;

3) зробити єго по змісту справді пропагандою поступових і світлих думок, навязуючи заразом — так як в усіх пропагандових починах — до річей і понять і вірувань близьких і відомих народови, зрозумілих для цілої єго маси

Я думаю, що театр, котрий сповнить ті три условя, буде міг назватися справді національним і буде міг зробити дійсну, а не фіктівну прислугу нашому розвоєви народному. Народ наш дійшов уже до того ступня розвитку, що почуває потребу театру; доказом сего є аматорскі вистави театральні по сільских і місточкових читальнях. Народ наш любив театральні вистави ще давно, в XVI і XVII віках, в часі першого пориву нашого національного розбудженя; се доказують живі ще доси останки вертепів і велика популярність церковних колядок, що розвились під впливом давньої релігійної драми. Значить, театр мужицкий у нас можливий, а з національного і культурного погляду навіть конечний.

Театр мужицкий! А се що за диво? — запитає не один панич, котрого мозок так уже вложився в рутину буржуазного світогляду, що не може й уявити собі чогось такого, що не вміщаєся в єі рамках. Ані Англія ані Франція ані Німеччина ані Польща не мають мужицкого театру, а ми мали б єго якимось способом воскресити? Помиляєтесь, шановний добродію! Театр мужицкий не є така нечува-

на річ, як вам здаєся. Хіба ви не чували про пассійну драму мужицку в Обераммергау у Баварії, про тзв. Hanstwurst-theater, що ще недавно був безмірно популярний в Німеччині, а й доси напр. у Відні не стратив своєї притягаючої сили? Подібні до него, а властиво его взірцями були італ'янскі арлекінади; старорускі скоморохи а й близші нашого часу рускі інтермедії та інтерлюдії гумористичні, представлювані по ярмарках в XVI — XVII віках дуже близько підходили до понятя мужицкого простонародного театру. А в тім, щоби не шукати далеко, вкажу на один доволі драстичній примір В національнім відродженю народа ческого важну ролю відіграв кукольний театр, в котрім при помочи деревляних кукол порушуваних дротами представлювано сцени з істор'і ческої, популяризуючи ей головні факти і будячи патріотичні чутя. Репертуар того кукольного театру, що ще до недавна вандрував з села до села по цілім ческім краю, є виданий в двох спорих томах. (Оповідав нам про се писатель ческий Фр. Ржегорж, котрий за молоду нераз бачив у рідним селі вистави того театру). Двати люде складають увесь живий персонал такого театру; вони возять або носять з собою в скринці кукли а також складану сценку, в роді вертепа. Хто знає, яке величезне значінє мали кукольні театри на розвій західно-европейских народів і навіть таких геніїв, як Гете, що з такого Puppenspiel'a взяв основу до свого безсмертного Фауста, той признасть, що тут іменно лежить розвязка й нашої задачі — мужицкого, пропагандово-цівілізаційного театру. Песи для кукольного театру не мусять бути творами високої артистичної стійности, не мусять вязатися вимогами сценічности, в них можна в ряді сцен виводити цілі історії, циклі драматичні, дбаючи тілько о те, щоби дійство було живе, основа для народа інтересна і діалоги зрозумілі та невкучні. Організацію такого кукольного театру я вважаю на тепер головним і найважнійшим завданєм нашим в справі театральній, уважаю могучою підоймою нашого національного і цівілізаційного поступу.

Але на такім кукольнім театрі ми не потребуємо стати. Аматорскі представленя живих осіб, устроювані у нас по селах і місточках, по читальнях і касинах, доказують, що і такий лицедійний театр у нас можливий. Тількож опять ми не мусимо держатися чужих шаблонів і давати масні французкі оперетки для забавки дармойідів. І тут попереду усего треба добре розм'ркувати, для кого має служити наш театр, і в міру того дбати і про репертуар і про сили акторскі. Коли публіка містова може удержати порядну трупу з репертуаром сучасних драм, комедій та опереток народних — то добре, хоч піддержувати штучно, для самої національної гордости іменно такий театр, і то ще, як се є у нас, театр доволі низької проби, а в додатку краєвими мужицкими гріпми, я би не радив. За то я був би за тим, щоби для малоосвіченої публіки, для маломіщан і селян, для ярмарків та відпустів зорганізувати театр спеціальний, на взір нашого давнього театру, зложений з двоякого рода штук: поважної драми релігійно-моральної, і веселої інтермедії котрої основою моглиб бути казки та анекдоти народні; тенденція обох родів штук мусілаб бути наскрізь гуманітарна і поступова. На такий театр не жаль би обернути й краєву субвенцію, бо я певний, що такий театр приніс би безмірно більше пожитку при менших коштах, ніж теперішна масна, екзотична оперетка, невдало виставлена, та калічена опера або й драма Треба тілько, щоби тямучі люде занялися сею справою. з замилуванєм і енергією та з „свіжими очима“, без шлендріану.

А хтож мав би тим занятися? У нас тепер монополь театральних справ держить „Руска Бесіда“, і нікому се не видаєсь нічим дивним. А тимчасом що таке є „Руска Бесіда“? Є то собі товариство касипове, товариство для гри в карти та в білярд, що найбільше для читаня лехких газет та приємного, товарискаго балаканя. Театром управляє се товариство так тілько, en passant, і то доволі просто: віддає театр в управу директорови, котрому полишає дуже широку компетенцію над артистами, репертуаром і зарядом касовим (не знаю навіть, чи директор обовязаний здавати рахунки з доходу і видатків предприємства), а для лагодженя заходячих спорів між артистами і дірекцією а також для „нагляду артистичного“ вибирає з поміж себе референта театрального. Виходить з тим референтом ось яке: сего

року виберуть одного, він ледво встіє сяк-так познайомитись з технікою театрального діла, з інтересами акторів, з силами артистичними і репертуаром (сли тілько має охоту в те все заглублюватись), а на другий рік товариство вибирає референтом другого, котрий знов починає на ново знайомитись з театром і навіть при найліпшій охоті попад звичайне ділетантство ніколи до якоісь путньої методи не дійде. При тімже такий референт-член товариства касинового, що приступив до него для забави і розривки, звичайно не може тій случайній для него задачі посвятити всіх своіх сил, бо має поза товариством свої інші занятя, працю на хліб насущний, а театром може займатися в вільних хвилях Але се ще не все. Наш театр вандрує з міста до міста по східній Галичині, а референт сидить звичайно у Львові і може хіба яких 5 – 6 разів в двідувати театр на провінції, а близше познайомитися з ним може хіба підчас его гостини у Львові; очевидна річ, що его надзір артистичний над театром на провінції мусить бути дуже невеликої вартости, а реферат его полягає переважно на тім, що подасть ему директор, або що (про вистави театральні) попаде інколи в часописі.

Що таке товариство з таким діловодством є зовсім неспосібне до ведення театру і що субвенція краєва на театр руский, виплачувана на руки такого товариства, є по просту тілько марнованєм публичного гроша, сего здаєсь хіба слїпий не бачить. Театр є в наших часах діло складне, вимагаюче спеціальної науки та виробки, спеціальної і сістематичної праці. Ділетантске веденє обслонюване від біди пустими фразами про „святиню народної штуки“ (се б то „Зелений остров“ та „Барон Циганьский“) не поведе его до розвою І справді ми бачимо, що від часів Бачинского і Моленцкого театр наш (крім репертуару позиченого з Украйіни та по троха язика) не поступив ані на крок наперед, а подекуди навіть „оскудів“. [1])

Я думаю, що коли театральне діло має у нас поступити наперед, мусить поперед усего з людей доброї волі завязатися осібне товариство драматичне. Завданєм того товариства булоб: 1) громадити інформації о стані театрального діла по інших краях і навязати зносини з подібними товариствами, агентурами і бюрами інформаційними по інших краях; 2) громадити бібліотеку театральну і то не лиш бібліотеку штук драматичних, але також діл драматургічних, дотикаючих деклямації, декорацій, костюмів, інсценізації і т. і. 3) вишукати людей, котрі спосібні булиб зорганізувати і провадити всі три висше вказані роди театру. При тім театр такий, як тепер маємо, я радив би віддати цілковито одному предприємцеви, котрий був би обовязаний виставити в році тілько а тілько штук національного змісту і виставити йіх добре і тілько під такою умовою дістав би субвенцію; театр кукольний і інтермедійний можнаби також провадити аналогічно, постаравшися спершу о відповідний репертуар, котрий можнаби ненастанно поповнювати.

Отсі думки, хоч кинені тілько в грубих нарисах (надіюсь, що про те кождий зрозуміє, о що міні ходить), я вважаю потрібним подати під розвагу всіх любителів рідного слова й рідної штуки. Може поворот до кукольної драми, інтермедії та містерії видасться декому ретроградним, та міні здаєсь, що се тілько про око може так виглядати. Повертаючи до старих форм драматичної штуки ми повинні вливати в них новий, поступовий зміст. А поворот до старих, передбуржуазійних форм драматичної штуки замічаємо тепер усюди в Европі, а особливо в Німеччині. Нагадаю ту тілько популярні Festspiele на честь Лютера, (найкрасший написаний Геррігом), що гралися у Вормсі, Франкфурті, Вюрцбурзі і других містах в осібних театрах, під голим небом, в день, і показували публіці в сценах усі головні моменти з житя великого реформатора На взір тих вистав сими днями в Мерані виставлено драму про Андрія Гофера. Нагадаю далі пробу директора Мюнхенского надв. театру бар. Пер-

[1]) Д. Біберович огнівавси на мене за слова вискавані в початку сеї статі про розбите рускої труни при нагоді зі Львова, і в листі писанім до мене заявив, що театр істнує, що д. Карпінський не виступив, а на місце виступивших прибули нові. Звісно, я не говорив, що театр упав, а що він розбився, і то так фатально, що покинули его найліпші сили — се факт. Що замісць виступивших усе найдуться якісь нові сили акторскі, о тім ніхто не сумніваєся, але чи ті нові сили зуміють заступити відповідно старших, вироблених артистів, се питане. Побачимо, коли то і як запрезентуєся д. Біберович з тими своіми новими силами у Львові?

фаля — вернутись до шекспірівської вузкої тридільної сцени з убогими декораціями, сцени, в котрій доволі ще жива була реміпісценція тридільного вертепу. Нагадаю далі й таку замітну пробу популярізації театру, як берлінска „Arbeiter-Bühne“, хоч з погляду на форму і техніку вона мало що вспіла виломатися з буржуазійної рутини. В загалі всі ті проби мають дещо спільного: реакцію против чисто буржуазійному люксусови в декораціях і костюмах, доведеному до крайности в опері пир в Парижі, а в драмі посунсному до педантерії в виставах мейнінгенської труппи; змаганє до простоти і до висуненя на перший плян псіхологічної та історичної правди замість декораційного блиску, і змаганє до ширшої популярізації, до дешевости театру, щоб він м г бути доступним і для найбіднійшої людности, для тих, котрі в тяжких обставинах житя власне найбільше потребують оживляючого усміху правдивої, високої поезії. Чи найдуться у нас люде, котріби схотіли і зуміли ніти тоюж дорогою, кермуючись освітними і національними потребами, традиціями та привичками нашого народа?

Іван Франко.

Полеміка й дописи.

ПРАВДА ЗА МІСЯЦЬ ЧЕРВЕНЬ 1892. — В названім числі „Правди“ можуть звернути на себе увагу: Спроба (з записів про минулі пригоди) В. Чайченка, З подорожи по Украйині Чуб-а, і кусник з брошури пр. Шеффле, Безвиглядність соціальної демократії.

Заголовок „Спроба“ може обманити галицкого читача, давши ему надію, що він має перед собою привок з історичних мемуарів. Тим часом той, хто зна російске житє, побачить, що він має діло з беллетристичною пробою пера ще автора, котрий не дуже то докладно зна історичний бік тієї речі, про котру розказує зо звичайною своєю дідактичною тенденцією.

Д. Чайченко хотів показати перезонність того соціально революційного „хожденія в народ“, котре вибухло серед молодіжі в Росії, а переважно на Украйіні, в 1874-1875 р., а при тому й перезонність „революційности“ в загалі. Тількож д. Чайченко заплутався в анахронізмах, бо в часи коло 1880 р., в котрі він ставить свою дію, — в часи інституту урядників і після динамітних атентатів на Александра II, — вже ніхто у Росії так не ходив у народ, а тим паче з бунтарскими книжками. Вже через те одно все оповідане д. Чайченка, в котрім схема типово, а зовсім навіть не артистично, змальовані всі найвности революційних народників у Росії і всі перепкоди які вони мусіли здибати, а також досить чудесне вибавленє героя з тюрми, котре дає ему можність покатитись, — тратить усю свою вагу.

Під конець д. Чайченко каже, що нехайби в „революцію вірили Москалі (??), а то Украйінці! Але ж Украйінці мали революцію в Хмельниччині. А до чого довела вона? — „До того, що ми не сміємо навіть забалакать по своєму“.

Балакане по своєму можна б зоставити на боці, як справу осібну від Хмельниччини вже й через те, що над трумною Хмельницкого держано промову не по нашому, а по польскому. А в даним случаю „революційного народництва“ в Росії справді інтересно, що в ньому Украйінці вели мабуть чи не перед, і власне збуджені поезіями Шевченка та монографіями Костомарова і Мордовцева. Цікаво б було критично розібрати сю справу.[1]) А для поверховної дідактики тепер вже й час пройшов, бо самі недавні „бунтарі-народники“ тепер дивляться дуже критично на свою спробу (доказ і в програмі „Записок“ Д. Мокрієвича, поданій в „Народі“). Тепер з дідактичного погляду інтересно б знати, чим мусить бути замінено недавнє революційне народництво?

Д. Чайченко кінча свою „спробу“ словами про „широку украйінску просвіту“, котра буде „революція нова без крови і ножа,—така революція, яка робиться що ранку, як ясне сиево прогонить чорну темряву і стає ясний день“... На лихо слова сі темні, бо д. Ч. не каже, що то значить ні широка, ні украйінска просвіта, а в его вибрику в початку „Спр би“ проти „сьогочасних галицких радикалів“, котрих він певно не зна,— можна подумати, що він стоїть за таку напр. просвіту, яку в Галичині дає „Просвіта“. Ну, а з нею до сонячної революції далеко! І ми „сьогочасні галицкі радикали“, хоч д. Чайченко і зве нас „фантастичними, одірваними од грунту“, не любимо крови і раді просвіті, котру ми формулуємо так: „широка поступова людска просвіта на украйінскій мові“, — та думаємо, що й ей можна нести в народ тільки маючи під собою грунт широкої волі політичної, хоч з другого боку й розуміємо, що певна просвіта потрібна й для того, щоб мати ту волю.

Тут, як в усьому на світі, причина й послідок переплутуються. А нам цікаво було б знати, як думає дійти д. Чайченко до того, щоб у Росії можна було заложити хоч милу ему львівску „Просвіту“ і ширити хоч его „украйінско-просвітну“ книжечку про Квітку? Нарешті, зваживши на велику охоту д. Чайченка до дідактики, ми дозволимо й собі обернути до его особи таке слово, що те зерно таланту, котре ему бог дав, і той запал, котрий він має, пропадуть марно, коли він не поставить собі обовязком ліпше висліджувати й обдумувати ті справи, про котрі він так рішуче говорить. Ми дуже далеко зайшли б, коли б почали розбирати

---

[1]) Ми мали пригоду вказувати, що тут причиною була фатальна ідеалізація мужицтва, як реакція крепацтву, а також теж по своєму фатальна недостача европейскої політичної школи і образованя, чим хибували й батьки в Росії, як і діти.

докладно хоч ті справи, котрі зачепив д. Чайченко в своїм остатнім етюді, та скажемо хоч два слівця про его філософію кровавих революцій і безкровної просвіти. Сю філософію написав д. Чайченко більше замахом лірічного крила, ніж дослідом історії. Історія бо навча, що дійсно поступ стає постійнішим і мирнішим, чим більше наука освічує боротьбу інтересів, та, на жаль, і кров, пролита коли не в революціях, то на війні, теж грає свою ролю в поступі. Так тепер найбільше мирний поступ витворяється в Англії, дякуючи ей вольностям, — тілько ж ті вольности здобуто при помочи цілого ряду революцій від 1215 р. до 1688 р., тай у нові часи ні парламентскі реформи 1832 р. ні скасуване законів проти робітницких спілок, ні реформи в Ірландії не обійшлися зовсім без бійки. А в других сторонах Европи ми бачимо що напр. панщина в Галичині скасована в 1848 р. дякуючи революціям у Франції та в Італії, в Росії еманціпацію кріпаків попхнула Севастопольска війна, австрійску конституцію 1867 р. дала битва під Садовою французку республіку зродив Седан, Болгарію увільнила війна Росії з Турками і т. д. і т. д. Поступ річ далеко не така проста, як думали російскі революціонери-народники на один лад, і як дума тепер д. Чайченко на другий.

„З подорожи по Украйині“ дає кілька інтересних звісток про боротьбу російского уряду й попівства з украйінскими баптистами, якабо їх зве уряд той штундистами. Жалко тілько, що звістки ті заплутані в псевдобеллетристичну обставу, котра відбира в них певну порцію точности. Філософія ж автора моглаб виграти, як би він знав трохи більше всесвітню історію культури і почастно історію віротерпимости в Европі, як би знав, що ще в 1850-ті роки в Германії уряди переслідували баптистів, хоч і не так, як тепер у Росії, та якби знав, що тим переслідуванєм зовсім не спинемо баптизму і т. п. Не пошкодить авторови й те, коли він дізнаєся, що остатніми днями був у Буковині судебний процес за „образу релігії в приватній розмові“, а в Галичині сконфісковано брошуру, в котрій обективно було росказано про житє й думки старого англійского штундиста Івана Вікліфа... Культура, можна сказати, „нудиться“, як і „царствіе небесное“,

Напечатана в остатньому ч. Правди частинка брошури д. Шефле (до слова сказати, перекладаємої дуже незручно, темно!) відрекомендована нашій публиці редакцією такими словами: „Звертаємо бачність наших читачів на погляд ученого економіста Д-ра Шефле в справі загального голосованя, еманціпації жіноцтва і права голосованя жіночого, про що остатніми часами у нас так багато пишуть і говорять“.

На самім ділі вся брошура д. Шефле мало має звязку з тими справами, про котрі в нас говорять, а тим менче з нашими практичними (краєвими чи національними) справами. Д. Шефле, котрий не так давно признав слушність німецкої соціальної дехократії, в брошурі пз. Quintessenz des Sozialismus, котра й один час була навіть заборонена в Германії (для рівноваги „Правда“ мусіла б дати переклад і тої брошури), тепер воюєся з деякими теоріями марксівского комунізму, котрих практичний приклад і в самій Германії ще далеко не стоїть на черзі. Поки та черга прийде, то може ще й марксісти дещо змінять у своїх думках, а може й сам д. Шефле, людина в загалі доволі перемінчива. А в нас і подавно ще багато води втече, поки такі речі стануть на черзі

Почастно ж у справі загального голосованя д. Шефле воюєся навіть трохи з млинами й не по адресу соціялістів, бо протестує проти деспотизму виборчих та парламентских більшостів, тоді як власне ті хиби тепер істнують в буржуазно-демократичних конституціях Франції, Германії і т. п. Соціалісти ж, напр. швейцарскі, тепер стоять за пропорціональне представительство при загальному голосованю, в чому сходяться і з частиною розумніщих консерваторів і радикалів. В кількох кантонах Швейцарії таке представительство вже введено і певно буде незабаром введено по всім кантонам, а також і в федерації. Агітація за него іде в Бельгії, Англії і навіть у Франції. Цікаво, що воно введено по новій конституції, зложеній радикалами, і в Сербії. Дивно, як того всего не зна такий учений муж, як д. Шефле.

Пропорціональне представительство, а також референдум (перенос в певних пригодах проекту закону, ухваленого парламентом, на всенародне голосованє, як се робиться в Швейцарії і як се мабудь буде в новій конституції Бельгії і як сего бажають німецкі соціялісти), — с коррективи проти хиб та помилок виборчої й парламентскої більшости, безспорно ліпші, ніж воля напр. цивидкого німецкого цісаря або самого залізного канцлера, недавнього приятеля д. Шефле, – так що на страхм д. Шефле в сій точці можна сказати: das wird, або навіть das ist besorgt.

Та нашій Галичині ще далеко не грозить — парламентскій деспотизм демократичної більшости!! У нас тепер на черзі зміна вовсім уже неправедної для нашого народу виборчої сістеми та усуненє нагніту на виборців з боку властей, та усуненє всякого хрунівства, котрє між нічим так показало себе і в часи остатніх виборів, що провело в раду державну й ініціаторів „Правди“. Нам би хотілось, щоб ново-ерский орган сказав нам і своїм російско-украйінским приятелям, що він дума про сі справи, а не ховався за д. Шефле і его млини.

Подібне можна сказати й про війну д. Шефле з жіночою еманціпацією, за котру той учений муж не так давно стояв, приманений, як він признався, чаром діла Дж (она) Ст (юарта) Мілля[1]). Тепер д Шефле не хоче давати жінкам політичних прав і темненько говорить навіть про їх цівільні права. Він, бачите, стоїть за неподільність сімйі, за те, що б жінка зоставалась дома і залишила представительство сімйі в державі чоловікови, хоть, здаєся, згоджуєся на певне представительство жінок у громаді Тількож нехай д. Шефле попереду перероблть так економічний стрій, щоб жінка не потрібувала заробляти поза домом, то б то, щоб чоловік стілько получав за свою працю, щоб міг з того годувати й жінку й дітей, — тоді тілько вся аргументація д.

[1]) котрого „Правда“ пише Др. Шт Мілем!!

Шефле матиме яку небудь вартість. Тай то, що до змагання жінок мати свою участь в політичному житю, то требаж як небудь рахуватись з такими фактами, як напр. бачимо в Англії, де жінки власне заможних класів, хоч не мають ще виборчого права, а складають політичні товариства (консерваторок, як і прогресісток), котрі по своєму агітують за політичні справи. Очевидно, що при теперішній освіті й начитаності значної частини жіноцтва, голови его кажко вдержати тілько в домовому житю, тай то тілько між спальнею та кухнею, навіть коли б у цьому й удержувались руки.

Та янять таки у нас ще зовсім не на черзі політичні права жінок. У нас в остатні часи емансіпанти та емансіпантки говорили тілько про право жінок вступати в університети та про реформу пустих наших шкіл жіночих, а то й про охорону жінки від чоловічого кулака. Нам би цікаго почути думку „Правди“ власне про такі справи — наші національні! А спор д. Шефле з Міллем та его німецкими учениками можна на якийсь час і відкласти на бік тим паче, що хто его зна, може ще ті спорщики й помиряться, поки в нас будуть чиститись наші національні ясла від дуже вже застарілого гною.

М. Драгоманов.

Справи суспільно-економічні.

STUDI SUL SOCIALISMO CONTEMPORANEO. IL SOCIALISMO CATOLICO, di Francesco Niti. 2-ma edizione. 1891 — Перший заголовок книги д. Ніті показує, що автор має замір оглянути теперішний соціалістичний рух в усіх его проявах, — починаючи з соціалізму католицкого, котрому посвячена вийшовша вже книга (417 ст.) Можна забажати, щоб автор скорше виповнив увесь свій плян, бо книга про соціалізм католицкий зроблена ним дуже старанно. Соціально-економічні ідеали самого автора не зовсім ясні, та можна сказати, що вони тепер неясні в усіх, окрім доктринерів-сектантів. Д. Ніті видимо не хоче конечного скасування індівідуальної власности й не вірить у него. Тількож при тому він признає певну раціональність і коллектівізму, а головно признає слушність у змаганю робучих класів мати для себе те добро, котре вони виробляють своїми руками, признає резонність того, щоб громада й держава упорядкувала економічні відносини, вивівши їїх з того хаосу й тої кривди, котра тепер виходить із індівідуалістичного господарства. Властиво такі змагання й роблять головне в теперішньому соціалістичному руху, а справа про те, чи зостанеться що з індівідуальної власности, чи вона буде зовсім задавлена комунізмом, тепер зоставляється на розрішення нашим внукам (бо треба ж і їм що небудь зоставити для клопоту!)

Таким робом виходить, що автор розбира власне головні точки теперішнього соціального руху і зовсім компетентний его викладати й критикувати. Виклад в книзі д. Ніті досить повний і безсторонній. Можна хіба запримітити, що автор більше сімпатізує з католіцізмом, ніж з протестантизмом, приписуючи остатньому індівідуалізм економічний і „буржуазність“ і легковажучи соціалістичні напрямки барви протестантскої перед соціалізмом католицким. Тим часом напр. англійский христіанский соціалізм (описаний між іншим досить добре в книжці Брентано. Die christlich-sociale Bewegung in England, 18-3) заслугує на велику увагу, бо він між іншим причинився до того, що скасовані були старі закони, котрі перешкоджали організації робітницких товариств, і видані нові, після котрих ті товариства (Trades Unions) виросли в силу, котрій подібної нема в других країнах Европи[1]).

Тількож поміж всіх легеньких католицких предіскціях д. Ніті зовсім далекий від католицкого доктринерства; він напр. критикує зовсім вільно виступи папи Льва XIII. в соціальних справах, показує его вагання (енцікліка 28. дек. 1878 р. проти сучасного соціалістичного руху і досить соціалістичний маніфест Льва XIII. з 15. мая 1891 р. подані у Ніті цілковито), і видимо не поділя мрій деяких католицких соціалістів про те, щоб католицка церква з папою на чолі стала виключним, або хоч головним суперарбітром в соціальній справі.

Книга д. Ніті починається з двох вступних голов (Соціалізм і христіянство, Соціальні боротьби в класичну старовіну й новіший соціалізм) і вступа власне в свою матерію з III-ої голови: Економічні початки христіянства і соціальні традиції в католицкій церкві. Тут автор ще мало говорить від себе, а наслідує більше твори Ренана — Історію народа Ізраельско-

---

[1]) При сій нагоді скажемо слів ще про оманьну думку, котра досить розширена на кон. нежті як серед консерваторів, так і серед соціалістів, — тобто, що в Англії соціалізм слабіще проявляється ніж напр. у Франції або в Германії. Таке можна вивести хіба з того, що не так давно в Англії менше говорилось про комуністичні теорії, — хоч теорії ті показувались в Англії ще з XVI-XVII ст., хоч там пр. ціонав уже давно Роберт Оуен, один з батьків новішого соціалізму, і хоч в тому великому демократичному руху, який в 40-ві роки проявляється в Англії під назвою чартізму, мали значну долю й комуністичні теорії. Таке вийшло головно через те, що в Англії, дякуючи ві політичній вольности, і в робітників вийшли на перший план клопоти о справах найближних, легше досягаючих, реальніщих, — а справи далекі, на тепер аб трактиниці, одійшли на зад, та що, задовольнені з деяких зачатих результатів англійські робітники не охоче слухали розмови про нові дороги, — як напр. до недавна Trades Unions не хотіли, щоб у боротьбу між робітниками й капіталістами вступалась державна регламентація. Тілько ж коли взяти соціалізм у широкому і основному змислу як ревіндікацію прав робітників в державі і громадсько-економічних справах і організацію для того робітників, — то вийде, що в XIX ст. нігде соціалізм не був і не є дужчий, як в Англії. Чартізм і потім політичне представительство Trades Unions-ів, безперно мали вплив і на вироб німецкої політичної соціаль-демократії, хоч німецкі обставини й повели ві по іншим дорогам. І тепер, коли й маса англійских товариств признала напр. таку річ, як потребу обмежити 8 годинами день праці через державну регламентацію, змагання соціалістичні в усему світі получити таку підпору, якої в другій країні Европи не знайдеш.

го, в котрій діяльність пророків прирівняна до агітацій теперішніх соціалістів. і раніші твори Ренана про початок християнства, і Жанє (Janet) Історію політичної науки, в котрій дуже повно виложені пессімістичні погляди „отців церкви“ на багацтво і приведені численні варіації слова св. Іеронима: omnis dives aut iniquus aut haeres iniqui — всякий богач або злодій, або наслідник злодія. Д. Ніті приводить кілька цікавих виписок напр. із св. Василія Великого (Проповідь про багацтво та бідність) і св. Івана Златоуста (Проповідь про Лазаря, против багатих і за комунізм, — детальний розвиток слова св. Амброзія (Про обовязки), по котрому „натура подала всі речі в спільний ужиток для всіх, а узурпація виробила приватне право“ [1])

Оглянувши не зовсім безсторонно, як ми казали вже, „католіцизм і протестантізм перед соціальною справою“. д. Ніті приступа до огляду писань і праці католицких соціалістів по ріжних сторонах: в Германії (3 голови, з котрих одна посвячена архієпископу Кеттелеру), Австрії (Антісеміт изм і христіянский соціалізм у Австрії) в Швейцарії, Франції й Бельгії, в Англії, Америці, Іспанії й Італії, — і нарешті дає голову: Папство й соціальна справа, де говориться переважно про погляди Льва XIII. як єпископа Перуджії й папи. В прилогах даються тексти енцікліки 28 дек. 1878 р., адреса кардинала Ланженіё (Langenieux) і промова папи про соціальну справу з поводу прощі в Рим французких робітників, представлених папі тим кардиналом 20. окт. 1889 р. і окружний лист папи Льва XIII. „до почесних братів, патріархів, примасів, архієпископів і єпископів католицкого світа“, 15 мая 1891 р.

В усіх сих головах зібрано багацько матеріалу, роскиданого по брошурам, місячникам, навіть газетам, так що за сю працю дійсно треба подякувати д. Ніті, хоч дещо, напр. католицко-соціальний рух в Австрії, можна було б схарактеризувати повніше. З усіх краєвих оглядів д. Ніті виходить цікавий факт, що соціалізм проявляється в католицкій церкві найбільше там, де ся церков не панує а мусить конкурувати з другими: в Германії, Швейцарії, в Англії, в Сполучених Державах Америки. Другий цікавий факт, котрий, треба сказати, мало відтінений у д Ніті. — той, що в таких із сих сторін в котрих здавна істнує політична воля і громадяне звикли до власної ініціативи й організації, — там соціалісти католики не держуть себе в сектярскій осібности, а виступають в соціальних справах солідарно з другими, навіть не християнами. Так у Швейцарії робітники католицких товариств беруть участь у конгресах усіх робітників, вкупі з прудоніянцями, марксістами і т. д. — один з головніщих католицких політиків Декюртен (Decurtins) з Граубюндена предложив швейцарскій федеральній раді справу інтернаціонального фабричного законодавства вкупі з женевцем Фавоном, вільнодумцем безконфесіопальним. Так в Англії в часи великої маніфестації на користь 8-годинного дня праці, коли соціаль-демократи несли патрет Маркса, то в тійже процесії робітники-католики несли патрет кардинала Маннінга.)[1]

В Сполучених Державах Північної Америки соціалісти католики не тілько виступають так само, але ще не піддаються й самому папі, коли він по їх думці, помиляється. Як звісно, в 70-80-ті роки там виросла величезна робітницка організація п. з. Рицарів Праці (Knights of Labour), котра між іншим має добитись 8-годинного дня роботи. Під кінець 80-тих рр. вона проявляла себе рядом робітницких змов (страйків), котрі звичайно пускали в діло й т. зв. бойкотування. До Рицарів Праці належали, звісно, робітники усяких церков Папа Лев XIII. видав заборону на те товариство Тількож 70 із 75 католицких єпископів Сп. Держ. Півн. Америки не обявили тої заборони; сам примас, кардинал Джіббонс (Gibbons) виготовив мемуар, обороняючи Рицарів Праці, поїхав у Рим і. хоч з великим трудом, та добився того, що папа взяв назад свою заборону. А звісний піп Мак Глейн (Mac Glynn) котрий зайшов дальше в своєму соціалізмі, так і зовсім не піддався наложеній на него забороні папи і знайшов собі підпору в численній пастві. Ну. та се можна вважати за факт виключний. а той факт, що самі єпископи американські примусили папу зректись свого окружника против Рицарів Праці, є проявою характеристичною.

З двох показаних вище прояв виходить ясно, що католицка церква не може вважатись за виключного, ні навіть за головного діяча, котрий би двигав на перед соціальну справу. З історії сеї справи і католицкої, а також і всякої другої церкви за остатній вік видно ясно, що головним мотором соціального руху есть економічний прогрес, від церкви незалежний, і світска вільна наука й філософія. По сути діла християнство, як деістична релігія, має тілько побічний стосунок з соціалізмом, або другими проявами демократизму. Вважаючи всіх людей на рівні перед єдиним богом творцем, християнство підпира демократизм, думку про рівність людей в формі брацтва, і може доводити консеквентних людей і до комунізму, котрий історія показує нам у перших християн і в ріжних сектантів католицких і протестантских. Аскетізм—консеквенція релігійно-філософского спіритуалізму, підпира такі комуністичні виводи релігійної думки ненавистю до багацтва, як причини роскоші. Ось де жерела того, що звуть соціалізмом отців церкви. Єго зрештою не можна вважати за щось виключно приналежаще не тілько християнству, але на-

[1]) Не шкодило б нашим благочестивим угодовцям, котрі виступають жандармами власности чужої, перечитати названі промови старих „князів церкви“, коли вже їм на серці та церква.

[1]) Недавно помер, і тепер іде розмова про его канонізацію, бо вже й тепер над гробом его творяться чудеса...

ність деізмови, бо прояви его вбачаються і серед музульман і серед восточно азійских пантеістів і атеістів, як буддісти, - бо й там знаходимо думки про рівність людей, як братів, синів одного бога, або однако створених природою[1]) Тількож усі такі прояви соціалізму в релігіях мають там побічну вартість, бо всі релігії, окрім буддійскої, легковажать часове житє людске на землі перед вічним житєм будущим і всего менше звертають уваги на зміну громадских порядків, а ставлять людині завдачу індівідуального самосовершенства. Таку завдачу ставить людім і буддізм, бо хоч він і не признає вічного житя за гробом, та признає, що людина добрими ділами на землі мусить тілько освобождатись від лиха нових народжінь на тійже землі і ставить за ціль людині хоч не царство небесне, так пустоту пірвану, а не зміну порядків на землі.

До того всяка релігія веде за собою церковну організацію з ієрархією, а через те доходить до атрофії демократичних зерен і до гіпертрофії арістократичних, і на решті до згоди з арістократами світскими

Новіщий соціалізм, як і всякі інші свідомі заходи переміпити громадский устрій на користь усім рівно, с з ідейного боку народжіне новіщої безконфесійної думки людскої і витвореного нею ученя про прогрес на землі Всі старі релігії мають ледви-ледви слабі прояви такого ученя, а переважно стоять на точці діаметрально противній — на нессімістичному погляді на житє людей і історію, в котрій вони бачать просто регресс проти раю, що був би то колись, або проти доби основателя релігії.

Вже через те одно новіщий соціалізм не може вважатись прямим сином ніякої релігії і ще менше може потожсамити свої інтереси з інтересами якої небудь церкви, а може хиба доторкатись до церков і йти де в чому паралельно з якою церквою по скілько остатня буде сама йти з ним параллельно. Цікаво, що навіть думка про соціалізм католицкий, про те, що папство може відограти ролю регулятора в боротьбі соціальвих кляс на користь бідним, вийшла перше зовсім не від католиків. В перший раз вона висказана в Сен-Сімона, котрий, як звісно, виходив думкою поза границі й христіянства, і поставлена в его „Новім Христіянстві", як промова, котру мусівби сказати Лютер, колиб він був дійсний реформатор. Після того сю думку кілька раз висказували сен-сімоністи з жидів, Ейхталь і Перейра, з котрих остатній в 1878 р. просто обернувся з такою думкою до Льва XIII. [2]).

Можна сміло сказати, що як би не було новіщого соціалізму зовсім світского, вільнодумного, то не булоб ніякого соціалізму й христіянского, католицкого і т. д. і що вже через се ніяка релігія, а ще менше ніяка церковна інституція, хоч би й папство, хоч воно й справді імпонує своїм космополітичним характером, не може стати регулятором соціального руху [1]). Тількож з сего не виходить, щоб релігійні соціалізми, в тім числі й католицкий, не мали вартости. Противно, вони можуть мати ві, і не малу Там, де йде діло не тілько об абстрактній заяві певних прінціпів, а й об тому, щоб як найскорше хоч певна частина їх була зреалізована через проби почастних осіб (ассоціац і робітників і хліборобів, каси, шпиталі, школи і т. и заложені капіталістами, відступка капіталістами робітникам частини доходу, вменшене часу роботи і т. д), а головно через державне законодавство, важно щоб було як найбільше громадских елементів, котріб приложили до того руку.

Ось через те практичний соціаліст вільнодумець може, не зрікаючись своїх думок і не спиняючи проповіді ні одної з них, дивитись не тілько толерантно, а навіть прихильно на появи релігійного соціалізму, вбачаючи в нему не свого конкурента, а товариша Хто на кінці зостанеся дужчим, — покаже час.

Почавши розмову про католицкий соціалізм в ріжних країнах світа, не можемо не спинити думки й на наших країнах, почастно на Галичині. Тут убачаєся приклад того закону, на котрий ми вище вказали, — то б то тут католицка церква має найменше конкурентів і через те в ній істнує найменше католицкого соціалізму. Инакше сказати, ніякого соціалізму католицкого в Галичині нема. Спеціально в Галицко-рускій церкві епископат остатніми часами цілком усвоїв собі інтереси польского панства, навіть з жидівскою господаркою [2]), — в

[1]) Здаєся нічого нагадувати, що демократизм і комунізм проявлявся в грецких філософів і до христіянства, і став сістематично викладатись у нові часи після Т. Мора, від впливом т. зв. класичного новонародження наук.

[2]) Дивіть про се в статі Анатоля Леруа Больё — Папство, Соціалізм і Демократія в Revue des deux Mondes 1891, 15. December і д. Ся статя, а також статя Павла Шікте Католицка партія в Швейцарії і соціальні справи в Bibliothèque Universelle 1892 Mai et Juin, добре поповнюють книгу Піті.

[1]) Спеціально про папство треба сказати, що остатки в нему італіанства перешкоджають і его соціальній місії. Д. Піті вказує на те, що між італіанскими католиками найменше соціалізму, бо вони запяті найбільше думкою про повернене світскої власти пап над римскою країною, тимчасом коли італіанске князівство пап зовсім перешкоджало ролі пап, як голов усесвітньої церкви. Недавно один англійский демократ, правда, трохи чудаковатий, їздив у Рим, щоб там пропагувати в кругах коло папи, думку, що чим скорше папство розірве з своїм виключним італіанством, тим дужчим воно стане, тай вернувся розчарований. Безспорно, колиб тепер папа зовсім зрікся від традіцій італіанского князя й помирився з новою італіанскою державою, задержавши за собою тілько духовний авторітет голови католіцизму, то сила его б убільшилась і в самій Італії, і по світу. Та діло в тому, що папство, як усяка релігійна інституція, не може одректись ні від чого в своєму минувшому. З рештою тепер час має силу над усіма. Частина еволюції, яку навязують папству такі его прихильники, як Леруа Больё, Мелх. Де Вогюё і т і., котрі радять сму примиритись з лібералізмом і взятись на соціальну справу, вже виповнивсп Львом XIII, котрий тепер розрива з роялізмом у Франції і подає руку республіці. Може знайдеся сміливий папа, котрий помириться і з єдиною ліберальною Італією, — тількож ему богато пошкодить память Пія IX. і Льва XIII.

[2]) Так само галицко рускій епископат став і ультрамонтанским в порівнаню не тілько з німецким, або угорским, а навіть з чеським.

мало образованому духовенству галицко-рускому вузький егоїзм і кастові інтереси загалушили навіть і ту долю демократизму, котра завше удержувалась у християнских громадах в найгірші часи. Безспорно як би хто небудь в Галичині на якому небудь зборі виголосив від себе напр. Лист папи Льва XIII. з 15 мая 1891 р. (звісно, колиб урядовий комісар на те дозволив), — то галицко-руске попівство піднялоб против того крик, як проти найгіршого „нігілізму“.

При такому настрою галицко-руске духовенство є досить безнадійним з погляду католицкого соціалізму, як і всякого другого, навіть в порівнаню до духовенства найбільше відставних австрійских провінцій. Робітницкий рух не може сподіватись від галицко-рускаго попівства нічого, окрім упертого ворогування. Зрештою, не будемо зовсім тратити надії. Може таки світский соціалістичний рух пробудить і тут соціалізм христіянский, а при тому може й тут привчиться й яке слово з проповіді католицкого соціалізму західнього. Vedremo!

М. Драгоманов

Жіночі справи.

ВІДОЗВА до Русинок Галичини і Буковини. Загально звісно шановним Паням, що дня 1 вересня м. р. на жіночім вічу в Стрию ухвалено між инчими справами видавати другий жіночий Альманах; а що перший вийшов був коштом поодиноких осіб а то Олени Пчілки і Наталії Кобринскої, котрі понесли через то значні страти, ухвалено, щоби на другий призбирати фонди дорогою складок і вибрано навіть за для того осібний комітет, котрий мав заняти ся збиранєм складок способом т. з. „Schneeballen“, після котрого кожда з комітетових Пань мала ви брати собі пять других а тоті знов інчих пять і т. д. і всі вони малиби обовязок збирати хоть би найменчі датки навіть по кілька нр. Та сей проект не міг увійти в житє, позаяк рознеслась була широко вість про видавництво жіночої газети, котра в короткім часі по вічу мала зачати виходити. Коли однак до тепер газета не появилась, уважаємо нашим обовязком приступити до виконання ухвал віча.

Взиваємо проте і просимо вибраних до того вічем комітетових Пань, як усіх других прихильниць справи жіночої, щоби згаданим способом старались приспорити потрібних на видавництво фондів.

Від зібраної суми буде залежати розмір видавництва. Не зашкодить і тепер запримітити, що місто одної великої книги, як був перший Альманах, могли би виходити менчі, але частійше, книжочки не дорожші над 50 кр., котрі при відповіднім числі набуваючих могли би в певнім означенім часі появляти ся, як також, що ми не обмежились би так, як в першім Альманасі, лиш на творах жіночих, а рівно булиби пожадані твори мущин, відносячі ся до справи жіночої.

Залежати все буде проте від волі і енергії наших жінок. Початок уже зроблений, позаяк одна з вічевих Пань призбирала вже невеличку суму. Також віднеслисьби ми до участниць прогульки до Праги, аби полишених від ленти нільканацять злр., котрі однак не вистарчали на Альбом для Чешок, схотіли обернути на задумане жіноче видавництво.

Тож гадаємо що кожда жінка, котрої вимоги духа виходять поза обєм щоденних домашних занять, не відмовить нам своєї помочи. Справа жіноча з кождим днем набирає більше сили і значіння ві всіх майже краях Европи, то коли тота іскра і у нас затліла, не даймо їй загаснути, не убиваймо єї нашою байдужностю і часто нічим неоправданою нехітю. У нас нема меценатів, як у инчих народів, найже на видавництво жіноче зложать ся жінки цілого краю і дадуть тим доказ, що суть здібні до ширшої між собою організації і солідарности.

Грошеві датки Галичанки зволять присилати на руки Наталії Кобринскої (п. Болехів) а Буковинки на руки Евгенії Ярошинскої (Брідок п. Окна, Буковина) Справозданє з надісланих датків буде в відповіднім часі подане до публичної відомости; колиб однак жадною мірою зібрана сума грошей не могла покрити видатків видавництва, то обернеся она на памятник Шевченка. Референтки жіночого віча в Стрию: Наталія Кобринска і Евгенія Ярошинска.

ЗАЯВА. Як відомо, при кінці остатної соймової сесії, давний руский клюб з 1889 р. розбився і з прихильників нової ери утворився новий клюб під проводом посла Романчука. До того клюбу вступив і п. Окуневский, хоть з застереженєм вільної руки в „деяких“ справах. Отже, позаяк звичайно доси посла Окуневского уважано за представителя радикальної партії в соймі, то-ж заявляємо, що з тим его поступком наша партія не має нічого спільного і за той его крок не бере на себе ніякої відвічальности. Тим самим застерігаємося против яких небудь внесків про зближенє нашої партії до ново-єрисів.

Від екзекутивного комітету р.-укр. рад. партії.

Від Редакції.

Позаяк оба редактори „Народа“ покинули Львів, а іменно д. М. Павлик переніся до Коломиї, а д. Ів. Франко в перших днях с. м. перейізджає на довший побут до Відня в цілі докінченя студій університетских, для того „Народ“ з сим числом перестає виходити у Львові, а переноситься до Коломиї, де буде далі виходити під редакцією самого д. М. Павлика. Проспмо затим з усякими справами, дотикаючим чи то редакції чи адміністрації „Народа“, обертатися на адрес: М. Павлик, Коломия, ул. Гетманска ч. 607. До І Франка писати можна або на адрес: Ольга Франко, Львів, ул. Зибліквича ч. 10, або у Відні університет.

Видавець і головний редактор Михайло Павлик. Редактор відвічальний Іван Франко.
„З Народної Друкарні“ Войтіха Манецкого, під проводом Годака.

Рік III. Коломия 22. л. октября 1892. Ч. 19.

Виходить 8. і 22. н. кождого місяця і коштує за рік: в Австро Угорщині 4 гульд. а для заграници 8 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

орган руско-украінскої радикальної партії.

Редакція й Адміністрація на ул. Гетманскій ч. 607.

До ситуації.

I. Громадна еміграція наших робучих людей з пограничних повітів у Росію, кинула ярке світло на відносини, серед яких у нас ті люде живуть і серіозно потрівожила наші правлячі круги, котрі до того часу не звертали найменчої уваги на стан маси нашого народу по селах Ся трівога відбилася і в палкій дискусії, яка з того поводу зязлася в нашім соймі. Польскі пани-посли вперше заговорили прихильно про той люд, котрого руками вони обробляються, і вже не обізвав ся ані один голос про те, що для того служачого люду треба буків, — як то пропонували деякі польскі посли ще недавно. Та зрештою, виявлена польскими панами прихильність до робучого люду була чисто платонічна — вони не подали ніякісінького реального способу для поправи долі того люду, окрім фраз про его „*umoralnienie i oświatę*," під котрими ми маємо підставу бачити звичайну панску мораль супротів робучого люду, котра доходить верха в „*spólności chałupy z dworem*," а в сім случаю ще й „*spólności interesów*" національних польских з рускими. Щось таке прямо й сказав посол граф Войтіх Дідушицкий, котрий заявив, що польскі пани творять четверту руску партію, що хоче дбати за руский нарід, бо руских послів всіх трох партій (т. є. москвофільскої, народовскої і радикальної) не можна вважати за виключних представителів руского народу. Будемо ждати, як то подбає за руский нарід тота четверта „руска" партія...

Прекрасну нагоду мали рускі посли, змалювати докладно стан нашого народу, піднести всі его кривди і поставити домаганя, котрі могли би зарадити лиху. На жаль вийшло, що рускі посли всіх партій не доросли до задачі народних представителів на сю пору. Вони спільно тілько внесли інтерпеляцію до правительства, як тота справа стоїть і чому уряд переслідує емігрантів — а потім стали промовляти в ростіч.

Перший з руских бесідників — посол Антоневич, москвофіл, в своїй 3-годинній промові занявся найперше і в більшій половині справою рускої мови й правописі, чим так нанудив і насмішив польских панів, що вони потім не могли брати на серіо й дальших виводів п. Антоневича про кривди, роблені правительственними органами руским хлопам. Очивидно, ввесь ефект тих остатних виводів п. Антоневича пропав майже без сліду не тілько в соймі, а й серед ширшої публики, що мала щасте чи нещасте читати его довжезну промову. Зрештою, посол Антоневич не сказав нічогісінько нового — він тілько навів факти надужить, котрі найшов у руских газетах, головно в „Галицкой Руси." Правда, то були факти не виключно про людей москвофільскої партії, але п. Антоневич не освітив їх ніякою вищою провідною думкою, і противників руского народу накликав тілько до християнскої любви! А сим, як звісно, в політиці не богато вдіеш...

Живіща була промова Дра Короля, посереднього посла межи москвофілами й народовцями. Він навів досить фактів

про те. як у нас відбуваються вибори до рад громадских і повітових, доказуючи, що тут вибирають власне старости, котрі неприхильних собі мужиків і в загалі Русинів систематично не допускають до тих рад. Виборів до ради державної, Др. Король не хотів тикати, як як справи „надто чорної“ а се тим більший жаль, що єдиним здобутком нової ери на полі політичнім, Др. Король уважав здеморалізоване руского народу, якого перше не було.

Досить різка була промова п. Романчука, котрий ствердив, що нова ера не принесла Русинам значного хісна. Але промова ся була заразом і найприкріща з усіх руских промов тим, що п. Романчук, наговоривши чимало терпких слів правительству, закінчив так, що народовці були, є і будуть новоєристами, тілько вижидають, аби правительство „змінило свою політику.“ Очивидно, що з таким противником правительству ніщо числитися.

До того п. Романчук говорив найбільше про полекшу для руской інтелігенції — тілько в $^1/_{25}$ частині п. Романчук згадав за кривди руского робучого народу, тай то дуже недокладно.

Безперечно, найліпша була промова Дра Окуневского. Він прямо зачепив еміграцію і подав деякі подробиці важкого економічного стану руской робучої людности в пограничних повітах, а по трохи і в косівскім повіті. Але по нашому, трохи не половина промови Дра Окуневского зовсім лишня: то непотрібна довга полеміка з послом Вівієном, котрого промова того не заслужила, непотрібні цітати з праці станьчика-посла Бобжиньского, котрі не вяжуться з теперішним положенем руского народу, непотрібна бомбастика, котра ширшій публиці зовсім не може імпонувати. За те п. Окуневский не виложив як слід навіть економічного стану нашого робучого люду, соціяльного его стану майже зовсім не ткнув, а в справі его політичного положеня здався на те, що сказали попередні руські бесідники. — котрі сеї справи зовсім не пояснили. Словом, і п. Окуневский не використав, як слід, ситуації, не оглянув положеня руского робучого люду на всіх полях і не сказав нічого позитивного про те, як він собі представляє кращий лад для того люду. Се тим чудніще, що п. Окуневский мавже провідні думки в програмі руской радикальної партії, до котрої він себе причисляв, в ухвалах народних віч у Коломиї, Снятині й Станіславові, а до того мав обширний матеріял для представленя положеня руского народу в Австрії. Того матеріялу п. Окуневский майже зовсім не визискав, хоть обіцяв, що се зробить, а бодай подасть факти переслідувань тих селян, котрі йдуть до нового ладу в нашій країні.

На решті, Др. Окуневский попсував і то добре вражіне, яке могла зробити его промова на селян і на правительство, тим, що зараз після проголошеня ві вступив до клюбу ново-єристів. Ми не будемо говорити богато про те, що п. Окуневский поступив собі нелояльно супротів нашої партії, котрої другий зїзд, де був і п.Окуневский, виразно ухвалив не входити з офіціальні зносини з ніякими партіями окрім робітницкої. П. Окуневский може мати инакші погляди на становиско своє до партії то-ж скажемо тілько, що п. Окуневский не порадився в сій справі навіть тих, котрі его вибрали, і вибрали зовсім не на те, щоби він братався з новоєристами. Та, абстрагуючи вже й від волі виборців, ми з усе-краєвого погляду можемо сказати, що крок п. Окуневского дуже нещасливий. Позиція п. Окуневского була така, що ві могли ему завидувати посли обох старших партій: п. Окуневский був єдиний посол, котрий вийшов чисто з того, що почалося після проголошеня нової ери; его шанували Русини всіх партій і нераз увесь нарід руский оглядався на него, яко на правдивого свого заступника, яко на зовсім незалежного посла, — посла маючого вільну руку ві всіх справах. Тепер ,застереженем собі вільности тілько в деяких справах, п. Окуневский нараз те все стратив.

На кілько ми знаємо, то логіка поступку п. Окуневского була така: 1) Правительство бажає. щоби посли рішучо заявили, що вони Украйінці; 2) правительство потрібує того на случай війни з Росією і 3) руска радикальна партія за слаба для Дра Окуневского.

Ми думаємо, що ні один з тих резонів не видержує критики. Правительство прекрасно знає, що ми крайня ліва українства; а хотів Др. Окуневский заявити себе й на словах яко Українець, то міг се зробити осібно, яко незалежний посол — чейже не треба патенту на українство від ново-ерского клюбу!

Що руска радикальна партія слаба, то правда, але з того логічно виходилоби, що п. Окуневский тим більше обовязаний старатися скріпити тоту партію. Чоловік засад і навіть політик, що виходить поза границю рутенства, повинен трохи далі дивитися в будучність. Такий чоловік не може не бачити, що хоть з інтеліґенції мало Русинів належить тепер до радикальної партії, то вона сильна своїми прінціпами котрі небавом притягнуть до неї всіх поступових і інтеліґентніщих Русинів. А далі, Др. Окуневский знає сам, що основні домаганя радикалів, вже тепер стали домаганями маси народу не тілько в тих повітах, де радикали мають більший вплив — іменно на Покутю — але й скрізь, де тілько нарід дізнався про ті домаганя. Тепер ще, в більшій частині наших повітів, маса руского робучого люду терорізована людьми обох старших партій, так що не може проявити своєї задушевної думки, але так довго бути не може — в сім ручить нам загальна нужда і безправє, в яких наш нарід тріває скрізь. Змаловавши загальний настрій нашої людности і загальний напрямок народу радикально добути ся з свого незавидного стану, — Др. Окуневский рантом опиняє ся в соймі сам, без піддержки маси людности і ві щирих прихильників — стає послом, похожим на ново-ерских послів, котрі, як звісно, зовсім не опираються на народі. В новоерскім клюбі п. Окуневский на кождім кроці буде путаний ухвалами більшости, котра буде се робити під претекстом, що так вимагає „національна справа“ і — огляд на правительство, котре десь колись може й схоче дати що народовцям. А звісно, що наш брат Рутенець дуже ласий на „національні“ огризки. Вже не кажучи про те, що правительство може що небудь давати Русинам тілько в такім разі, коли є хтось такий, що бажає більше, — ми звернемо увагу п. Окуневского на те, що з его потопленя в ново-ерскім клюбі, можуть виграти тілько москвофіли, коли тілько вони стануть прінціпіальними опозиціоністами. Що масу народу і молодіж не порадно запрягати в новоерску політику, котра з натури своєї мусить бути політикою раболіпія, — про се вже нераз було писано в „Народі“, — от хотьби в отсих словах, дуже добре звісних п. Окуневскому: „не дай бо: е, щоби руский нарід до тої степени знікчемнів, аби стерпів і мовчки заховався супротів факту, що его проводирі (т. є. Романчук і компанія) на перекір достоінству народному вивісили прапор не боротьби з неприязними ему елементами, а покірливости й жебранини за окрушки з ласки панскої! Не дай Боже, щоби молодіж наша думала, що правдиві політичні свободи можна вижебрати, а не вибороти! Та, хвалити господа, так зле не є. Молодіж і майже вся провінція запротестувала против такої політики, і в тих народних інстінктах ми бачимо завдаток того, що „Ще не вмерла Україна, ві сила і слава“.

Сі слова надруковані були в 7 і 8 ч. „Народа“ за с. р. в статі д. N. N. п. з. „Руска політика і галицкий сойм“ — як раз пять місяців перед отворенем остатної соймової сесії.

А який примір дає народови і молодіжи сам д. Окуневский несповна за пів року після тої статі — коли новоєристи остали такі самісінькі?! Адже ж голова того клюбу, до котрого вступив п. Окуневский, — д. Романчук заявив, що члени того клюбу є і будуть то само, що при проголошеню нової ери, і були тим навіть тоді, коли правительство вважало йіх революціонерами...

М. Павлик.

Нова руска катедра в університеті.

В числі нових, хоть дуже припізнених подарунків правительства для Русинів, важне місце могла би занятн нова руска катедра в львівскім університеті. Від коли остатними часами стали знову говорити про сю катедру, то завше говорилося про катедру руско-укра-

інскоі історіі. Тимчасом нова катедра обявляєся яко катедра „всесвітноі історіі, котроі професор буде узглядняти особливо історію східноі Европи“. Таким чином ми, Русини, все таки не діждалися і в сім пунктї зрівнаня з Поляками, бо тоді як Поляки мають у Львові й Кракові спеціальні катедри польскоі історіі, історія нашоі нації вводиться в університет, про котрий в р. 1848-49 урядово говорилось, як про руский, тілько під маскою і при певних обставинах може зовсім затертися і атрофуватися в такім конгломераті, як історія ріжних народів східноі Европи. Очивидно, що з національного погляду, такою постановою справи вдоволитися годі.

До того у нас певні люде вміють попсувати своім дегтем усяку ложку меду, яку доля пішле нам. „Правда“ виставляє нову катедру як плід ініціативи послів-народовців, а спеціально д. Барвінского і подає промову тогож д. Барвінского перед „Руским педагогічним товариством“, в котрій сей натуральний чи хрещений батько нової катедри поспішаєся вже накласти й свій характер на своє чадо: нова катедра мусить, по словам д. Барвінского „охоронити нашу молодіж від фальшивоі освіти современними огнями“.

Живучи в „современній“ Европі, ми думаємо, що й у нас, як скрізь по освічених современними огнями сторонах“, нова катедра мусить викладати науку, освічену одним з тих огнів — свободою досліду. Тимчасом виходить, що хрещений, коли не рідний батько нової катедри, не хоче „современних огнів“. Яких же огнів він хоче? Чи каганців до-історичноі наівности, котру деякі темні люде вважають за національну мудрість, чи огнів святоі інквізіції?...

Відповідь на се побачимо з вибору професора на нову катедру і з тих умов, які єму будуть поставлені. „Правда“ вже заговорює про той вибір, кажучи, що „на полі українсько-руськоі історіографіі можна подибати чимало імен істориків, котрі науковими працями на тім полі здобули собі признанне і повагу в науковім сьвіті“, і що „компетенті сфери найдуть між українсько-руськими істориками відповідну, авторітетну особистість“ на професора для нової катедри.

На ділі, у нас істориків зовсім не чимало, а спеціально в Галичині їх зовсім нема. З Галичан до істориків можна зачислити сяк-так хиба д. Шараневича. Тількож сама „Правда“ ледви чи зважиться признати єго „авторітетною особистостію“. В російській Украйіні є не мало пишучих по українській історіі, але й між ними людей, до котрих би можна було прикласти імя „авторітетних особистостей“ ледви начислимо більше 3-4-х. Очивидно, що коли „компетентні сфери“ хотять скорше обсадити нову львівску катедру, то мусять обернутися до кого небудь з тих 3-4-х особистостей.

Цікаво буде побачити, чи хто з них згодиться зречися „современних огнів“ для світочів дд. Барвінского, Сембратовича, Пелеша і т. п. Ми з досвіду знаємо, які світочі можуть вигадати сі доброді, і через те ми певнісінькі, що вчений російский Українець знайде тепер на катедрі у Львові більше перешкоди для вільноі науки, ніж в самій Росії під урядом Побєдоносцева і компанії.

Наівний запит ізза еміграції

обертає до нас один Украйінець з Росії. Він пише:

„В столичній часописі Недѣля ч. 35 напечатана кореспонденція з Волочиска. „8-го августа, утромъ, въ мѣстечкѣ появились у насъ Австрійскіе крестьяне-галичане. По улицамъ двигались толпы мужчинъ, женщинъ и дѣтей съ тюками и узлами, большими и малыми. Препроводили ихъ въ становую квартиру. Приставъ далъ знать объ этомъ по начальству, но отвѣта еще нѣтъ. На распросы галичане отвѣчаютъ: „Пусть Вашъ Царь что хочетъ дѣлаетъ съ нами: не вернемся въ Австрію. Натерпѣлись ужъ, дольше не вынесемъ!“ На другой и третій день толпа увеличалась. Многіе ушли съ родины безъ всякихъ вещей. Нужда заставила ихъ наниматься поденно на роботу, почему заработная плата понизилась. Бывало, молотимъ за 60 коп. копу (зимой 30 коп.) а теперь галичане молотятъ за 15 коп. и харчи. „Мы давно собираемся къ Вамъ, говорятъ они, „да насъ не пускали, а теперь нашъ Цезарь подарилъ насъ Вашему Царю, и намъ велѣли уходить въ Россію.“ Другіе же напротивъ говорятъ, что ихъ и теперь не пускали сюда, что ксёндзы ѣздили по селамъ, увѣщевали не

уходить въ Россію, увѣряли, что православные въ Россіи не вѣруютъ ни въ Божію Матерь ни въ Святителя Николая! стращали большими водами, черезъ которыя придется переправляться. Неизвѣстно, съ вѣдома ли своего правительства или безъ вѣдома они уходятъ; одно вѣрно: больше жить имъ невтерпежъ. Притѣсненія евреевъ и... по ихъ разсказамъ, перешли всякія границы. Плата за работу нищенская, прокормиться нечѣмъ.... правда на сторонѣ сильнаго, а поселянинъ всегда виноватъ. Движеніе всё растетъ. Многія партіи пошли на Радзивиловъ и другіе пограничные пункты.“

„Ця кореспонденція, — каже наш дописувач, — дуже мене вразила. Але чогож воно це так у Вас діється? Галичане мають свої національні права в державі, мають (хоча й не зовсім і не всі) право балакати й писати про всяку неправду, але мужиков., як видко, від цього не лучче. Од...глитаїв нема мужикові просвітку, не то, щоб у робучій справі, а і по... Де не має свободи слова й печаті — то мужик хоч не знає, що його обдурюють, а то у Вас він бачить усе цеє і йому від цього ж ще гірше становиться невтерпіж і він мусе тікати... Хиба не можнаб чого виробити, щоб мужикові було легче жити? Одкрить в кожному селі ремесничі школи (окрім шкіл народньої просвіти, або що). Не знаю, що об Ваших порядках тепер і думати. Я б дуже хтів (як би Ваша ласка) щоб Ви мені дали одповідь на ці мої питання, бо я до цього (часу) мав думку, що у Вас скрізь гарно, хороше, а тепер приходиться розчаровуватьсяˮ

Ми назвали сей запит наівним, хоть з наведених повище слів видно, що ш. автор розуміє, що мати те, що у нас звуть „національними правами,“ ще не значить мати добробит робучого люду, і навіть не значить мати волю слова. Яка у нас воля слова, — воля критики істнуючих у нас порядків, — се чейже ш. автор сам зміркує хотьби по тім, що ми не могли надрукувати всіх слів єго дописі. У нас можна свобідно говоритв хиба тілько в парляментах, але там, на лихо, руский робучий люд не має своїх правдивих представителів. Наші посли і доси гоняться більше за зверхною формою націоналізму, за дрібними подарунками від правительства для інтелігенції, а про основу всякого народного житя — про економічний стан народа мало дбають, та єго і не знають, як слід. Ось наука для тих Ваших собратів, що й собі зітхають до нашої нової ери. Сяку-таку відповідь на Ваше питанє, Ви все-ж таки найдете в промовах руских послів у соймі та в дописях по руских газетах. Головне з того напечатано в „Хліборобі“ і „Народі.“ Близче сю справу поясняємо в передових статях.

При нагоді мусимо звернути увагу, кого слід, на допись в „Недѣли,“ писану Россіяномурядником з першого місця, де явились наші емігранти. Тота кореспонденція, — згідно з дописію нашого селянина в попереднім числі, — доказує, що з боку російского правительства, з боку Росіян загалом, тут не було ніякої агітації. Тим більшої ваги набирає сам факт еміграції. Ми єго розберемо иншим разом.

Неправда — не просвіта.

Ми хочемо тут поговорити про книжочку, котру недавно видало для нашого простого народу львівске товариство „Просвіта.“ Книжочка та варта, щоб про неї поговорити, бо вона написана людиною, дуже працьовитою на письменному полі, а видана товариством, котре має на цілі просвіщати наш народ. На приміpі цеї книжки ми побачимо, як деякі панипросвітителі беруться до просвічуваня народу і як би дійсно треба було робити таку роботу, щоби з неї виходила справді просвіта, а не нова ще темнота до тої, котроі і так богато в наших людей.

Книжочка та надписана так:

„Григорій Квѣтка, украинскій письменникъ. Житєписне оповѣданє. Написавъ Василь Чайченко. Накладомъ Товариства Просвѣта у Львовѣ 1892.“

Д. Чайченко хотів навчити в цій книжці про житє Квітки, — котрий був одним з перших, що почали писати про наш народ єго простою мовою і тим заслужив на віки вдячну памятъ серед нас. А окрім того д. Чайченко хотів вивести з житя Квітки ще й певні думки на науку нашим простим людям. Та тілько написав свою книжку д. Чайченко так, що вона більше пошкодить тим, хто на него складеся, ніж принесе їім пожитку.

Вийшло се, очивидно через те, що книжка написана не для того, щоб росказати про Квітку чисту правду, а для того, щоб оповіданєм про Квітку довести читателів із простіших людей до певної мети, любої тому, хто цисав книжку. Мета та добра: щоби люде любили свою країну, свій народ, свою мову. Та тілько до сеї мети треба вести людей так, щоб не зломати чистої правди. Звичайно люде, що пишуть книжки для більше вчених людей, котрі самі, коли схотять можуть провірити, чи правду їім росказує книжка, — так і роблять. Але в книжочках для дітей та для простих, менче вчених людей, письменники дуже часто поступають не так.

Ми думаємо, що се не добре, бо се значить підводити їіх під глум перед тими, хто може взнати щиру правду. Та се не вигодно й для самого письменника, бо скорше чи пізніше читателі довідаються чистої правди про те, що він розказує, і не подякують єму за облуду, у котру він їіх увів.

Д. Чайченко хоче привести наших людей до того, щоб вони любили свою країну та мову тим, що захвалює все наше, а ганьбить все чуже, а почастно московске, всіх московских людей показує дуже лихими. Він і Квітці надає думку про те, як то добре в нас було на

Україні, „як були в нас свої князі та гетьмани, та свої порядки, а московских порядків не було.“ Звісно, московські порядки богато в чому лихі, а надто були лихі ті порядки, які були за часів Квітки. Так правдиві учені люде із самих Українців показують, що і за своїх князів та гетьманів зовсім не так то добре було на Україні, що і старшина козацка навіть зовсім не так порядно вибирала ся людом, як росказує д. Чайченко, а під нагнітом свого панства, котре так наготовило на Україні простому людови крепацтва, що московскому урядови зоставалось тілько єго припечатати царскою печаткою. Тіж люде показують, що й не правди по судах, здирства і всякого лиха було не мало на Україні і за часів свого уряду. А до того д. Чайченко зовсім даремно навязує свої думки Квітці, бо Квітка на примір в „Листах до земляків“ любісінько захвалює і царя московского і в крепацтві і в рекрутчині не бачив ніякого лиха, а навіть бачив добрий порядок.

Нарешті треба-ж не забувати, що на Україні вже під московским урядом скасовано було крепацтво і заведені були такі речі, як виборні земскі ради, повітові й губернскі та нові суди, безмірно ліпші ніж старі і московскі і українскі. Суди ці заведені були по приміру англійских та американских, — бо тепер розумні люде скрізь не стоять тілько за свої порядки, а вибирають по всему світові де що ліпше. От сю думку треба і ширити серед нашого народу, а зовсім не ту, що свої порядки колишні або теперішні добрі тим уже, що вони свої. Та на остатню думку тепер не піймаєш і нашого селянина, бо є й між селянами такі, що заховують спомини про свої порядки і знають де що й про чужі.

Чайченко доходить до того, що просто перекручує думку Квітчиного писаня. Так він говорить про оповіданє Квітчине „Козирь-дівка“ ось що: „Тут Квітка описує, — яких неправедних судів позаводили на Україні московскі порядки, як вони тілько хабарі (дарунки) з людей брали а діла не робили і неповинно парубка на Сибір присудили. А в него дівчина була така розумна та смілива, що визволила єго.“ Тимчасом, коли заохочена самим же д. Чайченком людина возьме сама читати „Козирь-дівку“, то прочитає там, що дівчина визволила свого парубка тим, що пішла росповісти справу єго московскому ж губернаторові, котрий і розсудив справу по правді! Так, коли вже виводити яку науку з сеї повісти Квітки, то вийде вона хиба така: на неправедне начальство панске шукай спасеня в старшого начальника царского. Не дуже то мудра наука! В усяким разі не та, яку хотів довести д. Чайченко!

Не більше зручні і ті заходи д. Чайченка, в котрих він хоче збудити в Українців прихильність до свого в той спосіб, що сіє в них ненависть до чужих, до Москалів.

Д. Чайченко ставить справу так, що буцім то всі Москалі не хвалили думки Квітки писати по українскому. Се просто неправда. Навіть д. Ом. Огоновский, котрий сам вжива в книгах для простого люду таких же способів як д. Чайченко, в своїй книзі про наше письменство написаній для вченіщих людей, згадує як доброго прихильника Квітки „тямущого Москаля“ Плетнева. А прочитавши листи самого Квітки, котрі напечатані в книзі Даниловского „Украинская Старина“, усякий побачить, що з сучасних Квітці московских писателів богато чільних, як Жуковский, Даль, Погодін, Полевой хвалили єго українскі писаня, хоч дехто (Полевой) і знаходив у них дещо й слабеньке. Зовсім не хвалив тоді Квітки з російских писателів тілько один — Сенковский, так той же був, мов навмисне, не Москаль, а Поляк. Навіть Бѣлинский, котрому не подобались писаня Шевченка, хвалив Квітку, а вадто єго думку писати по українскому про науку і громадскі справи для простого народу.

М. Драгоманов.

(Конець буде).

ПРО ШТУНДИСТІВ.

В гарній статі Бернгарда Штерна п. з. Religiöse Mystiker und Fanatiker in Russland, напечатаній в додатку до газети „Bohemia“ ч. 278 за сей рік, находимо цікаву звістку про українских баптистів чи штундистів, котру оце подаємо нашим читателям.

„Остатним часом, каже д. Штерн, найбільше називають секту штундистів, позаяк та секта найбільше переслідувана. Те, що я сказав на початку, що російске правительство лишає в супокою лихі елементи, а переслідує ліпші, відноситься тепер найбільше до штундистів. В Росії мало є сект стосунково так невинних, як оця. Вона повстала недавно. Іоган Бонекемпер з Вуппераль став 1824 р. пастором реформованої громади в колонії Рорбах, 60 кілометрів від Одесси. Серед своїх вірних, котрі найбільше зайшли зі Швабії, він подибав старовіттембергский звичай держаня годин (des „Stundehaltens“): Люде сходилися вечір у школі, співали хорал, один хлоп молився, читано кусник з св. письма і бесідувано про те. Іоган Бонекемпер лишив той звичай серед колоністів, і коли єго син Кароль став 1867 р. на єго місце, то й він не перемінив нічого. Під конець 60-тих років пристав до круга колоністів простий набожний селянин православної віри, Михайло Ратушний; набожні вправи подобались єму і вернувши в своє рідне село Основу, він заложив секту — штундистів. Вони вчать, що всі люде рівні і домагаються, щоби житєм доказувати любов ближнього. Вони відкидають церкву, попів, тайни, але святкують неділю. Вони не пють горівки, не курять тютюну, не кленуть і не вживають простацких слів. Слюб дають найстарші в громаді, розійтися не вільно. Люде обовязані тяжко працювати, але нічого не щадити, бо звишка доходу, кажуть, веде до проступків. Начальства, значить і царя, вони в теорії не признають, бо правдивий християнин знає тілько одно

найвище начальство — Бога; але позаяк іще не настала пора правдивого царства божого, то вони тимчасом піддаються державним законам. В цій секті Побєдоносцев бачить небезпечний для держави союз тому, що він німецкого походу, і переслідує штундистів сліпо-скажено. „Аджеж тепер поліція і жандармерія сторожить російске спасеніе душі“. О свята Росіе!“

Зїізд нашої радикальної партії відбудеся у Львові з кінцем сего року. Товаришів, котрі хотять бути на тім зїізді, просимо зголоситися до Львова, під адресою: Юліян Бачинеский ул. Коперніка ч. 36, — по запрошеня. Програма зїізду така:

I. Справоздане 1) з адміністрації фондів партії, 2) з діяльности екзекутивного комітету, 3) з діяльности партії, 4) з діяльности поодиноких груп;

II. Внутрішна організація і фонди партії.

III. Орган партії.

IV. Акція партії серед селян, робітників і інтелігенції.

V. Найблизша політична діяльність партії, а головно приготовленє до виборчої акції.

VI. Внески і інтерпеляції членів партії.

Еміграція наших селян у Росію прорвалася з новою силою в повітах заліщицкім, борщівскім і в сусіднім кіцманецкім повіті, на Буковині, де еміграція мусить проявлятися тим сильніше, що там робучий люд по селах ще більше нещастний, а ніхто а ніхто про той люд навіть слівця доброго не скаже. Жандармерія і військо завяли границю і не пускають людей у Росію. Нам бачить ся, що то все нічого не поможе, а тілько дасть народови повід думати, що й власти против него. По нашому, далеко ліпше булоби, позволити тому бездольному людови висказати, що єго болить, що єму хибує. Тому то ми радикали рішили устроіти народні віча в Збаражи, Борщеві, Заліщиках, Кіцмави, а далі в усіх загрожених повітах. Там ми думаємо основно обговорити справу еміграції і подати способи, як їй зарадити, — і певне так утихомирилибисмо нарід. Вже коли всі, з поводу рускої справи, говорять про інтерес державний Австрії, то й ми скажемо, що власне тепер той інтерес вимагає найперше, щоби дати народови повну волю висказатися і послухати народного голосу. Тепер, коли еміграція гостить тілько в пограничних повітах (правда, вже всіх а всіх!) біді ще не так важко зарадити, але що то буде, коли еміграція захопить усю Галичину, усю австро-угорску Русь і Мазурщину? Положенє робучого люду у нас майже скрізь однаке і навіть може й гірше в дальших від границі повітах, особливо гірских. Знаючи справу досить добре; знаючи, до чого воно могло би дійти, — ми ясно бачимо, що тепер оборот тої справи залежить майже виключно від становиска, яке в сім случаю займе правительство...

Наша заява про вступленє п. Окуневского до ново-ерского клюбу викликала серед львівских Русинів обох старших партій заклопотанє і розчарованє. „Дѣло“, своім звичаєм, перекрутило факт, звіщаючи своіх читателів, мовби то редакція „Народа“ від себе помістила тоту заяву, коли тимчасом під нею виразно підписаний: „Екзекутивний комітет р. укр. радикальної партії“. „Дѣло“ потішає п. Окуневского тим, що він не є послом редакції „Народа“ ані фракційки радикалів, а послом коломийского повіту. Можемо запевнити ш. орган новоеристів, що ініціатива до згаданої заяви вийшла власне з коломийского повіту, між инчим і від людей, котрі найбільше причинилися до вибору п. Окуневского.

„Галицкая Русь“ бачить в нашій заяві або розбитє партії, або замаскованє нашої дальшої політики, і на доказ того наводить те, що п. Окуневский перед своім кроком радився „своіх товаришів“ та що крок той похвалив Kurjer Lwowski, де про сю справу писав д. Франко. На се відповідаємо, що п. Окуневский може й казав про се кому з наших товаришів у Львові, і дехто з них міг тоді той крок похвалити, але з того ще зовсім нічого не виходить: партію репрезентує екзекутивний комітет, а той одноголосно підписав згадану заяву. Врешті тут компетентний тілько зїізд партії, против ухвал котрого і екзекутивний комітет не мігби так радикально змінити напрямку партійної політики.

Редакції „Галицкой Руси“ очивидячки не на руку те, що наша партія не пішла за п. Окуневским, в нову еру, бо тоді провідники старої партії одні виросли би в очах рускої публіки яко опозіціоністи, а се значилоби повний упадок украйінства в очах усего поступового світа. Нехай п. Окуневский, з одного боку, зважить те, що й така „Neue freie Presse,“ котра звичайно добре чує стерво, занялася невдоволенєм з п. Окуневского „Клюбу радикальних Русинів“ і між инчим і з того факту віщує, що богато руских послів мусить зложити мандати; а з другого боку, нехай п. Окуневский прочитає уважно ряд тріумфуючих статей в „Галицкой Руси“ п. з. Польская политика и украинофильство,“ — то чейже зміркує фатальність свого кроку...

Ми можемо запевнити „Гал. Русь“ і інтересованих, що з того поводу нашій партії виросте тілько скріпленє, а зовсім не розбитє. Самі обставини чим раз різче складаються в користь нашого напрямку. Про маскованє нашої політики не варто й згадувати — ми ще за молоді на такі штуки; ми воліємо стратити через отвертість, ніж зискати крутарством.

Німецку жіночу гімназію, отворено в Відні дня 10 октобра с. р. На перший раз, отворено тілько першу клясу, до котрої записалося 31 учениць в віці від 14 до 16 літ. Що року буде

отворятися по одній вищій клясі. Жіноча гімназія складаєся тілько з 6 кляс і має підготовити учениці до гімназіяльної матури і до вступу на університеть. 6 кляс установлено з огляду на те, що, як показує досвід, учениці пильніше вчаться ніж ученики, і через те скорше можуть перейти й гімназіяльну науку. Зрештою, до жіночої гімназії приймають тілько досить підготовлені дівчата — вси мусять перше кінчити виділову школу. Жаль тілько, що з того добродійства можуть користати тілько доньки богатших родичів — сама шкільна оплата виносить по 15 злр. у місяць, без удержаня, котре в Відни, звісно, дороге. Може бути, що за спосібніщих бідних учениць буде платити місцеве Товариство для ширшого жіночого образованя — Verein für erweiterte Frauenbildung, котре й оснувало і удержує згадану гімназію. Тото товариство певне зуміє заінтересувати справою ширшу публику і довести до того, що сама держава перейме на себе той новий науковий заклад.

На всякий случай, отворенє віденьскої жіночої гімназії — се дуже важний крок в розвою німецкої суспільности, котра доси скрізь не дуже то прихильна для просвіти й заробконої незалежности жінок.

Нам бачиться, що й у нас до жіночої справи треба братися практично, як у Відні. Поступовіші Галичанки всіх трох народностей і звернули було на сю дорогу, ухваливши, на львівскім вічу, оснувати товариство, подібне до віденьского, та доси в сій справі нічогісінько не зроблено. До комітету, котрий мав заняти ся сею справою, вибрано між инчими й дві Русинки — дд. Н. Кобринску і О. Франкову. Не вже ті поступові Галичанки чекатимуть, поки справу возьме в свої руки яке клерикальне товариство, котре потім, звісно, схоче вести в своім дусі і будущу жіночу гімназію! Ми певні, що як би бодай Русинки оснували таке товариство, то воно змоглоби дібратися і до певних фондів і записів, зроблених у нас на подібні цілі — добилобися бодай оповіщеня, що сталося з чималими, як на Русинів, фондами на „дівоче воспиталище“ в Перемишлі, що були в руках гр. к. капітули, та змоглоби дістати в свої руки й запис пок. Теодора Білоуса в Коломиі, з котрого при теперішній господарці може й ніколи не буде хісна для руских дівчат. Нам бачиться, що основанє у нас товариства для ширшого образованя Русинок, з виробленою на перед поступовою програмою і призбираними фондами на підпомоги будущих учениць гімназії, далеко важніще, ніж теоретичні росправи про те, що нашим жінкам належаться людскі права, — ніж жіночі газети й альманахи. При тім же, на нашу думку, таке товариство могло би у нас скоро розвитися, звісно, як би наші поступові Русинки трохи жвавіше взяли ся до діла, від котрого залежить і найблизча їх доля. Таке товариство тим потрібніще, що, як знаємо, у нас дехто вже заходиться коло отвореня жіночої гімназії.

Ніщо й казати, що та гімназія принесе найбільше користи тим жіночим кругам котрі до того часу будуть на се найліпше приготовлені — зорганізованії. .

Прихильників наших на Украйині робимо уважними на те, що вони не можуть мати понятя про наш рух серед народа, не читаючи й „Хлібороба.“ В „Хліборобі“ розвиваються подрібно основні пріпціпи нашого напрямку, зачіпаються практичні справи народа і нотуються прояви руху серед него на вічах, у товариствах і т. д. а також подаються відповідні приклади з руху серед західно-европейских народів. То-ж просимо передплачувати й „Хлібороб,“ котрий посилаємо з сим числом на показ.

Наших передплатників і прихильників просимо не забувати про фінансовий бік нашого видавництва. Воно тепер перебуває крізу, з котроі єго може добути тілько скора й енергічна поміч. За тамтой адміністраційний партійний рік (октобр 1891 до октобра 1892 р.), коли „Народ“ вважався власністю партії, він попав у довги, позаяк не мав від партії майже ніякої матеріяльної помочи. Дійшло до того, що попередний властитель „Народа“ був морально приневолений, взяти єго назад на себе, для добра партії, і мусів зобовязатися сплатити всі довги а окрім того, розуміеся, взяти на себе й обовязок платити за дальше видавництво, котре й далі щиро служити ме цілям партії. Тож, бачиться нам, зовсім справедливо буде вимагати від членів нашої партії певних жертв для того, щоби поставити на ноги видавництво, котре вже поклало певні заслуги для поступу украінскої справи і потребу котрого, — можемо се сміливо сказати, — живо чує вже значна частина нашої поступової публики в Австрії й Росії, особливо тепер, в такий горячий для украінскої справи час. Для тої частини нашої публики в Австрії й Росії досить легко помочи видавництву. При нагоді просимо зуважити й величезні кошти пересилки „Народа“ в Росію тому, що наше видавництво там заборонене.

Д. В. Охр. у Львові. Поміститмо в слід. числі, та не під рубрикою, як Ви бажаєте. Ми в загалі скасували „рубрики“, як схоластичні й непотрібні в часописі, що все бере з соціального боку, а тілько будемо містити інтересні статі про живі справи, розміщуючи їх після важности, в дану пору. Просимо також зважити, що тепер „Народ“ мусить вменчити свій обем і бути часописю переважно політичною.

КОМПЛЕТИ „НАРОДА“

з рр. 1890 і 1891 можна дістати в нашій редакції, і то перший по 5 зр., другий по 4 зр. 30 кр. з пересилкою.

Видавець і відвічальний редактор **Михайло Павлик.** — З друкарні Михайла Білоуса в Коломиі.

☛ Після конфіскати другий наклад. ☚

Рік III. Коломия за 8. і 22. л. падолиста 1892. Ч. 20 і 21.

Виходить 8. і 22 л. кождого місяця і коштує за рік: в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграници 8 рубл., 12 франків. 10 марок або 2½ долляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

орган руско-української радикальної партії.

Редакція й Адміністрація на ул. Гетманській ч. 607.

Для п. Михайла Павлика

відвічитального редактора и видавци часописи „Народъ“

во Коломій.

Ч. 8189
кар.

Во Имени Его ц. к. Величества

Ц. к. судъ обводовій въ Коломій, яко трибуналъ прасовій, рѣшивъ на подставѣ §§. 489 і 493 пост. кар. и §. 36 уст. прас., же поміщени въ ч. 20 и 21 часописи „Народъ“ зъ 8-го падолиста 1892 вступній артикулъ пôдъ надписсю „на чімъ стоімо“ міститъ въ собѣ знамена злочиньства забуреня публичного супокоя зъ §. 65. у. к. и перекроченя протѣвъ публичному супокоєви и порядкови зъ §§. 308 кк., и же протое заряджена ц. к. прокуратерною державною конфіскати 20-го и 21-го числа той часописи єстъ уставово оправданною.

На підставѣ новижшого рѣшенѣя, дальше розширене помянувшого числа той часописи забороняєтъ ся то на пѣдставѣ слѣдующихъ

З а с а д ъ

Въ инкримѣнованомъ артикулѣ де ауторъ обговоряючи причини и насьлідки емиграцій селянъ до Росій — поддає критицѣ до теперѣшну дѣяльнбсьть правительства на супротѣвъ русинбвъ, въ способѣ могучій у читаючой публіки ненависть и погорду противъ теперішной формѣ правительственной и протѣвъ уставомъ конституційнимъ розбудити, а заразомъ заповѣдаючи дальшой масильной емѣграцій въ будучности, а въ слѣдестве того одлученя галицко угорской Руси одъ Аустрій заповѣдаючи тій насьлідки правительству, домагаєся змѣни до теперѣшного порядку и реформи цѣлой системи рядовой въ кружку демократично радикальном — и розсѣває фалшивою, публичне безпеченьство, непокоющою вість.

Повищій границѣ дозволеной критики перекрачаючій уступи сконфѣскованого артикулу — мѣстятъ въ собѣ знамена злочиньствъ по мисли §§. 65 кк. и перекроченя §. 308 кк. и на той підставѣ такъ заряджена конфѣската як й заборонене дальшого розширеня по мисли §. 489 — 493 пост. кар. и §. 36 уст. прас. суть законно оправданій.

Зъ ц. к. Суду обводового.

Коломия дня 14. падолиста 1892.

Golimundowicz.

Про смертельність в Галичині і ей причини

або

ЧОМУ РУСИНИ ТАК ЧИСЛЕННО НА ТАМТОЙ СВІТ ЕМІГРУЮТЬ?

(Студія статистична).

I. Вступ. Вартість спостережень над смертельностію.

Оден німецкий лікар сказав, що холера зо страшного ворога людскости стала ся ей добродійкою. І справді! Цівілізовані суспільности зрозуміли, що здоровле масс населеня не є справою приватною, що гігієна приватна не вистарчає, а потрібно гігієни публичної. Зо страху перед холерою, цівілізована суспільність відкрила пѣред очима світа всю свою внутрішну нужду, внутрішну погань; зо страху перед холерою, цівілізована су-

спільність, мов покаявша ся блудниця, признала ся до всіх своїх гріхів. Широкий світ довідав ся, в якій нужді, в якім бруді і гною живуть масси сірого, робучого люду.

Кляси пануючі і власти публичні, тоті правні репрезентантки кляс пануючих, мусіли признати ся до того, що любили таїти перед очима світа або рожевими красками замазувати.

Люде зрозуміли, що найліпшим і одиноким навозом, на котрім розростає ся буйно холера і інчі хороби епідемічні є нужда і темнота сірого люду. Але люде зрозуміли також, що квасом карболевим, хоть який він пожиточний, не дасть ся усунути ані нужда ані темнота люду.

Коли комісії анті-холеричні обїздили Галичину, то галицким мужикам били вони горшки з бараболею і капустою і виливали з бочок на сміте квашену капусту і огірки — а мужикам казали йісти мясо, котрого ані мужики не мають ані котрого їм комісії холеричні не дали. Се був чистий глум, чиста іронія, але іронія поучаюча.

Хотяй страх перед холерою є свого рода добродійством для гігієни публичної, то однак тим добродійством неможуть маси сірого люду надто втішатись.

Печаливість кляс пануючих і властей публичних о здоровле люду, — тота печаливість є тілько хвилевим випливом страху перед холерою і не є ані щира ані тривала. Колиби печаливість кляс пануючих і властей була справді щира і тревала, то вони дбалиби за здоровле люду і в роках нехолеричних, то вони старалиби ся охоронити здоровле мас і перед инчими пошестями й хоробами, котрі преці сто рази більше жертв поривають як холера, котра вправді є страшним, але рідким гостем. Коли би печаливість тота була щира, то „асанація“ краю не обмежалаби ся на вивоженю гною і заосмотреню в карболевий квас, котрий преці не в силі заступити здорової поживи, здорового мешкання, теплої одежи і инчих вимогів гігієни приватної і публичної. „Печаливість“ тота була випливом дбалости за себе кляс пануючих... Та про се невільно нам більше писати.

Фактом є, що зо страху перед холерою і в наслідок антіхолеричних осторожностей, присвоїли собі ширші круги людности навіть і у нас поняте гігієни публичної і набрали певного інтересу для неї. Однак виображеня, які у нас панують, не суть ані ясні ані правдиві; а і заінтересоване ся для гігієни публичної є ще у нас дуже слабе. Для того в нинішну пору дуже на часі суть всякі студії, котрі на справу гігієни публичної кидають яснійше світло. Обставина тота спонукала і мене взяти ся до студії над смертельностію в Галичині і ві причинами і здобутками тої студії поділити ся з читателями.

Всякий, хто живе, мусить умерти. Та не кождий умирає однаковою смертію і не в однакім віку. Оден умирає ще в пеленках, малою дитиною, другий в пізній старости. Сей умирає зазнавши много втіх і радостей; того смерть увільняє від тяжких мозолів і мук. Оден умирає передвчасно під плотом з голоду і стужі — другий з гулящого житя на пишній постели, окружений товпою лікарів. Чому ж се люде не однаково вмирають? Тому, що не однаково живуть! Не дармо каже наша пословиця: „Яке житє, — така смерть!“ Учені статистики доказали числами, що межи бідними, робітними людьми много більший процент людности умирає, як серед богачів і панів. Особливо діти бідних, робітних людей умирають дуже численно а і дорослі бідаки і робітники умирають численнійше і в молодшім віку, як пани і богачі. Причина того дуже проста. Хто має добру йіду і має ві доста; хто має теплу одіж і теплу, простору хату а в ній світла і воздуху доста; хто не працює над міру і має час до спочинку і журба єго не гризе занадто: той звичайно і по більшій части буде здоров і прожиє довго. А хто живе у біді і нужді; хто голодує і мерзне; хто працює над силу; хто ходить у брудній, подертій одежи а мешкає у розваленій, смердячій і вогкій кучи а в хоробі немає коло себе ніякої опіки ані поради ані лікаря і ліків — такий чоловік не довго буде гостити на сім світі тай діти єго перед часом підуть сиру землю гризти.

Тим-то в тих краях, де біль-

ший добробит, ліпші порядки і більша просвіта, де робітні люде ліпшу мають страву, одіж і хату, де є доста шпіталів і власти дбають за здоровле горожан — там менче людей вмирає і люде довше живуть. Кажуть, що смерть зрівнує всіх: богача і бідного, пана і мужика і т. д.; що по смерти всі рівні. Кажуть дальше, що мертвому все одно, від чого він умер і коли умер, бо мертвий уже не думає, не чує. То правда; але з того зовсім не виходить, щоби можна собі легковажити степень і якість смертельности. Мертвому все одно, коли і від чого він умер. Але якість і час смерти залежить від того, як чоловік живе, які суть гігієнічні услівя его життя. А живому не все одно, як він живе, в яких гігієнічних услівях і як довго він пожиє. І для тих, що по чійійсь смерти лишають ся при житю, не все одно, коли хтось умер, або умре. Не все одно матери, коли умре ей дітина і не все одно дітям, коли умре їм батько. І для цілої суспільности не є рівнодушна річ, кілько рук робучих тратить вона через смерть.

Студії над смертельностію мають свою вагу не лиш в тім, що показують, кілько людей вмирає, які люде найбільше вмирають і від чого, але ще більше в тім, що показують, як люде живуть, в яких услівях гігієнічних, і що їм на добро і на здоровле виходить, а що доводить їх до біди і передчасної смерти.

II. Жерела і метод.

Наперед мушу познакомити Читателя, відки я черпав дані фактичні про смертельність в Галичині і як я думаю їх зужиткувати. Цифри і дані статистичні про смертельність в Галичині і про инчі відносини черпав я головно з *„Роczників Statystyki Galicyi, Tom I i II, Львів, 1887 і 1888,“* виданих Др. Тадеєм Рутовским, послом на Сойм і до Ради державної і членом Виділу краєвого. З „Річників“ тих можемо довідатися, кілько кождого року умерло людей в цілім краю а кілько в кождім повіті політичнім — і то в абсолютнім числі і в процентовім відношеню до загалу людности краю і повітів. Числа ті подані суть за кождий рік окреме і за кілька або кількапайцять років нерессічно. Дальше поданий порядок повітів після степени смертельности, так що найбільше смертельний повіт положений на першім місці, а по нім наступають що раз менче смертельні повіти а найменче смертельний поданий на самім остатку. Також находимо там перегляд після місяців, з котрого мож довідати ся, в котрих місяцях люде більше мруть, а в котрих менче. Окреме, хоч в подібний спосіб, оброблена смертельність дітей до 5 літ життя і смертельність від поодиноких слабостей.

Хоч ті дані статистичні, які находимо в *„Rocznikach Statystyki Galicyi“* не суть надто скупі, так за те і не суть вони так богаті, як того можна би бажати. На примір, даремне хотів би хтось довідати ся звідтам, який процент умирає між Русинами, який між жидами, а який між Поляками; яка смертельність серед урядників, попів і панів і т. д. Так само годі довідатися, яка смертельність по селах а яка по містах і місточках і кілько людей в кождім році життя умирає.

Хотяй однак дані статистичні, які вже зібрано про смертельність в Галичині, суть далеко не вистарчаючі, то помимо того ми постараємось вихіснувати ті дані, які суть під рукою. А вихіснувати числа статистичні, не значить їх переписати. „Цифри говорять,“ кажуть люде. Однак цифра взята окремо, сама про себе говорить дуже мало або і зовсім нічо. Цифри стають ся дуже вимовними доперва тогди, коли поставимо їх у відповідну звязь з инчими цифрами, коли їх між собою порівняємо. Тож задачею отсеї розвідки буде: цифри виражаючі смертельність порівнати між собою і з инчими цифрами, а то в тій цілі, щоби зрозуміти, які обставини впливають найбільше на степень смертельности в Галичині, в якім напрямі і з якою силою. Будемо іменно порівнувати з собою ріжні повіти і з ріжниць, які заходять межи повітами що до степени смертельности і що до инчих відносин будемо робити заключеня о тім, від чого зависить більша або менча смертельність в повіті. Метод, котрий нам стане в пригоді, се метод рівнобіжних явищ („методъ сопутствующихъ

явлений"): метод той спочиває на тім розумованю, що коли два явища постійно собі товаришать, себе супроводжають, то межи ними мусить заходити звязь якась причинова. А та звязь причинова може бути трояка: або явище А є причиною явища Б, або єго наслідком, або оба явища суть наслідками спільної причини.

Котра з тих трех звязей в конкретнім случаю, заходить се дасть ся осудити з природи явищ і инчих обставин.

III. Географія смертельности в Галичині.

В десятьох роках, а іменно від 1876—1885 року умирало пересічно в цілій Галичині що року 34 (докладнійше 34·10) на кожду тисячку, то значить, що року умирав пересічно в цілім краю кождий двайцять девятий чоловік. Така пересічна смертельність в цілім краю. Коли однак возьмемо на увагу поодинокі повіти політичні, то найдемо між ними велику розмаїтість що до степени смертельности.

Найбільшу смертельність має повіт політ. Городенка: там умирає пересічно на рік 48·5 на тисячку людности, або кождий 20-тий чоловік; найменша смертельність в повіті політ. Ясло, бо там умирає тілько 26·1 на тисячку, значить доперва кождий 38-мий. Значить в Городенецкім повіті смертельність майже два рази так велика, як в Ясельськім.

Колиж ми тепер упорядкуємо повіти політичні Галичини після степени смертельности, так щоби повіти з чим раз менчою смертельностію по собі наступали, то побачимо, що всі повіти, котрих смертельність більша, як пересічна смертельність цілого краю, лежать у східній Галичині; а знов всі повіти Західної Галичини мають смертельність менчу як пересічну.

Те побачимо ще яснійше, коли округи судові упорядкуємо після степени смертельности.

(Табл. I.) *Порядок округів судових після степени смертельности.*)*

Ч. порад.	Назва округа судового	На 1000 людности умирає що року
1.	Коломия	44·0
2.	Станіславів	42·3
3.	Тернопіль	39·1
4.	Бережани	37·8
5.	Львів	36·3
6.	Стрий	35·6
7.	Золочів	34·5
8.	Самбір	31·4
9.	Перемишль	33·4
10.	Вадовичі	30·5
11.	Краків	30·4
12.	Тарнів	30·2
13.	Ряшів (Жешів) . .	30·2
14.	Санок	28·8
15.	Ясло	28·2
16.	Новий Сонч	27·5

Як бачимо, всі округи судові східної Галичини, з виїмком округа Саноцкого, найбільше на Захід висуненого, мають коефіцієнт смертельности більший від 33 на 1000. Всі знов округи судові Західної Галичини, без виїмки, мають коефіцієнт смертельности менчий як 31 на 1000. Значить смертельність східної Галичини є много більша, як смертельність Західної Галичини. У східній Галичині, котра обнимає округи судові: Коломию, Станіславів, Тернопіль, Бережани, Львів, Стрий, Золочів, Самбір, Перемишль, Санок умирає пересічно на рік 37 людей на 1000, то значить умирає кождий 27 чоловік. Противно в Західній Галичині, (котра обнимає округи судові: Вадовичі, Краків, Тарнів, Ржешів, Ясло, Новий Сонч), умирає пересічно що року 29 (докладнійше 28·9) на 1000, то значить умирає доперва кождий 35-тий чоловік. Значить, у східній Галичині умирає на кождій тисячці людей по 8 людей більше як в західній, ріжниця отже дуже значна.

*) Редукція повітів політ. на округи судові почиває на моїм власнім обчисленю.

Але і в самій-же східній Галичині округи судові східні мають більшу смертельність, як округи західні. Се видко вже з Таблиці I, але щоби сей факт ліпше визначити, поділім цілу Галичину на три полоси:

I. Полоса східна: округів судових 5: Коломия, Станіславів, Тернополь, Бережани, Золочів.

II. Полоса середна: округів судових 5: Львів, Стрий, Самбір, Перемишль, Санок.

III. Полоса західна: Вадовичі, Краків, Тарнів, Ржешів, Ясло, Новий Сонч (т. є. 6 округів зах. Галичини).

Колиж тепер обчислимо конфіцієнт смертельности для кождої полоси, то побачимо, що там умирає:

(Табл. 2.)

I. Полоса східна: 39·6 на 1000, або кождий **25**-тий.

II. Полоса середна: 33·6 на 1000, або кождий **30**-тий.

III. Полоса західна: 28·9 на 1000, або кождий **35**-тий.

Бачимо отже, що в Галичині, поступаючи від сходу на захід, находимо чим раз менчий степень смертельности. Коли зважимо, що в Азії більша смертельність як в Европі, а в Россії більша як в Західній Европі, а в Галичині і Угорщині більша як в Західних краях австрійских, що отже на цілім світі смертельність зменчає ся від сходу на Захід, то мусимо признати, що Галичина творить дуже гармонійний перехід від сходу до Заходу і що вона дійсно варта зватися помостом між сходом і Заходом.

Але який нам хосен з тої гармонії, який нам хосен з тої чести, що творимо поміст між Западом і Сходом, коли тота честь, тота гармонія для нас зовсім невідрадні...

(Далі буде.)

ВІД РЕДАКЦІЇ.

Як бачите з суд. вироку, поміщеного на переді, перший наклад конфісковано нам за вступну статю, М. Павлика, п. з. На чім стоїмо II, де говорено було про еміграцію наших селян у Росію та про державний інтерес Австрії на Русь, з огляду на Росію. Даємо натомісць початок студії В. Охримовича про еміграцію Русинів на той світ, в надії, що ся справа не така разна для нашого уряду та перейде цензуру.

При нагоді просимо наших довжників і прихильників додержувати слова — а то ми не пішлемо їм уже слід. числа.

Куліш та Крашевский.

Причинок до історії руско-польских відносин.

Старші люде з наших читателів запевне тямлять, яку куряву зняла була поява славного українского писателя П. Куліша у Львові, в 1882 р. та его зносини з галицкими Поляками. Поляки заговорили високопарно про єдність України з Польщею та про близкий конець Росії; Русини-ж народовці під проводом В. Барвінского ударили на гвалт про „зраду“ Куліша, та таки порядно налаяли его.

Тимчасом, не минуло й 9 літ, а либонь у гірше, ніж колись сам д. Куліш попали, усею партією, як раз ті, що тоді так завзято критикували д. Куліша, — народовці-ново-єристи, під проводом брата пок. В. Барвінского, Олександра, редактора „Правди“ та ще декого зі старших російских Українців. Сам В. Барвінский, в рік після розкритикованя Куліша, закочив був у історичну Польщу, в звісних листах до редактора *Gazety Narodowej*, Дра Червінского.

Орган наших москвофілів, *Галицкая Русь*, нераз про се торочив, а остатним часом, коли у нас найбільші надії на війну з Росією та на відбудованє Польщі разом з Україною, — *Галицкая Русь* надрукувала ряд статей п. з. Польская политика и украинофильство, де своїм звичаєм представляє українофільство яко польский плід. За підставу до того, Гал. Русь узяла, по части слушно, теперішну „нову еру“, а з давнішого говорить в VI уступі, докладніще про побут д. Куліша у Львові, про его „торги“ з великими польскими панами, котрі буцім то мали дати 24.000 зр. на українску газету „Хутор“, що мав видавати д. Куліш — „з польским духом“ і т. д.

Прочитавши се число Галицкой Руси, д. Куліш написав нам у листі з 15. ст. ст. октября с. р. таке:

„Не здивували мене видумки „Галицкої Руси (№ 226): бо й за много побуту ввi Львові

начитавсь таківщини. Ключ розуміння сих брехень обрітаєщся в тих, що мене обманювали й обкрадали, первшиж брехунами й крадунами моїми були: Л., П. да В° Байдужся я про галицьку дурисьвіщину сам собою, а на розумову й моральну користь галицьку писати му які схочете коментарі.“

Для тих, котрі знають правдомовність д. Куліша, досить було би й того простого его заперечення, яке ми навели вище. Та ми маємо в руках капітальний матеріял, для пояснення того епізоду в житю д. Куліша — матеріял, котрий ачеиже покаже задушевні думки д. Куліша з того часу. То листи д. Куліша до пок. Йосифа Крашевского, на котрі ми попали, порядкуючи в 1887-8 рр. у Кракові, бібліотеку й папері покійника і котрі отсе й оголошуємо, за дозволом д. Куліша і наслідників Крашевского — по нашим точним копіям.**) Оригінали віддані в бібліотеку Ягеллонского університету в Кракові, куди по волі пок. Крашевского, мусіла піти вся его переписка.

Тих листів д. Куліша до Крашевского, як бачите, три. До того ми додаємо проект промови д. Куліша до Поляків, писаний по польски, — доданий д. Кулішем до его першого листу до Крашевского — документ мабуть найважнійший для виявленя того, як дивився Куліш на польску справу з самого близька; далі друкуємо один листок Крашевского до Куліша, — з черги мабуть другий, — котрий ми напшли в чорновій між паперами Крашевского та вже й оголосили в петерб. *Атаи* за 1887 р. ч. 32, в Dodatku literackim, в статі п. з. Spuścizna po J. I. Kraszewskim (оригінали листів Крашевского до Куліша, як сказано буде низче, згоріли), — і врешті подаємо лист д. Куліша з 14. ст. ст. мая 1888 р. писаний до нас по поводу сеї переписки, котрий доповняє справу та дає докладнійший погляд д. Куліша на руско-польскі відносини.

Що до самої переписки д. Куліша з Крашевским, то в ній, як побачите, мало реального про відносини між Поляками й Русинами взагалом, а вже зовсім нічого реального про те, яка має бути ніх спільна праця й житє тепер. І сему й не подивуємося, коли пригадаємо, що оба ті писателі не політики, а хиба поети в політиці, та ще й з часів, коли серед Русинів і Поляків панували зовсім відмінні напрямки від новійших. До того, вихованє, погляди й симпатії обох писателів були такі відмінні, що вони ледви чи порозуміли себе навіть серед отої своєї переписки. Спеціяльно, думки Крашевского про руско-українску справу в загалі були темні так на Україну він дивився, по примеру всіх Поляків — як на частину Польщі.

Ніщо й казати, що д. Куліш компетентніщий, як український історик і діятель; тільки-ж він уже тоді ще більше був відбився від новійшого українского руху, ніж Крашевский від польского і через те д. Куліша вже и тоді ніхто з Українців не вважав за представителя новійшого українского руху.

Д. Куліш, як звісно, остатніми десятками літ кидався в дві крайности — історичну Польщу та історичну Росію. Як не чудно на око, а у д. Куліша воно вийшло зовсім логічно — він жеж належить ще до тих українских патріотів, що ждуть спасеня України від вищого слова, або від якоїсь вищої сили, в загалі з боку, а не від самого українского народу. Незвіривши в живущу силу українского народу, в можливість его поступу на взір инчих цівілізованих народів і даремне чекаючи небесної сили, — д. Куліш мусів кинутися до сил земних. А все з любови до рідного краю, все для того, щоби двигнути его. Найменче мають права критикувати за таке д. Куліша народовці — адже-ж самі вони тепер роблять подібне, та ще й на більшу міру.

Отже з отсих писань, котрі ми оголошуємо, видно буде безперечно чесні наміри д. Куліша у ту критичну пору его житя. Він жеж там виразно домагався, через Крашевского, від Поляків: „нехай вони дадуть через мене Русинам пільгу у всьому тому, на що Русини по правді пірекають“ і твердо стояв за самостійність Русинів-Українців в усім починаню з Поляками, і власне для браку того у Поляків, зірвав з ними усякі зносини. Де-ж тут запроданство Полякам?

Завважаємо, далі, що наші москвофіли найменче мають права докоряти д. Куліша полякофільством, бо у них ще більше хиб, перенятих від галицких Поляків ніж у народовців-новоєрестів. Доволі буде згадати, що вся полемика ніх з противником така, коли не гірша. То ж те, що говорить д. Куліш у листах до нас про дісні хиби Галичан, треба відносити і до наших москвофілів, з котрих дехто належав до найбільших із тих „брехунів,“ про котрих говорить д. Куліш. Само собою розуміється, що самі напрямки, т. є. русофільство і українофільство і навіть усі українскі писателі тут ні при чім.

Нарешті ми звертаємо увагу на той устуи у листі д. Куліша до нас, де сказано, що пок. Крашевский, на зазив Куліша — виступити з ним в обороні украінскої справи перед Поляками — навіть не відповів...

Може таке положенє справи тепер, причиниться до скорого кінця й нашої „нової ери“ з Поляками. Поляки підкладають Русинам-Українцям до спільної праці з ними, умову, котру свідомі Русини-Українці ніяк не можуть приняти — именно історичну Польщу, спільне житє з ними в відбудованій наново Польщі od morza do morza. Ми не тільки не є против спільної праці з Поляками, а переконані, що така праця доконче потрібна, — тільки ж для неї треба зовсім инчих умов, инчих цілей і, з боку загалу Поляків, инчих людей. Тепер же хиба зовсім тупоумний або нещирий Русин-Українець може надіятися, або чинитися,

*) Звісні народовці, инших прізвищ котрих нами що не оголошуємо. М. П.

**) Тільки акценти, означувані д. Кулішем знаками', не могли бути дані через то, що друкарня не має букв з такими знаками.

що надіється на гарне житє Русинів-Українців у Польщі від моря до моря. Адже ж се так легко зміркувати хотьби по тім, що ми ми тепер бачимо в Галичині...

31. л. октября 1892.

М. Павлик.

Високоповажний Добродію,

Коротесенький лист Ваш, котрим Ви мене вшанували, завдячив у мене більш найдовгелезних. Ви бо в нім назвали себе моїм братом.

Се слово торкнуло в моїм серці такі струни, що воно заграло, мов Эолова арфа від давнього, давнього вітру, — ще аж віт того, про котрий співали наші предки:

Из Низу Дніпра тихий вітер віе — повівае, —
Військо козацьке запороське в поход виступае...

а при тім і від того, котрий ми чуемо в стародавній пісні:

Ийшли Ляхи на три шляхи,
А Татаре на чотири,
А Козаки поле вкрили...

Сей тихий, а при своїй тихости ядовитий вітер довів до того, що Ваші зложили накінець послівицю: Póki świat światem, Rusin Polakowi nie będzie bratem. Се не послівиця: се червоноблискуча эпитафія на бещчисленних кучугурах крівавого трупу, котрим сто раз окривались поля України и Польщи, та на сторожових могилах, про котрі в нас и досі співають, що вони „обкипіли кровью козацькою, в половину из ляцькою". Се ветхозавітне польске слово, рівне тому жидівському, котре гласить: „око за око и зуб за зуб."

Чи вже ж, високоповажний, над усяку міру шановний мій Пане Добродію, не доживемо ми з Вами до нового завіту славної и постидної польскоукраинськоі истории? Я хочу дожити, и дарма що вопию в пустині, не перестану вопияти про „нове вино и нові міхи по винотоках" („Хуторна Поэзія, сторона 134). Я чую, що слідом за мною иде хтось такий, кому я недостоен обувья розвязати, — иде освічений широкою, глибокою и високою універсальною наукою кгеній народу Польского, чи Українського, чи обох їх разом, на те, щоб осияти Ваших и моіх земляків, котрі сидять у темряві під накриттем смертним.

Оце ж, возвіщаючи своім Українцям те, що Ісаія гласить у главі XLIII, в. 13,*) дерзаю й старшим по культурі братам — ворогам нашим глаголати правду, во имя Бога миру и благоволения.

Недавно один польский писатель вшанував мене велико тим, що приіхав у ві Львів недугуючи, аби спізнатися зо мною. Закликавши мене до себе обідати, зібрав він таких людей коло себе, котрих я найбільше мушу поважати серед мало ще знаних міні львівских Поляків. Хотів я при сій нагоді сказати репрезентантам польскоі наукової громади слово братерськоі любови и щироі правди, та на той час физично и морально нездужав, то післав се слово на папері любому моему Лукуллові почтою. А Вам, високошановний Пане Добродію, посилаю копию, просячи вибачити задніпрянському Українцеві за невиразну польщину. Може хто інший, може й сам любий мій Лукул, не все так зрозуміе, як воно есть (и инакше не мусить бути) в українському серці. Ви ж, бувши не тілько польским, та й нашим рідним поэтом, знаю, що лучче всіей Польщи и всіей навіть України мене зрозумієте.

Маю собі за честь назватись Вашим, високо, превисоко поважний Пане Добродію, найменшим братом и найнищим слугою.

П. Куліш.

Р. Б. 1882, місяця березоля
на 20й день нов. ст.
зі Львова.

Адреса: Lwów, ulica Wązowa, Nr. 6.
Pantaleon Kulisz.

*) Не поминайте первих, и ветхих не помышляйте. Се азъ творю новая, яже нынѣ возсіяютъ, и увесте я: и сотворю въ пустыни путь, и въ безводнѣй рѣки.

Prawy obywatel w każdej sprawie choćby najpotoczniejszej, dobro kraju swojego zawsze powinien mieć przed oczyma.

Ignacy Krasicki.

Panowie Dobrodziejstwo, sławni Mężowie Naukowej Gromady Polskiej!

Witam serdecznie Waszmość Panów od całej Ukrainy przy tém obiedzie, którym Wy mnie, iako gościa z niecudzego Wam kraiu, uszanowali.

Nas Rusinów rozdzielili z Polakami ludzie, którzy z religii, tej wolnej poezyi ducha ludzkiego, chcieli urządzić zamknięte gony do ujeżdżania w nich tego skrzydlatego ducha nakształt dzikiego stepowego konia.

Nas łączą z Polakami ludzie, którzy z nauki, natchniętej prawdziwą wiarą w Boga, chcą zrobić moralny aerostat do latania ludzkiego ducha po szerokiej przestrzeni całego swiata.

Nas rozdzielili z Polakami nieszczęśliwe priwaty ludzie, którzy w ciemności swego egoizmu nie rozumieli wielkiego znaczenia narodowej massy.

Nas łączą z Polakami ludzie, którzy z tej massy spodziewają się wydobyć nowe siły do wsparcia cywilizacyi, nadwątlonej pracownikami błędnej religii i błędnej oświaty.

Błogosławiony na wieki będzie ten czas, w którym potomkowie wojowników ruskiej a polskiej przeszłości ujrzeli historyczną prawdę przez tuman nieoświeconej nauką religii i zaciemnionej namiętnościami nauki.

Prawdziwe błogosławieństwo Boskie spłynie na społeczeństwo, w którym sumiennie rozważą

kwestyę majętności i, dla ochrony iéj od socialnych szczwaczy ludzkiej ciemnoty, rozniecą światło wolnej nauki od Morza do Morza, uważając siebie nie za posiadaczy pieniędzy, lecz tylko za narodowych skarbowniczych.

Niech wszakże pamiętają ci pożądani philozofowie sprawiedliwości obywatelskiej, że nauka iest duchem, który niemoże istnieć bez ciała i że ciałem służy nauce dobrobyt, który uwalnia człowieka od bezustannej muskularnej pracy, od ciągłego kłopotu z nieprzyiemnościami życia.

„Pragnę miłosierdzia, a nie ofiary“! przemawia do nas głos wyższy. Niechże postanie miłosierna prawda w stosunkach między różnemi warstwami społeczeństwa i różnemi narodowościami. Niech szlachcicowi tak chodzi o wesoły spokój wieśniaka, jak i własnej familii. Niech Polak tak cieszy się z umysłowego rozwinięcia Rusina, jak zastępcy narodowości polskiej.

Szeroka kommuna majętnych ludzi oświecona blaskiem swietnej przyszłości, jedynie mogła by podjąć z upadku naszą Ruś, i tym samym podjąć z upadku Polskę. Bo pora egoistycznych błędów, zdaje mi się minęła już w uciwilizowanym wyższą nauką swiecie. Polityczna ekonomia uczy nas sprzyjać dobrobytowi nawet ościennej nacyi, z którą prowadzimy wojnę. Cóż powiedzieć o zaniedbaniu dobrobytu narodów, którzy mieszkają pomięszani jeden z drugim? Ukraińskie przysłowie mówi: „Nie kupuj chaty, kupuj sąsiada.“ Na dobrym powodzeniu naszego sąsiada opiera się nie tylko nasza uboga chata, ale i nasz wspaniały pałac. To już nie błąd, lecz wyrachowanie wrodzonego w nas egoizmu życia.

Niechże, moi łaskawi Panowie, jako swiatli mężowie naukowej gromady polskiej, uważą na tę niechęć do Polski, jaka, z pewnych przyczyn, panuje w Ruskiém narodzie. Niech pamiętają, że mnóstwo ludzi wpół oświeconych dotąd ieszcze mniemają, jakoby na tej niechęci musi budować się niepodległość elementu ruskiego.

Polityka gnębienia takich ludzi wszelkiemi sposobami zwiększy w nich tylko siłę oporu, a nawet tym ich przesądom, które już potępiła hystorya, nada cechę sprawiedliwości. Przeciwnie polityka szczerej zapomogi Rusinom w najszerszej (i przytém niekontrolowanej) ich działalności, zgasiła by ogień tajnej i jawnej podniety jednego nieuka przez drugiego. Powiem więcej: ona wyrobiła by Polakom na całej Rusi, ba i na Ukrainie, w umyśle ruskiego ogółu ten indygenat, bez którego polska przyszłość jest **bardzo wątpliwą.**

Nie o Polsce mnie tu chodzi, muszę to powiedzieć otwarcie, jako ten, w którego żyłach płynie przesiąkła jadem złości krew Naliwajków i Chmielnickich, z trudnością ozdrowiała pod zbawiennym wpływem humanitarnej nauki, — wcale nie o Polsce. Chodzi mnie o te krwawe nieszczęścia, których już doznał mój naród na drodze nacionalnej nienawiści, wznieconej w niém jednocześnie i Wschodnią i Zachodnią Cerkwią, a których, ieżeli temu nie będzie zapobieżano, musi on koniecznie doznać ieszcze w przyszłości, na wielką szkodę oświaty i cywilizacii.

P. Kulisz.

1882, marca 18.
Lwów.

„Mój miły panie a bracie! Widzicie, że na upartego piszę — bracie, bo w braterstwo ogólne ludzi wierzę wedle nauki Chrystusa, a tembardziej w braterstwo ludów jednoplemiennych, choćby rodzeni bracia przez kilkaset lat oczy sobie wydzierali. I owego przysłowia „nie będziesz bratem“ znać nie chcę, odpycham je, do braterstwa trzeba iść, jest to ideał ludzkości, a bez ideałów żyć może tylko bydło. Zatem panie mój a bracie, za wasze poezye i za wasz list dzięki serdeczne. Próbujmy chociażby wielkiego dzieła zbliżenia i pojednania i wyjdźmy z tej kałuży powszedniej do owych *temła serena* Lukrecyusza, w których wszystko jaśniej widać. Zamiast się zabijać, pomagajmy sobie, zamiast nienawidzieć, kochajmy się. W tej przeszłości, w której są wasze Nalewajki i Chmielniccy, są i ludzie bratnim ożywieni duchem, co się narodowości nie zaparli, a braćmi być umieli. Wasz Szewczenko przecie z moim przyjacielem Bol. Zaleskim był druhem — listy jego mi to świadczą. Wy możecie wiele — czyńcież co możecie. Jesteście właśnie tam, gdzie można i trzeba czynić — rany goić, nie jątrzyć. Na jednej ziemi żyć mogą przecie dwie rodziny i wzajem się szanować. Z przeszłości co dobrego to zachowajmy, co złe starajmy się zapomieć. Jeśli były winy, trzeba przebaczyć i ku lepszemu iść. Niestety, daleko może od nas idealna przyszłość, ale do tych ideałów, choćby nam skrzydła burza łamała, lećmy. Więc choćby odepchniętą być miała, rękę bratnią podaję.

Wasz
J. K.

Високоповажний Добродію

и Найстарший мій Брате!

Сердечний лист Ваш пройняв мене далебі що до сліз (шкода тілько, що й Хмельницький, сей пъяний людською кровью крокодил, часто плакав).

Скажу Вам коротко, що думки про те, як би засвітити світло в руськоукраінській темряві и при сему світлі поєднати Русина з Ляхом, не дають мині спати. Саме оце печатаю невеличку книжечку, у два аркуші, під назвою: „Крашанка Русинам и Полякам на Великдень 1882 року,“ присвячену ось як: „Се христосуванне з друзями и ворогами бідолашний автор, стоячи між Сциллою и Харибдою, благоговійно присвячує слободженим од нашої великої туги мучевикам чоловіколюбства, Тарасу

Шевченкові и Адаму Мицкевичові." Може вона відчинить мині двері хоть у в одно запекле руське серце.

А Поляків, мій найстарший Брате, возьміте *Ви* на сповідь, яко справдешній їх отець духовний, и наставте їх, „яко власть имѣяй не якоже книжницы и фарисее": що коли вони увірують у в українську пословицю: „Ворога хлібом та сіллю карай", то, по энеркгичному слову Апостола, спалять уголлє на голові в Русина. Я добре знаю, що нема нігде такої родющої землі для Поляка, як руська, колиб тілько він сіяв на ній свое добро робом Великого Сіятеля. Наші убогі люде не раз говорили мині: „Се тілько й твого, пане, що ти своєю рукою даси: ато все не твое... Нехайже воно перед твоєю душею стане"!

Оттак же, моєю думкою забезпечять собі будущину й пани Ляхи, пригорнувши Русина до серця, як старшай, богатший и досвідний брат пригортає меншого брата, убогого неука, скілько б він ні провинив у своїй дикості.

Пишу коротко: бо первий примірник моеі книжечки пошлю в Ваші благословенні на віки руки. Вона договорить недоговорене.

Найменший брат Ваш и найприхильнійший слуга

П. Куліш.

Р. Б. 1882, місяця Березоля
нов. ст. на 27й день, зі Львова.

Другий Ваш лист, мій сердечний брате, додае мині смілости писати до Вас так просто, як промовляе серце до серця.

Вкупі с сим листом посилаю Вам під оперезкою обіцяну в другім моім листі „Крашанку" та ще й не одну. Може Ви схочете кого нею привітати. Сам я не до кожного Поляка приступлю с христосуванням, так як до Вас: бо не всі ще доробились до пересвідчення, що правдива наука и правдива релігия (як мовив Гексли), се такі близнята, що їх не можна розлучити, ато помруть обоє. Оце ж подивився б, може, хто на мене скрива за мою „Крашанку"; а я не даремно звеличав Шевченка та Мицкевича мученіками чоловіколюбства: бо вельми болію серцем, наткнувшись на серце, скаменіле під надихом лженауки и лжерелігіи. Я ж уже стілько натерпівсь у себе дома, що в гостях мушу обертатись з речами вельми обачно.

Сю книжечку роздеруть на дрібні клаптики самі Русини и пустять за вітром. Не скоро ще мати муть вони уші на слуханнє слова мого. Нас не багато таких, що хочемо визволитись правдою, яка б вона ні була гірка. Боюсь, що й між Поляками таких людей мало. Тим Ваш авторитет и живуща сила Вашого слова стали б міні тепер у великій пригоді.

„Niestety daleko może od nas idealna przyszłość, ale do tych ideałów, choćby burza skrzydła łamała, lećmy". Се Ваше слово скропило мое трудне серце небесною росою. Роспростріємо ж, сердечний мій брате, крила до ідеалів будущини.

Звідусюди я чую, що Паня Ляхи хотілиб користуватись моім побутом у Галичині. Щоб се благословенне жаданнє поставити на реальну почву, я б ім нараяв по приятельські от що: нехай вони дадуть через мене Русинам пільгу у всёму тому, на що Русини по правді нарікають. Тогді б и мое слово впотужнилось між Русинами, и може б я пригасив таки опасну для Поляків (та й для них самих с Поляками) злобу, котрою вони так велико палають, як той Сампсон палав против Филистимлян...

Ваш П. Куліш.

1882, квітня 7 н. ст.
Зі Львова.

Ulica Wązowa Nr. 6.
Pantaleon Kulisz.

Любый Добродію!

Велико втішаюсь правдою, що выявлюецця міжъ Русинами ще й за мого життя, не такъ самою правдою, якъ добрымъ розумомъ, котрого не знаходивъ я міжъ галицькими письменниками. Одірвавши Русинівъ одъ насъ у Козако-Татарське Лихоліттє, Ляхи попереробляли ихъ такъ, що великий Руський Світъ ваші письменники вважають за якусь Китайщину и выкроюють изъ нёго, собі на забавку, клаптикъ підъ польскою назвою Ukraina. Хто на Русь позирае з вышого погляду, цінуючи перевагу руського духу над анти-рупчиною, той у нихъ — Москаль (зновъ назва польска). Хто на Ляхву позирає широко, яко на мішанину Руси зъ не-Руссю, и подае стуманілымъ компромисъ до культурнёі згоды, той у нихъ — лядський похлібця. Таке безладдє въ погляді на историчню правду нагадуе мені темряві віки, що бувало природолюбцівъ узывали чорнокнижниками. Не тілько въ Васъ у Галичині, та и въ насъ у Малій Руси (по польскі на Ukrainie) польска пропаганда XVI и XVII віку робить свое діло и можна сказати — отруює въ насъ руського духа. Польскої отруты повна малоруська исторіографія и беллетристика. Тымъ и ворогують противъ мене дома такъ само, якъ і ввi Львові. За те, що я шукаю правды въ исторії такъ, якъ природолюбці шукали і въ науці природознання, мене оглашають мало не чорнокнижникомъ. Сміюсь я съ сёго надъ своіми историчніми ретортами, а сміючись и сумую, що нашъ древній элементъ южноруський не робить поступу. Якъ же бо ёму поступати, коли мене перше вважали за майстра рідного слова, а теперъ и ввi Львові и въ Києві пронечатали, що я тілько псую рідну мову? Перекладъ Шекспира обернули в нівець, а въ „Байді" не знайшли не то що гарної мовы, та й „ні одного слова правды." Хиба жъ се не іезуито-лядський фанатизмъ? Хиба жъ наші письменники ходять не польскимъ робомъ? Тымъ вони й не знайшли

ні єдиного слова правды въ „Байді," що самі одбились одъ правды.

Вы, Любый Добродію, прочитавши мои листы до Крашевського, зуздріли частину тієї правды, котрою живу я. Тымъ и спогадали про занедбані мои видання львівскі. Отъ я й радію, що добрый розумъ въ Галичині не вымеръ. Крашевського листы въ мене під пожежу, погоріли; а до моихъ листівъ додамъ такий комментарій, що Крашевський на мою пропозицію, выступити зъ моимъ компромисомъ печатно, не відписавъ. Такі вони герои правды и добра, сі Ляхи — передовики!

Зіставшись одинъ міжъ Ляхвою, Козако-Татарвою та Москвою, засівъ я зновъ на хуторі и написав у трёхъ томахъ „Отпаденіе Малороссіи отъ Польши". Козакоманы такъ зіпсували мою репутацію, що издателя не знайшлось на мою книгу, а въ самого кошту — дасть Бігъ! Печатаю gratis въ „Чтеніяхъ Императорскаго Общества Исторіи и Древностей Россійскихъ." Вывожу на чисту воду и Ляхівъ и Козаківъ, и саму Москву, цупко держачись документового слова. Москва поборола Татаръ Новгородъ, Псковъ, Польщу зъ Литвою, Шведа й Козацтво, — чимъ? Перевагою руського духу надъ антируськимъ, а не лукавствомъ, якъ насъ учивъ Костомара. Лукавство, наветь іезуицьке, архилукавство, се сила мала. Не выдержалабъ вона тысячлітнёї боротьбы зъ вічами, республиками, королями, императорами. Таку ліберальну точку погляду дають намъ напастники и Великои и Малои и Галицькои Руси, а мы й байдуже, що танцюемо під чужу дудку.

(Далі йде діло про львівскі видання Куліша).

Щиро до Вашого літературнёго[1] діла прихильний

П. Куліш.

[1]) Мова про брошуру з листами д. Куліша, котру я думав видати. З львівских творів, я обертався до д. Куліша власне за перекладом Шекспіра Про деякі різні думки д. Куліша в сих листах, ми мабуть ще мати меню нагоду, сказати докладніше. М. П.

П. Окуневский і еміграція.

За почином із Заліщик і Черновець, п. Окуневский обійхав у половині м. м. кілька самих надграничних сіл новітів: кіцманецкого, заліщицкого і борщівского тай здав з того справу в Дѣлѣ чч. 229-232. Помічена Дра Окуневского дуже цікаві і навчаючі, хоть як вони роблені на-скоро і безсистемно. Повний упадок середних мужицких господарств (9. морговых), роздробленє грунтів, примусові інтабуляції дрібних грунтів, польованє жидів на невиділені мужицкі спадщини, процеси рідні із за того, величезні тягарі спочиваючі на дрібній власности, непідмірні видатки на парафіяльні будинки, на школи, запертє дідичами для селян лісів і пасовиск, через що повний брак худоби, запертє від для риболовлі й моченя конопель, високе оподатковань дрібного промислу, навіть від нужденного „факторного" (16 зр. у рік!!), крайня нужда халупників, нужденні заробки по панских ланах, визискуванє робучої людности, доходяче до нечуваної лихви й нелюдскости, що були хиба за панщини, засипуванє наших мужицких торгів російским анижем, що шварцують жиди, неврожай, голод, штайрамт, рустикальний банк, ради повітові, лихі віти й писарі, підпирані староствами, — ось про які причини еміграції узнав Др. Окуневский в своій подорожі по трох названих повітах, а головно в селах: Дорошівцях, Синькові, Колодрібці, Мільниці, Худиківцях і Устю епископскім.

Як бачимо, причини важкі. Тількож верховні люде в тих повітах того не розуміють. Так напр. один політичний урядник дуже наївно твердив Дру Окуневскому, що наш хлоп лінюх, не хоче тут працювати, тому й утікає в Росію. Відповідно до того погляду, з еміграцією і поступають. Др. Окуневский описує, як то громадскі й державні власти, жандарми і т. и. вартують, щоби не пускати людей у Росію, як зловлених нещасних разом з дітьми замикають у тюрми, яку науку дають таким ловлінникам місцеві старости, як навіть у війску, на муштрі деякі старші вчать своіх вояків, як то „треба боронити цісаря і вітчини, а кождого, хто утікає (в Росію) стріляти... як треба кричати „гурра" для наших порядків і т. д.

Жалю від людей за нашим конституційним добром Др. Окуневский не почув нігде. Молоді, — котрі головно і справилися в Росію, — про таке і не згадували. Тільки старші люде казали: „Наш пан цісар добрий, він нам снободу дав... коби лише все діялося по єго воли... Але наш пан староста наважився" і т. д. і т. д.

Супротів того, Др. Окуневский подає й те, як наших людей приймають у Росії і що наші люде говорять про Росію. Російскі вояки вже не тільки не спиняють наших людей іти в Росію, як то перше робили, а й показують їм знаками, куда беспечно брести Дністер та приговорюють з другого боку: „Пойди сюда, — будешъ хозяиномъ!... Нашъ царь добрый, любитъ мужиковъ... Пойдите сюда, сколько вамъ угодно!" І от, під таку заохоту, наші люде, обдерті і иноді з голими дітьми, наражуючися на крайні небезпеченства, утікають ночами рі-

кою, ховаючися в човнах, і просячи вартових, що також ловлять людей човнами, коли їх накриють: „Чоловіче, хоч нас осьде топи, а не завертай назад до дому“, хрестяться, що „нужду за собою лишаєч“, а допавшися щасливо на другий беріг, деякі всею юрбою ідуть у танець навколо російского солдата, що для заохоти стріляє їм з карабіна..

Дру Окуневскому люде росказували, що там цар російский, після зради якогось народу чи що, має потребувати наших людей до війска, а знов якась російска графиня має потребувати богато робітників, то й виписують наших людей. Селяне наші идуть-ді, — як звичайно в наших казках, — за гори й води, і там перше мають присягати російскому цареви, а потім льосують собі землю, котрої звичайно паде їм по 9 моргів, але дехто може нальосувати й велике господарство.

Таке толкують собі ті наші люде, що остались дома. Звісно, богато в сім пересади і навіть неправди, алеж селяне наші вірять, що то все правда. Др. Окуневский завважав тілько, що як зразу еміграція ішла з-горяча, без толку, так тепер вона набрала серіозніщого характеру. Люде вже з розвагою беруться до неї. Вони добре знають, куди пішли їх брати, зносяться з ними потайно по берегах Дністра, і тілько чекають кращої нагоди. Др. Окуневский переконаний, що коли тілько російский уряд чи инчі російскі люде дадуть у себе нашим людім який притулок чи заробок, то вони далі тим більше ітимуть у Росію, тим більше, коли наш уряд і далі буде так строго поступати з емігрантами, як доси. Др. Окуневский в загалі є за тим, щоби ті наші люде, котрим тут тяжко, котрі тут не мають заробку, щоби вони емігрували в Росію Се Др. казав і самим нашим людім, тілько радив їм не робити так на сліпо, а перше посилати людей на розвіди, чи справді там хто дає грунт і заробок.

Наші робучі люде в загалі можуть бути вдячні Дру Окуневскому за те, що причинився до пояснення і полекші їх незавидної долі. Деякі слова Дра Окуневского в дописах до „Дѣла“ можуть чимало заважити і перед нашим і перед російским урядом, як уже й заважили в Росії его слова в соймі про те, що Росії еміграція наших людей наручна. Ми не помилимося, коли скажемо, що іменно після тих слів Дра Окуневского в Росії стали ліпше обходитися з нашими емігрантами і бодай частині їх давати у себе притулок. Не сумніваємося, що й наш уряд скористає в уваг Дра Окуневского — і собі стане ліпше обходитися з емігрантами і більше дбати про долю наших селян тут.

В дописах Дра Окуневского повно картин людскої нужди, лячних своєю нагою правдою, повно нарікань наших людей на важке їх житє тут, повно сімпатії й сліз для тої недолі. Жаль тілько, що Др. Окуневский не подав ніякісінького способу на те, як би вийти з тої недолі та як уладити нове житє. З деяких увар Дра Окуневского виходилоби, що его ідеал — 9-10 ти моргові мужицкі господарства ! Тілько забув Др. Окуневский сказати, що якби навіть і можна у нас таке зробити, то не сталоби й панскої, і жидівскої, і церковної і камеральної землі. Др. Окуневскому одно ясно, як сонце: Знесім податки на всі мужицкі господарства, небільше як 5-моргові. Але як се зробити, чим заступити той податок, і чи не впали би такі господарства під вагою инчих тягарів, далеко більших, ніж податки — того Др. Окуневский не каже. Єму приходить ще тілько на думку, щоби облекшити бодай інтабуляційний примус на селянскі грунти, щоби переписувати поодинокі парцелі протокольно, безплатно і без штемпля та безплатно доручувати селянам „форлядунки“ в справах спростованя. От і все! Тай то, Др. Окуневский не має найменчої нації, щоби й се могло бути...

Як бачимо, виводи Дра Окуневского зовсім не під пару тому, що сам він нам показав, і для тих одних виводів не варто би було й трудитися. Др. Окуневский не сказав і слова про те, що робити тим людім, котрі не мають і клаптика землі або мають тілько по грядці, та мусять майже за дурно тяжко працювати по панских ланах. Казати тим людім усім іти в Росію — то не велика радість для нас і для них, бо ми ж добре знаємо, що таких робітників чекає в Росії. Чому Др. Окуневский і не заікнувся про те, якби тим робітникам облекшити долю тут, дома? Чому він не підніс конечности організації тих людей для правної оборони своїх інтересів, — штрейками за ліпшу плату, кращі умови праці, ліпший обхід з ними і. т. п.? Чому не підніс конечности загального, безпосередного голосованя до всіх автономічних і законодавчих тіл для того, щоби наш нарід міг собі ухвалити такі закони, завести такі порядки, щоби йому було добре тут? Чому Др. Окуневский, навіть у соймі, не звернув уваги законодавців на цілий ряд реальних домагань наших селян по вічах? Адже Др. Окуневский мав під рукою ті народні домаганя в петиціях, до сойму, від 20-ти на-

ших громад? Чому ж Др. Окуневский, не вніс тих петицій і при сій нагоді не росказав, якого ладу домагаються наші люде? Таже як раз сеї сесії була на те найкраща нагода. Адже ж, Др. Ок. навіть сам був предсідателем на не однім з тих народних віч, де таке ухвалювано! Чомуж він так скоренько усе те забув? Чому, чому?!

Авже-ж, остатним разом, не чому, як тому, що Дрови Окуневскому важніщими видалися заходи клюбу ново-ерістів, для котрого він і знехтував нашою партією, що займаєся такими справами. Отже нам дуже було би цікаво дізнатися від Дра Окуневского, як єму видалися заходи ново-ерского клюбу супротів того, що він бачив на власні очи між народом? Чи була там де бесіда, або хоть натяк від людей на ново-ерску політику, малорускість, святощі народні, народовскі й москвофільскі — чи не розвіялося те все, у самого Дра Окуневского, мов дим, перед насущними потребами нашого народу?? Може Др Окуневский бодай тепер порозуміє, що без новіщихъ соціяльних ідеалів, радикальних, не то не подаш ніякої ради на теперішне лихо наших людей а навіть не зрозуміеш і не побачиш єго, як слід. Усі факти житя, котрі самі влізуть на очи, видадуть ся тобі мов пісок, з котрого бича не вкрутиш — котрих ніяк не повижеш.

Зрештою, будьмо справедливі. Др Окуневский зробив, що міг. Другі рускі посли і того не роблять: вони лежать на лаврах після остатної соймової сесії. А тим часом польскі посли соймові й державні роблять своє. Вони пописують ся посольскими справозданями, в котрих і не думають говорити про таку маловажну справу, як еміграція. Вони займають ся високою політикою і між иншими заявляють, що Русини остатним часом навіть за богато дістали від сойму і уряду а ще чогось кричать Супротів того, деякі польскі посли кажуть, що Полякам треба іти до того, щоби шляхецке „Koło polskie“ в Відні мало ще більший вплив на уряд, ніж доси, то значить щоби ще всилити тоту господарку, котра головно і довела до того, що наші люде мусять емігрувати у Росію. Чи не такеж се, як робили колись великі польскі пани на краю погибелі — перед упадком Польщі? І такі люде певні тепер, — що на ново збудують тоту Польщу! Еге-ж, може й збудують, тілько без народу руского та мабуть і без польского...

6 новембра **М. Павлик.**

Славяне в австрійскій політиці.

Під сим заголовком містимо тут промову предсідателя сегорічного зїзду славянскої молодіжі у Відні, т. Евг. Левіцкого, сказану на спільній вечері дня 6-го червня с. р. Ся промова ілюструє сучасну політичну ситуацію в Австрії, а з другого боку вірно відбиває погляди великої частини руско-українскої молодіжі, а імевно молодіжі радикальної. Редакція.

Вп. Товариші!

Коли вже міні припала тота честь розпочати ряд нинішних тоастів, то позвольтеж, що скажу де кілька слів про нас самих, я думаю — про поступову славянску молодіж.

Ви, товариші, певно і доси тямите торічні наші збори в Празі. Єще мов живі стоять вони в моій памяти — я немов і тепер бачу тоті горячі наші спори та палке змаганє, немов доси відчуваю наше тодішне глибоке заінтересованє для справ публичних. А всеж таки серіозність нашого почину подавала надіі, що наш голос не прогомонить безслідно, хоч здавало ся що на славянску молодіж і єі прінціпи загал зверне більшу увагу, то всеж таки про нас і наш конгрес змовчали всі, змовчала славянска, публика і змовчала преса подаючи про нас хиба газ. звістки. Таке поведенє загалу безперечно чудне, і нині, товариші, коли ми вже в друге зійшли ся радити над нашою програмою та політичною працею — ми по моій думці повинні застановитись глибше над причинами сего поведеня, ми повинні розібрати чи розходить ся тут о погорду старців, що мовчанкою принимають слова молодіжі, чи може розходить ся тут о мимовільний страх перед рішучою заявою думки про тоті важкі питаня та постуляти, які ми, молодіж, поставили у своій програмі. Товариші! Я хочу власне дати відповідь на тоту ділему, однак міні здаєть ся, що тоту відповідь можна знайти тілько тоді, коли розяснимо становиско молодіжі до істнуючих партій, в загалі коли застановимо ся над теперішною політичною ситуацією і на єї тлі постараємо ся визначити тоту ролю, яку нам, поступовій славянскій молодіжі, прийдеть ся відіграти може вже в недалекій будучности.

Коли застановляю ся над нашим зїздом сего і торічним, то якось мимохіть приходить мені на думку конгрес Славян з 1848 р. в Празі. Між ними богато схожого: схожі і запал та заінтересованє, схоже і те змаганє звести потреби славянских народів до одного знаменника, до однакових постулятів в рамках спільної політичної програми. А однак приглянувшись близше, бачимо, що були то часи відмінні, мало що подібні до теперішних. Нині ми всеж живемо серед білого дня, дня політичної волі, а тоді? — тоді що йно в перве починало благословити ся на день після тяжкої ночі деспотизму, тоді вперве затряс ся молох поліційної сістеми, пожираючої все, що свобідне і поступове, і тоді в перве з рук мужика, з винищеного організму широких мас, зсунули ся пута неволі. Вирісши серед інших обста-

вин і самі люде інакше відчували і думали ніж ми. Адже на їх могилах спочило вже близько пів століття, їх працю вкрила ціла безліч нових подій. а їх погляди затопили могучі хвилі нових думок і нових теорій.

На жаль, після тільки років досвіду і змін, через котрі перейшли Славяне в Австрії, по тільки роках нової національної мартірології — мусимо сказати, що тодішна славянска політика була одною величезною помилкою. По правді, Славяне не приложили ні одного камівчика до будови нових конституційних порядків Австрії. Не маючи виробленої інтелігенції, не витворивши власного третого стану, того стану, що всюда в Европі в той час ніс знамя політичної волі, — Славяне спасали істнуючий режім, не помічаючи, що через те накладають пута на свою власну будучність. Мені здаєть ся, що се не річ чистого припадку, що нині у нас заживають свободи власне тоті народи, котрі за неї боролись, а позбавлені сеї свободи власне тоті, котрі виступали против революційних змагань того часу. Адже хтож нині тішить ся повною політичною волею, як не Німці та Мадяре, а почасти Поляки? – вони, що розбурхали пожежу революції і власною кровю обмили ідеал свободи, а з другого боку хто нині позбавлений сеї волі, як не тоті, що восхищали ся політикою Еляїча та заливали водою поломінь революції?!

Був і тоді чоловік, що вказував Славянам спасенну дорогу. Се Михайло Бакунін — той Бакунін, що о цілу голову переріс своїх політичних ровесників. Він оден закликав до злуки Славян з Німцями, він оден завзивав до їх солідарної боротьби за новий конетітуційний лад. А однак єго не послухано. Єго голосу ніхто не зрозумів, — він запропастив ся мов звучна мелодія в сутолоці помішаних тонів.

Поступок Славян, не понимаючих духа часу, кинув по нинішний день тінь на цілу їх будучність. Витворено конституцію, се правда; але конституцію, не для нас, конституцію котра дала можність повного національного розвою тільки Німцим і Мадярам. І не дивниця. Витязі поділили добичу виключно поміж себе, бо і як же мали обділювати тих, котрих зовсім не було на цляцу боротьби? Витворено політичний лад, котрий основує ся на тій засаді, що Австро-Угорщина се дві національні держави, там держава мадярекої нації, тут німецкої. Вировадженo сістему централізму зі спільним парляментом, встановлено панованє бюрократії, керованої центральними міністеріями — а Славянам? — Славянам полишено автономію „країв“ обезсилювану на кождім кроці центром, безсильну перед могучою перевагою Німців і Мадяр на кождім поли народного житя: економічнім, політичнім і культурнім.

Звісний факт, що т. з. на заході буржуазія борючися о свободу і рівність політичну всіх, як вона чванилась, цілої людскости, — виборола de facto тільки свобідні рамки визиску бідних пролетеріїв сильними капіталістами. Отож я сказав би, що mutatis mutandis стало ся щось подібне у нас з націями. Вибороли конституцію, признали за основу рівноправність, а всеж поспитаймо, чим була тота рівноправність, як не національним лібералізмом, як не наданєм свобідної волі сильнищим націям: визискувати дохочу народи слабіщі, не панскі, а плебейскі? Ми знаємо нині дуже добре. що рівноправність то по просту підтягненє усіх народів під одну мірку, мірку німецких і мадярских гегемоній. В Австрії потреба не рівноправности а ріжноправности, бо Австрія не одна нація, а спілка націй, додаймо націй ріжних по роду й історії. Не рівноправности отже треба, а ріжних прав для кождої нації, т. є. треба свободи кождої нації, заправляти собою після своєї волі і своїх інтересів, треба прав, приноровлених до їх духової і економічно-суспільної організації.

Неправда — не просьвіта.

(Далі)

Коли Квітка занадто вже ображав ся насмішками Сенковского і складав за них вину на всіх столичних (петербурских і московских) видавців часописів, та ображав ся всяким закидом проти єго писань, котрі були ж не всі діаментові, — то се не дає раціі правдивим судям Квітчиним, та ще тепер, через стілько часу після справи, ділити такі погляди Квітки а ще більше перетовмачувати їх так, як се робить д. Чайченко.

А д. Чайченко, вилюючи без міри одно слівце в листі Квітки, виводить з одного, слабенького оповідання Квітчиного (Салдацький Патрет) або ліпше з самого кінця єго, де Квітка росказує стару, звісну ще до Христа, грецку приказку про маляра та шевця, ось яку казку:

„Знайте Ви, московскі писачки свої московскі писаня, а в наші українскі не встрявайте, бо ви там нічого не тямите!“

Чого варта така наука, можна побачити з того, що й доси найліпше наше письменство оглянуто в книзі Москаля д. Пипіна та в московскому писанію д. Дашкевича, написаній по просьбі петербурскої Академії Наук. Як би люде послухались науки д. Чайченка, то й Українці не сміли би писати про московске письменство, Німці про французке і т. д. Тим часом ми бачимо, що напр. Француз Тен написав огляд англійского письменства, котре переклали на свою мову й самі Англичане. І подібне робить ся і серед других народів, так що тепер всі освічені народи користують ся з думок других і про чужі й про свої справи. Так повинні робити й ми, Українці, коли не хочемо бути дурніщими від других.

Щоб більше огидити Москалів серед Українців, д. Чайченко росказує таке, що по менчій мірі не певне. Так він каже, що московські начальники не позволили друкувати книжок Квітки про святу історію та українску. Тим часом, усе що певно звісно в справі тих книжок, се те, що написав один знаємий Квітки (Сементовский), що Квітка б то написав ті дві книжки й рукопись першої з них віддав одному епископу. Де, як і через що пропали ті книжки, — навіть, коли вони й дійсно були написані, — напевно не відомо Та навіть, коли б було досліджено, що напр. хоч першу книжечку не позволено друкувати, так як тепер у Россіи не позваляють друкувати українских книжок про церковні справи, — то яку правдиву науку з того можна вивести? Адже ж на певно звісно, що в Галичині свої попи не позволили друкувати книжки зложеної сучасником Квітки Маркіяном Шашкевичем.

Лихо тут головне в тім, що є такий порядок, по котрому можна забороняти друк або ширенє книг, а не в тім тілько, що над книжками доглядає чуже начальство. Приміри усяких країн показують, що дуже часто своє начальство, а надто попівске, нищило книги й мучило писателів не менче, ніж чуже, а з другого боку, коли в якій державі вироблялись такі порядки, що кождому наставала воля печатати книги, то й під усяким начальством печатались усякі книги, на всяких мовах, хоч би тому і не було раде певне начальство. Ось у сю точку треба й бити, росповідаючи людям, як коли й де позваляють або не позваляють печатати які книги.

Д. Чайченко навіть просто видумує, що єму вважає ся потрібним, за самого Квітку.

Так в одному листі Квітки росказано, як він спорив ся з одним українским писателем, котрий казав, що по українскому можна писати тілько самі жарти і як Квітка, напротів тої думки написав своє жалібне оповіданє про Марусю. Д. Чайченко робить з кількох слів листу Квітки цілу розмову і в ній вклада в уста Квітки ось які слова:

„А наші пісні та думи історичні хиба то не жалібне? Та над нашими думами та піснями можна плакати, а що хиба над московськими піснями заплачете?... Та по нашому таке можна жалібне написати, що Москалеві вві сні такого не приснить ся".

Такої, прямо сказати, дурниці Квітка не міг сказати, та ще перед ученим человіком, бо звісно ж, що навіть між простими московскими піснями, хоч вони в загалі й слабіщі від наших, є дуже гарні й жалібні і що на московскій мові є оповідання також жалібні, над котрими читачі плакали й плачуть. Москалі такіж люде, як і другі, як і ми. Всі народи — Москалі, Поляки чи Русини, мають і своє зле і своє добре в натурі і зле більше виходить з малої освіти, ніж із натури народів і через те нам усім — і Русинам і Москалям і Полякам, — замість того, щоби ворогувати, треба освічатись та добиватись у куні волі, то тоді й усякі теперішні причини до незгоди щезнуть. Навчати нічому наш народ, значить навчати єго неправді, або й просто наражатись на сміх, бо таки ж наші люде й самі можуть і пізнавати Москалів і діставати до рук московські книжки, чи подобає ся се кому, чи ні

Д. Чайченкови се явно не подобає ся. Він виводить з одного оповіданя Квітки „Купованни розум" таку науку: „не треба хапати ся до чужої науки, а треба вчити ся своєї та не відбивати ся від своєї сімі та від своєї рідної мови". Від своєї мови не треба відбивати ся, від сімйі теж, звісно, коли сімя люде добрі а не лихі. Але що то таке чужа наука, а що своя? — то вже темно, Д. Чайченко говорить навіть про якусь свою віру в нашого народу, хоч напр. християнска віра, до котрої тепер належить більша частина наших людей, видумана не ними, а старими Жидами та Греками і до неї належать, окрім нашого народу, ще десятки других. Се одна з світових вір, про котру тепер ні один народ не може сказати, щоби вона була єго тілько, своя.

А наука ще більше світова річ. Напр. як сказати: чия наука лікарека, або наука про будованє? Чиї залізні дороги? Чужі вони нам, чи свої? Чужа нам буде яка наука тілько тоді, коли ми єї не знаємо, а другі народи знають. Отже в такім припадку, що мусить порадити розумний народолюбець своєму народови: чи хапатись до чужої науки, чи тримати ся своєї, коли сеї своєї науки або нема, або вона зовсім не правдива, от як напр. наше простонародне знахарство (котре зрештою, як розібрати, теж зайшло до нас у старовину від чужих людей) протів нової лікарскої науки, що побирають доктори в вищих школах по всіх країнах?? (Нагадаємо, що ні в рускій Галичині, ні на Буковині навіть нема лікарскої школи).

В сій справі розумний вихід один тілько й є: треба, щоби нашому народови давали науку в єго країні на єго мові, бо вчужій здобувати єму науку важко. Тоді й чужа наука стане народови своя. Так би й треба говорити д. д. Чайченкам, а не вбільшувати в наших неписьменних людей туман у головах, замість того, щоби просвіщати єго. А поки просвітителі нашого простого люду не дадуть єму чужої науки на єго мові, люд добре буде робити, коли хапатиметь ся до науки хоч в книгах писаних на чужій мові, так як се роблять звичайно, коли їм того треба, й самі наши просвітителі, що пишуть мужикам пісенітниці про свою науку. Вивчившись на чужих мовах, може хоч хто не будь з наших людей надумає ся поділити ся своєю наукою і зо своїми братами і на їх мові. А зоставаючись при теперішній своїй науці, наші люде просто зостануть ся при теперішній темноті.

Щось подібне бачимо на самому д. Чайченку з єго книжкою про Квітку. Д. Чайченко хотів не тілько росказати про житє Квітки, а й навчити наших простих людей у загалі про

вартість таких писань, як ті, котрі писав Квітка.

У нас ще мало хто з простих людей розуміє ту вартість. Богато, оглядаючись на дяків та на вояків, думають, що в книгах треба говорити тільки про речі в и с о к і: церковні, про святих, про царів та високих достойників, або про такі явно н о ж и т о ч н і, як напр. гній у господарстві. Тим часом такі письменники як Квітка говорять про речі з в и ч а й н і: про прості батьків, про дівчатта парубків, яку долю вони перебували, як думали, що спочували. На що нам те? кажуть деякі люде. Або навіть як хто й зацікавить ся такими оповіданями, то по більшій части думає, що справді така особисто дівчина, як напр. Квітчина Маруся жила в певному селі. А тим часом такої особисто Марусі ніколи й не було.

(Конець буде.)

Ратуй боже від приятелів!... Таке мусять тепер вопити наші князі церкви й инчі вищі достойники церковні, на свій орган „Дѣло“. Ся газета помістила в ч. 228 новинку п. з. В ѣ с т и з ъ т а б о р у р у с к и х ъ р а д и к а л ѣ в ъ, де подала з 20 ч. Хлібороба, усе потрібне для спасенія радикалів, не забувши навіть звістити своїх читателів про те, що отворена буде торжественно Народна Спілка в Серафинцях. Така архирадикальна і як на п і в числа, надто довга новинка в „Ділі“ певне збила з толку не одного правовірного читателя „Діла“, та ми зараз бачили, в чім діло. Ми, бачите, подали були були для нашого зїзду у Львові таку адресу Юліян Бачинский, ул. Коперніка ч. 36. Нікому й на думку не прийшло, шукати за тою адресою, чогось инчого як тілько приватної кватири приват. чоловіка, котрий міг мешкати і в одній каменици з намістництвом, а про те сеостатне не може відповідати за него. І справді, навіть найбільше ненависні для Русинів польскі газети, як „Gazeta Narodowa“ і „Czas“, котрі точно дістають „Хлібороб“ і „Народ“, не звернули й уваги на подану нами адресу. Аж „Діло“ додало до тої адреси такий 8 р а з и б і л ь ш и й від неї коментар: „П ѣ д ъ числомъ 36 при улици Коперніка м ѣ с т и т ь с я р у с к а с е м и н а р і я д у х о в н а, отже щобы хто не п ѣ д о з р ѣ в а в ъ, що то може якій питомець духовної семинаріи урядивъ собѣ въ будинку семинарскомъ бюро радикальной партіи и розсылае запрошенія на зъѣздъ, то годиться замѣтити, що п. Юліянъ Бачинській, сынъ о. ректора духовної семинаріи, не есть питомцемъ, анѣ въ загалѣ богословомъ“. Сей невинний доносець „Дѣла“ зараз підхопили певні Поляки і газети як „Gazeta Narodowa“ і т. п. і гейже на митрополита, на ректора й семінарію. Серед бучі „Gaz. N.“ зробила подібну прислугу й віденьскій рускій семінарії, виявивши, що „свічоч“, на памятник котрого віденьскі богослови-москвофіли зложили на руки редакції „Галицкой Руси“ 10 зр. — то Наумович. На сей знак пішла з польского боку війна против усіх руских князів церкви за те, що вони буцім то не пильнують молодіжи по семінаріях, де шириться, з одного боку радикалізм, а з другого шизма. Ніщо й казати, що се неслужить за найтяжчий аргумент против самих ново-ористів, котрим тепер можуть зовсім нічого не дати, поки вони не викоренять із семінарій усякий „радикалізм“ і „шизму“, т. з. поки не віддадуть семінарій в руки єзуітів. Правда, що ясно? Та тілько, бачиться, не „Дѣлови“. Щоби зняти неслушну опалу з наших церковних властей і закладів, щоби показати, що ми з тими людьми й закладами не маємо нічого спільного, — ми не, чекаючи-перших чисел „Народа“ і „Хлібороба“ оголосили в Kurjerze Lwowskim, що ділом скликання зїзду радикалів займаєся редакція „Народа“ там і там, при чім відкликали перше подану адресу. „Дѣло“, ніби дивуючися, відки таке кинулися на семінарію, каже се, але вже зовсім не так точно, як у першій своїй новинці, хоть наша оповістка в Kurjerze Lwowskim займає всего чотири рядки. Тепер „Дѣло“ не подало й нової адреси „бюра радикалів“, чим доказало, що воно подало першу адресу тілько на те, щоби звістити всіх і вся, що то була семінарія. Не найшовши в „Дѣлѣ“ нової адреси, деякі читателі єго і наші прихильники можуть і далі обертатися на першу адресу, так що, виходить, „Дѣло“ ще не зовсім закрило семінарію від нових ударів. Що се не вийде на добро самому „Дѣлу“ — річ певна, та нам не о те ходить. Ми хотіли би при сій нагоді, звернути увагу редакцій польских газет, щоби вони, — бодай для доносів, оберталися до перших жерел, коли мають що говорити про руских радикалів, а то тепер виходить, що ті газети живуть тілько руским ново-ереским духом, а власне одним „Дѣломъ“. Се одно. Друге — тим менче радилиби ми черпати з самого „Дѣла“ звістки про ввесь рускій рух — инчим, поважніщим органам та зараз ійти за тим, що радить „Дѣло“. Адже, коли казати правду, то з такої скорости, яку з певного боку показано супротів руских семінарій та рускої духовної ієрархії, може вийти як раз противне тому, против чого узброюваноєя. В с е м а є с в о ї г р а н и ц і...

Воля зборів у нас. 23 м. м. мали бути загальні збори й торжественне отворенє „Народної Спілки“ в Серафинцях, та староство ті збори заборонило з огляду на — холеру. Членів і не-членів „Народної Спілки“ в Серафинцях могло явитися на ті збори найбільше сто, т. є. тількож, кілько що неділі й свята являєся людей у місцевих коршмах, менче ніж десять рази тілько, кілько буває що тижня в церкві і 50 рази менче, ніж буває туди по ярмарках. А про те ніхто не боїться, щоби таким чином розрослася в Серафинцях холера. І слушно, бо в тих сторонах і в загалі в східній Галичині ще нігде нема холери, окрім хиба радикальної холери. Та в Серафинцях і ві годі було боятися, бо ж „Народні Спілки“ товариства чисто економічні й просвітні, а не по-

літичні. Мимо заборони зборів, явився в селі на той час п. комісар і жандарм, щоби в разі чого, розігнати людей. Нагадаємо, що Серафинці лежать у городеньскім повіті, під боком Дра Окуневского, котрий вступив до клюбу новоеристів в тій певній надії, що правительство инакше буде поступати бодай з тими Русинами, що причисляють себе до Українців... Як звісно, ми задумали були устроіти по всіх тих повітах, відки наші люде емігрують у Росію, народні віча. Почали ми від Збаража, подавши до староства завідомленє, що скликуємо там народне віче на 8 с. м. в справі громадної еміграції рускаго народу з надграничних повітів, розслідженя причин тої еміграції і способу зарадженя їй, публичної дискусії і рішеня внесків і резолюцій". Отже збаразке староство, рішенем з 25 октобра 1892 ч. 13184 заборонило нам „на разі", тото віче тому, „ponеże, — як пише нам, — prykluczenia dajuczi powod do tohoż sut' jeszcze zanadto swiżoj daty, a połuczenoje z tymy prekluczeniamy rozdrażnenie umow (умів), ne dozwalaje jeszcze predmetowoho, publycznoho traktowania toj sprawy, kotore radsze wykłykałoby bilszoje rozdrażnenie umiw szkodływe dla zahalnoho dobra i bezpeczeństwa". Ми не думаємо, щоби публична розмова про біду і способи, як їй зарадити могла бути небезпечніша від потайно накипаючої злоби у людей та самої біди, котра ачейже так скоро не щезне в збаразкім повіті. Спосіб трактованя справи залежить від устроювачів та від референтів, а устроювали ті віча і референтами мали про еміграційну справу ті самі люде — радикали, що вели попередні народні віча в Коломиї, Снятині й Станіславові, котрі визначалися супокоєм і повагою і про котрих і в збаразкім повіті мусіли знати, бо про них писали й польскі газети. Ми думали, що зробимо добре і для австрійскої держави, коли вивідаємо народну нужду й волю в збаразкім повіті тай скрізь, відки наші люде емігрують. Тепер же ми справді не знаємо, що гадає правительство почати в тій справі та як воно дізнаєся, що нарід болить і чого ему треба? Жандарми й військо про те навіть не дізнаються. Хиба само правительство стане устроювати народні віча? Бо ліпшого способу — взнати народну волю ми не знаємо. Не вже правительство думає, що взнає що путнього від видців повітових та рад громадских, котрі Видія краєвий візвав до розслідженя причин еміграції в Росію? Адже нарід нарікає зіж иичим власне на тих, що мали би взнавати его біду. Ми нагадаємо, що остатним часом політичні власти не позволили ані одного народного віча, де люде наші мали радити власне про такі порядки в Галичині, при котрих не треба би емігрувати (в Станіславові три рази, в Тисьменици, Пістини й Збаражи.) Коли правительство так і далі думає поступати, то ми маємо право запитатися его: чи не так ми стоімо в тій справі, як у Росії і чи не мають наші люде емігрувати туди, де нема волі зборів, але й нема закона про волю зборів?? Не радите біді, не позволяєте емігрувати і не позволяєте народови самому радити на біду. Щож нам діяти?

Поправки. Ст. 217 II к. в. 16 згори замість *важні* має бути **важкі**; тамже в. 18 і 19 знизу з. *его* м. б. **йіх**; ст. 220 I к. в. 3 знизу з. *знакомі* м. б. **знаком**.

Поезіі Т. Гр Шевченка

заборонені в Россіі

Наклад редакціі „Народа"

можна дістати в нашій редакції за 1 зр. з пересилкою в Австро-Угорщині за 1 зр. 5 кр. від примірника. В книгарнях книжка коштує 1 зр. 50 кр.

В редакції Народа можна дістати книжочку п. з.

Шість сот років

ШВЕЙЦАРСКОІ СПІЛКИ

М. Драгоманова, ціна 10 кр. з пересилкою 12 кр.

Вийшла 16-20 книжочка „Наукової Бібліотеки" п. з.

ЧУДАЦКІ ДУМКИ

М. Драгоманова, ц. 50 кр.

Переглянені і доповнені автором

Обертатися до Ольги Франко, Львів, ул. Зибликевича 10.

В редакції Хліборобa в Коломиї, ул. Гетманска 607

можна дістати

Друковані, рускі блянкети запросин на всякі довірочні збори.

Ціна за 50 штук 15 кр. з пересилкою 20 кр.

Видавець і відвічальний редактор **Михайло Павлик.** — З друкарні Михайла Білоуса в Коломиї.

Рік III. Коломия 8. з. декабря 1892. Ч. 22 і 23.

Виходить 8. і 22. з. кождого місяця і коштує за рік: в Австро Угорщині 4 гульд. а для заграници 8 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ долара.

Одно число 20 кр.

НАРОД

орган руско-українскої радикальної партії.

Редакція і Адміністрація на ул. Гетманскій ч. 607.

На чім стоїмо

III. В передущім числі „Народа“ ми говорили, на сім місці, про державний інтерес Австрії, іззя громадної, — як слушно виразився один дописувач „Дѣла,“ — дезерції наших селян під Росію. Всякого мусить глибоко вразити те, що Росія, обезсилена тепер голодом, пошестями, грошевими клопотами, невдоволеном людей ві внутрішними порядками, — що той, коли добре в него вдивитися, опуд, не рухаючися з місця, а тільки помахуючи иноді своїми обдертими кінцями, колисаними вітром недолі й неволі, — що та Росія так лякає тепер сусід та так тягне ид собі наших селян.

Громадний розгін наших селян до такого царства — се найостріща критика наших порядків. В передущій нашій статі ми були доторкнулися сеї болючої точки та і тепер ми глибоко переконані, що для Австрії тут одинокий вихід: радикальні реформи на полі соціально-економічнім і політичнім — такі, яких домагаєся руска радикальна партія. Далі ми загадували обговорити сю справу докладніще, обзиваючися прямо до нашого уряду, виказуючи ему просто й ясно хиби наших порядків, на котрі він має рішучий уплив та радячи ему щиро, які поробити переміни для того, щоби наш нарід не потребував хилитися до Росії та емігрувати туди.

Та нашу статю конфісковано. Не маючи волі слова в справі, від котроі залежить доля Австрії, ми мусимо покинути й нашу наівну думку говорити прямо з нашим урядом — нехай ему далі говорять про се самі події житя. Ми-ж мусимо почати розмову з иичого боку, та обертатися далі, як і перше, тілько до неурядовоі суспільности.

Як не гірко за самих еміграитів, що мусять так тяжко терпіти тут і в Росії, а все таки мабуть нема й одноі просвіченої людини у нас, що не вважала би саму прояву еміграції за велику благодать для галицкої суспільности. Проява ся отворила очи і найсліпшим „інтелігентним“ Галичанам на наші невідрадні суспільні відносини, промовила і до найзапекліщих сердець. Галицка „образована“ суспільність, котра яких двадцять остатних літ раз-у-раз твердила, не мовби то у Галичині не було й не могло бути „соціяльноі справи“ і котра люто переслідувала тих, що не вірючи ві слову перші заговорили про ту справу, — раптом, на всій лінії, не тілько побачила соціяльну справу по наших селах — важку суспільно-економічну нужду та упосліджене сільского пролетаріяту, що звуть мужицтвом, перед великою грунтовою власністю і инчим, а й стала дошукуватися причин тої нужди та способів, як їй порадити. А зробила се і руска і польска суспільність, хоть не в однакій мірі.

По польскім боці, правда, появилося чимало цінних дописей у газетах, про еміграцію і навіть подано не плохі проекти поради на лихо, — але ж Поляки, як звичайно, від самого початку більше спихали еміграцію на „московску агітацію“, на заходи російских агентів, що-ді бунтують наших селян, ніж на само не-

відрадне положене їіх. За те всі Русини, з признаня достойною однодушністю, доразу побачили корінь лиха в суспільно-економічнім стані наших селян, і рускі газети обох старших партій, народовскої і москвофільскої, подали про еміграцію довгий ряд статей — дуже цінних як фактичним матеріялом про положене наших робучих людей по селах, так і інстиктивним соціяльним почутем, котрим пишущі про сю справу поставилися зразу на такій висоті теперішної хвилі, на яку тілько могли підпестися. Се була одна з найясніщих, найвеличніщих хвиль нашої інтелігенції, що перед лицем насущних потреб народної маси, забула була й свої дрібонькі „ідеали“, що звуть гучно „народними святощами“, та свої кастові інтереси. Се треба сказати і про тих попів, що писали про еміграцію в „Дѣлѣ“ й „Галицкой Руси“ — що тим попам робить велику честь. З усіх публичних попівских голосів — тілько голос львівскої греко-кат. консисторії, з митрополитом на переді, залунав чисто середньовічним тоном. По думці антіемігрaційної куренди о. митрополита, селяне наші не бідують, а пють, бенкетують та забавляються, і потребують тілько більше працювати, щадити і т. п. і буде їім рай тут. Як, бачите, такого не поважав бися тепер сказати і найбільший польский дідич...

З самого фактичного матеріялу, оповіщеного в руских та і в польских газетах, виходило, що в еміграції завинила найбільше низька зарібна плата робучим людім у дідичів, як звісно, у нас виключно польских та жидівских, і загалом лихий економічний стан робучих людей.

Завважавши таку тенденцію у Русинів, — польскі дідичі стали сильно агітувати против того, та вишукувати инчі причини еміграції, і зараз навіть ті урядові Поляки, що недавно перед тим самі признавали економічну нужду за єдину причину еміграції, мусіли й собі заговорити не те. Так поясняють собі Русини повстане в намістництві письма про руске духовенство в Галичині, розісланого 20 м. м. гр. к. ординаріятами до руских деканатів у надграничних повітах, а може й ширше.

В письмі тім, п. намістник гр. Каз. Бадені, котрий у соймі сам заявив був, що причина еміграції тілько „справа хліба“, хоть і „*źle pojęta*“ (по нашому *źle* — тим, що наш зарібник удоволяється пісною бараболею, замість добиватися мяса!) бачить головну причину еміграції в „моральнім і релігійнім упадку“ наших селян. — П. намістник твердить се на тій підставі, що наші селяне не знають ріжниці межи католицкою і православною церквою, бо ті з них, що були на прощі в Почаєві, — сотками сповідалися й причащалися у православних попів та торжественно переходили на православіє, „діставши за те по рублеви на голову,“ а після того, „не найшовши там спідіваних користей,“ вернули назад до рідного краю і преспокійно „мають себе знов за членів католицкої церкви.“ Вину за той „моральний і релігійний упадок“ наших селян, п. намістник звалює виновні на наше духовенство, котре „дбаючи тілько за заспокоєнє своіх потреб,“ „не маючи вищих поглядів та ідеальних засад,“ своім власним прикладом „відпихнуло від себе людей, потеряло довіріе і любов селян“ і довело до „надто великого розстрою між парохом і парохіянами.“ „Найкращим доказом того розстрою, — повідає врешті п. намістник, — і враз найтяжчою завиною пануючої серед гр. к. духовенства недбалости і байдужности є те, що духовенство сходячися раз-у-раз із народом і знаючи як найточніще его потреби і намоги, зовсім не знало, що готовиться еміграційний рух. Тим то й не диво, що таке духовенство не зуміло вщепити в людей ніяких благороднійших засад.“

П. намістникови справді треба признати чималу цівільну відвагу, з якою він виступив з критикою нашого духовенства. В тій критиці п. намістника є богато правди, і само духовенство повинно подякувати п. намістникови за его різкий голос про себе, бо сей голос може опамятати духовенство, що таки не одним грішить против своіх овець.

Але ж ми мусимо вказати й на хиби письма п. намістника, — раз те письмо стало публичним актом, про котрий тепер раз-у-раз говорять усі галицкі газети — рускі й польскі. Сам п. намістник признає, що наше духовенство раз-у-раз

ісходиться з народом і знає его потреби й намоги. Значить, перед ним ніяк не могло би бути заховано й таке громадне заповзяте, як громадна дезерція у Росію — якби селяне робили се так, як роблять усе инче, то є в п е р е д р о з д у м у ю ч и п р о с е. Селяне наші не ховаються зо своїми тайнами навіть перед жидами-коршмарями, котрих ачейже таки гірше ненавидять ніж попів. Та, в тім то й штука, що с а м і т і, що д е з е р т и р у в а л и в Р о с і ю, не з н а л и й н е д у м а л и п р о т е п е р е д с а м и м п о ч а т к о м т о г о р у х у. Се рух чисто елементарний, мимовільний, що раптом сам собою зірвався під вагою всякої нужди та упослідженя. Коли ж той рух проявився, то попи таки виступили против него, бо ж се лежало в їх власнім інтересі — щоби не тратити тілько дохідних душ. Те, що воно нічогісінько не помогло, що селяне сим разом не послухали попів — хоть звичайно їх слухають, навіть не люблячи їх, доказує тілько силу того руху і силу его причин. Г о л о д н о м у ч о л о в і к о в и н е в г о л о в і н і я к і і д е а л и, не в голові в загалі ніхто і ніщо — і ось де суть того руху. Звісно, винно тому рухови й духовенство, але винно більше матеріяльно — тим, на кілько й воно причинилося до незавидного матеріяльного положеня селян — про се були дуже цінні дописи Дра Г. Ясеньского у „*Dziennіku Polskim*“; винно духовенство й тим, що, в загалі взявши, майже зовсім не працювало над реальною просвітою та двигненем народу з его матеріяльного упадку. „Ідеали“, то є моралізація, якої наше духовенство вживало і вживає, — тут ні при чім. А наше духовенство таки має свої „ідеали,“ попівскі. Тим ідеалам правда далеко до „вищих поглядів та ідеальних засад“ — до новіщих наукових і соціяльних змагань, котрих у нашого духовенства дастьбі. Та, сказано, против голоду не остояться і найвеличніщі ідеали — щось таке можуть думати тілько такі люде, що не знають голоду. Голодний чоловік ідеалізує хиба те, що его може поживити — і ось де й ідеальний бік еміграції. Ми зовсім не дивуємося тому, що п. намістник не знає сего ідеального боку еміграції — аджеж того не знає й загал „інтелігентних“ Русинів[1])... Нарешті, коли правда те, що попи нічого й не знали про еміграцію, то вони вже ніяк не можуть бути агентами еміграції, як то кажуть польскі пани...

Правду каже п. намістник, що моральний рівень нашого народу низький, хоть і не такий низький, як він думає; але ж тому винно не само духовенство, тому винна вся наша едукаційна система, увесь наш лад — загалом дуже сумний против инчих, цівілізованих країн. Зрештою, такий же, коли не низчий м о р а л ь н и й рівень і в мазурского народу, хоть він і близчий до того ідеалу — католицкого, що має на думці п. намістник. Аджеж моральність і католіцізм — не то само! Та все ж таки п. намістник дуже помиляє ся, кажучи про наших богомольців у Ночаєві, що вони буцім то попродали свою віру по одному рублеви. Вже в „Хліборобі“ піднесено сумнів про те, чи православні духовні зважилибися купувати чію-небудь віру, та ще за одного рубля. То певне була запомога. Правда в тім, що наш селянин з певних причин більше хилиться до православія, але ж певне, він его не був би приймав у Росії, як би там була воля віри, обряду — якби там давали дихати й заробляти і не-православному Русинови. Зрештою, наші селяне ніколи й не бачили ріжниці межи унією і православієм і в загалі стоять тут на чисто християнскім і людскім релігійнім становиску. По думці селян, наших як і тих мазурских, що також емігрували в Росію, та поприймали там православіє, — „панбіг скрізь один.“ І як би по тім і по сім боці російскої границі „інтелігенція“ думала так само, то й сама видралась би на ту висоту релігійної моральности, на якій фактично стоять наші селяне, держачися вище наведених своїх слів. На лихо, звісні частини „інтелігенції“ думають инакше, і через те не дають і селянам стояти на висоті віротер-

[1]) Про суть того ідеалізму наших селян з огляду на Росію, ми сказали в конфіскованій статі, обіцявши передруковати про се нашу історичну розвідку з Kurjera Lwowskiego з 1884 р. (чч. 311, 312, 321, 322, 324, 326 і 329) — та мусимо попращатися і з сею думкою, бо не маємо найменчої надії, щоби тепер тоту розвідку пропущено. Се доказує, як ми поступили за остатних 8 літ...

нимости — думки про „одного пана бога скрізь.“ Та хоть певні люде й стягають наших селян із тої їх моральної висоти, то все ж таки наші селяне, змушувані переходити на ріжні обряди, — в кождім обряді заховують у своїм серці свою „віру“ — свій моральний кодекс, правда — не величкий, не мудрий, та такий дорогий для них, що вони не продадуть его нікому за ніякі гроші. Таким торгує хиба „інтелігенція“.

От таке й подібне могли Русини обох партій відразу відповісти п. намістникови, та зрештою застановитися над своїм станом — над дійстними хибами духовенства і якось старатися вибристи з того всего. Могли були й Поляки віднестися обективніще до письма п. намістника, та вивести з него тілько те, що користно для направленя відносин між ними й Русинами.

На лихо, і одні й другі не так зробили. Поляки пододавали до письма п. намістника такі коментарі, про які ему мабуть і не снилося. Польскі газети ударили на руске духовенство вже не за те, що воно за ледбало, а за те, що воно робило для народу чи коло народу. В тих заходах нашого духовенства, Поляки побачили зневохочуване, коли не підбурюване народу проти всего теперішного ладу в Галичині — против дідичів, католицкої церкви і т. п. а натомість захвалюване Росії, ей віри і т. п. Трутизну невдоволеня мали подавати народови, систематично, цілими роками, особливо популярні видання общ. ім. Качковского і Просвіти. Тут по думці Поляків, головна і едина причина еміграції наших селян у Росію. Серед таких завин, Поляки до-разу забули й те, що самі недавніско говорили про еміграцію і ей причини.

Майже так само нещасливо відповіли на сі завини й Русини обох партій — народовскої і москвофільскої. Замість виступити від разу з отвертою та супокійною критикою письма п. намістника, — рускі газети зразу тілько скреготали нишком зубами, і дали собі волю тілько після того, як у польских газетах появилися коментарі до того письма. І тут рускі газети обох партій, однаково, не найшли нічого ничого, як стати в абсолютній обороні „чести нашого духовенства,“ котру буцім то страх як нарушив п. намістник. В сих виступах Русинів обох старших партій нема нічого дивного, бо ті Русини не допускають ніякої критики гр. к. духовенства. Звісно, само духовенство, на котрім стоять газети обох старших партій і духом котрого живуть, тим більше почулося ображеним — і пішло. В досаді за завини з польского боку, духовенство москвофільского напрямку, заявило, на кількох своїх зборах, що коли наші селяне хиляться до православія і московства, то сему винні самі Поляки, котрі в кождій релігійній чи національній прояві серед Русинів, бачили тілько шизму та московство — чим призвичаїли руских селян до тих річей.

Годі сказати, що се неправда, але ж такими загальними завинами, розмова про еміграцію пхнута на дорогу безвихідну і фатальну для обох боків. Вона не може вийти в користь ні то селянам кандидатам до еміграції, а й обопільним відносинам між рускою та польскою інтелігенцією. Найменче ж вийде така розмова в користь нашого духовенства, тим менче, що певні Поляки й инчі таки наважилися тепер зреформувати наше духовенство. Наші Русини обох старших партій дають їм тут повну волю і змогу тим, що ідеалізуючи наше духовенство, не признають потреби реформації его і самі не беруться до того.

А тимчасом у нашого духовенства і в его інституціях величезні хиби — як з духового, так і з матеріяльного боку. Шануючи вповні заслуги поодиноких наших попів на полі руского письменства і народної освіти, покладені ними в тяжкій боротьбі з ріжними елементами і найперше з традиціями та норовами свого власного стану, — треба признати отверто, що наші гр. к. попи то щось едине в своїм роді: вони в загалі ані мужики, ані образовані люде; ані дідичі, ані державні урядники; ані католики, ані православні. Величезна амбіція і претенсії на батьків-просвітителів Руси зовсім не під пару тій темноті і некультурности, якою визначаєся загал нашого духовенства. Сим ми не хочемо сказати, що нема ще темнішого та некультурні-

щого духовенства; противно, ми знаємо, що напр. православне духовенство у Росії й де инде іще темніще і некультурніще. Ми се кажемо тілько з огляду на ту культурну ролю, яку наші духовні в загалі беруться грати серед народу. Про новішу світську науку наше духовенство не має й понятя. Та що тут розказувати про світську науку, коли наше духовенство не має навіть чисто теологічного образованя, навіть такого, як ми грішні, радикали, що все таки знаємо хоть праці Рейса і других новіших учених теологів. То ж і не дивниця, що те духове добро, яке наше духовенство дає нашому народови — зовсім не під пару тому, що воно коштує селян і державу. А ще матеріяльні відносини нашого духовенства і народу такі важкі та замотані, що, бачиться, з них нема й виходу!

Як бачите, так далі бути не може. Се бачуть добре і селяне, і уряди, і навіть самі щиріщі попи. Мусить бути з того всего якийсь вихід. Який же вихід і в який бік?

Можливі тілько три виходи: або чистий католіцізм, або чисте православіе, або протестантизм. Про протестантизм ми тут не будемо говорити вже через те, що наше попівство в него абсолютноне піде. Православіе ми вважали би чистим нещастем для нашого поступу, бо в православію лихі боки нашого попівства ще зросли би і утвердилися ще кріпше в цілім ряді поколінь. Зрештою, в даних політичних обставинах, нашому духовенству про православіе ані думати. Остався чистий католіцізм з усіми своіми інстітуціями й консеквенціями.

Русини обох старших партій вважають реформи нашого духовенства в користь крайного католіцізму, чи єзуітізму за шкодливі для рускої справи. Нам ся справа видаєся не така страшна. Такі реформи можуть бути прикрі хиба тілько тим, що тепер є попами, і то сімейними попами. Звісно, із чисто людского боку страшний уже один целібат. Тілько ж із руского національного боку, справа виходить трохи инакше. Треба потлянути трохи далі в будучність. А чейже самі теперішні попи не схочуть, щоби і їх потомство по віки вічні було тілько попівске. Само то потомство певне порозуміє небавом, що руску інтелігенцію не може і не повинно завше представляти попівство, навіть переважно, як у нас. А для образованих світских Русинів, для цілого народу уже й тепер ясно, що без світскої інтелігенції руска справа зовсім не піде. Се зрештою бачимо на всіх цівілізованих народах, у котрих духовенство вже майже не має ніякого культурного значіня. Се неминучий вихід для потомства самого нашого духовенства, — розуміється, коли воно схоче грати у нас культурну ролю.

Заневне — се повний економічний переворот, бо тоді всі потомки нашого духовенства — члени сімей, що тепер у попівстві, — мусіли би взятися до самостійних світских зарібків. Для рускої народної справи се була би тілько користно, бо малибисмо чималу куну продиктивних сил а се була би велика полекша і користь для маси, бо з такої продуктивної і економічнонезалежної купи виходило би чимало правдивих просвітителів і борців за долю всего народу. Духовенство наше зійшлоби на те, чим воно, в даних обставинах, мусить бути — на слугу ієрархії — римскої церкви.

Самі світліщі і безпристрастні попи мусять нам признати, що гр. к. духовенство, яко цілість, своіми осібними інтересами, тілько путало руску справу — тілько ставало в поперек ві поступови. Історія наших відродин під Австрією, на котру у нас усі покликуються, для піднесеня заслуг нашого духовенства коло того, — доказує се неопровержимо. Всякі поступовіщі напрямки серед галицких Русинів, завше розбивалися о загал духовенства. Того мало. Духовенство наше спиняло і доси спиняє зріст світскої інтелігенції — даючи більшій і способіщій частині нашої молодіжи даремний притулок по семінаріях і т. д. і відбираючи у неї всяку енергію до боротьби о хліб насущний в широкім божім світі, і враз відбираючи й можність виробленя людей праці і самостійної думки.

Зовсім не те було би, як би наше попівство було зреформовано так, щоби

воно по духу й формі було зовсім католицке. Тоді їїх потомство і сини селян і инчих Русинів, могли би сміливо звернути з дотеперішнього битого шляху — і непремінно звернули би з него. Русини в загалі могли би зовсім не йти на попів. Вони тоді всі звернули би ся на світске поле — а на гр. к. попів нехай би ішли не Русини та ті з Русинів, що мали би виовні віддатися інтересам католицкої церкви. Бо все ж одно, попівство безженне і виовні залежне від римскої ієрархії, не могло би мати тісних національних зносин з масою Русинів. Та той звязок був би й лишній для Русинів.

Що наше гр. к. духовенство таке, яке воно було і яке є тепер. — в загалі перешкоджало поступови рускої справи, се ми беремося доказати цілим рядом фактів із нашої недавної історії й теперішности. Тут укажемо тілько на саму остатну подію — на еміграцію та ві послідки.

Романчук своїм виступом у раді державній про політичне упосліджене Русинів та про способи уряду против еміграції[1]) а місцеві Русини ново-еристи своїм виступом против намістника і Поляків — остаточно самі, бачиться нам, погребли нову еру. Се виразно заявили в Відні польскі посли, — устами п. Щепановского, — і ті польскі газети, що стоять на боці п. намістника. Річ ясна, як сонце, що народовці перестали бути урядовою партією, коли вони стоять бодай на тім, що тепер говорять. Тепер народовцям треба би хиба похилитися до-самої землі, аби остати в ласках у певних крутів. Вся ново-ерска кампанія виказала повну безхосенність, коли не шкідливість для рускої справи політики народовців, а ураз виявилося, серед страстної взаімної полеміки, що між Русинами всіх трох партій є чимало стичних пунктів. Еміграція наших селян у Росію, тілько примножила ті стичні пункти, піднявши було досить високо почуте соціально-економічних інтересів нашого чорноробства у Русинів обох старших партій, навіть у поодиноких попів, і фактично наблизивши їїх тут до радикалів. З того натурально виходила би змова усіх трох руских партій — для спільних заходів у певних справах: для боротьби за економічні, політичні й соціяльні інтереси маси. Ніщо не стояло би тому на перешкоді, бо Русини всіх партій по найбільшій частині пролетарії. Та тут наскочила справа нашої арістократії — духовенства, — і Русини обох старших партій опять пігналися за інтересами тої кляси, інтересами, що зовсім не сходяться з інтересами ані маси чорноробів, ані поступу — і серед того розгону Русини обох партій уже й погубили свої недавні соціяльні погляди, силоміць утовкмачені їм еміграцією. Тепер изнову висунено на самий перед св. церкву і т. н. „народні святощі“. Ми певнісінькі, що далі всі сили Русинів обох старших партій підуть на боротьбу з римскими течіями на наше духовенство, і підуть даремне навіть для духовенства, бо тепер над его олатиненем позаходять ся дружно такі сили, котрих і всім Русинам не побороти. Тай чи варто тут боротися навіть за те що тепер є, коли наше духовенство уже й так зовсім залежне політично?...

Виходить, що і тепер, у таку важну для Русинів пору, якої ще не було ніколи — інтереси рускої духовенства стають у поперек дороги до жвавіщого поступу рускої справи.

Не наше діло переконувати тих Русинів. Ми сказали по совісти, що думаємо в сій справі, і ще раз повторяємо, що будучність належиться тілько тим Русинам, що підуть простою світскою дорогою, не озираючися на інтереси нашого

---

[1]) Про остатні виступи п. Романчука ми кожемо тут тілько з огляду на той крик, який вони наробили між Поляками. З огляду на інтереси руского народу, ті виступи п. Романчука не важні. Заступники народу не питають уряд: як нинїшнє стоїть справа еміграції і що уряд думає робити на неї? а самі студіюють ту справу — стан народу, та говорять про те, з додатком, яких реформ потрібно народови. П. Романчук говорив іще раз — 1-го с. м. при дебаті над „диспозіційним фондом“, та скінчив так, що мимо кривд, які руский нарід має від уряду, він, Романчук буде голосувати за тим фондом тому, що він і его партія ніяк не хоче прискорювати теперішної парляментарної кризи — т. є. не хоче доводити до упадку кабінету або до розвязання ради державної, хоть і одно й друге тілько користне для руского народу. Німецкі й чеські посли, нарікаючи на упосліджене їїх народностей з боку теперішного уряду, голосують против даної позиції, і через те з ними числять ся. А хто ж буде числитися з тими, що поступають против своїх власних бесід?! І п. Романчук домагається ні більше ні менше, як — руского міністра!

духовенства, ані на его римских чи православних реформаторів. Хто ж на чисто попівску справу поставить усе, що має, той і втеряє все.

3 дек. 1892. **М. Павлик.**

Народні заступники?!

Між політиками табору ц. к народовців розійшлася сенсаційна вість: „вижидаючий“ п. Романчук стратив терпеливість! Він, патентований гр. Баденім заступник 3-міліонного народу червоно-руского і всеї України, зібравсь на геройский крок і сказав стенографам австрійского парляменту (посли не прислухуються таким бесідам) цілу пачку гіркої правди. „Кривда нам! — за мало маємо послів в порівнаню до инчих народів Австрії! Конституція наша така, що оборону інтересів 3-міліонної людности, віддає лише 17 заступникам. Мало того. Правительство не поступає з нами рехтельно! Мізерну сімнацятку зредуковано більше як до половини. 7 послів на 3 міліони хлопа!“ („Туман! подумав собі п. Барвінский — не на 3 міліони, а на більше як 20 міліонів, бо ми є заступники 20-міліонного українско-руского народу, що стогне у неволі кацапскій!)

Читателі „Дѣла“ попали в нірвану, дивлячись на танцюючі перед їх очима букви. „Но, тепер хиба вже зроблять нам рехт, подумали вони, затираючи руки. А то їм всунув!“

Наївна Русь! Чи не знаєш, що Романчук на то взув широкі ново-ерскі черевики, щоби міг вигідно пальцем кивати, грядучи дальше в болоті, в котре его втягнули політики ягеллонскої ідеї?! Всякі опозиційні бесіди то киванє пальцем в чоботі, доки п. Романчук і компанія своєю опортуністичною тактикою, будуть підпирати те правительство, котрому ані не сниться змінити нинішну політичну організацію Австрії, упосліджуючу всі не-німецкі народи і спеціяльно руский нарід перед Німцями і польскими панами. Подібні виступи, хоч так ясно характеризують наше політичне упосліджене, не можуть мати для нас ніякого реального значіня — не можуть проводити дороги до поправи лиха. Доки Романчук не буде голосувати против буджету і всіх важніщих, на нашу погибель видуманих предложень, — будуть его опозиційні виступи лише сенсаційними фаєрверками, обчисленими на ефект і приспанє невдоволеня політично невишколених виборців. Тому то всі, для котрих нинішний політичний лад є каніталом, приносячим немалі доходи, мусять бути Романчукови безмежно вдячні. На президенті міністрів, такі бесіди не роблять вражіня — він привик до терпкіщих страв. Коли ж подібна тактика і приносить які овочі, то хиба тілько деморалізацію рускаго народу, будячого ся з політичного сну.

Наш наівний Рутенець роздумує так: „Що ж хочете від Романчука? Чи ж він не упоминаєся о наші „права“? Що рішаючі круги не навертаються, то не его вина. „Головою муру не прібєш“.

Та покінчім на нині з політичною тактикою Романчука — займімся змістом его „славної“ бесіди. Все мені там ясно — одного тілько оріха зуби мої ніяк не можуть розкусити. В який спосіб начислив Романчук сімох представителів рускаго народа? Якою аритметичною операцією дійшов він до тої цифри 7 — того я не розберу. Хто дає патент на представителів рускаго народу? — щоби не було причин до непорозуміня, скажу на разі: хлопско-руского виборчого округа? Не хлопских, напр. урядничих або буржуазійних руских округів нема. Хто знає політичний устрій Австрії, той скажé, що таким послом стає той, на котрого віддасть голос більшість виборців даного округа, в часі й місці, означеним політичними властями. Ми знаємо, що вибори відбулися в означеним часі і 17 руских округів вибрало 17 послів, і всі вони є в австрійскім парляменті. Значить, руский нарід має в парляменті 17 представителів — як раз тілько, кілько єму позволяє мати нинішна виборча система, а не о 10 менче, як доказував Романчук. 7 з тих послів є членами парляментарного клюбу, що звеся руский клюб, а 10 членами клюбу — koło polskie. Гр. Борковский, вибраний хлопами городенского повіту, є так само представителем рускаго народа, як проф. Романчук, вибраний хлопами кадускаго округа.

„Рутенче! не чинися глуним! — скаже нам п. Романчук — ти знаєш добре, кого ми називаємо руским послом. Не сам акт вибору є для нас крітерію, а те, чиі інтереси заступає даний посол!“

Добре! так придивімся, чиі інтереси заступає 7 членів рускаго клюбу. Чи інтереси своїх виборців? Сим руский клюб абсолютно не може похвалитися — бодай найосновніщі

потреби руского хлопства не найшли в рускім клюбі своіх речників.

Найбільше некуча справа, що повинна бути вставлена в програму суспільних реформ, то довершенє реформ, котрі зачав був, але не довів до кінця початок нашого століття. Наше століте віддало народови личну, економічну і політичну свободу. Тільки ж наш нарід не боровся за тоту свободу і через те дістав лиш тілько, що він мав право домагатися, а не тілько, що єго економічний і політичний інтерес вимагав. Наслідки тих часткових реформ сорокових років, маємо тепер у повній економічній руіні нашої країни і в ей політичній немочи, непозволяючій зарадити тій економічній руіні, тому культурному упадкови нашої країни. Тілько тепер, коли ми зачинаємо приходити до свідомости причин того лиха — ми приходимо до переконаня, що усунути лихо можна тілько в той спосіб, що переведемо тепер те, що занедбано в сорокових роках. Тоді віддано народови тілько частину тої землі, що перед панством зовсім належала до народу (земля була власністю громад, а не поодиноких осіб ані панів, котрих тоді ще не було). Довершиться ту економічну реформу тоді, коли віддамо всю землю на власність народу (Націоналізація землі). Не будемо тут застановлятися над тим, як се буде зроблено, та завважаємо, що станеся воно мабуть через індемнізацію, так як переведено перший реформаторский крок.

Сорокові роки допустили нарід також до управленя своєю долею. Ті реформи також не повні, і то дуже неповні. Наші часи мусять довершити ті реформи. Предстоящі реформи мусять довести до того, щоби вся нація яко така могла правити своєю долею і щоби спеціально маси народу — плебеї, а не одна кляса, були правлячим елементом в самостійній політично нації.

А що каже на те голова руского клюбу? Він трактує домаганє політичної самостійности галицкої Руси так, як трактуєся плід хорого мозку — „се була би фантазія“, сказав він. А загальне голосованє — також фантазія і не можливе, по думці руского клюбу — „нарід наш іще не доріс до того!“ твердять вони.

„А інтерпеляція в справі еміграції руских хлопів до Росії, — спитають нас, — чи вона не була поставлена в інтересі руского хлопа?“ Овва! єю інтерпеляцію підписали Німці, і то крайні німецкі націонали, як Штайнвендер і Барайтер, і вони чейже не мають претенсії до назви представителів руского народу. Впрочім інтерпеляція, то тілько запитанє, котре абсолютно не показує, чи інтерпелянти хотять усунути дане з'явище або єго причини, або як би чогось подібного і домагалися, то ще не говорять, чи хотять вони зробити се так, якби вимагав інтерес еміґруючих. Ми знаємо, що членам польского клюбу еміграція також не мила, бо тратять дешевих робітників. Вони вже постарались о те, що правительство розставило варту на границі. Значить, коли заступництво чиіхсь інтересів є крітерією, мірою репрезентанта, — то руский клюб не більше може назватися заступником руского народу, як koło polskie. Противно, коли вже моглибисмо назвати руских послів заступниками чиіхсь інтересів, то тілько тих, котрі їм не дали мандату. Романчук домагаєся руских гімназій, руских катедр на університеті, високих посад для Русинів урядників (а не хлопів) — а се все домаганя і ідеали рускої інтелігенції, то є рускої бюрократії, руских урядників, котрі є виборцями міских, а не сільских курій. Значить, Романчук може вважатися представителем рускої бюрократії і то дуже лихим, бо він не заступає всіх їхніх інтересів, именно економічних інтересів, котрі є ідентичні з інтересами низчого урядницкого стану, без ріжниці народности. Інтереси польских і руских урядників одні, з виїмком одної справи: язикової. Значить, коли Романчук відмовляє 10 членам koła polskiego, вибраним рускими хлопами, назви репрезентантів руского хлопского народа, то не має найменшого права сам себе і членів свого клюбу так називати. Так і трактує тих 7 послів німецка праса. Коли напр. німецка газета вичисляє послів, що голосували pro або contra якоговнесеня, то майже ніколи не згадує рускогоклюбу, і коли каже напр. pro були x, y і koło polskie, то під тим розуміє і руский клюб. Часом тілько, коли який Русин голосує против koła polskiego, то згадуєся про него, яко сензація.

А про те Романчук говорвть про 7 представителів 3-міліонного руского народа; ба, то ще мало: він дуже часто бачить за собою і 20 міліонів закордонних Русинів, котрі про него і не чули ніколи. Чи не гумористика се?!

В. Будзиновский.

II. Куліш про свою справу с Поляками.

В 20 і 21 ч. „Народа“ ми надрукували документи про кампанію д. Кулеша в Галичині в 1882 р. зі своїми найзагальнішими увагами про ту кампанію. З деякими критичними увагами про суть тої кампанії, ми обернулися листовно до д. Кулеша, просячи єго при тім, написати про те осібно, від себе.

Д. Куліш уволив нам, з ласки своєї, волю, присилаючи нам лист, що отсе й друкуємо. Відповімо на сей лист у дальшім числі „Народа“, а поки що просимо наших читателів, особливо з російских Українців, вислухати д. Кулеша супокійно і, коли кому спотребиться, відповідати, хоть у „Народі“, та теж супокійно і достойно. Ми самі в богато дечому не годимося з д. Кулешем, та мусимо сказати передом, що й єго діяльність за остатні десятки років, ми вважаємо користною для українскої справи тим, що вона чіпає самі основи українства і силує провірити ті основи. Кулешева критика українства, страстна і щира, хоть і одностороння — то немов лютий холодний вітер, що може причинитися до очистки того спертого воздуха, якого таки повно і в нашій історії, і в нашій теперішности. Як звісно, і ми, радикали критикуємо давнє й теперішне українство, хоть з инчого становиска, як д. Куліш. Отже ми переконані, що супоставленє критики українства з тих двох а може й більше становиск, перед ширшою українскою громадою, може вийти тілько в хосен українскій справі. При тім же й справа, зачеплена д. Кулешем в отсім єго листі, стала як раз тепер така пекуча, що від розмови про неї ніяк не відкрутиться той, хто, сяк чи так, а щиро думає служити своїм землякам. **М. Павлик.**

Лист до Редактора „Народу“ и „Хліборобa“

Високоповажний Добродію!

Питаете в мене про мою справу с Поляками 1882 року, що наробіла між Русинами колоту. Вволю вашу волю, тількі — conditio sine qua non — „не пісьні слов не викидайте.“

Озиваючись нечатно в „Народі“, мушу заздалегідь зъясувати, що про мене, яко историка и этнографа, нема народу в одному стані; nawet szlacheckі naród мені не розумен. У нас, найдревніщих Русичів, ище в давнезьні давна проложено доладьне слово: „Горе тобі, голово, окроме плеча; горе й тобі, плече, окроме голови“... На тому и громадянська рівновага руська стояла, що можна було людині потужної голови и ручого плеча зънятись из грязі хочби й у князі. Оце ж роспочинаю:

Осівсь я був уві Львові, яко в городі, де нашій Русі дано право печатати перекладя й пересьпіви чужонародьніх творів. Я ж добре знаю, що новорускою мовою, хоч вона й пушкинською титулуецьця, не можна висловитись так близько до поэтичнёго оригинала, як старорускою: бо ми аж геть багаччі граматичніми и реторичніми формами над Велику, чи нову Русь, що вродилась від Малої, чи староі. А що колись наше боянівське слово буде підвалиною и сторожем самобутьнёі народности, на втіху, користь и честь усёму роду людзькому, се бачимо вже з одного того, що новоруські мислителі й політики вважають за достойну своеі имперськоі поваги й потуги річ — запобігти роздвоеньню літератури руськоі згідно з незаперечнім и невиннимим роздвоєньнем руськоі народности. Сила ж або вбиває, або розбуджує силу. И маніфестованим антагонізмом новорушчини с старорушчиною мусимо ишшатись. А як міз земляками не знав я в кого більшого нилнуваньня в словесних працях, дак и не личило мені схилитись мовчки перед людьми, що, ради якоісь измечтаної політикою будущини тісьнять віковічний Божий дар — слово.

Ото ж я й заходивсь коло печатаньня „Шекспірових Творів“, а тим часом виявив у „Хуторьній Поэзіі“, які в страху бувають великі очі: що крибічники й порадники високославного императора в 1847-му році зробили з мене, убогого й незначного школяря, нового козацького гетьмана! Там же таки, у тій книженьці, воздав я достойну хвалу Петру да Катерині, яко царям справдешнім, що й само козацтво титуловало их „великим сьвітом“ (титул над усякі титули!)

Отже, дарма, що я виступив під москвомонархичніми „прикметами“ (так звали козаки свої стяги з бунчуками), земляк мій по Волинщині, славний по всіх сьвітах Кряшевський, звернув на мою книжечку велику ввагу и написав до свого шкільнёго товариша вві Львові, що мое слово, колиб єго Поляки зголубили, отверезило б Русинів з их оморoку в політичніх и соціяльніх справах. Шановний товариш великого писателя завитав до мене в убогу хатину[1]) з єго листом, и с сёго казусу роспоча-

[1]) Кілька газет „Галицкая Русь“. 1892 Хр. 226, ніби я найняв собі вві Львові цілий домок; а я з моєю другинею містивсь ув одній кімнаньці, у станній и такого ж убогого Поляка, Юркевича та его молодої й гарної другини. Коли й такої речі не знають газетники, шарпаючи мое имя на шматьтє, дак чи им же да буде звати ласке й від лучших людей?

лось мое сьпізнанье з галицькими Поляками-політиками. Всі вони, як и Крашевський, признавали, що роздратували галицьку Русь перевагою своєю в конституції, и готові були — чи сяк, чи так угамувати міждонародьній колот, на користь обох національностей під австрийською короною.

Тут мушу сказати, що вже в 60-х роках я дбав про нетяжницьку долю моіх земляків серед німецини й польщини, и що в паперах Милютина знайдено мій проект підьнятя руської интеллігенціі в Австрії до рівноваги з ії суперечниками. Завидливий мій принціпал по Учредательному Комитету, Соловьёвъ, довідавшись из моіх листьів до Милютина, як низько ми ёго цінували, почав мене тіснити, а я не впокорився ёго егоістичній зверхности, и мені дано відставку. Вбачаючи тепер, уві Львові, що по тім боці имперської границі вошити в чиновній пустині шкода, став я торгуватись из галицькими панами-дуками потай миру, чим би вони поступились Русинам за моім посередництвом? и вже справа доросла була до того, що один ис князів (а всі князі-Поляки — потомки наших Русичів) визвався прохати собі авдієньціі у цісаря, щоб усю справу вшотужнити легальнім робом. Пани готові були на великі грошові жертви и на вповажливий дьля Руси компроміс, аби задоволені Русини не дихали на Полщу важким духом. Я сповістив листом достойного всякої шани пана Смольку, що прибуду в Відень за порадою и негайно поіхав.

Но тут мовчанка Крашевського на мій ultimatum (про неі Ви вже напечатали) смутила мене, а дорогою прочитав я Краковську газету, и мені стало розумно, що не так-то легко нашим руським родичам, Ляхам, викрутитись ис тих мреж, у які их заплутала римська політика, починаючи з Ядвиги та Ягайла. В Краковській газеті пропечатано папізьку энціклику: пана самодержавно даруе єзуітам стародавні руські добра, перевернені вже в уніяцьку базилянщину. Львівські дуки-сьрібляники се знали певно; дознавсь, мабуть, и Крашевський, та й замовк, соромлячись почитателів своіх, руськопольских патриотів, так як соромивсь колись Ян Замойський сплетеної коза плечима в нёго самозванщини.

Прибувши до Відьня, завитав я до пана Смольки в рейхсрат едино черес те, що в нёго в руках була моя обіцянка. Поважно-довгобородий дідусь нагадав мені мого борзенського родича своею принадною персоною и ввічливостью, но до моеі справи не торкнувся, а рекомендував мене надписьсею на картоцьці міністру Зімялковському, яко чоловіка вже обом знаного. Сей гарномовний сановник удостоів мене приятельської бесіди про всяку всячину, говорив дуже розумно про австроруський люд, та ми не доторкнулись до речи й тут... Він певно ждав, щоб я торкнув ії первий, а мені первому не чесьть була и неподоба чіпати ії тепер письля папізькоі энціклики. Тут принесено ёму величезну кипу паіру з рефераціею. Я підьнявсь. Він просив мене на инший день, як буде вольніщий. Хотілось мені знати, як государственний муж дивиться на втаений від мене сопр d' état. Знов ми пустились ув этнографичну розмову. Я дивувавсь практичнёму постереганью пана міністра в новій областьті науки, втішавсь ёго красною мовою, та й другу авдієнцію перебили имперські папері...

Вернувшись у готель, я застав визитну карточку того князя-Полякорусича, що хотів прохати собі авдієнціі в цісаря. Та вже тепер не помогла б и вона.

Я написав и напечатав у Відьні по німецькій знану Вам брошурку про Кунцевича й Рутського, а староруський оригинал послав печатати в Дрезден. Не встиг я розіслати с сотью примірників німецькоі брошурки моеі, а вже прокуратория прислала врядника свого конфискувати ії. Из Дрездена ж Брокгауз вернув мою рукопись и сповістив мене, що не може печатати брошюри, конфискованої в Відьні (sic!)

От Вам, короткою мовою, вся справа моя с Поляками року Божого 1882-го.

(Д буде).

Про смертельність в Галичині і єі причини

або

ЧОМУ РУСИНИ ТАК ЧИСЛЕННО НА ТАМТОЙ СВІТ ЕМІГРУЮТЬ?

(Студія статистична).

(Далі.)

Смертельність в Галичині належить до найбільших в Европі; вона більша, як в инчих краях австрійских а два рази так велика, як в краях Скандинавских. В самійже Галичині східна, много більша часть єі, де головну масу населеня становлять Русини, смертельність много більша як в Західній, заселеній Поляками. Теперже в рускій частині Галичини медом і молоком текуче Покуте і плодовите Поділе, де то „хліб росте на кілю а ковбасами плоти городять“, мають найбільший степень смертельности, між тим коли неурожайні і голі гори Західної Галичини виказують найменшу смертельність в цілім краю.

Все то суть фавти, котрі для нас Русинів неможуть бути рівнодушні. Го-

дить ся застановити над їх причинами. Се і зробимо в слідуючих частинах сеї розвідки. А поки що мусимо докінчити образ Галичини під зглядом смертельности.

Оджеж з таблиці I. легко мож виміркувати, що у східній полосі полудневі округи (Коломия, Станіславів), себ-то Покуте мають більшу смертельність як північні (Бережани, Тернопіль, Золочів), себ-то Поділє. Противно в Західній полосі округи полудневі, гористі (Новий Сонч, Ясло, Ржешів) мають менчу смертельність, як північні, положені на рівнині (Вадовичі, Краків, Тарнів.)

На закінченє сего образу наводимо 10 повітів політичних, котрі мають найбільшу смертельність і 10 повітів пол., котрі мають найменчу смертельність:

10 повітів пол. з найбільшим коефіцієнтом смертельности.
(Табл. 3.)

Ч. поряд.	Назва округа пол.	На 1000 людности умирає що року
1.	Городенка	48·5
2.	Заліщики	47·4
3.	Надвірна	46·9
4.	Товмач	46·3
5.	Снятин	45·7
6.	Коломия	45·0
7.	Чортків	44·4
8.	Богородчани . . .	44·3
9.	Станіславів	41·7
10.	Косів	39·9

10 повітів пол. з найменшим коефіцієнтом смертельности.
(Табл. 4.)

Ч. поряд.	Назва округа пол.	На 1000 людности умирає що року
1.	Ясло	26·1
2.	Новий Торг . . .	26·1
3.	Грибів	26·5
4.	Бжозів	26·5
5.	Горличі	26·5
6.	Санок	26·9
7.	Ряшів (Жешів) . .	27·4
8.	Мисленичі	27·5
9.	Ліманова	27·8
10.	Ропчиці	28·5

IV. Етнографія смертельности в Галичині.

Вже з того, що у східній Галичині смертельність більша, як в Західній, можемо з цілою певностію зробити заключенє, що серед Русинів умирає пересічно більший процент людности, як серед Поляків: бож Русини становлять головну масу населеня у Східній, а Поляки в Західній Галичині.

Се показує ся також з таблиці 5-ої і 6-ої.

(Табл. 5.)

Відношенє народностей в 10 повітах з найбільшою, найменьшою і середною смертельностію, в процентах, після стану з р. 1880	На 100 людей було віроісповід.		
	греко-кат.	римо-кат.	жидів
В цілій Галичині:	42·1	45·6	11·5
В 10 повітах, котрі мають найбільший степень смертельности (48·5-39·9)[1]	74·8	11·0	13·3
В 10 повітах, з середним степенем смертельности (33-35 на 1000)[2]	52·1	33·7	13·6
В 10 повітах, котрі мають найнизший степень смертельности (26·1-28·5)[3]	12·8	81·2	5·9

[1]) Гляди Таблицю 3.

[2]) Повіти ті суть: Броди, Долина, Гусятин, Львів-місто, Краків повіт, Мостиска, Перемишль, Самбір, Старе місто, Теребовля.

[3]) Гляди Таблицю 4.

(Табл. 6.)

Пересічна смертельність в повітах з розмаїтим відношенєм народностей:	На 1000 людности умирає річно
В 10 повітах, котрі зі всіх повітів мають найбільший процент греко-католиків (вище як 75%) [1] . .	36·4
В 10 повітах, котрі зі всіх повітів мають найбільший процент римо-католиків (вище як 90%) [2]	29·9
В 10 повітах, котрі зі всіх повітів мають найбільший процент жидів (більше як 15%) [3]	37·1
В 10 повітах, котрі зі всіх повітів мають найменчий процент жидів (менче як 5%) [4]	28·8

[1]) Турка, Богородчани, Косів, Снятин, Надвірна, Калуш, Старе місто, Яворів, Городенка.

[2]) Мисленичі, Живець, Ліманова, Краків, Вадовичі, Бжеско, Новий Торг, Пільзно, Бохня, Величка.

[3]) Броди, Дрогобич, Тернопіль, Станіславів, Гусятин, Борщів, Скалат, Тарнів, Заліщики, Золочів.

[4]) Краків, Ліманова, Мисленичі, Новий Торг, Живець, Вадовичі, Бохня, Ясло, Бжеско, Грибів.

З таблиці 5 показує ся, що в міру, як від повітів з найбільшою смертельностію переходимо до повітів з середною і найменшою смертельностію, процент Русинів (греко-католиків) нагло опадає, а процент Поляків (римо-катол.) нагло зростає. З таблиці 6. знов показує ся, що чисто руські повіти, де руска людність становить більше як 75% всеї людности, мають більшу смертельність, як повіти чисто польскі, де Поляки становлять більше як 90% всего населеня. Значить, Русинам припала в Галичині на долю більша смертельність, як Полякам. Хто би однак на тій основі хотів приписувати Русинам якийсь вроджений національний нахил до еміграції на тамтой світ, то его заключенє булоби занадто поспішне і поверховне.

В дальших уступах сеї розвідки побачимо, що колиби у східній Галичині були такі відносини як в західній, і на оборот в Західній такі як у Східній, то тогди Поляки емігрували би на тамтой світ численнійше як Русини, а Русини тішилиби ся меншою смертельностію.

В. Охримович.

(Далі буде.)

„Напад за виступ против радикалів?“ Польскі й руські газети подають такий факт: о. А. Завадский із Микитинець, мав дня 13. листопада, на Дмитря, на відпусті в Шешорах, парохії о. Тимяка проповідь на темат „згубныхъ засадъ радикаловъ и безхосевного волоченяся по ихъ вѣчахъ“, — якъ сказано в дописи до „Посланника“ (ч. 22).*) Коли о. Завадский вертав у ночи з Шешор, від о. Тимяка, кілька селян задержало его віз у Пістини, перед самою почтою і один з них ударив его ззаду колом по голові так сильно, що той упав на землю. Злочинця арештовано і віддано в руки косівскому судови. Іван Атаманюк з Пістиня мав сказати явно перед жандармом: „То ся єму (Завадскому) належало за то, що говорив напротів віча.“ Тут мусимо завважати, що власне віча то сама найверхнїща інстанція і найсвятіща річ для наших селян з усего, що є в нашім радикальнім руху. Таке віче мало бути і в Пістини. Ми, звісно, нікого не похвалимо за такий самосуд, але на случай якби мотив того нападу був правдивий, — ми мусимо піднести, що богато отців духовних виступають против радикалів навіть по церквах провокуючо та так, що в тім, що вони виговорюють на радикалів, звичайно нема і слова правди. Наших прихильників-селян, або й таких, що тілько критикують лихих попів, вони прозивають остатнїми словами, перед лицем усеї громади, та переслідують і понижають їх на кождім поступі. Взяти з ношти „Хлібороба“ чи яку посилку до таких селян, та знищити їх — се звичайна проява між попами-противниками нашими. Ми зовсім не бажаємо від наших пан-отців, щоби вони приставали до нас для оборони народу від усякої кривди, — таке дієся тілько в цівілізованих сторонах, до котрих нашій варварскій Галичині далеко, — не домагаємося від них і того, щоби против нас не виступали, тілько ж, бачиться нам, маємо повне право домагатися від них, щоби вони робили се достойно, з порозуміном і пошанованєм противника. Зрештою, ми думаємо, що позаяк наш рух є політичний, то попи мають досить місця і нагоди, виступати против него поза церквою. Уводити в церкви політичну боротьбу — неумістно тай небезпечно для самої віри й попівства. Всяка розмова з противником повинна йти в рівних умовах для обох боків. На се місце на всяких зборах, но за церквою, де й зачепленому вільно говорити та боронитися. Яка ж може бути дїскусія про таке в церкві, де нікому не вільно обізватися словом? Адже ж у нас не Франція, де за провокуючі напади попів на переконаня публики по костелах, тота публика иноді вже відповідає їм тутже не тілько словами, а й формальним штурмом на попів! Ми вже не кажемо про те, що напад на кого тоді, коли чоловік певний, що єму не відповідять, просто неблагородний, — а вкажемо на те, що так будиться в селянах против себе тілько злість, що певне зробила своє і в сій сумній нагоді. Та на всякий случай ми не радимо нікому винувати за се саму справу, що з такими сумними проявами не має нічого спільного.

*) „Діло“ цітує так: „безхосевного ихъ волоченяся по вѣчахъ.“

Е. Л. Дуже перепрошуємо: відпало в остатній хвилі певне буде в ч. 24. — В. Л-ский. В ч. 24.

Видавець і відвічальний редактор **Михайло Павлик.** — З друкарні Михайла Білоуса в Коломиї.

Рік III. Коломия 22. л. декабря 1892. Ч. 24.

Виходить 8. і 22. л. кождого місяця і коштує за рік: в Австро Угорщині 4 гульд. а для заграници 8 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ долляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

орган руско-украінскої радикальної парт ії.

Редакція й Адміністрація на ул. Гетманскій ч. 607.

Галицко-рускі радикали перед російскою публіков.

I. (Допись)

*Петербург, у падолисті**).

Зі всіх славянских країв, Галичина без сумніву найменше знакома російскій громаді. Загал знає, що це край „рускій," що живуть там „Русини", котрих переслідують Поляки — тай тільки. Далеко менша частина публіки чула, що там ведеся боротьба межи двома партіями — „старорусинами" й „молодорусинами"; ця частина пересвідчена, що Россіяне повинні „сочувствовать" старорусинам, котрі-ді є „настоящіе русскіе", а відноситись ворожо до молодорусинів, яко „порожденія" польскої інтриги.

Ще меньший гурт думає, що старорусинами звуться ті, котрі прямують до сполученя з Росією й до православія, коли мрією молодорусинів є якась окрема од Россії „Хохландія"; що старорусини пишуть „галицко-русскимъ нарѣчіемъ", мало чим одрізняючимся од россійскої літературної мови, — а молодорусини розвивають якесь кумедне письменство на „хохлацкій" мові, котре, звісно, не має будущини, а коли ще якось держиться, то тільки завдяки польскій запомозі та австрійскому правительству.

Таких, котрі-б хоч трохи були знакомі з дійсним станом рускої справи у Галичині, не набереся в Петербурзі й десятьох, тай з тих більшість належить до славянофілів, котрі всі дивляться на галицкі відносини очима своіх приятелів — львівских москвофілів. Ліберали россійскі, котрі (крім д. Пипіна) дуже мало зацікавляються справами славянскими взагалі, а галицкими ще меньше, не читають видань славянофільских, де тільки й можна подибати иноді яку вістку з Галичини, а через те майже зовсім про неї не відають**. Під впливом традіції, вони по декуди відносяться прихильно до украінофільства, котре лічиться (те ж по традіції) рухом дуже поступовим і демократичним; але прихильність та досі виражалась у них (знову з виімкою д. Пипіна) хіба тільки яким тостом на вечерях в память Шевченка, аранжованих що року петербурскими „столпами" украінофільства.

Про нову еволюцію серед галицкої суспільности не чув ніхто у Петербурзі.

Справами галицкими інтересувався тут тільки невеличкий кружок студентів

*) III. Автор звиняєся за свою украінску мову, котрою отсе пише в перше. Ми умисне не тикаємо в ній і букви для того, щоби мову першака з Россії можна було порівняти з мовою наших галицких писателів, що здавна пишуть по украінски, — навіть все-учителів Галичан в украінскій мові — „спеціялістів", як д. Лосун і инчі, що розказують у „Зорі," як не писати Русинам та роблять се такою рутенщиною, таким шкаралунництвом у формі й змісті, що просто сором за таких „спеціялістів." Що ж казати про „дрібноту" галицку, та ще таку, що пише про саму порожнечу?! Ред.

**) Однісенька газета — День, в котрій була вістка про засновини радикальної партії (подана одним з дописувателів „Народа" — автором „Десятилітя царювания Александра III.") — тут мало розповсюжена й не має жадного впливу.

— українофілів, котрий майже увесь належить до прихильників руско-української радикальної партії, радо читає „Народ“ та слідить за ходом боротьби галицких партій. Але ніхто з цієї молодіжі не заходився коло того, щоби познакомити російску громаду з Галичиною. А зробити це було б можна, позаяк деякі часописі радо б напечатали невеличку статю про галицкі справи.

Нарешті недавно прийіхала у Петербург людина, докладно знакома з галицкими відносинами, котра згодилась виголосити приватний відчит про Галичину на користь голодної людности неврожайних губерній. Хочай д. N. E. мав дуже важке завдане, позаяк мусів вдовольняти слухачів-Українців, котрі вже дещо були знали й слухачів-Россіян, котрим про все треба було починати „съ азовъ,“ одначе відчит випав дуже добре, так, що д. N. E. мусів его повторити ще раз, за тиждень.

В своїм відчиті д. N. E. подав огляд історії рускої Галичини од кінця минувшого століття, схарактерізував цілий суспільно-літературний рух галицкої громади, виказав, що обі старі партії, то б то москальофіли й народовці тепер крім мови вживаної в літературі нічим майже під взглядом напряму не одрізняються, нарешті сімпатичними барвами змалював еволюцію радикальної партії, коротко розказав про її заслуги під взглядом політичним, суспільним і літературним. Ми не помилимось, коли скажемо, що цей відчит був першим правдивим словом, котре почула про Галичан публіка російска од часу звісних статей М. Драгоманова. Але відчит д. N. E. не міг зробити великого впливу, позаяк був виголошений в приватній салі. перед невеличким гуртом слухачів, переважно молодіжі.

Далеко більше значіне мають дві статі, котрі майже рівночасно появились у Петербурзі. Маємо на думці гарну статю д. Костя Арабажина п. з. Галицко-русское литературно-общественное движеніе в томі VII. а. Энциклопедическаго Словаря Брокгауза й Ефрона (ст. 913-922). та Новое движеніе среди русскихъ галичанъ у ноябрскій книжці „Вѣстника Европы“, підписане буквами Р. Я.

Ми певні, що редакція „Народа“ сама обговорить обширніще ті статі, з огляду на їх значіне, — про те не будемо над ними тут довго розводитися, а обмежимось тільки деякими загальними увагами.

Д. Р. Я. розказує історію радикального руху в Східній Галичині, обясняє значіне й ролю руско-української радикальної партії в політичнім житю краю, та наводить головні точки її програми. Стаття написана дуже обективно, супокойно й осторожно: хочай дає вона багато нового російській публиці, одначе не є повна, позаяк д. Р. Я. не говорить майже нічого про працю радикалів на ниві письменства й науки, про викликаний радикалами рух жіночий і. т. п.

Натомість в статі д. Арабажина маємо повну й викінчену картину галицких відносин. Він росказує подрібно історію політичних, суспільних і літературних змагань галицких Русинів од кінця минувшого століття до сьогоднішнього дня; далі дає повну й критичну характеристику всіх напрямків галицко-рускої суспільности, а нарешті переходить до руско-української радикальної партії. Д. Арабажин оповідає про її заснованнє. її відносини до инших партій, про її працю політичну й літературну, про вплив на жіноцтво, про ролю радикалів підчас звісної „угоди“ і т. п. Д. Арабажин відноситься дуже песімітично до діяльности двох старших партій і є переконаний, що тільки руско-українска радикальна партія приносить справжню користь рускому народові у Галичині. Праця д. Арабажина написана талантливо й сміло і читається з великим інтересом. Вона без сумніву матиме великий вплив, позаяк кожний, хто тільки схоче познакомитися з Галичиною, перед усім візьме в руки „енциклопедію,“ яко єдине джерело інформативне. При нагоді можемо донести читателям „Народа,“ що незабаром у Петербурзі появиться географічно-етнографічна праця, в котрій про Галичину говориться на підставі статі д. Арабажина і річників „Народа.“

В. І—ский.

Славяне в Австрійскій політиці.

(Конець.)

Я не хочу вдаватися в подрібний розбір історіі внутрішних австрійских відносин за тих послідних кількадесять літ. Ви знаєте ві самі дуже добре, бож вона записана у вас чорними красками на карті вашого народного розвою. Оден тілько факт я хочу сконстатувати. Хочу зазначити, що схарактеризовані мною подіі не принесли для нікого хісна, ні для одних ні для других. Одної австрійскої нації не витворено, бо стояли тому на перешкоді змагання Славян, що мов куля повисли при ногах австрійских централів; — не витворено також звязку федеративного поодиноких націй з повними їх правами, бо сему стояла на перешкоді історія, стояла могуча опозиція щасливих гегемонів. Не приставши ні тут ні там, австрійска держава, гляділа через ввесь той час за природним уладженєм своіх внутрішних відносин, однак безуспішно; корабель ві внурішної політики холіхався без сталого приюту на розбурханих хвилях національних антагонізмів, лявіруючи між псевдо-національним Австрійским централізмом, і псевдо національним федералізмом. І одного і другого він обминав з жахом, бо правдива повна автономія національна і правдивий рішучий національний австрійский централізм — се справді Сцилля і Харибда для Австріі.

Якіж відносини нині? Нині відносини в основі не змінилися, а однак здаєся, що наближуємося до початку кінця. Всюди починає рватися і тріщати, антагонізми заострюються, нерви дріжать в несупокою. На овиді нашого політичного житя виринають поволи явища, котрі вішують іншу будучність, явища, що кажуть нам ждати вже в недалекій будучности рішучої зміни. Я хочу зазначити тоті явища і вказати сесі признаки іншої будучности, а зроблю се, на мою думку, найкраще, коли вкажу на послідні подіі в думі державній, в тім зеркалі, в котрім en miniature відбиваєся політичне житє усеі нашої держави.

До недавна мали ми там політику „von Fall zu Fall.“ Сказано, що правительство буде глядіти для себе більшости так як в данім случаю зложиться. Мимохіть приходить на думку питанє, ще се за сила уряду, котрий не має ні одної так могучої партіі, на котрій міг би постійно опертися? Бо і щож значить „von Fall zu Fall“, як не помішанє всіляких тенденцій, ріжнородних змагань так, що в них не можна найти ні одного засадничого тону? А остатні подіі парляменту, то справді жива ілюстрація сего не здецидованого, не гармонійного стану. Парлямент послідних місяців подобав на якесь путпурі, зложене зі всіляких пісень, і буржуазних і дрібнопромислових, і централістичних і псевдоавтономічних, і національнодержавних, словом всіляких. А правительство? правительство подобало на того дірігента, що мовчки позволив співати, як хто хоче „а вже з того, мовляв, щось вийде“ Так виглядає природа перед рішучою зміною, коли всі елементи в руху немов борються з собою а чоловік стоїть безрадний, не можучи запанувати над розбурханими силами природи.

А зміна набліжуеся вже скорою ходою. З помішаного путпурі починають вибиватися де далі острійші тони. З одного боку чути що раз голоснійше звісну пісню „O du mein Vaterland“ — з другого вибивають ся на верха що раз дужше проскрібовані опінією офіціяльною молодочехи з їх правом державним.

Екстремні партіі беруть верх в парляменті. Моральними проводирями стають Німці централи і Німці націонали, а зі Славян Молодочехи. Давні псевдо автономісти сходять на другий плян. Найліпше се видно на клюбі Гогенварта, котрий колись мав безперечно колосальне значінє. Нині він труп політичний, ні, старець, котрому ослабленє замикає уста а політична осналість стулює поволи повіки до вічного сну. А прецінь же клюб сей є немов олицетворенєм давних нездецидованих течіів, колишнього псевдо автономізму. Чи отже втрата значіня сего клюбу не значить, що вже наближаєся хвиля рішучої зміни а всякі псевдо-автономізми належати повинні хіба до археологічного музею политичного житя в Австрії?

Побіч Гогенвартівского клюбу тратить також значіне і koło polskie з своєю солідарною боротьбою о приватні інтереси, — карієру одиниць; той репрезентант політики, що старається о привату, а не о політичні сістеми.

На послідок згадати треба про обжалованє міністра Шенборна і упадок чесko-німецкої угоди. Оба сі факти найважніщі з поміж усіх подій остатного часу в Австрії. Вони також є доказом, що питанє національне в Австрії не загоіти адміністраційними розпорядженями, що єго не убити проблєматичними угодами, коротко кажучи, що се питанє не льокальне і другорядне, але питанє основне і загально державного значеня, питанє державно-

конституційне, питане, котрого розвязка лежить в зміні усеї конституції.

Так само як в парляменті, так і поза парляментом беруть верх течії крайні. Я нагадаю тільки зїзд в Реці і побіду партії Старчевича, невдоволене з угоди у Русинів і моральний зріст радикальної партії і т. п.

Ось се тоті факти, товариші, котрі пророкують, що стоїмо перед рішучою зміною внутрішних порядків нашої держави. Я думаю, що фактів сих доволі. А факти тоті нагадують нам, що більше ніж коли перед тим ми повинні тямити на слова Бакуніна. З поза темряви цілих десятків літ здаєся его голос кликати до нас: „Славяне! станьте до рішучої оборони вашої національної автономії! Рік 48 ви заспали, незабудьтеж хоч тепер, що ваш обовязок постаратись о такі порядки, котріб дали можність для вас свобідного національного розвою!“

В тім лежить товариші і наша роля історична, роля поступової молодіжі славянскої. То певно, що теперішні партії славянскі, теперішні старші покоління наші не в силі зрозуміти ситуації, яка тепер витворюєся в Австрії. Вони просто не спосібні до такого рішучого розуміня питаня національного, а се видко між іншим і з сеї мовчанки, якою вони привитали рішучі постуляти нашої програми.

Однак, товариші, я думаю, що се не спинить нас іти по тій дорозі, яку вказує нам природний розвій наших народів. Я думаю, що хоч непризнані і промовчувані старшими, ми вспіємо таки простежити путь для зєднаня сімпатій для нашої програми в широких масах австрійского славянства. І в тій надії, що коли нас покличе історія, ми станемо готові до сеї історичної ролі, яку вона нам вказує, я пю сей тоаст з окликом: „нехай жиє поступова молодіж славянска!“

Евг. Левіцкий.

Нагадаємо, що ся промова сказана була ше 6 серпня с. р. Остатна сесія віденьского парляменту вповні потверлила слова ш. бесідника. Ред.

Про смертельність в Галичині і єї причини.

(Далі.)

Вже на сім місци мусимо з того взгляду сконстатовати слідуючі факти. Наперед показує ся, що в чисто руских повітах (то є, ще найбільше руских) коефіцієнт смертельности, (хотяй сам в собі великий і більший як в чисто польских повітах), все таки менчий, як в цілій Всхідній Галичині, а особливо в тих повітах, де елементи напливові, Поляки і жиди, становлять значний процент населеня. Бож в чисто руских повітах (де населене руске становить більше як 75 %) умирає річно пересічно 36·4 на 1000, коли між тим в цілій Всхідній Галичині умирає 37 на 1000. З того виходить, що людність напливова підносить коефіцієнт смертельности: де більше людности чужої, напливової, там більша смертельність. Тим поясняє ся той факт, що в чисто руских повітах смертельність більша як в чисто польских: бо коли в 10 найбільше руских повітах Русини становлять тілько всего населеня, а людність напливова 82-75 % становить аж 25—18 % то в 10 найбільше польских повітах Поляки становлять аж 98 — 90 % а людність напливова тілько 10 — 2 % (Порівнай Табл. 6.) Дальше поясняє ся тим також той факт, що в найбільше смертельних 10-тьох повітах людність напливова становить аж 25 %, а в найменче смертельних що найбільше 7 %. (Порівн. Табл. 5.) Найліпше однак показує ся шкодливий вплив людности напливової на степень смертельности на жидах, а іменно на прямім відношеню проценту людности жидівскої до степеня смертельности.

Чим більше жидів, тим більша смертельність. В повітах найбільше жидівских смертельність дуже велика, в повітах найменче жидівских смертельність доволі мала. І відворотно. В повітах, котрі мають найбільшу смертельність, жидів два рази тілько (а навіть більше), що в повітах з найменчою смертельностію. (Порів. табл. 5 і 6).

З всего вище сказаного виливає, що вплив національностей на смертельність (в Галичині) залежить від того, о скілько дана національність виступає яко напливова, а о скілько яко туземна; або інакше, о скілько національність якась виступає яко визискуюча, а о скілько яко визискувана. В той спосіб квестія етнографічна зводить ся на економічну. Жиди всюди, в цілім краю творять людність напливову, визискуючу:

тому всюди, чим більше жидів, тим більша смертельність. Всхідна Галичина має два рази тілько жидів, що Західна, або і ще більше. Тим то у Всхідній Галичині смертельність далеко більша як в Західній. У всхідній Галичині Поляки творять клясу пануючу, напливову а Русини творять загал людности мужицкої, туземної, визискуваної. Противно в Західній Галичині Русини не творять кляси пануючої, напливової: і там суть мішані повіти, де побіч людности польскої є і руска, але там суть рускі села побіч польских сіл, рускі мужики побіч польских мужиків, а не так як у Всхідній Галичині, польскі двори і міста над рускими селами, польскі пани над рускими мужиками. І се друга причина, чому у Всхідній Галичині далеко більша смертельність, як в Західній. Повіти, де мужики рускі жиють побіч мазурских, як Грибів, Санок, Новий Сонч, Ліско і т. д., виказують найменчу смертельність з цілого краю. *В. Охримович.*

(Далі буде.)

Неправда — не просвіта.

(Конець.)

Д. Чайченко каже, що такі писателі, як Квітка „пишуть не про те, що справді є, а про те, що може бути“, — і в тім вартість їх писань. Се сказано не зручно. Всякий може відповісти, що те, що може бути, може й не бути і що значить такі писателі видумують речі пусті. Д. Чайченко мусів сказати, що такі писателі, як Квітка, росказують про те, що справді бува, хоч не неперемінно з одною певною людиною. Напр. таких людей, щоб так точка в точку жили, думали, говорили, помирали, як ті люде, котрі описані в оповіданю про Марусю, не було ніколи. Але всі ті пригоди, всі думки, всі почутя людскі, які там описані, трафлялись і трафляють ся в тисячах людей — і Квітка тілько звів їх до куни. Таким робом Квітка не видумав своїх Марусь, а створив їх з дійсних, живих людей. От через те таких писателів, як Квітка й вірно звуть грецким словом поети, то б то значить по нашому творці, звідки писаня їх звуть поезією.

Через те такі твори навіть цікавіщі, ніж оповіданя про одну, чи там кількох дійсно живших осіб. Бо що з того, що яка там одна, чи нехай десять осіб так то, чи инакше жили в певному селі? А другі живуть инакше, а ми живемо инакше, — може сказати всякий. Тим часом добре оповіданє поетичне показує нам жите, думки й почутя тисячів людей, в тім числі дуже часто й нас самих.

Поезія робить таке ж саме діло, як і наука, тілько трохи инакше. Напримір: схоче учений чоловік пізнати, як у якій країні поводять ся робітним людям. То він мусить узяти не одного робітника, а тисячі, — чим більше тим ліпше, і довідатись, скілько вони часу працюють, скілько заробляють, скілько хорують на які хороби, в яких хатах живуть, скілько податків платять і т. п. тай вивести середній рахунок, під котрий більше або менче підходить усякий робітник. А поет, подивившись теж на велику купу робітників, словами змалює нам і хату і їду й пригоди жите робітницкого, та ще додасть думки й почутя середнього робітника в тих пригодах. Додамо, що добрий маляр, — те ж поет по своєму, — може змалювати самий вид робітника, так що, глянувши на него, кождий зрозуміє жите его й душу его. З сего видно, що поезія так само й пожиточна, як і наука про громадеке жите.

Подібне мусів би оповісти д. Чайченко. І він би може й оповів так, якби пильніще попрацював над своєю книжкою, та загляну в чужу науку про поетів, а не розбивавсь думкою найбільше про те, щоб хоч неправдою збудити в наших людей ненависть до чужих.

На останок ми мусимо спомянути ще одну хибу в книжці д. Чайченка, бо та хиба виходить, як і другі, від того ж, що він не поважа простих читателів, так як ученых. Ми вже вище натякнули, що Квітка напр. не бачив у кріпацтві та рекрутчині лихого, а вважав їх за добре. І богато таких хиб знайде ся в писанях Квітки, як пильно до них придивитись. Не може бути, щоб д. Чайченко сам того не бачив. Але на що ж він намалював нам Квітку, мов якого бога пресвятого та безгрішного? В писанях для людей ученіщих так тепер не роблять, але коли росказують про якого славного мужа, то показують і его добрі боки і его хиби, по чистій правді. Треба так само робити й у писанях для простіщих людей, бо й простий чоловік теж людина, котру треба шанувати. Не треба ні дурити єї неправдою, ні потаювати від неї правду.

Коли товариство „Просвіта“ не буде держатись такої думки, видаючи свої книжки для нашого народу, то тим більше буде треба нового товариства, котре б твердо стояло при сій думці.

3. мая 1892.

М. Драгоманов.

II. Куліш про свою справу с Поляками.

(Конець.)

На Вашу ввагу про мої трі хиби в цій справі відкажу, при сій нагоді, також коротко.

I. Не можна було мені занедбати всяку надію на що-небудь путьне від Поляків для української (як Ви її звете) справи. Польска інтеллігенція в Київщині й Волинщині перва вказала мені дорогу штудованьня историчних документів и pamiętników. Знаний Сьвідзінський, задьля мене, посилав Костомарі в Саратов десятками археографичні томи, та, на біду Великої й Малої Росії, Костомара своєю розумовою ретортою вицідив з них тільки політичну отруту, під назвою „Богданъ Хмельницкій," у чотирох пуздрах, рекомих виданьнях. С тогож самого материялу, с прибавкою пилної праці та незнанвх Костомарі друків и рукописних джерел[1]) я виробив вищого Хмеля Хмельницького. Проклін єго від жінок, дівок и паробків, и досі ваготить над ехидним, іудинським козацьким ділом, ехидним однаково и за Хмеля Хмельницького, и за Мазепи, и за Гонти; так само, як у новорушчині, чи в Московщині, — за Косолана, Разина й Пугачова. Отже, ще тогді, як я, сьлінуючи, брів по сьлідах Костомари, мою фанатичну имітацію кобзарським думам, під назвою „Україна аж до батька Хмельницького," Михайло Грабовський так уподобав, — а писав я її в нёго над кабінетом, — що широкі виписки з неї польскими літерами посилав до Крашевського в „Athenaeum" и той вельми хвалив их, та боявсь друковати, „aby nie narazić (мовляв) naszej publiczności." Нехай хвалу диктувала им обом и антимосковська політика; но скількі я ні пренирався из Грабовським нечатно й листовно, скількі ні фантазував à la Kostomara в таких школярських творах, як „Повѣсть объ Украинскомъ Народѣ" и в самій „Основі," Грабовський зоставався моим другом de facto, и перед самою смертю кликав мене в Варшаву на таку посаду, яку навпосьлі дав мені ворог Поляків, князь Черкавський за' дно з Милютиним. Про Свідзінського, Эдуарда Руліковського, обох братів Головинських, Арцішевського, професора Зіновича и багатёх инших Поляків интеллігентів мушу сказати те ж саме, з добавкою, що я не був достоен их щирої дружелюбности, не знав ій ціни, не вмів нею користуватись. Скажу більше: наша Мала Росія, но-польскій Ukraina, не дала мені ні єдиного такого приятеля, дарма що давала часом и гроші на мої виданьня, — давала гроші и робила их ненавидною мені підмогою... Тут, ради паралели, згадаю між репрезентантами новорушчини Плетнёва, друга Пушкина (що силкувавсь бути ёго alter ego водьні слави своєї [2]) про Тимоія Аксакова и ёго сина Константина, про Катенина, графа Олексія Толстого и Владимера Жемчужникова. Се були такі люде, и вчинки их, що-до-мене, були таківські, яких не дознав я, та й не чував ні по сім боці політичнёї прірви в нашій Малій Росії, ні по тім. И Ляхи, и так звані в україномавів Москалі більше робили дьля української (староруської) справи, и ради мене лично, и ради всякого, хто стóяв у нас, а навіть иноді й нестóяв того. Чого ж се так? Того, що их предки давно були государниками й культурниками, а ми й досі такі варвари в нашім письменстві, що прославляємо пъяну різанину й руйну прозою й віршами.

Відновівби Вам и на соціяльні Ваші вваги що-до панів Ляхів, та се річ довгелезна...

II. Читаючи Вашого историка Качалу (що багацько повитягав мовчком да тихцем з моєї „Исторіи Возсоединенія Руси), занотував я собі про случай от-що.

Стр. 19. Перекручене розуміньнє суспільности. Качалі здаецьця идилично, що мужики не кривдили панів, або кривдили вельми мало: бо про мужицькі кривди й не заикнецьця. Чого ж мужики, в огулі своім, були луччі'д панів? Перш роз вяжи мені се питаньнє, а тогді пиши й про паньске законодательство. Сурова конституція краковського сейму 1543 року виявлює, як трудно було панам орудувати своіми добрами; Качала ж тут бачить посяганьнє дідичів на мужицьку волю, на паньский захват мужика в підданство. Слова постановленого на сеймі права виявляють, що робив с паном хліборób. Не що й уродило сю конституцію, як мужицька кривда. Замість карателного права за бувалщину, пани, experientia docti, вхопились тут за остерегательнє на будущину. Идилліки вбачають у сеймовому присуді паньске деспотство, а не самооборону членів ассоціації труда с тим, що политична економія розуміє під словом к а п и т а л, а проти неї мужик усюди провинюнав и провинювати ме первий. Коли б мужик, а не пан, зробив из своєї практичнёї логики Volumina Legum, булаб се кричма кричуща логика кривди. Но мужики мовчать у письменах, и мовчанка их дає гуманістам повну волю ораторствувати на корисьть первобутнёго варварства в боротьбі ёго с прогресовою культурою. Люде культурьні певно мали свої паньскі пороки, як і мужики — мужицькі. З якого ж розуму пороки варварські були не такі шкодливі? Одні будували, другі руйновали, як у буйних речах, так и в дрібненьких: се ми бачимо по селах и хуторах своіми очима й тепереньки. Чого ж би з руйників було більше користи, ніж из будівників, строітелів порядку, кукібників? И коли строітелі довели діло до такої біди черес своє

[1]) Чи знаете Ви се, що деякі джерела виставлені катазогом в усіх чотирох виданьних „Богдана Хмельницького" були в него нечитані, а такі, як Pacta Stanisława Kobiecpolskiego z Kozakami (під Переяславом 1630 року) він пропускав мимо себе, почиваючи зіниво на своіх лаврах?

[2]) Плетнёвъ менї розказував, що Пушкин говорив ему не раз: „Я хотів би бути тобою, таким у всему як ти, и нічим більше."

порядкуваньне й верховництво. дак чи вже ж би то рушники довели ёго до чогось крашчого? Пани переважили мужиків — и вийшло с сёго лихо: яке б же лихо було с переваги мужицькоі? За панським порядкуваньнем довго непроглядна темрява обіймала сьвіт, да пани таки подужали розумову й сердечну тьму; а коли ж би вибралось мужицтво з безодьні свого нетяму? Не було б и досі (прибавлю до своеі пошани) ні „Народу", ні „Хлібороба", ні Павлика, ні Кулеша, не булоб и самого Костомари, що навчив нас хибами своіми штудувати пилно і вважно давнину. Подикуймо хоч за самих себе панському режимові. З мужиків, що вихвалює голословно Качала. поробились би чи так чи сяк нові пани, такі ж цяці, яких ми добре знаємо в Гетьманщині за Петра да за Катерини. И який би пророк ні проповідував у мужицькій пустині на руйновині, все б таки в економіі людського всесьвітнёго блага була б менша сумма, ніж яку вони зьнівечили. Вони б зробили м е н ш е своіх недасних попередників на шчищеній землі [3]) уже через те, що их розумова й сердечна робота настала б сотнею, чи й двома сотьнями років пізьніще панськоі, се е тіеі, яку вдіяло панське громадянство по-над Вислою й по над Дьніпром, по над Дьністром и по над Богом. Що ж до волних солтисів, дак вони певно муеили зникнути не так від зажерливости й політичнёі ліки панськоі, як від панськоі переваги над простолюдною нестатечносьтю, чи безладьдем и реаультатом безладьдя — мизериею.

III. Пишете до мене далій: „Ви, мабуть, у загалі переконані, що нашу Русь може двигнути тілько широка громада маючих людей, — яка-небудь: польска, московська, чи своя, — коли тим часом народ може двигнутися тілько власними з'єдиненими силами, а широка громада маючих людей навіть не може сим занятися (заходитись коло сёго?) тому, що воно йде протів неі самоі. Ви, може, хотіли сказати: „„широка громада о б р а з о в а н и х людей.""" Без помочи ніх, звісно, народ не двигнеся; але ж образовані люде, та ще такі, що хотіли б занятися долею чорного люду, самі, як знаєте, пролетарії."

Читайте в моім „проекті промови до Поляків" (ч. 20 и 21 „Народу") ось які слова: Prawdziwe błogosławieństwo Boskie spłynie na społeczeństwo, w którym sumiennie rozważą k w e s t y ę m a j ę t n o ś c i, dla ochrony jej od socialnych szczwaczy ludzkiej ciemnoty, i rozniecą światło wolnej nauki od Morza do Morza, uważając siebie nie za posiadaczy pieniędzy, lecz tylko za narodowych skarbowniczych.

А що всі образовані люде, такі, що хотіли б занятися долею чорного люду, родяцьця й пробувають тількі в пролетаретві, проти сёго можна б налічити много людей заможних, навіть багатих и грошовитих не то в Великій и в Малій Росіі, та, вповаю, и в австрійській Русі, — таких, що и широко просьвіщені и по-евангельски прихильні до чорного люду и готові великими жертвами й працями двигати ёго з моральнёго упадку й темноти. Коли б Дубелт, пройдисьвітка-нянька паненяти Орлова, не бовтнув ёго устами, мов козел у воду, перед царем Миколаем, царем ляканим и дома й у Полщі, що якийся Куліш якось озвався козацьким гетьманом [4]), — ми самі, я, Білозерський, Маркович, Костомара, Шевченко, Гулак своім проповіданьнем братерськоі прихилности до меншого брата, до труждающихся и обременених, прославили б не одного дукусьрібляника між козацькими потомками [5]), як сёму доказ мав я сам оніеьля на двох панах-земляках (та мушу на сей раз потаіти их високодворяньскі прізвища, но пословиці: Nomina sunt odiosa). На доказ можливости глибокого почуття правди й чоловічности серед людей багатих и просвіщених ширше всякого пролетаріята, доволі буде вказати на давне вже зникненьне в Англіі крепацтва и на недавне воистину славне діло Царя Освободителя, котрого самі пани-дуки поставили серед себе високим сьтягом великодушности.

Знаючи мужика дома, який він есьть огулом, я пійшов би в заклад из Вами, любий и шановний добродію, що скорше здобувби між панами десяток тисяч рублів на народьне діло (аби не перебила мого заходу пані Дубелтівна та пані Орьлівна, шановні внучата славних підпорин Миколаёвого трону и отечества), здобув би скорінь ув одній околиці, аніж хто инший, при тих же обставинах, між милінами мужиків по всій Малій Росіі. Русинам, орудникам друкарьні и товариства Шевченкового имени, не личить уповати на тих, що не спорудили нічого такого. Полтавська пані Милорадовичка, мало того, що поділилась грошима з убогими земляками, та ще рискувала попастись и в собачі зуби нового Дубелта з ёго новим Орловим. И коли б не мовчанка Крашевського та не панізька енціклика, вірую й досі, що не тисячами лічено б гульдени, як плескали нетяги-газетники, а милінами, — та й було б за що й про що польским панам, руським потомкам, принести таку жертву народьній Немезиді, що погрожує Полщі в часів Болеславовських.

По сій же мові та бувайте здорові, и нехай вам допомагають усі трі мої богині-музи, Кліо, Евтерна и Мельпомена.

Щиро прихильний до Вашої спасенної праці

Куліш Олелькович Панько.

Р. Б. 1892, місяця листопада 9/21 з Ганниної Пустини

У в а г а: Відповідь на сей лист буде поміщена в 1 ч. за 1893 р. Ред.

[3]) Вираз козацький. Козаки мовляли: „шчистити землю::земля шчистицьця."

[4]) Читай у „Хуторьній Поэзіі," стр. 30 и 31.

[5]) Читай таиже починкові страшні.